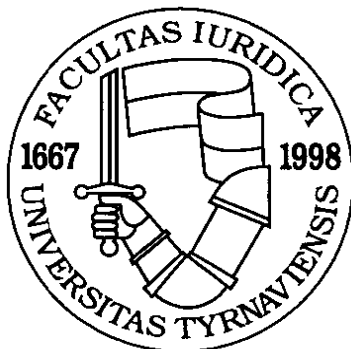

**TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE
PRÁVNICKÁ FAKULTA**

**TEORETICKÉ ÚVAHY O PRÁVE
19**

**ZBORNÍK Z VEDECKEJ KONFERENCIE
DOKTORANDOV A ŠKOLITEĽOV PRÁVNICKEJ FAKULTY
TRNAVSKEJ UNIVERZITY V TRNAVE**

31. marec 2023

Garant konferencie:

prof. JUDr. Mgr. Andrea Olšovská, PhD.

Vedecký výbor konferencie:

prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc.; doc. JUDr. Kristián Csach, PhD.; prof. JUDr. Dr. Karel Eliáš; prof. JUDr. PhDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M. MA; prof. JUDr. Ing. Adrián Jalč, PhD.; doc. JUDr. Monika Jurčová, PhD. univer. prof.; doc. Mgr. Marek Káčer, PhD.; doc. JUDr. Viktor Križan, PhD.; doc. JUDr. Miriam Laclavíková, PhD. univer. prof.; doc. JUDr. Marianna Novotná, PhD. univer. prof.; doc. JUDr. Eva Szabová, PhD.; doc. JUDr. PhDr. Adriána Švecová, PhD.; prof. JUDr. Ivan Šimovček, CSc.; doc. JUDr. Peter Vyšný, PhD.; doc. JUDr. Lucia Žitňanská, PhD.

Recenzenti

doc. JUDr. Kristián Csach, PhD., LL.M.; doc. JUDr. Miloš Deset, PhD.; prof. JUDr. Ing. Adrián Jalč, PhD.; doc. JUDr. Monika Jurčová, PhD.; doc. Mgr. Marek Káčer, PhD.; doc. JUDr. MUDr. Peter Kováč, PhD.; doc. JUDr. Viktor Križan, PhD.; doc. JUDr. Michal Maslen, PhD.; doc. JUDr. Marianna Novotná, PhD. univer. prof.; prof. JUDr. Mgr. Andrea Olšovská, PhD.; doc. JUDr. Eva Szabová, PhD.; prof. JUDr. Ivan Šimovček, CSc.; doc. JUDr. Peter Varga, PhD.; doc. JUDr. Miroslava Vráblová, PhD.; doc. JUDr. Peter Vyšný, PhD.; doc. JUDr. Lucia Žitňanská, PhD.

Editorka

JUDr. Zuzana Adamová, PhD.

Creative Commons, BY-NC-ND, 4.0

Publikácia je šírená pod licenciou Creative Commons 4.0, AttributionNonCommercial-NoDerivatives. Dielo je možné opakovane používať za predpokladu uvedenia mien autorov a len na nekomerčné účely, pričom nie je možné z diela ani z jeho jednotlivých častí vyhotoviť odvodené dielo formou spracovania alebo iných zmien.

Za odbornú a jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú autori.

Vydavateľ:

Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta

ISBN 978-80-568-0628-9

PREDHOVOR

Predkladaný zborník je výstupom z každoročne organizovanej Vedeckej konferencie doktorandov a školiteľov Trnavskej univerzity, Právnickej fakulty, ktorá sa toho roku v rámci svojho už devätnásteho ročníka konala dňa 31. marca 2023 za účasti doktorandov zo všetkých študijných programov, ich školiteľov a iných odborníkov prepojených s jednotlivými študijnými programami doktorandského štúdia na fakulte.

Aj tento zborník prináša ukážku vedeckej práce najmladšej generácie vedeckých pracovníkov - denných aj externých doktorandov fakulty. Venuje sa širokému spektru tém spadajúcich do rôznych právnych oblastí venovaných primárne, nie však výlučne, parciálnym témam, ktoré doktorandi skúmajú v rámci svojej vedeckej činnosti. Je to zároveň dôležitá a nenahraditeľná súčasť právnej vedy.

V súčasnosti je na Právnickej fakulte TU v Trnave doktorandské štúdium realizované v týchto akreditovaných doktorandských študijných programoch: Teória a dejiny štátu a práva, Trestné právo, Pracovné právo a Občianske právo. V nadväznosti na tieto študijné programy je aj zborník rozdelený do korešpondujúcich častí, a to teoreticko-historickej sekcie, súkromnoprávnej sekcie zahŕňajúcej odbory Pracovné právo a Občianske právo a verejnoprávnej sekcie, súčasťou ktorej sú príspevky z odboru Trestné právo.

Zborník tak prináša skutočne rôznorodé témy, spoločným menovateľom je však snaha ich autorov ponúknuť výsledky svojej vedeckej práce širokej verejnosti, a to aj na účely ďalšieho kritického zhodnotenia či šírenia najnovších poznatkov vo vybraných oblastiach práva.

Editorka

OBSAH

TEORETICKO-HISTORICKO-ÚSTAVNOPRÁVNÁ SEKCIA - TEÓRIA A DEJINY ŠTÁTU A PRÁVA

Poskytovanie stanovísk podľa zákona o pobyte cudzincov

JUDr. Tomáš Čičmanec

Koncepcia spravodlivej vojny v novovekej sociálno-právnej filozofii

JUDr. et PhDr. Marek Prudovič

Ekonomické nástroje presadzovania legislatívy v oblasti odpadového hospodárstva

Mgr. Veronika Šuchmová

Je Súdna rada Slovenskej republiky vhodným prvkom v ústavnom systéme Slovenskej republiky garantujúcim občanom spravodlivé súdne konanie?

JUDr. Vladimír Timko

VEREJNOPRÁVNÁ SEKCIA – TRESTNÉ PRÁVO

Zaujatost' sudcu v trestnom konaní s ohľadom na mediálne výroky sudcu

Mgr. Jakub Andreánsky

Insolvenčné trestné činy v čase rozvíjajúcej sa finančnej krízy

Mgr. Barbara Bartovičová

Zákaz reformatio in peius v konaní o sťažnosti voči uzneseniu o trovách trestného konania

JUDr. Rastislav Bublák

Zaujatost' sudcov v trestnom konaní

JUDr. Maroš Čelár, JUDr. Samuel Csóka, LL.M.

K opodstatnenosti vecnej príslušnosti (pôsobnosti) pri trestných činoch extrémizmu

Mgr. Peter Demovič

Obmedzenie osobnej slobody osoby so zdravotným postihnutím a trestné právo: tézy, ciele a výsledky doterajšieho výskumu dizertačnej práce

Mgr. Dominik Drdul

Ochrana oznamovateľov protispoločenskej činnosti

JUDr. Mgr. Joachim Dušan Fraňo

Zrušenie právoplatných rozhodnutí v prípravnom konaní v aktuálnej aplikačnej praxi

JUDr. Mikuláš Lévai

Právo na spravodlivé prejednanie vecí pred nezávislým a nestranným súdom v konaní o väzbe

Mgr. Ivana Mokrá

Teoreticko - právny exkurz do pôsobnosti spravodajských služieb vybraných štátov

Mgr. Nikola Želiarová

SÚKROMNOPRÁVNA SEKCIA – OBČIANSKE PRÁVO

Zodpovednosť dlžníka fyzickej osoby za úpadok

JUDr. Mgr. Radoslav Baran

Účinky rozhodnutia o priznaní náhrady za nemajetkovú ujmu - konštitutívne alebo deklaratórne?“

Mgr. Ján Dulovič

Náhrada škody v podobe ušlého zisku v dôsledku porušenia pravidiel verejného obstarávania

JUDr. Marek Griga

K niektorým otázkam prevzatia neukončených lízingových zmlúv správcom v konkurze

JUDr. Martin Maliar

Je právne postavenie prenajímateľa bytu v nerovnováhe s právnym postavením nájomcu?

JUDr. Miroslava Mikušová

Problém okamihu vzniku zákonného vecného bremena

Mgr. Marek Kováč

(Ne)odporovateľnosť dohody o vyporiadaní bezpodielového spoluvlastníctva manželov schválenej formou súdneho zmiernu

Mgr. Michaela Sklenárová

Čerpanie netradičnej zahraničnej inšpirácie za účelom skvalitnenia právnej úpravy neplatnosti uznesenia valného zhromaždenia

JUDr. Juraj Valentovič

SÚKROMNOPRÁVNA SEKCIA – PRACOVNÉ PRÁVO

Posudzovanie zdravotnej spôsobilosti na prácu podľa zákona o zdravotnej starostlivosti

MUDr. Mgr. Miroslava Hercová

Zosúladenie rodinného a pracovného života

JUDr. Martina Kováčiková

Vplyv rozvoja umelej inteligencie na pracovnoprávne vzťahy

JUDr. Radoslava Lichnovská

Osobitné aspekty diskriminácie v odmeňovaní migrujúcich pracovníčok vo svetle právneho rámca EÚ, judikatúry SDEÚ a aktuálnych iniciatív

JUDr. Ing. Daniel Molnári, PhD., LL.M.

Ochrana osobných údajov zamestnanca ako súčasť práva na súkromie

JUDr. Mgr. Lucia Pitoňáková

POSKYTOVANIE STANOVÍSK PODĽA ZÁKONA O POBYTE CUDZINCOV

PROVISION OF OPINIONS UNDER THE ACT ON FOREIGNERS‘ STAY

JUDr. Tomáš Čičmanec

doktorandský študijný program

teória a dejiny štátu a práva

Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Katedra teórie práva a ústavného práva

cicmanectomas@gmail.com

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá aktuálnou problematikou posudzovania bezpečnostných aspektov v rámci administratívnych rozhodovacích procesov na úseku cudzineckej politiky štátu, a to vo veciach pobytu cudzincov v Slovenskej republike. Autor príspevku poukazuje na aktuálny stav skúmanej problematiky, osobitne na ústavnoprávny prieskum relevantných ustanovení zákona o pobyte cudzincov. V tejto súvislosti autor predostiera argumentáciu polemizujúcu s dôvodmi návrhu na realizáciu uvedeného prieskumu a tieto konfrontuje s ustanoveniami všeobecne záväzných právnych predpisov vydaných na úseku činnosti spravodajských služieb a na úseku ochrany utajovaných skutočností. Pozornosť je taktiež venovaná rozhodovacej činnosti Ústavného súdu Slovenskej republiky, Ústavného súdu Českej republiky a Európskeho súdu pre ľudské práva, a to v kontexte posúdenia možnosti prístupu účastníkov konania k utajovanými informáciám v rámci administratívnych rozhodovacích procesov.

Kľúčové slová: pobyt cudzincov, bezpečnosť štátu, utajovaná skutočnosť, spravodajská informácia

Abstract: The paper deals with the issue of assessment of security aspects in the administrative decision-making processes in the area of state immigration/alien policy, specifically with regard to the stay of foreigners in the Slovak Republic. The author of the paper points out the current situation of the problem studied – particularly the study of relevant provisions of the Act on Foreigners‘ Stay from the point of view of the Constitutional Law. In this context, the author offers the argumentation debating the reasons for the proposal to carry out the study, confronting these with the provisions of the generally-binding regulations in the area of intelligence services‘ work and protection of classified information. Attention is also paid to the decision-making activity of the Constitutional Court of the Slovak Republic, the Constitutional Court of the Czech Republic, and the European Court of Human Rights in the

context of assessing the possibility for parties in proceedings to have access to classified information during administrative decision-making processes.

Keywords: foreigners' stay, security of the state, classified information, intelligence information

ÚVOD

Dňa 8. marca 2022 bol Ústavnému súdu Slovenskej republiky doručený návrh na začatie konania podľa čl. 125 ods. 1 písm. a) Ústavy Slovenskej republiky podaný navrhovateľom – Najvyšším správnym súdom Slovenskej republiky o súlade právnych predpisov, a to § 48 ods. 2 písm. h) a § 125 ods. 6 zákona č. 404/2011 Z. z. o pobyte cudzincov a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov s čl. 1 ods. 1, s čl. 12 ods. 1 a 2, s čl. 13 ods. 4, s čl. 46 ods. 1 a 2, s čl. 47 ods. 3 a čl. 48 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky a s čl. 47 Charty základných práv Európskej únie. Predmetom právnej úpravy uvedených ustanovení zákona o pobyte cudzincov je postup správneho orgánu – príslušného útvaru Policajného zboru, ktorým je Úrad hraničnej a cudzineckej polície Prezídia Policajného zboru, konajúceho vo veciach pobytu cudzincov na území Slovenskej republiky spočívajúci v zabezpečovaní podkladov nevyhnutných na vydanie rozhodnutia, ktorými sú vyjadrenia spravodajských služieb Slovenskej republiky, a to Slovenskej informačnej služby a Vojenského spravodajstva.

Je nutné konštatovať, že v danom prípade ide o opätovný ústavnoprávny prieskum dotknutého postupu, imanentnou súčasťou ktorého je konflikt verejného záujmu na ochrane utajovaných skutočností a súkromného záujmu účastníka konania na poskytnutí všetkých informácií, ktoré sú dôvodom na vydanie rozhodnutia vo veci v rámci osobitného druhu správneho konania. Tento konflikt pritom predstavuje pomyselný gordický uzol, ktorého „rozviazanie“ je aktuálne zverené do pôsobnosti Ústavného súdu Slovenskej republiky. Prijatie jednoznačných záverov Ústavným súdom Slovenskej republiky v uvedenej veci, ktoré budú zároveň realizovateľné v aplikačnej praxi, je pritom nevyhnutne potrebné z dôvodu súčasnej rozhodovacej praxe všeobecných súdov, ktoré rušia rozhodnutia vydávané správnymi orgánmi v tzv. cudzineckých veciach na základe stanovísk spravodajských služieb z dôvodov ich nepreskúmateľnosti danej ich nedostatočným odôvodnením, v konečnom dôsledku z dôvodu porušovania práva na spravodlivý proces. Uvedenou rozhodovacou činnosťou súdov je tak aktuálne vo svojej podstate paralyzovaná preventívna funkcia spravodajských služieb na úseku realizácie bezpečnostnej politiky štátu v oblasti posudzovania bezpečnostnej rizikovosti vymedzenej kategórie účastníkov správnych konaní, čo môže v konečnom dôsledku vyústiť do fatálneho ohrozenia bezpečnosti v jej najširšom význame.

1 SKUTKOVÝ STAV

Vychádzajúc z dikcie ustanovenia § 125 ods. 6 zákona o pobyte cudzincov je povinnosťou príslušného správneho orgánu – Policajného útvaru, ktorým je Úrad hraničnej

a cudzineckej polície Prezídia Policajného zboru, vyžiadať si na posúdenie žiadosti o udelenie prechodného pobytu a žiadosti o udelenie trvalého pobytu štátneho príslušníka tretej krajiny staršieho ako 14 rokov stanovisko Slovenskej informačnej služby a Vojenského spravodajstva. Výsledkom prieskumu realizovaného príslušnou spravodajskou službou v rámci posudzovania bezpečnostnej rizikovosti účastníka konania, ktorý je prezumovaný dotknutým ustanovením, je stanovisko obsahujúce súhlas alebo nesúhlas s udelením pobytu, pričom povinnosťou spravodajských služieb je v rámci uvedeného bezpečnostného skríningu postupovať spôsobom prihliadajúcim na záujmy štátu v rozsahu ich vecnej pôsobnosti. Stanovisko spravodajskej služby je správne orgánu poskytované vo forme utajovaného registratúrneho záznamu, v dôsledku čoho požíva ochranu ako utajovaná skutočnosť v súlade so zákonom č. 215/2004 Z. z. o ochrane utajovaných skutočností a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a príslušnými vyhláškami Národného bezpečnostného úradu.

Vyššie uvedený postup poskytovania vyjadrení spravodajských služieb je realizovaný od nadobudnutia účinnosti novely zákona o pobyte cudzincov (zákon č. 108/2018 Z. z., ktorým a mení a dopĺňa zákon č. 404/2011 Z. z. o pobyte cudzincov a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov) dňom 1. mája 2018. Uvedené neznamena, že by spravodajské služby do nadobudnutia účinnosti uvedenej právnej úpravy neposkytovali správne orgánu konajúcemu vo veciach pobytu cudzincov podkladové materiály, tieto však mali v minulosti charakter vyjadrenia - „*Policajný útvar si na posúdenie žiadosti o udelenie prechodného pobytu a žiadosti o udelenie trvalého pobytu štátneho príslušníka tretej krajiny staršieho ako 14 rokov vyžiada vyjadrenie Slovenskej informačnej služby a Vojenského spravodajstva, ktoré svoje vyjadrenie zašlú policajnému útvaru do desiatich dní od doručenia žiadosti o vyjadrenie.*“ Z dikcie predmetného ustanovenia síce nevyplývajú obsahové náležitosti vyjadrenia spravodajskej služby a bolo tak na zvážení spravodajskej služby, aké penzum informácií poskytne správne orgánu ako subjektu uskutočňujúcemu konanie, máme však za to, že toto bolo poskytované v rozsahu nevyhnutne potrebnom na posúdenie skutočnosti, či je dané dôvodné podozrenie, že štátny príslušník tretej krajiny ohrozí bezpečnosť štátu.

Podstatnou skutočnosťou, na ktorú je potrebné upriamiť pozornosť, je fakt, že prípadné negatívne vyjadrenie spravodajskej služby zaslané na základe vyššie uvedeného ustanovenia nezakladalo nevyhnutnosť vydania pre účastníka konania negatívneho rozhodnutia vo veci, keďže nebolo pre správny orgán záväzná. V dôsledku uvedeného mohol správny orgán po posúdení všetkých relevantných skutočností dospieť k záveru, že aj napriek skutočnostiam obsiahnutým v predmetnom vyjadrení, nie je dané dôvodné podozrenie, že účastník konania ohrozí bezpečnosť štátu. V aplikačnej praxi sa uvedené nedialo a konajúci správny orgán nepochyboval závery, ku ktorým dospela spravodajská služba v rámci bezpečnostného skríningu účastníka konania. Uvedené je nepochybne dané aj podstatne širším rozsahom právomocí, ktorými disponujú spravodajské služby v rámci preverovania potenciálnych bezpečnostných rizík týkajúcich sa účastníka konania. Vzhľadom na skutočnosť, že ide o štátnych príslušníkov tretích krajín, je dôvodné predpokladať, že značná časť uvedených poznatkov je získavaná v rámci spolupráce spravodajských služieb so štátnymi orgánmi iných

štátov obdobného zamerania a pôsobnosti, teda v rámci medzinárodnej spolupráce spravodajských služieb.

Predchádzajúca právna úprava zároveň výrazne osobitným spôsobom zasahovala do práv účastníka konania, nakoľko modifikovala rozsah odôvodnenia správneho orgánu v tých prípadoch, ak sa rozhodnutie týkalo zistenia skutočností týkajúcich sa účastníka konania, ktoré zakladali ohrozenie bezpečnosti štátu. V súlade s dikciou § 120 ods. 2 zákona o pobyte cudzincov bol správny orgán v odôvodnení takéhoto rozhodnutia povinný uviesť iba skutočnosť, že „*ide o bezpečnostný záujem Slovenskej republiky*“. Je nutné poznamenať, že osobitný spôsob odôvodnenia rozhodnutia vydaného z dôvodu zistenia skutočností, že účastník konania predstavuje nebezpečenstvo pre bezpečnosť štátu, bol aplikovaný aj v tých prípadoch, v ktorých podkladom na vydanie takéhoto rozhodnutia nebolo vyjadrenie spravodajskej služby. Právna úprava poskytovania podkladov na účely konania vo veci pobytu cudzincov zo strany spravodajských služieb prijatá vyššie uvedenou novelou pritom predstavuje zásadnú zmenu, keďže v taxatívnej enumerácii dôvodov pre vydanie zamietavých, resp. pre účastníka konania negatívnych rozhodnutí, ustanovila samotnú existenciu stanoviska spravodajskej služby obsahujúceho nesúhlas s udelením prechodného pobytu, resp. trvalého pobytu. Ustanovenia, týkajúce sa dôvodov vydania pre účastníka konania negatívneho stanoviska založeného na dôvodnom podozrení týkajúcom sa ohrozenia bezpečnosti štátu, pritom zostali účinné aj naďalej, a to bez nutnosti takéto rozhodnutia odôvodňovať osobitným spôsobom daným limitáciou uvedenia skutočnosti, že „*ide o bezpečnostný záujem Slovenskej republiky*“. Novoprijatá právna úprava zároveň determinuje rozsah aktivít spravodajskej služby v súvislosti s vykonávaním bezpečnostného skríningu štátneho príslušníka tretej krajiny ustanovením materiálneho korektívu vyjadreného povinnosťou spravodajských služieb prihliadať na záujmy štátu v rozsahu ich vecnej pôsobnosti.

Vychádzajúc z vecnej pôsobnosti spravodajských služieb ustanovenej či už zákonom NR SR č. 46/1993 Z. z. o Slovenskej informačnej službe v znení neskorších predpisov alebo zákonom č. 500/2022 Z. z. o Vojenskom spravodajstve je možné konštatovať, že rozsah skutočností skúmaných v procese zaujímania stanoviska spravodajskou službou na základe novej právnej úpravy je podstatne širší. Konanie spočívajúce v ohrozovaní bezpečnosti štátu je v zákone o pobyte cudzincov na účely uvedeného právneho predpisu definované ako „konanie osoby, ktorým ohrozuje demokratický poriadok, zvrchovanosť, územnú celistvosť alebo nedotknuteľnosť hraníc štátu alebo konanie osoby, ktorým porušuje základné práva a slobody, ktorými sú chránené životy a zdravie osôb, majetok a životné prostredie“. Do vecnej pôsobnosti spravodajských služieb v súlade s právnou úpravou obsiahnutou vo vyššie uvedených všeobecne záväzných právnych predpisoch upravujúcich rozsah im zverených úloh patrí pritom získavanie informácií o činnostiach ohrozujúcich ústavné zriadenie, územnú celistvosť a zvrchovanosť Slovenskej republiky, činnostiach smerujúcich proti obrane a bezpečnosti Slovenskej republiky, o aktivitách cudzích spravodajských služieb, organizovanej trestnej činnosti, terorizme, jeho financovaní a podporovaní, politickom a náboženskom extrémizme, extrémizme prejavujúcom sa násilným spôsobom a škodlivých sektárskych zoskupeniach, o aktivitách a ohrozeniach v kybernetickom priestore, ak ohrozujú bezpečnosť štátu, nelegálnej medzinárodnej preprave osôb a migrácii osôb, skutočnostiach spôsobilých vážne ohroziť alebo

poškodiť hospodárske záujmy Slovenskej republiky a ohrozeniach alebo úniku informácií a vecí chránených podľa osobitných predpisov alebo medzinárodných zmlúv alebo medzinárodných protokolov. Posudzovanie bezpečnostnej rizikovosti štátneho príslušníka tretej krajiny je tak v dôsledku uvedenej zmeny omnoho komplexnejšie a koreluje s rozsahom vecnej pôsobnosti spravodajských služieb.

2 ARGUMENTY NAVRHOVATEĽA A ICH ANALÝZA

Podľa názoru Najvyššieho správneho súdu Slovenskej republiky je spornou otázkou v predmetných administratívnych konaniach otázka rovnosti účastníkov konania, nakoľko táto je podľa navrhovateľa zjavne narušená, keďže účastník konania, ktorým je štátny príslušník tretej krajiny, je zjavne v nevýhodnejšom postavení, keďže nedisponuje informáciami, ktoré boli podkladom pre vydanie meritórneho rozhodnutia vo veci. Navrhovateľ vo svojej argumentácii poukazuje na skutočnosť, že správny orgán má k dispozícii dôkazy (utajované skutočnosti), ktorými cudzinec nedisponuje a nemá žiadnu možnosť sa s týmito dôkazmi oboznámiť, nakoľko tieto dôkazy nie sú súčasťou spisu a ani správny orgán utajovanú skutočnosť v žiadnom rozsahu a v žiadnej forme nesprístupňuje (bod 43.). Uvedené možno konštatovať aj v konaní, v ktorom súd preskúmava zákonnosť rozhodnutia správneho orgánu, vydaného podľa napadnutých ustanovení zákona o pobyte cudzincov, keďže súd nesprístupňuje účastníkovi konania v žiadnom rozsahu a v žiadnej forme dôvody rozhodnutia – utajovanú skutočnosť (bod 44.). Nesprístupnenie dôvodov, na základe ktorých orgán verejnej správy rozhodol, podľa názoru Najvyššieho správneho súdu Slovenskej republiky odníma účastníkovi konania možnosť vyjadriť sa ku všetkým vykonávaným dôkazom, čo tak v prípade administratívneho konania a rovnako aj konania na základe správnej žaloby a kasačnej sťažnosti vytvára pre tohto účastníka podstatne nevýhodnejšie podmienky na preukázanie svojich tvrdení, než akými disponuje druhý účastník konania, teda orgán verejnej správy (bod 45.). Uvedené Najvyšší správny súd považuje nielen za porušenie práva vyjadriť sa ku všetkým vykonávaným dôkazom podľa čl. 48 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky, ale aj za porušenie princípu kontradiktórnosti a princípu rovnosti zbraní ako základných definíčných prvkov práva na spravodlivé konanie (bod 46.). Najvyšší správny súd ďalej zdôrazňuje, že už v konaní pred správnym orgánom má byť účastníkovi konania daná možnosť účinne sa brániť, ak napríklad má dôkazy, ktoré môžu vyvrátiť skutočnosti, ktoré tvoria podklad rozhodnutia alebo ak z iného dôvodu nesúhlasí s podkladom rozhodnutia – utajovanou skutočnosťou (bod 47.). Napadnuté ustanovenia zákona o pobyte cudzincov podľa názoru navrhovateľa tým odnímajú účastníkovi konania možnosť uplatniť svoje základné právo na prístup ku všetkým vykonávaným dôkazom, ako ich garantuje čl. 48 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky.

Vo vzťahu k argumentácii navrhovateľa si dovoľíme zaujať niekoľko konfrontačných poznámok, nakoľko máme za to, že v mnohom nemá uvedená argumentácia základ v aplikačnej praxi postupov subjektov zainvolovaných do procesu posudzovania bezpečnostnej rizikovosti účastníka konania daných jeho všeobecne záväznou právnou úpravou, resp. v mnohom je pravdepodobne prevzatá z návrhu adresovaného ústavnému súdu v súvislosti s rovnakým konaním týkajúcim sa posudzovania súladu znenia predchádzajúcej právnej úpravy zákona

o pobyte cudzincov, s ktorou by čiastočne korešpondovala. Primárne považujeme za potrebné poukázať na nepravdivosť premisy spočívajúcej v tvrdení, že „*správny orgán má k dispozícii dôkazy (utajované skutočnosti)*“. Vychádzajúc zo spôsobu koncipovania mechanizmu kooperácie spravodajských služieb v procese bezpečnostného skríningu účastníkov konania zavedeného vyššie uvedenou novelou zákona o pobyte cudzincov, je nutné konštatovať, že rovnakými pre potreby konania relevantnými informáciami, akými v danom prípade disponuje správny orgán, disponuje aj účastník konania. V tejto súvislosti dávame opätovne do pozornosti, že odo dňa nadobudnutia účinnosti vyššie uvedenej novely zákona o pobyte cudzincov, je samostatným skutkovým dôvodom na vydanie pre účastníka konania negatívneho rozhodnutia existencia stanoviska spravodajskej služby obsahujúceho nesúhlas s udelením prechodného pobytu alebo trvalého pobytu. Ak teda správny orgán na základe uvedeného nesúhlasného stanoviska spravodajskej služby vydá rozhodnutie vo veci a toto rozhodnutie doručí účastníkovi konania, momentom jeho doručenia sa účastníkovi konania stane známa skutočnosť, že toto rozhodnutie je vydané na základe nesúhlasného stanoviska spravodajskej služby, či už Slovenskej informačnej služby alebo Vojenského spravodajstva. Z uvedeného dôvodu nie je zrejmé, z akých poznatkov vychádzal navrhovateľ v súvislosti s uvedeným tvrdením, teda aké iné informácie s výnimkou nesúhlasného stanoviska spravodajskej služby, ktoré zároveň nie sú poskytované účastníkovi konania, má mať správny orgán k dispozícii. Takýmito informáciami mohol správny orgán disponovať len v prípade predchádzajúcej právnej úpravy týkajúcej sa poskytovania súčinnosti spravodajských služieb v procese bezpečnostného skríningu účastníka konania, kedy spravodajské služby poskytovali správne orgánu vyjadrenia, pričom bolo na správnom uvážení konajúceho orgánu, akým spôsobom sa vysporiada s informáciami obsiahnutými v ich obsahu. Správny orgán by v súčasnosti v uvedených veciach nemal disponovať žiadnymi inými informáciami, ktoré by boli utajovanou skutočnosťou, nakoľko tieto nie sú vzhľadom na skutočnosť, že nesúhlasné stanovisko je *per se* dôvodom na vydanie pre účastníka konania negatívneho rozhodnutia, pre správny orgán na účely vydania rozhodnutia vo veci ani potrebné. Ak by aj uvedené stanovisko obsahovalo akékoľvek informácie, ktoré by zakladali potrebu ich utajenia, tieto nie sú z vyššie uvedených dôvodov pre správny orgán relevantné, nakoľko správny orgán je nesúhlasným stanoviskom spravodajskej služby viazaný. Disponovanie akýmkoľvek inými informáciami tvoriacimi obsah utajovaného registratúrneho záznamu obsahujúceho nesúhlasné stanovisko, ako tými, že vo vzťahu k účastníkovi konania v súvislosti s konaním v jeho pobytových veciach, zaujala spravodajská služba negatívny postoj, je pre účastníka konania bezpredmetné na účely uvedeného konania, a to z rovnakého dôvodu, správny orgán je týmto nesúhlasným stanoviskom viazaný. Rovnako možno polemizovať v súvislosti so skutočnosťou, aký charakter má stanovisko spravodajskej služby, ergo, či uvedené stanovisko je dôkazom, vo vzťahu ku ktorému by sa mal mať možnosť vyjadriť účastník konania, alebo je podkladom rozhodnutia v širšom zmysle, a vo vzťahu ku ktorému táto povinnosť daná nie je.

Vychádzajúc z uvedeného, úvahy navrhovateľa opakovane smerujú k poskytnutiu relevantných informácií účastníkovi konania, a to aj napriek tomu, ako vyplýva z obsahu predmetného podania, že navrhovateľ si je vedomý skutočnosti, že poskytnutie „plnej“ informácie v autentickej podobe, ktorá je výsledkom „operatívneho šetrenia“ Slovenskej

informačnej služby a Vojenského spravodajstva a je predmetom utajenia, by mohlo „potenciálne spôsobiť“ ohrozenie základného cieľa utajovania skutočností tak ako je tento vymedzený v zákone č. 215/2004 Z. z. o ochrane utajovaných skutočností a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. V tejto súvislosti preto navrhovateľ v obsahu podania vyslovuje názor, že v prípade, ak by oboznámenie účastníka konania s „plným“ znením utajovanej skutočnosti v konaní malo znamenať popretie tohto základného účelu zákona o ochrane utajovaných skutočností, možno podľa názoru navrhovateľa akceptovať, že správny orgán rozhodujúci o účastníkovi konania oznámi len pre konanie relevantný obsah takej skutočnosti, a to v primeranej podobe. Za poskytnutie informácií účastníkovi konania v primeranej podobe pritom navrhovateľ považuje napríklad poskytnutie „anonymizovaných“ alebo „súhrnných údajov a pod.“. Skôr než pristúpime k analýze vyššie uvedenej argumentácie navrhovateľa, považujeme za potrebné uviesť, že jeho postoj sa zásadne nezmenil od argumentácie, ktorá bola následne obsiahnutá aj v náleze Ústavného súdu Slovenskej republiky č. 8/2016 z 12. 12. 2018, ktorým ústavný súd konštatoval, že vybrané ustanovenia zákona o pobyte cudzincov a zákona o azyle týkajúce sa odôvodnenia rozhodnutia vydaného vo veciach azylu a pobytu cudzincov nie sú v súlade s Ústavou Slovenskej republiky a Chartou základných práv Európskej únie. Osobitne ide o bod 122 predmetného nálezu, podľa ktorého, cit.: *„Efektívnosť ochrany individuálnych záujmov závisí od mnohých faktorov, predovšetkým však od práva dotknutej osoby brániť svoje záujmy za najlepších možných podmienok, čo v kontexte napadnutej právnej úpravy znamená, že dotknutá osoba má možnosť vyžadovať od príslušného orgánu (policajného útvaru, resp. ministerstva) sprístupnenie aspoň podstaty dôvodov týkajúcich sa verejnej bezpečnosti, ktoré tvoria základ jeho rozhodnutia podľa napadnutej právnej úpravy a tak so znalosťou veci posúdiť, či je pre ňu užitočné obrátiť sa s príslušným návrhom na súd.“* Uvedená úvaha ústavného súdu je zjavne problematická, nakoľko ústavný súd sa ňou bližšie nezaoberal a ani nekonkretizoval mieru takejto abstrakcie, ktorú by judičiálna prax mala považovať za akceptovateľnú pre splnenie jeho požiadaviek.

Navrhovateľ sa v podaní opätovne zamýšľa nad nutnosťou poskytovať účastníkovi konania informácie v akomsi bližšie nešpecifikovanom rozsahu, ktorý by však mal byť odlišný od „plného“ znenia informácie, ktorou disponujú spravodajské služby. Uvedený postup však opätovne nezohľadňuje charakter uvedených informácií a je v príkrom rozpore s ochranou utajovaných skutočností. Základnou povinnosťou pôvodcu utajovanej skutočnosti implicitne vyplývajúcou už z definície utajovanej skutočnosti je ochrana všetkých informácií alebo vecí vzhľadom na záujem Slovenskej republiky pred neoprávnenou manipuláciou, teda aj pred jej vyzradením nepovolanej osobe, v tomto prípade účastníkovi konania. Vychádzajúc z uvedeného akýkoľvek súbor informácií, ktorý bude spĺňať materiálne znaky utajovanej skutočnosti vymedzené zákonom o ochrane utajovaných skutočností, bude utajovanou skutočnosťou a pôvodca utajovanej skutočnosti bude povinný zabezpečiť jej ochranu pred neoprávnenou manipuláciou. Akákoľvek miera abstrakcie spočívajúca v poskytnutí súhrnných údajov bez toho, aby táto informácia stratila základnú výpovednú hodnotu v aplikačnej praxi nie je možná a úvahy smerujúce k opačnému postupu vychádzajú z absolútnej neznalosti problematiky činnosti spravodajských služieb. Ako vyplýva už z vymedzenia pôsobnosti spravodajských služieb, ich úlohou je získavať, sústreďovať a vyhodnocovať informácie vo

vzťahu k nebezpečenstvám a ohrozeniam definovaným v zákone, teda k určitým zákonodarcom prezumovaným malígnym spoločenským javom. Z uvedeného dôvodu je účastník konania objektom „operatívneho šetrenia“ spravodajskej služby len do tej miery, do akej participuje na uvedených negatívnych spoločenských javoch. Jeho konanie je tak súčasťou spravodajskej informácie, ktorá popisuje komplexne určitý jav, napríklad činnosť určitej organizovanej skupiny osôb zaoberajúcej sa nelegálnou migráciou na určitom v území a v určitom čase. Súčasťou uvedenej spravodajskej informácie je tak opis činnosti skupiny, zoznam osôb, ktoré sú identifikované ako jej členovia, zoznam osôb vykonávajúcich činnosti v prospech organizovanej skupiny, konanie jednotlivých členov skupiny, ich vzájomné väzby a vzťahy, resp. akékoľvek ďalšie relevantné informácie. Tieto poznatky sú získané utajovanou činnosťou spravodajskej služby, a to aj použitím osobitných prostriedkov, akým je využívanie osôb konajúcich v prospech spravodajskej služby, ktorými častokrát môžu byť osoby participujúce na činnosti organizovanej skupiny alebo osoby s osobitným vzťahom k jej členom. Poskytovanie informácií uvedenými osobami je potrebné vnímať vysoko senzitívne vo vzťahu ku konzekvenciám, ktoré týmto osobám hrozia v prípade zistenia skutočností zakladajúcich ich vzťah k spravodajskej službe. Takéto podozrenie môže byť častokrát založené na banálnej informácii, ktorá však bola v štruktúre organizovanej skupiny známa výlučne danej osobe, a ktorá túto informáciu následne poskytla spravodajskej službe. Následné postúpenie danej informácie spravodajskou službou do sféry dispozície organizovanej skupiny, a to aj vo forme zovšeobecnených poznatkov v rámci konania, ktorého účastníkom je člen organizovanej skupiny, zakladá priame ohrozenie zdravia alebo života osôb konajúcich v prospech spravodajskej služby poskytujúcich uvedený druh informácií. V aplikačnej praxi je totiž takmer nemožné určiť, aké informácie môžu takéto ohrozenie založiť. Z uvedeného dôvodu je poskytnutie anonymizovaných alebo súhrnných údajov nemožné bez súčasného ohrozenia alebo zmarenia činnosti spravodajskej služby prostredníctvom osôb konajúcich v jej prospech. Uvedené platí rovnako vo vzťahu k akýmkoľvek iným metódam, formám alebo prostriedkom používaným spravodajskými službami pri plnení ich zákonom ustanovených úloh. Takýto postup je zároveň v rozpore s jednou zo základných zásad spravodajskej činnosti, a to zásadou „need-to-know“, ktorá je aplikovaná v súvislosti s možnosťou oboznámenia sa s obsahom informácie získanou spravodajskou službou nielen vo vzťahu k zákonom ustanoveným externým recipientom spravodajskej produkcie, ktorým sú poskytované len také spravodajské informácie, ktoré tieto subjekty môžu použiť v rozsahu svojej pôsobnosti, ale aj interne vo vzťahu k personálnemu substrátu spravodajskej služby, ktorý je oprávnený oboznamovať sa s utajovanými skutočnosťami len v rozsahu nevyhnutne potrebnom na plnenie služobných úloh. Uvedená zásada absolútne vylučuje možnosť oboznámenia sa s obsahom informačnej produkcie spravodajskej služby v podobe utajovaných registratúrnych záznamov osobou, ktorá nie je oprávnená oboznamovať sa s utajovanými skutočnosťami, nakoľko takýto postup by mal za následok neoprávnenú manipuláciu s utajovanou skutočnosťou s možnými administratívno-právnymi resp. trestnoprávnymi konzekvenciami v dôsledku konania majúceho znaky spáchania priestupku resp. trestného činu na úseku ochrany utajovaných skutočností.

V tejto súvislosti je preto legitímna otázka, či uvedený postup prezentovaný navrhovateľom predostierajúci ako jediné možné riešenie vzniknutej situácie oboznamovanie účastníkov konaní s utajovanými informáciami, ktorých pôvodcom sú spravodajské služby, je jedínym možným riešením, a to aj v kontexte nazerania na danú problematiku optikou iných subjektov, predovšetkým Európskeho súdu pre ľudské práva alebo Súdneho dvora Európskej únie. Navrhovateľ v predmetnom podaní časť rozhodnutí uvedených inštitúcií priamo cituje, dovoľujeme si však konštatovať, že len tú časť rozhodnutí, ktoré argumentačne podporujú jeho tvrdenia, pričom opomína značnú časť rozhodnutí, ktoré na danú vec nazerajú omnoho komplexnejšie a alternatívne predostierajú aj iné, vo vzťahu k ochrane utajovaných skutočností omnoho menej invazívne riešenia.

3 PRÁVO POZNAŤ DÔVODY ROZHODNUTIA

Úvodom považujeme za potrebné poznamenať, že argumentácia navrhovateľa tvoriaca obsah predmetného nálezu Ústavného súdu Slovenskej republiky je v aktuálnej aplikačnej praxi súdov preskúmavajúcich zákonnosť rozhodnutí správnych orgánov vo veciach pobytu cudzincov dôvodom postupu súdov na zrušenie všetkých rozhodnutí, v ktorých správny orgán rozhodol na základe nesúhlasného stanoviska spravodajskej služby, teda v tých prípadoch, v ktorých v rámci konania, ktoré predchádzalo vydaniu individuálneho správneho aktu, nedošlo k oznámeniu podstaty dôvodov vydaného rozhodnutia účastníkovi konania¹. V tejto súvislosti však považujeme za potrebné zdôrazniť, že žiaden všeobecne záväzný právny predpis neustanovuje povinnosť spravodajskej služby poskytovať účastníkom konania akékoľvek informácie zo strany spravodajskej služby a ani povinnosť spravodajskej služby poskytovať správne mu orgánu konajúcemu vo veci informácie týkajúce sa odôvodnenia bezpečnostnej rizikovosti účastníka konania. Vychádzajúc zo zásady legality vyjadrenej v čl. 2 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky, podľa ktorej štátne orgány môžu konať iba na základe ústavy, v jej medziach a spôsobom, ktorý ustanoví zákon, si dovoľujeme tvrdiť, že právne názory súdov vyjadrené vo vyššie uvedených rozhodnutiach dôvodiace uvedeným nálezom ústavného súdu a z neho vychádzajúcou potrebou poskytovať účastníkovi konania aspoň informácie týkajúce sa „podstaty dôvodov“ na túto zásadu nereflektujú. Slovenská informačná služba ako štátny orgán *sui generis* s celoštátnou pôsobnosťou nie je oprávnená postupovať inak, ako spôsobom ustanoveným zákonom, v predmetných veciach poskytnutím nesúhlasného stanoviska, a to správne mu orgánu konajúcemu vo veci. Dovoľujeme si konštatovať, že postup anticipovaný vyššie uvedenou rozhodovacou činnosťou súdov, na základe ktorého by spravodajské služby mali poskytovať akékoľvek iný rozsah informácií, ako rozsah ustanovený zákonom v podobe nesúhlasného stanoviska, a to či už správne mu orgánu alebo účastníkovi konania, by bol konaním *contra legem*. Na základe uvedeného je zjavné, že súdna prax v súvislosti s preskúmaním rozhodnutí nielenže nereflektuje na ústavou chránenú hodnotu, ktorou je

¹ Rozsudok Krajského súdu Bratislava, sp. zn. 2S/107/2019 zo dňa 4. decembra 2019; Rozsudok Krajského súdu Košice, sp. zn. 8S/147/2020 zo dňa 3. júna 2021; Rozsudok Krajského súdu Trenčín, sp. zn. 13S/53/2021 zo dňa 10. novembra 2021; Rozsudok Krajského súdu Trenčín, sp. zn. 11S/22/2021 zo dňa 23. novembra 2021; Rozsudok Krajského súdu Košice, sp. zn. 8S/23/2021 zo dňa 12. mája 2022

bezpečnosť štátu, ale túto hodnotu marginalizuje, či dokonca priamo ohrozuje, a to vyžadovaním sprístupnenia inak zákonom chránených informácií nepovolaným osobám v podobe účastníkov uvedených konaní.

Bezpečnosť štátu je hodnotou, ktorá je vzhľadom na svoj nezastupiteľný význam chránená priamo Ústavou Slovenskej republiky. Ústavný súd Slovenskej republiky vo svojej rozhodovacej činnosti v súvislosti s prístupom k utajovaným skutočnostiam v rámci svojej rozhodovacej činnosti² konštatoval „*princíp vyváženosti niektorých základných práv a slobôd je odrazom nutnej vyváženosti jednotlivých a kolektívnych záujmov. Záujem štátu na ochrane utajovaných skutočností predstavuje záujem existenčný, ktorý legitimizuje obmedzenia súkromnej sféry jedinca. Je preto nevyhnutné podporovať, realizovať a zachovávať ako záujem štátu tak aj ním chránených hodnôt (občania, obyvatelia) na vlastnej bezpečnej existencii štátu*“. Z uvedeného rozhodnutia je možné vyvodit' záver, že jedným zo základných predpokladov ochrany bezpečnostných záujmov štátu je ochrana informácií, ktoré sa zabezpečovania týchto záujmov týkajú, a to poskytovaním im ochrany ako osobitnej kategórii informácií v podobe utajovaných skutočností. Prístup k uvedeným informáciám je možný len na základe splnenia zákonom ustanovených podmienok, pričom obmedzenia tohto prístupu jednotlivcom, ktorý tieto podmienky nespĺňajú, sú legitímny zásahom odôvodneným charakterom uvedených informácií. Akýkoľvek iný postup spočívajúci v ohrození ochrany utajovaných skutočností ich sprístupňovaním nepovolaným osobám by vo svojej podstate predstavoval nielen ohrozenie ochrany utajovaných skutočností, ale aj ohrozenie hodnôt, ktoré v dôsledku limitácie prístupu k ich obsahu chránia, predovšetkým bezpečnosti štátu. Ústavný súd Slovenskej republiky sa v rámci svojej rozhodovacej činnosti v minulosti zaoberal aj otázkou vzťahu práva na spravodlivý proces *vice versa* bezpečnosťou a bezpečnostnými záujmami Slovenskej republiky. Vo svojom rozhodnutí³ konštatoval, že „*zákony, ktoré konkretizujú ústavné hodnoty, môžu modifikovať rozsah aplikácie čl. 48 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky*“ a „*zákon dokonca vylučuje vykonávanie dôkazov pochádzajúcich od Slovenskej informačnej služby, a preto je vylúčená možnosť vyjadrenia sa k nim*“. Podľa názoru ústavného súdu je potrebné vnímať vyjadrenie Slovenskej informačnej služby ako zákonnú podmienku, ktorá nepodlieha dokazovaniu, a je teda nemožno ju subsumovať pod režim čl. 48 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky a dikciu relevantných zákonných ustanovení je nutné považovať za natoľko jednoznačnú, že neumožňuje taký posun výkladu smerom k procesným článkom ústavy, aby sa sťažovateľ mohol kontradiktórne konfrontovať s poznatkami v správach Slovenskej informačnej služby. Uvedeným rozhodnutím ústavný súd podľa nášho názoru legitímne konštatoval vylúčenie možnosti účastníka konania konfrontovať sa s poznatkovým fondom spravodajskej služby, a to z dôvodu, že tieto informácie nemajú charakter dôkazov. K rovnakým záverom ako Ústavný súd Slovenskej republiky dospel v rámci svojej rozhodovacej činnosti aj Ústavný súd Českej republiky, ktorý vo svojom rozhodnutí⁴ v skutočnosti, že účastník konania nemá možnosť sa oboznámiť s písomnosťou obsahujúcou utajované informácie, neidentifikoval porušenie ústavne garantovaných základných práv

² Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky č. PL ÚS 15/03-39 zo dňa 11. februára 2004

³ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky z 12. februára 2015, sp. zn. 480/2014

⁴ Uznesenie Ústavného súdu Českej republiky zo dňa 25. mája 2012, sp. zn. III. ÚS 466/21, bod 11

a slobôd. Ústavný súd Českej republiky rovnako posudzoval ústavnú konformnosť postupu spočívajúcu vo vylúčení práva žiadateľa oboznámiť sa s utajovaným stanoviskom spravodajských služieb, pričom vo svojom rozhodnutí⁵ zdôraznil skutočnosť, že oproti záujmu jednotlivca byť informovaný o tom, ktoré dôvody viedli k prijatiu rozhodnutia orgánu verejnej moci stojí bezpečnostný záujem štátu. Podľa názoru ústavného súdu tento „*štátny záujem predstavuje záujem existenčný, ktorý legitimizuje určité obmedzenie právnej sféry jednotlivca, napokon vo svojom dôsledku je to štát, ktorý postavenie jednotlivca chráni*“. Vylúčenie práva oboznámiť sa s obsahom stanovisk spravodajských služieb obsahujúcimi utajované informácie podľa názoru súdu v zásade predstavuje „*prejav optimalizácie prípadného protichodného pôsobenia ochranných mechanizmov dvoch ústavne chránených hodnôt*“, a to bezpečnostného záujmu štátu na jednej strane a práva na súdnu ochranu podľa čl. 36 ods. 1 Listiny základných práv a slobôd na strane druhej. Vychádzajúc z judikatúry súdov Českej republiky je otázka vyvažovania procesných práv účastníka konania zaistovaná prostredníctvom špecifickej úlohy správneho súdu realizovanej v rámci súdneho prieskumu rozhodnutia správneho orgánu, ktorého podkladom je informácia utajovaného charakteru. Ochrana práv účastníka konania je zabezpečovaná správnym súdom, ktorý sa podrobne oboznámi s obsahom utajovanej informácie a posúdi jej vierohodnosť (nie pravdivosť), presvedčivosť a relevanciu vo vzťahu k záverom rozhodnutia správneho orgánu. Z hľadiska súdneho prieskumu je podstatná skutočnosť, že správny súd skúma dané kritériá aj nad rámec žalobných dôvodov. Uvedený záver vyplýva aj z rozhodovacej činnosti Najvyššieho správneho súdu Českej republiky, ktorý vo svojom rozhodnutí⁶ konštatoval, cit. „*Vzhľadom k tomu, že neznalosť dôvodů negativního rozhodnutí stěžovatele omezuje, či mu dokonce znemožňuje, aby proti rozhodnutí účinně argumentoval, je soud povinen zkoumat postup a důvody rozhodnutí v úplnosti, tedy i nad rámce uplatněných žalobních bodů.*“ Predmetný postup realizovaný v rámci súdneho prieskumu rozhodnutí správnych orgánov, v rámci ktorých tvorili utajované informácie jeden z podkladov na vydanie rozhodnutia, predstavuje jedno z možných riešení vyvažovania procesných práv účastníka konania za súčasného garantovania ochrany utajovaných skutočností, a to aj vzhľadom na skutočnosť, že sudcovia sú *ex lege* osobami s osobitným postavením vo vzťahu k právu oboznamovať sa s utajovanými skutočnosťami. V tejto súvislosti považujeme za potrebné poznamenať, že účinná právna úprava mechanizmu poskytovania spravodajských informácií preukazujúcich nebezpečenstvo účastníka konania vo vzťahu k bezpečnosti štátu súdu vykonávajúcemu prieskum rozhodnutia neustanovuje, avšak vychádzajúc z poznatkov aplikačnej praxe je možné konštatovať, že takýto postup bol opakovane realizovaný v tých prípadoch, v ktorých konajúci súd o poskytnutie takýchto informácií požiadal.

Európsky súd pre ľudské práva posudzoval a v mnohých prípadoch poprel legitimitu obmedzenia prístupu účastníkov konania k časti alebo ku všetkým dôkazom, založenú na dôvodoch národnej bezpečnosti, tak ako ich vo svojom podaní uviedol Najvyšší súd Slovenskej republiky. Je však potrebné zdôrazniť, že judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva v danej

⁵ Nález Ústavného súdu Českej republiky, PL. ÚS 5/2016 zo dňa 11. októbra 2016

⁶ Rozsudok Najvyššieho správneho súdu Českej republiky zo dňa 21. decembra 2012, č. 7 As 117/2012-28

oblasti nie je konzistentná, pričom súd vo svojej rozhodovacej činnosti⁷ v minulosti opakovane konštatoval, že právo na oboznámenie dôkazov nie je právom absolútnym. Podľa názoru súdu, ak sú sledované legitímne ciele, ako je ochrana národnej bezpečnosti, právo na oznámenie všetkých dôkazov môže podliehať obmedzeniam, za určitých okolností môže byť vo verejnom záujme dotknutá osoba a jej právny zástupca vylúčená z konania o zverejnení dôkazov, v niektorých prípadoch môže byť nevyhnutné zatajiť dotknutej osobe ako aj právnomu zástupcovi určité dôkazy, procesné záruky obmedzenia dôkazov vykonáva súd. Ako vyplýva z uvedeného, významnú úlohu v prípade obmedzenia poskytnutia určitých informácií účastníkovi konania má zastávať práve súd realizujúci súdny prieskum rozhodnutia. Otázkou prístupu účastníka konania k spravodajským poznatkom sa Európsky súd pre ľudské práva zaoberal vo veci *Regner proti Českej republike*, v ktorom exaktne uviedol, že odtajnenie správy spravodajskej služby, ktorá slúžila ako podklad pre odobratie bezpečnostnej previerky, by mohlo znamenať zverejnenie pracovných metód spravodajskej služby, odhalenie jej zdrojov informácií a možnosť ovplyvnenia potenciálnych svedkov. Súd v uvedenom konaní konštatoval, že nebolo možné presne označiť, v čom spočíva bezpečnostné riziko sprístupnenia dôvodov rozhodnutia správneho orgánu, keďže toto rozhodnutie bolo založené výlučne na utajovaných informáciách, avšak žiadna okolnosť prípadu neindikovala, že by malo dôjsť k utajeniu inak ako z legitímnych dôvodov. Podľa názoru súdu predmetné utajované dokumenty obsahovali presvedčivé a detailné informácie týkajúce sa správania účastníka konania týkajúce sa jeho správania a životného štýlu, ktoré boli podľa konajúcich súdov dostatočné na posúdenie, či účastník konania predstavuje bezpečnostné riziko. Európsky súd pre ľudské práva v rámci svojej rozhodovacej činnosti⁸ pripomenul, že nárok na sprístupnenie všetkých relevantných dôkazov nie je absolútnym právom a pripustil možnosť existencie protichodných záujmov, akým je napríklad záujem na ochrane národnej bezpečnosti, potreba ochrany svedkov pred možnou odvetou či uchovanie v tajnosti metódy vyšetrovania zločinov, ktoré je potrebné vyvažovať vo vzťahu k právam účastníka konania. V súvislosti s utajovanou činnosťou bezpečnostných zložiek štátu súd v rámci svojej rozhodovacej činnosti⁹ konštatoval, že „vzhľadom na charakter úloh vykonávaných vnútornou bezpečnostnou službou, o ktorých dôležitosti niet pochybností, súd, rovnako ako komisia, akceptujú, že takáto inštitúcia musí požívať vysoký stupeň ochrany, pričom sprístupnenie informácií o jej aktivitách je znepokojujúce“. Súd rovnako uznal, že správne fungovanie demokratickej spoločnosti založenej na princípe „rule of law“ si vyžaduje, aby isté inštitúcie pre efektívnosť svojho fungovania vykonávali svoju činnosť utajovaným spôsobom a bola im priznaná potrebná ochrana. Otázkou práva byť informovaný o dôvodoch rozhodnutia sa Európsky súd pre ľudské práva zaoberal aj v rozhodnutí vo veci *Muhammad a Muhammad proti Rumunsku*, v ktorom konštatoval, že tieto práva nie sú právami absolútnymi. Rovnako ako v určitých trestných konaniach, správne konanie o vyhostenie môže byť takisto charakterizované existenciou protikladných záujmov, ako sú národná bezpečnosť, potreba ochrany svedkov v

⁷ Rozsudky Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci *Rowe a Davis proti Spojenému kráľovstvu*, *Fitt proti Spojenému kráľovstvu*, *Jasper proti Spojenému kráľovstvu*

⁸ Rozsudky Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci *Miryana Petrova proti Bulharsku* a *Ternovskis proti Lotyšsku*

⁹ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci *Vereiniging Weekblad Bluf! proti Holandsku*

nebezpečenstve odvetných opatrení alebo nevyhnutná dôvernosť metód policajného vyšetrovania, ktoré je potrebné zvažovať v porovnaní s právami cudzincov. Okrem iného súd konštatoval, že pokiaľ ide o možnosť obmedzenia procesných práv cudzincov čeliacich vyhosteniu, prevažná väčšina členských štátov vo svojej vnútroštátnej legislatíve výslovne ustanovuje možnosť takýchto obmedzení, ak ide o národnú bezpečnosť. Súd zároveň súhlasil, že môžu existovať relevantné dôvody, akými sú potreba ochrany národnej bezpečnosti, pre obmedzenie procesných práv cudzincov, pričom v súlade so zásadou subsidiarity prináleží v prvom rade vnútroštátnym súdom, aby posúdili, či obmedzenia procesných práv cudzincov sú v konkrétnom prípade potrebné a riadne odôvodnené.¹⁰

ZÁVER

Vychádzajúc z vyššie uvedenej rozhodovacej činnosti Európskeho súdu pre ľudské práva je možné konštatovať záver, že právo na oznámenie dôvodov rozhodnutia založeného na informáciách, ktoré sú utajovanou skutočnosťou, nie je právom absolútnym. Európsky súd pre ľudské práva vníma poskytnutie informácií týkajúcich sa dôvodov rozhodnutia účastníkovi ako jedno z kompenzačných opatrení, avšak nie ako jediné možné riešenie. V prípade, že má cudzinec k dispozícii len všeobecné informácie alebo týmito informáciami nedisponuje, považuje súd za nevyhnutné pristúpiť ku skúmaniu intenzity súdneho prieskumu. Európsky súd pre ľudské práva nekritizuje samotnú skutočnosť, že oznámenie dôvodov rozhodnutia absentuje. Nedostatkom, ktorý identifikoval v rámci svojej činnosti, je skutočnosť, ak v prípadoch, v ktorých takéto oznámenie dôvodov absentuje, nie je účastníkovi konania k dispozícii dôkladný súdny prieskum rozhodnutia. Návrh predložený Najvyšším správnym súdom Slovenskej republiky na uvedené závery prijaté Európskym súdom pre ľudské práva nereflektuje, pričom ako jediné možné riešenie identifikuje povinnosť oznamovať účastníkovi konania aspoň „podstatu“ dôvodov, ktoré tvorili podklad na vydanie rozhodnutia, a to aj napriek skutočnosti, že tieto informácie sú utajovanou skutočnosťou. Postupom konformným tak s rozhodovacou činnosťou Európskeho súdu pre ľudské práva, ako aj súladným s ochranou utajovaných skutočností, by bol postup spočívajúci v povinnosti súdov preskúmavajúcich rozhodnutia vydávané v cudzineckých veciach na základe stanovísk spravodajských služieb, skúmať opodstatnenosť týchto dôvodov vyžiadanim relevantných informácií od príslušnej spravodajskej služby a tak poskytovať vertikálnu ochranu práv účastníkov uvedených konaní. V tejto súvislosti preto vyjadrujeme presvedčenie, že Ústavný súd Slovenskej republiky pristúpi k preskúmaniu uvedeného návrhu spôsobom, ktorý pomyselný už v úvode zmienený gordický uzol nepretne ale rozviaže, a to spôsobom umožňujúcim realizáciu ním prijatých právnych záverov v aplikačnej praxi a to bez ohrozenia bezpečnosti štátu.

¹⁰ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Schatschaschwili proti Nemecku

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky
Zákon NR SR č. 46/1993 Z. z. o Slovenskej informačnej službe v znení neskorších predpisov
Zákon č. 215/2004 Z. z. o ochrane utajovaných skutočností a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov
Zákon č. 404/2011 Z. z. o pobyte cudzincov a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov
Zákon č. 500/2022 Z. z. o Vojenskom spravodajstve
Vyhláška Národného bezpečnostného úradu č. 48/2019 Z. z., ktorou sa ustanovujú podrobnosti o administratívnej bezpečnosti utajovaných skutočností
Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky zo dňa 12. februára 2015, sp. zn. II. ÚS 480/2014
Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky zo dňa 12. decembra 2018, sp. zn. PL. ÚS 8/2016
Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky zo dňa 11. februára 2004, sp. zn. PL. ÚS 15/03-39
Nález Ústavného súdu Českej republiky zo dňa 25. mája 2021, sp. zn. III. ÚS 466/21
Rozsudok Krajského súdu Bratislava, sp. zn. 2S/107/2019 zo dňa 4. decembra 2019
Rozsudok Krajského súdu Košice, sp. zn. 8S/147/2020 zo dňa 3. júna 2021
Rozsudok Krajského súdu Trenčín, sp. zn. 13S/53/2021 zo dňa 10. novembra 2021
Rozsudok Krajského súdu Trenčín, sp. zn. 11S/22/2021 zo dňa 23. novembra 2021
Rozsudok Krajského súdu Košice, sp. zn. 82/23/2021 zo dňa 12. mája 2022
Rozsudok Najvyššieho správneho súdu Českej republiky zo dňa 21. decembra 2012, sp. zn. 7As 117/2012-28
Rozsudok ESLP vo veci Ternovskis proti Lotyšsku zo dňa 29. apríla 2014
Rozsudok ESLP vo veci Schatschaschwili proti Nemecku zo dňa 15. decembra 2015
Rozsudok ESLP vo veci Regner proti Českej republike zo dňa 19. septembra 2017
Rozsudok ESLP vo veci Miryan Petrova proti Bulharsku zo dňa 25. júna 2018
Rozsudok ESLP vo veci Fitt proti Spojenému kráľovstvu zo dňa 16. februára 2020
Rozsudok ESLP vo veci Jasper proti Spojenému kráľovstvu zo dňa 16. februára 2020
Rozsudok ESLP vo veci Rowe a Davis proti Spojenému kráľovstvu zo dňa 16. februára 2020
Rozsudok ESLP vo veci Muhammad a Muhammad proti Rumunsku zo dňa 15. októbra 2020
Rozsudok ESLP vo veci Čičmanec proti Slovenskej republike zo dňa 28. júna 2016

KONCEPCIA SPRAVODLIVEJ VOJNY V NOVOVEKEJ SOCIÁLNO-PRÁVNEJ FILOZOFII¹

THE CONCEPT OF JUST WAR IN MODERN SOCIAL AND LEGAL PHILOSOPHY

JUDr. et PhDr. Marek Prudovič

doktorandský študijný program teória a dejiny štátu a práva

Právnická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave

Katedra dejín práva

marek@prudovic.sk

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá problematikou koncepcie spravodlivej vojny v sociálnej a právnej filozofii v období novoveku. Postupne skúma toto turbulentné obdobie, v ktorom bola teória spravodlivej vojny apercipovaná tak vo vzťahu k zámorským vojnám, ako aj vo vzťahu k reformačným vojnám a sedemročnej vojne. Ako na prvého sa príspevok sústreďuje na Francisca Suáreza, jezuitu pôsobiaceho v rámci salamanskej školy. V druhej časti sa príspevok zaoberá prevažne protestantskými filozofmi. Prvým je Alberico Gentili, zakladateľ protestantskej teórie a po ňom nasleduje Hugo Grotius, jeden z otcov medzinárodného práva. Príspevok sa venuje aj Samuelovi von Pufendorfovi, ktorý vychádzal z antropológie a Christiánovi Wolffovi, ktorý ako prvý označil za suveréna národ namiesto panovníka. Protestantickú líniu príspevok zakončuje Emmerichom de Vattelom čerpajúcim z reality Sedemročnej vojny. Okrajovo príspevok skúma aj zdanlivo rozporný prístup k spravodlivej vojne nemeckého klasického filozofa Immanuela Kanta.

Kľúčové slová: Spravodlivá vojna. Sociálna a právna filozofia. Salamanská škola. Francisco Suárez. Protestantická teória spravodlivej vojny. Alberico Gentili. Hugo Grotius. Immanuel Kant.

Abstract: The paper deals with the issue of the concept of just war in social and legal philosophy in the modern era. It gradually examines this turbulent period in which the just war theory was perceived both in relation to overseas wars and in relation to the Reformation Wars and the Seven Years' War. Firstly, the paper focuses on Francisco Suárez, a Jesuit working within the Salamanca school. In the second part, the paper deals mainly with Protestant philosophers. The first is Alberico Gentili, the founder of Protestant theory, followed by Hugo Grotius, one of the fathers of international law. The article is also devoted to Samuel von Pufendorf, whose theory was based on anthropology, and to Christián Wolff, who was the first to identify the nation as a sovereign instead of the monarch. The article concludes the Protestant

¹ Príspevok bol vytvorený v rámci riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0202/22 „Teórie spravodlivej vojny učencov Salamanskej školy a ich odkaz v moderných teóriách spravodlivej vojny a modernom vojnovom práve“.

line with Emmerich de Vattel based on the reality of the Seven Years' War. The paper also marginally examines the apparently contradictory approach to the just war of the German classical philosopher Immanuel Kant.

Keywords: A just war. Social and legal philosophy. School of Salamanca. Francisco Suárez. Protestant theory of just war. Alberico Gentili. Hugo Grotius. Immanuel Kant.

ÚVOD

„*Vojna je súhrn násilných činov, ktorými sa usiluje jeden štát nanútiť svoju vôľu druhému.*“²
Louis Renault

Pre kategóriu vojny v odbornej literatúre, tak, ako je to v zásade pri takmer všetkých všeobecných pojmoch, neexistuje jednotná definícia. Najčastejšie však prevláda názor, že ide o konflikt, ktorý vzniká medzi dvomi či viacerými sociálno-politickými útvarmi, pre ktoré je symptomatické diametrálne odlišné chápanie sociálnej reality. Vojenský konflikt sa vyznačuje niektorými spoločnými javmi. V prvom rade má vždy kolektívnu povahu, z čoho vyplýva, že si nevyhnutne vyžaduje vysokú mieru kolaborácie jednotlivcov, a to pri dodržiavaní pravidiel subordinácie. Môžeme teda povedať, že ako *conditio sine qua non*, v tomto prípade, vystupuje podriadenosť jednotlivých subjektov vyšším záujmom celku, ako aj špecifickým vojenským cieľom, ktoré je možné realizovať len v tom prípade, ak bude dodržaný vysoký stupeň organizovanosti a disciplíny všetkých zúčastnených aktérov.

Tak, ako v živote jednotlivcov dochádza k stretu medzi ich potrebami, názormi a životnými cieľmi, ktoré vedú ku celému radu konfliktov, je tento proces možné pozorovať aj v živote spoločnosti, ktorá ako živý sociálno-politický organizmus zaznamenáva celý rad protirečení, ktoré sa dajú riešiť, až do určitej hranice, diplomatickými rokovaniami. Ak však tieto rozpory prekročia určitú hranicu, teda keď sa protirečenia zmenia na antagonistické rozpory, zostáva spravidla už len jedna cesta, a tou je vojenský konflikt. Dejiny ľudstva nás presvedčujú o tom, že aj *homo sapiens sapiens*, napriek svojmu výnimočnému daru, akým je schopnosť logicky myslieť, často nedokáže, a možno ani nechce, riešiť svoje ciele inak, ako vojnou. Nech sú dôvody, ktoré vedú k jej rozpútaniu, akékoľvek, ide vždy o akt, ktorý je už vo svojej podstate antihumánny. Bolo preto potrebné vytvoriť teóriu, ktorá by stanovila podmienky jej vedenia eliminujúce jej ničivé dôsledky, a to až do takej miery, že by dokázala prepojiť neprepojitelné roviny vojny a morálky.

Z uvedeného dôvodu sa už v období antiky začal formovať myšlienkový konštrukt spravodlivej vojny. Samotné toto spojenie je vnútorne protirečivé, keďže si musíme uvedomiť, že všetky etické kategórie sú už svojou povahou bipolárne. Sú dialektickým spojením oboch etických rovín, a práve táto dialektika ich spojenia vedie k tomu, že sú to dve strany jednej mince, ktoré sa môžu metamorfovať jedna v druhú. Inak tomu nie je ani s kategóriou

² DE LA BRIÈRE, Y. *Le droit de juste guerre*. Paris: Pedone, 1938, s. 1.

spravodlivosti. Tak ako neexistuje akési abstraktné, univerzálne dobro, dobro pre všetkých, tak neexistuje ani univerzálna spravodlivosť. Vždy je potrebné zohľadniť kde, kedy, prečo a pre koho sú pertraktované potreby a ciele spravodlivé. Z uvedeného dôvodu je zrejmé, že neexistuje taká teória spravodlivej vojny, ktorej vývoj by sme mohli sledovať naprieč historickou genézou vývoja spoločnosti, ale že môžeme skôr hľadať jej fragmenty v dielach jednotlivých mysliteľov, teda sú skôr súčasťou ich myšlienkového konceptu, než samostatnou koncepciou. Tieto filozofické, etické či právne fragmenty sa v historickom vývoji navzájom prelínajú a vytvárajú tak skladačku, akou teória spravodlivej vojny nepochybne je. Práve pre toto svoje špecifikum poskytuje rámec, na základe ktorého je možné konštruovať kvalifikované uvažovanie o ucelenej koncepcii spravodlivej vojny ako prostriedku na stanovenie podmienok jej vzniku v rámci *ius ad bellum*, ako aj kritérií na jej spravodlivý priebeh v rámci *ius in bello*.³

Z pohľadu teórie spravodlivej vojny bol vojnový konflikt legitímny, a teda možný, len v tom prípade, ak všetky diplomatické prostriedky zlyhali, a ak sa vojna stala jedinou možnosťou, ako zabezpečiť mier, potrestať vinníkov, či podporiť dobro a potlačiť zlo.⁴

Teóriu spravodlivej vojny ale nemôžeme vnímať len ako historický fenomén, keďže je nesmierne aktuálna aj v súčasnosti. Celé tretie tisícročie jasne poukazuje na to, že ľudstvo sa nedokázalo poučiť z vývoja v 20. storočí, ktoré poznačili dve svetové vojny. Svetové mocnosti aj dnes v náročných sociálno-politických, ale najmä ekonomických podmienkach, sa pod rúškom ochrany svojich záujmov správajú, ale najmä konajú, ako agresori, a spravodlivosť zostáva opäť niekde na okraji ich záujmu.

Pokiaľ ide o nami vymedzené dejinné obdobie, teda novovek, ten je, vzhľadom na dĺžku svojho trvania, obdobím z pohľadu periodizácie dejín veľmi komplikovaným. Ide o mimoriadne dynamické obdobie vývoja spoločnosti, čo sa prejavilo aj v rovine vývoja teórie spravodlivej vojny, ktorá v tomto období odrážala aj filozofickú rovinu zmeneného prístupu ku svetu a človeku založenú na racionalizme a humanizme. V šestnástom storočí nastal celý rad spoločenských zmien, ktoré poznamenali aj pohľad na teóriu spravodlivej vojny. Ide najmä o tú skutočnosť, že vo vývoji právnych koncepcií je možné pozorovať pomalý posun od ich prirodzeno-právneho základu k pozitívno-právnemu, čo súvisí aj so vznikom a rozvojom samostatného medzinárodného práva. Rozmanitosť vývoja tohto obdobia nám teda, vzhľadom na rozsah príspevku, nedovolí podrobne skúmať komplexnú evolúciu tejto teórie v kontinentálnej Európe, a preto sa zameriame len na historicky najvýznamnejšie medzníky jej vývoja.⁵

Tak, ako pri všetkých historických epochách, sa aj pri periodizácii novoveku prejavuje nejednotnosť v jeho datovaní, no z pohľadu konvencionálnej periodizácie dejín sa v európskom priestore raný novovek ohraničuje na jednej strane rokom 1492, v ktorom došlo k objaveniu Ameriky, a končí sa Veľkou francúzskou revolúciou, teda rokom 1789, za ktorým nasleduje počiatok moderných dejín ľudskej spoločnosti. Pre raný novovek je symptomatické, že sa ešte vo väčšej miere zameriava na človeka ako individuum, a v kultúrnej rovine nadväzuje na

³ KONIAR, I. *Tradícia spravodlivej vojny: Teória alebo teórie?* Ružomberok: Verbum, 2011, s. 126.

⁴ TRÍŠKA, M. *O vojne a mieri v dejinách filozofie*. Bratislava: Veda, 1987, s. 114.

⁵ Bližšie pozri: WALTER, D. (ed.) *Dějiny světa 4: Objevy a nové struktury (1200 – 1800)*. Praha: Vyšehrad, 2013, s. 418 – 420.

antický pohľad na svet. Teda humanizmus a renesancia sa stávajú základnými prúdmi európskeho myslenia a kultúry. Zmeny nastali aj v náboženskej oblasti, keďže nástup reformačných hnutí radikálne mení dovtedajšiu katolícku jednotu Európy. 16. storočie je poznamenané aj prudkým rozmachom španielskej monarchie⁶ v dôsledku významných zemepisných objavov a koloniálnej expanzívnej politiky Španielska, za ktorým nasledovalo Portugalsko, a neskôr aj iné európske krajiny.⁷

2 KONCEPCIA SPRAVODLIVEJ VOJNY A SALAMANSKÁ ŠKOLA

V rovine filozoficko-právnej nadväzuje novoveké myslenie na témy, ktorými sa zaoberala už stredoveká scholastika Tomáša Akvinského, ktoré sa dotýkali ľudskej spoločnosti, otázok moci, politiky, práva a ekonomiky, avšak v nijakom smere neprekročili rámec kresťanskej teológie. V 16. a 17. storočí sa formuje tzv. druhá scholastika, ktorú označujeme aj ako *Escuela de Salamanca*,⁸ do ktorej, podľa jej súčasnej charakterizácie, patrili jednak učitelia, ktorí boli etablovaní na univerzite v španielskom meste Salamanca, ale aj učitelia, ktorí pôsobili v portugalskej Coimbre, či v španielskych koloniálnych dŕžavách v Amerike. Týchto učencov, ktorí nepôsobili priamo na univerzite v meste Salamanca, zaraďujeme do uvedenej školy z toho dôvodu, že ich práce systematicky nadväzovali na diela salamanských učencov, aj keď im nemožno uprieť istú mieru originality.⁹

Príslušníci Salamanskej školy nadviazali na predchádzajúce úvahy, ale z pohľadu svojej doby venovali veľkú pozornosť aj otázkam právnych, politických a ekonomických teórií, a to, vzhľadom na koloniálnu expanziu, aj vo vzťahu k mimoeurópskym národom. Venovali sa aj problematike prirodzeného práva, legitimity panovníka a podmienkam vedenia spravodlivej vojny, pričom hľadali vlastné riešenia, ktoré sa neopierali výhradne o Bibliu alebo starovekých mysliteľov, ako to bolo v rámci scholastiky.

Pre raný novovek bolo príznačných veľké množstvo vojen, ktoré prebiehali priamo v Európe ako dôsledok reformácie, ale aj mimo nej, ktoré boli vedené proti pôvodnému obyvateľstvu kolonizovaných krajín, či v rámci stretu koloniálnych mocností. Vzhľadom na uvedené skutočnosti je zrejmé, že v tomto období dochádza k výraznému rozvoju aj v oblasti teórie spravodlivej vojny. Teórie spravodlivej vojny, ktoré vznikli v rámci Salamanskej školy, sa relatívne celistvo zaoberajú problematikou *ius ad bellum* a *ius in bello*, pričom sa v nich stretávame, hoci len okrajovo, dokonca aj s problematikou *ius post bellum*. Pre tieto teórie je charakteristické aj to, že sú podstatne univerzálnejšie a majú už podobu akýchsi pravidiel, na základe ktorých môžeme rozhodnúť o tom, či nejakú vojnu označíme prívlastkom spravodlivá.¹⁰

⁶ V španielskej historiografii býva toto obdobie označované ako *Siglo de Oro*, teda ako zlaté storočie.

⁷ Bližšie pozri: Ibidem, s. 420 – 430.

⁸ Zo šp. = Salamanská škola.

⁹ Bližšie pozri: DUVE, Th. – EGÍO, J. L. – BIRR, Ch. (eds.). *The School of Salamanca: A Case of Global Knowledge Production*. Leiden; Boston: Brill Nijhoff, 2021, s. 1 – 42.

¹⁰ Bližšie pozri: BATAILLON, G. – BIENVENU, G. – VELASCO GÓMEZ, A. (eds.). *Las teorías de la guerra justa en el siglo XVI y sus expresiones contemporáneas* [online]. Mexico: Centro de estudios mexicanos y centroamericanos, 1998. [cit. 31. 3. 2023]. Dostupné na: <http://books.openedition.org/cemca/556>.

Vzhľadom na tú skutočnosť, že sa problematika týkala najmä koloniálnych snáh španielskej koruny, je zrejmé, že sa salamanské teórie spravodlivej vojny dotýkali aj *conquisty*,¹¹ ktorá do istej miery, po formálnej a právnej stránke, nadväzuje na zámorské výpravy Portugalska a Kastílie uskutočnené do roku 1492.¹² Snaha o charakteristiku *conquisty* ako pozitívneho javu vyplývala z dobových, a je potrebné akcentovať, že seriózných snáh tak Španielskej koruny, ako aj cirkvi a akademického prostredia, vymedziť právne i metaprávne¹³ zdroje jej legitimacy, známe ako *justos titulos*.¹⁴ Jedným z týchto titulov bola pritom práve interpretácia *conquisty* ako spravodlivej vojny, ktorá však nebola všeobecne akceptovaná.¹⁵

Pre scholastickú teóriu spravodlivej vojny sú najdôležitejší traja jej predstavitelia, a to Tomáš Akvinský, dominikán Francisco de Vitoria a jezuita Francisco Suárez, ktorý vytvoril jej najsystematickejšiu koncepciu. Môžeme konštatovať, že Suárez nachádzal neustále spoločné body, z ktorých čerpal a posúval ich novým smerom, v Augustínovom spise *Quaestio de bello*, no s Vitoriovými závermi nie vždy súhlasil. Na rozdiel od Vitoriu, ktorý formuloval svoje *De Indis et De iure belli relectiones* primárne vo vzťahu k spoločenským a politickým udalostiam svojej doby, Suárez uprednostňoval abstraktnejší a všeobecnejší prístup.

Svoj pohľad na teóriu spravodlivej vojny Suárez formuloval v diele *Disputatio de bello*, ktoré je súčasťou širšieho diela *Opera Omnia*, zaoberajúceho sa teologickými cnosťami viery, nádeje a lásky. V duchu Akvinského zasadil diskusiu o vojne do kontextu poslednej spomenutej cnosti, teda lásky,¹⁶ v dôsledku čoho nechápe vojnu ako skutočné zlo, ktoré by bolo v antagonistickom rozpore s kresťanskou láskou. U Vitoriu sa vojna primárne spájala s kategóriou spravodlivosti, pričom ani Suárez sa tomuto spojeniu nevyhýba, no nevníma ho ako základné. Suárez zastáva názor, že spravodlivá vojna môže mať korene aj v nenávisti, čo je možné chápať ako previnenie proti láske, no samotný pôvod vojny v nenávisti nie je podľa neho dôvodom, na základe ktorého by bolo možné vojnu automaticky považovať za nespravodlivú.¹⁷

Podstatou Suárezovej koncepcie spravodlivej vojny je myšlienka, že táto musí byť vedená ako pokračovanie právnych aktov voči zločincovi v kontexte alebo prostredí, kde žiadna formálna súdna moc neprevláda. Suárez to zdôvodňuje tým, že vzhľadom na absenciu všeobecne uznávaného nadriadeného musí táto právomoc patriť každému panovníkovi. Panovníci tak preberajú úlohu sudcov. Nazeranie na spravodlivú vojnu ako na súdny proces vedený spravodlivou stranou proti nespravodlivej strane nie je úplne originálne, implicitne sa totiž nachádza už u Akvinského, ale systematické spracovanie takéhoto prístupu nachádzame až u salamanských učencov. Podľa tejto koncepcie je teda spravodlivá vojna súdny proces *sui*

¹¹ Zo šp. = dobytie. Ako termín sa používa na označenie komplexného dobytia určitého územia, teda tak z vojenského, ako aj náboženského hľadiska.

¹² VYŠNÝ, P. – PUCHOVSKÝ, J. *Právne dejiny Latinskej Ameriky: Koloniálne obdobie a obdobie nezávislých štátov*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2021, s. 34.

¹³ Rozumieme pod tým celý komplex názorov z oblasti teológie, filozofie a etiky.

¹⁴ Zo šp. = spravodlivé tituly.

¹⁵ K tomu prehľadovo: Ibidem, s. 65 a nasl.

¹⁶ Čo mu však nebránilo v tom, aby uplatnil aj požiadavku spravodlivosti.

¹⁷ KONIAR, I. *Tradicia spravodlivej vojny: Teória alebo teórie?* Ružomberok: Verbum, 2011, s. 164.

generis, v ktorom vládca štátu, ktorý utrpel ujmu, súdi štát, ktorý ujmu spôsobil.¹⁸ Podobne, ako to už naznačil Vitoria, Suárez v rámci svojej teórie dáva vládcovi reálnu súdnu právomoc, teda vládca je legitímnou autoritou, ktorej ako jedinej prináleží právo potláčať alebo trestať vinníka.¹⁹ Poznomenáva, že vládcovia sú menej náchylní konať na základe emócií a túžby po pomste, než súkromné osoby. Navyše im pravidelne pomáha umiernenější názor ich odborných poradcov. Suárez si uvedomuje, že to nemusí byť dostatočným zdôvodnením, no úprimne hovorí, že ak už akceptujeme, že niekto musí mať právomoc trestať vinníkov, napriek všetkým svojim chybám jednoducho neexistujú lepší kandidáti na túto úlohu, ako panovníci.²⁰

Na Suárezovom poňatí teórie spravodlivej vojny je zaujímavé aj to, že má komplexný charakter, keďže sa v nej venuje nielen problematike spravodlivosti *ius ad bellum* a *ius in bello*, ale ako jeden z prvých mysliteľov sa začal zaoberať, hoci len okrajovo, explicitne aj otázkami *ius post bellum*.

Diskusia o spravodlivosti *ius ad bellum* sa týkala základov teórie spravodlivej vojny, vrátane: morálnej prípustnosti vojny; rozdielu medzi obrannou a útočnou vojnou; legitímnou právomocou vyhlásiť vojnu; požiadaviek primeranej nádeje na víťazstvo; obmedzení kladených milosrdenstvom či láskou k blížnemu, ktoré sú sprievodným znakom každej vojny; a morálnym zdôvodnením nákladov na vojnu, ktoré možno ešte považovať v zásade za spravodlivé.²¹ V spojitosti s podmienkami *ius ad bellum* je potrebné zdôrazniť, že aj v nich sa prejavuje istá miera relativizmu oproti Vitoriovej koncepcii, a to v dvoch smeroch. V prvom prípade sa jeho relativizmus prejavuje v tom, že nevyžaduje, aby príčina k vedeniu spravodlivej vojny bola nespochybniteľná, ale pripúšťa aj možnosť, že dôvodom na vojnu môžu byť aj pravdepodobné spravodlivé nároky. Suárez totiž považoval takúto absolútnu istotu, ktorú vyžadoval Vitoria, za nedosiahnuteľnú, a teda aj nežiaducu: čakanie na dosiahnutie tohto stupňa istoty by mohlo viesť k nebezpečnému oddialeniu výkonu spravodlivosti. Okrem toho sa domnieval, že táto požiadavka diskriminuje slabšie krajiny tým, že im sťažuje uplatnenie spravodlivosti v porovnaní so silnejšími krajinami.²² V druhom prípade, a ten bol vo svojej dobe pomerne kontroverzný, sa tento relativizmus prejavoval v názore, že začatie vojny je možné aj na základe dobrovoľného, obojstranného súhlasu zúčastnených strán, v dôsledku čoho vznikajú vzájomné právne účinky pre obidve strany, bez ohľadu na to, na ktorej strane sa spravodlivá príčina nachádza.²³ Suárez kladie značný etický akcent na rozdiel medzi obrannou a útočnou vojnou, ktorý je, ale len v náznakoch, prítomný aj u Tomáša Akvinského. Podľa Suáreza má obranné použitie sily za cieľ zmariť pokus o spáchanie neprávosti, kým útočné použitie sily je naopak zamerané na získanie určitej formy zadost'učinenia za už spáchané protiprávne ujmy.²⁴

¹⁸ SUÁREZ, F. Disputatio de bello. In: SCHWARTZ, D. (ed.) *Interpreting Suárez: Critical Essays*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, s. 196.

¹⁹ Ibidem, s. 179.

²⁰ Ibidem, s. 193.

²¹ Ibidem, s. 185.

²² Ibidem, s. 186.

²³ Tieto právne účinky poskytujú autorizáciu zabiť nepriateľských vojakov, brať zajatcov a zabrať vojnovú korisť pre obidve strany, prakticky teda pripúšťa možnosť viesť spravodlivú vojnu bez spravodlivej príčiny.

²⁴ Ibidem, s. 201.

Jeho diskusia o *ius in bello* sa okrem iného zaoberala: kategóriou „nevinných“ a ich imunitou; „doktrínou dvojitého účinku“ aplikovanou na vojnu; otázkou práva vedľajších obetí na sebaobranu, a s tým súvisiacou možnosťou vojny, ktorá je spravodlivá na oboch stranách, a to v tom prípade, ak sa vedľajšie obeť vojny rozhodnú brániť. Venoval sa aj otázkam zvláštností v prípade, ak ide o občianske vojny a rozoberal aj podmienky, pri splnení ktorých je povolené oklamanie nepriateľa. Tak Vitoria, ako aj Suárez, nedovoľujú vojnové akcie proti nevinným osobám, ktoré neboli účastníkmi konfliktu, a útok na civilné objekty toleruje výhradne v prípade odôvodnenej nutnosti.²⁵ Je pozoruhodné, že sa zaoberal aj otázkami, ktoré neboli u jeho predchodcov predmetom záujmu. Ide o problémy týkajúce sa rozdielu medzi účasťou na vysoko rizikových misiách a používaním samovraždy ako zbrane; spravodlivosti zosúladených konfrontácií, a to tak vzájomne dohodnutých, ako aj vynútených jednou zo strán; prípustnosti vojenských spojenectiev s neveriacimi; práv vojakov proti suverénovi a spravodlivosti pri rozdeľovaní koristi.²⁶

Osobitným prínosom v týchto diskusiách bola prítomnosť tém, ktoré by sme v súčasnosti zaradili do kategórie *ius post bellum*. Tieto témy sa týkali najmä toho, či víťazstvo samo osebe, bez ohľadu na jeho spravodlivosť, dáva jeho aktérom právo rozhodovať o osude porazených. Zamýšľal sa aj nad otázkami, ktoré súviseli s právami spravodlivých víťazov na majetok nachádzajúci sa na nepriateľskom území.²⁷

Teória spravodlivej vojny, ktorá bola vytvorená učencami obdobia neskorej scholastiky, a to najmä salamanskou školou, rieši problematiku komplexne, a to aj na medzinárodnej úrovni. Hoci nejde ešte o taký stupeň rozpracovanosti, aby sme mohli hovoriť o medzinárodnom práve, nesporne koncipovala jeho základné myšlienky.²⁸

3 TEÓRIA SPRAVODLIVEJ VOJNY U PROTESTANTSÝCH PREDSTAVITEĽOV

Celé 16. storočie je poznačené reformačnými snahami, ktoré v konečnom dôsledku viedli k rozpadu stredovekej *societas christiana*,²⁹ pre ktorú bola symptomatická jednota, a to vo všetkých oblastiach spoločenského života. Je preto samozrejmé, že sa formuje aj nový pohľad na teóriu spravodlivej vojny, ktorý sa odvíja v kontexte novo sa utvárajúceho pozitívneho medzinárodného práva, a nosnou problematikou sa stáva legálnosť vojny, z čoho vyplýva, že do popredia záujmu sa dostávajú otázky riešené v rámci *ius in bello*. Na rozdiel od predchádzajúcich teórií spravodlivej vojny, ktoré riešili najmä problematiku *ius ad bellum*, teda spravodlivé príčiny vyhlásenia vojny, tieto sa zameriavajú hlavne na spravodlivé konanie počas

²⁵ VITORIA, F. *De Indis et de Iure Belli Relectiones* [online]. Washington: The Carnegie Institution of Washington, 1917, s. 256 – 268. [cit. 31. 3. 2023]. Dostupné na: <https://archive.org/details/franciscidevicto0000vito/page/n5/mode/2up>.

²⁶ SUÁREZ, F. *Disputatio de bello*. In: SCHWARTZ, D. (ed.) *Interpreting Suárez: Critical Essays*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, s. 198.

²⁷ *Ibidem*, s. 181.

²⁸ Suárezovu teóriu spravodlivej vojny zhrnul: VYŠNÝ, P. Teória spravodlivej vojny Francisca Suáreza. In: GÁBRIŠ, T. – HORÁK, O. – TAUCHEN, J. (eds.) *Školy, osobnosti, polemiky. Pocta Ladislavu Vojáčkovi k 65. narodeninám*. Brno: The European society for history of law, 2017, s. 597 – 608.

²⁹ Z lat. = kresťanská spoločnosť.

trvania vojny.³⁰ Nositeľmi týchto koncepcií sa stali práce protestantských predstaviteľov, ktorí od konca 16. storočia tvorili hlavný prúd jej rozvoja.

Zakladateľom protestantskej teórie spravodlivej vojny bol Alberico Gentili, ktorý vychádzal z predstaviteľov salamanskej školy, a to najmä z tézy o dobrovoľnosti vstupu bojujúcich strán do vojnového konfliktu, z čoho vyplýva premisa, že vojna môže byť spravodlivá z pohľadu oboch zúčastnených strán. Vojna, ako verejný ozbrojený spravodlivý spor, je teda spor medzi verejnými ozbrojenými silami dvoch rovnocenných suverénnych strán s rovnakými právami. Vyhlásenie vojny sa podľa neho realizuje na základe vzájomnej dohody dvoch suverénnych predstaviteľov štátu, pričom následne sa na tomto základe konštituuje osobitný právny stav.³¹ Z jeho pohľadu je pojem spravodlivosť natoľko rôznorodý, že sa východiskom jeho teórie stáva formálna spravodlivosť, ktorá vychádza z právnych noriem, a je teda pre obe zúčastnené strany konfliktu rovnaká. Tento formálno-právny pohľad na vyhlásenie spravodlivej vojny bol akceptovaný v medzinárodnom práve až do roku 1899, teda do prijatia Haagskej konvencie.³² Veľkú pozornosť venuje problematike obrannej vojny, ktorú na rozdiel od predchádzajúcich názorov, považuje za spravodlivú. Prináša do teórie spravodlivej vojny dva nové termíny, ktoré sú súčasťou vymedzenia obrannej vojny, a to preventívnu vojnu, ktorá má zabrániť potenciálnej hrozbe útoku v budúcnosti, a vojnu preemptívnu, ktorej hlavným poslaním je predísť bezprostredne hroziacemu útoku. Obe tieto kategórie sú v jeho koncepcii považované za prostriedky nutnej obrany. Spravodlivú vojnu vníma v spojení s nevyhnutnosťou, teda ako poslednú možnosť riešenia konfliktu, keď všetky ostatné prostriedky zlyhali. V rámci podmienok *ius in bello* uvádza aj nevyhnutnosť vyváženosti použitých bojových prostriedkov, keďže porušenie tejto zásady sa môže stať spravodlivou príčinou pre vyhlásenie novej vojny, a rieši tiež podmienky zákazu použitia niektorých typov zbraní.³³

Európa v 17. storočí bola nábožensky, vojensky a ekonomicky plná rozporov a hľadala silu, ktorá by zabezpečila mier, stabilitu, ale aj právnu istotu, ktorá však nemohla byť založená na niektorej zo súperiacich konfesií, a preto bolo nevyhnutné vytvoriť desekularizované pravidlá, ktoré by akceptovali všetky súperiace strany. Zároveň nesmeli spochybňovať kresťanstvo a mali odrážať stav vedeckého poznania a stupeň duchovného rozvoja spoločnosti.³⁴ Všetky tieto podmienky dokázal vo svojich dielach skĺbiť holandský teológ, filozof a právnik Hugo Grotius, ktorý je považovaný za tvorca základných princípov medzinárodného práva.³⁵ Príslušnosť ku nejakej konfesii považuje výhradne za etický problém, keďže je podľa neho otázkou svedomia a voľby, a z toho dôvodu je aj voľba náboženstva

³⁰ SINGER, P. *Practical Ethics*. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 1991, s. 79 – 81.

³¹ GENTILI, A. *De Iure Belli: Libri Tres*. In: SCOTT, J. B. (ed.) *The Classics of International Law. Vol. I*. Oxford: Clarendon Press, 1933, s. 18 – 23 a s. 51 – 52.

³² Bližšie pozri: MRÁZ, S. – POREDOŠ, F. – VRŠANSKÝ, P. *Medzinárodné verejné právo*. Bratislava: Právnická fakulta UK v Bratislave, 2003, s. 358 – 362.

³³ GENTILI, A. *De Iure Belli: Libri Tres*. In: SCOTT, J. B. (ed.) *The Classics of International Law. Vol. I*. Oxford: Clarendon Press, 1933, s. 90 – 95, s. 266 – 269 a s. 421 – 494.

³⁴ Bližšie pozri: KRŠKOVÁ, A. *Dejiny politickej a právnej filozofie*. Bratislava: Iura edition, 2011, s. 294 – 295.

³⁵ Inšpiroval sa Crucéovým návrhom *pax universalis*. Táto koncepcia svetového mieru reprezentuje vytvorenie medzinárodného zväzu, ktorý zahŕňa celý svet, na základe princípov zachovania *status quo* a suverenity štátov, a vysvetľuje vojnu ako prostriedok presadzovania záujmov a dosiahnutia cieľov.

zvrchovaným právom každého národa, a tak sa otázky viery nemôžu stať spravodlivou príčinou vojny.³⁶ Novým prvkom, ktorý sa v scholastickej teórii spravodlivej vojny nenachádzal, je skutočnosť, že akceptuje možnosť vzniku ozbrojených konfliktov medzi súkromnými osobami, prípadne medzi nimi a verejnou mocou, ktoré vznikajú ako dôsledok toho, že neexistuje superiorna súdna autorita či zákon.³⁷ Vojna môže byť vyhlásená výhradne vládcom, ktorý je legitímnou autoritou konštituovanou na základe vôle národa, a tento musí dodržať zásadu jej správneho vyhlásenia, teda jasne formulovať úmysel a príčinu, a zároveň musí dať nepriateľovi možnosť poskytnúť primeranú náhradu, ak nevyužil možnosť vyriešiť spor prostredníctvom konferencie alebo arbitráže.³⁸ Za nespravodlivú považuje vojnu vtedy, ak neboli použité všetky prostriedky mimo-vojenského riešenia.³⁹ Bol to práve Grotius, kto taxatívne zaviedol delenie na *ius ad bellum* a *ius in bello*, a zároveň stanovil štyri podmienky vedenia spravodlivej vojny, a to: obranu štátu a jeho majetku; vrátenie nespravodlivo odňatého majetku; vymożenie veľkých dlhov; a potrestanie bezprávia.⁴⁰ Z prirodzeno-právneho prístupu vyplýva, že počas vojny je v práve len tá strana konfliktu, ktorá ho vedie na základe spravodlivej príčiny, avšak Grotius sa domnieva, že vojna môže byť hodnotená ako spravodlivá za predpokladu, že obe strany dodržia pravidlá týkajúce sa vyhlásenia a vedenia vojny.⁴¹ Morálny aspekt Grotiovej teórie spravodlivej vojny je formulovaný v zásade tak, že ani vojna nesmie páchať utrpenie nad rámec nevyhnutnosti.

V tomto období sa v protestantskej línii vývoja názorov na spravodlivú vojnu, aj keď v obmedzenom rozsahu, angažoval ešte nemecký právny teoretik, politický filozof a historik Samuel von Pufendorf, jeden z popredných zástancov prirodzeno-právnej koncepcie. Nadväzoval na Grotiovu koncepciu prirodzeného práva a presadzoval zásadu, aby teória prirodzeného práva bola koncipovaná bez odvolávania sa na teologickú argumentáciu. Vychádzal z toho, že pravidlá ľudského spolužitia vychádzajú vždy z konkrétnej antropologickej situácie, a že na počiatku všetkých ľudských práv je všeobecná ľudská povinnosť, ktorá vychádza zo sociálnej prirodzenosti človeka, a pri rešpektovaní tejto skutočnosti dochádza k prosperite univerzálneho spoločenstva. Rovnaký názor zastával aj v pohľade na práva národov, ktoré objasnil vo svojom diele *De iure naturae et gentium*,⁴² ktoré je vo všeobecnosti považované za významný medzník v medzinárodnom práve a teórii prirodzeného práva.⁴³ Pre nás je však zaujímavejšie jeho dielo *De officio hominis et civis iuxta legem naturalem*,⁴⁴ v ktorom sa venuje aj otázkam spravodlivej vojny. Ako sme už uviedli, Pufendorf považoval právo národov za neoddeliteľnú súčasť prirodzeného práva a vojnu vnímal, podobne ako Grotius, ako právny inštitút, ktorý sa viaže na štátnu suverenitu.

³⁶ OREND, B. *The Morality of war*. Toronto: Broadview Press, 2006, s. 18.

³⁷ GROTIUS, H. *The Law of War and Peace* [online]. Livonia: Lonang Institue, 2014. [cit. 31. 3. 2023]. Dostupné na: <https://lonang.com/library/reference/grotius-law-war-and-peace/>.

³⁸ BELLAMY, A. J. *Just Wars: From Cicero to Iraq*. Cambridge: Polity press, 2012, s. 73.

³⁹ Ide o riešenie formou konferencie, arbitráže alebo súboju medzi bojovníkmi.

⁴⁰ GROTIUS, H. *The Law of War and Peace* [online]. Livonia: Lonang Institue, 2014. [cit. 31. 3. 2023]. Dostupné na: <https://lonang.com/library/reference/grotius-law-war-and-peace/>.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Z lat. = O prirodzenom práve národov.

⁴³ BELLAMY, A. J. *Just Wars: From Cicero to Iraq*. Cambridge: Polity press, 2012, s. 77.

⁴⁴ Z lat. = O povinnosti človeka a občana podľa prirodzeného zákona.

V dôsledku toho má právo vyhlásiť vojnu výhradne len legitímna najvyššia autorita v štáte. Nezastupiteľnou podmienkou je, že vyhlásenie vojny musí byť primárnym aktom, a až následne je možné uskutočniť vojnové strety, a aj to len za predpokladu, že vyhlásenie vojny bolo realizované na základe spravodlivej príčiny.⁴⁵

Hoci Christiána Wolffa zaradujeme medzi posledných predstaviteľov teórie prirodzeného práva, jeho práce už boli poznačené aj duchom osvietenstva, ktorý udával trend celému 18. storočiu. V jeho prirodzeno-právnej koncepcii sa základným predpokladom stala myšlienka, že jedinec, ktorý rešpektuje prirodzený zákon, teda jeho konanie smeruje k dobru, sa v dôsledku toho neustále zdokonaľuje. V jeho diele *Ius Gentium Methodo Scientifica Pertractum*⁴⁶ pripisuje významnú úlohu štátu, ktorý jediný môže vytvoriť také podmienky, v ktorých ľudia môžu prirodzený zákon rozvíjať. Venoval sa otázkam subjektívneho práva, teda takého, ktoré akcentuje ľudské potreby, a tým vytvoril prvú ucelenú koncepciu teórie ľudských práv. Štát považuje za nevyhnutný prostriedok zakotvenia prirodzených ľudských práv do zákona. Ak štát túto povinnosť zanedbáva, majú ľudia právo, hoci iba ako krajnú možnosť, postaviť sa proti štátnej moci.⁴⁷ Je považovaný za tvorca *ius gentium naturale*,⁴⁸ v ktorom postuloval premisu, že všetky národy sa vo vzájomných vzťahoch riadia súborom práv a povinností, v čom vidí záruku ich vzájomnej rovnosti.⁴⁹ Za legitímnu autoritu, ktorej prináleží právo vyhlásenia vojny, považuje Wolff národ, pričom toto vyhlásenie musí byť verejné a adresné. Pod adresným možno chápať to, či sa týka národov alebo ich vládcov.⁵⁰ Zákonosť útočnej vojny je daná len v tom prípade, ak je táto vedená štátom, ktorý utrpel ujmu a nemá inú možnosť získania satisfakcie.⁵¹

K rozvoju teórie spravodlivej vojny prispel v 18. storočí aj právny pozitivizmus, a to hlavne z toho dôvodu, že v rámci tohto prístupu sa kládol väčší dôraz na zvyky, ale hlavne na medzištátne zmluvy. Za posledného predstaviteľa klasickej teórie spravodlivej vojny je vo všeobecnosti považovaný Emmerich de Vattel. Jeho koncepcia sa stala jedným zo základných pilierov vymedzenia medzinárodného vojnového práva a ovplyvňovala pohľad naň prakticky až do roku 1914. Vattelove dielo *Le Droit des Gens: ou Principes de la loi naturelle appliqués à la conduite et aux affaires des nations et des souverains*,⁵² ktoré vzniklo v období, kedy v Európe prebiehala Sedemročná vojna, bolo zásadne ovplyvnené Wolffovým dielom *Ius Gentium Methodo Scientifica Pertractum*, a tiež Hugom Grotiom. Vattel chápал *Le Droit des Gens* ako vedecké dielo, ktorého hlavným poslaním je naučiť politikov, aké práva existujú medzi národmi alebo štátmi, a aké sú povinnosti, ktoré týmto právam zodpovedajú. Aj Vattel, ako väčšina spomenutých zástancov koncepcie prirodzeného práva, vychádzal z Grotiovo

⁴⁵ BALLIS, W. *The Legal Position of War: Changes in its Practice and Theory from Plato to Vattel*. Hague: Nijhoff, 1937, s. 121.

⁴⁶ Z lat. = Zákon národov podľa vedeckej metódy.

⁴⁷ Bližšie pozri: KRSKOVÁ, A. *Dejiny politickej a právnej filozofie*. Bratislava: Iura edition, 2011, s. 336 – 338.

⁴⁸ Z lat. = prirodzené medzinárodné právo.

⁴⁹ BALLIS, W. *The Legal Position of War: Changes in its Practice and Theory from Plato to Vattel*. Hague: Nijhoff, 1937, s. 147.

⁵⁰ WOLFF, Ch. *Ius Gentium Methodo Scientifica Pertractatum*. Oxford: Clarendon Press, 1934, s. 313 a s. 364.

⁵¹ CHRISTOPHER, P. *The Ethics of War and Peace*. New Jersey: Prentice Hall, 1998, s. 17.

⁵² Z fr. = Právo národov alebo zásady prirodzeného práva aplikované na správanie a záležitosti národov a panovníkov.

učenia, avšak pristupoval k nemu kriticky, v dôsledku čoho odmietol jeho koncepciu o vzniku vojny na základe vzájomnej dohody, z čoho vyvodzuje, že vojna nemôže byť obojstranne morálne ospravedlniteľná. Podľa neho je legitímnou autoritou, ktorá je kompetentná rozhodovať o vyhlásení vojny, suverén, ktorý reprezentuje národ.⁵³ Zastával názor, že *ius ad bellum* bolo vo veľkej časti procesnou záležitosťou, ktorá vyplývala z toho, že legitímna autorita mala status sudcu. Zmysel vojny spočíva v snahe zabrániť krivdám, ktoré by mohli byť spáchané na národe, prípadne tieto krivdy oddialiť. Vattel vo svojom diele *Le Droit des Gens* stanovuje tri základné ciele, kvôli ktorým sú vojny vedené, a to: obrana štátu v prípade nespravodlivého napadnutia; budúca bezpečnosť štátu a potrestanie vinníka; a opätovné získanie toho, čo štátu predtým prináležalo.⁵⁴ Aj v jeho teórii spravodlivej vojny nájdeme duálne rozlíšenie na vojny obranné a útočné, pričom obrannú vojnu klasifikoval ako spravodlivú, keďže išlo o obranu proti nespravodlivej agresii. Útočnú vojnu vnímal ako spravodlivú len v tom prípade, ak existoval opodstatnený nárok voči protivníkovi, ktorý nie je možné zabezpečiť inak, ako vojnovou cestou. Môže nastať aj špecifický prípad, a to vtedy, keď sa pôvodne spravodlivá útočná vojna zmení na svoj pendant, a to tak, že strana, ktorá vymáha svoje právo, neprijme spravodlivú kompenzáciu a pokračuje v boji.⁵⁵ Z pohľadu *ius in bello* pripisuje vojne osobitný právny režim, podľa ktorého je občan, spôsobilý vykonávať vojenské povinnosti, povinný podieľať sa na obrane štátu, a zároveň sa občania bojujúcich strán stávajú navzájom nepriateľmi.⁵⁶ Vattel vnáša do svojej koncepcie aj prvky humánnosti, keďže vníma, že bez ohľadu na to, na ktorej strane vojaci bojujú, sú príslušníkmi ľudskej rasy.⁵⁷ Vattelovým hlavným prínosom k rozvoju teórie spravodlivej vojny bolo zadefinovanie suverénneho štátu ako skutočne jediného subjektu práva národov.

Posledným, aj keď rozporuplným autorom, ktorý sa v druhej polovici 18. storočia venoval teórii spravodlivej vojny, bol predstaviteľ nemeckej klasickej filozofie Immanuel Kant. Vo svojom diele *K večnému mieru* sa zamerával na krajiny, v ktorých je nastolená diktatúra, pretože tam, kde vládne jeden, takmer neobmedzený suverén, je politika agresie často jedinou, a nielen politickou, praktikou. Štáty, v ktorých je demokratická forma vlády, sú častejšie naklonené ku koncepcii medzinárodného mieru, keďže sa na vláde podieľajú aj samotní občania, ktorí si uvedomujú dopad vojny na všetky oblasti ich každodenného života. Z tohto dôvodu začlenil do svojej koncepcie kategóriu večný mier, ktorú apercipuje ako ideálny stav spoločnosti, ku ktorej človek smeruje.⁵⁸ Večný mier je v duchu kantovskej etiky kategorického imperatívu definovaný ako morálna kategorická povinnosť ľudstva.⁵⁹ Podľa Kanta sa morálny zákon v plnom rozsahu vzťahuje na všetky rozumné bytosti,⁶⁰ pričom tento morálny fundament je človeku *a priori* daný, a preto je ho schopný obsiahnuť každý človek, bez ohľadu na jeho

⁵³ VATTEL, E. *The Law of Nations*. Washington: Carnegie Institution, 1916, s. 254.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 22.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 27 – 29.

⁵⁶ *Ibidem*, s. 6 – 7 a s. 58 – 59.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 139 – 142.

⁵⁸ Podľa neho človek, ktorý pôvodne žil v prirodzenom stave, pre neustále rozpory vstupuje do stavu spoločenského, ale ani tento všetky rozpory nedokáže vyriešiť, ba naopak prináša nové, a jediným východiskom z tohto kruhu je nastolenie večného mieru.

⁵⁹ KANT, I. *K večnému mieru*. Bratislava: Archa, 1996, s. 16 – 20.

⁶⁰ KANT, I. *Základy metafyziky mravov*. Bratislava: Kalligram, 2004, s. 61.

schopnosti či vzdelanie.⁶¹ V tejto súvislosti, ako sme už spomenuli vyššie, chceme upriamiť pozornosť na tú skutočnosť, že Kantov prístup k teórii spravodlivej vojny je rozporuplný, a to z toho dôvodu, že v *Doktríne práva*, prvej časti *Metafyziky mravov*, podporuje myšlienku spravodlivej vojny, zatiaľ čo v diele *K večnému mieru* ju odmieta.⁶² Domnievame sa, že tento rozpor vzniká len vtedy, ak obe diela skúmame izolovane. Pri syntetickom pohľade dospejeme k záveru, že zmyslom Kantovej etiky je hľadanie takého právneho poriadku, ktorý povedie ku koncu vojny ako spôsobu riešenia problémov, teda že myšlienka spravodlivej vojny patrí k medzinárodnému systému, ktorý je celkovo nespravodlivý.

ZÁVER

„Vojna je iba pokračovaním štátnej politiky inými prostriedkami.“⁶³
Carl von Clausewitz

V našom príspevku sme sa pokúsili o predstavenie stručného prehľadu vývoja teórie spravodlivej vojny v období novoveku. Naš prehľad sa venuje obdobiu od Salamanskej školy po 18. storočie, kde sa v podstate klasický pohľad na teóriu spravodlivej vojny končí. Naším hlavným cieľom bolo charakterizovať fundamentálne princípy teórie spravodlivej vojny, ako aj niektoré sporné momenty, ktoré jej interpretácia so sebou prináša. Túto teóriu vnímame z nášho pohľadu ako dialektické prepájanie teoretickej a aplikovanej etiky, pretože vyžaduje pochopenie jej podmienok a modelov, a zároveň podnecuje záujem o skúmanie aj praktických aspektov vojny.

V rámci celého prehľadu možno badať niekoľké vývojové tendencie, a to najmä trend abstrahovania a zovšeobecňovania, v dôsledku čoho sa teórie spravodlivej vojny odpútali od teologického či rýdzo kresťanského pohľadu na problematiku. Možno to bol práve tento trend, vďaka ktorému suverénneho panovníka v týchto teóriách postupne nahradil národ a suverénny štát, a tak sa postupne rozvinulo aj medzinárodné právo. Významný je však aj postupný prechod týchto teórií od prirodzeného práva k pozitívnemu právu, a tiež priklonenie sa k formálnemu vnímaniu spravodlivosti, keďže aj to mohlo byť jedným z dôvodov vedúcich k realite 20. storočia.

Pri skúmaní tejto problematiky si je potrebné uvedomiť, že už samotné označenie spravodlivá vojna je vnútorne rozporuplné, keďže každá vojna predstavuje ľudskú tragédiu, a to platí aj o vojne, ktorá splňa imperatívy spravodlivosti. V prípade, že v súvislosti s vojnou začneme riešiť bipolárne spojenie etickej kategórie spravodlivosti a nespravodlivosti, ocitáme sa na pôde teórie spravodlivej vojny, ktorá ju vymedzuje ako taký ozbrojený zásah, ktorý je možné morálne zdôvodniť. Tak sa teória spravodlivej vojny stáva pendantom koncepcie politického realizmu, ktorý sa snaží rigorózne oddeliť etiku od politiky, a odmieta aplikovať morálne kritériá na použitie vojenskej sily, a pacifizmu, ktorý považuje každú vojnu za morálne

⁶¹ KANT, I. *Kritika praktického rozumu*. Bratislava: Spektrum, 1990, s. 8.

⁶² Bližšie pozri: HOWARD, W. *Kant and the End of War: A Critique of Just War Theory*. London: Palgrave Macmillan, 2012.

⁶³ CLAUSEWITZ, C. *O válce*. Brno: Bonus A, 1996, s. 23.

nezdôvoditeľnú. Ako už samotné jej označenie naznačuje, v prípade teórie spravodlivej vojny nejde o ucelený univerzálny historicko-etický koncept, ale ide skôr o rad navzájom viac či menej prepojených teórií, ktoré majú tak svoje kladné prieniky, ako aj dobovo poznačené závažné rozdiely.

Vojnu vnímame ako sociálno-politický jav, ktorý je integrálnou súčasťou historického vývoja spoločnosti. Je v nej etablovaný do takej miery, že ho prijímame ako niečo, čo je nezvratnou súčasťou reality. Paradoxom je, že čím je spoločnosť vyspelejšia, tým sofistikovanejšie dôvody uvádza pre jej existenciu, ale hlavne rozpútanie. Vo vojne ide vždy o mocenské, ale hlavne ekonomické záujmy mocností, a túto skutočnú podstatu nedokáže zastrieť ani to, že sa prikrývajú rúškom takých prívlastkov, ako je národ, vlasť či Boh. Z pohľadu etiky neexistuje taký dôvod, ktorý by mohol ospravedlniť nedodržiavanie najzákladnejšieho ľudského práva, práva na dôstojný život, či v spoločenskom rozmere porušovanie práv národov, vzájomných dohôrov a medzinárodných konvencií. Nech už vojnu zakrývame akýmkoľvek etickým prívlastkom, faktom zostáva, že ide o antihumánný čin, ktorý sa ťažko zdôvodňuje. A je to práve teória spravodlivej vojny, ktorá sa snaží určiť limity, za akých podmienok je vojna akceptovateľný jav. Pravdou však zostáva skutočnosť, tak ako ju vyjadril Nietzsche, že:

„Ak sa chce niekto stať hrdinom, musí sa najskôr had stať drakom, inak by hrdinovi chýbal vhodný nepriateľ.“⁶⁴

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

BALLIS, W. *The Legal Position of War: Changes in its Practice and Theory from Plato to Vattel*. Hague: Nijhoff, 1937. 188 s. ISBN 978-0-82-4003-57-9.

BATAILLON, G. – BIENVENU, G. – VELASCO GÓMEZ, A. (eds.). *Las teorías de la guerra justa en el siglo XVI y sus expresiones contemporáneas* [online]. Mexico: Centro de estudios mexicanos y centroamericanos, 1998. [cit. 31.3.2023]. Dostupné na: <http://books.openedition.org/cemca/556>.

BELLAMY, A. J. *Just Wars: From Cicero to Iraq*. Cambridge: Polity press, 2012. 296 s. ISBN 978-07456-3282-7.

CLAUSEWITZ, C. *O válce*. Brno: Bonus A, 1996. 749 s. ISBN 978-80-85914-27-1.

DE LA BRIÈRE, Y. *Le droit de juste guerre*. Paris: Pedone, 1938. 398 s. ISBN neuvedené.

DUVE, Th. – EGÍO, J. L. – BIRR, Ch. (eds.). *The School of Salamanca: A Case of Global Knowledge Production*. Leiden; Boston: Brill Nijhoff, 2021. 430 s. ISBN 978-90-04-44973-2.

GENTILI, A. De Iure Belli: Libri Tres. In: SCOTT, J. B. (ed.) *The Classics of International Law. Vol. I*. Oxford: Clarendon Press, 1933. 204 s. ISBN neuvedené.

GROTIUS, H. *The Law of War and Peace* [online]. Livonia: Lonang Institutue, 2014. [cit. 31. 3. 2023]. Dostupné na: <https://lonang.com/library/reference/grotius-law-war-and-peace/>.

⁶⁴ NIETZSCHE, F. *Lidské, příliš lidské*. Praha: OIKOYMENH, 2018, s. 237.

- HOWARD, W. *Kant and the End of War: A Critique of Just War Theory*. London: Palgrave Macmillan, 2012. 216 s. ISBN 978-0-23-0244-20-7.
- CHRISTOPHER, P. *The Ethics of War and Peace*. New Jersey: Prentice Hall, 1998. 278 s. ISBN 978-0-13-0923-83-7.
- KANT, I. *Kritika praktického rozumu*. Bratislava: Spektrum, 1990. 180 s. ISBN 978-80-218-0051-8.
- KANT, I. *K večnému mieru*. Bratislava: Archa, 1996. 90 s. ISBN 978-80-7115-129-7.
- KANT, I. *Základy metafyziky mravov*. Bratislava: Kalligram, 2004. 96 s. ISBN 978-80-7149-635-9.
- KONIAR, I. *Tradícia spravodlivej vojny: Teória alebo teórie?* Ružomberok: Verbum, 2011. 237 s. ISBN 978-80-8084-746-3.
- KRSKOVÁ, A. *Dejiny politickej a právnej filozofie*. Bratislava: Iura edition, 2011. 690 s. ISBN 978-80-8078-385-3.
- MRÁZ, S. – POREDOŠ, F. – VRŠANSKÝ, P. *Medzinárodné verejné právo*. Bratislava: Právnická fakulta UK v Bratislave, 2003. 379 s. ISBN 978-80-7160-175-6.
- NIETZSCHE, F. *Lidské, příliš lidské*. Praha: OIKOYMENH, 2018. ISBN 978-80-7298-336-0.
- OREND, B. *The Morality of war*. Toronto: Broadview Press, 2006. 289 s. ISBN 1-55111-727-0.
- SINGER, P. *Practical Ethics*. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 1991. 356 s. ISBN 978-0-52-1707-68-8.
- SUÁREZ, F. *Disputatio de bello*. In: SCHWARTZ, D. (ed.) *Interpreting Suárez: Critical Essays*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. 228 s. ISBN 978-0-52-1509-65-7.
- TŘÍSKA, M. *O vojne a mieri v dejinách filozofie*. Bratislava: Veda, 1987. 298 s. ISBN 071-055-87.
- VATTEL, E. *The Law of Nations*. Washington: Carnegie Institution, 1916. 876 s. ISBN 978-0-86597-451-7.
- VITORIA, F. *De Indis et de Iure Belli Relectiones* [online]. Washington: The Carnegie Institution of Washington, 1917. 475 s. [cit. 31. 3. 2023]. Dostupné na: <https://archive.org/details/franciscidevicto0000vito/page/n5/mode/2up>. ISBN neuvedené.
- VYŠNÝ, P. *Teória spravodlivej vojny Francisca Suáreza*. In: GÁBRIŠ, T. – HORÁK, O. – TAUCHEN, J. (eds.) *Školy, osobnosti, polemiky. Pocta Ladislavu Vojáčkovi k 65. narodeninám*. Brno: The European society for history of law, 2017. s. 597 – 608. ISBN 978-80-87475-51-5.
- VYŠNÝ, P. – PUCHOVSKÝ, J. *Právne dejiny Latinskej Ameriky: Koloniálne obdobie a obdobie nezávislých štátov*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2021. 333 s. ISBN 978-80-568-0424-7.
- WALTER, D. (ed.) *Dějiny světa 4: Objevy a nové struktury (1200 – 1800)*. Praha: Vyšehrad, 2013. 480 s. ISBN 978-8074-2938-56.
- WOLFF, Ch. *Jus Gentium Methodo Scientifica Pertractatum*. Oxford: Clarendon Press, 1934. 426 s. ISBN 978-1-17-3708-77-1.

EKONOMICKÉ NÁSTROJE PRESADZOVANIA LEGISLATÍVY V OBLASTI ODPADOVÉHO HOSPODÁRSTVA

ECONOMIC TOOLS FOR ENFORCEMENT OF LEGISLATION IN THE FIELD OF WASTE MANAGEMENT

Mgr. Veronika Šuchmová

doktorandský študijný program: teória a dejiny štátu a práva

Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta

Katedra správneho práva, práva životného prostredia a finančného práva

svorenova33@gmail.com

Abstrakt: Cieľom tejto práce je identifikovať ekonomické nástroje pri realizácii k odpadovému hospodárstvu a formulovať predpoklady ich ďalšieho uplatnenia. Obsahom práce je analýza nakladania s komunálnymi odpadmi v podniku a možných spôsobov ich ekonomického využitia. Práca sa ďalej zaoberá fungujúcimi a vládou pripravovanými ekonomickými nástrojmi, ktoré ovplyvňujú odpadové hospodárstvo. Vo svojej záverečnej časti práce predkladá návrh, pomocou ktorých nástrojov je možné nakladanie s komunálnymi odpadmi zefektívniť.

Kľúčové slová: ekonomické nástroje, odpad, poplatky, skládky odpadov, elektroodpad, obaly

Abstract: The aim of this work is to identify economic tools in the implementation of waste management in and to formulate assumptions for their further application. The content of the work is an analysis of the management of municipal waste in the company and possible ways of their economic use. The work further deals with economic instruments that are in operation and being prepared by the government, which affect waste management. In the final part of the work, he presents a proposal with the help of which tools can be used to make municipal waste management more efficient.

Key words: economic instruments, waste, fees, landfills, electrical waste, packaging

ÚVOD

Ekonomické nástroje sa snažia ekonomicky stimulovať ekologicky šetrné správanie. Dopĺňajú administratívne nástroje a vyvažujú niektoré ich nedostatky. Ide o nástroj nepriamej regulácie, ktorý má za cieľ zjednotiť ekonomické záujmy so záujmom na ochrane životného prostredia, štát preto finančne zvýhodňuje či naopak znevýhodňuje určité správanie. Podľa toho tiež môžeme deliť ekonomické nástroje na nástroje pozitívnej alebo negatívnej stimulácie.

Popri motivačnej (stimulačnej) funkcii plnia ekonomické nástroje rad ďalších sekundárnych funkcií. Keďže pri rôznych činnostiach vznikajú tzv. externé náklady, ktoré znáša spoločnosť a nie sám pôvodca, býva správanie, ktoré životnému prostrediu škodí, ekonomicky výhodné. Ekonomické nástroje tento problém môžu vyriešiť svojou internalizáciou funkcií (inak povedané, dochádza k internalizácii externých nákladov). S motivačnou a internalizačnou funkciou tesne súvisí funkcia kompenzačná. Prakticky dochádza k tomu, že sa pomocou ekonomických nástrojov kompenzuje ujma, ktorá sa neekologickým správaním spôsobí. Významnou funkciou ekonomických nástrojov je tiež funkcia fiškálna, spočívajúca v zhromažďovaní finančných prostriedkov a ich ďalšom využití na ochranu životného prostredia. Medzi ekonomické nástroje patria najmä rôzne poplatky, dane či dotácie.

1 EKONOMICKÉ NÁSTROJE ODPADOVÉHO HOSPODÁRSTVA

Ekonomické nástroje spadajú medzi nástroje nepriameho pôsobenia a ponechávajú adresátovi priestor zvoliť si spôsob svojho konania. Kľúčové je to, že správanie, ktoré je k životnému prostrediu šetrnejšie a zodpovedá hierarchii odpadového hospodárstva, bude ekonomicky výhodnejšie a aktéri k nemu tak budú viac motivovaní.¹

Ekonomické nástroje spolu s nástrojmi normatívnymi by mali vytvoriť pre pôvodcov odpadov také ekonomické podmienky, aby pre nich bolo najvýhodnejšie správať sa práve vyššie uvedeným spôsobom (pozn. aut. myslené dodržiavať hierarchiu odpadového hospodárstva) (napr. povoliť zneškodňovanie odpadov, ktoré sú nielen krátkodobé, ale aj potenciálne dlhodobé nebezpečné, iba spaľovaním, nie skládkovaním, a súčasne zatážiť ich produkciu poplatkom v stimulačnej výške, t. j. v takej výške, ktorá pôvodcu odpadov stimuluje k minimalizácii produkcie týchto odpadov).²

2 EKONOMICKÉ NÁSTROJE SPOJENÉ SO SKLÁDKOVANÍM ODPADOV

Ekonomické nástroje sú v oblasti odpadového hospodárstva zakotvené predovšetkým vo vzťahu k skládkovaniu odpadov.³ Keďže skládkovanie ako jeden zo spôsobov nakladania s odpadmi je z hľadiska hierarchie odpadového hospodárstva najmenej žiaduce a vzhľadom na vplyvy, ktoré môže na životné prostredie mať, spočíva regulácia predovšetkým vo finančnom zatážení subjektu, ktorý odpad na skládku ukladá alebo ktorý skládku prevádzkuje.

2.1 Poplatky za uloženie odpadu na skládky

Pretože uloženie odpadu na skládku má byť krajnou možnosťou, ako s odpadom naložiť, je zatážené poplatkom. Poplatok by mal slúžiť po prvé ako stimulačný faktor pre pôvodcu, aby preferoval iné možnosti nakladania s odpadmi, ďalej ako kompenzačný prvok, kedy finančné

¹ Dostupné na <https://www.enviroportal.sk/environmentalne-temy/starostlivost-o-zp/ekonomicke-nastroje>

² MOLDAN B. Ekonomické aspekty ochrany životného prostredia: situace v České republice. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-434-9, str. 97

³ DAMOHORSKÝ, M. Právo životného prostredia. Opt.cit. Str. 437

prostriedky smerujú k obciam, v ktorých katastrálnom území na ukladanie odpadov na skládky dochádza, a po tretie ako zdroj prostriedkov pre financovanie opatrení na zlepšovanie životného prostredia. Poplatok je za ukladanie odpadov na skládky povinný platiť posledný držiteľ odpadu. Výška poplatku sa odvíja ako od množstva ukladaného odpadu, tak od jeho druhu. Dňa 1. januára 2019 nadobudol účinnosť zákon č. 329/2018 Z. z., o poplatkoch za uloženie odpadov a o zmene a doplnení zákona č. 587/2004 Z. z. o Environmentálnom fonde a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej v texte „zákona č. 329/2018 Z. z.“). Účelom prijatia zákona je znevýhodnenie skládkovania odpadov, ktoré je posledné v hierarchii odpadového hospodárstva, vytvorenie motivačného faktora pre triedený zber komunálnych odpadov a zvýšenie recyklácie komunálnych odpadov. Poplatok za uloženie komunálnych odpadov na skládku odpadov vypočíta prevádzkovateľ skládky odpadov ako súčin:

- množstva odpadu a

- sadzby za položku odpadu podľa osobitného predpisu, ktorým je príloha č. 1 k nariadeniu č. 330/2018 Z. z. Množstvo odpadu na určenie poplatku za uloženie odpadu na skládku odpadov zisťuje jej prevádzkovateľ vážením na skládke odpadov. Čo sa týka výšky sadzby za uloženie zmesového komunálneho odpadu a objemného odpadu, ktorá je stanovená v nariadení č. 330/2018 Z. z., tá závisí od úrovne vytriedenia komunálnych odpadov v obci. Úroveň vytriedenia sa vypočíta podľa vzorca uvedeného v prílohe č. 2 zákona č. 329/2018 Z. z., pričom sa vychádza z údajov evidencie o druhoch a množstve odpadu a nakladaní s ním za predchádzajúci kalendárny rok, ktoré obec ohlásila prostredníctvom „Ohlásenia o vzniku odpadu a nakladaní s ním“ príslušnému okresnému úradu za predchádzajúci kalendárny rok.

Z dôvodu zabezpečenia prístupnosti verejnosti k údajom o úrovni vytriedenia a za účelom kontroly správneho výpočtu úrovne vytriedenia: - sa obci stanovuje povinnosť zverejnenia údajov o úrovni vytriedenia za predchádzajúci kalendárny rok v termíne do 28. februára príslušného kalendárneho roka na svojom webovom sídle, ak ho má zriadené a na úradnej tabuli, - sa určuje obci povinnosť poskytnúť prevádzkovateľovi skládky, Slovenskej inšpekcii životného prostredia, okresnému úradu alebo Environmentálnemu fondu na požiadanie v lehote do 10 dní od vyžiadania informácie o úrovni vytriedenia komunálneho odpadu a o spôsobe výpočtu tejto úrovne pre príslušný kalendárny rok. Z dôvodu stanovenia zodpovednosti za správnosť výpočtu výšky poplatkov za uloženie komunálneho odpadu sa v § 4 odseku 13 určuje, že táto prináleží prevádzkovateľovi skládky odpadov. Pri platení a odvode poplatku sa vychádza z doterajšej právnej úpravy, predlžujú sa však termíny na zaplatenie a odvod poplatkov tak, aby termíny boli v súlade so splatnosťou faktúr za uloženie odpadov: - poplatník je povinný zaplatiť poplatok za uloženie odpadu na skládku odpadov prevádzkovateľovi skládky odpadov do 45 dní po ukončení mesiaca, v ktorom bol odpad uložený na skládku odpadov,

- prevádzkovateľ skládky odpadov je povinný odvieť poplatok za uloženie odpadu s uvedením údajov, či ide o poplatok za uloženie komunálnych odpadov a drobných stavebných odpadov, alebo poplatok za uloženie priemyselných odpadov, a uvedením variabilného symbolu, špecifického symbolu a poznámky k úhrade na účel identifikácie príslušnej platby do 60 dní po ukončení mesiaca, v ktorom bol odpad uložený na skládku odpadov. Prevádzkovateľ skládky celý poplatok odvedie do Environmentálneho fondu, ktorý tieto príjmy prerozdeli

podľa nastaveného mechanizmu. V § 7 zákona č. 329/2018 Z. z. sa ustanovuje mechanizmus použitia príjmov Environmentálneho fondu, pričom sa stanovuje, ktoré subjekty, za akých podmienok a na aký účel môžu tieto príjmy použiť.⁴

3 EKONOMICKÉ NÁSTROJE SPOJENÉ S KOMUNÁLNYM ODPADOM

Ďalšou skupinou ekonomických nástrojov sú tie, ktoré sú spojené s komunálnym odpadom. Keďže komunálny odpad nevytvára obec sama, sú tieto nástroje zamerané predovšetkým na fyzické osoby, pri ktorých činnosti odpad vzniká, a slúžia predovšetkým k aspoň čiastočnému pokrytiu nákladov obce na systém zhromažďovania, zberu, prepravy, triedenia, využívania a odstraňovania komunálnych odpadov. Jednotlivé nástroje, ktoré budú ďalej predstavené, sú inkompatibilné, obce ich nemôžu navzájom kombinovať.

3.1 Poplatok za komunálny odpad

Základné náležitosti o poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady sú ustanovené v § 77 až 83 zákona č. 582/2004 Z. z. o miestnych daniach a poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady v znení neskorších zmien a doplnkov (ďalej len „zákon č. 582/2004 Z. z.“) a v zákone o odpadoch č. 79/2015 Z. z. v § 80 až § 83. Obec môže všeobecne záväzným nariadením popri výške poplatku za komunálny odpad regulovať aj otázku počtu zberných nádob. Poplatková povinnosť podľa zákona vzniká dňom, keď nastane skutočnosť, ktorá je viazaná na poplatníka. Takouto skutočnosťou je nadobudnutie trvalého alebo prechodného pobytu v obci, nadobudnutie oprávnenia užívať nehnuteľnosť (napr. kúpa nehnuteľnosti) alebo užívanie nehnuteľnosti (napr. nájom bytu). Poplatníkom je:

- fyzická osoba, ktorá má v obci trvalý alebo prechodný pobyt alebo ktorá má oprávnenie užívať alebo užíva nehnuteľnosť,
- právnická osoba, ktorá je oprávnená užívať alebo užíva nehnuteľnosť na iný účel ako podnikanie nachádzajúcu sa na území obce, - podnikateľ, ktorý je oprávnený užívať alebo užíva nehnuteľnosť nachádzajúcu sa na území obce na účel podnikania.

Zákon pamätá aj na zamedzenie platby poplatku viackrát v tej istej obci. Ide o nasledujúce prípady:

- fyzická osoba má v obci trvalý aj prechodný pobyt - platí poplatok iba z dôvodu trvalého pobytu;
- fyzická osoba má v obci trvalý alebo prechodný pobyt a súčasne je oprávnená užívať alebo užíva nehnuteľnosť na iný účel ako podnikanie – platí poplatok iba z dôvodu trvalého alebo prechodného pobytu;
- fyzická osoba má v obci trvalý alebo prechodný pobyt a súčasne je podnikateľom a miestom jeho podnikania je miesto jeho trvalého alebo prechodného pobytu (za podmienky, že nemá v tomto mieste zriadenú prevádzkareň, teda nevykonáva tu podnikateľskú činnosť) - platí

⁴ ĎURKOVIČOVÁ, J. a kol. Novela zákona o odpadoch 312/2018 Z. z.. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019. s. 1

poplatok iba z dôvodu trvalého alebo prechodného pobytu. To neplatí, ak je v obci zavedený množstvový zber.

3.2 Poplatky na podporu zberu, spracovania, využitia a odstránenia vybraných starých automobilov

Žiadateľ o registráciu (príp. preregistráciu) použitého motorového vozidla kategórie M1 a N1 do registra cestných vozidiel je povinný zaplatiť poplatok podľa § 60 zákona o odpadoch.⁵ Výška poplatku je stanovená podľa plnenia limitných hodnôt emisií vo výfukových plynch v súlade s právnymi predpismi Európskej únie, resp. Európskych spoločenstiev. Zo závislosti výšky poplatku na emisiách vo výfukových plynch možno usúdiť, že cieľom poplatku je skôr obmedziť prevádzku starých vozidiel, ktorých neekologická prevádzka príliš zaťažuje životné prostredie. Poplatok je príjmom Environmentálneho fondu.

3.3 Financovanie nakladania s elektrozariadením pochádzajúcim z domácností

Výrobca elektrozariadení je povinný podľa § 32 ods. 23 zákona o odpadoch financovať spätný odber, spracovanie, využitie a odstránenie elektrozariadenia pochádzajúceho z domácností, ktoré bolo spätne odobraté. Sprístupnenie elektrozariadenia na trhu je dodanie elektrozariadenia na distribúciu, spotrebu alebo používanie na trhu Slovenskej republiky v rámci podnikania, či už za poplatok, alebo bezplatne. Pred uvedením elektrozariadenia na trh musí výrobca poskytnúť záruku, ktorá musí byť dostatočná na pokrytie nákladov financovania nakladania s elektrozariadením. Pri predaji nového elektrozariadenia na výmennom základe kus za kus, bez požadovania poplatku alebo inej služby, ak odovzdávaný elektroodpad pochádza z elektrozariadenia rovnakej kategórie a je rovnakého funkčného určenia ako predávané elektrozariadenie.⁶

3.4 Financovanie nakladania s elektroodpadom

Financovanie oddeleného zberu, spracovania, využitia a odstránenia elektroodpadu podľa § 32 ods. 24 zákona o odpadoch má byť zabezpečené v závislosti od toho, kedy bolo elektrozariadenie uvedené na trh a či nahrádza výrobky rovnakého typu alebo funkcie. Pri elektrozariadení, ktoré je uvedené na trh po dni 13. 8. 2005, zabezpečí financovanie výrobcu sám. Pri elektrozariadení, ktoré je uvedené na trh do dňa 13. 8. 2005 a je nahrádzané novým výrobkom, zabezpečí financovanie výrobca tohto nového výrobku pri jeho dodávke; pokiaľ nahrádzané nie je, zaistia financovanie koneční používatelia, ktorí nie sú spotrebiteľmi.⁷

3.5 Účelová finančná rezerva

⁵ GAŠPARÍKOVÁ, B. a kol. Zákon o odpadoch: Komentár. 2. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, s. 317

⁶ GAŠPARÍKOVÁ, B. a kol. Zákon o odpadoch: Komentár. 2. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, s. 204

⁷ GAŠPARÍKOVÁ, B. a kol. Zákon o odpadoch: Komentár. 2. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, s. 205

Finančná rezerva je nástroj, ktorý zaistí dostatok finančných prostriedkov na starostlivosť o skládku po jej naplnení a uzavretí. Keďže rekultivácia a sanácia sú veľmi finančne náročné činnosti, je potrebné určitú finančnú rezervu vytvárať už za prevádzky skládky.⁸ Na rekultiváciu, zabezpečenie starostlivosti o skládku a sanáciu po ukončení jej prevádzky je povinný rezervu vytvárať prevádzkovateľ skládky a k tomu je povinný si zriadiť osobitný viazaný účet v banke, na ktorý bude finančné prostriedky ukladať.⁹ Pre každú skládku musí byť zriadený samostatný účet. S účtom môže prevádzkovateľ disponovať iba so súhlasom príslušného krajského úradu. Finančné prostriedky s takým súhlasom môže čerpať iba na účely rekultivácie a asanácie skládky. Prostriedky na účte sú chránené pred postihnutím pri výkone rozhodnutia alebo pri konkurze. Tvorba finančnej rezervy je zahrnutá do nákladov prevádzkovateľa skládky. Výška finančnej rezervy je stanovená v eurách za jednu tonu uloženého odpadu, rozdielne pre nebezpečný a komunálny odpad a pre odpad ostatných. Oproti poplatku za uloženie odpadu na skládku sa nerobia rozdiely medzi výškou rezervy pri komunálnom a nebezpečnom odpade.

3.6 Vratné zálohované obaly

Zákon č. 302/2019 Z. z. o zálohovaní jednorazových obalov na nápoje a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej len zákon) nadobudol účinnosť 1. decembra 2019. Zákonom sa Slovenská republika snaží zaviesť zálohový systém jednorazových obalov na nápoje a prispieť k zníženiu voľne odhodnených odpadov z obalov v prírode tak, aby sa mohlo skvalitniť životné prostredie občanov Slovenskej republiky a zároveň plniť ciele stanovené na európskej úrovni. Zákon sa vzťahuje na zálohovanie jednorazových obalov, na nápoje, ktoré sa uvádzajú na trh v Slovenskej republike a na odpady z týchto obalov - plastové fľaše a plechovky od nápojov. Zálohuje sa jednorazový obal na nápoje z plastu, ktorým je fľaša s objemom 0,1 l až 3 l vrátane. Minimálna výška zálohy bude 0,12 eura/obal kovu, ktorým je plechovka s objemom 0,1 l až 3 l vrátane. Minimálna výška zálohy bude 0,10 eura/obal. Kto sa musí zapojiť do zálohovania: - výrobca obalov je povinný sa zapojiť do odberu zálohovaných obalov, ak predáva nápoje konečnému spotrebiteľovi na predajnej ploche väčšej ako 300 m²; - výrobca, ktorý je zároveň distribútor a uvádza na trh zálohované obaly na ploche menšej ako 300 m², sa môže rozhodnúť, či okrem predaja zálohovaných obalov a uvádzania výšky záloh bude odoberať zálohované obaly; - výrobca, ktorý je zároveň distribútor, napr. obchodný reťazec, ktorý uvádza na trh a do distribúcie výrobky pod vlastnou obchodnou značkou; - distribútori bez ohľadu na veľkosť predajnej plochy, ktorí predávajú nápoje v plastových obaloch alebo plechovkách, budú musieť tieto obaly zálohovať. V článku III. sa novelizuje zákon o odpadoch. Výrobca obalov, ktorý uvedie na trh zálohované jednorazové obaly na nápoje, nebude platiť poplatky organizácii zodpovednosti výrobcov pre obaly za množstvo takýchto obalov, keďže tieto odpady z obalov nebudú súčasťou zberu triedených zložiek komunálneho odpadu. Avšak pre ostatné typy obalov, ktoré nebudú patriť do pôsobnosti tohto zákona, bude výrobca obalov

⁸ GAŠPARÍKOVÁ, B. a kol. Zákon o odpadoch: Komentár. 2. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, s. 121

⁹ GAŠPARÍKOVÁ, B. a kol. Zákon o odpadoch: Komentár. 2. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, s. 205

plniť povinnosti v rámci rozšírenej zodpovednosti výrobcov prostredníctvom zmluvnej organizácie zodpovednosti výrobcov pre obaly.

4 ĎALŠIE EKONOMICKÉ NÁSTROJE

4.1 Dotácia

Environmentálny fond bol zriadený zákonom č. 587/2004 Z. z. o Environmentálnom fonde a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, s účinnosťou od 1. 1. 2005. Environmentálny fond je samostatnou právnickou osobou so sídlom v Bratislave. Správu fondu vykonáva Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky. Environmentálny fond je primárne zriadený za účelom uskutočňovania štátnej podpory starostlivosti o životné prostredie a tvorbu životného prostredia na princípoch trvalo udržateľného rozvoja.¹⁰ Hlavnou činnosťou fondu je poskytovanie finančných prostriedkov žiadateľom vo forme dotácií alebo úverov na podporu projektov v rámci činností zameraných na dosiahnutie cieľov štátnej environmentálnej politiky na celoštátnej, regionálnej alebo miestnej úrovni.

Ekonomické nástroje odpadového hospodárstva sú veľmi užitočné predovšetkým z hľadiska motivovania subjektov k žiaducej správe a z hľadiska funkcie zhromažďovať finančné prostriedky, ktoré možno neskôr účelne použiť na ochranu životného prostredia. Pokiaľ však budú nastavené nesprávnym spôsobom (či už ako príliš tvrdé, alebo príliš mäkké), môžu v dôsledku pôsobiť presne opačne, než bolo zamýšľané. Napríklad výška poplatku za uloženie odpadu na skládku je v súčasnej dobe stanovená pomerne nízko a jej budúci rast je dôvodný, ak by však bola výška poplatku neúmerne vysoká, hrozí napr. zakladanie čiernych skládok. Keďže cieľom poplatku je odklon odpadov od skládkovania najlepšie k nejakej forme ich využitia, nemuselo by sa prílišné „zdraženie skládkovania“ vyplatiť.

ZÁVER

Téma odpadov, predchádzanie ich vzniku a nakladanie s nimi je a naďalej bude veľmi aktuálna. Množstvo odpadov produkovaných každým rokom predstavuje hrozbu pre nás, pre ďalšie generácie a v konečnom dôsledku aj pre celú planétu Zem. Preto je dôležitá existencia prostriedkov, ktorými by sa množstvo vytváraného odpadu regulovalo a ktoré by stanovili jasné pravidlá pre nakladanie s odpadom tak, aby nedochádzalo k ohrozovaniu, príp. poškodzovaniu životného prostredia a ľudského zdravia.

Ekonomické nástroje sú na úseku odpadového hospodárstva bohaty zastúpené. Ich účel sa rôzni, či už ide napr. o finančné zaistenie pre prípad ekologickej katastrofy, pokrytie nákladov obce za prevádzku systému nakladania s komunálnym odpadom či zvýhodnenie niektorých ekologických projektov. Závažný problém Slovenskej republiky, t. j. vysoký podiel komunálnych odpadov, ktoré sú odstraňované skládkovaním, má byť riešený najmä zákazom

¹⁰ [online]. [cit. 2023.02.14.]. Dostupné na <https://envirofond.sk/>

skládkovania využiteľných odpadov od roku 2024 a zvyšovaním poplatku za uloženie odpadov na skládku. Zvýšené poplatky za uloženie odpadov sú motiváciou pre pôvodcu odpadov, aby čo najviac odpadu recyklovali alebo inak využili, pretože inak sa im uloženie odpadu na skládku veľmi predraží.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

GAŠPARÍKOVÁ, B. – GOJDIČOVÁ, M. - GALLOVIČ, P. Odpadové hospodárstvo SR po vstupe do EÚ. Bratislava: EPOS, 2004. s. 783. ISBN 8080576106

GAŠPARÍKOVÁ, B. a kol. Zákon o odpadoch: Komentár. 1. vydanie. Bratislava: EUROKÓDEX, 2019. ISBN 9788057100768

ĎURKOVIČOVÁ, J. a kol. Novela zákona o odpadoch 312/2018 Z. z.. Bratislava: EUROKÓDEX, 2019. s.162. ISBN 97880081550850

PROGRAM OPADOVÉHO HOSPODÁRSTVA SLOVENSKEJ REPUBLIKY NA ROKY 2016 - 2020.2016. Bratislava:EPOS.2016.s.128. ISBN.9788056201169

Legislatíva a koncepčné dokumenty

Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2008/98/ES z 19. novembra 2008 o odpadoch a o zrušení niektorých smerníc

Smernica Rady 1999/31/ES z 26. apríla 1999 o skládkach odpadov

Listina základných práv a slobôd

Zákon č. 329/2018 Z. z. o poplatkoch za uloženie odpadov a o zmene a doplnení zákona

č. 587/2004 Z. z. o Environmentálnom fonde a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

Zákon č. 79/2015 Z. z. o odpadoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 10/1996 Z. z. o kontrole v štátnej správe

Zákon č. 39/2013 Z. z. o integrovanej prevencii a kontrole znečisťovania životného prostredia a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov

Zákon č. 105/1951 Zb. o správnych poplatkoch

Internetové zdroje

[online]. [cit. 2023.02.14.]. Dostupné na <https://envirofond.sk/>

**JE SÚDNA RADA SLOVENSKEJ REPUBLIKY VHODNÝM PRVKOM
V ÚSTAVNOM SYSTÉME SLOVENSKEJ REPUBLIKY
GARANTUJÚCIM OBČANOM SPRAVODLIVÉ SÚDNE KONANIE?**

**IS THE JUDICIAL COUNCIL OF THE SLOVAK REPUBLIC A
SUITABLE ELEMENT IN THE CONSTITUTIONAL SYSTEM OF THE
SLOVAK REPUBLIC GUARANTEEING CITIZENS A FAIR TRIAL?**

JUDr. Vladimír Timko

doktorandský študijný program teória a dejiny štátu a práva

Trnavská univerzita v Trnave

Právnická fakulta

Katedra teórie práva a ústavného práva

timko.jr@gmail.com

Abstrakt: Autor sa v príspevku venuje Súdnej rade Slovenskej republiky, pričom sa zameriava na otázku, či je vhodným prvkom v ústavnom systéme Slovenskej republiky garantujúcim občanom spravodlivé súdne konanie. V tejto súvislosti poukazuje aj na modely súdnej správy uplatňované v európskych štátoch. Zároveň sa dotýka aj oprávnenej kritike modelu súdnej rady najmä pokiaľ ide o otázku optimálnych výsledkov z hľadiska výkonu súdnictva, efektívnosť súdnictva, kvalitu rozhodovacej činnosti súdov, transparentnosť súdnictva, etiky a sudcovskej zodpovednosti.

Kľúčové slová: Súdna rada Slovenskej republiky, európske modely súdnej správy, sudcovská nezávislosť a zodpovednosť sudcov

Abstract: The paper is devoted to the Judicial Council of the Slovak republic, whereas author focuses on question of whether it is a suitable element in the constitutional system of the Slovak Republic guaranteeing citizens a fair trial. In this context, he also points to the models of judicial administration applied in European countries. The paper also touches on justified criticism of the judicial council model, especially with regard to the issue of optimal results in terms of judicial performance, judicial efficiency, the quality of the decision-making activity of the courts, transparency of the judiciary, ethics and judicial responsibility.

Key words: Judicial Council of the Slovak republic, models of judicial administration in European countries, judicial independence and responsibility of judges

„V Európe funguje viacero modelov súdnej správy: model ministerstva spravodlivosti, model súdnej rady, hybridné modely, či socialistický model.“¹ Doc. Kosář a Dr. Bobek uvádzajú, že v rámci modelu ministerstva spravodlivosti minister spravodlivosti má významné nezastupiteľné postavenie pri menovaní a povyšovaní sudcov, či v správe súdov a súdneho manažmentu. Uvedený model je zavedený v Nemecku, Rakúsku, Českej republike, či Fínsku. Na druhej strane Doc. Kosář a Dr. Bobek poukazujú na tú skutočnosť, že aj samotní sudcovia participujú pri menovaní či kariérnom postupe sudcov, v správe súdov a súdneho manažmentu. Pri kariérnom postupe sudcov majú nezastupiteľné postavenie predsedovia odvolacích a najvyšších súdov, nakoľko ustanovenie sudcu do vyššej sudcovskej funkcie nemožno zrealizovať bez ich súhlasu. Okrem ministerstva spravodlivosti sú tu aj iné orgány, ako parlament, sudcovské rady alebo profesijné organizácie, ktoré majú významný vplyv pri vykonávaní verejnej kontroly, či si súdna moc riadne plní svoje ústavné funkcie.²

V štátoch, kde sa uplatňuje model súdnej rady, sú tomuto ústavnému orgánu zverené významné právomoci predovšetkým v oblasti menovania a povyšovania sudcov, prípadne aj pri vykonávaní disciplinárnych právomocí voči sudcom. Podľa Doc. Kosára a Dr. Bobeka môžu súdne rady participovať aj v oblasti správy súdnictva, či hospodárenia súdov, avšak uvedené právomoci sú len druhoradé. Model Súdnej rady sa uplatňuje v Belgicku, Bulharsku, Francúzsku, Maďarsku (do roku 2011), Taliansku, Litve, Holandsku, Poľsku, Portugalsku, Rumunsku, Slovensku, Slovinsku či Španielsku.³

Doc. Kosář a Dr. Bobek taktiež uvádzajú, že v niektorých štátoch existujú osobitné ústavné orgány s obmedzenými právomocami pri menovaní a kariérnom postupe sudcov, s tým, že zároveň nedisponujú disciplinárnymi právomocami voči sudcom. Uvedené právomoci sú zverené nezávislým orgánom, ktoré fungujú oddelene. Uvedený model sa uplatňuje v Dánsku, Írsku, Nórsku či Švédsku. Hybridné modely sú charakterizované tým, že kombinujú rôzne komponenty predchádzajúcich modelov. Hybridné modely existujú v Anglicku a Walese, Estónsku, Maďarsku (od roku 2011), na Islande, vo Švajčiarsku a v európskych miništátoch. Doc. Kosář a Dr. Bobek zastávajú názor, že hybridné modely nie je možné zovšeobecňovať, nakoľko majú osobitné systémy súdnej správy prispôbené ich špecifickým potrebám.⁴

V socialistickom modeli súdnej správy sa koncentruje moc nad sudcami v troch inštitúciách, a to u generálneho prokurátora, Najvyššieho súdu a predsedov súdov, ktorí sú následne kontrolovaní komunistickou stranou. V Európe už čistý socialistický model nenachádzame.⁵ Podľa názoru Doc. Kosára a Dr. Bobeka bol uvedený model z pohľadu efektívnej súdnej moci najviac škodlivý, „nakoľko umožňoval preloženie sudcov bez

¹ PICARDI, N. La Ministère de la Justice et les autres modèles d'administration de la justice en Europe. L'indipendenza della giustizia, oggi. judicial independence, today: liber amicorum in onore di giovanni e. longo. Philippe Abravanel et al. eds., 1999. In: BOBEK, M. – KOSARĚ, D. *Global Solutions, Local Damages: A Critical Study in Judicial Councils in Central and Eastern Europe*. In: Cambridge University Press, 2019, s.1257

² BOBEK, M. – KOSARĚ, D. *Global Solutions, Local Damages: A Critical Study in Judicial Councils in Central and Eastern Europe*. In: Cambridge University Press, 2019, s. 1257

³ BOBEK, M. – KOSARĚ, D. *Global Solutions, Local Damages: A Critical Study in Judicial Councils in Central and Eastern Europe*. In: Cambridge University Press, 2019, s. 1266

⁴ BOBEK, M. – KOSARĚ, D. *Global Solutions, Local Damages: A Critical Study in Judicial Councils in Central and Eastern Europe*. In: Cambridge University Press, 2019, s. 1266

⁵ BOBEK M. – KOSARĚ, D. *Global Solutions, Local Damages: A Critical Study in Judicial Councils in Central and Eastern Europe*. In: Cambridge University Press, 2019, s.1267

rozhodnutia disciplinárneho súdu, svojvoľné pridelovanie vecí predsedami súdov, svojvoľné preradovanie sudcov v rámci organizácie práce do iného oddelenia, možnosť Najvyššieho súdu odobrať akúkoľvek vec z nižších súdov a rozhodnúť ju sám“.⁶ Doc. Kosář a Dr. Bobek poukázali aj na ďalšie nežiaduce elementy, ktoré boli prítomné v uvedenom modeli. Komunistická strana disponovala právomocou odvolávať sudcov, ktorí nevykonávali súdnictvo v súlade s doktrínou strany a generálny prokurátor bol oprávnený žiadať o preskúmanie akéhokoľvek súdneho rozhodnutia vrátane tých, ktoré už nadobudli právoplatnosť, teda pri využívaní svojej právomoci nepodliehal žiadnym obmedzeniam.⁷ Model súdnej rady je prezentovaný ako univerzálny produkt schopný prinášať sľubované výsledky v akomkoľvek prostredí. Doc. Kosář a Dr. Bobek sa domnievajú, že uvedený model neberie do úvahy špecifiká každého súdneho systému, právnu kultúru, či historické dedičstvá danej krajiny.⁸ „Častým fenoménom v Európe po 2. svetovej vojne bolo vyňatie súdnictva spod kontroly národného parlamentu.“⁹ Európske inštitúcie presadzovali v rámci reformy súdnictva v strednej a východnej Európe vytvorenie modelu súdnej rady, hoci podľa Doc. Kosářa a Dr. Bobeka existujú kritické postoje a pochybnosti, či model silnej a izolovanej súdnej rady môže vytvárať optimálne výsledky z hľadiska výkonu súdnictva.¹⁰ Taktiež by uvedený model mohol spôsobiť, že by prehliadal hrozby zvnútra súdnictva, v prípade, že by neustanovil žiadnu kontrolu proti ovládnutiu justície úzkou skupinou ľudí.

Doc. Kosář a Dr. Bobek taktiež uvádzajú, že európske dokumenty o právnom postavení súdnej moci vznikali z iniciatívy rôznych poradných orgánov Európskej únie a Rady Európy, v ktorých národné súdnictvo spravidla reprezentovali predsedovia najvyšších súdov, ktorí nemali záujem sa vzdať svojich právomocí a presadzovali presun kompetencií z ministerstva spravodlivosti na súdnu radu.¹¹

Európsky model súdnej rady je založený na premise, že sudcovia si plnia svoje povinnosti v súvislosti s výkonom svojej funkcie a z uvedeného dôvodu je vhodné izolovať súdnictvo od politickej moci. Doc. Kosář a Dr. Bobek namietajú, že trpí nedostatkom demokratickej legitimity, nakoľko namiesto volených zástupcov ľudu všetky kompetencie v oblasti služobného postupu sudcov sú prenesené prakticky na súdnictvo.¹² „Podľa Roberta Ungera

⁶ GORDON B. S. The soviet procuracy and the supervision of administration, 1978. In: BOBEK, M. – KOSAŘ, D. *Global Solutions, Local Damages: A Critical Study in Judicial Councils in Central and Eastern Europe*. In: Cambridge University Press, 2019, s.1267

⁷ BOBEK M. – KOSAŘ, D. *Global Solutions, Local Damages: A Critical Study in Judicial Councils in Central and Eastern Europe*. In: Cambridge University Press, 2019, s.1267

⁸ BOBEK M. – KOSAŘ, D. *Global Solutions, Local Damages: A Critical Study in Judicial Councils in Central and Eastern Europe*. In: Cambridge University Press, 2019, s.1273

⁹ FITZMAURICE J. National Parliamentary Control of EU Policy in the Three New Member States, 1996. In: BOBEK, M. – KOSAŘ, D. *Global Solutions, Local Damages: A Critical Study in Judicial Councils in Central and Eastern Europe*. In: Cambridge University Press, 2019, s.1273

¹⁰ GUARNIERI, C. – PEDERZOLI, P. The power of judges: A comparative study of courts and democracy, 2002. In: BOBEK M. - KOSAŘ D. *Global Solutions, Local Damages: A Critical Study in Judicial Councils in Central and Eastern Europe*. In: Cambridge University Press, 2019, s.1264

¹¹ BOBEK, M. – KOSAŘ, D. *Global Solutions, Local Damages: A Critical Study in Judicial Councils in Central and Eastern Europe*. In: Cambridge University Press, 2019, s.1272

¹² BOBEK M. – KOSAŘ, D. *Global Solutions, Local Damages: A Critical Study in Judicial Councils in Central and Eastern Europe*. In: Cambridge University Press, 2019, s.1270

najväčším nedostatkom je jeho diskomfort s demokraciou.“¹³ Pri kreovaní európskeho modelu súdnej rady participovala najmä úzka skupina sudcov a vysokopostavených funkcionárov medzinárodných orgánov, pri ktorom absentovala najmä otvorenosť a transparentnosť. Ostatné strany mohli len výnimočne ovplyvňovať obsah navrhovaných noriem. Taktiež Doc. Kosář a Dr. Bobek spochybňujú aj to, či súdni funkcionári v súdnej rade reálne reprezentujú súdnictvo ako celok a nepresadzujú len partikulárne záujmy úzkej skupiny sudcov, s čím súvisí otázka korporativizmu súdnej moci a nedostatok súdnej zodpovednosti.¹⁴ Pre riadny výkon súdnej moci sa vyžaduje efektívne uplatňovanie sudcovskej zodpovednosti, čo v samosprávnej sudcovskej rade nie je možné.¹⁵ Zároveň podľa názoru Doc. Kosára a Dr. Bobeka nemožno opomenúť ani tú skutočnosť, že etické štandardy predstaviteľov súdnej moci môžu byť na vyššej úrovni v zavedených demokraciách v porovnaní s krajinami, ktorých ústavný systém prešiel nedávnou transformáciou.¹⁶ „Správa súdnictva bez verejnej kontroly by mohla viesť ku korupcii a vyhýbaniu sa súdnej zodpovednosti, pričom by aj zanedbávala vnútorné hrozby prichádzajúce zvnútra súdnictva.“¹⁷ Doc. Kosář a Dr. Bobek sú toho názoru, že model Súdnej rady síce chráni súdnictvo pred externými vplyvmi, avšak prehliada uprednostňovanie partikulárnych záujmov úzkej skupiny sudcov na úkor verejného záujmu.¹⁸ „Dôsledkom uvedeného sa formuluje súdnictvo podľa názorov vybraných súdnych funkcionárov, ktorí môžu dokonca zneužiť svoje postavenie na vyrovnanie sa kritikmi alebo oponentmi v rámci súdnictva.“¹⁹

Skutočnú reformu a transformáciu súdnictva nie je možné dosiahnuť okamžite. „Legislatívna transformácia môže byť koncipovaná na rôznych úrovniach. V užšom slova zmysle predstavuje len obyčajnú zmenu ústavy. V širšom slova zmysle znamená aj zmenu hodnôt a ich presadzovanie v praxi.“²⁰ Doc. Kosář a Dr. Bobek považujú za najzásadnejší problém v rámci reformy súdnictva v krajinách strednej a východnej Európy tú skutočnosť, že po zriadení Súdnej rady založenej na európskych štandardoch sa spravidla nepokračovalo

¹³ UNGER, R. What should legal analysis become, 1998. In: BOBEK, M. – KOSARĚ, D. *Global Solutions, Local Damages: A Critical Study in Judicial Councils in Central and Eastern Europe*. In: Cambridge University Press, 2019, s.1270

¹⁴ BOBEK, M. – KOSARĚ, D. *Global Solutions, Local Damages: A Critical Study in Judicial Councils in Central and Eastern Europe*. In: Cambridge University Press, 2019, s.1270

¹⁵ VOLCANSEK M.L. Judicial Selection in Italy: A Civil Service Model with Partisan Results. Appointing judges in an age of judicial power: critical perspectives from around the world. Kate Malleson & Peter R. Russell eds., 2006. In: BOBEK, M. – KOSARĚ, D. *Global Solutions, Local Damages: A Critical Study in Judicial Councils in Central and Eastern Europe*. In: Cambridge University Press, 2019, s.1270

¹⁶ BOBEK, M. – KOSARĚ, D. *Global Solutions, Local Damages: A Critical Study in Judicial Councils in Central and Eastern Europe*. In: Cambridge University Press, 2019, s.1270

¹⁷ KOSARĚ D. The Least Accountable Branch, 2013. In: BOBEK, M. – KOSARĚ, D. *Global Solutions, Local Damages: A Critical Study in Judicial Councils in Central and Eastern Europe*. In: Cambridge University Press, 2019, s.1270

¹⁸ BOBEK, M. – KOSARĚ, D. *Global Solutions, Local Damages: A Critical Study in Judicial Councils in Central and Eastern Europe*. In: Cambridge University Press, 2019, s.1270

¹⁹ POKOL, B. Judicial power and democratization in Eastern Europe. Europeanisations and democratisation: the Southern European experience and the perspective for the new member states of the enlarged Europe, 2005. In: BOBEK, M. – KOSARĚ, D. *Global Solutions, Local Damages: A Critical Study in Judicial Councils in Central and Eastern Europe*. In: Cambridge University Press, 2019, s.1270

²⁰ VARGA, C. Transition to rule of law: on the democratic transformation in Hungary, 1995. In: BOBEK, M. – KOSARĚ, D. *Global Solutions, Local Damages: A Critical Study in Judicial Councils in Central and Eastern Europe*. In: Cambridge University Press, 2019, s.1270

v reformnom procese súdnej moci. Navonok bol výsledok transformácie súdnictva ihneď viditeľný v porovnaní s tým, ak by sa postupne systematicky zlepšovali podmienky pre efektívny výkon súdnej moci ako napríklad otázky riadenia práce, pomocný súdny personál, systémy náhodného pridelovania prípadov, verejne dostupné online vyhľadávanie vnútroštátnej judikatúry, hodnotenie výkonu súdov, čo je tiež nevyhnutné zabezpečiť, aby sa občan mohol dovolať skutočnej spravodlivosti. Reforma súdnej moci prostredníctvom zriadenia súdnej rady bola podporovaná vnútornými okolnosťami prebiehajúcimi v danej krajine, ale aj externými faktormi, keďže boli prítomné tendencie posilňovať samosprávu súdnictva navyše podporované mimovládnyimi organizáciami. Uvedené sa nestretávalo síce s pochopením u predstaviteľov zákonodarnej či výkonnej moci, avšak aj na nich bol vyvíjaný vonkajší tlak, najmä v súvislosti so vstupom krajín strednej a východnej Európy do Európskej únie.²¹ Doc. Kosář a Dr. Bobek poukazujú aj na to, že požiadavku zriadenia súdnej rady podporovali aj súdy, mimovládne organizácie a akademická obec a zároveň sa de facto stalo požiadavkou pre krajiny strednej a východnej Európy v súvislosti s členstvom v Európskej únii.²²

V roku 1993 boli prijaté kodanské kritériá, v ktorých boli stanovené podmienky, ktoré musí kandidátska krajina splniť, aby sa stala novým členom Európskej únie.²³ „*Vyžadovalo sa najmä, aby kandidátska krajina splnila stabilitu inštitúcií zaručujúcich demokraciu, právny štát, ľudské práva a ochranu menšín.*“²⁴ Doc. Kosář a Dr. Bobek uvádzajú v súvislosti s kodanskými kritériami, že boli konkretizované v Agende 2000, pričom Európska komisia oznámila, že bude v pravidelných intervaloch informovať Európsku radu o uskutočnenom pokroku kandidátskych krajín v rámci príprav na členstvo a predloží svoju prvú správu koncom roku 1998. Požiadavky súdneho systému v kandidátskych krajinách sa nachádzali pod hlavičkou „Demokracia a právny štát“, pričom sa zdôrazňovala najmä nezávislosť a samospráva súdnictva. Každá kandidátska krajina, ktorá sa chcela stať členom Európskej únie, musela zaviesť aspoň niektoré črty samosprávy súdnictva.²⁵ Významnú úlohu v reformnom procese mal Inštitút otvorenej spoločnosti, ktorý vytvoril sériu porovnávacích správ o stave súdnej moci v krajinách strednej a východnej Európy, ktorá okrem iného skritizovala krajiny, ktoré zaostávali v reformnom procese.²⁶ „*Vonkajší tlak na reformu súdnej moci v konečnom dôsledku spôsobil zabránenie prenosu významných právomocí súdnej moci na iné orgány, teda posilnil postavenie sudcov v rámci trojdelenia výkonu štátnej moci. Nemohlo sa to však*

²¹ PARAU, C. The Dormancy of Parliaments: The Invisible Cause of Judiciary Empowerment in Central and Eastern Europe, 2013. In: BOBEK, M. – KOSAŘ, D. *Global Solutions, Local Damages: A Critical Study in Judicial Councils in Central and Eastern Europe*. In: Cambridge University Press, 2019, s.1275

²² BOBEK, M. – KOSAŘ, D. *Global Solutions, Local Damages: A Critical Study in Judicial Councils in Central and Eastern Europe*. In: Cambridge University Press, 2019, s.1275

²³ Závery predsedníctva Európskej rady v Kodani z 21.06. – 22.06.1993. Dostupné na internete: <http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/72921.pdf>

²⁴ INGLIS, K. Eu enlargement: membership conditions applied to future and potential member states. In the European union and its neighbours: legal appraisal of the Eu's policies of stabilisation, partnership and integration. Steven Blockmans & Adam Lazowski eds., 2006. In: BOBEK, M. – KOSAŘ, D. *Global Solutions, Local Damages: A Critical Study in Judicial Councils in Central and Eastern Europe*. In: Cambridge University Press, 2019, s.1276

²⁵ BOBEK, M. – KOSAŘ, D. *Global Solutions, Local Damages: A Critical Study in Judicial Councils in Central and Eastern Europe*. In: Cambridge University Press, 2019, s.1276

²⁶ Open society institute. Monitoring the eu accession process: judicial independence. Central european university press, 2001.

dosiahnuť bez toho, aby sa samotní volení zástupcovia dobrovoľne nevzdali svojich kompetencií vo sfére súdnej moci.“²⁷

Zriadenie súdnej rady malo svoj racionálny základ a opodstatnenie. Cieľom bolo predovšetkým minimalizovať politický tlak na výkon súdnej moci, čo bol bežný jav v krajinách strednej a východnej Európy. Podľa Doc. Kosára a Dr. Bobeka zriadenie súdnych rád v jednotlivých európskych štátoch malo primárne za cieľ posilniť nezávislosť súdnej moci. Predstavila sa tak nová inštitúcia, ktorej úlohou bolo odstrániť nedostatky predchádzajúceho modelu.²⁸

Dokumenty prijaté na úrovni Európskej únie a Rady Európy vnímajú rozdiel medzi nezávislosťou jednotlivých sudcov a inštitucionálnou nezávislosťou súdnictva, pričom sa vyzdvihuje druhý aspekt, a to autonómia súdnictva.²⁹ Rada Európy už od roku 1994 kládla dôraz na nevyhnutnosť efektívnosti súdnej moci.³⁰ Následne Rada Európy, ako aj Európska únia zhodne zastávali názor, že model súdnej rady spôsobuje vyššiu efektívnosť súdnictva a kvalitu rozhodovacej činnosti súdov.³¹ Na druhej strane sa dlhodobo prakticky nevenovalo pozornosti iným hodnotám ako transparentnosť, participácia a zodpovednosť. Doc. Kosár a Dr. Bobek kriticky vnímajú, že počas prístupových rokovaní s krajinami strednej a východnej Európy sa Európska komisia zaoberala najmä nezávislosťou a efektívnosťou súdnej moci, pričom transparentnosť bola na okraji záujmu.³² Obdobný prístup presadzovala vo svojej činnosti aj Rada Európy.³³ Uvedené medzinárodné organizácie vo svojich dokumentoch v poslednom období však začali zdôrazňovať dôležitosť transparentnosti,³⁴ pričom majú tendenciu sa zameriavať na transparentnosť súdnej rady, pričom transparentnosť súdnictva nie je stále predmetom záujmu.³⁵ Európska únia a Rada Európy taktiež postupne zmenili svoj postoj k zloženiu súdnych rád, keď akceptovali paritné zastúpenie medzi sudcami a nesudcami. Doc. Kosár a Dr. Bobek za najväčší nedostatok ich činnosti považujú najmä tú skutočnosť, že málo pozornosti venujú problémom súdnictva v strednej a východnej Európe a ich nízkym etickým normám a s tým súvisiacej otázke sudcovskej zodpovednosti. Zároveň ani jeden z dokumentov poradných orgánov Rady Európy alebo Európskej únie vytvorenými v priebehu rokov nestanovuje štandardy, akým spôsobom by súdne rady a sudcovská samospráva mala riešiť korupciu sudcov.³⁶

²⁷ BOBEK, M. – KOSAŘ, D. Global Solutions, Local Damages: A Critical Study in Judicial Councils in Central and Eastern Europe. In: *Cambridge University Press*, 2019, s.1277

²⁸ BOBEK, M. – KOSAŘ, D. Global Solutions, Local Damages: A Critical Study in Judicial Councils in Central and Eastern Europe. In: *Cambridge University Press*, 2019, s.1277

²⁹ Odporúčanie Výboru ministrov členských štátov Rady Európy o sudcoch: nezávislosť, efektívnosť a zodpovednosť z 17.11.2010

³⁰ Odporúčanie Rady Európy No R (94) Výboru ministrov členských štátov Rady Európy z 13.10.1994 na nezávislosť orgánu zodpovedného za výber a služobný postup od vlády

³¹ Správa Európskej siete pre súdne rady (ENCJ) 2010–2011; Stanovisko č. 10 (2007) Poradnej rady európskych sudcov (CCJE)

³² BOBEK, M. – KOSAŘ, D. Global Solutions, Local Damages: A Critical Study in Judicial Councils in Central and Eastern Europe. In: *Cambridge University Press*, 2019, s.1279

³³ Európska charta štatútu sudcov a dôvodová správa

³⁴ Správa Európskej siete pre súdne rady (ENCJ) 2010–2011

³⁵ Stanovisko č. 10 (2007) Poradnej rady európskych sudcov (CCJE)

³⁶ BOBEK, M. – KOSAŘ, D. Global Solutions, Local Damages: A Critical Study in Judicial Councils in Central and Eastern Europe. In: *Cambridge University Press*, 2019, s.1280

V reáliách Slovenskej republiky bola „*Súdna rada ako osobitný ústavou zriadený orgán sudcovskej legitimacy v podobe najvyššej sudcovskej rady v našom právnom poriadku skoncipovaná v čase, keď sa začal uplatňovať nový ústavný systém po dlhšej dobe, ktorá prerušila kontinuálnosť jeho demokratického vývoja.*“³⁷ Východiskom jej kreovania bol právny a faktický stav súdnej moci po prijatí Ústavy SR č.460/1992 Zb. v pôvodnom znení. Najzávažnejším nedostatkom ústavnej úpravy predstavovalo nesystémové štvorročné funkčné obdobie sudcov, ktoré predchádzalo ustanoveniu sudcov do funkcie bez časového obmedzenia. V tejto súvislosti možno poukázať na tú skutočnosť, že vláda SR v decembri 1996 predložila Národnej rade návrh na znovuzvolenie 73 sudcov na neobmedzený čas s tým, že vláda zároveň zatajila, že medzi nimi nie je 12 sudcov. Vláda taktiež Národnej rade nepredložila ich materiály, aby mohla o dotknutých sudcov hlasovať, čím vláda neprípustným spôsobom zasiahla do ústavnej právomoci Národnej rady s konečnou platnosťou rozhodovať o znovuzvolení sudcov na neobmedzený čas. Uvedená situácia podľa predstaviteľov súdnej moci znevýhodnila najmä občanov, ktorých spory dotknutí 12 sudcovia nemohli prejednávať a tým sa spôsobili zbytočné prieťahy v konaní.³⁸ Úskalia uvedeného systému spočívali najmä v tom, že vládu nebolo možné podľa nášho názoru prinútiť k tomu, aby si plnila svoju povinnosť vyplývajúce z Ústavy okrem možnosti uplatňovania politickej zodpovednosti vlády voči parlamentu. Proces kreovania sudcovskej funkcie bol výrazne spolitizovaný a netransparentný, nakoľko sa verejnosť ani nemusela dozvedieť o dôvodoch nepodania návrhu na znovuzvolenie konkrétneho sudcu.

Neprimerane veľký vplyv výkonnej moci na moc súdnu bol spôsobený aj tým, že minister spravodlivosti ako reprezentant exekutívy pri využívaní právomoci menovať a odvolávať predsedov a podpredsedov krajských a okresných súdov nebol ústavou ani zákonom limitovaný.³⁹ Nemenej dôležitým problémom bola aj tá skutočnosť, že o služobnom postupe sudcov s výnimkou sudcov Najvyššieho súdu Slovenskej republiky výlučne rozhodoval minister spravodlivosti. Na základe uvedeného vyplýva, že v právnej úprave platnej pred nadobudnutím účinnosti ústavného zákona č.90/2001 Z. z. bolo viacero ustanovení, ktoré spochybňovali ústavou deklarovaný princíp nezávislosti súdnej moci. Do prijatia ústavného zákona č.90/2001 Z. z. Ústava síce zakotvovala princíp nezávislosti súdnej moci a oddelenia jej výkonu od iných orgánov štátu, neobsahovala však ustanovenia, ktoré by de facto garantovali jej nezávislosť a oddelenosť na inštitucionálnej úrovni. „*Naznačený stav konštatovala aj správa Expertnej misie Európskej komisie na úseku súdnictva a ministerstva vnútra z novembra 1997, podľa ktorej medzi základné problémy súdnictva patrí neexistencia samosprávy súdnictva a naopak, jeho úplná závislosť od výkonnej moci.*“⁴⁰

³⁷ BALOG B. – OROSZ L. – SVÁK J. *Základy teórie konštitucionalizmu*. 2. vydanie. Bratislava: EUKÓDEX, 2011, s.376

³⁸ Dostupné na internete: <<http://www.sme.sk/c/2063522/vyse-200-sudcov-solidarizuje-so-svojimi-12-kolegami-ktorych-vlada-nenavrhl-na-znovuzvolenie.html>>

³⁹ Vychádzalo sa z tézy politickej zodpovednosti ministra spravodlivosti za chod súdnictva a jeho správu vo všeobecnosti.

⁴⁰ Dôvodová správa k ústavnému zákonu č. 90/2001 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa Ústava SR č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov

Ústavodarca v snahe odstrániť uvedené nedostatky a zabezpečiť oddelenie súdnej moci od iných orgánov štátu v súlade s požiadavkou obsiahnutou v Odporúčaní Rady Európy No R (94) Výboru ministrov členských štátov Rady Európy z 13. októbra 1994 na nezávislosť orgánu zodpovedného za výber a služobný postup od vlády ústavným zákonom č. 90/2001 Z. z., ktorým sa novelizovala Ústava SR, oprávnené zabezpečil presun dôležitých a z hľadiska nezávislosti súdnictva citlivých kompetencií v personálnej a organizačnej oblasti na nový reprezentatívne zložený ústavný orgán „sui generis“. Na rozdiel od svojho predchodcu Rady sudcov Slovenskej republiky, ktorá mala len konzultatívny charakter pri výkone štátnej správy súdov a ktorá vystupovala ako orgán sudcovskej samosprávy, bola Súdna rada kreovaná ako ústavný orgán, bez ktorého nemožno prijať žiadne rozhodnutie dotýkajúce sa legitimacy sudcov a to najmä pokiaľ ide o vznik a zánik sudcovskej funkcie a služobný postup sudcov. Je možné tvrdiť, že zriadením Súdnej rady sa vytvorili účinné predpoklady, aby sa v rámci ústavného systému Slovenskej republiky budovalo nezávislé a autonómne postavenie súdnej moci, čiže aby pozícia sudcu bola oslobodená nielen od formálnej, ale aj faktickej ľubovôle administratívneho a stranického aparátu. Zároveň sa aj vytvorili predpoklady na to, aby sa jasne vyvodzovala aj sudcovská zodpovednosť, aby sme sa vyhli tomu, že ľubovôle sa budú dopúšťať sudcovia.

Súdna rada má nezastupiteľné postavenie nielen v procese kreovania sudcovskej funkcie a určovania kariérneho postupu sudcov, ale aj pri uplatňovaní disciplinárnej zodpovednosti sudcov. Domnievame sa, že je prospešné, aby uvedené úlohy plnil a za riadny chod súdnictva zodpovedal ústavný orgán, ktorý je oddelený od politickej moci, inak by si súdna moc nemohla riadne plniť svoje povinnosti, ktoré jej vyplývajú z jej postavenia, keďže politická moc a súdna moc sú navzájom nezlučiteľné. Zároveň je však potrebné uviesť, že zriadenie súdnej rady nemožno považovať za univerzálny produkt schopný prinášať sľubované a okamžité výsledky v akomkoľvek prostredí. Skutočná reforma súdnictva je zdĺhavý proces. Je nevyhnutné postupne systematicky zlepšovať podmienky pre efektívny výkon súdnej moci ako napríklad otázky riadenia práce, pomocný súdny personál, systémy náhodného pridelenia prípadov, verejne dostupné online vyhľadávanie vnútroštátnej judikatúry, či hodnotenie výkonu súdov, aby sa občan mohol dovoliť skutočnej spravodlivosti. „*Nakoľko správa súdnictva bez verejnej kontroly by mohla viesť ku korupcii a vyhýbaniu sa súdnej zodpovednosti, pričom by aj zanedbávala vnútorné hrozby prichádzajúce zvnútra súdnictva*“,⁴¹ je potrebné vytvoriť mechanizmy, aby sa aj v rámci Súdnej rady vytvárali určité brzdy a protiváhy, aby nedošlo k uprednostňovaniu partikulárnych záujmov úzkej skupiny ľudí. Existujú aj krajiny, v ktorých sa uplatňuje model súdnej správy bez súdnej rady a nedá sa povedať, že by nezávislosť súdnej moci bola v nich výrazne potlačená. Je na rozhodnutí každej krajiny, akú cestu si vyberie pri stanovovaní štandardov súdnej moci, aby si riadne plnila svoje ústavné funkcie. Vzhľadom na naše historické skúsenosti však považujeme model Súdnej rady za vhodný prvok v Ústavnom systéme Slovenskej republiky garantujúci občanom spravodlivé súdne konanie. Historické skúsenosti, keď orgány výkonnej moci neprimerane zasahovali do

⁴¹ KOSAŘ D. The Least Accountable Branch, 2013. In: BOBEK, M. – KOSAŘ, D. *Global Solutions, Local Damages: A Critical Study in Judicial Councils in Central and Eastern Europe*. In: Cambridge University Press, 2019, s.1270

nezávislosti súdnej moci, spôsobili, že ústavodarca oprávnenne posilnil nezávislé postavenie súdnej moci zriadením Súdnej rady ako osobitného ústavného orgánu sudcovskej legitimacy.

Súdna rada Slovenskej republiky má postavenie osobitného ústavného orgánu sudcovskej legitimacy, keďže z Ústavy je zrejme prioritné pôsobenie Súdnej rady ako orgánu sudcovskej legitimacy, nakoľko šesť výslovne uvedených ústavných právomocí sa vzťahuje na legitimitu sudcov.⁴² V súvislosti s členstvom v Súdnej rade považujeme za dôležité, že ústavná úprava o kreovaní Súdnej rady zodpovedá koncepcii právneho štátu, v ktorom sa uplatňuje princíp del'by moci, keďže aj orgány zákonodarnej a výkonnej moci majú ústavou garantované právo delegovať do Súdnej rady svojich členov.⁴³ Zároveň kritériá, ktoré musí spĺňať osoba delegovaná do Súdnej rady orgánmi zákonodarnej, či výkonnej moci sú dostačujúce na to, aby člen Súdnej rady delegovaný nesúdnou mocou si riadne plnil svoje povinnosti, ktoré mu vyplývajú z jeho ústavnej funkcie. Ústavné požiadavky na výkon funkcie člena Súdnej rady sú zárukou osobnostného základu legitimacy sudcov. Ústavná konštrukcia Súdnej rady, ktorá umožňuje, ale zároveň aj ukladá orgánom zákonodarnej, či výkonnej moci delegovať len nesudcov, je nevyhnutne potrebná. Rôznorodosť právnických profesií zastúpených v Súdnej rade prispieva k rôznym pohľadom na činnosť Súdnej rady a výkon súdnej moci, a rovnako zvyšuje efektivitu predchádzania stavu, kedy je súdna moc zahľadená príliš do seba a podlieha sudcovskému korporativizmu. Zároveň sa ústavnou úpravou zvyšuje v činnosti Súdnej rady existencia rôznych názorov na stav justície, čo je pre efektívne fungovanie súdnej moci nevyhnutné.⁴⁴ Žiada sa taktiež uviesť, že sudca delegovaný do Súdnej rady politickými zložkami štátnej moci nemá byť nezávislý, keďže má reprezentovať názory orgánu, ktorý ho do funkcie ustanovil. Sudca však musí byť nezávislý pri rozhodovaní súdnych prípadov, pričom jeho nezávislosť sa musí posudzovať aj s ohľadom na jeho verejné pôsobenie. U sudcu, ktorý by bol do funkcie člena Súdnej rady ustanovený politickými zložkami štátnej moci, by tak mohla byť spochybnená jeho nezávislosť v súdnych konaniach, najmä ak by sa týkali vecí, v ktorých by politici vystupovali ako účastníci konania. Je dôležité, že Súdna rada prijíma rozhodnutia autonómne, teda žiadny štátny orgán jej nie je oprávnený vydávať príkazy alebo akýmkoľvek iným spôsobom usmerňovať jej činnosť. Orgány zákonodarnej, výkonnej či súdnej moci môžu ovplyvňovať jej činnosť len prostredníctvom tých členov súdnej rady, ktorých do funkcií delegujú. Orgány zákonodarnej či výkonnej moci majú teda umožnené prezentovať svoje názory v Súdnej rade len prostredníctvom svojich členov Súdnej rady, ktorých do funkcií delegujú, nakoľko môžu odvolať členov Súdnej rady, ktorí sú v ich kreačnej dispozícii len z dôvodu straty dôvery.⁴⁵ Zároveň však orgány politickej moci nemôžu ovplyvňovať rozhodovanie všetkých členov súdnej rady, keďže pri rozhodovaní Súdnej rady musí dôjsť ku konsenzu zástupcov všetkých zložiek štátnej moci.

Dôležitosť zriadenia Súdnej rady spočíva aj tom, že je aj ústavným orgánom plniacim úlohy verejnej kontroly súdnictva. Súdna rada okrem toho, že plní primárnu úlohu vo vzťahu

⁴² ČIČ M. a kol. *Komentár k Ústave SR*. Bratislava: EUROKÓDEX, 2012, s.766

⁴³ Predkladacia správa k návrhu skupiny poslancov NR SR na vydanie ústavného zákona č. 90/2001 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa Ústava SR č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov

⁴⁴ Dôvodová správa k ústavnému zákonu č. 422/2020 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa Ústava SR č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov

⁴⁵ Pozri nález Ústavného súdu SR sp. zn. IV. ÚS 49/2011 zo dňa 25.5.2011

k legitimitě sudcov, má v ústavní úpravě zvýraznenú aj povinnosť dohliadať na to, či si súdna moc riadne plní svoje ústavné funkcie. Je nevyhnutne potrebné vytvárať Súdnej rade účinné ústavné a zákonné predpoklady, aby mohla byť prítomná pri vyvodzovaní sudcovskej zodpovednosti, ak by sa sudcovia spreneverili svojmu poslaniu a hodnotám, ktorým majú slúžiť, za účelom efektívneho výkonu súdnej moci, aby občania mali aj reálne poskytnuté právo na spravodlivé zákonné súdne konanie, aby ich spory boli rozhodované nezávislým, nestranným a nikým neovplyvňovaným sudcom.

Považujeme za prínosné, že v procese uplatňovania disciplinárnej zodpovednosti sudcov participuje Najvyšší správny súd ako najvyššia súdna inštitúcia.⁴⁶ Zriadením Najvyššieho správneho súdu došlo k profesionalizácii disciplinárnych konaní a zároveň sa vytvorili predpoklady pre väčšiu predvídateľnosť disciplinárnych rozhodnutí, keďže proces uplatňovania disciplinárnej zodpovednosti sudcov je zastrešený najvyššou súdnou inštitúciou pre oblasť správneho súdnictva v porovnaní s disciplinárnymi senátmi, u ktorých sa mohli posudzovať prípady previnení sudcov s väčšími odchýlkami. Zároveň sa tým poskytuje aj sudcom výklad práva o tom, ako uplatňovať súdnu moc, aby v budúcnosti neboli postihnutelní inštitútnymi disciplinárnej zodpovednosti. Nie je potrebné, aby Súdna rada dohliadala na dodržiavanie zásad dôstojnosti a plynulosti disciplinárneho konania, keďže disciplinárnym sudcom garanciu na spravodlivý a zákonný proces zabezpečuje Najvyšší správny súd ako najvyššia súdna autorita. Kriticky vnímame právomoc Súdnej rady s konečnou platnosťou hlasovať o podaní návrhu na odvolanie sudcu z funkcie prezidentovi, nakoľko Súdna rada môže v konkrétnom prípade uznesením rozhodnúť, že dôvod na odvolanie sudcu z funkcie neexistuje, a teda nepredloží prezidentovi návrh na odvolanie sudcu z funkcie a to napriek existencii právoplatného rozhodnutia v disciplinárnom konaní, že sa sudca dopustil závažného disciplinárneho konania, ktoré je nezlučiteľné s výkonom ústavní funkcie sudcu.⁴⁷ Podľa nášho názoru tým, že v procese uplatňovania zodpovednosti voči sudcom je začlenený Najvyšší správny súd ako najvyššia súdna inštitúcia, nie je potrebné, aby Súdna rada duplicitne mala posudzovať, či existujú v konkrétnom prípade dôvody na odvolanie sudcu z funkcie, keďže disciplinárne zodpovedným sudcom garanciu na spravodlivý a zákonný proces zabezpečuje Najvyšší správny súd ako najvyššia súdna autorita. Súdna rada by mala uplatňovať svoju pôsobnosť v oblasti disciplinárnej zodpovednosti sudcov pri vydávaní zásad sudcovskej etiky v spolupráci s orgánmi sudcovskej samosprávy.⁴⁸ Je dôležité, aby sa určili hodnoty a princípy, ktorými by sa mali sudcovia pri výkone svojho povolania, či v občianskom živote riadiť. Ide síce o hodnoty, ktoré by mali byť prirodzené u každého sudcu, ale historické skúsenosti nám ukazujú, že sudcom je potrebné neustále pripomínať, ako uplatňovať svoju súdnu moc. Aj od samotných sudcov sa však vyžaduje vysoká miera zodpovednosti, odolnosti, nezávislosti a nestrannosti s tým, že by mali zároveň disponovať vysokými morálnymi hodnotami, aby bolo možné každému občanovi garantovať právo na zákonný a spravodlivý súdny proces. Pôsobnosť Súdnej rady pri vydávaní zásad sudcovskej etiky a zverejňovaní svojich stanovísk a odporúčaní

⁴⁶ Čl. 142 odsek 2 Ústavy Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov

⁴⁷ Pozri nález Ústavného súdu SR sp. zn. PL. ÚS 10/05 zo dňa 21.4.2010

⁴⁸ čl.141a odsek 6 písmeno j) Ústavy Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov

pri riešení etických dilem sudcov považujeme za veľmi prínosnú,⁴⁹ lebo je dôležité, aby aj samotní sudcovia mali vedomosť, čo je dovolené a čo naopak je nezlučiteľné s výkonom ústavnej funkcie sudcov a tým sa de facto zabezpečuje prevencia pred konaním sudcov, ktoré by boli v rozpore so zásadami sudcovskej etiky, zatiaľ čo pôsobnosť Najvyššieho správneho súdu by mala spočívať v represii.

Súdna rada Slovenskej republiky má taktiež nezastupiteľné postavenie pri overovaní predpokladov sudcovskej spôsobilosti, čím má vytvorené všetky predpoklady na vykonávanie dohľadu nad riadnym výkonom sudcovskej funkcie, pričom Súdna rada je sama oprávnená autonómne rozhodovať, aké podklady k prijatiu stanoviska potrebuje, aké informácie si od ktorých orgánov verejnej moci vyžiada a sama tieto informácie vyhodnotí⁵⁰ a teda sa nemusí spoliehať na predložený výsledok preverovania subjektu, ktorý patrí k orgánom výkonnej moci. Je ústavne konformné, že sa nevykonávajú automatické plošné bezpečnostné previerky, nakoľko Súdna rada vykonáva dohľad za vopred jasne stanovených podmienok pre začatie takého dohľadu v prípade zavinenia konkrétneho sudcu, čím ústavodarca sfunkčnil a zefektívnil verejnú kontrolu súdnictva.⁵¹

Je možné vysloviť záver, že zriadením Súdnej rady Slovenskej republiky sa vytvorili predpoklady, aby súdna moc nebola nikomu podriadená, rozhodovala nezávisle a nestranne a výlučne len na základe zákona. Považujeme za dôležité, že zriadením Súdnej rady sa reformný proces transformácie justície neskončil a postupne sa vytvárali mechanizmy verejnej kontroly súdnictva, ktoré de facto garantujú občanom právo na spravodlivý súdny proces. Podľa nášho názoru najväčším prínosom bola tá skutočnosť, že sa vytvoril systém vzájomných bŕzd a protiváh, keďže žiadna zložka štátnej moci pri uplatňovaní súdnej správy nemá dominantné postavenie, čím sa zabezpečuje, aby súdna moc nebola príliš uzavretá do seba, keďže ako každá štátna moc musí podliehať verejnej kontrole. V opačnom prípade by mohla proklamovaná nezávislosť súdnej moci smerovať až k jej svojvôli a tým sa spreneveriť svojmu poslaniu, ktorým je ochrana práv a oprávnených záujmov účastníkov konania. Nezávislosť súdnej moci nemôže byť absolútnou a samoučelnou, nakoľko sa poskytuje funkčne pre potreby riadneho výkonu súdnictva. Nemožno ju považovať za výsadu súdnej moci, ale za nevyhnutný predpoklad naplnenia jej zodpovednosti za spravodlivé a nestranné súdne rozhodnutia.

Pozitívne možno vyhodnotiť aj tú skutočnosť, že v platnej právnej úprave sú vytvorené všetky predpoklady na zabezpečenie transparentnosti v rozhodovaní Súdnej rady. V tejto súvislosti možno poukázať najmä na verejnosť zasadnutí Súdnej rady, povinnosť z každého zasadnutia Súdnej rady vyhotoviť zvukový záznam a zápisnicu, povinnosť predsedu Súdnej rady zabezpečiť zverejnenie informácií o činnosti Súdnej rady na jej webovom sídle v zákonom ustanovenom rozsahu, oprávnenie člena Súdnej rady uplatniť odlišné stanoviská k rozhodnutiam Súdnej rady a s tým súvisiacu povinnosť Súdnej rady zverejňovať stanovisko v rovnakom rozsahu ako uznesenie Súdnej rady. Zverejňovanie odlišného stanoviska prispelo

⁴⁹ Čl. 4, čl. 5 zásad sudcovskej etiky prijaté na zasadnutí Súdnej rady dňa 17.12.2015

⁵⁰ Čl. 141b odsek 1 Ústavy SR č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov

⁵¹ Pozri nález Ústavného súdu SR sp. zn. PL. ÚS 21/2014 zo dňa 30.1.2019

k väčšej predvídateľnosti rozhodovacej činnosti Súdnej rady a zároveň sa vytvorili štandardy posudzovania jednotlivých typov návrhov uznesení Súdnej rady.

Pri transformačných demokratických procesoch bola prítomná tendencia posilňovať nezávislosť súdnej moci na úkor jej verejnej kontroly, čo nie je žiaduce. Je nevyhnutné zabezpečiť, aby aj orgány zákonodarnej, či výkonnej moci prostredníctvom svojich členov, mohli ovplyvňovať rozhodnutie Súdnej rady. Uvedenou konštrukciou sa zabezpečí predovšetkým všestrannosť pohľadu na riešené problémy v justícii a nedôjde k prípadnej jednostrannosti a presadzovaniu partikulárnych záujmov. Ak vychádzame z tézy, že nominácie zákonodarnej a výkonnej moci sú politickými aktmi a osoby ustanovené vyššie spomenutými subjektmi sú vykonávateľmi politickej vôle, tak zároveň je dôležité, že členovia Súdnej rady delegovaní politickou mocou nepôsobia priamo v justícii. Pohľad iných odborníkov – nesudcov v súdnych radách je zároveň pre riadne fungovanie súdnictva priam nevyhnutný. Umožňuje to mnohé problémy vnímať z nadhľadu, posudzovať ich komplexnejšie a vyvažovať stavovské záujmy sudcov, keďže pre prijatie určitého rozhodnutia sa vyžaduje konsenzus členov pochádzajúcich zo sféry súdnej moci s členmi pochádzajúcimi z iných sfér moci, a tak to sudcom poskytne určitú spätnú väzbu, ktorá je veľmi potrebná pre ich sebareflexiu. Zároveň pestrosť právnických profesií zastúpených v Súdnej rade prispieva k farebnejšiemu pohľadu na činnosť súdnej rady a výkon súdnej moci, a rovnako zvyšuje efektivitu predchádzania stavu, kedy je súdna moc zahľadená príliš do seba, resp. podlieha tzv. sudcovskému korporativizmu. Zároveň sa vytvorili aj predpoklady na to, aby sa jasne vyvodzovala aj sudcovská zodpovednosť, aby sme sa vyhli tomu, že ľubovôle sa budú dopúšťať sudcovia. Aby bolo možné uvedený účel dosiahnuť, je nevyhnutné zabezpečiť, aby orgány stojace mimo súdnej moci mohli delegovať do súdnej rady osobnosti, ktoré priamo nepôsobia v justícii, pričom je zároveň potrebné, aby mali aj reálnu možnosť odvolať svojich členov kedykoľvek. Ústavou ustanovená vnútorná konštrukcia Súdnej rady by mala vychádzať z premisy, že ustanovení členovia po svojom ustanovení musia mať spätnú väzbu na tých, ktorí ich zvolili alebo vymenovali. Oprávnenie orgánov verejnej moci odvolať členov Súdnej rady, ktorí sú v ich „kreačnej dispozícii“ aj z dôvodu straty dôvery, nenarušuje nezávislosť Súdnej rady ako ústavného orgánu za predpokladu, že trojdelenie štátnej moci nebude narušené, keď najmenej polovicu členov budú tvoriť sudcovia.⁵²

Súdna rada má v zmysle Ústavy vytvorené predpoklady na zabezpečenie verejnej kontroly súdnictva. Možno spomenúť právomoc preskúmať majetkové pomery sudcov, vykonávať bezpečnostné previerky sudcov či participovať na tvorbe a dodržiavaní zásad sudcovskej etiky. Uvedenými inštitútmi sa podarilo zabezpečiť, aby boli súdnej moci vytvorené všetky predpoklady na riadny výkon jej funkcií. Zároveň však je možné vysloviť aj záver, že Súdna rada Slovenskej republiky je vhodným prvkom v ústavnom systéme Slovenskej republiky garantujúcim občanom spravodlivé súdne konanie. Aj vzhľadom na historické skúsenosti našej krajiny je otázne, či by v procese kreovania či uplatňovania disciplinárnej zodpovednosti sudcov mohol byť namiesto autonómnej Súdnej rady zúčastnený na uvedenom

⁵² Pozri nálezh Ústavného súdu SR sp. zn. IV. ÚS 49/2011 zo dňa 25.5.2011

procesu politický podfarbený orgán, ktorý by musel odolávať tendenciám, ktoré by mohli smerovať k neprimeranému zásahu do súdnej moci, ktorá má byť nezávislá.

Nezávislosť súdnictva však nemôže byť samoučelná, nakoľko sa poskytuje funkčne pre potreby riadneho fungovania súdnictva. Nezávislosť sudcov musí byť limitovaná ich zodpovednosťou, dôležité je nájsť medzi nimi rovnováhu. Domnievame sa, že vhodným riešením na dosiahnutie uvedeného cieľa je konštituovanie Súdnej rady do ústavného systému danej krajiny, pričom je zároveň nevyhnutné, aby v rámci tohto ústavného orgánu existovali prvky brzd a protiváh, aby súdna moc podliehala verejnej kontrole a nespreneverila sa svojmu poslaniu a bez akýchkoľvek vplyvov poskytovala efektívnu a účinnú ochranu práv a oprávnených záujmov účastníkom konania. Nezávislosť nevyvážená zodpovednosťou totiž môže vytvárať korupčné prostredie, v ktorom by sudcovia mohli svoju funkciu zneužiť na neoprávnený zisk, ktorí im neprináleží z ich ústavnej funkcie, ako aj na krytie trestnej činnosti funkcionárov výkonnej moci. Veľký dôraz pri výbere sudcov by sa malo klásť najmä na etiku a morálku, pričom je žiaduce vytvoriť aj nástroje na efektívnu kontrolu, či sudca nezneužíva svoje postavenie na svoj osobný prospech na úkor verejného záujmu. Len tak je možné dosiahnuť, aby súdna moc dokázala zabezpečiť ochranu verejného poriadku, práv a oprávnených záujmov osôb pred neoprávnenými zásahmi. V tejto súvislosti je potrebné poukázať na tú skutočnosť, že význam zriadenia Súdnej rady pri kreovaní sudcov nespočíva len v tom, že sa eliminoval možný politický tlak na výber sudcov, ale aj z verejne dostupných zápisníc a zvukových záznamov je zrejme, že existovali prípady, keď Súdna rada vo výberovom procese nepodala návrh na vymenovanie prezidentovi, napriek tomu, že bol kandidát úspešný v hromadnom výberovom konaní, nakoľko Súdna rada pri výsluchu zistila objektívne skutočnosti, ktoré spochybnili, či by dotknutý kandidát riadne vykonával svoju ústavnú funkciu, keďže dotknutý kandidát nedokázal na odborné otázky členov Súdnej rady odpovedať takým spôsobom, že by dôveryhodne odstránil pochybnosti, ktoré mu znemožnili stať sa sudcom. Je otázne, či by činnosť Súdnej rady v uvedenom smere mohla byť nahradená aktivitou poslancov, u ktorých sa ani nevyžaduje právnické vzdelanie a relevantná odborná prax. Súdna rada má nezastupiteľné postavenie v ústavnom systéme pri realizovaní bezpečnostných previerok sudcov, vykonávaní aktívneho dohľadu, či si súdna moc riadne plní svoje ústavné funkcie, ako aj tým, že je spôsobilá taktiež kvalifikovane sa vyjadrovať k otázkam dotýkajúcim sa etiky sudcov a zároveň je nápomocná aj sudcom pri riešení etických dilem. V prípade, že by nebola Súdna rada zriadená, uvedené úlohy by musela vykonávať politická moc či orgány sudcovskej samosprávy, pričom v jednom prípade by vznikali pochybnosti, že dochádza k neprípustnému zasahovaniu do súdnej moci a v druhom prípade by sa vytváral opačný extrém, že by sudcovia nepodliehali žiadnej verejnej kontrole pri výkone dohľadu, či si súdna moc riadne plní svoje ústavné povinnosti a zároveň sudcovia by si sami rozhodovali, čo sa považuje za súladné so zásadami sudcovskej etiky. Je možné tvrdiť, že proces kreovania sudcovskej funkcie je transparentný, pričom veľký dôraz pri výbere sudcov sa kladie na etiku a morálku. Výberový proces je taktiež kontrolovaný Súdnou radou, ktorá s konečnou platnosťou rozhoduje o podaní návrhu na vymenovanie kandidáta za sudcu prezidentovi. Vzhľadom na zloženie Súdnej rady, keď na dosiahnutie jej konsenzu sa vyžaduje dohoda medzi všetkými zložkami štátnej moci, je výberový proces otvorený aj verejnej kontrole. Je však

potrebné dôslednejšie a efektívnejšie realizovať dohľad pri výkone verejnej kontroly, či si súdna moc riadne plní svoje funkcie. V tejto súvislosti poukazujeme na nevyhnutnosť systematického vytvárania predpokladov, aby Súdna rada mohla efektívne vykonávať dohľad nad činnosťou súdnej moci pri preskúmaní majetkových pomerov sudcov či realizovaní bezpečnostných previerok sudcov, nakoľko z verejne dostupných zápisníc a zvukových záznamov na webovom portáli Súdnej rady nevidujeme dôslednejšie preverovanie majetkových pomerov sudcov, ktoré by následne viedlo aj k vyvodu disciplinárnej zodpovednosti voči sudcom. Za účelom vyššej efektivity dohľadu Súdnou radou by bolo vhodné aj posilniť administratívny aparát Súdnej rady, ktorý by bol nápomocný pri realizácii verejnej kontroly súdnictva. Je ťažko predstaviteľné, že by 18 členov Súdnej rady mohlo detailne preverovať majetkové pomery okolo 1000 sudcov. Dovoľme si tvrdiť, že Súdna rada Slovenskej republiky je ústavným orgánom Slovenskej republiky, ktorý je spôsobilý garantovať nielen nezávislosť súdnej moci, ale aj jej riadny výkon. Je však potrebné naďalej systematicky zlepšovať podmienky na jej činnosť, aby mohla riadne realizovať dohľad, či si súdna moc plní svoje ústavné povinnosti, nakoľko súdnu radu nemožno chápať ako univerzálny produkt schopný garantovať okamžité výsledky bez toho, aby sa systematicky zlepšovali podmienky pre efektívny výkon súdnej moci, ktorá by garantovala občanom spravodlivé súdne konanie.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

- BALOG B. – OROSZ L. – SVÁK J. *Základy teórie konštitucionalizmu*. 2. vydanie. Bratislava: EUROKÓDEX, 2011
- BOBEK, M. – KOSAŘ, D. *Global Solutions, Local Damages: A Critical Study in Judicial Councils in Central and Eastern Europe*. In: *Cambridge University Press*, 2019
- ČIČ M. a kol. *Komentár k Ústave SR*. Bratislava: EUROKÓDEX, 2012
- Dostupné na internete: <http://www.sme.sk/c/2063522/vyse-200-sudcov-solidarizuje-so-svojimi-12-kolegami-ktorych-vlada-nenavrhl-na-sr-na-znovuzvolenie.html>
- Dôvodová správa k ústavnému zákonu č. 90/2001 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa Ústava SR č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov
- Dôvodová správa k ústavnému zákonu č. 422/2020 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa Ústava SR č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov
- Európska charta štatútu sudcov a dôvodová správa
- Nález Ústavného súdu SR sp. zn. PL. ÚS 10/05 zo dňa 21.04.2010
- Nález Ústavného súdu SR sp. zn. IV. ÚS 49/2011 zo dňa 25.05.2011
- Nález Ústavného súdu SR sp. zn. PL. ÚS 21/2014 zo dňa 30.01.2019
- Odporúčanie Rady Európy No R (94) Výboru ministrov členských štátov Rady Európy z 13.10.1994 na nezávislosť orgánu zodpovedného za výber a služobný postup od vlády
- Odporúčanie Výboru ministrov členských štátov Rady Európy o sudcoch: nezávislosť, efektívnosť a zodpovednosť z 17.11.2010
- Open society institute. *Monitoring the eu accession process: judicial independence*. Central european university press, 2001

Predkladacia správa k návrhu skupiny poslancov NR SR na vydanie ústavného zákona č. 90/2001 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa Ústava SR č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov
Správa Európskej siete pre súdne rady (ENCJ) 2010–2011
Stanovisko č. 10 (2007) Poradnej rady európskych sudcov (CCJE)
Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov
Zásady sudcovskej etiky prijaté na zasadnutí Súdnej rady dňa 17.12.2015
Záver predsedníctva Európskej rady v Kodani z 21.06. – 22.06.1993. Dostupné na internete:
<[http:// www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/7292_1.pdf](http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/7292_1.pdf)>

ZAUJATOSŤ SUDCU V TRESTNOM KONANÍ S OHĽADOM NA MEDIÁLNE VÝROKY SUDCU

PREJUDICE OF THE JUDGE IN CRIMINAL PROCEEDINGS WITH REGARD TO THE JUDGE'S MEDIA STATEMENTS

Mgr. Jakub Andreánsky

doktorandský študijný program trestné právo

Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta

Katedra trestného práva a kriminológie

jakubandreansky@gmail.com

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá analýzou trestnoprocesnej úpravy vylúčenia sudcu z rozhodovania v trestnom konaní pre jeho zaujatosť s dôrazom na vylúčenie sudcu pre jeho mediálne výroky.

Kľúčové slová: zaujatosť, pomer k veci, pomer k osobe, mediálne výroky

Abstract: The article deals with the analysis of the criminal procedural regulation of the exclusion of a judge from decision-making in criminal proceedings due to his prejudice, with an emphasis on the exclusion of a judge for his media statements.

Kľúčové slová: prejudice, prejudice to the case, prejudice to person, media statements

1 PRÁVO NA ZÁKONNÉHO SUDCU

Právo na zákonného sudcu, resp. právo nebyť zákonnému sudcu odňatý, je garantované čl. 48 ods. 1 Ústavy SR. Spôsoby určenia zákonného sudcu sú rôzne a Ústava SR ponechala na zákonodarcovi výber niektorého z nich.¹ Zákonný sudca je sudca, ktorý vykonáva funkciu sudcu na príslušnom súde a bol určený v súlade so zákonom a s rozvrhom práce na konanie a rozhodovanie o prejednávanej veci.² Ústavný súd v zásade akceptoval spôsob výberu sudcu na rozhodovanie, ktorý je založený na rozvrhu práce a takýto spôsob považuje za Ústavný súd za ústavne konformný.³

Základné právo na zákonného sudcu predstavuje v právnom štáte jednu zo základných garancií nezávislého a nestranného rozhodovania súdu a sudcu. Toto základné právo je ústavnou zárukou pre každého účastníka konania, že v jeho veci bude rozhodovať súd a

¹ ČIČ, M. a kol. Komentár k Ústave Slovenskej republiky. Žilina: EUROKÓDEX, 2012, s. 339.

² Ust. § 3 ods. 3 zákona č. 754/2004 zákona o súdoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

³ ČIČ, M. a kol. Komentár k Ústave Slovenskej republiky. Žilina: EUROKÓDEX, 2012, s. 339.

sudcovia, ktorí sú na to povolání podľa vopred známych pravidiel, ktoré sú obsahom rozvrhov práce upravujúcich pridelovanie súdnych prípadov jednotlivým sudcom tak, aby bola zachovaná zásada stabilného pridelovania súdnej agendy a aby bol vylúčený výber sudcov „ad hoc“. Rozhodovanie vecí zákonným sudcom je tak jedným zo základných predpokladov na naplnenie podmienok spravodlivého procesu.⁴

Zmyslom obsahu základného práva nebyť odňatý zákonnému sudcovi podľa čl. 48 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky je zabezpečiť nezávislosť súdnej organizácie od výkonnej moci, t. j. zabrániť tomu, aby organizácia súdneho systému v demokratickej spoločnosti bola ponechaná na ľubovôľu výkonnej moci, a zabezpečiť, aby tento systém vychádzal zo zákona.⁵ Prvoradým účelom základného práva na zákonného sudcu vyplývajúceho z čl. 48 ods. 1 Ústavy a čl. 38 ods. 1 Listiny je zabrániť tomu, aby súd, ktorý má konkrétnu vec prerokovať a rozhodnúť o nej, bol obsadený spôsobom, ktorý by sa dal označiť za svojvoľný alebo prinajmenšom za účelový.⁶

Aj z judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva týkajúcej sa práv zaručených čl. 6 ods. 1 Dohovoru vyplýva, že zákonnosť súdu musí byť okrem iného založená na jeho zložení. Súd zriadený zákonom musí byť teda obsadený zákonným spôsobom.⁷

Ústava SR síce na jednej strane garantuje zákaz odňatia vecí zákonnému sudcovi, na druhej strane treba toto práva vnímať ako súčasť práva na spravodlivé konanie a práva na nezávislý a nestranný súd. Porušením základného práva na zákonného sudcu podľa čl. 48 ods. 1 Ústavy SR, ako aj podľa čl. 38 ods. 1 listiny, rovnako dôjde aj k porušeniu základného práva na spravodlivé súdne konanie podľa čl. 6 ods. 1 Dohovoru, ktorý podľa svojho obsahu rovnako ako označený článok Ústavy SR, resp. Listiny garantuje zákaz odňatia vecí zákonnému súdu.⁸ Rozhodovanie vecí zákonným sudcom je základným predpokladom na naplnenie podmienok spravodlivého procesu.⁹

Rozhodovanie zákonným sudcom je tak jednou z podmienok naplnenia požiadavky spravodlivého procesu. Na druhej strane však nemožno právo na zákonného sudcu vnímať izolovane. Aj zákonného sudcu je potrebné v prvom rade podrobiť kritériu nestrannosti a nezávislosti, pretože len tak môže byť požiadavka spravodlivého procesu naplnená. Z uvedeného dôvodu preto právo na zákonného sudcu nemožno považovať za absolútne a zákon pripúšťa výnimky z tohto práva, ako je to napríklad pri vylúčení sudcu z rozhodovania z dôvodu jeho zaujatosti.

2 PRÁVO NA NEZÁVISLÉHO A NESTRANNÉHO SUDCU

Ústava (a listina) deklaruje dva podstatné atribúty súdnictva v Slovenskej republike - nezávislosť a nestrannosť. Nezávislosť súdnej moci a sudcu znamená, že iné orgány verejnej moci nemajú nijaké oprávnenie vydávať príkazy, ktoré by mohli ovplyvniť výsledok

⁴ IV. ÚS 459/2012

⁵ III. ÚS 26/2010

⁶ IV. ÚS 459/2012

⁷ *Buscarini v. San Marino* zo 4. mája 2000

⁸ III. ÚS 172/2011

⁹ IV. ÚS 345/09, III. ÚS 212/2011

rozhodovacej činnosti súdu alebo sudcu. Všeobecne možno pojem nezávislosť súdov charakterizovať tak, že zahŕňa rozhodovanie bez akýchkoľvek právnych a faktických vplyvov na výkon ich právomoci, a taktiež vylúčenie ich podriadenosti pri výkone právomoci komukoľvek inému. Nestrannosť možno definovať ako neprítomnosť predsudku (zaujatosti) a straníckosti.¹⁰

Vytvorenie adekvátnej sústavy nezávislých a nestranných súdov je *conditio sine qua non* zabezpečenia práva na súdnu ochranu. Celý tento systém súdnej ochrany musí byť vytvorený tak, aby sudca, ktorý v ňom vykonáva súdnictvo, bol nestranný. Nestranný sudca môže svoje rozhodnutie vydať na základe svojho vlastného názoru slobodne vytvoreného.¹¹ Nestrannosť znamená absenciu zaujatosti či predsudku, ako aj, že sudca nemá žiaden osobný záujem na výsledku konania, resp. nevzniká navonok legitímny dojem, že by takýto záujem mohol mať.¹²

Rozhodovať nestrannosť nie je právom, výsadou či privilegiom sudcov. Ide o základnú povinnosť sudcov, o štrukturálny prvok súdneho systému.¹³ Z pohľadu ľudsko-právneho a z pohľadu práva na nestranného sudcu ako komponentu práva na spravodlivý proces vyvinul Európsky súd pre ľudské práva v rozhodnutí Piersack proti Belgicku dve previazané stránky nestrannosti. Nestrannosť má stránky subjektívnu a objektívnu. Európsky súd pre ľudské práva zároveň zdôrazňuje význam nestrannosti sudcu pre dôveru verejnosti v súdnictvo, a to jednak vo všeobecnosti, ale osobitne pri objektívnom teste. Subjektívna stránka nestrannosti sa vyvodzuje na základe osobného presvedčenia a správania konkrétneho sudcu v danej veci. Objektívna nestrannosť sa neposudzuje podľa subjektívneho hľadiska sudcu, ale podľa vonkajších objektívnych skutočností. V danom prípade platí tzv. teória zdania, podľa ktorej nestačí, že sudca je subjektívne nestranný, ale musí sa ako taký javiť aj objektívne v očiach účastníkov konania. Spravodlivosť nielenže má byť vykonávaná, ale sa musí aj javiť, že má byť vykonávaná.¹⁴ V tomto smere i zdanie môže byť dôležité. Mal by byť vylúčený každý sudca, u ktorého existuje opodstatnená obava, že nie je celkom nestranný, pretože v stávke je dôveryhodnosť, ktorú musí súdna moc vzbudzovať v demokratickej spoločnosti a hlavne u účastníkov konania.¹⁵ Na judikatúru Európskeho súdu pre ľudské práva k otázke subjektívnej a objektívnej nestrannosti nadväzuje aj Ústavný súd SR. Z judikatúry ústavného súdu vyplýva, že existenciu nestrannosti sudcu treba posudzovať podľa subjektívneho hľadiska, to znamená na základe osobného presvedčenia a správania konkrétneho sudcu v danej veci, a tiež podľa objektívneho hľadiska, teda zisťovaním, či sudca poskytoval dostatočné záruky, aby bola z tohto hľadiska vylúčená akákoľvek oprávnená pochybnosť.¹⁶

Právo na nezávislý a nestranný je rovnako ako aj právo na zákonného sudcu súčasťou práva na spravodlivé konanie¹⁷ a preto tieto práva je potrebné vnímať vo vzájomnej súvislosti. Porovnaním jednotlivých práv, teda práva na nezávislého a nestranného sudcu s právom na

¹⁰ Uznesenie Najvyššieho súdu SR z 23. mája 2012, sp. zn. 1 Nc 30/2012

¹¹ ČIČ, M. a kol. Komentár k Ústave Slovenskej republiky. Žilina: EUROKÓDEX, 2012, s. 332.

¹² BARAK, A. Judge in a Democracy. Princeton University Press, 2008, s. 101 a nasl.

¹³ m. m. II. ÚS 381/2017.

¹⁴ Delcourt v. Belgicko

¹⁵ Piersack v. Belgicko

¹⁶ m. m. III. ÚS 16/00

¹⁷ Čl. 6 ods. 1 Dohovoru: Každý má právo na to, aby jeho vec bola spravodlivo, verejne a v primeranej lehote prejednaná nezávislým a nestranným súdom zriadeným zákonom

zákaz odňatia zákonného sudcu však možno vyvodit' záver, že nezávislosť a nestrannosť sudcu prevažuje nad požiadavkou neodňateľnosti zákonného sudcu. Sudca musí byť v prvom rade nezávislý a nestranný v zmysle kritérií Európskeho súdu pre ľudské práva a Ústavného súdu SR a naplneniu tejto požiadavky slúži aj v trestnom konaní možnosť vylúčenia sudcu z dôvodu jeho zaujatosti. Trestný poriadok tým upravuje zákonnú výnimku z ústavného práva na neodňateľnosť sudcu, pretože záujem na spravodlivom rozhodnutí prevyšuje nad záujmom zákonného sudcu.

3 DÔVODY ZAUJATOSTI SUDCU V TRESTNOM KONANÍ

Trestný poriadok ustanovuje podmienky a dôvody vylúčenia sudcu z úkonov v trestnom konaní, u ktorých možno mať v konkrétnej trestnej veci pochybnosti o jeho nezaujatosti. Trestný poriadok pochybnosti o nezaujatosti zakladá na pomere sudcu k:

- a) prejednávanej veci,
- b) osobám, ktorých sa úkon priamo týka,
- c) k ďalším osobám, ktorých sa úkon priamo týka.

Pomerom k prejednávanej veci možno rozumieť určitú zainteresovanosť sudcu na skutkoch, pre ktoré sa vedie trestné stíhanie (napr. ak sudca, prípadne jeho príbuzní boli poškodení konaním, pre ktoré je vedené trestné stíhanie, prípadne sudca mohol byť svedkom skutku, pre ktorý sa trestné stíhanie vedie a pod.).¹⁸ Predpokladom vylúčenia sudcu z prejednávania a rozhodovania veci je taký vzťah k veci, ktorého intenzita by aj pri maximálne vynaloženej snahe sudcu o nezaujatosť v konaní a rozhodovaní jednoznačne ovplyvňovala jeho objektívny postoj k spravodlivému riešeniu veci.¹⁹ V prípade pomeru k veci, v prípade jeho preukázania dochádza k vylúčeniu osoby bez ďalšieho dokazovania. Je potrebné dodať, že na rozdiel od pomeru k osobe, býva pomer k veci zriedkavejšie tvrdený dôvod vylúčenia osoby, avšak jeho existencia spôsobuje vylúčenie osoby častejšie. Uvedené tvrdenie možno oprieť o poznatok, že pomer medzi sudcom a inou osobou býva spravidla vzdialenejší (týka sa skôr širšieho okruhu známych ako bezprostrednej rodiny a priateľov), avšak v prípade pomeru k veci je tento častejšie chápaný ako bezprostredný aspekt.²⁰ V tomto smere však musí mať pomer vylúčeného sudcu konkrétnu podobu, osobný charakter, aby mohol byť dostatočným dôvodom, ktorý podmieňuje vznik pochybností o jeho schopnosti pristupovať k veci a k úkonom sa jej dotýkajúcim objektívne. Nepostačuje teda iba pomer abstraktného rázu.²¹

Pomerom k osobám, ktorých sa úkon týka, sa má na mysli, že sudca je k dotknutým osobám najmä v príbuzenskom vzťahu, švagrovskom vzťahu, vzťahu druha a družky, prípadne vo vzťahu ekonomickej závislosti.²² Aby však mohlo dôjsť k vylúčeniu sudcu pre jeho zaujatosť k iným osobám, musí ísť o hlbšiu intenzitu vzťahu ako sú napríklad len bežné

¹⁸ RAJNIČ, M. – SEPEŠI, P.: Komentár k § 31 zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok. EPI komentáre – elektronická verzia

¹⁹ Uznesenie Najvyššieho súdu SR z 22. júna 2011, sp. zn. 6Ndz/2/2011

²⁰ FLORIŠ, M. Niekoľko poznámok k námietke zaujatosti v trestnom konaní. In STUDIA IURIDICA Cassoviensia. (dostupné na: http://sic.pravo.upjs.sk/ecasopis/82020-2/2_floris_niekolko_poznamok.pdf)

²¹ Rozsudok Najvyššieho súdu Českej republiky sp. zn. 4 Tz 196/2001 z 26.09.2001

²² I ÚS ČR 722/1995

známosti. Skutočnosť, že môžu medzi sudcami a inými osobami vznikajúť profesijné (kolegiálne) priateľstvá, nemožno samu osebe považovať za spôsobilú narušiť neustrannosť sudcu pri prejednaní a rozhodovaní veci.²³ Taktiež súdna prax v pomerne extenzívnej forme diferencuje pomer k osobe vzniknutý v rámci trestného konania a mimo rámca trestného konania, inými slovami vzťahy vznikajúce vedením trestného konania súdna prax nepovažuje za dôvod pre vylúčenie osoby.²⁴ Len skutočnosť, že sudca alebo prísediaci rozhodoval v inej trestnej veci obvineného, resp. v inej jeho právnej veci, nesúvisiacej s prejednávaným prípadom, nie je dôvodom na jeho vylúčenie z vykonávania úkonov v pojednávanej veci.²⁵ Taktiež náhodné a ojedinelé stretnutia sudcu s osobou, ktorá je neskôr obvinená, tiež nemôže preukazovať pomer zákonného sudcu k prejednávanej veci alebo k osobám, ktorých sa úkon priamo týka, k procesným stranám alebo k inému orgánu činnému v tomto konaní. Aby sa tak stalo, museli by byť zistené ďalšie relevantné skutočnosti preukazujúce takýto pomer.²⁶ Najvyšším súdom bolo taktiež judikované, že je nevyhnutné predpokladať aj u osôb sudcov uzavretie právnych vzťahov istého druhu (napr. zmluva o účte v banke, používaní mobilného telefónu a internetu, káblovej televízie, odoberaní vody, plynu, elektriny, o hypotekárnom úvere, o pôžičke, prípadne leasingovú zmluvu a pod.). Samotný vstup sudcu do takéhoto právneho vzťahu nezakladá dôvod vylúčenia (a to ani v prípade, ak uzavrel zmluvy so subjektom, ktorý vystupuje v danom konaní ako strana). Pre účely trestného konania možno podotknúť, že dôvod zaujatosti rovnako nie je daný ani v prípade, ak takýto subjekt vystupuje napr. na strane poškodeného, keďže v prípade subjektov uzatvárajúcich hromadne tzv. spotrebiteľské zmluvy nie je väzba medzi sudcom ako spotrebiteľom a spolukontrahentom dostatočne silná. V prípade zmluvných vzťahov patrične individualizovaných (napr. medzi sudcom ako prenajímateľom nehnuteľnosti a obžalovaným ako nájomcom, bude zrejme závisieť od okolností konkrétneho prípadu, pričom bude musieť byť zachovaná teória zdania sa neustrannosti sudcu, v opačnom prípade musí prísť k vylúčeniu sudcu z konania a prejednávania trestnej veci).²⁷

Trestný poriadok rozlišuje oznámenie vlastnej zaujatosti sudcom a námietku zaujatosti vznesenú stranou. Ak pre pomer k veci alebo k osobám oznámi svoju zaujatosť sudca alebo prísediaci, o vylúčení rozhodne nadriadený súd v senáte. O vylúčení sudcu odvolacieho súdu alebo dovolacieho súdu rozhodne iný senát tohto súdu, o vylúčení sudcu pre prípravné konanie rozhodne predseda senátu nadriadeného súdu. Pri vylúčení sudcu z dôvodu funkčnej zaujatosti nahradí vylúčeného sudcu sudca určený na zastupovanie rozvrhom práce.²⁸ V prípade, ak námietku zaujatosti voči sudcovi resp. členovi senátu (vrátane predsedu) vznesie strana trestného konania, postup je pomerne odlišný, keďže o vylúčení rozhoduje orgán, proti ktorému námietka smeruje – t. j. sudca pre prípravné konanie, samosudca alebo súd v senáte na neverejnom zasadnutí. Konanie o uplatnenej námietke zaujatosti sudcu predstavuje čiastkový procesný postup všeobecného súdu smerujúci k rozhodnutiu slúžiacemu na zabezpečenie

²³ I. ÚS 244/2020

²⁴ FLORIŠ, M. Niekoľko poznámok k námietke zaujatosti v trestnom konaní. In *STUDIA IURIDICA Cassoviensia*. (dostupné na: http://sic.pravo.upjs.sk/ecasopis/82020-2/2_floris_niekolko_poznamok.pdf)

²⁵ Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn.: 5 Tdo 30/2008

²⁶ Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn.: 4 Ndt 25/2016

²⁷ Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn.: 3Nc/4/2015 zo dňa 26.03.2015

²⁸ Ust. § 32 ods. 1 Trestného poriadku

rozhodovania sporovej veci nestranným súdom. Kvalita rozhodovania súdu o námietke zaujatosti sudcu tak nachádza svoj odraz i v kvalite meritórneho rozhodnutia v konaní, v ktorom bola námietka zaujatosti sudcu vznesená.²⁹ O každej námietke zaujatosti sa pred rozhodnutím vo veci samej musí najprv rozhodnúť. Vylúčiť sudcu z prejednávania a rozhodovania veci však nemožno len preto, že takáto námietka zaujatosti alebo oznámenie sudcu boli (pre pochybnosti o nezaujatosti) podané. Do obsahu základného práva na prejednanie veci pred nestranným súdom totiž nepatrí povinnosť súdu vyhovieť návrhu oprávnených osôb na vylúčenie sudcu alebo súdnych osôb z ďalšieho prejednávania a rozhodovania veci pre pochybnosti o ich nezaujatosti.³⁰

4 MEDIÁLNE VÝROKY SUDCOV AKO DÔVOD NA VYLÚČENIE

V dobe vyššieho počtu mediálnych a známych káuz dochádza aj k častejšiemu verejnému vyjadrovaniu sa sudcov pre médiá. Vyjadrovanie sudcov k prípadom, ktoré prejednávajú, resp. by mohli prejednávať, je otázkou, ku ktorej by judikatúra a súdna prax mala zaujať stanovisko, nakoľko ide o vec, s ktorou Trestný poriadok v čase svojho prijímania nemohol počítať. Výroky sudcov k živým veciam každopádne bezpochyby treba podrobiť testu prípustnosti a v konaní o námietke zaujatosti sa s nimi riadne vysporiadať.

Ako už bolo vyššie zmienené, pri posudzovaní (ne)zaujatosti sudcu sa uplatňuje jednak subjektívny prístup, ktorý vychádza prioritne (no nie iba) z osobného presvedčenia konkrétneho sudcu, ktorého osobná nezaujatosť (nestrannosť) sa predpokladá až dovtedy, kým sa nepreukáže opak, a jednak prístup objektívny, ktorý vyplýva z požiadavky, aby spravodlivosť bola nielen vykonávaná, ale musí sa i zdať, že je vykonávaná, a ktorého cieľom je preveriť, či existujú nejaké overiteľné skutočnosti spôsobilé vzbudiť pochybnosti o nezaujatosti sudcu. Aj pri uplatnení druhého kritéria ale platí, že pri rozhodovaní o tom, či je v konkrétnom prípade daný legitímny dôvod k obavám, že niektorý sudca nie je nestranný, môže byť stanovisko strán trestného konania, prípadne dotknutého sudcu síce dôležité, nie je ale rozhodujúce. Rozhodujúcim je to, či takáto obava môže byť považovaná za objektívne oprávnenú.³¹ Pri posudzovaní tzv. javovej stránky nestrannosti sudcu je podstatnou reálna existencia objektívnych okolností, ktoré by mohli viesť k pochybnostiam, že sudca disponuje určitým - nie nezaujatým vzťahom k veci, stranám alebo ich zástupcom. Obava z absencie nestrannosti sudcu sa preto musí zakladať na konkrétnych, preukázateľných a dostatočne závažných skutočnostiach.³²

V rámci objektívneho testu treba zistiť, či okrem osobného správania sudcu existujú zistiteľné skutočnosti, ktoré môžu vyvolať pochybnosti o jeho nestrannosti. V tomto ohľade môžu mať určitý význam aj verejné prejavy. V stávke je dôvera, ktorú musia sudy v demokratickej

²⁹ III. ÚS 424/2013

³⁰ Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn.: 4 Nc 15/2010

³¹ Rozsudky EStLP vo veci Hauschildt proti Dánsku z 24. mája 1989 a vo veci D. N. proti Švajčiarsku z 29. marca 2001

³² Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn.: 1TdoVS/1/2021

spoločnosti vzbudzovať vo verejnosti a to predovšetkým, pokiaľ ide o trestné konanie, u obvinených.³³

K uvedenému možno poukázať na rozhodnutie Najvyššieho súdu vo veci mediálnych výrokov sudcu, ktorý pre mediálny denník uviedol o skupine kolegov, ktorí boli zadržaní, obvinení a niektorí z nich vzatí do väzby, že by sa mali hanbiť. Najvyšší súd sudcu vylúčil z rozhodovania v danej veci, nakoľko vopred, ešte predtým, ako mu vec bola pridelená, odsúdil ich konanie, napriek tomu, že takéto konanie nebolo prerokované k tomu príslušným orgánom v predpísanom konaní a nenadobudlo právoplatnosť. Súd tak z objektívneho hľadiska vyhodnotil, že naňho nemožno hľadiť ako na nezaujatého. Pokiaľ sudca dopredu, pred tým, než dôjde k rozhodovaniu o konkrétnej trestnej veci príslušným súdom, sa vyjadruje o nej verejne prostredníctvom médií, a to tak, že navodzuje situáciu, že konanie obvineného dopredu odsudzuje, nie je možné očakávať, že takýto sudca objektívne rozhodne o akejkolvek otázke týkajúcej sa prerokovanej trestnej veci a ktoréhokoľvek z obvinených v tejto trestnej veci. Zdržanlivosť sudcu je logicky vyvodzovaná z toho, že v pojme právo na spravodlivý proces je zahrnuté aj to, že o otázkach viny a ďalších otázkach v trestnom konaní bude vždy rozhodovať sudca, ktorý je nezaujatý, bez akejkolvek závislosti, a nestranný. Ak sa čo aj len javí, že by sudca nestranný nebol (aj pre jeho vyjadrenia na verejnosti), nemôže takýto sudca ďalej vo veci konať.³⁴ Sudca tak bol vylúčený z rozhodovania preto, pretože o obvinených vopred svojimi výrokmí prejudikoval, že ich považuje za vinných, a takéhoto sudcu nemožno považovať za nestranného.

Uvedeným výrokom alebo jemu podobnými sa tak dostávame na hranicu porušovania zásady prezumpcie nevinoty ako jednej z hlavných zásad trestného konania. V priestore Európskej únie je dodržiavanie prezumpcie nevinoty osobitne, teda vo vyššom štandarde než Dohovorom, chránené Smernicou Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2016/343 zo dňa 09.03.2016 o posilnení určitých aspektov prezumpcie nevinoty a práva byť prítomný na konaní pred súdom v trestnom konaní, ale taktiež čl. 48 ods. 1 Charty základných práv Európskej únie.³⁵ Štátne orgány, najmä súdy, sú povinné rešpektovať prezumpciu nevinoty vo všetkých konaniach vrátane iných konaní, ako je konanie, v ktorom prejednáva daný trestný čin. Aj v takomto konaní sa však súdy musia zdržať vyhlásení, z ktorých vyplýva, že osobu považujú za vinnú z trestného činu, hoci o vine tejto osoby doposiaľ právoplatne nerozhodol žiadny súd. Sudca, ktorý nerešpektuje uvedené pravidlo, sa spravidla bude považovať za zaujatého pri všetkých ďalších rozhodnutiach týkajúcich sa osoby prezumovanej za vinnú, a preto takýto sudca nebude nestranným.³⁶ Článok 6 ods. 2 Dohovoru vyžaduje, aby sudcovia pri výkone svojich funkcií nevychádzali zo zaujatej predstavy, že obvinený spáchal trestný čin, z ktorého bol obvinený. To znamená, že prezumpcia nevinoty je porušená, ak pred zistením viny zákonným spôsobom rozhodnutie súdu alebo postoj sudcu počas konania dávajú najavo, že obvinený je

³³ Rozsudok zo dňa 25.06.1992 vo veci Thorgeir Thorgeirson proti Islandu, sťažnosť číslo 13778/88 (§ 51)

³⁴ Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn.: 1TdoVS/1/2021

³⁵ Podľa čl. 4 ods. 1, ods. 2 smernice 2016/343/EU musí byť zabezpečené, aby sa až do času, kedy je zákonným spôsobom preukázaná vina obvineného, či zadržaného, táto osoba vo verejných vyhláseniach orgánov verejnej moci neoznačovala za vinnú, pričom v prípade porušenia tejto povinnosti musia existovať vhodné opatrenia na nápravu daného stavu.

³⁶ Nález Ústavného súdu ČR, sp zn. I. ÚS 1965/15 zo dňa 27.1.2016

vinný. Pokiaľ sudca vyjadří názor, že určitá osoba je vinná z trestného činu za situácie, kedy táto osoba nebola za tento trestný čin právoplatne odsúdená, zakladá to skutočne silné podozrenie, že dotyčný sudca nie je nestranný. Sudca si musí byť vedomý nevyhnutnosti striktne dodržiavať prezumpciu nevinu.³⁷

ZÁVER

Článok sa zaoberal analýzou trestnoprocesného inštitútu vylúčenia sudcu z rozhodovania v trestnom konaní pre jeho zaujatosť. Autor najprv analyzoval ústavnoprávny pohľad na zákonné vylúčenie sudcu a to prostredníctvom ústavnoprávneho náhľadu na právo na neodňateľnosť sudcu a na právo na nezávislý a nestranný súd. Analýzou uvedených práv a ich komparáciou autor dospel k záveru, že právo obvineného na to, aby o jeho trestnej veci rozhodoval nestranný sudca, prevyšuje nad právom na zákonného sudcu. Je preto ústavne akceptovateľné, pokiaľ je sudca vylúčený z rozhodovania vo veci, avšak na základe riadneho konania o vylúčení pre zaujatosť, či už na podklade námietky alebo z vlastnej iniciatívy sudcu. Zaujatosť sa však musí posúdiť podľa kritérií ustálených Európskym súdom pre ľudské práva ako aj judikatúrou vnútroštátnych súdov.

Judikatúra sa však musí neustále vyvíjať a prispôsobovať súčasnému spoločenskému daniu a problému. Autor sa v ďalšej časti príspevku zameril na vylúčenie sudcov pre ich zaujatosť z dôvodu mediálnych výrokov k živým veciam. Už z rozhodovacej činnosti Európskeho súdu pre ľudské práva vyplýva, že pokiaľ chcú súdy vzbudzovať dôveru vo verejnosti, musia byť aj ich verejné vyhlásenia zdržanlivé. Každý výrok sudcu sa vždy bude posudzovať individuálne a sudca bude podrobený subjektívnemu a objektívnemu testu nezaujatosti. Je preto na zodpovednosti každého sudcu, aby zvážil svoje výroky s ohľadom na vážnosť svojho postavenia. Pokiaľ sudca podá k neprávoplatne skončenej veci vyjadrenie, v ktorom ozrejmí svoje subjektívne pocity či názory vo vzťahu k obvinenej osobe, resp. k jej vine, takýto sudca objektívne nespĺňa kritérium nestrannosti. Sudcovia sa svojimi výrokmí často dostávajú na hranicu porušovania princípu prezumpcie nevinu, čo je v právnom štáte neakceptovateľné.

Z iného pohľadu možno vec uzavrieť aj skutočnosťou, že sudcovia podobnými konaniami a výrokmí takpovediac „nahrávajú“ obhajobe, ktorá vznáša námietku zaujatosti, čím sa len trestné konanie predlžuje a záverom to má celé dopad na spravodlivosť trestného konania ako celku.

³⁷ Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn.: 4To/2/2015

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

Publikácie:

BARAK, A. Judge in a Democracy. Princeton University Press, 2008, s. 101 a nasl.

ČENTÉŠ, J., KURILOVSKÁ, L., ŠIMOVČEK, I., BURDA, E. a kol. 2021. Trestný poriadok I. § 1 – 195. Bratislava: C. H. Beck, 2021, 1232 s. ISBN 978-80-89603-88-6

ČIČ, M. a kol. Komentár k Ústave Slovenskej republiky. Žilina: EUROKÓDEX, 2012, 832 s. ISBN: 978-80-89447-93-0.

FLORIŠ, M. Niekoľko poznámok k námietke zaujatosti v trestnom konaní. In STUDIA IURIDICA Cassoviensia ročník 8/2020, č. 2 s. 26. ISSN 1339-3995.

RAJNIČ, M. – SEPEŠI, P.: Komentár k § 31 zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok. EPI komentáre – elektronická verzia

Rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva:

Buscarini v. San Marino

Delcourt v. Belgicko

Piersack v. Belgicko

Hauschildt v. Dánsko

Thorgeir Thorgeirson v. Islandu

Rozhodnutia Ústavného súdu SR:

IV. ÚS 459/2012

III. ÚS 26/2010

IV. ÚS 459/2012

III. ÚS 172/2011

IV. ÚS 345/09

III. ÚS 212/2011

II. ÚS 381/2017

III. ÚS 16/00

I. ÚS 244/2020

III. ÚS 424/2013

Rozhodnutia Ústavného súdu ČR:

I. ÚS ČR 722/1995

I. ÚS 1965/15

Rozhodnutia Najvyššieho súdu SR:

Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 1 Nc 30/2012

Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 6Ndz/2/2011

Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn.: 5 Tdo 30/2008

Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn.: 4 Ndt 25/2016

Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn.: 3Nc/4/2015

Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn.: 4 Nc 15/2010

Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn.: 1TdoVS/1/2021

Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn.: 4To/2/2015

Rozhodnutia Najvyššieho súdu ČR:

Rozsudok Najvyššieho súdu Českej republiky sp. zn. 4 Tz 196/2001 z 26.09.2001

INSOLVENČNÉ TRESTNÉ ČINY V ČASE ROZVÍJAJÚCEJ SA FINANČNEJ KRÍZY

INSOLVENCY CRIMES IN THE UNFOLDING FINANCIAL CRISIS

Mgr. Barbara Bartovičová

doktorandský študijný program Trestné právo
Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta
Katedra trestného práva a kriminológie
bartovicova.barbara@gmail.com

Abstrakt: Príspevok sa venuje problematike insolvenčie a insolvenčných trestných činov v Slovenskej republike. Článok prelína teoretické znalosti o insolvenčných trestných činoch a insolvenčných konaniach, ktorými sú konkurz a reštrukturalizácia so štatistickými údajmi o počte konkurzných a reštrukturalizačných konaní a počte zistených insolvenčných trestných činov od roku 2020 do konca marca, resp. konca apríla 2023. Článok sa snaží poukázať na fakt, že kým finančná kríza má dopad na počet konkurzov a reštrukturalizácií, počet zistených insolvenčných trestných činov v tomto finančne nepriaznivom období nestúpa ale naopak je na ústupe.

Kľúčové slová: konkurz, reštrukturalizácia, insolvenčné trestné činy, dlžník, veriteľ, poškodzovanie veriteľa, zvýhodňovanie veriteľa, finančná kríza

Abstract: The Article discusses the issue of insolvency and insolvency crimes in the Slovak Republic. The article intertwines theoretical knowledge about insolvency crimes and insolvency proceedings, which are bankruptcy and restructuring, with statistical data on the number of bankruptcies and restructuring proceedings and the number of detected insolvency crimes from 2020 to the end of March, respectively April 2023. The article seeks to highlight the fact that while the financial crisis has had an impact on the number of bankruptcies and restructurings, the number of insolvency offences detected in this financially unfavourable period is not rising, but on the contrary is on the decline.

Key words: bankruptcy, restructuring, insolvency offences, debtor, creditor, creditor detriment, creditor preference, financial crisis

ÚVOD

Insolvenčné trestné činy v súvislosti s finančnou krízou predstavujú závažný problém, ktorý sa týka ekonomických systémov a spoločností vo svete. Tieto trestné činy sa viažu

na situácie, keď subjekty, vrátane spoločností (právnických osôb) a jednotlivcov (fyzických osôb), využívajú zlyhanie finančných systémov, ako je napríklad nezrovnalosť v účtovníctve, zatajovanie majetku alebo falšovanie dokumentov, s cieľom vyhnúť sa zodpovednosti za ich finančnú situáciu.

Finančné krízy majú tendenciu oslabovať ekonomiky a spôsobovať rast neistoty v oblasti finančných trhov. Počas týchto ťažkých období môžu niektorí aktéri využívať situáciu a snažiť sa získať neoprávnené výhody alebo minimalizovať svoju zodpovednosť tým, že porušujú insolvenčné zákony (zákon č. 7/2005 Z. z. o konkurze a reštrukturalizácii) a spáchajú trestné činy.

Medzi najčastejšie insolvenčné trestné činy patria trestný čin poškodzovania veriteľa podľa ustanovenia § 239 Trestného zákona, trestný čin zvýhodňovania veriteľa podľa ustanovenia § 240 Trestného zákona a trestný čin marenia konkurzného alebo vyrovnacieho konania podľa ustanovenia § 242 a § 243 Trestného zákona. Tieto činy vedú k narušeniu hospodárskej súťaže, škodlivým dopadom na investorov a v konečnom dôsledku môžu prispieť k zhoršeniu finančnej situácie spoločnosti a celého národa.

V tomto článku priblížime čitateľovi podstatu insolvenčných procesov, ktorými sú konkurz a reštrukturalizácia a rovnako mu priblížime i insolvenčné trestné činy. V závere článku sa bližšie pozrieme na súčasnú situáciu v páchaní insolvenčných trestných činov a či je možné vidieť v súvislosti s aktuálnou finančnou krízou nárast alebo naopak pokles páchania týchto trestných činov.

1 KONKURZ A REŠTRUKTURALIZÁCIA

V právnom svete rozlišujeme najmä dva druhy konaní, ktorých cieľom je ochrana veriteľov pred dlžníkmi prostredníctvom uspokojovania pohľadávok. Týmito druhmi konaní sú konkurzné a reštrukturalizačné konanie. Konkurzné a reštrukturalizačné konanie sú samostatne upravené v zákone č. 7/2005 Z. z. o konkurze a reštrukturalizácii a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej ako „ZoKR“).

Konkurzné a reštrukturalizačné konanie svojou povahou považujeme za osobitné druhy civilného konania. V týchto konaniach si veritelia vymáhajú pohľadávky voči dlžníkovi, ktorý sa nachádza v krízovej ekonomickej situácii, zákonom¹ označenej ako úpadok (hroziaci úpadok). Podľa ustanovenia § 3 ods. 1 ZoKR je dlžník v úpadku vtedy, ak je platobne neschopný alebo predĺžený. ZoKR v ustanovení § 4 ods. 1 a ods. 2 taktiež stanovuje, že dlžník je v hroziacom úpadku, najmä vtedy, ak mu hrozí platobná neschopnosť a s prihliadnutím na všetky okolnosti možno dôvodne predpokladať, že v priebehu 12 kalendárnych mesiacov táto jeho platobná neschopnosť nastane.

Platobne neschopnou² sa stáva právnická osoba vtedy, ak má „*viac veriteľov a nie je schopná 90 dní³ po lehote splatnosti plniť svoje záväzky*“.⁴ V teórii sa za platobnú

¹ Zákon č. 7/2005 Z. z. o konkurze a reštrukturalizácii a o zmene a doplnení niektorých zákonov

² Platobná neschopnosť je upravená v ustanovení § 3 ods. 2 ZoKR.

³ Stav zákona účinný od 17. júla 2022.

⁴ Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 23. apríla 2002, sp. zn. 4 Obo 19/2002

neschopnosť tradične považuje „trvalý, a nie prechodný stav dlžníka uhrádzať svoje splatné finančné záväzky. Za platobnú neschopnosť sa nepovažuje stav, keď dlžník odmieta uhrádzať niektoré finančné záväzky, pretože ich neuznáva alebo ich odmieta uhradiť z iných dôvodov. Platobná neschopnosť sa týka len záväzkov na finančné plnenie a je právne irelevantné, aký je ostatný majetok dlžníka (napr. hmotný majetok). Rovnako je pre platobnú neschopnosť právne irelevantné, že dlžník niektoré záväzky uhrádza“.⁵ Za predĺženú⁶ sa považuje osoba vtedy, ak má viac ako jedného veriteľa a hodnota jej záväzkov je väčšia ako hodnota jej majetku. Predĺženie ako forma úpadku je možné predovšetkým u podnikateľov, pretože sa viaže na povinnosť viesť účtovníctvo. Predĺženie na rozdiel od platobnej neschopnosti zahŕňa celý majetok dlžníka a všetky jeho záväzky, nielen finančné.

„V oboch prípadoch (platobná neschopnosť a predĺženie) ide o stav objektívny a pri skúmaní, či sú splnené podmienky na vyhlásenie konkurzu, je bez významu dôvod a spôsob, akým sa dlžník do stavu úpadku dostal. Nie je preto rozhodujúce, či úpadok je dôsledkom činnosti úpadcu majúcim pôvod v jeho hospodárení, či je výsledkom viac-menej objektívnych udalostí (situácia na trhu), alebo či k nemu viedla činnosť tretích osôb spočítavajúca prípadne aj v protiprávnom konaní.“⁷

ZoKR teda pozná dva základné spôsoby ako riešiť nepriaznivý hospodársky stav dlžníka – konkurz a reštrukturalizáciu. „Reštrukturalizácia prichádza do úvahy už v čase hroziaceho úpadku a naproti tomu konkurz prichádza do úvahy až počas úpadku. Ich spoločným znakom je uspokojenie veriteľov v čo najväčšej miere. Ich rozdeľujúcim znakom je hľadisko zachovania podniku. V reštrukturalizácii je zachovanie podniku základným predpokladom úspechu. Naproti tomu v konkurze ide zväčša o rýchlu likvidáciu, ktorá síce ponúka aj možnosť zachovania podniku, ale len vtedy, ak to prinesie pre veriteľov väčší úžitok.“⁸

V konkurznom a reštrukturalizačnom konaní je preto typický veľký počet účastníkov konania, ktorí sa ale stanú účastníkmi až v určitých štádiách konania. Uspokojovanie pohľadávok veriteľov sa vykonáva z výťažku získaného speňažením majetku dlžníka v ich súbehu (pri súbežnom uplatnení pohľadávok) tak, aby neprišlo k individuálnemu uspokojeniu pohľadávok iba niektorých veriteľov.

Tieto osobitné druhy civilného procesu (konkurz a reštrukturalizácia) majú prednosť pred všetkými ostatnými druhmi súdnych konaní, v ktorých prichádza k individuálnemu uspokojovaniu pohľadávok veriteľov a ktoré sú počas konkurzného konania neprípustné (napr. exekučné konanie).

1.1 Konkurz

Ako už bolo spomenuté vyššie, jedným z druhov civilných konaní, ktorých snahou je uspokojenie pohľadávok veriteľov, je konkurzné konanie. Výraz konkurz pochádza

⁵ ĎURICA, M. Zákon o konkurze a reštrukturalizácii. 4. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2021, s. 10

⁶ Platobná neschopnosť je upravená v ustanovení § 3 ods. 3 ZoKR.

⁷ Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 23. apríla 2002, sp. zn. 4 Obo 19/2002

⁸ POSPÍŠIL, B. Zákon o konkurze a reštrukturalizácii s komentárom. Eurokódex. 2005. s. 11

z latinského *concursum creditorum*, čo v preklade znamená súbeh veriteľov, čím je vystihnutá aj podstata konkurzného konania. „Ide o konanie o nárokoch všetkých známych veriteľov jedného dlžníka. Tento proces, ľudovo označovaný ako „bankrot“, smeruje k uspokojeniu pohľadávok veriteľov. Vždy ide o súdne konanie, ktoré riadi súd. Môže byť vyhlásený na akýkoľvek subjekt, podnikateľský aj nepodnikateľský. Cieľom konkurzného konania je rovnomerné uspokojenie veriteľov úpadcu, aj keď je vždy len čiastočné, teda veriteľom nebude uhradená plná výška ich pohľadávky. Pri konkurze nevyhnutne prichádza k rozpredaju majetkovej podstaty, t. j. veritelia sú uspokojovaní speňžením majetku dlžníka.“⁹ Pri právnických osobách spôsobuje konkurz po jeho skončení ich zánik. Konkurzné konanie, v ktorom sa speňaží celý majetok dlžníka, sa označuje aj ako likvidačný konkurz. Konkurzné konanie má prvky sporového aj nesporeného konania v závislosti od toho, v ktorom štádiu sa konanie nachádza.

Jednou zo súčastí konkurzného konania je aj tzv. malý konkurz.¹⁰ Výsledkom malého konkurzu nie je oddženie. „Skončenie malého konkurzu je vo vzťahu k pohľadávkam veriteľov, ktoré neboli uspokojené počas konkurzu a právnymi dôsledkami na úpadcu totožné so štandardným konkurzom. Neuspokojené pohľadávky veriteľov sú zachované vrátane ich vymáhateľnosti, a pretože väčšinovým úpadcom v malých konkurzoch bude obchodná spoločnosť, skončenie konkurzu má za následok jej zrušenie a následný výmaz z obchodného registra.“

1.2 Reštrukturalizácia

Reštrukturalizácia alebo inak povedané súdna ochrana pred veriteľmi, je proces, ktorý prebieha v zmysle ZoKR. Ide o ozdravný proces podniku. Výsledkom reštrukturalizačného konania je čiastočné a postupné uspokojenie veriteľov dlžníka tak, ako je schválené v reštrukturalizačnom pláne (vo výške a v splatnosti v pláne schválenej). Pre samotnú spoločnosť znamená reštrukturalizácia akúsi druhú šancu v jej podnikaní.

„Výhodou reštrukturalizácie je, že po úspešnom schválení reštrukturalizačného plánu, dlžníkovi zanikajú staré záväzky a dáva sa mu možnosť úspešne pokračovať v podnikateľských aktivitách. Na rozdiel od likvidačného konkurzu reštrukturalizácia zabezpečuje zachovanie ekonomickej samostatnosti a právnej subjektivity dlžníka, dosiahnutie ekonomickeho ozdravenia, zachovanie pracovných miest, kontinuita príjmov a pod.“¹¹ Miera uspokojenia pohľadávok veriteľov je z dôvodu zachovania podnikateľskej činnosti spoločnosti niekoľkonásobne vyššia ako pri konkurznom konaní. Je treba pripomenúť, že celé konanie prebieha pod dohľadom reštrukturalizačného správcu, ktorý povolením reštrukturalizácie nadobúda práva podobné štátutárnemu orgánu.

⁹ ADOINSOLVENCY k.s.. 2020. Čo je konkurz? Dostupné na internete: <https://www.insolvency.sk/co-je-konkurz/>

¹⁰ Bližšie k malému konkurzu pozri ustanovenia § 106 až 107c ZoKR.

¹¹ ŠKODOVÁ, V. 2013. Reštrukturalizácia. Dostupné na internete: <http://www.restrukturalizacia.net/sk/4/o-restrukturalizacii/>

2 INSOLVENČNÉ TRESTNÉ ČINY

Insolvenčnými trestnými činmi sú také trestné činy, ktoré postihujú najmä podvodné praktiky páchatel'ov spojené s ich neschopnosťou alebo zdanlivou neschopnosťou splácať svoje splatné záväzky. Insolvenčné trestné činy sú ukotvené v štvrtej hlave osobitnej časti zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona (ďalej ako „Trestný zákon“).

Ide najmä o tieto trestné činy: trestný čin podvodného úpadku podľa ustanovenia § 227 Trestného zákona a zavineného úpadku podľa ustanovenia § 228 Trestného zákona, trestný čin poškodzovania veriteľa podľa ustanovenia § 239 Trestného zákona, trestný čin zvýhodňovania veriteľa podľa ustanovenia § 240 Trestného zákona, trestný čin machinácie v súvislosti s konkurzným a vyrovnacím konaním podľa ustanovenia § 241 Trestného zákona, trestný čin marenia konkurzného alebo vyrovnacieho konania podľa ustanovenia § 242 a § 243 Trestného zákona, trestný čin nekalej likvidácie podľa ustanovenia § 251b Trestného zákona.

2.1 Trestný čin podvodného úpadku

Aj napriek názvu tohto trestného činu nejde o podvod v pravom slova zmysle. Tento trestný čin stanovuje trestnú zodpovednosť za „*úmyselné spôsobenie úpadku právnickej osoby tým, že majetok subjektu nepoužije na úhradu splatných pohľadávok veriteľ'ov, ale na založenie inej právnickej osoby alebo na získanie majetkovej účasti v inej právnickej osobe (tzv. prelievanie kapitálu)*“¹²

Objektom tohto trestného činu je ochrana veriteľ'ov pred konaním páchatel'a pri jeho podnikateľ'skej činnosti, ktorý nepravým (umelým) vyvolaním úpadku¹³ znemožní uhradenie svojich splatných pohľadávok. Objektívna stránka trestného činu spočíva alternatívne v „*(i.) spôsobení úpadku právnickej osoby, v ktorej je páchatel' štatutárnym orgánom alebo prokuristom, tým, že majetok tejto právnickej osoby čo aj len sčasti použije na založenie inej právnickej osoby alebo na získanie jej majetkovej účasti v inej právnickej osobe; alebo (ii.) konaní v úmysle spôsobiť úpadok právnickej osoby, v ktorej je štatutárnym orgánom alebo prokuristom*“.¹⁴ Subjekt tohto trestného činu je špeciálny, pretože ním môže byť iba štatutárny orgán alebo prokurista právnickej osoby. Subjektívna stránka vyžaduje úmyselné zavinenie¹⁵ a pohnútku.¹⁶

¹² ZÁHORA, J. § 227 [Podvodný úpadok]. In: BURDA, E., ČENTÉŠ, J., KOLESÁR, J., ZÁHORA, J. a kol. Trestný zákon II. 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2011

¹³ K pojmu úpadok pozri vyššie.

¹⁴ ZÁHORA, J. § 227 [Podvodný úpadok]. In: BURDA, E., ČENTÉŠ, J., KOLESÁR, J., ZÁHORA, J. a kol. Trestný zákon II. 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2011

¹⁵ Úmyselné zavinenie definuje Trestný zákon v ustanovení § 15 nasledovne: Trestný čin je spáchaný úmyselne, ak páchatel'

a) chcel spôsobom uvedeným v tomto zákone porušiť alebo ohroziť záujem chránený týmto zákonom, alebo

b) vedel, že svojím konaním môže také porušenie alebo ohrozenie spôsobiť, a pre prípad, že ho spôsobi, bol s tým uzrozumený.

¹⁶ V prípade tohto trestného činu je alternatívne stanovená pohnútko takto: (i.) v úmysle spôsobiť inému škodu alebo zadovážiť pre seba alebo iného neoprávnený prospech alebo (ii.) v úmysle spôsobiť úpadok právnickej osoby, v ktorej je štatutárnym orgánom alebo prokuristom.

2.2 Trestný čin zavineného úpadku

Objektom tohto trestného činu je ochrana veriteľov pred nezodpovedným konaním páchatel'a pri jeho podnikateľskej činnosti, ktorým by zmaril uhradenie svojich splatných pohľadávok. Trestný zákon v ustanovení odseku 1 príslušného paragrafu explicitne vymenúva akým konaním páchatel'a je naplnená objektívna stránka tohto trestného činu. Rovnako ako pri vyššie spomenutom trestnom čine podvodného úpadku, aj pri tomto trestnom čine je subjekt špeciálny, pretože páchatel'om môže byť iba člen štatutárneho orgánu alebo prokurista právnickej osoby a takisto je subjektívnou stránkou úmyselné zavinenie.

2.3 Trestný čin poškodzovania veriteľ'a

Trestného činu poškodzovania veriteľ'a sa páchatel' – dlžník dopustí, „*ak čo aj len čiastočne zmarí uspokojenie svojho veriteľ'a tým, že úmyselne zmenší svoj majetok konaním v tomto ustanovení uvedeným tak, že veriteľ' v dôsledku toho nedosiahne uspokojenia, ktorého by inak dosiahol*“.¹⁷

Najvyšší súd Slovenskej republiky ďalej popisuje tento trestný čin takto: „*Primárnym objektom trestného činu poškodzovania veriteľ'a je ochrana majetkových práv veriteľ'a pred poškodzujúcim konaním zo strany dlžníka, t. j. páchatel'a. Ide tu o také konanie, ktoré síce smeruje voči vlastnému majetku dlžníka, avšak v konečnom dôsledku poškodzuje veriteľ'a, nakoľko tomuto sa nedostane zodpovedajúceho plnenia z majetku dlžníka. Výpočet konkrétnych foriem úpadkového konania predstavuje zmenšenie hodnoty aktív dlžníkovho majetku, z ktorého by mohlo dôjsť k uspokojeniu veriteľ'ovej pohľadávky. V danom prípade ide o zníženie skutočnej (nie účtovnej) hodnoty majetku, teda o reálne zmenšenie jeho rozsahu. V tejto súvislosti sa žiada poznamenať, že spôsoby konania precizované v naposledy označenom ustanovení, sami o sebe nie sú trestným činom, keďže týmto sa stávajú až s ohľadom na nepriaznivé dôsledky uspokojenia veriteľ'a. V kontexte uvedeného treba vykladať aj konanie dlžníka spočívajúce v predaji svojich majetkových hodnôt. Ak teda dlžník odpredá svoj majetok za tomu zodpovedajúcu hodnotu, ktorú inak neutratí, potom nemožno hovoriť o zmenšení jeho prostriedkov na úhradu svojich dlhov, keďže úhrn jeho majetku, pozostávajúci z aktív a pasív, sa nezmenšil. Samotný predaj majetku tak nemožno automaticky považovať za protiprávnu činnosť. Touto sa stáva až v prípade existencie (často následných) úkonov dlžníka, ktorými v konečnom dôsledku za scudzenú majetkovú hodnotu neobdrží do svojho majetku zodpovedajúcu protihodnotu vhodnú k uspokojeniu veriteľ'a. Medzi tieto úkony radíme aj fiktívny, resp. fingovaný predaj.*“¹⁸

Páchatel'om tohto trestného činu môže byť výlučne dlžník. Ide teda o (konkrétny) subjekt so zvláštnou vlastnosťou v zmysle ustanovenia § 128 ods. 8 Trestného zákona.

2.4 Trestný čin zvýhodňovania veriteľ'a

¹⁷ Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, sp. zn. 6Tdo 40/2011, zo dňa 12. mája 2011

¹⁸ Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, sp. zn. 6Tdo/26/2019, zo dňa 17. júla 2019

Na rozdiel od trestného činu poškodzovania veriteľa (pozri vyššie) sa nemení, resp. nezmenšuje celkový objem dlžníkovho majetku, ale jeho majetok je použitý na uspokojenie veriteľov nerovnomerne, resp. v rozpore s očakávaným rozvrhovým uznesením v zmysle ustanovenie § 96 ods. 1 ZoKR. Zvýhodnený veriteľ dostáva síce iba to, na čo má zákonný nárok (v celej, resp. čiastočnej výške svojej pohľadávky), ale vzhľadom na to, že dlžník má viacerých veriteľov a nie je ich schopný uspokojiť všetkých veriteľov úplne, plným uspokojením jedného veriteľa ukracuje ostatných veriteľov.

Objektom tohto trestného činu je právo veriteľa na uspokojenie svojej pohľadávky zodpovedajúce zásadám konkurzného konania¹⁹. Pri tomto trestnom čine sa vyžaduje úmysel a páchatel' je rovnako ako pri trestnom čine poškodzovania veriteľa konkrétny, teda ide o subjekt so zvláštnou vlastnosťou v zmysle ustanovenia § 128 ods. 8 Trestného zákona.

2.5 Trestný čin marenia konkurzného alebo vyrovnacieho konania

„Vzhľadom na to, že už neexistuje vyrovnacie konanie (zákon č. 328/1991 Zb. o konkurze a vyrovnaní, ktorý pojmovo upravoval toto konanie, bol k 31. decembru 2005 zrušený a nahradený ZoKR), trestnosť skutku sa bude posudzovať s použitím prechodného ustanovenia § 206 ods. 3 ZoKR vo vzťahu ku konkurzu podľa ustanovenia § 11 ZoKR, malému konkurzu podľa ustanovenia § 106 ZoKR a reštrukturalizácii podľa ustanovenia § 108 ZoKR, ktorý ustanovuje, že „ak sa vo všeobecne záväznom predpise použije pojem vyrovnacie konanie alebo vyrovnanie, rozumie sa tým reštrukturalizácia a reštrukturalizačné konanie.“²⁰

Tento trestný čin môže byť spáchaný dvomi spôsobmi. Prvý je upravený v ustanovení § 242 Trestného zákona. Objektom tohto trestného činu je záujem na riadnom priebehu konkurzného a reštrukturalizačného konania tak, aby boli veritelia uspokojení v zmysle zásad konkurzného a reštrukturalizačného konania v zmysle ZoKR. *„Objektívna stránka spočíva alternatívne v marení povinností konkurzného konania, reštrukturalizačného konania alebo konania o oddlžení tým,*

- a) že si páchatel' nesplní povinnosť, ktorá mu vyplýva zo KR – uvedená povinnosť nie je presne špecifikovaná, avšak nesmie ísť o porušenie uvedené pod písm. b);*
- b) že uvedie nepravdivé údaje v zozname aktív a pasív – ako najčastejšiu a najjednoduchšiu formu, ako porušením povinnosti zmarit' zmysel konkurzného konania, reštrukturalizačného konania, konania o oddlžení.“²¹*

¹⁹ Jednou z hlavných zásad konkurzného konania je *zásada pomerného uspokojenia veriteľov*.

²⁰ KORDÍK, M. § 241 [Machinácie v súvislosti s konkurzným a vyrovnacím konaním]. In: BURDA, E., ČENTĚŠ, J., KOLESÁR, J., ZÁHORA, J. a kol. Trestný zákon II. 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2011

²¹ KORDÍK, M. § 242 [Marenie konkurzného alebo vyrovnacieho konania nesplnením zákonom uloženou povinnosťou alebo uvedením nepravdivých údajov v zozname aktív a pasív]. In: BURDA, E., ČENTĚŠ, J., KOLESÁR, J., ZÁHORA, J. a kol. Trestný zákon II. 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2011

Z pohľadu zavinenia sa pri spáchaní tohto trestného činu vyžaduje úmyselné zavinenie. Subjektom (páchateľom) tohto trestného činu „*môže byť každá trestne zodpovedná fyzická alebo právnická osoba*“.²²

Druhý spôsob spáchania tohto trestného činu je upravený v ustanovení § 243 Trestného zákona. Objektom tohto trestného činu je rovnako ako pri vyššie uvedenom trestnom čine podľa ustanovenia § 242 Trestného zákona záujem na riadnom priebehu konkurzného a reštrukturalizačného konania. Rozdielom je však objektívna stránka trestného činu. Naplnenie objektívnej stránky skutkovej podstaty podľa tohto ustanovenia Trestného zákona spočíva v konaní osoby, ktorá marí konkurzné konanie tým, že:²³

- a) *zatají vec patriacu do konkurznej podstaty;*
- b) *znemožní, aby sa vec patriaca do konkurznej podstaty zapísala a odhadla;*
- c) *nevydá vec patriacu do konkurznej podstaty; alebo*
- d) *zadrží, sfaľuje alebo zničí zaznamenané informácie o majetku alebo finančných aktivitách dlžníka.*“

Subjektom (páchateľom) tohto trestného činu môže byť každá trestne zodpovedná fyzická osoba (rozdiel oproti ustanoveniu § 242, kde môže byť zodpovedná aj právnická osoba). „*Všeobecne ide o každého, kto má u seba záznamy alebo dokumenty týkajúce sa majetku podliehajúceho konkurzu alebo majetok podliehajúci konkurzu, je povinný to oznámiť správcovi, len čo sa dozvie o vyhlásení konkurzu a súčasne mu túto povinnosť neukladá osobitný zákon.*“²⁴

3 INSOLVENČNÉ TRESTNÉ ČINY V SÚVISLOSTI S FINANČNOU KRÍZOU

„*Konkurencia subjektov je jedným zo základných aspektov fungovania trhového hospodárstva, pričom dominantné postavenie zastáva v oblasti ekonomických aktivít podnikateľských subjektov. Priamym dôsledkom konkurenčného prostredia je selekcia k ekonomickým aktivitám a existencii jednotlivých subjektov práv. Následkom týchto javov môže byť prosperita konkurencie schopných podnikov, ale zároveň aj úpadok subjektov, ktoré v tomto prostredí neobstoja.*“²⁵

Aj napriek tomu, že väčšina ekonómov ešte priamo nehovorí o finančnej kríze, je jasné, že zhoršovanie finančnej situácie v posledných rokoch je nezastaviteľné.²⁶ Rozvíjajúcu sa

²² KORDÍK, M. Vybrané hmotnoprávne aspekty ochrany práv veriteľa v trestnom konaní (Vybrané insolvenčné delikty). In COMENIUS Odborný blog. 2020. Dostupné na internete: <https://comeniusblog.flaw.uniba.sk/2020/03/30/vybrane-hmotnopravne-aspekty-ochrany-prav-veritela-v-trestnom-konani-vybrane-insolvenčne-delikty/>

²³ KORDÍK, M. Vybrané hmotnoprávne aspekty ochrany práv veriteľa v trestnom konaní (Vybrané insolvenčné delikty). In COMENIUS Odborný blog. 2020. Dostupné na internete: <https://comeniusblog.flaw.uniba.sk/2020/03/30/vybrane-hmotnopravne-aspekty-ochrany-prav-veritela-v-trestnom-konani-vybrane-insolvenčne-delikty/>

²⁴ KORDÍK, M. Vybrané hmotnoprávne aspekty ochrany práv veriteľa v trestnom konaní (Vybrané insolvenčné delikty). In COMENIUS Odborný blog. 2020. Dostupné na internete: <https://comeniusblog.flaw.uniba.sk/2020/03/30/vybrane-hmotnopravne-aspekty-ochrany-prav-veritela-v-trestnom-konani-vybrane-insolvenčne-delikty/>

²⁵ BURDA, E. Predmet a rozsah dokazovania insolvenčných trestných činov. In: Štát a právo 2,3/2021

²⁶ K tomu pozri napr. rozhovor s ekonómom Petrom Schiffom. 2023. Bank Bailouts will Devalue the Dollar. Dostupné na internete: https://www.youtube.com/watch?v=O3_LrR1kN4U&t=3s

finančnú nepohodu možno vidieť aj na násobne sa zväčšujúcich číslach konkurzov a reštrukturalizácií v Slovenskej republike.

Tabuľka 1²⁷ – počet konkurzov v rokoch 2020 až 2022 a v prvých štyroch mesiacoch 2023

	Konkurz	Reštrukturalizácia
rok 2020	156	0
rok 2021	268	0
rok 2022	331	4
01 - 04 2023	121	4

Tabuľka 2²⁸ – počet konkurzov v prvých štyroch mesiacoch rokov 2020 až 2023

	Konkurz				Reštrukturalizácia			
	2020	2021	2022	2023	2020	2021	2022	2023
Január	14	16	18	36	0	0	0	0
Február	10	13	24	45	0	0	0	2
Marec	14	18	19	40	0	0	0	2
Apríl	9	12	21	53	0	0	0	0
Spolu	47	59	82	174	0	0	0	4

Ako vidíme na priložených tabuľkách, počet konkurzov ako aj reštrukturalizácií sa v priebehu rokov 2020 až 2023 neustále zväčšuje. Kým v prvých štyroch mesiacoch roka 2020 bolo vyhlásených iba 47 konkurzov, v prvých štyroch mesiacoch roku 2023 ich bolo až 147, čo predstavuje nárast o 370 %. Taktiež možno vidieť, že kým počas celého roku 2022 boli vyhlásené 4 reštrukturalizácie, tento rok (2023) boli vyhlásené 4 reštrukturalizácie iba počas prvých 4 mesiacov roka. Je teda viditeľný negatívny trend finančnej situácie spoločností. Tento trend finančnej insolventnosti spoločností je takmer s určitosťou spojený s rozvíjajúcou sa finančnou krízou a zvyšujúcou sa infláciou. Je to však prirodzeným javom vo finančnom prostredí a môže mať za následok aj pozitívne očistenie trhu od nerelevantných „hráčov na trhu“.

Tabuľka 3²⁹ – počet zistených insolvenčných trestných činov spáchaných v prvých troch mesiacoch rokov 2020 až 2023

	Zavinený a podvodný úpadok (§227 a § 228)				Poškodzovanie a zvýhodňovanie veriteľa (§239 a § 240)				Marenie konkurzného konania (§242 a §243)			
	2020	2021	2022	2023	2020	2021	2022	2023	2020	2021	2022	2023
Január	1	1	2	1	8	13	10	4	5	1	1	0

²⁷ Údaje uvedené v tabuľke čerpala autorka z registra úpadcov dostupného na internete: <https://ru.justice.sk/ru-verejnost-web/>

²⁸ Údaje uvedené v tabuľke čerpala autorka z registra úpadcov dostupného na internete: <https://ru.justice.sk/ru-verejnost-web/>

²⁹ Údaje uvedené v tabuľke čerpala autorka z policajných štatistík dostupných na internete: <https://www.minv.sk/?statistika-kriminality-v-slovenskej-republike-csv>

Február	2	1	3	1	21	21	16	9	9	5	5	2
Marec	2	1	3	1	24	25	22	13	12	8	12	2
Spolu	5	3	8	3	53	59	48	26	26	14	18	4

Tabuľka 4³⁰ – počet zistených insolvenčných trestných činov spáchaných v rokoch 2020 až 2023 a prvých troch mesiacoch roku 2023

	Zavinený a podvodný úpadok (§227 a § 228)	Poškodzovanie a zvýhodňovanie veriteľa (§239 a § 240)	Marenie konkurzného alebo vyrovnacieho konania (§242 a §243)
rok 2020	3	89	27
rok 2021	3	91	23
rok 2022	1	63	17
01 - 03 2023	3	26	4

Ako vyplýva z policajných štatistík trestných činov, pri insolvenčných trestných činoch nemožno vidieť, že by zhoršujúca sa finančná situácia mala významný vplyv na zväčšujúci sa počet týchto trestných činov. Naopak, javí sa, že zhoršujúca sa finančná situácia má súvis so znižujúcim sa počtom trestných činov insolvenčie. Dovolíme si teda tvrdiť, že priaznivá finančná situácia vytvára aj priaznivé prostredie na páchanie insolvenčných trestných činov. A naopak zhoršujúca sa finančná situácia spôsobuje aj stagnáciu insolvenčných trestných činov.

ZÁVER

Insolvenčné trestné činy v súvislosti s finančnou krízou majú značný dopad na spoločnosť ako celok. Okrem vysokých finančných nákladov môžu tieto činy spôsobiť aj stratu dôvery verejnosti vo finančné inštitúcie a systémy. Preto je dôležité, aby právne systémy a regulačné orgány zabezpečovali primerané sankcie a postihy pre tých, ktorí sa dopustia insolvenčných trestných činov počas finančnej krízy.

V súčasnom svete, kde globalizácia a vzájomné prepojenie finančných trhov prevláda, je dôležité, aby krajiny spolupracovali a vymieňali si informácie s cieľom odhaliť a postihnúť páchatel'ov insolvenčných trestných činov s medzinárodným rozmerom.

V článku sme zhrnuli jednotlivé insolvenčné trestné činy a poukázali sme na stúpajúci trend konkurzov a reštrukturalizácií. Taktiež sme preukázali fakt, že zhoršujúca sa finančná situácia má na páchanie insolvenčných trestných činov skôr neutrálny až žiaden význam a naopak priaznivá finančná situácia podporuje páchatel'ov k páchaniu insolvenčných trestných činov.

V závere je nevyhnutné zdôrazniť, že boj proti insolvenčným trestným činom v súvislosti s finančnou krízou je neoddeliteľnou súčasťou budovania stabilného a dôveryhodného finančného systému. Efektívne opatrenia a právne prostriedky sú nevyhnutné

³⁰ Údaje uvedené v tabuľke čerpala autorka z policajných štatistík dostupných na internete: <https://www.minv.sk/?statistika-kriminality-v-slovenskej-republike-csv>

na ochranu investícií, dôvery verejnosti a udržateľného rozvoja ekonomiky v globálnom kontexte.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

BURDA, E., ČENTÉŠ, J., KOLESÁR, J., ZÁHORA, J. a kol. Trestný zákon II. 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2011, ISBN 978-80-7400-394-3

BURDA, E. Predmet a rozsah dokazovania insolvenčných trestných činov. In: Štát a právo 2,3/2021

ĎURICA, M. Zákon o konkurze a reštrukturalizácii. 4. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2021, ISBN 978-80-7400-846-7

GLADIŠ, M. Insolvenčné trestné činy – poškodzovanie veriteľa. Epi.sk. 2020. Dostupné na internete: <https://www.epi.sk/odborny-clanok/insolvenčne-trestne-ciny-poskodzovanie-veriteľa.htm>

KORDÍK, M. Vybrané hmotnoprávne aspekty ochrany práv veriteľa v trestnom konaní (Vybrané insolvenčné delikty). In COMENIUS Odborný blog. 2020. Dostupné na internete: <https://comeniusblog.flaw.uniba.sk/2020/03/30/vybrane-hmotnopravne-aspekty-ochrany-prav-veriteľa-v-trestnom-konani-vybrane-insolvenčne-delikty/>

IVOR, J., POLÁK, P., ZÁHORA, J. Trestné právo hmotné. Všeobecná časť 1. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-8168-509-5

Policajné štatistiky trestných činov, dostupné na internete: <https://www.minv.sk/?statistika-kriminality-v-slovenskej-republike-csv>

Register úpadcov, verejná časť, dostupný na internete: <https://ru.justice.sk/ru-verejnost-web/>

Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, sp. zn. 6Tdo 40/2011, zo dňa 12. mája 2011

Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, sp. zn. 6Tdo/26/2019, zo dňa 17. júla 2019

SCHIFF, P. Bank Bailouts will Devalue the Dollar. 2023. Dostupné na internete:

https://www.youtube.com/watch?v=O3_LrR1kN4U&t=3s

Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 23. apríla 2002, sp. zn. 4 Obo 19/2002

POSPÍŠIL, B. Zákon o konkurze a reštrukturalizácii s komentárom. Eurokódex. 2005. ISBN 978-80-8893-139-8

Zákon č. 7/2005 Z. z. o konkurze a reštrukturalizácii

Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon

ZÁKAZ REFORMATIO IN PEIUS V KONANÍ O SŤAŽNOSTI VOČI UZNESENÍU O TROVÁCH TRESTNÉHO KONANIA

PROHIBITION REFORMATIO IN PEIUS IN PROCEEDING ABOUT COMPLAIN AGAINST RESOLUTION ON COSTS OF CRIMINAL PROCEEDING

JUDr. Rastislav Bublák

doktorandský študijný program trestné právo
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Katedra trestného práva a kriminológie
rasto.bublak@gmail.com, rastislav.bublak@justice.sk

Abstrakt: Článok kriticky analyzuje judikatórnu prax Ústavného súdu Slovenskej republiky v otázke procesnej zásady zákazu reformatio in peius v konaní o sťažnosti obhajcu voči uzneseniu o trovách obhajoby. Podľa tejto praxe sa predmetná zásada neaplikuje na sťažnosť podanú obhajcom. Predkladaný článok tento záver vyvracia a poskytuje premisy, ktoré vedú k presne opačnému záveru.

Kľúčové slová: zákaz reformatio in peius, uznesenie, trovy obhajoby

Abstract: The article critically analyzes the case-law of the Constitutional Court of the Slovak Republic on the issue of the procedural principle of the prohibition of reformatio in peius in the proceedings on the defense attorney's complaint against the resolution on costs of defense. According to this practice, the principle in question does not apply to a complaint lodged by a defense attorney. The following article refutes this conclusion and provides premises that leads to the opposite conclusion.

Keywords: prohibition reformatio in peius, resolution, costs of defense

ÚVOD

Náhrada trov konania (nie len trestného) je esenciálnym odrazom prehratého sporu. Kým hmotnoprávnym následkom spáchaného trestného činu je sankcia v podobe trestu alebo ochranného opatrenia, procesnoprávnym následkom je povinnosť odsúdeného nahradiť trovy trestného konania. V trestnom práve nadobúda náhrada trov trestného konania osobitný význam, keďže je dôležitým prvkom v procese nápravy odsúdeného a preberania zodpovednosti za spáchanú trestnú činnosť. V istom zmysle má tento procesnoprávny následok preventívny účinok čo do predchádzania trestnej činnosti. Je totižto spôsobilý odradiť

odsúdeného od eventuálnej recidívy v trestnoprávnom zmysle. Ekonomický dopad v podobe povinnosti nahradiť štátu trovy obhajoby v zmysle § 555 ods. 1 písm. c) zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov (ďalej len "TP"), ktoré sa nie zriedka pohybujú rádovo v tisícoch eur, na odsúdeného pôsobí častokrát intenzívnejšie, než výkon nepodmienečného trestu odňatia slobody. Aktuálna majetková indispozícia je potom zvyčajne tou skutočnosťou, ktorou odsúdení odôvodňujú sťažnosť voči uzneseniu, ktorým boli zaviazaní na náhradu trov obhajoby. Vznik niekoľkotisícového dlhu voči štátu preto môže mať výrazný vplyv na správanie sa odsúdeného v otázke obnovenia protispoločenskej činnosti, teda opätovného spáchania trestného činu (crimen recidivum).

Skôr, než je odsúdený právoplatne zaviazaný štátu nahradiť trovy, ktoré vyplatil ustanovenému obhajcovi, musí v zmysle § 553 ods. 2 a 3 TP prebehnúť proces rozhodovania o nároku ustanoveného obhajcu na odmenu a náhradu v zmysle advokátskej tarify. Celý proces rozhodovania o trovách obhajoby je tak rozdelený do dvoch fáz, kde v prvej fáze súd rozhodne o nároku obhajcu, ktorý si podaním vyčíslil trovy obhajoby. Po vyplatení tejto odmeny z rozpočtových prostriedkov súdu sa následne v druhej fáze rozhodne podľa § 558 ods. 1 TP o povinnosti odsúdeného nahradiť štátu odmenu, ktorú obhajcovi vyplatil v rámci prvej fázy, ak odsúdený nemá nárok na bezplatnú obhajobu, resp. obhajobu za zníženú odmenu. V oboch fázach súd rozhoduje uznesením, voči ktorým je sťažnosť prípustná, navyše so suspenzívnym účinkom. Predmetný článok bude svoju pozornosť orientovať výlučne na prvú fázu, kde je oproti druhej fáze rozšírený okruh subjektov oprávnených napadnúť predmetné rozhodnutie, a to o obhajcu. V rámci druhej fázy, kedy súd rozhoduje o náhrade už vyplatenej odmeny, nemôže totižto ustanovený obhajca podať sťažnosť. Kým v prvej fáze tak učiniť mohol, keďže uznesenie sa ho bezprostredne dotýka, a navyše aj dal návrh na jeho vydanie, v druhej fáze už uznesenie o povinnosti odsúdeného nahradiť štátu vyplatenú odmenu nemá na obhajcu ako subjekt bezprostredný vplyv. Preto obhajca nie je oprávnenou osobou na podanie sťažnosti proti uzneseniu vydanému v druhej fáze. A práve sťažnosť obhajcu, ktorú podal v rámci prvej fázy, a konanie o nej bude predmetom tohto článku.

1 ÚSTAVNO-PRÁVNE MANÉVRE PRI TROVÁCH TRESTNÉHO KONANIA

Ako už bolo naznačené, článok sa zaoberá judikatórnou praxou Ústavného súdu Slovenskej republiky (ďalej len „ÚS SR“) v otázke procesnej zásady zákazu *reformatio in peius* v konaní o sťažnosti obhajcu voči uzneseniu o trovách obhajoby. Predkladaný článok preto v naznačenom kontexte obhajuje tézu, že „**zásada zákazu *reformatio in peius* je použiteľná aj v konaní o sťažnosti podanej obhajcom**“.

Azda prvým (a hneď aj „zbierkovým“) rozhodnutím, v ktorom sa ÚS SR zaoberal problematike trov obhajoby v trestnom konaní, a to v kontexte zásady zákazu *reformatio in peius*, bolo uznesenie ÚS SR sp. zn. I. ÚS 150/09. Skutkovo ide o rutinnú vec, kedy si ustanovený obhajca po právoplatnom odsúdení svojich klientov vyčíslil trovy obhajoby na sumu 139 266 Sk. Vyšší súdny úradník v rámci prvej fázy rozhodovania uznesením priznal obhajcovi odmenu a náhrady vo výške 76 878 Sk. Obhajca následne podal voči uzneseniu sťažnosť, o ktorej samosudca rozhodol tak, že napadnuté uznesenie zrušil a sám rozhodol tak,

že obhajcovi priznal odmenu a náhrady vo výške 71 032 Sk. Obhajca sa potom obrátil na ÚS SR, kde v ústavnej sťažnosti, okrem iného, tvrdil, že samosudca zjavne porušil zákon v ustanovení § 195 ods. 1 TP, keď mu na podklade iba jeho sťažnosti priznal trovy v ešte nižšej sume, než aké mu boli priznané v napadnutom uznesení, čím zmenil rozhodnutie k horšiemu, v jeho neprospech, a teda bola porušená zásada zákazu *reformatio in peius*.

ÚS SR najskôr odkazom na český doktrínálny prístup konštatoval, že „zásada zákaz *reformatio in peius* je jednou z esenciálnych zásad spravodlivého (trestného) procesu, z ktorej vyplýva, že postavenie obvineného sa nemôže zhoršiť iba v dôsledku toho, že využije právo na podanie opravného prostriedku. Teória túto zásadu odôvodňuje nutnosťou garantovať možnosť obvineného napadnúť rozsudok v čo najširšom rozsahu bez obáv z rizika, že si situáciu zhorší“. Subsumovaním týchto východísk na skutkové okolnosti ústavnej sťažnosti dospel ÚS SR k jednoznačnému, a podľa použitých slovných formulácií k absolútnemu a nemennému záveru, že „zásada zákaz *reformatio in peius* sa vzťahuje iba na obvineného a v žiadnom prípade ju nemožno aplikovať pri rozhodovaní o sťažnosti advokáta proti uzneseniu vyššej súdnej úradníčky, ktorým bolo rozhodnuté o trovách nutnej obhajoby“. Zjavné presvedčenie ÚS SR o správnosti svojho záveru dostalo toto uznesenie do Zbierky nálezov a uznesení Ústavného súdu SR, kde ho možno nájsť pod č. 97/2009. O pár rokov neskôr ten istý senát na svoje predošlé rozhodnutie iba poukázal, a za rovnakých skutkových okolností konštatoval zjavnú neopodstatnenosť tejto časti ústavnej sťažnosti (sp. zn. I. ÚS 342/2012). Uvedený záver prijala aj slovenská trestnoprávna doktrína, ktorá ho len s poukazom na uvedené rozhodnutia nekriticky prevzala bez podrobenia analýze.¹ A síce ÚS SR správne zvolil komentár, v ktorom sa dočíta o zásade zákazu *reformatio in peius*, akosi ale pozabudol na to, že sa o nej dočíta nie len v časti venovanej konaniu o odvolaní proti rozsudku, ale tiež v časti venovanej konaniu o sťažnosti proti uzneseniu, ale podľa me po poriadku.

2 ZÁKLADNÉ VÝCHODISKÁ ZÁSADY ZÁKAZU ZMENY K HORŠIEMU

Korene zásady zákazu *reformatio in peius* siahajú až k rímskemu právu, kedy Ulpianus v Digestach upozorňoval, že odvolanie (opravný prostriedok) síce môže viesť k náprave nespravodlivosti alebo pochybení sudcu, môže však viesť aj k zmene k horšiemu („*Appellandi usus ... iniquitatem iudicantur, vel imperitiam corrigat, licet non nunquam bene latas sententias in pejus reformet*“).² Jej vyjadrenie možno nachádzať v rôznych modifikovaných podobách naprieč celým európskym kontinentom. Podstatu tejto zásady však majú európske krajiny identickú, kedy sa vychádza z toho, že postavenie osoby, ktorá opravný prostriedok podala (spravidla obvinený – obžalovaný), sa nesmie v opravnom konaní zhoršiť iba v dôsledku uplatnenia jej dispozičného oprávnenia podať opravný prostriedok. Inak povedané, uvedená zásada zabezpečuje to, aby výsledkom konania o opravnom prostriedku nebolo rozhodnutie, ktoré postihuje sťažovateľa, resp. osobu v prospech ktorej bol opravný prostriedok podaný, viac

¹ Pozri ČENTÉŠ, J. – KURILOVSKÁ, L. – ŠIMOVČEK, I. a kol. Trestný poriadok I. § 1 – 195, Bratislava : C. H. Beck, 2021, ISBN: 978-80-89603-88-6, s. 1196.

² Nález ÚS ČR sp. zn. II. ÚS 525/15, Nález ÚS SR sp. zn. I. ÚS 505/2015.

než rozhodnutie, ktoré je napadnuté.³ Takéto zhoršenie je zakázané tak v opravnom konaní samotnom, ako aj v konaní nasledujúcom, pokiaľ sa v opravnom konaní uplatnil výlučne kasačný princíp, a vec bola vrátená na nové prejednanie orgánu prvého stupňa. Aj keby bola zmena v neprospech oprávnenej osoby odôvodnená riadne zisteným skutkovým stavom a jeho právnym posúdením, zákaz *reformatio in peius* bráni vydaniu takéhoto rozhodnutia v následnom konaní.

Psychologický aspekt zásady zákazu zmeny k horšiemu poskytuje oprávneným osobám ochranu pred obavami z rizika zhoršenia svojej situácie iba v dôsledku uplatnenia svojho procesného práva. Pri vedomosti oprávnenej osoby o tom, že podaním opravného prostriedku, ktorým cieľi zlepšenie svojho postavenia, si môže privodiť ešte nepriaznivejšie postavenie, než v napadnutom rozhodnutí, by podanie opravného prostriedku oprávnenú osobu odrádzalo, a toto procesné právo by sa stalo iba iluzórnym. Právo podať opravný prostriedok by síce formálne existovalo, avšak v praktickej (materiálnej) rovine by bola jeho realizácia znemožnená pre obavu z rizika zhoršenia svojho postavenia v opravnom konaní. Faktický *chilling effect* by v konečnom dôsledku bránil v prieskume prvostupňového rozhodnutia, čím by sa výrazne oklieštila možnosť zrušenia nesprávnych, resp. nezákonných rozhodnutí.

Na druhej strane, v opravnom konaní neplatí vo vzťahu k obvinenému/obžalovanému zákaz zmeny k lepšiemu. Inak povedané, odvolací súd môže na podklade odvolania podaného prokurátorom výlučne v neprospech obžalovaného zrušiť alebo zmeniť napadnutý rozsudok aj výlučne v jeho prospech, hoci by sa obžalovaný po vyhlásení rozsudku vzdal práva podať odvolanie.⁴

Zásada zákazu *reformatio in peius* je jednou z tých zásad, ktoré ovládajú opravné konanie vôbec. Uvedené platí nie len v rámci trestného, ale aj v rámci civilného⁵, správneho⁶ či disciplinárneho⁷ procesu. Aplikácie je táto zásada, dokonca nad právom Európskej únie, keď veľká komora Súdneho dvora konštatovala,⁸ že právo Spoločenstva nemôže udeliť vnútroštátnemu súdu povinnosť uplatniť ustanovenie práva Spoločenstva, pokiaľ by toto uplatnenie malo za následok vylúčenie zásady zákazu *reformatio in peius* zakotvanej v jeho vnútroštátnom procesnom práve. Zásada zákazu zmeny k horšiemu tak tvorí integrálnu súčasť procesných záruk spravodlivého rozhodnutia, a je potrebné ju dodržiavať, ako aj aplikovať pokiaľ možno najširšie a vždy iba materiálne, nie formálne.⁹ Neobmedzuje sa preto iba na trestné konanie a na procesné postavenie obvineného – obžalovaného. Zásada zákazu zmeny k horšiemu sa v zásade aplikuje na každú oprávnenú osobu, ktorá podá opravný prostriedok v akomkoľvek konaní vo svoj prospech, resp. v prospech inej osoby, ktorej sa rozhodnutie priamo dotýka. Pravdou však je, že najširšie uplatnenie predmetná zásada nachádza v trestnom procese.

³ DRAŠTÍK, A. – FENYK, J. a kol. *Trestní řád. Komentář. I. díl.* Praha : Wolters Kluwer ČR, 2017, ISBN: 978-80-7552-600-7, s. 1109.

⁴ Pozri Stanovisko trestného kolégia NS ČR sp. zn. Tpjn 303/2012.

⁵ Článok 16 ods. 3 Základných princípov Civilného sporového poriadku.

⁶ Pozri napríklad rozsudok NS SR sp. zn. 3Sžhu/1/2013, tiež § 82 a § 87 ods. 4 zákona č. 372/1990 Zb. o priestupkoch.

⁷ Pozri napríklad nálež ÚS SR sp. zn. III. ÚS 392/2010.

⁸ C-455/06.

⁹ Nálež ÚS SR sp. zn. III. ÚS 392/2010.

2.1 Zákaz zmeny k horšiemu v trestnom konaní

Zásada zákazu zmeny k horšiemu platí v trestnom procese pri všetkých opravných prostriedkoch, riadnych aj mimoriadnych, s výnimkou zrušenia právoplatných rozhodnutí v prípravnom konaní podľa § 363 TP. Keďže predmetom článku je opravné konanie začaté na podklade sťažnosti, bude sa ďalší text orientovať výlučne na konanie o sťažnosti a jeho komparáciu s odvolacím konaním.

Vo vzťahu ku konaniu o sťažnosti nachádza uvedená zásada svoje vyjadrenie v § 195 ods. 1 TP, podľa ktorého orgán rozhodujúci o sťažnosti nemôže z jej podnetu zmeniť uznesenie v neprospech osoby, ktorá sťažnosť podala alebo v ktorej prospech bola sťažnosť podaná. V odvolacom konaní je naproti tomu zásada zákazu *reformatio in peius* výrazne oklieštená čo do personálneho rozsahu. Podľa § 322 ods. 3 TP môže odvolací súd zmeniť rozhodnutie iba v neprospech obžalovaného, a to za podmienky podania odvolania prokurátorom v neprospech obžalovaného, prípadne na podklade odvolania poškodeného voči výroku o náhrade škody. Nemožno si nevšimnúť, že personálny rozsah zásady zákazu *reformatio in peius* je pri sťažnosti širší než pri odvolaní. V tomto smere je, dokonca, úprava zákazu zmeny k horšiemu v prípade sťažnosti najširšia spomedzi všetkých opravných prostriedkov. Ako uvádza prof. Šámal, v porovnaní s odvolaním je pri sťažnosti zákaz širší, a nevzťahuje sa len na obžalovaného, ale zahŕňa všetky osoby, ktorých sa týka sťažnosť sledujúca výhradne ich prospech (vrátane sťažnosti prokurátora).¹⁰ Dôvodom je skutočnosť, že rozsudok má charakter meritórneho rozhodnutia, v ktorom sa primárne rieši otázka viny a trestu pre obžalovaného. Hoci rozsudkom môže byť priamo dotknutý aj poškodený či zúčastnená osoba, obžalovaný, resp. jeho konanie je tým primárnym dôvodom, pre ktorý sa vedie trestné stíhanie. Základný trestnoprocesný vzťah je tvorený štátom (v zastúpení oŕtk alebo súdu) a obvineným – obžalovaným. Navyše, osud poškodeného a zúčastnenej osoby je v zásade priamo závislý od osudu obžalovaného, resp. výroku o jeho vine. Preto je pri odvolaní personálny rozsah aplikácie zásady zákazu *reformatio in peius* obmedzený výlučne na obžalovaného. Uznesenia majú naproti tomu procesný charakter, v dôsledku čoho sa môžu priamo dotýkať aj iných subjektov ako obvineného/odsúdeného. Tým je potom odôvodnený aj široký okruh subjektov oprávnených podať sťažnosť voči uzneseniu. Kým pri odvolaní je v zmysle § 307 ods. 1 TP okruh osôb vymedzený absolútne určito, pri sťažnosti je v zmysle § 186 TP okruh oprávnených osôb relatívne (ne)určitý. TP tu vychádza iba z požiadavky, aby sa uznesenie danej osoby priamo dotýkalo alebo aby na vydanie uznesenia dala táto osoba návrh.

Z predošlého odseku vyplýva, že zásada zákazu *reformatio in peius* sa pri sťažnosti vzťahuje na všetky oprávnené osoby, kým pri odvolaní sa vzťahuje výlučne na obžalovaného. Právna úprava pri sťažnosti nepripúšťa žiadne výnimky či obmedzenia zo zásady zákazu zmeny v neprospech takýchto osôb.¹¹ Iba pre úplnosť uvádzame, že táto zásada sa neuplatní v prípade,

¹⁰ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní řád, Komentář, I. díl (§ 1 až 179h)*. 6. vyd. Praha : C. H. Beck, 2008, ISBN: 978-80-7400-043-0, s. 1127.

¹¹ ŠÁMAL, P. *Opravné prostředky v trestním řízení: Stížnost pro porušení zákona, Obnova řízení*. Praha : C. H. Beck, 1999, ISBN: 807-17-9249-7, s. 54.

ak je súčasne so sťažnosťou v prospech oprávnenej osoby podaná tiež sťažnosť v jeho neprospech.

3 K (NE)SPRÁVNOSTI ZÁVEROV ÚSTAVNÉHO SÚDU

Aplikujúc všetky uvedené závery na rozhodovanie o sťažnosti obhajcu voči uzneseniu o trovách obhajoby dospievame k celkom opačnému záveru, než k akému dospel ÚS SR v už uvádzaných rozhodnutiach. Z hľadiska logickej štruktúry právnej normy obsiahnutej v § 195 ods. 1 TP je zrejmé, že hypotézu tvorí situácia, kedy oprávnená osoba podá sťažnosť vo svoj prospech, alebo je sťažnosť podaná v jej prospech iným subjektom. Nič viac, nič menej. Na naplnenie dispozície právnej normy, a teda aplikáciu zásady zákazu *reformatio in peius* preto postačuje, ak oprávnená osoba podá sťažnosť vo svoj prospech, resp. ju v jeho prospech podá iný subjekt. Oprávnenou osobou na podanie sťažnosti voči uzneseniu o priznaní odmeny a náhrady ustanoveného obhajcu je okrem odsúdeného a prokurátora bezpochyby aj sám obhajca. Ak preto obhajca podá (a výlučne on) sťažnosť voči takémuto uzneseniu, dispozícia normy obsiahnutej v § 195 ods. 1 TP jednoznačne hovorí, že odvolací orgán – samosudca či predseda senátu nesmie napadnuté uznesenie zmeniť v jeho neprospech. To v konkrétnosti znamená, že orgán oprávnený rozhodovať o podanej sťažnosti mu nesmie priznať odmenu a náhrady v nižšej sume, než aká mu bola priznaná v napadnutom uznesení. Ak by aj napriek tomu došlo k priznaniu nižšej sumy, ide o učebnicový príklad porušenia zákazu *reformatio in peius*.

Retroaktívnym pohľadom na inkriminované rozhodnutia ÚS SR zisťujeme, že ÚS SR v rámci odôvodnenia absolútne opomenul právnu úpravu zásady zákazu *reformatio in peius* v TP, a obmedzil sa výlučne na závery prijaté trestnoprávnou doktrínou. Ide síce o závery správne, avšak nepoužiteľné na prejednávany skutkový stav. ÚS SR predovšetkým opomenul skutočnosť, že zásada zákazu zmeny k horšiemu platí nie len pre konanie o odvolaní, ale tiež pre konanie o sťažnosti. Taktiež opomenul skutočnosť, že sa uvedená zásada z hľadiska personálnej pôsobnosti nevzťahuje iba na obžalovaného, ale v prípade sťažnosti na všetky oprávnené osoby podávajúce opravný prostriedok vo svoj prospech, teda aj na obhajcu.

Aj napriek dlhšiemu časovému odstupu od vydania predmetných rozhodnutí autor článku v tejto súvislosti neeviduje judikatórnu zmenu v podobe prelomenia týchto zjavne nesprávnych záverov. V súdnej praxi sa možno stretnúť s porušovaním zásady zákazu zmeny k horšiemu práve s odkazom na predmetné rozhodnutia ÚS SR, čo je, samozrejme, v súlade s princípom právnej istoty a z neho vychádzajúcej zásady legitímnych očakávaní. To však nemení nič na tom, že záver uvedený v predmetných rozhodnutiach je od počiatku nesprávny, keďže ÚS SR pri rozhodovaní nezohľadňoval v tom čase platný právny stav. Rovnako to nemení nič na tom, že judikatúra ako taká je prekonateľná. Relevanciu tu zohráva tá skutočnosť, že ÚS SR v konaní pod sp. zn. I. ÚS 150/09 nevyslovil právny názor dotýkajúci sa ústavnej otázky. V tejto súvislosti možno poukázať na ustálenú judikatúru Ústavného súdu Českej republiky, podľa ktorej zásada zákazu *reformatio in peius* nie je, či už priamo, alebo nepriamo, ústavne zakotvená, a nie všetko, čo sa vzťahuje na niektoré základné právo či slobodu, súčasne

aj základným právom alebo slobodou je.¹² Napriek tomu však zásada zákazu zmeny k horšiemu môže vyvolať ústavnú otázku v kontexte porušenia ústavného princípu legality, a to vo vzťahu k obžalovanému, ktorý má právo na to, aby bola jeho vina spolu s uloženým trestom súladná so zákonom. Zásada zákazu zmeny k horšiemu nie je vyvoditeľná ani z Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Hoci vo vzťahu k obžalovanému môže jej porušenie naraziť na podstatu práva podať odvolanie v trestnej veci v zmysle čl. 2 Protokolu č. 7 k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, keďže podstata zásady zákazu *reformatio in peius* smeruje tiež k eliminácii obavy obžalovaného zo zhoršenia svojho postavenia v prípade podania odvolania.¹³ Normatívna sila uvedených rozhodnutí je preto nižšia, než by bola v prípade, ak by k takémuto záveru dospelo hypoteticky napríklad trestnoprávne kolégium Najvyššieho súdu SR. Z nášho pohľadu je problematické považovať spomínané dve rozhodnutia ÚS SR za súčasť konštantnej judikatúry v materiálnom zmysle. Tým materiálnym zmyslom máme na mysli obsahovú stránku toho ktorého judikátu, z ktorého by malo byť zrejmé, prečo ten a ten argument platí, a prečo ten a ten argument neplatí na prejednávaný skutkový stav, samozrejme pri zohľadnení platnej právnej úpravy. Nič z uvedeného predmetné rozhodnutia neobsahujú, preto prinajmenšom jedno z nich (to zbierkové) považujeme za judikát vo formálnom zmysle, resp. nepovažujeme ho za judikát *stricto sensu*.

ZÁVER

Predkladaný článok obhajoval tézu, že zásada zákazu *reformatio in peius* je použiteľná aj v konaní o sťažnosti (voči uzneseníu o trovách obhajoby) podanej obhajcom. Analýzou rozhodovacej praxe ÚS SR sme dospeli k záveru o zjavnej nesprávnosti prístupu ÚS SR k otázke aplikácie predmetnej zásady na sťažnosť obhajcu voči uzneseníu o trovách obhajoby. Na judikatúru ÚS SR sa legitímne odvoláva aj prax všeobecných súdov, hoci táto prax bola od počiatku nesprávna. V každom prípade je ale prelomenie názoru ÚS SR nie len možné, v tomto prípade je dokonca žiaduce, a to z dôvodov popísaných vyššie. Kühn v tejto súvislosti uvádza, že sudcovia na nižších súdoch sú pri úvahách o odklone od judikatúry dôležitými aktérmi právneho diskurzu a dynamiky práva, čo platí o to viac, ak má sudca za to, že určitý podstatný argument nebol vyšším súdom (najvyšší súd alebo ústavný súd) vzatý do úvahy.¹⁴ Záverom nám neostáva nič iné, len dúfať, že predkladaný článok neostane bez praktickej odozvy.

¹² Pozri napríklad uznesenie ÚS ČR sp. zn. III.ÚS 880/08, Nález ÚS ČR sp. zn. III. ÚS 525/15.

¹³ Pozri odlišné stanovisku sudcu Župančiča vo veci Yakovenko v. Ukraine (sťažnosť č. 5425/11).

¹⁴ BOBEK, M. – KÜHN, Z. a kol. *Judikatura a právní argumentace*. 2. vyd. Praha : Auditorium, 2013, ISBN 978-80-87284-35-3, s. 121.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

BOBEK, M. – KÜHN, Z. a kol. Judikatura a právní argumentace. 2. vyd. Praha : Auditorium, 2013, ISBN 978-80-87284-35-3, s. 120-127

ČENTÉŠ, J. – KURILOVSKÁ, L. – ŠIMOVČEK, I. a kol. Trestný poriadok I. § 1 – 195, Bratislava : C. H. Beck, 2021, ISBN 978-80-89603-88-6, s. 1196

DRAŠTÍK, A. – FENYK, J. a kol. Trestní řád. Komentář. I. díl. Praha : Wolters Kluwer ČR, 2017, ISBN 978-80-7552-600-7, s. 1109

ŠÁMAL, P. a kol. Trestní řád, Komentář, I. díl (§ 1 až 179h). 6. vyd. Praha : C. H. Beck, 2008, ISBN 978-80-7400-043-0, s. 1127

ŠÁMAL, P. Opravné prostředky v trestním řízení. Stížnost pro porušení zákona. Obnova řízení. Praha : C. H. Beck, 1999. ISBN 807-17-9249-7, s. 54

ZAUJATOSŤ SUDCOV V TRESTNOM KONANÍ

BIAS OF JUDGES IN CRIMINAL PROCEEDINGS

JUDr. Maroš Čelár, JUDr. Samuel Csóka, LL.M.

doktorandský študijný program trestné právo

Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Katedra trestného práva a kriminológie

maros.celar@gmail.com, samo.csoka@gmail.com

Abstrakt: Tento príspevok má názov Zaujatosť sudcov v trestnom konaní a pozostáva z troch častí. V prvej časti sa stručne venuje problematike súdnej moci v Slovenskej republike, súdom a sudcom v kontexte trestného konania. Druhá kapitola, ktorá predstavuje jadro tohto príspevku, skúma zaujatosť sudcov v trestnom konaní a to aj v kontexte judikatúry súdov. Tretia kapitola obsahuje odkaz na etický kódex sudcu a kritické zhodnotenie problematiky.

Kľúčové slová: súdna moc, zaujatosť, trestné konanie, judikatúra

Abstract: This article is called Bias of judges in criminal proceedings and consists of three parts. In the first part, the issue of the judiciary in the Slovak Republic, courts and judges in the context of criminal proceedings is briefly addressed. The second chapter, which represents the core of this article, examines the bias of judges in criminal proceedings, including in the context of court jurisprudence. The third chapter contains a reference to the judge's code of ethics and a critical evaluation of the issue.

Key words: judiciary, bias, criminal proceedings, jurisprudence

ÚVOD

Trestné konanie možno charakterizovať ako zákonom stanovený a určený postup očtk a súdov, pri rešpektovaní základných práv a slobôd, ktorého hlavným cieľom je zistenie a objasnenie skutočností o trestnom čine- osoba páchatel'a, znaky trestného činu (t. j. zistenie, či vôbec ide o trestný čin, prípadne iný správny delikt či priestupok), tiež posúdenie otázky pohnútok, motívu páchatel'a a rovnako aj zabezpečenie potrestania páchatel'a. V trestnom konaní je taktiež potrebné skúmať otázky o výške ujmy spôsobenej poškodenému. Zákon č. 301/2005 Z. z., Trestný poriadok (ďalej iba „TP“) uvádza definíciu trestného konania v predmete zákona v § 1, kde ustanovuje, že jeho pôsobnosť sa vzťahuje na „postup orgánov činných v trestnom konaní a súdov tak, aby trestné činy boli náležite zistené a ich páchatelia

podľa zákona spravodlivo potrestaní, pričom treba rešpektovať základné práva a slobody fyzických osôb a právnických osôb.“

Rozhodovanie (nielen) v trestnom konaní je zložitý proces. Popri orgánoch činných v trestnom konaní sa pozornosť laickej i odbornej verejnosti sústreďí predovšetkým na činnosť sudcov ako úradných osôb, ktorých hlavnou náplňou ich činnosti je rozhodovanie o osudoch ľudí v medziach stanovených zákonom. Uvedené je spomenuté a upravené vo viacerých vnútroštátnych, medzinárodných i európskych prameňoch práva. Podľa článku 46 Ústavy SR, každý sa môže domáhať zákonom ustanoveným postupom svojho práva na nezávislom a nestrannom súde a v prípadoch ustanovených zákonom na inom orgáne Slovenskej republiky. Podľa znenia ust. § 2 ods. 7 TP, *„každý má právo, aby jeho trestná vec bola spravodlivo a v primeranej lehote prejednaná nezávislým a nestranným súdom v jeho prítomnosti tak, aby sa mohol vyjadriť ku všetkým vykonávaným dôkazom, ak tento zákon neustanovuje inak“*. Článok 6 Dohovoru o ochrane ľudských práv a slobôd uvádza, že *„každý má právo na to, aby jeho záležitosť bola spravodlivo, verejne a v primeranej lehote prejednaná nezávislým a nestranným súdom zriadeným zákonom, ktorý rozhodne o jeho občianskych právach alebo záväzkoch alebo o oprávnenosti akéhokoľvek trestného obvinenia proti nemu“*. V práve Európskej únie je to predovšetkým článok 47 Charty, kde sa uvádza, že *„každý má právo na to, aby jeho záležitosť bola spravodlivo, verejne a v primeranej lehote prejednaná nezávislým a nestranným súdom zriadeným zákonom.“*

Tento príspevok bude pozostávať z troch častí. V prvej časti sa stručne venuje problematike súdnej moci v Slovenskej republike, súdom a sudcom v kontexte trestného konania. Druhá kapitola, ktorá predstavuje jadro tohto príspevku, skúma zaujatosť sudcov v trestnom konaní a to aj v kontexte judikatúry súdov. Tretia kapitola obsahuje odkaz na etický kódex sudcu a kritické zhodnotenie problematiky.

1 SÚDNA MOC V SLOVENSKEJ REPUBLIKE, SÚDY A SUDCOVIA V TRESTNOM KONANÍ

Súdna moc v Slovenskej republike predstavuje popri zákonodarnej a výkonnej moci jednu z hlavných zložiek trojdelenia štátnej moci. Od ostatných zložiek štátnej moci musí byť striktne oddelená a musí byť garantovaná jej nezávislosť. Uvedené má na mysli aj článok 141 Ústavy Slovenskej republiky, keď v odseku 1 stanovuje, že *„v Slovenskej republike vykonávajú súdnictvo nezávislé a nestranné súdy.“* Uvedené dopĺňa odsek 2 tohto ustanovenia, keď uvádza, že *„súdnictvo sa vykonáva na všetkých stupňoch oddelene od iných štátnych orgánov“*. Súdnictvo v Slovenskej republike vykonávajú sudcovia a ak tak stanoví zákon, tak sa na výkone súdnictva podieľajú aj iné osoby (napr. súdni úradníci a iní zamestnanci súdu). Právnu úpravu činnosti súdov a sudcov nájdeme okrem vyššie spomínanej Ústavy SR najmä v zákone č. 757/2004 Z. z. o súdoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, ďalej zákon č. 385/2000 Z. z. o sudcoch a príseďiacich v znení neskorších predpisov, zákon č. 371/2004 Z. z. o sídlach a obvodoch súdov Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov a v neposlednom rade, pokiaľ ide o trestné konanie, ustanovenia Trestného poriadku. Právomoc súdov v trestnom konaní je daná predovšetkým článkom 50 odsek 1 Ústavy SR, kde

sa uvádza, že „*len súd rozhoduje o vine a treste za trestné činy.*“ Na uvedené nadväzuje článok 142 odsek 1 Ústavy SR, ktorý uvádza, že súdy (okrem iného) rozhodujú v trestnoprávných veciach, čo potvrdzuje aj ust. § 2 ods. 1 písm. b) zákona č. 757/2004 Z. z. o súdoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov, keď ustanovuje, že „*pri výkone súdnictva súdy v Slovenskej republike prejednávajú a rozhodujú trestné veci podľa predpisov o trestnom konaní (ďalej len „trestnoprávne veci“)*“ . Podľa ust. § 11 ods. 1 zákona, „*súdnictvo na súde vykonávajú sudcovia a v trestnoprávných veciach, ak tak ustanovuje tento zákon, aj prísediaci*“.

Podrobnosti týkajúce sa sudcov a prísediacich sú bližšie upravené v zákona č. 385/2000 Z. z. o sudcoch a prísediacich v znení neskorších predpisov. Tento zákon definuje sudcu ako predstaviteľa súdnej moci. Sudca je pri výkone svojej funkcie nezávislý a zákony a iné všeobecne záväzné právne predpisy vykladá podľa svojho najlepšieho vedomia a svedomia; rozhoduje nestranne, spravodlivo, bez zbytočných prietáhov a len na základe skutočností zistených v súlade so zákonom. Sudca je pri výkone svojej funkcie nezávislý a pri rozhodovaní viazaný len Ústavou Slovenskej republiky, ústavným zákonom, medzinárodnou zmluvou a zákonom.¹ Ako môžeme vidieť z citovaných ustanovení zákona, súdy a sudcovia sú kreovaní ako nezávislý štátny orgán, ktorý je povinný rozhodovať bez akejkoľvek zaujatosti k jednotlivým stranám sporu, v tomto prípade k stranám trestného konania. Štát zabezpečuje nezávislosť sudcov aj ich hmotným zabezpečením, ako to má na mysli ust. § 4 ods. 2 zákona. Predpoklady na vymenovanie sudcu stanovuje ust. § 5 ods. 1 zákona. Nimi sú najmä štátne občianstvo SR, vek 30 rokov, vysokoškolské právnické vzdelanie 2. stupňa získané na právnickej fakulte vysokej školy v Slovenskej republike alebo v zahraničí, ak má uznaný doklad o vysokoškolskom právnickom vzdelaní druhého stupňa vydaný zahraničnou vysokou školou, plná spôsobilosť na právne úkony, zdravotná spôsobilosť na výkon funkcie sudcu, bezúhonnosť, spĺňanie predpokladov sudcovskej spôsobilosti, zložená odborná justičná (prípadne advokátska, notárska, prokurátorská, odborná skúška komerčného právnika, či iná odborná právnická skúška), absolvovanie výberového konania a súhlas s vymenovaním do funkcie sudcu na určený súd. Sudcu vymenúva prezident Slovenskej republiky na návrh súdnej rady, pričom ho vymenúva bez časového obmedzenia.²

2 ZAUJATOSŤ SUDCOV V TRESTNOM KONANÍ

Ako sme už spomenuli, hlavným atribútom činnosti súdov a sudcov je ich nezávislé a nestranné postavenie. Sudca vystupuje v trestnom konaní ako nezávislý arbiter, ktorý má danú trestnú vec skutkovo a právne rozhodnúť, rozhodnúť o vine a uložiť spravodlivý trest. Do hry sudca vstupuje v štádiu konania pred súdom po podaní obžaloby prokurátorom (s výnimkou sudcu pre prípravné konanie). Ako uvádza Peter Šamko, „*súd je nezávislý orgán, ktorý nie je orgánom činným v trestnom konaní, preto nemá žiadny motív zisťovať skutkový stav veci potrebný na rozhodnutie, súd nie je orgánom, ktorý je určený na boj proti kriminalite, a preto je*

¹ § 2 ods. 1- 3 zákona č. 385/2000 Z. z. o sudcoch a prísediacich

² § 6 zákona č. 385/2000 Z. z. o sudcoch a prísediacich

*najvýhodnejšie, aby zisťoval skutkový stav na podklade aktivity strán a na základe voľného hodnotenia predložených dôkazov dospel k záveru, či prokurátor uniesol alebo neuniesol dôkazné bremeno. (...) Dôsledná aplikácia zásady kontradiktórnosti neumožňuje, aby sudca nahrádzal chýbajúcu aktivitu (hlavne) prokurátora, pretože je to napokon prokurátor, kto zodpovedá za výsledok konania pred súdom ohľadne viny.*³

Nakoľko zákon popisuje situáciu v ideálnom svete a sudcovia sú tiež iba ľudia, môže z rozličných dôvodov dochádzať k porušeniu princípu nestrannosti. Slovo „zaujatosť“ možno podľa Krátkeho slovníka slovenského jazyka definovať ako „nie nestranné posudzovanie niečoho, predpojatosť voči niekomu alebo niečomu“. Ako uviedol Ústavný súd Slovenskej republiky vo svojom uznesení sp. zn. III. ÚS 16/00, „*existencia nestrannosti musí byť určená jednak podľa subjektívneho hľadiska, to znamená na základe osobného presvedčenia a správania sa konkrétneho sudcu v danej veci a jednak objektívneho hľadiska, teda zisťovaním, či sudca poskytol dostatočné záruky, aby z tohto hľadiska bola vylúčená akákoľvek oprávnená pochybnosť (...) Existencia oprávnených pochybností závisí od posúdenia konkrétnych okolností prípadu. Tzv. objektívna nestrannosť sa teda neposudzuje podľa subjektívneho postoja sudcu alebo orgánu činného v trestnom konaní, ale podľa objektívnych symptómov. Sudca alebo orgán činný v trestnom konaní môže byť subjektívne absolútne nestranný, ale i napriek tomu môže byť jeho nestrannosť vystavená oprávneným pochybnostiam vzhľadom na jeho status, rôzne funkcie, ktoré postupne vo veci vykonával, alebo vzhľadom na jeho pomer k veci, k stranám konania, k ich právnym zástupcom, k svedkom a pod. Z tohto hľadiska preto nezáleží ani na tom, že sudca alebo orgán činný v trestnom konaní sa k návrhu na jeho vylúčenie vyjadril v tom zmysle, že sa vnútorne necíti byť zaujatý. Rozhodujúce nie je jeho stanovisko, ale existencia objektívnych skutočností, ktoré vzbudzujú pochybnosť o jeho nestrannosti v očiach strán a verejnosti*“. Sudca sa nezaujatý a nestranný musí aj objektívne javiť v očiach nezaujatého pozorovateľa. V prípade, ak by sudca nedával takúto záruku, je možné použiť námietku zaujatosti podľa ust. § 31 a nasl. TP. Podľa ust. § 31 ods. 1 TP, „*z vykonávania úkonov trestného konania je vylúčený sudca (...) u ktorého možno mať pochybnosť o nezaujatosti pre jeho pomer k prejednávanej veci alebo k osobám, ktorých sa úkon priamo týka, k obhajcovi, zákonnému zástupcovi, splnomocnencom alebo pre pomer k inému orgánu činnému v tomto konaní*“. Podľa ust. § 31 ods. 5 TP, „*námietku zaujatosti je strana povinná vzniesť bez meškania, len čo sa dozvedela o dôvodoch vylúčenia*“. Neoddeliteľnou súčasťou práva na spravodlivý proces je aj to, že tento bude vedený zákonným spôsobom, bez zbytočných prietáhov, rešpektujúc pritom práva zúčastnených subjektov a dodržiavajúc opatrenia proti predpojatosti súdov, ako aj orgánov činných v trestnom konaní.⁴ Uvedené je nepochybne súčasťou práva na spravodlivý proces. Súdna prax vyvinula dve hľadiská, ktorými je potrebné na nestrannosť nazerať a to „*zo subjektívneho hľadiska nestrannosti, čo znamená, že je potrebné zistiť osobné presvedčenie sudcu prejednávajúceho prípad a z objektívneho hľadiska nestrannosti, t. j. je potrebné zistiť, či sú poskytnuté dostatočné záruky pre vylúčenie akejkoľvek*

³ ŠAMKO, P.: Kontradiktórnosť hlavného pojednávania (niektoré teoretické a praktické problémy). Dostupné online: (<http://www.pravnelisty.sk/clanky/a206-kontradiktornost-hlavneho-pojednavania-niektore-teoreticke-a-prakticke-problemy>). cit. (13.11.2022)

⁴ III. ÚS 25/2006

*pochybnosti v danom smere. V prípade subjektívneho hľadiska nestrannosti sa nestrannosť sudcu prezumuje až do predloženia dôkazu o opaku.*⁵ Ďalej možno uviesť, že podľa súdnej judikatúry „objektívna nestrannosť sa posudzuje podľa vonkajších objektívnych skutočností. Platí tzv. teória zdania, podľa ktorej nestačí, že sudca je subjektívne nestranný, ale musí sa ako taký objektívne javiť v očiach strán i verejnosti. Objektívne hľadisko je založené na existencii dostatočných záruk pre vylúčenie akejkoľvek legitímnej pochybnosti o zaujatosti sudcu. Pri objektívnej nestrannosti stačí, ak sú tu okolnosti, ktoré môžu vyvolať pochybnosti o nestrannosti súdu. Podľa ESJP je potrebné „ísť ďalej než ako sa vec javí“ (looking behind appearances). Spravodlivosť nielenže má byť vykonaná, ona sa musí aj javiť, že je vykonaná (justice must not only be done, it must also be seen to be done)“.⁶

Zaujatosť sudcu v trestnom konaní môžeme identifikovať v dvoch rovinách, pričom táto môže spočívať v pomere k veci v pomere k osobe. Pokiaľ ide o pomer k veci, ním možno rozumieť „určitú zainteresovanosť orgánu trestného konania na skutkoch, pre ktoré sa vedie trestné stíhanie (napr. ak orgán trestného konania, prípadne jeho príbuzní boli poškodení konaním, pre ktoré je vedené trestné stíhanie, prípadne orgán trestného konania mohol byť svedkom skutku, pre ktorý sa trestné stíhanie vedie a pod.)“⁷ V tomto prípade dochádza k vylúčeniu osoby bez ďalšieho. Nutné je ale zdôrazniť, že tento dôvod býva omnoho zriedkavejší, ako pomer k osobe. Ním možno rozumieť blízky príbuzenský vzťah (partnerský, priateľský, rodinný a pod.), avšak rovnako aj vzťah nepriateľský.⁸ V prípade, ak však vzťah má čisto iba profesionálnu rovinu, toto nie je dôvod na vylúčenie osoby, resp. sudcu v trestnom konaní. (je napríklad logické, že sudcovia, prokurátori a advokáti sa navzájom poznajú, nakoľko sa spolu pravidelne stýkajú pri úkonoch trestného konania a hlavných pojednávaniach/verejných, resp. neverejných zasadnutiach).⁹

Zaujímavou je takisto situácia, ak pred zistením viny zákonným spôsobom rozhodnutie súdu alebo postoj sudcu počas konania dávajú najavo, že obvinený je vinný. K uvedenej problematike sa vyjadrilo aj trestné kolégium Najvyššieho súdu SR vo svojom rozhodnutí, sp. zn. 4To/2/2015 zo dňa 24.07.2017. Tu Najvyšší súd SR uviedol, že „článok 6 ods. 2 Dohovoru o. i. vyžaduje, aby sudcovia pri výkone svojich funkcií nevychádzali zo zaujatej predstavy, že obvinený spáchal trestný čin, z ktorého bol obvinený. To znamená, že prezumpcia neviny je porušená, ak pred zistením viny zákonným spôsobom rozhodnutie súdu alebo postoj sudcu počas konania dávajú najavo, že obvinený je vinný. Každý, proti komu je vedené trestné konanie, sa pokladá za nevinného, kým sa právoplatným odsudzujúcim rozsudkom súdu nevysloví jeho vina“ musí štát ctiť prezumpciu neviny i pred tým, ako voči dotknutej osobe takéto konanie začne. Inými slovami štát nemôže s nikým jednať ako s osobou vinnou z trestného činu pokiaľ o jeho vine právoplatne nerozhodol súd. Navyše je potrebné vykladať čl. 40 ods. 2 Listiny

⁵ Piersack v. Belgicko – rozsudok ESJP z 1. októbra 1982

Uznesenie NS SR, sp. zn.: 6 Ndt 1/2016 zo dňa 09.03.2016

⁶ Delcourt v. Belgicko – rozsudok ESJP zo 17. januára 1970

⁷ RAJNIČ, M. – SEPEŠI, P.: Komentár k § 31 zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok

⁸ Tamtiež

⁹ FLORIŠ, M.: Niekoľko poznámok k námietke zaujatosti v trestnom konaní. STUDIA IURIDICA Cassoviensia, Košice. 2020, ISSN 1339-3995. Dostupné online: (http://sic.pravo.upjs.sk/ecasopis/82020-2/2_floris_niekolko_poznamok.pdf) (cit. 17.11.2022)

vo svetle čl. 40 ods. 1, podľa ktorého len súd rozhoduje o vine a treste za trestné činy. Pokiaľ sudca vyjadrí názor, že určitá osoba je vinná z trestného činu za situácie, kedy táto osoba nebola za tento trestný čin právoplatne odsúdená, zakladá to skutočne silné podozrenie, že dotyčný sudca nie je nestranný.¹⁰ Okrem porušenia princípu nestrannosti súdov tu súd konštatuje aj porušenie zásady prezumpcie nevinoty. Obdobne sa k tejto otázke postavil aj Ústavný súd SR vo svojom náleze sp. zn. II. ÚS 111/2018 z 23.5.2018, keď konštatoval, že „pokiaľ obvinený v námietke zaujatosti uvádza okolnosti znamenajúce protizákonný, resp. svojvoľný postup sudcu v konaní (napríklad vyjadrenie sudcovho názoru o vine obžalovaného), treba takúto námietku zaujatosti považovať za spôsobilú námietku v zmysle § 32 ods. 6 Trestného poriadku, o dôvodnosti či nedôvodnosti ktorej sa preto musí zákonom predpísaným spôsobom konať a rozhodnúť“. Ďalej rovnako možno poukázať na uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 1TdoVS/1/2021 zo dňa 22.02.2021, kde bol prijatý právny záver a síce, že „ak teda bez predchádzajúceho právoplatného rozhodnutia súdu o vine sudca, ktorý môže v budúcnosti rozhodovať o akejkoľvek otázke súvisiacej s trestným stíhaním ktoréhokoľvek obvineného zo skupiny stíhaných sudcov a verejne oznamuje, že by sa mali za také konanie hanbiť, ešte pred právoplatným rozhodnutím o vine oznamuje svoj postoj k prerokúvanej veci. Napriek tomu, že v súčasnosti platný a účinný zákon o sudcoch už nepozná povinnosť sudcu zdržať sa verejného vyjadrovania o veciach prerokúvaných súdmi, v čase vznesenia námietky zaujatosti takáto povinnosť pre sudcu platila a logicky bola vyvodzovaná z toho, že v pojme právo na spravodlivý proces je zahrnuté aj to, že o otázkach viny a ďalších v trestnom konaní bude vždy rozhodovať sudca, ktorý je nezaujatý, bez akejkoľvek závislosti, a nestranný. Ak sa čo aj len javí, že by sudca nestranný nebol (aj pre jeho vyjadrenia na verejnosti), nemôže takýto sudca ďalej vo veci konať“.

Na základe uvedeného možno preto konštatovať, že záruky nezaujatosti a nestrannosti sudcu v trestnom konaní nespočívajú iba v samotnom konaní a správaní sa sudcu v pojednávacej miestnosti, ale rovnako sudca musí mať na zreteli, že akékoľvek prípadné hanlivé výroky na adresu obvineného vo verejnom priestore a to najmä v mediálne citlivých kauzách a to dokonca nielen v prípade, že v tejto veci je sudca už zákonným sudcom a je mu vec pridelená, ale mal by sa zdržať aj hanlivých vyjadrení na adresu obvineného v prípade, že vo veci aktuálne prebieha prípravné konanie a daná vec môže byť pridelená do oddelenia tohto sudcu, pričom by následne v tejto veci nemal rozhodovať, nakoľko toto zakladá jeho zaujatosť. Sudca by sa tak mal vyvarovať správania, ktoré môže ohroziť dôveru v jeho nezávislé a nestranné pôsobenie.

3 NÁVRHY DE LEGE FERENDA

V tejto časti príspevku by sme si v stručnosti dovolili uviesť návrh de lege ferenda na skvalitnenie právnej úpravy v skúmanej oblasti. Problematickým sa javí byť najmä ust. § 32 ods. 3 Trestného poriadku – „O vylúčení z dôvodov uvedených v § 31 na základe námietky vznesenej niektorou zo strán v iných prípadoch ako podľa odseku 2 rozhoduje orgán, ktorého

¹⁰ Uznesenie trestného kolégia Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 4To/2/2015 zo dňa 24.7.2017

sa tieto dôvody týkajú.“ V tomto prípade o sebe rozhoduje sám dotknutý orgán, či je alebo nie je zaujatý. V ostatných prípadoch uvedených v ust. § 32 Trestného poriadku rozhoduje o námietke zaujatosti odlišný orgán od toho, ktorého zaujatosť sa v trestnom konaní namieta. V tomto prípade je potrebné položiť si otázku, aké je relevantné odôvodnenie odlišného postupu v porovnaní so situáciou, ak vznesie vlastnú námietku zaujatosti konajúca osoba voči sebe? Z uvedeného dôvodu navrhujeme zmenu právnej úpravy tak, že namiesto toho zaviesť rozhodovanie o tejto námietke zo strany nadriadeného orgánu obdobne, ako je to v prípade, ak svoju zaujatosť oznámi sám dotknutý orgán.

4 ETICKÝ KÓDEX SUDCU A KRITICKÉ ZHODNOTENIE PROBLEMATIKY

Tak, ako každé právnické povolanie, rovnako aj sudcovský stav podlieha a musí podliehať etickým pravidlám, ktorými sa musí riadiť. Hoci etika a etické normy sú možno skôr na prvý pohľad filozofickou kategóriou, tieto sú priamo premietnuté aj do ustanovení zákona č. 385/2000 Z. z. Porušenie povinnosti sudcu konať nezávisle, nestranné a nezaujato je v uvedenom zákone konštituované ako disciplinárne previnenie sudcu, pričom podľa ust. § 115 zákona sudca je disciplinárne zodpovedný za disciplinárne previnenie. Správanie sudcu, ktoré vzbudzuje oprávnené pochybnosti o nezávislosti a nestrannosti sudcu pri rozhodovaní, o nezaujatosti sudcu voči účastníkom konania a o úsilí ukončiť súdne konanie spravodlivo a bez zbytočných prieťahov je disciplinárnym previnením podľa ust. § 116 ods. 1 písm. b) zákona. Vedomé porušenie povinnosti sudcu rozhodovať nestranné a nezaujato je dokonca závažným disciplinárnym previnením podľa ust. § 116 ods. 2 písm. a) zákona.

Dňa 17.12.2015 bol Súdnu radou SR prijatý etický kódex sudcu v podobe dokumentu s názvom Zásady sudcovskej etiky, ktorý na viacerých miestach spomína nezaujatosť a nestrannosť sudcu, pričom toto vo svojom článku II, odseku 1 kladie v rebríčku hodnôt na najvyššie miesto.¹¹ Sudca by mal disponovať morálnymi, osobnostnými i odbornými kvalitami, pričom by mal byť schopný sa „oslobodiť“ od akýchkoľvek vonkajších vplyvov, zaujatosti voči stranám trestného konania, obžalovanému, či predsudkom. Samozrejme, môžeme vytvoriť ten najdokonalejší právny poriadok či napísať ten najdokonalejší etický kódex, sudcovia sú stále iba ľudské bytosti, pre ktoré je prirodzené vytváranie si vlastných hodnotových úsudkov na podklade určitých skutočností. Preto sa dá konštatovať, že v praxi sa zaujatosti sudcov nie úplne vyhneme a nie je ani možné ju úplne eliminovať. Sudca však musí mať na zreteli neustále znenie sľubu predpísaného Ústavou SR, ku ktorého dodržiavaniu sa pri vymenovaní do svojej funkcie zaviazal. Preto si dovoľujeme vysloviť nádej, že slová „*sľubujem na svoju česť a svedomie, že sa budem spravovať ústavou, ústavnými zákonmi, medzinárodnými zmluvami, ktoré Slovenská republika ratifikovala a boli vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom, a zákonmi, budem vykladať zákony a rozhodovať podľa svojho najlepšieho presvedčenia, nezávisle a nestranné*“, nie sú iba prázdnu frázou, ale konkrétnym obsahom sudcovského povolania a poslania.

¹¹ Pri hodnotení vychádzame z kontextu, že v citovanom ustanovení je táto hodnota uvedená ako prvá v poradí, čo zvyčajne jej dôležitost.

ZÁVER

Súdna moc v Slovenskej republike predstavuje popri zákonodarnej a výkonnej moci jednu z hlavných zložiek trojdelenia štátnej moci. Od ostatných zložiek štátnej moci musí byť striktne oddelená a musí byť garantovaná jej nezávislosť. Sudca vystupuje v trestnom konaní ako nezávislý arbiter, ktorý má danú trestnú vec skutkovo a právne rozhodnúť, rozhodnúť o vine a uložiť spravodlivý trest. Nezávislosť a nestrannosť súdov a sudcov nie je iba akousi abstraktnou kategóriou, ale jej obsah je premietnutý do jednotlivých ustanovení zákona, Trestný poriadok nevynímajúc a v neposlednom rade by mala byť praktizovaná v bežnom živote pri každodennej rozhodovacej činnosti sudcov.

Tento príspevok pozostával z troch častí. V prvej časti sa stručne venoval problematike súdnej moci v Slovenskej republike, súdom a sudcom v kontexte trestného konania. Druhá kapitola, ktorá predstavovala jadro seminárnej práce, skúmala zaujatosť sudcov v trestnom konaní a to aj v kontexte judikatúry súdov. Tretia kapitola obsahovala odkaz na etický kódex sudcu a obsahovala tiež kritické zhodnotenie problematiky.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

- ČENTÉŠ, J. a kol. Trestné právo procesné. Všeobecná časť. Šamorín: Heuréka. 2016. 440 s. ISBN 978-80-9173-020-7
- ČENTÉŠ, J. a kol. Trestný poriadok. Veľký komentár. 2. aktualizované vydanie. Bratislava: Eurokódex. 2015. 1112 s. ISBN 978-80-8155-109-3
- ČIČ, M. a kol. Komentár k Ústave Slovenskej republiky. Eurokódex: Žilina. 2012. 831 s. ISBN 978-80-8944-793-0
- FICOVÁ, S. Občianske právo procesné – základné konanie. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta. 2005. 382 s. ISBN 80-7160-194-2
- RAJNÍČ, M., SEPEŠI, P. Komentár k § 31 zákona č. 301/2005 Z.z. Trestného poriadku. III. ÚS 25/2006
- ŠAMKO, P.: Kontradiktórnosť hlavného pojednávania (niektoré teoretické a praktické problémy). Dostupné online: (<http://www.pravnelisty.sk/clanky/a206-kontradiktornost-hlavneho-pojednavania-niektore-teoreticke-a-prakticke-problemy>). cit. (13.11.2022)Ústava SR v platnom znení
- FLORIŠ, M.: Niekoľko poznámok k námietke zaujatosti v trestnom konaní. STUDIA IURIDICA Cassoviensia, Košice. 2020, ISSN 1339-3995
- Zákon č. 757/2004 Z. z. o súdoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov
- Zákon č. 385/2000 Z. z. o sudcoch a prísediacich v znení neskorších predpisov
- Zákon č. 371/2004 Z. z. o sídlach a obvodoch súdov Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov
- Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov
- Piersack v. Belgicko – rozsudok ESLP z 1. októbra 1982

Uznesenie NS SR, sp. zn.: 6 Ndt 1/2016 zo dňa 09.03.2016

Delcourt v. Belgicko – rozsudok ESLP zo 17. januára 1970

Uznesenie trestného kolégia Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 4To/2/2015 zo dňa 24.7.2017

Nález Ústavného súdu SR, sp. zn. II. ÚS 111/2018 z 23.5.2018

Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 1TdoVS/1/2021 zo dňa 22.02.2021

Zásady sudcovskej etiky

K OPODSTATNENOSTI VECNEJ PRÍSLUŠNOSTI (PÔSOBNOSTI) PRI TRESTNÝCH ČINOCH EXTRÉMIZMU

TO THE JUSTIFICATION OF SUBSTANTIVE JURISDICTION IN CRIMINAL ACTS OF EXTREMISM

Mgr. Peter Demovič

doktorandský študijný program trestné právo

Právnická fakulta Trnavskej univerzity

Katedra trestného práva a kriminológie

p.demovic@gmail.com

Abstrakt: Autor sa v príspevku zamýšľa nad súčasnou opodstatnenosťou vecnej pôsobnosti špecializovaného trestného súdu a od nej odvíjajúcou sa príslušnosťou Úradu špeciálnej prokuratúry a Národnej kriminálnej agentúry pri trestných činoch extrémizmu, a to šesť rokov od jej zavedenia. Analyzuje právoplatné rozhodnutia súdu vo veciach trestných činov extrémizmu a na základe zistených skutočností konštatuje, že dôvody, pre ktoré bola vecná príslušnosť zavedená, v súčasnosti neobstoja. Ako najvhodnejšie riešenie navrhuje znovuzavedenie príslušnosti na odhaľovanie, objasňovanie a vyšetrovanie trestných činov extrémizmu v prospech Krajských riaditeľstiev PZ a prejednávanie trestných vecí všeobecnými súdmi.

Kľúčové slová: extrémizmus, pôsobnosť, príslušnosť, špecializovaný trestný súd, odhaľovanie extrémizmu, prejednávanie extrémizmu.

Abstract: In the article, the author reflects on the current validity of the substantive scope of the Specialized Criminal Court and the resulting competence of the Office of the Special Prosecutor and the National Criminal Agency in the criminal acts of extremism, six years after its introduction. It analyzes the legal decisions of the court in cases of criminal acts of extremism and, based on the established facts, concludes that the reasons for which subject matter jurisdiction was introduced do not currently hold. As the most appropriate solution, he proposes the re-introduction of responsibility for the detection, clarification and investigation of criminal acts of extremism in favor of the Regional Directorates of Police and the trial of criminal cases by general courts.

Keywords: extremism, scope, competence, specialized criminal court, exposing extremism, trial of extremism.

ÚVOD

Dôvodom zavedenia vecnej pôsobnosti Špecializovaného trestného súdu na trestné činy extrémizmu bola snaha o dostatočne odborné a kvalifikované prejednávanie uvedených trestných vecí, ako aj zabezpečenie ich náležitého odhaľovania a objasňovania zo strany orgánov činných v trestnom konaní.

V súčasnosti, po šiestich rokoch od jej zavedenia, by bolo vhodné zhodnotiť jej súčasnú opodstatnenosť a to najmä s ohľadom na ohlasy odbornej verejnosti ako aj OČTK volajúcich po jej zmene. Problematickým sa javí skutočnosť, že Špecializovaný trestný súd a Úrad špeciálnej prokuratúry vyšetruje a prejednáva rozsiahlu trestnú činnosť zločineckých skupín, korupčné kauzy, či ekonomickú trestnú činnosť a popri týchto veciach sa javí vyšetrowanie a prejednávanie extrémistických trestných činov, mimochodom často prečinov, ako neopodstatnené vzhľadom na účel zriadenia špecializovaného súdnictva.

Na základe informácií získaných analýzou 135 rozhodnutí vo veciach trestných činov extrémizmu zverejnených od 1.1.2017 do októbra 2022¹ na internetovej stránke Ministerstva spravodlivosti,² trestných činov podľa XII. hlavy osobitnej časti Trestného zákona sa pokúsime zhodnotiť súčasnú opodstatnenosť vecnej pôsobnosti ŠTS pri trestných činoch extrémizmu. Uvedenú vzorku doplníme o 9 rozhodnutí o trestných činoch spáchaných z osobitného motívu,³ ktoré prejednával ŠTS.

1 ÚVOD DO PROBLEMATIKY

Trestné činy extrémizmu boli pred 1.1.2017, tak ako ich vymedzoval v tom čase účinný Trestný zákon v § 140a, vo vecnej pôsobnosti Krajských riaditeľstiev Policajného zboru, kde ich odhaľovali a vyšetrowali určení policajti. Vecná pôsobnosť nevyplývala z ustanovení Trestného poriadku, bola založená interným predpisom prezidenta Policajného zboru, pričom ustanovenie § 200 Trestného poriadku⁴ prikazovalo viesť vyšetrowanie vždy, ak išlo o trestné činy extrémizmu, teda aj v prečinoch.

¹ V súčasnosti je zverejnených už 155 rozhodnutí.

² Internetová stránka Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky, dostupné online: <https://obcan.justice.sk/infosud/-/infosud/zoznam/rozhodnutie>.

³ Podľa ustanovenia § 140 písm. e) Trestného zákona v znení neskorších predpisov:

„z nenávisťi voči skupine osôb alebo jednotlivcovi pre ich skutočnú alebo domnelú príslušnosť k niektorej rase, národu, národnosti, etnickej skupine, pre ich skutočný alebo domnelý pôvod, farbu pleti, pohlavie, sexuálnu orientáciu, politické presvedčenie alebo náboženské vyznanie.“

⁴ § 200 Trestného poriadku v znení neskorších predpisov.

Rozsah vyšetrowania

(1) Vyšetrowanie sa vykonáva o zločinoch.

(2) Vyšetrowanie sa vykonáva aj o prečinoch, ak

a) je obvinený vo väzbe, vo výkone trestu odňatia slobody alebo na pozorovaní v zdravotníckom ústave okrem prečinov spáchaných vo výkone väzby alebo vo výkone trestu odňatia slobody,

b) ide o náhle úmrtie obvineného vo výkone väzby alebo odsúdeného vo výkone trestu odňatia slobody,

c) ide o trestné konanie proti právnickej osobe,

d) **ide o trestné činy extrémizmu**, alebo

e) to nariadi prokurátor.

V tomto období predstavovali extrémistické trestné činy najmä jednoduché prejavy sympatií ku krajnej pravici (hajlovanie na verejnosti, verejné sprístupňovanie extrémistickej symboliky, tetovanie a pod.), extrémizmus sa však začal postupne presadzovať aj na sociálnych sieťach.⁵

V tejto súvislosti nemôžeme opomenúť, že práve v roku 2016 sa zhmotnili všetky politické ambície strany ĽSNS,⁶ ktorá v parlamentných voľbách dostala približne 210 000 voličských hlasov, čo ju so ziskom 8,04 % dostalo do parlamentu.⁷ Podľa nášho názoru bol práve aj tento moment, okrem iného, spúšťačom ďalších zmien v objasňovaní a vyšetrowaní trestných činov extrémizmu.

Zákonom č. 316/2016 Z. z. o uznávaní a výkone majetkového rozhodnutia vydaného v trestnom konaní v Európskej únii a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ktorým bol novelizovaný aj Trestný poriadok, došlo k výraznej zmene vo vyšetrowaní extrémizmu. Z dôvodu narastajúcich prejavov extrémizmu, rasizmu či xenofóbie v spoločnosti a s cieľom náležitého objasnenia týchto trestných činov boli trestné činy extrémizmu zaradené do vecnej pôsobnosti Špecializovaného trestného súdu (ďalej aj ako „ŠTS“) v zmysle § 14 písm. o) Trestného poriadku. Uvedená zmena bola odôvodnená okrem iného aj **vysokou závažnosťou** trestných činov extrémizmu. Od vecnej pôsobnosti Špecializovaného trestného súdu sa následne odvíja aj vecná pôsobnosť Úradu špeciálnej prokuratúry. Interným predpisom ministra vnútra bola pre vyšetrowanie trestných činov extrémizmu založená vecná pôsobnosť národnej protiteroristickej jednotke národnej kriminálnej agentúry prezídia Policajného zboru.⁸ Činnosť tejto jednotky mala byť zameraná predovšetkým na odhaľovanie a objasňovanie trestných činov extrémizmu, terorizmu a teroru, zároveň je však gestorom boja proti extrémizmu z celospoločenského hľadiska a plní úlohy vyplývajúce z Národného akčného plánu boja proti terorizmu a z Koncepcie boja proti extrémizmu.⁹

Pôsobnosť Špecializovaného trestného súdu je odvodená druhovou odlišnosťou špeciálne zriadeného súdnictva. V § 14 Trestného poriadku, ktorý upravuje „pôsobnosť“ Špecializovaného trestného súdu, je vyjadrená vecná druhová príslušnosť Špecializovaného trestného súdu rozhodovať v prvom stupni o konkrétne vymenovaných trestných činoch.¹⁰

Dôvodom na rozšírenie vecnej pôsobnosti Špecializovaného trestného súdu na trestné činy extrémizmu podľa §140a Trestného zákona, mali byť narastajúce prejavy extrémizmu, rasizmu, či xenofóbie v spoločnosti, s cieľom **dôkladného a náležitého objasnenia** týchto trestných činov, ktoré predstavovali **závažné konanie** proti hodnotám spoločnosti chránených Trestným zákonom. Z dôvodu **vysokej závažnosti** trestných činov extrémizmu sa javilo ako

⁵ Napríklad Rozsudok Okresného súdu v Poprade, sp. zn. 4T/55/2015, rozsudok Okresného súdu v Prievidzi, sp. zn. 3T/53/2015 a sp. zn. 1T/64/2015.

⁶ Ľudová strana Naše Slovensko pod vedením Mariána Kotlebu.

⁷ <https://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2016/sk/data02.html>. Dostupné online 4.4.2022.

⁸ ZÁHORA, J. *Potrebuje špeciálne dôkazné prostriedky na odhaľovanie a vyšetrowanie extrémizmu?* In: VRÁBLOVÁ, M. (ed.). *Trestnoprávne a kriminologické možnosti eliminácie extrémizmu*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Praha: Leges, 2019. s. 374.

⁹ JURISOVÁ, M. *Vybrané aspekty prejavov extrémizmu v online prostredí*. Bezpečnostní teorie a praxe. 2/2019. Dostupné online: https://veda.polac.cz/?page_id=5510, dňa 5.4.2022.

¹⁰ IVOR, J., POLÁK, P., ZÁHORA, J. *Trestné právo procesné I. Všeobecná časť*. 2. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer SR s. r. o., 2021, s. 152.

nevyhnutne potrebné zaradiť tieto trestné činy do pôsobnosti Špecializovaného trestného súdu.¹¹ Inak povedané, spoločnosť na základe existujúcich prejavov extrémizmu, ktoré považovala za vysoko závažné, s predpokladom ich budúceho nárastu, chcela zabezpečiť vysoko odborný a profesionálny boj s extrémizmom tým, že ním poverila „elitné“ útvary polície, prokuratúry a súdnictva, aby mohli byť všetky prejavy extrémizmu riadne vyhládané, objasnené, vyšetrené a prejednané, a nedochádzalo k ich prehliadaniu alebo zľahčovaniu.

2 K ZÁVAŽNOSTI KONANÍ

Z pohľadu posúdenia vysokej závažnosti trestných činov extrémizmu je vhodné rozdeliť tieto konania na dve skupiny, a to:

- **prvú skupinu**, tú tvoria len trestné činy extrémizmu, tak ako sú definované v § 140a Trestného zákona. Táto skupina konaní je predmetom analýzy vzorky 135 rozhodnutí ŠTS vo veciach trestných činov extrémizmu a preto by zistené závery mali mať dostatočnú výpovednú hodnotu.
- **druhú skupinu**, ktorú tvoria trestné činy spáchané z osobitného motívu, táto je menšia, len dokrešľuje celkový stav.

V rámci **prvej skupiny** trestných činov sme na základe analýzy súdnych rozhodnutí zistili, že v sledovanom období bolo ŠTS prejednaných 135 trestných vecí – z toho bolo:

- 80 trestných vecí spáchaných na *sociálnych sieťach*,
- 29 trestných vecí tvorili trestné činy prejavu sympatií tzv. „*hajlovanie*“,
- 20 trestných vecí tvorili trestné činy spáchané zverejňovaním „*extrémistickej symboliky*“ a
- 6 trestných vecí boli trestné činy „*iné*“.

Z pohľadu závažnosti spáchaných trestných činov išlo vo **väčšine prípadov o prečiny**, v skupine „*sociálne siete*“ aj zločiny,¹² v závislosti od okolností konkrétneho prípadu.

V skupine „*sociálne siete*“ konanie páchatel'ov spočívalo vo zverejňovaní a sprístupňovaní extrémistického materiálu (grafické vyobrazenia, fotografie, neonacistická hudobná produkcia), v jednoduchých nenávisťných prejavoch (najmä vo forme komentárov k článkom zverejnených na spravodajských portáloch na adresu Rómov, migrantov a podobne, ako aj vyjadrení spochybňujúcich alebo popierajúcich holokaust), v niektorých prípadoch aj prejavoch podnecujúcich alebo nabádajúcich k násiliu (napríklad výzvy k útokom proti prezidentke, Židom, Rómom a pod.).¹³

V skupine „*hajlovanie*“ išlo takmer vždy o prečiny prejavu sympatií vo forme zdvihnutej pravice a vyslovení hesla „Sieg heil“ alebo „Heil Hitler“, často pod vplyvom alkoholu alebo inej návykovej látky, v niektorých prípadoch spoločne s nenávisťnými pokrikmi

¹¹ Z dôvodovej správy k zákonu č. 316/2016 Z. z. o uznávaní a výkone majetkového rozhodnutia vydaného v trestnom konaní v Európskej únii, čl. III, bod č. 1. Dostupné online: www.epi.sk

¹² Zločinom je každé konanie páchatel'a, ktorý prostredníctvom počítačovej siete rozširuje v určitom časovom období a opakovane extrémistický materiál. Inak povedané, zverejnenie a sprístupnenie napríklad extrémistickej symboliky na svojom verejne prístupnom profile na sociálnej sieti, opakovane počas určitého časového obdobia je zločinom podľa § 422b ods. 2 písm. b) Trestného zákona.

¹³ Primerane k tomu: Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 5T/5/2020 zo dňa 12.6.2020, Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 1T/25/2020, zo dňa 6.8.2020, Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 2T/31/2019, zo dňa 16.12.2019, Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 4T/36/2017, zo dňa 16.4.2018.

k osobám inej farby pleti a podobne. O jednoduchosti týchto prejavov ovplyvnených alkoholom svedčí aj fakt, že často sa ich páchatel' dopustil práve v prítomnosti príslušníkov policajného zboru.¹⁴

V skupine „*extrémistická symbolika*“ sa páchatel' dopustil trestného činu extrémizmu najmä v prípadoch, ak mal na tele vytetované extrémistické symboly (hákový kríž, čierne slnko, rôzne runy, vyobrazenie nemeckého vojaka, totenkopf a pod.) a tieto verejne prezentoval, napríklad počas futbalového zápasu alebo na kúpalisku.¹⁵

V skupine „*iné*“ páchatel' spáchal trestný čin extrémizmu, ak predával extrémistický materiál (napríklad odznaky) na burzách alebo internetových portáloch zameraných na bazárový predaj.¹⁶

Druhú skupinu tvoria trestné činy spáchané z osobitného motívu podľa § 140 písm. e) Trestného zákona.¹⁷ Vzorku bude tvoriť 9 súdnych rozhodnutí dostupných a zverejnených na stránke Ministerstva spravodlivosti SR, za obdobie od 1.1. 2021 do súčasnosti. V analyzovanej vzorke sa z celkového počtu 9 súdnych rozhodnutí nachádza 6 rozhodnutí, mimochodom všetko uzavreté a schválené dohody o vine a treste, ktorými bol obžalovaný uznaný za vinného zo spáchania trestného činu „*nebezpečného vyhrážania*“ podľa § 360 Trestného zákona, spáchaného z osobitného motívu v zmysle § 140 písm. e) Trestného zákona. Páchatelia konali nasledovnými spôsobmi:

- po vzájomnej dohode páchatel'ov sa **pri miestnom pohostinstve**, okrem iného, vyhrážali maloletému Rómovi smrťou so slovami, že „*takého špinavého Cigána nebude nikto hľadať a že to urobia každému Cigánovi, ktorý prejde okolo*“,¹⁸
- pri stánku s občerstvením v blízkosti železničnej stanice páchatel' **pod vplyvom alkoholu** pokrikoval na poškodených Rómov rôzne vulgarizmy, pričom svoje konanie ukončil slovami „*Heil Hitler*“,¹⁹
- páchatel' sa v doobedňajších hodinách, **v stave stredne ťažkej opitosti** vyhrážal smrťou tam prítomným Rómom,
- na dvore rodinného domu, **pod vplyvom alkoholu**, po predchádzajúcom verbálnom konflikte s poškodenými, pred nimi „*hajloval*“ následne pokrikoval „*pozabíjam Vás vy*

¹⁴ Uvedené konania možno charakterizovať len ako jednoduché, hlúpe, bez akejkoľvek prípravy či rozmyslu. Konania sú charakteristické pre mladých ľudí ovplyvnených alkoholom alebo emóciami (počas futbalového zápasu) alebo kombináciou oboch, prípadne „túžbou“ predviesť sa pred kamarátmi. Primerane k tomu: Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 3T/26/2019, Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 4T/21/2020

¹⁵ Primerane k tomu: Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 2T/6/2019 zo dňa 27.3.2019, Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 2T/14/2018 zo dňa 29.5.2018, Rozsudok ŠTS v Pezinku sp. zn. 2T/20/2019 zo dňa 7.8.2019, Rozsudok ŠTS v Pezinku sp. zn. 3T/4/2019 zo dňa 13.2.2019.

¹⁶ Rozsudok ŠTS v Pezinku sp. zn. 1T/12/2021, zo dňa 1.10.2021, Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 1T/13/2020 zo dňa 16.6.2020.

¹⁷ Ustanovenie §140 písm. e) Trestného zákona:

Osobitným motívom sa rozumie spáchanie trestného činu (...) z *nenávisťou voči skupine osôb alebo jednotlivcovi pre ich skutočnú alebo domnelú príslušnosť k niektorej rase, národu, národnosti, etnickej skupine, pre ich skutočný alebo domnelý pôvod, farbu pleti, pohlavie, sexuálnu orientáciu, politické presvedčenie alebo náboženské vyznanie.*

¹⁸ Trestný čin bol spáchaný v súbehu s trestným činom „*Výtržníctva*“ podľa § 364 Trestného zákona. Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 1T/3/2021, zo dňa 7.5.2021.

¹⁹ Trestný čin bol spáchaný v súbehu s trestným činom „*Výtržníctva*“ podľa § 364 Trestného zákona. Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 2T/3/2019, zo dňa 12.2.2019.

k...y čierne“, čo demonštroval oblečený v kabáte vojaka SS a so zbraňou pripomínajúcou samopal v rukách,²⁰

- páchatel' **pri miestnom pohostinstve** pristúpil k poškodeným (mladistvému a maloletému) a verbálne ich napádal a vyhrážal sa, na čo vytiahol z vrecka nožik a naznačil útok,²¹
- pred hypermarketom, po predchádzajúcom verbálnom konflikte, vytiahol páchatel' legálne držanú strelnú zbraň, nabil ju, a namieril na poškodeného so slovami „*zastreším Vás vy k...y čierne*“, následne zbraň schoval a z miesta odišiel.²²

Ostatné skutky pozostávali z konaní, ktorými páchatelia spáchali trestné činy (i) „*Porušovania domovej slobody*“ podľa § 194 Trestného zákona, (ii) „*Hanobenia miesta posledného odpočinku*“ podľa § 365 TZ v súbehu s „*Poškodzovanie cudzej veci*“ podľa § 246 TZ v súbehu s „*Prejav sympatie k hnutiu smerujúcemu k potlačeniu základných práv a slobôd*“ podľa § 422 TZ a (iii) trestný čin „*Násilia proti skupine obyvateľov*“ podľa § 359 TZ. Samozrejme všetky boli spáchané z osobitného motívu a páchatelia konali nasledovne:

- páchatelia, po tom, čo **skonzumovali väčšie množstvo alkoholu** a po tom, čo počuli, že v ich meste sa majú nachádzať Židia, išli k domu, o ktorom si mysleli, že v ňom Židia žijú, zvonili na zvonček, načo ich poškodený vyzval aby odišli lebo privolá políciu, páchatelia preskočili oplotenie a na dvore rodinného domu kričali na poškodených „*Slovensko je len pre Slovákov a Židia sa majú odsťahovať!*“²³
- páchatel' na židovskom cintoríne postriekal sprejom oranžovej farby pomník židovským rodinám, odvečneným do koncentračných táborov, na ktorý nastriekal nápis „*Sieg Hail*“²⁴
- páchatelia vošli do priestorov robotníckej ubytovne, kde na chodbe jeden z nich vykrikoval „*že tam všetkých cigánov pozabíja,*“ pričom nožom sekal do dvier izieb, následne poškodeným opakovane nadával a vyhrážal sa použitím noža, na čo jeden z poškodených hodil po páchatel'ovi plechový hrniec, ktorý mu spôsobil krvácanie a páchatelia potom z priestorov ubytovne odišli.²⁵

Sú tieto konania tak sofistikované, premyslené a špecifické, že na ich vyšetrenie a prejednanie treba osobitne odborné znalosti či skúsenosti? Ako sme už uviedli, konania páchatel'ov sú charakteristické svojou jednoduchosťou, často ovplyvnené alkoholom, v rámci uvádzanej vzorky trestných činov spáchaných z osobitného motívu, boli miestom spáchania pohostinstvá, či stánky s občerstvením na železničnej stanici.

²⁰ Trestný čin bol spáchaný v súbehu s trestnými činmi „*Prejav sympatie k hnutiu smerujúcemu k potlačeniu základných práv a slobôd*“ podľa § 422 Trestného zákona a trestného činu „*Prechovávanie extrémistického materiálu*“ podľa § 422c Trestného zákona. Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 5T/6/2021, zo dňa 1.7.2021.

²¹ Trestný čin bol spáchaný v súbehu s trestným činom „*Výtržníctva*“ podľa § 364 Trestného zákona. Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 8T/1/2022, zo dňa 20.1.2022.

²² Trestný čin bol spáchaný v súbehu s trestným činom „*Výtržníctva*“ podľa § 364 Trestného zákona. Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 8T/4/2022, zo dňa 30.3.2022.

²³ Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 14T/1/2021, zo dňa 2.3.2021.

²⁴ Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 5T/9/2021, zo dňa 25.8.2021.

Páchatel' napísal nemecký pozdrav v znení „*Sieg Hail*“ namiesto „*Sieg Heil*“. Pravdepodobne tento pozdrav nevidel nikdy napísaný, len ho niekde počul. Nesprávna gramatika je častým znakom extrémistických prejavov.

²⁵ Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 4T/31/2020, zo dňa 22.2.2021.

Je však potrebné spomenúť aj prípady, ktoré je možné označiť za závažnejšie. Je to najmä trestná vec z mája 2022, v ktorej bolo podozrivému vznesené obvinenie za 262 skutkov, ktorými sa mal dopustiť pokračovacieho zločinu niektoré formy účasti na terorizme podľa § 419b ods. 1, ods. 2, písm. b) Trestného zákona, pokračovacieho zločinu rozširovanie extrémistického materiálu podľa § 422b ods. 1, ods. 2 písm. b) Trestného zákona, prečinu prejav sympatie k hnutiu smerujúcemu k potlačeniu základných práv a slobôd podľa § 422 ods. 1 Trestného zákona v súbehu s prečinom hanobenie národa, rasy a presvedčenia podľa § 423 ods. 1 písm. a) Trestného zákona a s prečinom popieranie a schvaľovanie holokaustu, zločinov politických režimov a zločinov proti ľudskosti podľa § 422d ods. 1 Trestného zákona, zločinu založenie, podpora a propagácia hnutia smerujúceho k potlačeniu základných práv a slobôd podľa § 421 ods.1, ods. 2 písm. a) Trestného zákona a iné, prípad známy ako „SlovakBro“. Páchatel' prostredníctvom počítačovej siete, na kanáloch komunikačnej aplikácie Telegram, verejne podnecoval na zvrhnutie demokratického politického systému cestou vykonávania subverzných a sabotážnych činností a aktov terorizmu, uverejňoval a zdieľal fotografie glorifikovaných „bielych“ teroristov, ktorým verejne prejavoval svoje sympatie a ich teroristické činy schvaľoval, uverejňoval návody a schémy na výrobu improvizovaných chladných zbraní, návody na domácu výrobu automatických strelných zbraní vyrobených v kombinácii súčastí vytlačiteľných na 3D tlačiarňi a podomácky upravených kovových súčastí, návody a schémy na výrobu výbušnín a mín, spúšťacích mechanizmov nástražných výbušných systémov, príspevky s návodmi na sabotážne útoky na infraštruktúru hlavných komunikačných uzlov, vodohospodárstva, telekomunikácií a elektrických rozvodov, s cieľom vyvolať chaos a spôsobiť ekonomické a spoločenské straty. Obvinený bol uznesením sudcu pre prípravné konanie ŠTS v Pezinku, vzatý do väzby.²⁶ Dňa 10.11.2022 ŠTS v Pezinku schválil v uvedenej trestnej veci dohodu o vine a treste.²⁷

V druhom prípade, ktorý by sme mohli označiť za závažný, obvinený opakovane a v najmenej tridsiatich šiestich prípadoch zverejňoval a umožňoval v prístupe na internete, najmä na www.facebook.com, www.youtube.com, www.vk.com, extrémistický materiál, v podobe textov, článkov, obrazovo - zvukových záznamov, obrázkov, na výrobe ktorého sa aj sám podieľal, a ktorým zároveň popieral holokaust, schvaľoval zločiny nacistického režimu, zločiny proti ľudskosti a hanobil iné národy, rasy a presvedčenia, najmä príslušníkov židovského náboženstva a ako autor sa podieľal aj na výrobe revizionistickej a antisemitskej knihy s názvom „ŽIDOKRACIA“, ktorú ponúkal na predaj a predával za cenu vo výške od 25 do 30,- € a to najmä prostredníctvom internetu.²⁸

Závažnosť konania obvineného vidíme najmä v tom, že už bol, aj keď neprávoplatne, za trestný čin extrémizmu odsúdený. Súčasne sa proti nemu vedú ďalšie dve trestné stíhania za trestné činy extrémizmu, a aj napriek tomu svoje myšlienky spochybňujúce a popierajúce existenciu holokaustu aj naďalej rozširoval a vydal o nich aj knihu.

²⁶ Uznesenie sudcu pre prípravné konanie ŠTS v Pezinku o vzatí obvineného do väzby, sp. zn. 16Tp/5/2022, zo dňa 12.5.2022.

²⁷ Rozsudok Špecializovaného trestného súdu v Pezinku, sp. zn. 4T/12/2022, zo dňa 10.11.2022.

²⁸ Uznesenie sudcu pre prípravné konanie ŠTS v Pezinku o vzatí obvineného do väzby, sp. zn. 11Tp/6/2022, zo dňa 27.1.2022.

3 K NÁLEŽITÉMU OBJASŇOVANIU, VYŠETROVANIU A PREJEDNÁVANIU TRESTNÝCH VECÍ

Odhaľovanie a objasňovanie trestných činov extrémizmu, podľa môjho názoru, nevyžaduje žiadne osobitosti vzhľadom na iné druhy trestných činov. S ohľadom na fakt, že väčšina trestných činov extrémizmu bola spáchaná verejne (prostredníctvom počítačovej siete alebo pred viac ako dvoma osobami), je ich odhaľovanie pomerne nenáročné, podnety získavajú OČTK najmä od občanov (najmä nenávistné prejavy na internete) alebo z vlastnej činnosti (internet, futbalové zápasy, kontroly na burzách a pod.).

Ak už bol trestný čin odhalený, teda sa stal pre OČTK známym a registrovaným, zostáva v rámci jeho objasňovania zistiť totožnosť páchatel'a (pri trestných činoch spáchaných na internete v prípadoch osôb vystupujúcich pod rôznymi „nickmi“ alebo falošnou identitou) a zabezpečiť dostatočné množstvo podkladov v takej kvalite, aby bolo možné začať trestné stíhanie a vzniesť obvinenie. Rovnaké podmienky však platia pre odhaľovanie a objasňovanie akejkoľvek trestnej činnosti.

Ak zameriame svoju pozornosť na vyšetrovanie a dokazovanie, tak najdôležitejšou a nosnou časťou dokazovania je znalecká činnosť, dôkazy získané počas domovej prehliadky, výpovede svedkov a poškodených a v neposlednom rade výpoveď samotného obvineného, ktorý takmer vo všetkých prípadoch vinu priznáva a s OČTK spolupracuje.

Tento postup má odraz aj v súdnom konaní, kde dochádza k uzavretiu dohody o vine a treste schválenú súdom, s uloženým takmer vždy podmiennečným trestom, prípadne peňažným trestom, ktorého výška sa často približuje výške sankcie, ktorú možno uložiť za priestupok extrémizmu.

Vo vzorke trestných činov spáchaných na *sociálnych sieťach*, ktorú tvorí **80** trestných vecí, rozhodoval súd 68-krát rozsudkom a 12-krát formou trestného rozkazu. V prípadoch, kedy rozhodoval rozsudkom (68x), sa rozhodovalo len **7-krát na hlavnom pojednávaní**. Vo všetkých prípadoch, kedy bolo rozhodnuté na hlavnom pojednávaní, sa obe strany, teda obhajoba ako aj obžaloba, výslovne vzdala podania odvolania. V **61 trestných veciach** sa rozhodovalo na verejnom zasadnutí, na ktorom bola sudcom špecializovaného trestného súdu schválená **dohoda o vine a treste**. Vo 80 trestných veciach bol 61-krát uložený trest odňatia slobody s podmiennečným odkladom. Nepodmiennečný trest odňatia slobody bol uložený len v 6 trestných veciach. V 7 trestných veciach bol uložený peňažný trest vo výške od 200 do 1000€. ²⁹ Trest prepadnutia veci bol uložený v 61 prípadoch. V 10 prípadoch bol odsúdenému uložený dohľad probačného a mediačného úradníka, v 2 prípadoch bol uložený trest domáceho väzenia. V jednom prípade súd upustil od potrestania. ³⁰

Trestné činy, pre ktoré boli charakteristické *extrémistické prejavy* (hajlovanie a hanobenie), rozhodoval súd formou rozsudku v **22 trestných veciach**, v 7 prípadoch formou trestného rozkazu. Na hlavnom pojednávaní rozhodoval súd len v **3** prípadoch, v jednom

²⁹ V jednom prípade 200€, jedenkrát 400 €, dvakrát 500 € a trikrát po 1000 €.

³⁰ V uvedenom prípade súd upustil od uloženia súhrnného trestu, pretože úhrnný trest uložený iným súdom v trvaní 36 mesiacov nepodmiennečne so zaradením do ústavu so stredným stupňom strázenia, považoval za dostatočný. Trestný rozkaz ŠTS, sp. zn. 6T/1/2022, zo dňa 10.2.2022.

prípade sa obe strany výslovne vzdali možnosti podať odvolanie, v dvoch prípadoch bolo využité právo podať odvolanie. Z uvedeného vyplýva, že v 19 prípadoch rozhodoval súd na verejnom zasadnutí, na ktorom schválil dohodu o vine a treste. Súd ukladal prevažne trest s podmieneným odkladom, a to v 12 prípadoch. V 3 prípadoch bol uložený nepodmienečný trest odňatia slobody, v jednom prípade súd upustil od potrestania. V 9 prípadoch bol uložený peňažný trest, a to vo výške od 300 do 5000€. V 2 prípadoch uložil súd trest prepadnutia veci, v 3 prípadoch trest povinnej práce a v jednom prípade trest domáceho väzenia v trvaní 10 mesiacov. Rovnako súd ukladal popri iných trestoch najmä povinnosť podrobiť sa protialkoholickému liečeniu a zákaz požívať alkoholické nápoje.³¹

Skupinu trestných činov, pre ktoré bolo charakteristické *používanie extrémistickej symboliky* (používanie zástav, odhalené tetovanie a pod.), tvorilo **20 trestných vecí**. V rámci tejto skupiny rozhodoval súd v 16 prípadoch formou rozsudku a v 4 prípadoch trestným rozkazom. V prípadoch, kedy súd rozhodoval rozsudkom (16), sa uskutočnilo len **jedno pojednávanie**, v 15 prípadoch schvaľoval súd na verejnom zasadnutí dohodu o vine a treste. Prevažoval peňažný trest, a to v 8 prípadoch, ktorého výška sa pohybovala od 200 do 1500€. ³² V 7 prípadoch bol uložený podmienený trest, výkon trestu odňatia slobody bol uložený v 2 prípadoch, v jednom prípade išlo o špeciálnu recidívu.³³ Trest prepadnutia veci uložil súd v 7 prípadoch, v 2 prípadoch uložil trest povinnej práce a v jednom prípade dohľad probačného a mediačného úradníka. V spojení s uloženým trestom ukladal súd odsúdenému aj povinnosť odstrániť tetovania,³⁴ či zákaz požívania alkoholických nápojov alebo povinnosť podrobiť sa výchovnému programu.

Skupinu trestných činov, pre ktoré bol charakteristický *predaj extrémistického materiálu* na burzách alebo prostredníctvom rôznych internetových portálov, tvorilo **6 trestných vecí**. Súd rozhodoval rozsudkom v 5 prípadoch a jednom prípade trestným rozkazom. Rozsudkom rozhodoval súd na verejnom zasadnutí, kde schválil dohodu o vine a treste, v tejto skupine trestných činov sa neuskutočnilo **žiadne pojednávanie**. Tresty ukladal súd najmä podmienené, a to v 4 prípadoch. V jednom prípade súd uložil peňažný trest vo výške 600€, v 6 prípadoch uložil trest prepadnutia veci.

Z uvedenej krátkej štatistiky vyplýva, že v rámci celej vzorky právoplatných rozhodnutí vo veciach trestných činov extrémizmu, ktorú tvorilo 135 trestných vecí, sa len v 11 prípadoch rozhodovalo na hlavnom pojednávaní. Aj túto skutočnosť možno považovať za dôvod zrušenia samostatného oddelenia extrémizmu na Úrade špeciálnej prokuratúry, pretože prokurátori trávili na súdnych pojednávaniach, na rozdiel od prokurátorov iných oddelení, výrazne menej času.³⁵

³¹ V 6 prípadoch uložil súd povinnosť podrobiť sa protialkoholickému liečeniu a v 2 prípadoch uložil obmedzenie – zákaz požívať alkoholické nápoje.

³² Výška uloženého peňažného trestu bola v jednom prípade 200€, v dvoch prípadoch 300€, jedenkrát 400€, jedenkrát 500€, jedenkrát 800€ a jedenkrát po 1300€ a 1500€.

³³ Rozsudok ŠTS v Pezinku sp. zn. 5T/2/2019, zo dňa 9.7.2019.

³⁴ Rozsudok ŠTS v Pezinku sp. zn. 15T/2/2021, zo dňa 19.2.2021.

³⁵ ČERNICKÁ, L. – HUTKO, D. *Žilinka: Boj s extrémizmom sa neoslabi*. Dostupné online: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/575305-zilinka-boj-s-extremizmom-sa-neoslabi/>, dňa 3.3. 2023.

V tejto súvislosti sa môžeme len domnievať, ako by všetky schválené dohody o vine a treste dopadli, ak by sa o skutku rozhodovalo na hlavnom pojednávaní, pretože aj v súčasnosti, takmer po šiestich rokoch od novely § 14 Trestného poriadku, sa v aplikačnej praxi vyskytujú problémy. Príkladom môžu byť aj trestné veci odsúdeného Rostasa³⁶ alebo trestná vec „Kotlebove šeky“,³⁷ v ktorých došlo k nesprávnej právnej kvalifikácii skutkov, tak na strane prokuratúry ako aj súdu. Podobne v ďalšom prípade, v ktorom bol obžalovaný odsúdený prvostupňovým súdom za zločiny Výroby a Rozširovania extrémistických materiálov a prečinu Prechovávanie extrémistického materiálu, pričom uvedené zločiny mal spáchať ako člen extrémistickej skupiny. Odvolací Najvyšší súd však konštatoval, že aj napriek uznaniu viny obžalovaného prvostupňovým súdom, z vykonaného dokazovania nevyplýva, že materiály, ktoré mal obžalovaný vyrábať, prechovávať a rozširovať, sú objektívne extrémistické a ani to, že sa skutkov dopustil ako člen extrémistickej skupiny. Kritike podrobil aj činnosť znalcov, ako aj spôsob ich priberania.³⁸

ZÁVER

Záverom si dovoľím vysloviť názor, že potreba vecnej pôsobnosti Špecializovaného trestného súdu a od nej odvodená príslušnosť Úradu špeciálnej prokuratúry a národnej kriminálnej agentúry vo veciach trestných činov extrémizmu, nemá v súčasnosti svoj odraz najmä v závažnosti konaní páchatel'ov a samotnej náročnosti prejednávania trestných vecí.

Ako som už vyššie naznačil, väčšina konaní páchatel'ov sa vyznačuje jednoduchosťou, niekedy až spontánnosťou, ktorá vyplýva, podľa môjho názoru, najmä z osobnosti páchatel'ov, ktorí konajú často pod vplyvom alkoholu, či iných omamných látok.

Páchatelia sa po svojom odhalení a obvinení k trestnej činnosti priznávajú, s OČTK spolupracujú a uzatvárajú dohodu o vine a treste. Sudca prejednávajúci trestnú vec je vo väčšine trestných vecí len štatistom pri schvaľovaní dohody o vine a treste. Od zavedenia vecnej pôsobnosti sa uskutočnilo len niekoľko súdnych pojednávaní, zároveň došlo k zrušeniu oddelenia extrémizmu na ÚŠP z dôvodu nízkej zaťaženia prokurátorov tohto oddelenia.

Čo je rovnako dôležité a potrebné spomenúť, je hospodárnosť konania. Ak na jednej strane tieto útvary vyšetrujú a prejednávajú tie najzávažnejšie trestné činy (čo však nikto nespochybňuje), tak prečo je potrebné, aby zároveň vyšetrovali a prejednávali aj prečiny

³⁶ Obžaloba bola podaná za trestné činy *Rozširovanie extrémistických materiálov* podľa §422b ods. 1,2 písm. b) TZ, *Hanobenie národa, rasy a presvedčenia* podľa §423 ods. 1 písm. a) TZ a *Podnecovanie k národnostnej, rasovej a etnickej nenávisti* podľa §424 ods. 1 TZ. Prokurátor v záverečnej reči navrhol konanie obžalovaného právne kvalifikovať už len ako zločin *Rozširovanie extrémistických materiálov*. Obžalovaný bol uznaný za vinného z prečinu *Hanobenie národa, rasy a presvedčenia*, rozhodnutie ŠTS potvrdil aj Najvyšší súd SR. Rozsudok ŠTS v Pezinku sp. zn. 2T/31/2019 zo dňa 16.12.2019 a Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 2To/4/2020 zo dňa 26.10.2021.

³⁷ Obžaloba bola podaná za prečin *Prejavu sympatie k hnutiu smerujúcemu k potlačeniu základných práv a slobôd* podľa §422 ods. 1 TZ. Obžalovaný bol uznaný za vinného zo zločinu *Založenie, podpora a propagácia hnutia smerujúceho k potlačeniu základných práv a slobôd* podľa § 421 ods. 1,2 písm. a) TZ. Odvolací Najvyšší súd SR uznal obžalovaného za vinného len z prečinu *Prejavu sympatie k hnutiu smerujúcemu k potlačeniu základných ľudských práv a slobôd*. Rozsudok Najvyššieho súdu SR sp. zn. 4To/1/2021 zo dňa 5.4.2022.

³⁸ Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 1To/4/2021, zo dňa 7.9.2022.

s trestnou sadzbou do 3 rokov? Trestné činy extrémizmu tak, ako sú páchané v *Slovenskej republike*, sa nevyznačujú skutkovou ani právnou náročnosťou.

Ak by zákonodarca a samotná spoločnosť chceli zachovať určitú odbornosť pri vyšetrowaní trestných činov extrémizmu, bolo by vhodné poveriť ich vyšetrowaním opäť Krajské riaditeľstvá policajného zboru, kde na to boli v minulosti vytvorené oddelenia. V odbornej verejnosti sa však objavil aj názor, že by extrémistické prečiny vyšetrowali Okresné riaditeľstvá PZ a zločiny by aj naďalej zostali vo vecnej pôsobnosti NAKA, ÚŠP a ŠTS. S týmto riešením však nemožno súhlasiť, a to najmä z dôvodu vysokej zaťažnosti vyšetrowateľov okresných riaditeľstiev v súčasnosti, čo by malo zlý vplyv na ne/vyšetrowanie trestných činov extrémizmu.

Ako správne a dostačujúce sa preto javí znovuzavedenie vecnej príslušnosti odboru kriminálnej polície Krajských riaditeľstiev policajného zboru a všeobecných súdov.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

IVOR, J., POLÁK, P., ZÁHORA, J. Trestné právo procesné I. Všeobecná časť. 2. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer SR s. r. o., 2021.

ZÁHORA, J. *Potrebuje špeciálne dôkazné prostriedky na odhalovanie a vyšetrowanie extrémizmu?* In: VRÁBLOVÁ, M. (ed.). Trestnoprávne a kriminologické možnosti eliminácie extrémizmu. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Praha: Leges, 2019.

Články:

JURISOVÁ, M. *Vybrané aspekty prejavov extrémizmu v online prostredí*. Bezpečnostní teorie a praxe. 2/2019. Dostupné online: https://veda.polac.cz/?page_id=5510.

Internetové zdroje:

ČERNICKÁ, L. – HUTKO, D. *Žilinka: Boj s extrémizmom sa neoslabil*. Dostupné online: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/575305-zilinka-boj-s-extremizmom-sa-neoslabi/>, dňa 3.3. 2023.

Internetová stránka Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky, dostupné online: <https://obcan.justice.sk/infosud/-/infosud/zoznam/rozhodnutie>

Dôvodová správa k zákonu č. 316/2016 Z. z. o uznávaní a výkone majetkového rozhodnutia vydaného v trestnom konaní v Európskej únii, čl. III, bod č. 1. Dostupné online: www.epi.sk

Súdne rozhodnutia:

Rozsudok Okresného súdu v Poprade, sp. zn. 4T/55/2015

Rozsudok Okresného súdu v Prievidzi, sp. zn. 3T/53/2015

Rozsudok Okresného súdu v Prievidzi, sp. zn. 1T/64/2015

Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 1T/3/2021, zo dňa 7.5.2021

Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 2T/3/2019, zo dňa 12.2.2019

Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 5T/6/2021, zo dňa 1.7.2021

Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 8T/1/2022, zo dňa 20.1.2022

Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 8T/4/2022, zo dňa 30.3.2022
Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 14T/1/2021, zo dňa 2.3.2021
Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 5T/9/2021, zo dňa 25.8.2021
Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 4T/31/2020, zo dňa 22.2.2021
Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 4T/12/2022, zo dňa 10.11.2022
Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 5T/5/2020, zo dňa 12.6.2020
Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 1T/25/2020, zo dňa 6.8.2020
Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 2T/31/2019, zo dňa 16.12.2019
Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 4T/36/2017, zo dňa 16.4.2018
Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 3T/26/2019, zo dňa 3.10.2019
Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 4T/21/2020, zo dňa 29.7.2020
Rozsudok ŠTS v Pezinku sp. zn. 1T/12/2021, zo dňa 1.10.2021
Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 1T/13/2020 zo dňa 16.6.2020
Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 2T/6/2019 zo dňa 27.3.2019
Rozsudok ŠTS v Pezinku, sp. zn. 2T/14/2018 zo dňa 29.5.2018
Rozsudok ŠTS v Pezinku sp. zn. 2T/20/2019 zo dňa 7.8.2019
Rozsudok ŠTS v Pezinku sp. zn. 3T/4/2019 zo dňa 13.2.2019
Rozsudok ŠTS v Pezinku sp. zn. 2T/31/2019 zo dňa 16.12.2019
Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 2To/4/2020 zo dňa 26.10.2021
Rozsudok Najvyššieho súdu SR sp. zn. 4To/1/2021 zo dňa 5.4.2022
Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 1To/4/2021, zo dňa 7.9.2022
Uznesenie sudcu pre prípravné konanie ŠTS v Pezinku o vzatí obvineného do väzby, sp. zn. 16Tp/5/2022, zo dňa 12.5.2022
Uznesenie sudcu pre prípravné konanie ŠTS v Pezinku o vzatí obvineného do väzby, sp. zn. 11Tp/6/2022, zo dňa 27.1.2022
Trestný zákon v znení neskorších predpisov
Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

OBMEDZENIE OSOBNEJ SLOBODY OSOBY SO ZDRAVOTNÝM POSTIHNUTÍM A TRESTNÉ PRÁVO: TÉZY, CIELE A VÝSLEDKY DOTERAJŠIEHO VÝSKUMU DIZERTAČNEJ PRÁCE

RESTRICTION OF PERSONAL LIBERTY OF A DISABLED PERSON AND CRIMINAL LAW: THESES, OBJECTIVES AND RESULTS OF THE DISSERTATION CONDUCTED RESEARCH

Mgr. Dominik Drdul

doktorandský študijný program trestné právo
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Katedra Trestného práva a kriminológie
dominik.drdul@gmail.com

Abstrakt: Cieľom príspevku je v krátkosti oboznámiť čitateľa s hlavnými tézami, čiastkovými cieľmi, výskumnými otázkami a výsledkami doterajšieho výskumu pri písaní dizertačnej práce na tému Obmedzenie osobnej slobody osoby so zdravotným postihnutím a trestné právo a tiež so spôsobom, ako nad touto netradičnou témou uvažuje absolvent právnickej fakulty.

Kľúčové slová: trestné právo, osoba, zdravotné znevýhodnenie, záväzky, Dohovor, ľudské práva

Abstract: The main aim of the article is to familiarize the reader with main theses, partial objectives of the dissertation, research questions and results of the research to date on a topic of *Limitation personal liberty of a person with disability and criminal law* and to show to a reader the way I, as a young lawyer, perceive this untraditional topic.

Key words: Criminal law, a person, disability, commitments, Convention, human rights

ÚVOD

V svojom vedeckom príspevku, priznávam, pomenovanom všeobecne, sa venujem pokroku, ktorý som v rámci rozpracovávania hlavných téz, čiastkových cieľov práce a výskumných otázok dosiahol pri písaní svojej dizertačnej práce na tému Obmedzenie osobnej slobody osoby so zdravotným postihnutím a trestné právo. Slovenská legislatíva definíciu pojmu osoba so zdravotným postihnutím neobsahuje. Obsahuje iba viacero legálnych pojmov roztrúsených vo viacerých právnych predpisoch, ktoré viac alebo menej jasne možno pod tento pojem podradiť a väčšinou sa vždy konkrétna definícia vzťahuje ku konkrétnemu predpisu, v ktorom sa používa.

Napriek neexistencii legálnej definície tento pojem možno považovať za bežnú súčasť každodenného života. Pojem sa bežne používa a to, čo sa ním popisuje, je zrejme prakticky každému. Zdravotné postihnutie možno definovať ako akúkoľvek duševnú, telesnú, dočasnú, dlhodobú alebo trvalú poruchu alebo hendikep, ktorý osobám so zdravotným postihnutím bráni prispôbovať sa bežným nárokom života. Toto postihnutie môže byť telesné, psychické a kombinované.

Snaha o zrovnoprávenie osôb so zdravotným postihnutím je neoddeliteľnou snahou verejných politík a to tak na národnej úrovni, ako aj na úrovni Európskych Spoločenstiev. Z podstaty a charakteru trestnej činnosti vyplýva, že trestný čin môže spáchať každý, vrátane osôb so zdravotným postihnutím. Rovnako platí, že každý, aj osoba so zdravotným postihnutím, môže byť obeťou trestného činu. To, že sa zdravotne postihnutý stane obeťou trestného činu, je dokonca možno aj viac pravdepodobné ako je to u zdravej populácie.

V Slovenskej republike bol v poslednej dobe okrem mnohých iných dokumentov vypracovaný Národný program rozvoja životných podmienok osôb so zdravotným postihnutím na roky 2021 - 2030, ktorého základným cieľom je „prostredníctvom definovaných úloh a opatrení zabezpečiť dosahovanie pokroku v oblasti ochrany práv osôb so zdravotným postihnutím uznaných Dohovorom OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím a pokroku pri ich používaní“. Vychádza z Programového vyhlásenia vlády SR na roky 2020 - 2024, ktorým sa vláda SR zaviazala vytvoriť optimálne podmienky pre implementáciu Dohovoru, vrátane inštitucionálneho zabezpečenia procesu jeho implementácie a monitoringu. Tento dokument sa skladá z častí, pričom v každej z nich ukladá inému rezortu inú úlohu týkajúcu sa realizácie konkrétnych záväzkov vyplývajúcich z Dohovoru, vrátane úloh naviazaných na zabezpečenie prístupu k spravodlivosti, ktorý je aj predmetom mojej dizertačnej práce .

Pri overovaní platnosti a rozpracovaní jednej z téz práce sa zameriavam na to, akým spôsobom je Slovenská republika schopná naplniť určité špecifické záväzky z tohoto dohovoru a poskytnem aj jeho krátku charakteristiku. Budem tiež predstavovať odpovede orgánov verejnej moci na moje žiadosti o poskytnutie informácií. Prostredníctvom bližšej konkretizácie jednotlivých čiastkových cieľov práce a rozpísania výskumných otázok načrtnem tiež spôsob, akým rozmýšľam nad témou svojej dizertačnej práce.

1 HLAVNÉ TÉZY PRÁCE ČIASTKOVÉ CIELE PRÁCE, VÝSKUMNÉ OTÁZKY A VÝSLEDKY DOTERAJŠIEHO VÝSKUMU

Môj výskum má za cieľ overiť dve hlavné tézy práce. Prvou a hlavnou tézou, ktorú by som v rámci mojej práce rád overil, je tvrdenie, že platná a účinná právna úprava, a v nadväznosti na ňu aj aplikačná prax orgánmi činnými v trestnom konaní, sa postupom času humanizujú a ochrane ľudských práv osôb so zdravotným postihnutím sa prikladá čoraz väčšia vážnosť, aj v situácii, že je táto osoba podrobená obmedzeniam osobnej slobody z dôvodu, že sa voči nej vedie trestné stíhanie. Pri jej formulácii som vychádzal zo všeobecného pozorovania spoločenského vývoja, keď súčasťou každej vyspelej spoločnosti v európskom priestore je snaha o neustále zlepšovanie úrovne ochrany ľudských práv, najmä práv menších, kam bez akýchkoľvek pochybností patria aj osoby so zdravotným postihnutím, pričom len v samotnej

EÚ trpí podľa údajov dostupných na stránkach Európskej komisie určitou formou zdravotného znevýhodnenia asi 87 miliónov ľudí.¹ Autor má v súčasnosti tiež možnosť zblízka sledovať zmeny legislatívy v širokom spektre oblastí a tak toto konštatovanie opiera aj o svoju vlastnú skúsenosť.

Pri overovaní tejto tézy by som sa rád venoval analýze vybraných legislatívnych zmien Trestného zákona a Trestného poriadku, praktickým aspektom kontaktu orgánov ochrany a presadzovania práva s osobami so zdravotným postihnutím a kvality tejto interakcie, okolností, za ktorých vzniká a priestorom, v ktorých sa vykonáva. Popis niektorých týchto aspektov uvediem nižšie v príspevku, keď budem rozoberať odpovede už oslovených orgánov na moje otázky ohľadom priemetu našich záväzkov v oblasti ochrany práv osôb so zdravotným postihnutím do ich činnosti a normotvorby. V tejto časti výskumu sa však obávam, že nebudem vedieť dostatočne identifikovať prípady, keď sa konalo proti osobe so zdravotným postihnutím, kvôli absencii zberu týchto údajov. Napriek takto optimisticky ladenej hypotéze sa skôr ako autor obávam, že objektívne je aj na tomto poli pred všetkými zúčastnenými aktérmi stále veľa práce, aby sme aj v tejto oblasti právnych vzťahov dosiahli želaný stav.

Pri rozpracovávaní tejto tézy by som sa chcel okrajovo venovať aj pojmu primeraných úprav (angl. *Reasonable accomodation*), ktorý náš právny poriadok pozná iba v rámci UN CRPD (Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím) a nie je prakticky žiadnym iným spôsobom premietnutý do legislatívy v oblasti Trestného práva hmotného, či procesného. Podľa Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím sú nimi nevyhnutné a adekvátne zmeny a prispôbenie, ktoré nepredstavujú neúmerne alebo nadmerné zaťaženie a ktoré sa robia, ak si to vyžaduje konkrétny prípad, s cieľom zabezpečiť osobám so zdravotným postihnutím využívanie alebo uplatňovanie všetkých ľudských práv a základných slobôd na rovnakom základe s ostatnými. Nie sú to teda akékoľvek, aj neprimerane náročné úpravy, ktoré osoba so zdravotným postihnutím potrebuje pre svoj život, ale zohľadňuje sa tu, ako to už zo samotného slovného spojenia vychádza, primeranosť a ich nevyhnutnosť, ktorá sa posudzuje s ohľadom na možnosti toho, kto ich má realizovať, v našom prípade Slovenskej republiky.

Dohovor formuluje povinnosť poskytovania primeraných úprav osobe so zdravotným postihnutím ako pozitívnu povinnosť každého zmluvného štátu, ktorú má splniť vo vzťahu k osobám so zdravotným postihnutím s tým cieľom, aby sa dorovnali faktické nerovnosti a znevýhodnenia medzi osobou so zdravotným postihnutím vo vzťahu ku osobe bez zjavného znevýhodnenia, spôsobené tak jej znevýhodnením, ako aj externými faktormi prostredia, a aby teda ich prostredníctvom mohlo prísť ku efektívnemu uplatneniu si všetkých práv osobou so zdravotným postihnutím, na rovnakom základe s ostatnými.²

Výhľadovo sa ráta so zavedením tohoto pojmu do nášho právneho poriadku na zákonnej úrovni napríklad prostredníctvom jeho definovania v antidiskriminačnom zákone. Ich neposkytnutie by teda aj podľa antidiskriminačného zákona vytváralo priestor na podanie antidiskriminačnej žaloby. Vyplýva to z kapitoly 5 Národného programu rozvoja životných

¹ Webové sídlo Európskej komisie, sekcia Osoby so zdravotným postihnutím

Dostupné tu: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1137&langId=sk>

² Čl. 2 Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím

Dostupné tu: <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/uvod/legislativa/socialna-pomoc-podpora/dohovor-osn-pravach-osob-so-zdravotnym-postihnutim-opcny-protokol-sk-aj.pdf>

podmienok osôb so zdravotným postihnutím na roky 2021 – 2030 (*Ministerstvo spravodlivosti SR*) bodu 5.1. (*rovnaké zaobchádzanie, prístup k spravodlivosti a ochrana pred diskrimináciou*), úlohy 5.1.1., kde sa Ministerstvu spravodlivosti ukladá povinnosť pripraviť návrh novely antidiskriminačného zákona tak, aby obsahoval primerané úpravy vo všetkých oblastiach života osôb so zdravotným postihnutím v súlade s odporúčaniami Výboru OSN pre práva osôb so zdravotným postihnutím. Dátum splnenia je rok 2023, nateraz k splneniu neprišlo.³

Pravdou na druhej strane samozrejme zostáva, že s ohľadom na charakter Dohovoru (prednostná medzinárodná zmluva podľa článku 7 ods. 5 Ústavy Slovenskej republiky) ani nie je potrebné realizovať obdobný proces ako je tomu napríklad pri sekundárnom práve Európskej únie – smerniciach, transpozíciu. Dohovor má prednosť „automaticky.“ Navyše, už zvyšok nášho právneho poriadku, či už na ústavnej alebo zákonnej úrovni, zakazuje diskrimináciu a ani neobsahuje ktorékoľvek ustanovenie, ktoré by umožňovalo diskrimináciu ktorejkoľvek osoby. Problémom takéhoto prístupu môže byť, že necháva relatívne široký priestor na interpretáciu ustanovení právnych predpisov a pre pôsobenie ľudského faktora, od ktorého kvality potom priamo závisí úroveň aplikácie predpisov, ktoré sú z pohľadu našich záväzkov v poriadku, no ich aplikácia taká nemusí nutne byť. Ako fakticky (nie však právne) relevantnú poznámku môžem uviesť aj obavu autora o poznateľnosť Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím a iných ľudskoprávných zmlúv v povedomí odbornej či širokej verejnosti.

V rámci tejto tézy sa dá skúmať viacero podotázok, ktoré si určite zaslúžia aspoň parciálnu pozornosť. Osoby so zmyslovým alebo kognitívnym znevýhodnením sú významnou podskupinou v rámci celej menšiny osôb so zdravotným postihnutím a nateraz, v minimálne teoretickej rovine, nie je absolútne vylúčené, že sa osoba s týmto druhom hendikepu môže ocitnúť v pozícií podozrivého, obvineného, alebo obžalovaného zo spáchania trestného skutku. Preto ma v časti mojej práce bude zaujímať, ako sú nevidomej, slabozrakej, či inak zmyslovo znevýhodnenej osobe sprostredkované poučenia orgánmi činnými v trestnom konaní tak, aby im aj skutočne a po materiálnej stránke porozumela. Človek, ktorý nerozumie obsahu procesných úkonov, ktoré sú s ním realizované v rámci trestného konania, sa totiž môže pomerne ľahko ocitnúť, vinou tohoto neporozumenia, v krajne nevýhodnej pozícii. Budem skúmať, aké garancie má takáto osoba k dispozícii na ochranu svojich práv, vrátane práva na spravodlivý proces, či práva na obhajobu.

V tejto súvislosti je dôležité zodpovedať si na otázku, či má štát (a prípadne akým spôsobom) preverovať pri osobe so zjavným kognitívnym znevýhodnením, ak nie je obmedzená jej spôsobilosť na právne úkony, kvalitu jej súhlasu, ktorý sama svojím podpisom dobrovoľne uvedie, čím zároveň potvrdzuje, že porozumela obsahu úkonu, ktorý s ňou je realizovaný. Trestný poriadok totiž obsahuje dostatočné množstvo ustanovení upravujúcich štandardy kladené na správanie orgánu činného v trestnom konaní alebo súdu (napríklad § 2

³ Národný program rozvoja životných podmienok osôb so zdravotným postihnutím na roky 2021 – 2030
Dostupné tu:
https://www.komisarprezdravotnepostihnutych.sk/getmedia/f5d309c8-6eaa-48f9-b590-ef7d776ddfd7/Material_NPRZPOZP_2021-2030.aspx

ods. 2 Tr. poriadku). Základnými limitmi nakladania s osobou je rešpektovanie jej dôstojnosti a rešpektovanie jej základných práv a slobôd garantovaných ústavou.

V tejto fáze zastávam názor, že trestnoprávna legislatíva je formulovaná dostatočne jasne na to, aby bola aj realizácia procesných úkonov s takouto osobou zvládaná bez toho, aby to nutne znamenalo zásah do práv takejto osoby, ak bude príslušník policajného zboru rešpektovať platné a účinné znenie zákona. Napriek tomu som však presvedčený, že v záujme ešte vyššej právnej istoty v otázke porozumenia poučeniam by riešením tohoto problému mohlo byť používanie poučení písaných jednoduchšie zrozumiteľným jazykom, v konsolidovanom znení schválenom Ministerstvom vnútra alebo spravodlivosti.

Zaujímavým krokom v tejto súvislosti, ktorým sa dostávame ku ďalšej z čiastkových otázok, môže byť napríklad aj dopyt na Advokátskej komore zameraný na zistenie, či a v akej miere je zastupovanie *Ex offio* efektívne nastavené a či plní ten účel, pre ktoré bolo zavedené do nášho právneho poriadku - zabezpečenie efektívnej a účinnej dostupnej právnej pomoci pre osobu, ktorá si sama nevie dovoliť advokáta. Aj týmto spôsobom sa v svojej práci mám záujem viacerými cestami pokúšať odpovedať na otázku, či štát naozaj robí všetko pre to, aby zabezpečil aj takto obzvlášť znevýhodnenému subjektu zákonné a spravodlivé konanie, tak, ako je to povinný urobiť pri osobe bez zjavného znevýhodnenia.

Obzvlášť zaujímavým okruhom právnych problémov je prax pri ukladaní sankcií v podobe ochranných opatrení, keď sa prípravné konanie zo strany prokuratúry nekončí návrhom na podanie obžaloby ale návrhom na uloženie ochranných opatrení. V tejto súvislosti by som rád poukázal na slabé miesta tohoto inštitútu, špecificky pri osobách s psychickými ochoreniami. Zameriam sa na dve hlavné podmienky jeho uloženia a síce prítomnosť psychickej poruchy a nebezpečnosť pobytu osoby, ktorej sa takéto opatrenie ukladá, na slobode a spôsoby, akými sa s nimi orgány prokuratúry a súdy v praxi zvyknú vysporiadať.

Positívnemu prístupu ministerstva spravodlivosti aj Generálneho riaditeľstva Zboru väzenskej a justičnej stráže ku problematike práv väznených osôb so špecifickými potrebami nasvedčuje aj dokument *Koncepcia väznenstva na roky 2022-2030*. V danom dokumente je možné badať viaceré body koncepcie a plány rozvoja podmienok, za ktorých vykonávajú trest odňatia slobody osoby so zdravotným postihnutím, či inými špecifickými potrebami. Za všetky uved'me ambíciu rozšíriť špecializovaný oddiel odsúdených so zdravotným postihnutím v Nemocnici pre obvinených a odsúdených o oddiel doživotných trestov o 4 miesta alebo nadstavbou objektov, eventuálne zakúpenie rehabilitačných pomôcok pre väznené a väzobne stíhané osoby, či Zaviesť v prípade pozitívnych výstupov pilotného overovania nepretržitej prítomnosti zdravotníckeho personálu, túto prax do všetkých ústavov.⁴

Druhú tézu mojej práce, ktorá sa zatiaľ nachádza v najpokročilejšom štádiu rozpracovania, by sme mohli naformulovať takto: Slovenská republika ako štát dokáže dostatočne naplňať svoje záväzky vyplývajúce z Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím v oblasti ich prístupu k spravodlivosti a poskytovaniu primeraných úprav osobe so zdravotným postihnutím aj v rámci výkonu väzby a trestu odňatia slobody.

⁴ *Koncepcia väznenstva na roky 2022-2030*, s. 45

Keďže nemáme v práci neobmedzený priestor a ani čas zaoberať sa všetkými našimi medzinárodnými záväzkami v oblasti základných práv a slobôd, zameriame sa na plnenie záväzkov, ktoré Slovenskej republike vyplývajú z Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím, ktorý je pre Slovenskú republiku záväzný už vyše 10 rokov a vzťahuje sa konkrétne na predmet nášho záujmu, ľudské práva osôb so zdravotným postihnutím, dokonca špecificky aj na prístup k spravodlivosti. Overovať túto tézu považujem za veľmi dôležité najmä preto, že som presvedčený, že štát má rovnako pristupovať ku všetkým svojim občanom a medzinárodné právo je účinné a skutočne realizovateľné iba v spoločenstve uvedomelých štátov, ktorým ide o dodržiavanie dohôd, ktoré medzi sebou uzavreli.

Pre ozrejmienie si dovoľím uviesť pár základných faktov k Dohovoru. Vláda Slovenskej republiky uznesením č. 117 z 10. februára 2010 súhlasila s návrhom na ratifikáciu Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím a Opčného protokolu k Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím s uplatnením výhrady k čl. 27 ods. 1 písm. a) v súlade s jeho čl. 46 a odporučila prezidentovi Slovenskej republiky podpísať ratifikačné listiny k Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím a Opčného protokolu k Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím po vyslovení súhlasu Národnej rady Slovenskej republiky s uplatnením vyššie uvedenej výhrady.

Dňa 9. marca 2010 vyslovila Národná rada Slovenskej republiky súhlas s návrhom vlády Slovenskej republiky na ratifikáciu Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím a Opčného protokolu k Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím. Dňa 28. apríla 2010 podpísal prezident Slovenskej republiky ratifikačné listiny oboch zmluvných dokumentov. Dňa 25. mája 2010 uložila stála misia Slovenskej republiky v New Yorku pri OSN u generálneho tajomníka OSN originály ratifikačných listín Slovenskej republiky k Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím a Opčného protokolu k Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím. Pre Slovenskú republiku nadobudol Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím platnosť 25. júna 2010 v súlade s čl. 45 ods. 2 Dohovoru.⁵

Popri analýze vývoja právnej úpravy chcem pri overovaní tejto tézy získavať informácie potrebné na svoj výskum od relevantných orgánov aj na základe infozákona. Prostredníctvom žiadostí o sprístupnenie informácií, na základe zákona o slobodnom prístupe k informáciám, som sa doteraz pýtal dvoch orgánov na stav ich objektov a štandardy a požiadavky, kladené na ich zamestnancov a príslušníkov v oblasti vzdelávania o ľudských právach, a špecificky o ľudských právach osôb so zdravotným postihnutím. V mojich infožiadostiach som sa pýtal, či sú ich zamestnanci školení, eventuálne, na aké situácie a na získanie akých zručností sú takéto školenia a výuka počas prípravy na výkon povolania zamerané.

Zaujímam sa aj o to, podľa akých interných predpisov, vychádzajúcich napríklad zo zákona o výkone väzby a zákona o výkone trestu odňatia slobody, čo do ich konkrétneho obsahu, postupujú, a či orgány na to určené vedia preukázať, že tieto predpisy ich príslušníci

⁵ Prebrané z <https://www.employment.gov.sk/sk/rodina-socialna-pomoc/tazke-zdravotne-postihnutie/kontaktne-miesto-prava-osob-so-zdravotnym-postihnutim/dohovor-osn-pravach-osob-so-zdravotnym-postihnutim-slovenska-republika.html>

poznajú a reflektujú správne do svojej služobnej činnosti. Zo žiadosti odoslanej na Generálne riaditeľstvo Zboru väzenskej a justičnej stráže mi vyplynuli nasledujúce závery:

ZVJS a ministerstvo spravodlivosti majú v súčasnej situácii na svojich pleciach s ohľadom na ich rozpočty v pomere ku objemu úloh, ktoré im z právnych predpisov vyplývajú, veľmi veľké bremeno, keďže Objekty a areály Zboru väzenskej a justičnej stráže (ďalej len „zbor“) pochádzajú z rôzneho historického obdobia a sú rozmanitého technického riešenia. Problémom, ktorý naznačuje v svojej odpovedi, je už len elementárna prístupnosť svojich priestorov osobám s obmedzenou schopnosťou mobility. ZVJS sa však snaží závislosti od dostupných zdrojov a možností postupne realizovať opatrenia ad hoc charakteru na odstránenie bariér pre potreby imobilných osôb a to najmä vonkajšie rampy, prípadne úpravy a prispôbenie výťahov.

Na niektorých objektoch však z dôvodu technického riešenia objektov, ako napríklad úzke schodiská, priechody a nedostatočný priestor na umiestnenie výťahov, nie je možné vykonať potrebné opatrenia bez zásadných a nákladných úprav. V prípade nových rekonštrukcií a obnov budov sa podľa potreby realizujú bezbariérové vstupy a cely pre imobilné osoby. V roku 2022 bola vykonaná kompletná pasportizácia potrebných úprav pre zabezpečenie bezbariérových vstupov a ciel, na základe ktorej sa vytypovali možnosti riešenia, a to buď zabezpečením schodolezov, alebo ak to technické riešenie umožňuje, aj úpravou dispozícií objektov. Napriek tomu je potrebné v niektorých prípadoch vykonať presun imobilnej osoby a osoby s obmedzenou schopnosťou pohybu za pomoci príslušníkov zboru alebo spoluväznenej osoby. Úpravy boli zahrnuté do schválenej Koncepcie väzenstva na roky 2022-2030.

Pozitívne možno hodnotiť, že podľa odpovede na moju 3. otázku odsúdení so zdravotným postihnutím vykonávajú trest odňatia slobody s prihliadnutím na ich zdravotný stav. Ide o osoby, ktoré majú zmenenú pracovnú schopnosť a ťažké zdravotné postihnutie, trpia dlhodobou závažnou chorobou, ktorá podstatne znižuje ich pracovnú schopnosť alebo u ktorých to vyžaduje ich zdravotný stav; tieto osoby sa na základe posúdenia lekára umiestňujú do oddielu odsúdených so zdravotným postihnutím, v ktorom sú podmienky výkonu trestu upravené tak, aby takí odsúdení neboli diskriminovaní na svojich právach počas výkonu trestu. Z odpovede rovnako vyplýva, že odsúdení so zdravotným postihnutím majú osobitný oddiel. Oddiel odsúdených so zdravotným postihnutím sa zriaďuje v Nemocnici pre obvinených a odsúdených a Ústave na výkon trestu odňatia slobody Trenčín. Môže sa však zriadiť za splnenia určitých podmienok aj v ústave. Aktuálne je oddiel odsúdených so zdravotným postihnutím zriadený v Ústave na výkon trestu odňatia slobody Košice-Šaca, Ústave na výkon trestu odňatia slobody Nitra-Chrenová a v Ústave na výkon trestu odňatia slobody pre mladistvých Sučany.

V odpovedi mi tiež ZVJS najmä ku 3. bodu mojej infožiadosti uviedlo pár citácií zo zákona 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody a tiež z vyhlášky 368/2008 Z. z., ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody v znení neskorších predpisov. V tomto bode som sa pýtal na spôsob, akým ZVJS dbá na to, aby sa osobe so zdravotným postihnutím vo výkone trestu odňatia slobody alebo výkone väzby garantovali a naplňali tie isté práva ako osobe bez zdravotného znevýhodnenia. Bez akejkol'vek snahy komukol'vek pripísať akýkoľvek zlý úmysel, je z môjho pohľadu uvedenie textácie všeobecne záväzného právneho predpisu,

obsahujúceho pomerne všeobecné formulácie bez ďalšieho, nie úplne postačujúce na odpoveď na tézu, ktorej rozpisovaniu sa venujem a môžeme tak vysloviť záver, že v tejto oblasti môžeme schopnosť Slovenskej republiky naplňať obsah Dohovoru vyhodnocovať ako čiastočnú.

Generálne riaditeľstvo ZVJS na 4. otázku odpovedalo, že zbor pristupuje ku každej väznenej osobe individuálne a vždy v súlade s platnými právnymi predpismi. Rovnako príslušníci zboru, ktorí sa dostávajú do kontaktu s väznenou osobou so zdravotným znevýhodnením, sú povinní postupovať podľa ustanovení právnych predpisov, ktoré upravujú výkon väzby a výkon trestu, a súčasne vystupovať vo vzťahu k väzneným osobám tak, aby predchádzali diskriminácii, okrem iného aj z dôvodu telesného stavu väznenej osoby podľa zásad uvedených v Etickom kódexe príslušníka a zamestnanca Zboru väzenskej a justičnej stráže, ktorý poslali v prílohe.⁶

Druhú, zatiaľ odoslanú a už aj vybavenú infožiadosť som adresoval Prezídium Policajného zboru. Zaujímalo ma, či sú príslušníci policajného zboru vzdelávaní v oblasti povedomia o právach osôb so zdravotným postihnutím, akým spôsobom je príslušníkom policajného zboru vysvetľovaná pomyselná škála odlišností spočívajúcich v rôznych formách zdravotného znevýhodnenia osoby, s ktorou realizujú služobný zákrok, v porovnaní s osobou bez zjavného znevýhodnenia. Súčasťou infožiadosti bola tiež otázka, či má Policajný zbor vypracované pravidlá a postupy pre prípad, že by sa v služobnej činnosti vyskytla potreba realizovať akýkoľvek procesný úkon s osobou so zmyslovým alebo kognitívnym znevýhodnením a či sú príslušníci s takýmto postupom oboznámení. V poslednej otázke som sa pýtal na konkrétne opatrenia, ktoré realizuje Ministerstvo vnútra a Policajný zbor za účelom lepšieho naplňania záväzkov, ktoré Slovenskej republike vyplývajú z článku 13 Dohovoru.

Z odpovedí je zrejmé, že v určitom rozsahu Policajný zbor Slovenskej republiky vzdeláva príslušníkov aj o Dohovore, aj o právach osôb so zdravotným postihnutím, avšak s ohľadom na uvedené sa nemôžem zbaviť dojmu, že ide skôr o fokus na takú osobu v iných postaveniach, najčastejšie ide o postavenie obeť a že informovanie a vzdelávanie o osobách so zdravotným postihnutím je skôr parciálneho charakteru.

K prvému bodu mi ministerstvo napísalo, že problematika prístupu k osobám so zdravotným postihnutím bola čiastočne obsiahnutá aj v rámci akreditovaného špecializovaného vzdelávania pre vyšetrovateľov Policajného zboru a poverených príslušníkov Policajného zboru (ďalej len „policajt“) pod názvom „Obzvlášť zraniteľné obeť trestných činov, vyšetrovanie a prístup k obeť“, ktoré bolo realizované v gescii úradu kriminálnej polície Prezídia Policajného zboru v spolupráci s Akadémiou Policajného zboru v Bratislave a centrom vzdelávania a psychológie sekcie personálnych a sociálnych činnosti Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, pričom prebiehalo v období od apríla 2018 do februára 2020 formou jednodňových kurzov. Toto vzdelávanie obsahovalo aj prednášku o špecifikách komunikácie s vybranými kategóriami obzvlášť zraniteľných obeť trestných činov, vrátane osôb so zdravotným postihnutím. V rámci tejto témy boli obsiahnuté viaceré kategórie zdravotných postihnutí ako zrakové postihnutie, sluchové postihnutie, telesné postihnutie, mentálne postihnutie, osoby s Downovým syndrómom, osoby s autizmom a podobne, ako k takýmto

⁶ Žiadosť o sprístupnenie informácii GR ZVJS-08839/12-2022

osobám pristupovať tolerantne, rešpektovať ich práva a ľudskú dôstojnosť prípadne aj ich zvláštnosti vyplývajúce zo zdravotného postihnutia.

Niektoré aspekty tohto školenia (napríklad identifikácia zraniteľnosti, zásady komunikácie) sa dajú využiť aj pri práci policajtov s obzvlášť zraniteľnými osobami, ktoré sú podozrivé či obvinené. Vzdelávanie a príprava budúcich policajtov sa realizuje podľa schválených školských vzdelávacích programov v stredných odborných školách Policajného zboru. Základnú policajnú prípravu (ďalej len „ZPP“) absolvuje každý novoprijatý policajt a získava ním kvalifikáciu na výkon štátnej služby policajta. Jedným z vyučovacích predmetov ZPP je aj základný policajný výcvik, kde v tematickom celku „Úvod do práva“ je aj téma „Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím“. V priebehu výučby sú policajti oboznámení aj so základnými právami a slobodami občanov a s dodržiavaním zásady rovnakého zaobchádzania, ktorá spočíva v zákaze diskriminácie aj z dôvodu zdravotného postihnutia.

O taktickom postupe policajta pri vykonávaní služobnej činnosti a služobných zákrokov proti osobám so zdravotným postihnutím sa policajti učia v tematickom celku „Služobné zákroky“ pri výučbe témy „Služobné zákroky proti tehotným ženám, osobám vysokého veku, osobám so zjavnou telesnou chybou alebo chorobou“ a „Služobné zákroky proti osobám duševne chorým“ s dôrazom na § 65 Osobitné obmedzenia podľa zákona č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore v znení neskorších predpisov.

S taktickým spôsobom komunikácie pri výsluchoch s osobami so zdravotným postihnutím sú policajti oboznamovaní taktiež v predmete kriminalistika v tematickom celku „Kriminalistická taktika“ v téme „Zvláštnosti výsluchov“. Rovnako v predmete etika a psychológia policajnej práce sa policajti v tematickom celku „Záťažové situácie v policajnej praxi“ v téme „Špecifiká komunikácie pri vyťažovaní rôznych typov osôb, psychológia výsluchu“ zaoberajú zvláštnosťami vypočúvania špecifických typov osôb.

K druhej otázke bolo uvedené, že v pôsobnosti Policajného zboru neboli vypracované osobitné postupy pri vykonávaní procesných úkonov s osobami so zdravotným postihnutím v kontexte žiadosti. Policajti pri vykonávaní úkonov trestného konania postupujú podľa príslušných ustanovení zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov (ďalej len „Trestný poriadok“). Okrem iného je v odpovedi uvedené, že v prípade potreby konania s takou osobou, je v rámci trestného konania do konania pribraný tlmočník, napríklad do znakového jazyka. Odpoveď je zakončená len všeobecným konštatovaním, že policajný zbor striktne dodržiava v rámci svojich postupov zákony a iné právne predpisy, ktoré sú v Slovenskej republike platné a účinné.

Na tretiu otázku bolo odpovedané v podobnom duchu, avšak okrem všeobecnej konštatácie o dodržiavaní všeobecne záväzných platných a účinných právnych predpisov pri činnosti policajného zboru bolo výslovne uvedené, že v pôsobnosti Policajného zboru neboli prijaté osobitné opatrenia zamerané na napĺňanie záväzkov Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím, konkrétne jeho článku 13 (Prístup k spravodlivosti). V budúcnosti plánujem v tomto dopyte pokračovať na Generálnej prokuratúre. Zo svojej skúsenosti a zatiaľ neformálnej komunikácie s prokuratúrou som totiž napríklad zistil, že Slovenská republika priamo nezberá údaj ani len o tom, koľko trestných činov bolo spáchaných na chránenej osobe

(kam podľa nášho právneho poriadku patrí aj osoba so zdravotným postihnutím), nieto ešte údaj o tom, koľko trestných stíhaní je vedených voči osobe so zdravotným postihnutím. Táto absencia údajov môže byť podľa môjho presvedčenia dôvodom, pre ktorý Slovenská republika nerobí proaktívne kroky k ešte lepšiemu dodržiavaniu našich záväzkov z Dohovoru.⁷

Pri koncipovaní otázok zahrnutých v odoslaných info žiadostiach a myšlienkach formulovaných v tomto texte sa neopieram len o svoje porozumenie článku 13 a iných Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím, prípadne vnútroštátnych právnych predpisov, ale vychádzam aj zo Záverečných pozorovaní Výboru OSN pre práva osôb so zdravotným postihnutím k Správe slovenskej republiky o napĺňaní záväzkov z Dohovoru. Výbor takéto dokumenty formuluje pre zmluvné štáty, pre ktoré je Dohovor záväzný, v reakcii na ich pravidelné správy o spôsobe, akým napĺňajú Dohovor a z neho vyplývajúce záväzky, ak mu niektoré otázky a okruhy tém prídu zmluvným štátom vysvetlené nedostatočne. Tento výbor je inštitúciou, ktorá sa skladá z nezávislých expertov a jeho účelom je sledovať implementáciu a dodržiavanie Dohovoru v zmluvných štátoch.⁸ Výbor naposledy vydal také Pozorovania s Návrhmi v roku 2016 a uložil vláde do júna 2020 poslať odpoveď na položené otázky s popisom riešenia problematických oblastí, v ktorých výbor konštatoval nedostatky pri napĺňaní obsahu ustanovení Dohovoru alebo potreboval ďalšie informácie na vykonanie svojej monitorovacej činnosti.

Prístupu k spravodlivosti sa týkali body 40, 41 a 42. V bode 40 výbor vytýkal Slovenskej republike nedostatky v procesných zárukách poskytovaných našimi procesnými predpismi a rovnako nedostatky v poskytovaní primeraných úprav, osobitne osobám s mentálnym znevýhodnením. V bode 41 výbor obdobne odporúča Slovenskej republike doplniť procesné kódexy o ustanovenia, ktoré zabezpečia osobám so zdravotným postihnutím, osobitne s mentálnym postihnutím, ešte účinnejšie uplatnenie ich práv. Bod 42. sa týka povinných školení policajtov prokurátorov, sudcov a nižšieho justičného administratívneho personálu o Dohovore so špecifickým zameraním na problematiku primeraných úprav, či boja proti rodovým stereotypom a stereotypom ohľadom zdravotného znevýhodnenia.⁹

ZÁVER

Rozdiel medzi stavom, keď štát dokáže plniť obsah svojich právnych predpisov a svoje záväzky a stavom, keď síce formálne platí právny poriadok, ale jeho realizácia nedosahuje uspokojivú úroveň a adresáti určitých subjektívnych práv sa ich nevedia účinne domôcť, alebo sa ich musia domáhať neprimerane zdĺhavo alebo prácne, prípadne štát krokmi svojich orgánov tieto práva porušuje (či už komisívne alebo omisívne), je rozdielom medzi iluzórnou ochranou ľudských práv a ochranou a rozvojom ľudských práv v materiálnom zmysle slova, ktorá zohľadňuje celý ich obsah a zmysel, s akým boli priznané.

⁷ Žiadosť o sprístupnenie informácie KM-TO2-2023/002695

⁸ <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crpd>

⁹ Concluding observations on the initial report of Slovakia prijaté na zasadnutí Výboru pre práva osôb so zdravotným postihnutím dňa 17.5.2016, dostupné tu: <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPrICAqhK>

V našom príspevku sme sa pokúšali popísať, zo svojho uhlu pohľadu a s ohľadom na rozsah príspevku zrozumiteľnou formou, najmä s ohľadom na hlavné dve tézy práce líniu, v ktorej som realizoval svoj doterajší výskum, čiastkové otázky, ktorými sa pri ňom zaoberám a pokúsil som sa naznačiť smer, ktorým sa budem snažiť svoju prácu písať. Snažil som sa tiež sprostredkovať obsah výstupov od zatiaľ dvoch dopytovaných orgánov presadzovania práva, ktoré ale majú podľa môjho mienenia s ohľadom na tému príspevku najvyššiu mieru skúseností zo všetkých orgánov, ktoré by mohli byť predmetom dopytu. V budúcnosti budem hľadať spôsoby, ako sa dostať ku príkladom aplikačnej praxe v reálnych, už skončených prípadoch. Obávam sa však, že identifikovať ich bude náročná úloha, oveľa ťažšia, než ich analýza.

Berúc do úvahy znenie použitých aktuálnych medzinárodných dokumentov, odporúčaní k nim a platnú vnútroštátnu úpravu, možno konštatovať, že štandard ochrany ľudských práv sa v legislatívnej rovine postupne zvyšuje a právam osôb so zdravotným postihnutím sa prikladá vyššia vážnosť, ako tomu bolo v minulosti. Na druhej strane, Slovenská republika je síce aktívne participujúcim členom medzinárodného spoločenstva na jeho úlohách, aj v oblasti ochrany práv osôb so zdravotným postihnutím a tieto osoby majú k dispozícii formálne nástroje k ochrane svojich práv a právna úprava neobsahuje žiadne diskriminačné ustanovenia, ale miera a spôsob, akým Slovenská republika napĺňa svoje záväzky, má svoje medzery a z hľadiska toho, čo od nás naše medzinárodné záväzky vyžadujú, sme takpovediac na polceste.¹⁰

Najväčšie medzery má dlhodobo Slovenská republika v oblasti prístupnosti inštitúcií rôzneho druhu, vrátane tých justičných a väzenských, či budov Policajného zboru. Na mnohých sa nedajú realizovať úpravy už len pre ich finančnú náročnosť a tak mnohé zostávajú v nevyhovujúcom stave, čo všetky procesy vrátane prístupu takej osoby k spravodlivosti len sťažuje a zhoršuje. Ďalšie silné deficity bohužiaľ možno badať v oblasti ochrany osôb s obmedzenou spôsobilosťou na právne úkony, či osôb s mentálnym postihnutím, na čo opakovane poukázal aj Výbor OSN pre práva osôb so zdravotným postihnutím. Výbor nám už pred siedmimi rokmi vyčítal nedostatky v oblasti ochrany práv osôb so zdravotným znevýhodnením v situácii, keď sa voči nim koná pre podozrenie zo spáchania trestnej činnosti.¹¹

Z odpovedí na položené otázky môže mať tiež čitateľ rozpačitý pocit. Na jednej strane možno pozitívne hodnotiť napríklad skutočnosť, že príprava budúcich príslušníkov Policajného zboru čiastočne zahŕňa aj tematiku práv osôb so zdravotným postihnutím a realizáciu služobných zákrokov voči osobitne zraniteľným skupinám, čiže sa s takouto témou prvýkrát nestretnú „vo výkone“, no na stranu druhú samotný Policajný zbor sám prizná, že nerealizuje žiadne špecifické kroky, ktoré sú zamerané na zlepšovanie prístupu osôb so zdravotným postihnutím a že v pôsobnosti Policajného zboru neboli vypracované osobitné postupy pri vykonávaní procesných úkonov s osobami so zdravotným postihnutím. Situácia v Zbore väzenskej a justičnej stráže a ich objektoch sa javí byť podobná, avšak tu do celej mozaiky zásadne vstupuje fond nehnuteľností, kde sa výkon trestu a výkon väzby uskutočňuje. Pozitívne

¹⁰ Committee on the Rights of Persons with Disabilities, *Concluding observations on the initial report of Slovakia*, zo 17. 5. 2016

¹¹ tamtiež

však možno hodnotiť aspoň skutočnosť, že existuje koncepcia v intenciách ktorej chce Zbor zlepšovať svoju činnosť vrátane priestorov, v ktorých sa realizuje.

Úplne na záver teda môžeme odpoveď na obidve tézy podľa súčasného štádia rozpracovania výskumu označiť za čiastočne pravdivé, s dovetkom, že Slovenská republika by mala tejto oblasti venovať vyššiu pozornosť (aj s ohľadom na odporúčania medzinárodných organizácií, najmä OSN) a vyčleniť na ňu udržateľným spôsobom adekvátne prostriedky rôzneho druhu.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

Žiadosti o sprístupnenie informácie

Infožiadosť KM-TO2-2023/002695 adresovaná Prezídiu PZ, zodpovedaná dňa 11.5.2023

Infožiadosť GR ZVJS-08839/12-2022 adresovaná Generálnemu riaditeľstvu zodpovedaná dňa 30.11. 2022

Internetové zdroje

Východisková správa SR k Dohovoru o právach osôb so zdravotným postihnutím

Dostupné tu: <https://www.employment.gov.sk/files/vychodiskova-sprava-sr-k-dohovoru-pravach-osob-so-zdravotnym-postihnutim.pdf>

Webové sídlo Európskej komisie, sekcia Osoby so zdravotným postihnutím

Dostupné tu: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1137&langId=sk>

Webové sídlo Výboru OSN pre práva osôb so zdravotným postihnutím,

Dostupné k náhľadu: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crpd>

Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím

Dostupné tu:

<https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/uvod/legislativa/socialna-pomoc-podpora/dohovor-osn-pravach-osob-so-zdravotnym-postihnutim-opcny-protokol-sk-aj.pdf>

Concluding observations on the initial report of Slovakia prijaté na zasadnutí Výboru pre práva osôb so zdravotným postihnutím dňa 17.5.2016,

Dostupné tu:

<https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPrICAqhK>

Elektronické publikácie

Della Fina, V. a kol.: The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities: A Commentary. Springer International Publishing, 2017, ISBN 978-3319-43788-0

Dostupný tu:

http://62.182.86.140/main/1676000/2ddec26c454cfa6c409364077ddc5317/Valentina%20Della%20Fina%20Rachele%20Cera%20Giuseppe%20Palmisano%20eds.%29%20The%20United%20Nations%20Convention%20on%20the%20Rights%20of%20Persons%20with%20Disabilities_%20A%20Commentary-Springer%20International%20Publi

OCHRANA OZNAMOVATEĽOV PROTISPOLOČENSKEJ ČINNOSTI

PROTECTION OF WHISTLEBLOWERS

Joachim Dušan Fraňo

doktorandský študijný program trestné právo
Právnická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave
Katedra trestného práva a kriminológie
joachim.dusan.frano@gmail.com

Abstrakt: Predkladaný prierezový príspevok popisuje právny rámec ochrany oznamovateľov protispoločenskej činnosti v Slovenskej republike na podklade medzinárodných dokumentov i vnútroštátnej právnej úpravy, s poukázaním na niektoré možné aplikačné problémy v komparácii s odbornou spisbou a návrhmi *de lege ferenda*.

Kľúčové slová: ochrana oznamovateľov protispoločenskej činnosti, oznamovanie protispoločenskej činnosti, trestné právo, pracovné právo.

Abstract: This Cross-Sectional Paper Describes the Legal Framework of Protection of Whistleblowers in the Slovak Republic on the Basis of International Documents and National Legislation, Pointing Out Some Possible Application Problems in Comparison with Professional Literature and Proposals *de lege ferenda*.

Keywords: Protection of Whistleblowers, Whistleblowing, Criminal Law, Labour Law.

ÚVOD

Oznamovanie protispoločenskej činnosti je slovenským ekvivalentom anglického pojmu whistleblowing, ktorý bol pôvodne spojený s oznamovaním korupcie vo verejnej správe, avšak časom sa vyvinul v oznamovanie v zásade akejkoľvek protispoločenskej činnosti. Cieľom príspevku je predložiť čitateľom základný komplexný prierezový právny rámec ochrany oznamovateľov protispoločenskej činnosti v Slovenskej republike, s poukázaním na niektoré možné aplikačné problémy v komparácii s odbornou spisbou a návrhmi *de lege ferenda*.

1 WHISTLEBLOWING – POJEM A TERMÍN

Pojem whistleblowing v súčasnosti už nie je na Slovensku pojmom neznámym. Do povedomia slovenskej verejnosti sa masívne dostal prvýkrát v roku 2013 vďaka kauze

„úniku“ dokumentov americkej spravodajskej služby NSA médiám, spojenej s Edwardom Snowdenom, ktorý o niekoľko rokov neskôr sám seba označil za whistleblowera, teda oznamovateľa, resp. odhaľovateľa (na rozdiel od informovania (úniku informácií) – *leak*).¹

Whistleblowing možno definovať ako „úmyselný a dobrovoľný akt zverejnenia, ktorý vykonala osoba, ktorá má alebo mala privilegovaný prístup k údajom alebo informáciám o porušeníach alebo nezákonnom konaní v rámci organizácie, ktorej sa oznámenie týka a tento akt zverejnenia je urobený smerom k orgánu, ktorý má právomoc a kapacitu toto porušenie napraviť“.² Whistleblowing je spájaný predovšetkým s korupciou, hoci v súčasnosti už korupcia nie je jediným cieľom whistleblowingu.

Podľa Odporúčania Výboru ministrov Rady Európy CM/Rec(2014)7 je whistleblowerom (oznamovateľom) každá osoba, ktorá oznámi alebo zverejní informácie o ohrození alebo poškodení verejného záujmu v rámci svojho pracovnoprávneho vzťahu, bez ohľadu na to, či sa udeje vo verejnom alebo súkromnom sektore.

Z lexikálneho hľadiska ide o cudzí pojem, ktorý sa prebral z anglického jazyka a zdomácnil sa v nezmenenej, slovenskému jazyku neprispôsobenej podobe. Slovenským ustáleným ekvivalentom pojmu *whistleblowing* je *oznamovanie protispoločenskej činnosti*, ktorý je pojmom legálnym, avšak nejde o „legálny preklad“.

Oznamovanie protispoločenskej činnosti je významným faktorom demokratizácie spoločnosti i vyvinutej demokratickej spoločnosti. Nemať obavy oznámiť protispoločenskú činnosť by malo byť tak prirodzené, ako protispoločenskú činnosť nepáchať. Súčasne sa však žiada uviesť, že postsocialistické krajiny sú poznačené historickou pamäťou spojenou s konfidentstvom, preto oznamovanie protispoločenskej činnosti, a to aj pri garancii poskytnutia ochrany jej oznamovateľom, nemusí byť *en bloc* prijaté pozitívne³.

Z prieskumu realizovaného v mesiaci január 2022 pre ešte stále pomerne nový Úrad na ochranu oznamovateľov protispoločenskej činnosti (ďalej aj ako „Úrad“) totiž vyplýva, že:

- na svojho kolegu-whistleblowera by malo pozitívny názor „len“ 58 % respondentov, vyslovene negatívny názor by na neho malo 25 % respondentov,
- téze, že štát by mal oznamovateľom korupcie a podvodov poskytovať právnu ochranu cez svoje inštitúcie, prisvedčilo 74 % respondentov,
- nahlásiť korupciu alebo podvod na pracovisku by bolo ochotných 61 % respondentov, avšak 35 % respondentov by korupciu alebo podvod na pracovisku nenahlásili,
- oznámiť korupciu svojmu zamestnávateľovi by bolo ochotných 45 % respondentov, priamo polícii 34 % a priamo prokuratúre len 21 % respondentov, čo indikuje vysokú mieru nedôvery v orgány činné v trestnom konaní.

Z 254 subjektov (ministerstvá a ich podriadené organizácie a vybrané orgány verejnej správy), ktoré sa zúčastnili prieskumu, uviedlo 87 %, že má vnútorný systém oznamovania

¹ Edward Snowden Condemns Trump's Mistreatment of Whistleblower Who Exposed Ukraine Scandal. *Democracy now*.

² CHOVANCOVÁ, L. – KOVANIČ, M. Verejná mienka je na strane whistleblowerov. Vplyv socio-ekonomických faktorov na vnímanie whistleblowingu na Slovensku. Bratislava: Úrad na ochranu oznamovateľov, 2022, s. 3.

³ Pozri aj tzv. problém odporného udavača. In: FULLER, L. L. *Morálka práva*. Praha: OIKOYMENH, 1998. ISBN 978-80-8600-565-2, s. 221.

protispoločenskej činnosti, pričom za posledné tri roky evidovalo nejaké oznámenie od zamestnanca 23 subjektov. V období od septembra 2021, kedy Úrad začal fungovať, do 22. 03. 2022, sa naň obrátilo 194 ľudí. Úrad sa zaoberal 60 relevantnými prípadmi, v rámci ktorých sa venoval najmä poskytovaniu poradenstva, pozastavovaniu účinnosti pracovnoprávných úkonov voči oznamovateľom alebo sprostredkovaní ich ochrany na prokuratúre, kontrolám funkčnosti interných systémov a účasti v súdnych konaniach, pričom Úrad eviduje 10 nových chránených oznamovateľov.⁴

2 PRÁVNA ÚPRAVA OCHRANY OZNAMOVATEĽOV PROTISPOLOČENSKEJ ČINNOSTI

Ochrana oznamovateľov protispoločenskej činnosti sa historicky vyvíjala, a to od protikorupčných opatrení až po v súčasnosti aj v slovenskej legislatíve zakotvenú ochranu oznamovateľov takmer akejkolvek protispoločenskej činnosti. Právnu úpravu ochrany oznamovateľov nachádzame tak v medzinárodných dokumentoch, ako i vo vnútroštátnej právnej úprave.

2.1 Medzinárodnoprávna úprava ochrany oznamovateľov protispoločenskej činnosti

Najvýznamnejším medzinárodnoprávnym dokumentom upravujúcim ochranu oznamovateľov protispoločenskej činnosti, ktorým je SR viazaná, je nepochybne **Dohovor Organizácie Spojených národov proti korupcii**, ktorý bol prijatý dňa 31. 10. 2003. V SR bol vyhlásený ako Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí SR č. 434/2006 Z. z. o prijatí Dohovoru OSN proti korupcii a platnosť nadobudol dňa 01. 07. 2006. Dohovorom boli prijaté vo väčšom rozsahu (a upravené detailnejšie) tzv. pozitívne záväzky zmluvných štátov v takmer všetkých oblastiach pokrytých predchádzajúcimi protikorupčnými dohovormi. V oblasti ochrany oznamovateľov protispoločenskej činnosti dohovor rozlišuje ochranu svedkov, znalcov a obetí (ochranu v širšom slova zmysle) a ochranu osôb podávajúcich informácie (ochranu oznamovateľov v užšom slova zmysle).

Podľa čl. 32 Dohovoru má v súlade s teóriou pozitívneho záväzku každý štát, ktorý je zmluvnou stranou Dohovoru, prijať vhodné opatrenia zamerané na poskytnutie účinnej ochrany pred prípadnou odplatou alebo zastráňovaním svedkov alebo znalcov, ktorí poskytujú svedectvo v súvislosti s trestnými činmi podľa Dohovoru, a prípadne aj ich rodinným príslušníkom a iným blízkym osobám. Opatrenia môžu zahŕňať bez toho, aby boli dotknuté práva obvineného vrátane jeho práva na riadny proces, najmä prijatie postupov na fyzickú ochranu chránených osôb, v podobe zabezpečenia ich presťahovania podľa potreby a možností a umožnenia nezverejňovania alebo obmedzenia zverejňovania informácií týkajúcich sa ich totožnosti a miesta ich pobytu tam, kde je to vhodné, a stanovenie pravidiel týkajúcich sa predkladania dôkazov, ktoré svedkom a znalcom umožnia vypovedať spôsobom zabezpečujúcim im ochranu, príkladmo poskytnutie svedectva prostredníctvom videokonferencií, pričom ustanovenia tohto

⁴ Úrad na ochranu oznamovateľov. Po ochrane whistleblowerov je veľký dopyt, potrebujeme zefektívniť interné oznamovacie systémy.

článku sa vzťahujú aj na obeť, ak sú svedkami. Každý štát, ktorý je zmluvnou stranou Dohovoru, sa zaviazal umožniť v súlade so svojim vnútroštátnym právnym poriadkom, aby sa v príslušných štádiách trestného konania proti páchatelom uvádzali a zohľadňovali aj názory a obavy obetí, avšak tak, aby sa to nedotklo práva obvineného na obhajobu.

Podľa čl. 33 Dohovoru má rovnako v súlade s teóriou pozitívneho záväzku každý štát, ktorý je zmluvnou stranou Dohovoru, zväziť prijatie vhodných opatrení do svojho vnútroštátneho právneho poriadku s cieľom zabezpečiť ochranu pred akýmkoľvek neodôvodneným zaobchádzaním s každou osobou, ktorá dobromyseľne a na základe dôvodného podozrenia oznámi príslušným orgánom akékoľvek skutočnosti týkajúce sa trestných činov podľa Dohovoru.

Dňa 01. 07. 2002 nadobudol platnosť **Trestnoprávny dohovor Rady Európy o korupcii**, ktorý bol SR podpísaný dňa 27. 01. 1999 a vyhlásený ako Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí SR č. 375/2002 Z. z. (Dodatkový protokol k Trestnoprávnemu dohovoru o korupcii zo dňa 15. mája 2003 bol zverejnený v Zbierke zákonov ako oznámenie MZV SR č. 345/2005 Z. z. a pre SR je záväzný od 01. 08. 2005).

Dohovor zakotvuje pozitívne záväzky štátov v oblasti širokého kaleidoskopu foriem korupcie (verejných činiteľov, členov zákonodarných orgánov, zahraničných činiteľov, úradníkov, sudcov, ako i aktívnu a pasívnu korupciu v súkromnom sektore) a ekonomických trestných činov.

V oblasti ochrany oznamovateľov protispoločenskej činnosti nachádzame právnú úpravu v čl. 22, podľa ktorého každá strana prijme opatrenia nevyhnutné na poskytnutie účinnej a náležitej ochrany tým, ktorí oznamujú trestné činy stanovené v dohovore, alebo inak spolupracujú s vyšetrojúcimi orgánmi alebo orgánmi činnými v trestnom konaní, a svedkom, ktorí svedčia v súvislosti s týmito trestnými činmi.

Občianskoprávny dohovor o korupcii podpísaný SR dňa 08. 06. 2000 a vyhlásený ako Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí SR č. 370/2003 Z. z., ktorý nadobudol platnosť dňa 01. 11. 2003, s cieľom zabezpečiť vo vnútroštátnych právnych predpisoch zmluvných štátov účinné prostriedky nápravy pre osoby, ktoré utrpeli škodu následkom korupcie, ktoré by im umožnili chrániť svoje práva a záujmy vrátane možnosti získania náhrady škody, upravuje ochranu oznamovateľov protispoločenskej činnosti vo svojom čl. 9, ako pozitívny záväzok štátu pri ochrane zamestnancov, v zmysle ktorého štát poskytne vo svojich vnútroštátnych právnych predpisoch náležitú ochranu proti neoprávneným sankciám voči zamestnancom, ktorí majú oprávnené podozrenie na korupciu, a ktorí oznámia v dobrej viere svoje podozrenie zodpovedným osobám alebo orgánom.

Na úrovni Rady Európy bolo dňa 30. 04. 2014 prijaté **Odporúčanie CM/Rec(2014)7 Výboru ministrov členským štátom o ochrane oznamovateľov protispoločenskej činnosti**, podľa ktorého by oznamovatelia mali mať právo na utajenie a zachovanie utajenia svojej totožnosti, okrem prípadov, ak to vyžaduje spravodlivý proces. Oznamovatelia by ďalej mali byť chránení pred odvetnými opatreniami v akejkoľvek forme, či už priamo alebo nepriamo, a to zo strany ich zamestnávateľa a osôb pracujúcich pre zamestnávateľa, či konajúcich v mene zamestnávateľa. Odporúčanie medzi formy odvetvy zaraďuje prepustenie, pozastavenie výkonu funkcie, degradáciu, stratu možnosti povýšenia, odvetné preradenie na inú pozíciu, zníženie

alebo zrážky zo mzdy, šikanovanie, alebo iné trestné alebo diskriminačné zaobchádzanie. Ochrana by sa nemala prestať poskytovať len z dôvodu, že jednotlivec, ktorý urobil oznámenie alebo zverejnil informácie, sa mylil v kvalifikácii konania, alebo, že predpokladaná hrozba pre verejný záujem sa nenaplnila, za predpokladu, že oznamovateľ mal primerané dôvody veriť v správnosť (pravdivosť) oznámenia. Oznamovateľ by mal mať právo v príslušnom občianskoprávnom, trestnoprávnom alebo správnom konaní, upozorniť na skutočnosť, že oznámenie alebo zverejnenie informácie bolo urobené v súlade s vnútroštátnym právom. Ak zamestnávateľ zaviedol vnútorný systém preverovania oznámení a oznamovateľ zverejnil informáciu verejnosti bez toho, aby využil tento vnútorný systém, môže sa to zohľadniť pri rozhodovaní o opravných prostriedkoch alebo úrovni ochrany, ktorá by mala byť oznamovateľovi poskytnutá. V súdnom konaní o náhradu škody spôsobenej oznamovateľovi, v prípade, že poskytne primerané dôvody domnievať sa, že škoda bola spôsobená v príčinnej súvislosti s odvetou za urobenie oznámenia alebo zverejnenie informácie, by mal zamestnávateľ preukázať, že škoda nebola spôsobená s touto pohnútkou. Osoby, ktoré sa stali obeťou odvety za to, že urobili oznámenie vo verejnom záujme alebo zverejnili informácie, by mali mať k dispozícii predbežnú ochranu až do skončenia civilného súdneho konania, osobitne v prípadoch straty zamestnania.

Na úrovni Európskej únie bolo prijaté **Uznesenie Európskeho parlamentu z 24. októbra 2017 o legitímnych opatreniach na ochranu oznamovateľov konajúcich vo verejnom záujme pri odhaľovaní dôverných informácií spoločností a verejných orgánov (2016/2224(INI))**, ktoré je svojim obsahom, pokiaľ ide o ochranu poskytovanú oznamovateľom, takmer totožné s Odporúčaním Výboru ministrov Rady Európy.

Napokon bola prijatá **Smernica EP a Rady (EÚ) 2019/1937 z 23. októbra 2019 o ochrane osôb, ktoré nahlasujú porušenia práva Únie**, ktorá upravuje široký okruh spoločenských záujmov a oznamovateľov, ktorým sa má poskytovať ochrana, keď predpokladá vo výsledku poskytnutie ochrany na vnútroštátnej úrovni oznamovateľom (občanom EÚ i štátnym príslušníkom tretích krajín) nielen v oblasti poškodzovania a porušovania finančných záujmov (verejné obstarávanie, korupcia, podvody atď.), ale aj životného prostredia, v oblasti bezpečnosti výrobkov uvádzaných na trh, bezpečnosti dopravy, podvodného nadobúdania strelných zbraní, prekursorov výbušnín, udržania jadrovej bezpečnosti.

Keďže v zmysle čl. 288 Zmluvy o fungovaní Európskej únie je smernica záväzná pre každý členský štát, ktorému je určená, a to vzhľadom na výsledok, ktorý sa má dosiahnuť, pričom sa voľba foriem a metód ponecháva vnútroštátnym orgánom, bolo predpokladaným vyústením prijatie vnútroštátnej právnej úpravy.

2.2 Vnútroštátna právna úprava ochrany oznamovateľov protispoločenskej činnosti

Do právneho poriadku SR bola ochrana oznamovateľov protispoločenskej činnosti po prvýkrát zavedená zákonom č. 307/2014 Z. z. o niektorých opatreniach súvisiacich s oznamovaním protispoločenskej činnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej len „ZoOPČ“) s účinnosťou od 01. 01. 2015, a to na základe uznesenia vlády SR č. 137 zo dňa 20. 03. 2013 k návrhu opatrení na zabezpečenie plnenia odporúčaní prijatých Pracovnou skupinou

OECD pre úplatkárstvo v medzinárodných obchodných transakciách pre Slovenskú republiku v rámci Fázy 3 hodnotení, ktorým sa súčasne malo plniť Programové vyhlásenie vlády SR na roky 2012 – 2016, v ktorom sa vláda SR zaviazala posilniť ochranu oznamovateľov korupčného správania prijatím nových legislatívnych opatrení.

Súvisiacou legislatívnou zmenou bola článkom III. ZoOPČ prijatá zmena vtedy účinného zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok, spočívajúca v uložení povinnosti orgánom činným v trestnom konaní poskytnúť informácie oznamovateľovi (§ 62 TP) a svedkovi (§ 131 TP) o možnostiach a podmienkach poskytnutia ochrany pred neoprávneným postihom v pracovnoprávnom vzťahu. Nad rámec ochrany v pracovnoprávných vzťahoch bola zakotvená aj veľmi dôležitá ochrana oznamovateľa spočívajúca v utajení jeho totožnosti pri podaní trestného oznámenia, ak o to požiada, čo autor považuje za výrazný nástroj ochrany oznamovateľov protispoločenskej činnosti, a tým aj podpory oznamovania protispoločenskej činnosti, predovšetkým v kontexte ochrany obetí trestných činov, osobitne obetí domáceho násillia a nenávisťných trestných činov. Pre úplnosť však autor dodáva, že aj tento inštitút ochrany oznamovateľov môže byť nástrojom zneužitia práva kverulantov⁵ notoricky podávajúcich „anonymné“ trestné oznámenia na „vyfabulovanú obeť“.⁶

Vyústením implementácie Smernice EP a Rady (EÚ) 2019/1937 z 23. októbra 2019 o ochrane osôb, ktoré nahlasujú porušenia práva Únie, bolo následné prijatie **zákona č. 54/2019 Z. z. o ochrane oznamovateľov protispoločenskej činnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov** dňa 30. 01. 2019 (ďalej len „Zákon o ochrane oznamovateľov“ v príslušnom gramatickom tvare), ktorým bol zrušený ZoOPČ. Za pozitívum možno nepochybne považovať skutočnosť, že zákon doposiaľ nebol novelizovaný, čo indikuje istú mieru stability právneho predpisu (alebo azda *vice versa* menej intenzívne uplatňovanie v aplikačnej praxi).

V porovnaní s predchádzajúcou vnútroštátnou právnou úpravou došlo k viacerým zmenám s cieľom prehĺbiť, rozšíriť a zefektívniť ochranu poskytovanú oznamovateľom protispoločenskej činnosti.

Prijatím nového zákona došlo k precizácii pojmológie a terminológie a zmene konceptu (definície) pojmu oznámenia. Kým podľa § 2 ods. 1 písm. b/ ZoOPČ bolo „oznámením“ uvedenie skutočností, o ktorých sa fyzická osoba dozvedela v súvislosti s výkonom svojho zamestnania, povolania, postavenia alebo funkcie a ktoré môžu významnou mierou prispieť alebo prispeli k objasneniu závažnej protispoločenskej činnosti alebo k zisteniu alebo usvedčeniu jej páchatel'a, a podľa § 2 ods. 1 písm. d/ ZoOPČ bolo „podnetom“ oznámenie vrátane anonymného oznámenia a neanonymné podanie fyzickej osoby o inej protispoločenskej

⁵ Pozri nález Ústavného súdu SR zo dňa 15.10.2019, sp. zn. I. ÚS 277/2019, podľa ktorého „k nebezpečnému prenasledovaniu môže dôjsť aj šikanóznym výkonom práva zo strany zjavného kverulanta. Aj na takúto možnosť bola zrejme projektovaná vo svojej podstate neurčitá zákonná úprava podľa § 360a ods. 1 písm. e) Trestného zákona.“

⁶ Pojem vyfabulovaná obeť doposiaľ nie je v odbornej spisbe použitý. Autor si dovoľuje zámerne len v poznámke pod čiarou čitateľom naznačiť obsah pojmu vyfabulovaná obeť ako špecifický typ obeť, ktorá (ešte) nie je obeťou konkrétnej trestnej činnosti páchatel'a, ale je obeťou vyfabulovaných trestných oznámení kverulanta, na základe ktorých je nútená neustále sa zúčastňovať úkonov trestného konania. Je teda obeťou zneužívania práva kverulantom, ktorý *ipso iure* nie je páchatel'om žiadneho trestného činu, avšak neustálym podávaním (vyfabulovaných) trestných oznámení dochádza nepochybne k zneužívaniu práva, a preto u vyfabulovanej obeť možno hovoriť o „predstave obeť“. Z vyfabulovanej obeť sa následkom zneužívania práva môže stať reálna obeť (napr. trestného činu nebezpečného prenasledovania), prípadne obeť-páchatel'.

činnosti ako závažnej protispoločenskej činnosti, o ktorej sa dozvedela v súvislosti s výkonom svojho zamestnania, povolania, postavenia alebo funkcie, *de lege lata* sú legálne definovanými pojmami „oznámenie“, ktorým je podľa § 2 písm. b/ Zákona o ochrane oznamovateľov uvedenie skutočností, o ktorých sa fyzická osoba dozvedela v súvislosti s výkonom svojho zamestnania, povolania, postavenia alebo funkcie alebo v súvislosti s činnosťou vo verejnom záujme a ktoré sa týkajú protispoločenskej činnosti, a „kvalifikované oznámenie“, ktorým je podľa § 2 písm. c/ Zákona o ochrane oznamovateľov oznámenie, ktoré môže prispieť alebo prispelo k objasneniu závažnej protispoločenskej činnosti alebo k zisteniu alebo k usvedčeniu jej páchatel'a.

Sumarizujúc a komparujúc možno konštatovať, že došlo k vypusteniu pojmu „podnet“ a rozdeleniu obsahu pojmu „oznámenie“ na dva pojmy, čo zákonodarca odôvodňuje⁷ významom vo vzťahu k poskytovanej ochrane, keď oproti právnej úprave ZoOPČ sa pri definícii kvalifikovaného oznámenia vypustením znaku „významná miera“ nevyžaduje „vyššia kvalita informácií“. Nemusí ísť teda o informácie, ktoré môžu významnou mierou prispieť alebo prispeli k objasneniu závažnej protispoločenskej činnosti, čo vo vybranej odbornej spisbe po prijatí Zákona o ochrane oznamovateľov absentuje.⁸ Žiada sa dodať, že z množiny podaní bolo vypustené anonymné oznámenie, keďže takáto deľba stratila svoje opodstatnenie.

Obdobne došlo k redefinícii a precizovaniu pojmu „závažnej protispoločenskej činnosti“ rozšírením o ďalšie trestné činy machinácie pri verejnom obstarávaní a verejnej dražbe a ich explicitným definovaním v Zákone o ochrane oznamovateľov, znížením hranice pokuty správneho deliktu z 50 000 eur na 30 000 eur ako definičného znaku deliktu, ktorý je závažnou protispoločenskou činnosťou, a rozšírením množiny o správne delikty, za ktoré možno uložiť pokutu s hornou hranicou určenou výpočtom, čo spoločne je podľa autora kvalitatívnym prínosom zmeny právnej úpravy. K ďalšiemu precizovaniu došlo zmenou odkazujúcich právnych noriem u trestných činov verejných činiteľov podľa ôsmej hlavy druhého dielu osobitnej časti Trestného zákona alebo trestných činov korupcie podľa ôsmej hlavy tretieho dielu osobitnej časti Trestného zákona na paragrafové odkazujúce právne normy, čo autor, naopak, považuje za limitujúce z dôvodu prípadných zmien právnej úpravy predmetných dielov Trestného zákona. Definičný okruh závažnej protispoločenskej činnosti tak podľa § 2 písm. d/ Zákona o ochrane oznamovateľov tvoria trestný čin poškodzovania finančných záujmov Európskej únie podľa § 261 až 263 Trestného zákona, trestný čin machinácií pri verejnom obstarávaní a verejnej dražbe podľa § 266 až 268 Trestného zákona, trestné činy verejných činiteľov podľa § 326 až 327a Trestného zákona alebo trestné činy korupcie podľa § 328 až 336b Trestného zákona, trestný čin, za ktorý Trestný zákon ustanovuje trest odňatia slobody s hornou hranicou trestnej sadzby prevyšujúcou tri roky, správny delikt, za ktorý možno uložiť pokutu s hornou hranicou určenou výpočtom, a správny delikt, za ktorý možno uložiť pokutu s hornou hranicou vo výške najmenej 30 000 eur.

Nóvum právnej úpravy spočíva aj v zriadení Úradu na ochranu oznamovateľov protispoločenskej činnosti ako štátneho orgánu s celoštátnou pôsobnosťou, čím súčasne došlo

⁷ Dôvodová správa k návrhu zákona o ochrane oznamovateľov protispoločenskej činnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

⁸ BEZNOSKOVÁ, P. Zmena právnej úpravy ochrany oznamovateľov protispoločenskej činnosti. 2019.

k zmene právomocí a kompetencií vo veci poskytovania odmeny oznamovateľovi z Ministerstva spravodlivosti SR a vo veci ochrany oznamovateľov protispoločenskej činnosti z Národného inšpektorátu práce, a tým k zjednoteniu pod jeden orgán, a ktorý okrem uvedeného je právomocný a kompetentný aj vo veciach kontroly dodržiavania príslušných právnych noriem, poskytovania odborných stanovísk a poradenstva, či vykonávania osvetly.

Ďalšími významnými zmenami boli zavedenie postavenia oznamovateľa ako subjektu trestného konania,⁹ zavedenie preskúmacieho konania v prípade neposkytnutia ochrany v rámci trestného konania a konania o správnom delikte, posilnenie nezávislosti a zvýšenie ochrany zodpovednej osoby v rámci štruktúry precizovaním postavenia zodpovednej osoby, a napokon zavedenie administratívnej zodpovednosti osoby, ktorá urobí voči oznamovateľovi pracovnoprávny úkon bez súhlasu úradu alebo ktorá vyzradí totožnosť oznamovateľa, čo autor považuje za prvky zvyšujúce ochranu oznamovateľa protispoločenskej činnosti.

3 OCHRANA A NÁSTROJE OCHRANY OZNAMOVATEĽOV PROTISPOLOČENSKEJ ČINNOSTI

Právnu úpravu ochrany oznamovateľov protispoločenskej činnosti nachádzame v ust. § 7 Zákona o ochrane oznamovateľov. Jej podstatou možno rozumieť „súhrn práv a záruk, ktorými sa má presvedčiť osoba, aby podala oznámenie o protispoločenskej činnosti a nemusela sa báť dôsledkov, ktoré by pre ňu v dôsledku podaného oznámenia mohli vyplynúť zo strany zamestnávateľa“.¹⁰

Z hmotnoprávneho hľadiska spočíva ochrana oznamovateľov v pozitívnom vymedzení oprávnenia zamestnávateľa urobiť právny úkon alebo vydať rozhodnutie v pracovnoprávnom vzťahu voči chránenému oznamovateľovi, na ktorý chránený oznamovateľ nedal súhlas, len so súhlasom Úradu. Nedostatkým inštitútu ochrany oznamovateľov protispoločenskej činnosti je podľa názoru autora predovšetkým jeho obmedzenosť na právny vzťah medzi chráneným oznamovateľom a zamestnávateľom, s ktorým je chránený oznamovateľ v pracovnoprávnom vzťahu. Naopak, nesporným pozitívom je skutočnosť, že Zákon o ochrane oznamovateľov chráni všetky osoby, s odchýlkou u profesionálnych vojakov, u ktorých sa súhlas Úradu vyžaduje, len ak rozhoduje minister obrany SR alebo služobný úrad v prípadoch skončenia štátnej služby prepustením zo služobného pomeru podľa § 83 ods. 1 písm. a), c), d), f) tretieho bodu, g) a k), ods. 2 písm. h) a i) a ods. 5 písm. b) až k) zákona č. 281/2015 Z. z. o štátnej službe profesionálnych vojakov a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Súhlas úradu sa nevyžaduje, ak sa pracovnoprávnym úkonom priznáva nárok, alebo ak ide o pracovnoprávny úkon súvisiaci so skončením pracovnoprávneho vzťahu, ktorý je dôsledkom právnej skutočnosti, ktorá nezávisí od posúdenia zamestnávateľa,¹¹ signifikantne uplynutím času.

⁹ Rovnako POLIAKOVÁ, V. Oznamovateľ ako rovnoprávny subjekt prípravného konania. In: Policajná teória a prax. 2021, roč. 29, č. 1, s. 125.

¹⁰ BEZNOSKOVÁ, P. Zmena právnej úpravy ochrany oznamovateľov protispoločenskej činnosti. 2019.

¹¹ Napríklad § 55 ods. 2 a 4, § 60, § 63 ods. 1 písm. a), c) a d) prvý až tretí bod, § 68 ods. 1 písm. a) zákona č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce, § 192 ods. 1 písm. f) a g) zákona č. 73/1998 Z. z. o štátnej službe príslušníkov PZ, SIS, ZVJS a Železničnej polície, § 60 ods. 1 zákona č. 315/2001 Z. z. o Hasičskom a záchrannom zbore, § 64 ods.

S poukazom na legálnu definíciu pojmu závažnej protispoločenskej činnosti *ut supra*, kde jedným z pojmových znakov je trestný čin, za ktorý Trestný zákon ustanovuje trest odňatia slobody s hornou hranicou trestnej sadzby prevyšujúcou tri roky, napr. v prípadoch trestných činov týrania blízkej a zverenej osoby, kde oznamovateľom by mohol byť typicky starý rodič, iná blízka osoba, rodina, sused, učiteľ, spolužiak, či lekár,¹² organizovanej trestnej činnosti, násilnej trestnej činnosti, či nenávistných trestných činov, kde oznamovatelia by sa sami mohli stať obeťou útoku páchatel'a, vyznieva ochrana oznamovateľa v zmysle Zákona o ochrane oznamovateľov pomerne zanedbateľne.

Ochrana oznamovateľa podľa § 8 Zákona o ochrane oznamovateľov protispoločenskej činnosti zaniká doručením písomného oznámenia chráneného oznamovateľa o vzdaní sa ochrany Úradu, skončením alebo zánikom pracovnoprávneho vzťahu chráneného oznamovateľa v inej súvislosti, než s jeho oznámením, uplynutím troch rokov od skončenia trestného konania alebo konania o správnom delikte (okrem prípadu, ak trestné konanie skončí postúpením veci inému orgánu), odsúdením chráneného oznamovateľa za trestný čin krivého obvinenia alebo za trestný čin krivej výpovede a krivej prisahy v súvislosti s urobením kvalifikovaného oznámenia, alebo doručením písomného oznámenia orgánu, ktorý poskytol ochranu, zamestnávateľovi, ak sa preukáže, že kvalifikované oznámenie nie je konaním v dobrej viere.

3.1 Ochrana poskytovaná v rámci trestného konania

Oznamovateľovi závažnej protispoločenskej činnosti, ktorá je trestným činom, a jeho blízkej osobe, ak je v pracovnoprávnom vzťahu k tomu istému zamestnávateľovi ako oznamovateľ alebo je v pracovnoprávnom vzťahu k zamestnávateľovi, ktorý je závislou osobou vo vzťahu k zamestnávateľovi oznamovateľa, poskytuje v každom štádiu trestného konania ochranu výlučne prokurátor na základe ústnej alebo písomnej žiadosti oznamovateľa, ktorú oznamovateľ môže podať spolu s oznámením protispoločenskej činnosti alebo kedykoľvek počas konania, a to buď priamo prokurátorovi, alebo prostredníctvom iného orgánu verejnej moci (typicky policajta), ktorý má povinnosť bezodkladne takúto žiadosť doručiť prokurátorovi. Prokurátor však nemá zákonom ustanovenú lehotu, v ktorej by mal rozhodnúť.

Ak prokurátor zistí, že oznamovateľ, ktorý podal žiadosť o poskytnutie ochrany, urobil kvalifikované oznámenie, bezodkladne mu poskytne ochranu podľa § 7 Zákona o ochrane oznamovateľov *ut infra*, a túto skutočnosť písomne oznámi oznamovateľovi, zamestnávateľovi a Úradu, a doručí oznamovateľovi aj poučenie o právach a povinnostiach, ktoré mu vyplývajú z postavenia chráneného oznamovateľa. **Oznamovateľ sa však stáva chráneným oznamovateľom až momentom doručenia oznámenia o poskytnutí ochrany zamestnávateľovi.** Vzhľadom na povinnosť fyzických osôb-podnikateľov registrovaných pre daň z príjmov a všetkých právnických osôb komunikovať s orgánmi verejnej moci elektronicky, zahŕňajúc fikciu doručenia, aj keď sa adresát o doručení správy nedozvedel, je

2 a 5, § 65, 66, 72, § 75 ods. 1 písm. a) a § 82 zákona č. 55/2017 Z. z. o štátnej službe a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

¹² FRAŇO, J. D. Ako oznámiť týranie? In: *Slovo*. 2020, roč. 52, č. 13-14, s. 22.

možné považovať poskytnutie ochrany za pomerne efektívne (rýchle), a to momentom doručenia do elektronickej schránky zamestnávateľa. Autor sa v tejto súvislosti nemôže bez ďalšieho stotožniť so zovšeobecneným názorom, že „na doručovanie sa v zmysle ust. § 24 ods. 2 zákona č. 54/2019 Z. z. aplikuje doručovanie verejnou vyhláškou podľa ust. § 26 zákona č. 71/1967 Zb.“,¹³ pretože v zmysle dôvodovej správy¹⁴ postupy podľa Zákona o ochrane oznamovateľov sú neformálne s cieľom rýchleho poskytnutia ochrany oznamovateľovi. Je navyše v súlade so všeobecným princípom spravodlivosti a princípom právnej istoty aj na strane zamestnávateľa, v prípade, ak oznamovateľ využije možnosť ochrany, byť informovaný o poskytnutej ochrane nielen formou verejnej vyhlášky, ktorú v aplikačnej praxi zamestnávateľ nemá kapacitu pravidelne sledovať, najmä, ak nepôsobí v blízkosti sídla Úradu, keďže Úrad nemá úradnú vývesku na svojom webovom sídle, ale aj formou elektronickej správy doručenej do elektronickej schránky zamestnávateľa, e-mailu na zverejnenú alebo zistenú e-mailovú adresu štatutárneho orgánu, či listu adresovaného štatutárnemu orgánu. V tejto súvislosti nemožno opomenúť, že na zamestnávateľa sa prijatím písomného oznámenia o poskytnutí ochrany zásada prezumpcie neviny neprestáva vzťahovať, a preto nie je na mieste realizovať notifikačnú povinnosť (aj napriek neformálnym postupom) spôsobom, ktorým by sa táto informácia dostala do dispozičnej sféry akéhokoľvek (inak neoprávneného) zamestnanca. Nie je totiž v súlade s účelom ochrany oznamovateľov protispoločenskej činnosti informovať všetkých (ostatných) zamestnancov o poskytnutej ochrane, a tým aj *a priori* diskreditovať zamestnávateľa pred zamestnancami do času právoplatného rozhodnutia vo veci samej, a rovnako tak zamestnanca pred ostatnými zamestnancami. Úrad by mal teda zabezpečiť, aby sa oznámenie dostalo výlučne do dispozičnej sféry štatutárneho orgánu.

Zákonodarca oznamovateľovi v prípade, že kvalifikované oznámenie bolo podané anonymne, umožnil rozhodnúť sa nevyužiť ochranu a postavenie chráneného oznamovateľa, a namiesto ochrany podľa § 7 Zákona o ochrane oznamovateľov požiadať prokurátora „iba“ o vydanie písomného potvrdenia o tom, že urobil kvalifikované oznámenie, ak by zamestnávateľ vykonal úkony proti zamestnancovi ako oznamovateľovi protispoločenskej činnosti. Ak prokurátor zistí, že oznamovateľ urobil kvalifikované oznámenie, bezodkladne mu vydá o tom potvrdenie spolu s poučením o právach a povinnostiach, ktoré mu vyplývajú v súvislosti s urobením kvalifikovaného oznámenia.

V prípade, ak prokurátor zistí, že oznamovateľ, ktorý podal žiadosť o poskytnutie ochrany, neurobil kvalifikované oznámenie, bezodkladne mu písomne oznámi túto skutočnosť s uvedením dôvodov neposkytnutia ochrany a s poučením o možnosti preskúmať neposkytnutie ochrany. Oznamovateľ má právo do 15 dní od doručenia oznámenia o skutočnosti, že neurobil kvalifikované oznámenie, požiadať sám, alebo prostredníctvom Úradu, nadriadeného prokurátora, aby preskúmal dôvody neposkytnutia ochrany. Nadriadený prokurátor má povinnosť do 15 dní od doručenia žiadosti rozhodnúť o poskytnutí ochrany a písomne oznámiť túto skutočnosť oznamovateľovi, zamestnávateľovi a Úradu, alebo v rovnakej lehote oznámiť oznamovateľovi alebo Úradu, že oznamovateľ neurobil kvalifikované oznámenie.

¹³ ČIČKANOVÁ, P. Komentár zákona č. 54/2019 Z. z.

¹⁴ Dôvodová správa k návrhu zákona o ochrane oznamovateľov protispoločenskej činnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Vlastné rozhodnutie o samotnom poskytnutí ochrany nie je v diskrečnej právomoci prokurátora. Problematickou v aplikačnej praxi je otázka, či v čase prijatia oznámenia ide o kvalifikované oznámenie, čo je vecou právneho posúdenia prokurátora, a podmienkou, od splnenia ktorej závisí poskytnutie ochrany, ak o ňu oznamovateľ požiada. Informácie v oznámení totiž nemusia v momente urobenia oznámenia viesť k objasneniu závažnej protispoločenskej činnosti alebo k zisteniu alebo usvedčeniu páchatel'a, no predsa môžu mať rozhodujúci charakter pre ďalší priebeh trestného konania, keď napokon povedú k objasneniu závažnej protispoločenskej činnosti alebo k zisteniu alebo k usvedčeniu páchatel'a, a preto právne posúdenie, či ide o kvalifikované oznámenie, nemožno podceňovať, a zavedenie opravného prostriedku proti rozhodnutiu prokurátora v I. stupni autor považuje za významný prvok zvýšenia kvality ochrany oznamovateľov protispoločenskej činnosti, ktorí svojim oznámením, hoc aj dodatočne významným, môžu byť postihnutí. Nedostatkom právnej úpravy naopak ostáva, že poskytnutie ochrany oznamovateľovi protispoločenskej činnosti je na základe dispozitívneho úkonu oznamovateľ'a a nie je *ex officio*,¹⁵ napr. ihneď po posúdení prokurátora, že ide o kvalifikované oznámenie (teda s vynechaním podania žiadosti o poskytnutie ochrany oznamovateľom). V prípade právneho posúdenia prokurátorom, že ide o kvalifikované oznámenie, je rozhodnutie v zásade formálnym úkonom. Sumarizujúc možno konštatovať, že rozhodnutie o poskytnutí ochrany prokurátorom nie je v jeho diskrečnej právomoci, ale je vecou právneho posúdenia otázky, či oznámenie je kvalifikované alebo nie.

Zákomom o ochrane oznamovateľov došlo článkom II. aj k doplneniam a zmenám Trestného poriadku, ktorými došlo k rozšíreniu práv oznamovateľ'a (protispoločenskej činnosti) s cieľom¹⁶ umožniť oznamovateľovi, ktorý je znalý problematiky v oblasti, v ktorej sa vyšetruje podozrenie zo spáchania trestného činu týka, napomáhať OČTK vyhľadávať a zabezpečovať relevantné dôkazy za účelom ich vyhodnotenia v rámci trestného konania, a to najmä v prípadoch, kedy z povahy veci OČTK nemusia nevyhnutne disponovať potrebnou odbornosťou, a ktoré autor považuje za významné prvky kvalitatívneho zlepšenia postavenia oznamovateľ'a protispoločenskej činnosti. Uvedené však nekoreluje s tvrdením aplikačnej praxe, že „oznamovateľ je väčšinou bežný občan, ktorý nedisponuje dostatočnými právnymi vedomosťami, aby mohol príslušné konanie správne posúdiť ako trestný čin“.¹⁷ Autor sa súčasne stotožňuje s pochybnosťou vznesenou v odbornej spisbe,¹⁸ že v dôvodovej správe (ktorá predstavuje základný prameň autentického výkladu) absentuje konkretizácia odbornosti a postupu pri vyhľadávaní a zabezpečovaní dôkazov, pričom rovnako je pochybná zákonnosť takého získavania dôkazov, ktorá sa má zavedením procesných oprávnení zjednodušiť, avšak nestotožňuje sa so spochybňovaním prínosu oznamovateľ'a protispoločenskej činnosti ako odborníka, kde práve oznamovateľ protispoločenskej činnosti je ten, kto disponuje najväčším

¹⁵ Rovnako už KORDÍK, M. – KURILOVSKÁ, L. Transposing the Aspects of Private and Administrative Law into Criminal Law as a Current Trend. In: *Notitiae iudiciales Academiae collegii aedilium in Bratislava*. 2016, roč. 2, č. 1, s. 111.

¹⁶ Dôvodová správa k návrhu zákona o ochrane oznamovateľov protispoločenskej činnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov

¹⁷ BLAŽEK, R. Problematika príslušnosti policajtov v trestnom konaní. In: ČENTÉŠ, J. (ed.) „Efektívnosť prípravného konania – jej skúmanie, výzvy a perspektívy“. Bratislava: PF UK, 2020, s. 22.

¹⁸ POLIAKOVÁ, V. Oznamovateľ ako rovnoprávny subjekt prípravného konania. In: *Policajná teória a prax*, 2021, roč. 29, č. 1, s. 127.

množstvom prameňov dôkazov, ktoré dokáže najlepšie objasniť (vysvetliť obsah, súvislosti, dôsledky). Je nesporné, že ochrana oznamovateľov protispoločenskej činnosti je koncipovaná ako posilnenie podpory v oznamovaní protispoločenskej činnosti a ochrane oznamovateľov „zvnútra“ subjektu. Nemožno prehliadať skutočnosť, že oznámiť protispoločenskú činnosť „človekom zvnútra“, si vyžaduje obrovské množstvo odvahy a extrémne riziko. Rovnako, ak sa niekto odváži oznámiť napr. domáce násilie, účelom ochrany je zabrániť novej pomste v prípade, ak je zamestnávateľ ovplyvniteľný podozrivým z dôvodu priateľstva, iného vzťahu, alebo z dôvodu v aplikačnej praxi sa často vyskytujúcich praktík „očierňovania“ oznamovateľa u jeho zamestnávateľa.

Okrem uvedeného získal oznamovateľ oproti predchádzajúcej právnej úprave, ak nie je zároveň poškodeným, oprávnenie robiť návrhy na vykonanie dôkazov alebo na ich doplnenie a predkladať dôkazy v lehotách podľa § 46 ods. 5 TP, pričom výslovným vyhlásením sa svojich procesných práv môže vzdať. V tejto súvislosti sa nemožno stotožniť so skeptickým názorom¹⁹ o nezodpovedaní spôsobu overenia fundovanej stránky oznamovateľa v tom-ktorom odbore, resp. oblasti, v ktorej má byť nápomocný OČTK, pretože účelom posilnenia postavenia oznamovateľa protispoločenskej činnosti nemá byť nahradenie odbornej činnosti ani odborného konzultanta (§ 141 a nasl. TP). Oznamovateľ má taktiež právo nazeráť do spisov, byť upovedomený o vznesení obvinenia, rozšírení obvinenia, uplatnení odklonov v trestnom konaní, pričom významné nové signifikantne posilňujúce postavenie oznamovateľa spočíva v jeho práve podať sťažnosť proti uzneseniu o postúpení veci podľa § 214 ods. 4 Trestného poriadku, zastavení trestného stíhania (okrem prípadu, ak sa schváli zmier), o podmienčnom zastavení trestného stíhania, podmienčnom zastavení trestného stíhania spolupracujúceho obvineného a prerušení trestného stíhania. Napokon oznamovateľovi je doručované aj uznesenie prokurátora podľa § 230 Trestného poriadku (notifikačná povinnosť prokurátora). Celkovo uvedený nový koncept umožňuje oznamovateľom aktívne pôsobiť v procese odhaľovania trestnej činnosti. Ak sa oznamovateľovi poskytuje ochrana v pracovnoprávnom vzťahu, Úrad má rovnaké práva a povinnosti ako oznamovateľ.

Nad rámec príspevku sa žiada dodať, že v konaní o správnom delikte, ktorý je závažnou protispoločenskou činnosťou, sa postupuje rovnako, avšak kompetentným je správny orgán príslušný na konanie o správnom delikte, resp. nadriadený správny orgán, pričom v prípade odovzdania alebo postúpenia veci v trestnom konaní účinky žiadosti o poskytnutie ochrany zostávajú v zmysle § 6 ods. 5 Zákona o ochrane oznamovateľov zachované.

3.2 Ochrana oznamovateľov v pracovnoprávnych vzťahoch

V kontexte pracovnoprávnych vzťahov nachádzame ochranu oznamovateľov protispoločenskej činnosti v dvoch rovinách.

Podľa § 13 ods. 2 zákona č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce v účinnom znení (ďalej len „ZP“) sa zakazuje diskriminácia z dôvodu oznámenia kriminality alebo inej protispoločenskej činnosti. Podľa § 13 ods. 8 ZP zamestnanec nesmie byť v pracovnoprávnom vzťahu

¹⁹ tamtiež

prenasledovaný, ani inak postihovaný za to, že podá na iného zamestnanca alebo na zamestnávateľa *inter alia* návrh na začatie trestného stíhania alebo iné oznámenie o kriminalite alebo inej protispoločenskej činnosti, alebo že si uplatňuje práva a právom chránené záujmy vyplývajúce z pracovnoprávneho vzťahu. Na uvedené normatívne modalities právnych noriem formulované ako zákaz zamestnávateľa konať (*non facere*) nadväzuje ust. § 47 ods. 2 ZP ukladajúce zamestnávateľovi povinnosť oboznámiť zamestnanca s vnútorným predpisom upravujúcim oznamovanie kriminality alebo inej protispoločenskej činnosti, ktorý má s poukazom na ust. § 10 ods. 8 Zákona o ochrane oznamovateľov zamestnávateľ, ktorý zamestnáva najmenej 50 zamestnancov, a zamestnávateľ, ktorý je orgánom verejnej moci, ktorý zamestnáva najmenej 5 zamestnancov, povinnosť vydať.

Na úrovni ZP je poskytovaná ochrana oznamovateľom aj v oblasti nárokov z neplatného skončenia pracovného pomeru, kde ak zamestnávateľ dal zamestnancovi neplatnú výpoveď alebo s ním neplatne skončil pracovný pomer okamžite alebo v skúšobnej dobe, a ak zamestnanec oznámil zamestnávateľovi, že trvá na tom, aby ho naďalej zamestnával, a ak došlo k skončeniu pracovného pomeru počas poskytovania ochrany podľa Zákona o ochrane oznamovateľov, je zamestnávateľ povinný zamestnancovi poskytovať v zmysle § 79 a nasl. ZP náhradu mzdy v sume jeho priemerného zárobku bez časového obmedzenia, na ktoré sa nevzťahuje modifikácia súdom.

Na úrovni Zákona o ochrane oznamovateľov protispoločenskej činnosti spočíva ochrana oznamovateľov v aprobácii právneho úkonu zamestnávateľa a v oprávnení Úradu pozastaviť účinnosť pracovnoprávneho úkonu.

Pokiaľ ide o **udelenie súhlasu s pracovnoprávnym úkonom** podľa § 7 Zákona o ochrane oznamovateľov, Úrad udelí súhlas s navrhovaným pracovnoprávnym úkonom zamestnávateľa voči chránenému oznamovateľovi, len ak zamestnávateľ preukáže, že navrhovaný pracovnoprávny úkon nemá žiadnu príčinnú súvislosť s kvalifikovaným oznámením, inak žiadosť o udelenie súhlasu zamietne. Ide o kogentnú normu charakteru takmer akuzačného procesu, kde ťarcha dokazovania spočíva na zamestnávateľovi, v čom možno vidieť trendy Európskej únie v ochrane zamestnancov a vysokú podobnosť so sporom s ochranou slabšej strany (individuálny pracovnoprávny spor) podľa zákona č. 160/2015 Z. z. Civilný sporový poriadok v účinnom znení.

Na konanie podľa § 7 Zákona o ochrane oznamovateľov sa podľa § 24 ods. 1 Zákona o ochrane oznamovateľov vzťahuje Správny poriadok. Rozhodnutie Úradu teda musí mať náležitosti podľa § 47 Správneho poriadku a pred jeho vydaním je Úrad povinný zistiť presne a úplne skutočný stav vecí, a za tým účelom si obstarat' potrebné podklady pre rozhodnutie podľa § 32 ods. 2 a nasl. Správneho poriadku, pričom nie je viazaný len návrhmi účastníkov konania. Na dokazovanie sa taktiež vzťahujú ustanovenia Správneho poriadku.²⁰

Proti rozhodnutiu Úradu o žiadosti o udelenie súhlasu nemožno podať odvolanie a neudelenie súhlasu Úradu na právny úkon je sankcionované neplatnosťou právneho úkonu zamestnávateľa. Z uvedeného možno dedukovať na monopol Úradu v oblasti ochrany oznamovateľov protispoločenskej činnosti, no súčasne možno pozorovať isté riziko, ak

²⁰ K dokazovaniu a vedeniu správneho konania pozri aj FRAŇO, J. D. Inštitút predbežnej ochrany poskytovanej obcou a analýza jeho využitia v Košickom kraji. In: Právny obzor. 2022, roč. 105, č. 2, s. 149-151.

zamestnanec podá kvalifikované podanie v dobrej viere na zamestnávateľa, obdobne, ako sa v aplikačnej praxi zvyšuje trend v obvineniach zo sexuálneho zneužívania a korupcie, ktoré nemusia byť založené na pravde a môžu byť len nástrojom zneužitia práva.²¹ S poukazom na neprípustnosť opravného prostriedku sa žiada dodať, že ak by zamestnávateľ podal znova žiadosť o schválenie totožného právneho úkonu voči chránenému oznamovateľovi, je nanajvýš nepravdepodobné, že Úrad by vydal iné rozhodnutie. Zamestnávateľ sa tak môže dostať aj bez skutočného vlastného pričinenia do nevýhodnejšieho postavenia. Preto sa vhodnejšou úpravou, viac súladnou so základnými princípmi práva, javí prípustnosť opravného prostriedku s vylúčením odkladného účinku, hoci nemožno nesúhlasiť s názorom, že vylúčením odvolania sa vo všeobecnosti sleduje jediný cieľ, a to zamedziť prietahom v konaní.²² Radno v tejto súvislosti dodať, že oznamovateľ sa môže obrátiť so správnou žalobou na správny súd.

V prípade, ak oznamovateľ nevyužil ochranu a postavenie chráneného oznamovateľa (vyžiadal si „iba“ potvrdenie o podaní kvalifikovaného oznámenia), a domnieva sa, že v súvislosti s oznámením bol voči nemu urobený pracovnoprávny úkon, s ktorým nesúhlasí, môže požiadať Úrad do 15 dní odo dňa, keď sa dozvedel o pracovnoprávnom úkone, o **pozastavenie účinnosti tohto pracovnoprávneho úkonu**. Úrad účinnosť pracovnoprávneho úkonu pozastaví bezodkladne, ak bola dodržaná lehota a ak zamestnávateľ v primeranej lehote určenej Úradom nepreukázal, že pracovnoprávny úkon nemá príčinnú súvislosť s oznámením.

Úrad bezodkladne pozastaví aj účinnosť pracovnoprávneho úkonu urobeného voči fyzickej osobe, ktorá zverejnila skutočnosti o protispoločenskej činnosti, o ktorých sa dozvedela v súvislosti s výkonom svojho zamestnania, povolania, postavenia, funkcie alebo činnosťou vo verejnom záujme, ak sa táto fyzická osoba mohla oprávnene domnievať, že urobenie oznámenia by nevedlo k riadnemu prešetreniu oznámenia alebo by urobenie oznámenia mohlo viesť k jej postihu.

Úrad o pozastavení účinnosti pracovnoprávneho úkonu vydáva potvrdenie, ktoré doručuje zamestnávateľovi a oznamovateľovi. Dňom doručenia potvrdenia oznamovateľovi toto nadobúda účinnosť, na rozdiel od ochrany poskytnutej v trestnom konaní alebo konaní o správnom delikte. Rozhodnutiu, ktoré je pracovnoprávnym úkonom, sa pozastavením účinnosti odkladá vykonateľnosť. Ako bolo uvedené, pri ochrane oznamovateľov podľa Zákona o ochrane oznamovateľov sa uplatňujú neformálne postupy, proti ktorým však zamestnávateľ v prevažnej väčšine nemá k dispozícii opravné prostriedky.

Ak úrad nevyhoví žiadosti o pozastavenie účinnosti pracovnoprávneho úkonu, písomne oznámi oznamovateľovi dôvody, pre ktoré nepozastavil účinnosť pracovnoprávneho úkonu.

Pozastavenie účinnosti pracovnoprávneho úkonu sa skončí uplynutím 30 dní od doručenia potvrdenia oznamovateľovi. Zákon následne predpokladá podanie návrhu na nariadenie neodkladného opatrenia na súd a vyvolanie civilného sporového konania, preto dorúčením návrhu na nariadenie neodkladného opatrenia na súd počas tejto lehoty sa trvanie

²¹ Obdobne aj VOJTUŠ, F. Postup pred začatím trestného stíhania – quo vadis? In: MARKOVÁ, V. – L. STRÉMY (eds.) Aktuálne otázky trestného práva v teórii a praxi. Bratislava: APZ, 2021, s. 289.

²² SOBIHARD, J. Správny poriadok. Komentár. 6. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2013, s. 198.

pozastavenia účinnosti pracovnoprávneho úkonu predlžuje až do nadobudnutia vykonateľnosti rozhodnutia súdu o tomto návrhu.

Uvedené sa vzťahuje aj na zodpovednú osobu a na zamestnancov, ktorí sa podieľajú na plnení úloh zodpovednej osoby.

ZÁVER

Podľa názoru autora je právna úprava ochrany oznamovateľov protispoločenskej činnosti po prijatí Zákona o ochrane oznamovateľov protispoločenskej činnosti v roku 2019 a precizácii niektorých najvýznamnejších pojmov, ako aj súvisiacich právnych noriem, na pomerne vysokej kvalitatívnej úrovni, avšak súčasne možno konštatovať, že ochrana podľa Zákona o ochrane oznamovateľov protispoločenskej činnosti je zameraná vyslovene na ochranu osôb v pracovnoprávnom vzťahu, čo je ostatne aj predmetom Zákona o ochrane oznamovateľov, a tým činom nerieši potrebu ochrany oznamovateľov protispoločenskej činnosti tak, ako to požaduje legislatíva EÚ, čím možno konštatovať, že dochádza k porušovaniu práva EÚ. Autor si zároveň dovoľuje vyjadriť pochybnosť o prínose a efektívite samostatného Úradu na ochranu oznamovateľov protispoločenskej činnosti, z pohľadu hodnoty za peniaze, ktorý bolo potrebné vybaviť personálnym substrátom a zabezpečiť ho aj po materiálno-technickej stránke, pričom Úrad za rok 2022 vykázal oficiálne výdavky v sume viac než jeden milión eur (bez započítania výdavkov na platy), a za prvý kvartál roku 2023 už 80 tisíc eur, hoci autor nespochybňuje význam osvetly a budovania pozitívneho obrazu o oznamovaní nekalých praktík, ktorý sa dá dosiahnuť aj spoluprácou s mimovládny sektorom, v ktorom, v kontexte masívneho nárastu počtu implementačných partnerov medzinárodných organizácií od roku 2022 z dôvodu medzinárodného ozbrojeného konfliktu na Ukrajine, dochádza k masovému zavádzaniu prepracovaných vnútorných mechanizmov nahlasovania podozrení zo sexuálneho vykorisťovania a zneužívania,²³ ktoré sú veľmi podobné vnútorným systémom preverovania oznámení podľa Zákona o ochrane oznamovateľov, a ktoré by tak mohli byť implementované spoločne v rámci politik subjektov.

Podľa názoru autora však kompetencie v oblasti ochrany oznamovateľov protispoločenskej činnosti zverené Národnému inšpektorátu práce, s poukazom na štatistiky samotného Úradu na ochranu oznamovateľov protispoločenskej činnosti, boli dostatočné a efektívne z hľadiska využívania verejných financií, pričom z hľadiska legislatívnych úprav a zmien právomocí a kompetencií, s prihliadnutím na vyhnutie sa nežiaducim presahom kompetencií prostredníctvom iných právnych predpisov, by bolo bývalo bezproblémovým riešením zakotvenie kompetencie a právomoci Hlavnému inšpektorátu práce a jednotlivým inšpektorátom práce do zákona č. 125/2006 Z. z. o inšpekcii práce prostredníctvom samostatného článku v zákone (návrhu zákona) č. 54/2019 Z. z. o ochrane oznamovateľov protispoločenskej činnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ostatne tak, ako sa to vykonalo v oblasti novelizácie Trestného poriadku, či iných právnych predpisov.

²³ Bližšie pozri <https://emergency.unhcr.org/protection/protection-mechanisms/protection-sexual-exploitation-and-abuse-psea;> <https://agora.unicef.org/course/info.php?id=7380;> <https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd1486/files/documents/Protection-from-Sexual-Exploitation-and-Abuse.pdf>

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

- BEZNOSKOVÁ, P. Zmena právnej úpravy ochrany oznamovateľov protispoločenskej činnosti. In: *Práca, mzdy a odmeňovanie*. 2019, Roč. XIV, č. 5, ISBN: 858-41-1306-269-5.
- BLAŽEK, R. Problematika príslušnosti policajtov v trestnom konaní. In: ČENTÉŠ, J. (ed.). *„Efektívnosť prípravného konania – jej skúmanie, výzvy a perspektívy“*. Bratislava: PF UK, 2020, s. 20-27. ISBN: 978-80-7160-577-5.
- CHOVANCOVÁ, Ľ. - M. KOVANIČ. *Verejná mienka je na strane whistleblowerov. Vplyv socio-ekonomických faktorov na vnímanie whistleblowingu na Slovensku*. Bratislava: Úrad na ochranu oznamovateľov, 2022. Online. [cit. 2023-04-10]. Dostupné na: <<https://www.oznamovatelia.sk/wp-content/uploads/2022/08/komentar-maj-2022.pdf>>
- ČIČKÁNOVÁ, P. *Komentár zákona č. 54/2019 Z. z.* Online. [cit. 2023-04-10]. Dostupné na: <<https://www.epi.sk/epi-komentar/Komentar-zakona-c-54-2019-Z-z.htm>>
- Dohovor Organizácie Spojených národov proti korupcii
- Dôvodová správa k návrhu zákona o ochrane oznamovateľov protispoločenskej činnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov
- Edward Snowden Condemns Trump's Mistreatment of Whistleblower Who Exposed Ukraine Scandal. *Democracy now*. Online. [cit. 2023-04-10]. Dostupné na: <<https://www.democracynow.org/shows/2019/9/26>>
- FRAŇO, J. D. Ako oznámiť týranie? In: *Slovo*. 2020, roč. 52, č. 13-14, s. 21-22. ISSN 1335-7492.
- KORDÍK, M. – KURILOVSKÁ, L. Transposing the Aspects of Private and Administrative Law into Criminal Law as a Current Trend. In: *Notitiae iudiciales Academiae collegii aedilium in Bratislava*. 2016, roč. 2, č. 1, s. 108-118. ISSN 2453-6954.
- Nález Ústavného súdu SR zo dňa 15.10.2019, sp. zn. I. ÚS 277/2019.
- Občianskoprávny dohovor o korupcii
- Odporúčanie CM/Rec(2014)7 Výboru ministrov členským štátom o ochrane oznamovateľov protispoločenskej činnosti
- POLIAKOVÁ, V. Oznamovateľ ako rovnoprávny subjekt prípravného konania. In: *Policajná teória a prax*. 2021, roč. 29, č. 1, s. 121-132. ISSN 1335-1370.
- Smernica EP a Rady (EÚ) 2019/1937 z 23. októbra 2019 o ochrane osôb, ktoré nahlasujú porušenia práva Únie
- SOBIHARD, J. *Správny poriadok. Komentár*. 6. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2013, 347 s. ISBN 978-80-8078-600-7.
- Trestnoprávny dohovor Rady Európy o korupcii
- Úrad na ochranu oznamovateľov. *Po ochrane whistleblowerov je veľký dopyt, potrebujeme zefektívniť interné oznamovacie systémy*. Online. [cit. 2023-04-10]. Dostupné na: <<https://www.oznamovatelia.sk/po-ochrane-whistleblowerov-je-velky-dopyt>>

Uznesenie Európskeho parlamentu z 24. októbra 2017 o legitímnych opatreniach na ochranu oznamovateľov konajúcich vo verejnom záujme pri odhaľovaní dôverných informácií spoločností a verejných orgánov (2016/2224(INI))

VOJTUŠ, F. Postup pred začatím trestného stíhania – quo vadis? In: MARKOVÁ, V. – L. STRÉMY (eds.) *Aktuálne otázky trestného práva v teórii a praxi*. Bratislava: APZ, 2021, s. 286-294. ISBN: 978-80-8054-910-7.

Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon

Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok

Zákon č. 307/2014 Z. z. o niektorých opatreniach súvisiacich s oznamovaním protispoločenskej činnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce

Zákon č. 54/2019 Z. z. o ochrane oznamovateľov protispoločenskej činnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (správny poriadok)

ZRUŠENIE PRÁVOPLATNÝCH ROZHODNUTÍ V PRÍPRAVNOM KONANÍ V AKTUÁLNEJ APLIKAČNEJ PRAXI

ABOLITION OF FINAL DECISIONS IN PREPARATORY PROCEEDINGS IN CURRENT APPLICATION PRACTICE

JUDr. Mikuláš Lévai

doktorandský študijný program trestné právo
Právnická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave
Katedra trestného práva a kriminológie
mikulaslevai@gmail.com

Abstrakt: Mimoriadne opravné prostriedky vo svojej podstate narúšajú právnu istotu a ich uplatňovanie tak musí byť jednak opodstatnené, a zároveň aj výnimočné. Jedným z mimoriadnych opravných prostriedkov, ktorý sa v právnom poriadku Slovenskej republiky vyskytuje, je inštitút zrušenia právoplatných rozhodnutí v prípravnom konaní. Pri aplikácii tohto inštitútu sa ako v laickej, tak aj odbornej verejnosti aktuálne vynárajú rôzne otázky. Hlavným cieľom tohto príspevku je poukázať na niektoré vybrané javy, ktoré sa v aplikačnej praxi vyskytujú. Príspevok nezostane len pri poukazovaní na problém a bude sa snažiť ponúknuť riešenie na ich odstránenie v budúcnosti.

Kľúčové slová: generálny prokurátor, opravný prostriedok, rozhodnutie

Abstract: Extraordinary remedies, in their essence, violate legal certainty, and their application must therefore be both justified and exceptional at the same time. One of the extraordinary remedies that occurs in the legal system of the Slovak Republic is the institution of abolition of final decisions in preparatory proceedings. In the application of this institute, both the lay and the professional public are currently raising various questions. The main goal of this paper is to point out some selected phenomena that occur in application practice. The post will not stop at pointing out the problem and will try to offer a solution to eliminate them in the future.

Key words: general prosecutor, remedy, decision

ÚVOD

Ani najlepšia právna úprava ktoréhokoľvek procesu rozhodovania nedáva záruku, že každé rozhodnutie bude zákonné a vecne správne. Trestné konanie nie je výnimkou, preto je nutné celkom prirodzene pripustiť možnosť, že sa v rámci rozhodovacieho procesu vyskytne omyl, pochybenie v konaní alebo iné nesprávne rozhodnutie. Akákoľvek perfektnosť právnych noriem nám nedáva garanciu, že sa orgán, ktorý aplikuje konkrétnu právnu normu, nedopustí

pochybenia. Možnosť výskytu takýchto pochybení je celkom prirodzená a normálna. Z týchto dôvodov zákonodarca zabezpečuje ochranu v prípade nesprávneho alebo chybného rozhodnutia prostredníctvom opravných prostriedkov.¹

Základnou ideou všetkých mimoriadnych opravných prostriedkov je, že právna istota a stabilita už právoplatných rozhodnutí orgánov štátu môže byť narušená len v mimoriadnych prípadoch.

Spoločným znakom všetkých mimoriadnych opravných prostriedkov je podmienka, že môžu smerovať len proti právoplatným rozhodnutiam.² V podstate je možné konštatovať, že právoplatné rozhodnutie je v zásade nezmeniteľné. Mimoriadne opravné prostriedky prelamujú právoplatnosť jednotlivých rozhodnutí z dôvodu, že právoplatnosť pôvodného (chybného, nezákonného) rozhodnutia by mala za následok ohrozenia jednak správneho rozhodovania a aj spravodlivého rozhodovania na strane druhej. Samotný názov „mimoriadne“ evokuje vo všeobecnosti ojedinelosť použitia týchto prostriedkov.³

V nasledujúcom príspevku sa prostredníctvom metódy historického výskumu ponoríme do problematiky jedného z mimoriadnych opravných prostriedkov v rámci trestného konania, ktoré sa volá zrušenie právoplatných rozhodnutí v prípravnom konaní. Následne sa analýzou a porovnávaním nami vybraných javov v súčasnej aplikačnej praxi budeme snažiť poukázať na niektoré problémy, ktoré súvisia s aplikáciou tohto mimoriadneho opravného prostriedku. V záverečnej časti ponúkneme riešenie na vybrané analyzované javy vyskytujúce sa v aplikačnej praxi.

1 Niekoľko historických súvislostí k inštitútu zrušenia právoplatných rozhodnutí v prípravnom konaní

Spolu s rekonštrukciou trestného práva v roku 2005 sa do Trestného poriadku zaviedol aj nový opravný prostriedok. Išlo o inštitút zrušenie právoplatných rozhodnutí v prípravnom konaní, ktorý oprávňuje Generálneho prokurátora Slovenskej republiky (ďalej už len „Generálny prokurátor SR“) zrušiť právoplatné rozhodnutie prokurátora alebo policajta v prípadoch, ak takým rozhodnutím alebo v konaní, ktoré mu predchádzalo, bol porušený zákon.

Zámer zákonodarcu zaviesť tento inštitút do trestného poriadku spočíval v tom, že bolo treba umožniť vo veciach v ktorých súd ešte nekonal a vec bola v prípravnom konaní prokurátorom postúpená inému orgánu alebo ktorým bolo zastavené alebo podmienene zastavené trestné stíhanie, alebo ktoré v tomto rozsahu spočívalo na chybnom procesnom konaní, aby nezákonnosť napravil generálny prokurátor. Malo ísť o jednak operatívnejšie

¹ ČENTÉŠ, J., KURILOVSKÁ, L., ŠIMOVČEK, I., BURDA, E. a kol. Trestný poriadok II. 1. vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2021, s. 734.

² Pod právoplatnosťou sa rozumie stav, keď proti vydanému rozhodnutiu nemožno podať riadny opravný prostriedok, opravný prostriedok nebol podaný, napadnuté rozhodnutie ostalo nezmenené, riadny opravný prostriedok bol zamietnutý alebo po podaní riadneho opravného prostriedku došlo k vydaniu iného rozhodnutia, ako rozhodol orgán prvého stupňa.

³ ČENTÉŠ, J., KURILOVSKÁ, L., ŠIMOVČEK, I., BURDA, E. a kol. Trestný poriadok II. 1. vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2021, s. 734.

konanie a jednak o odbremenenie súdov, na ktoré prechádzajú ďalšie nové formy konania a rozhodovania (odklony), a aj samotné kontradiktórne hlavné pojednávanie malo byť procesne náročnejšie.⁴

Tak sa v ustanoveniach § 363 až § 367 Trestného poriadku zrodila právna úprava, ktorá je s dvomi legislatívnymi zmenami platná dodnes. Ešte predtým, než sa k týmto zmenám dostaneme, je dôležité venovať pár slov k systematickému umiestneniu tohto inštitútu v rámci Trestného poriadku.

Zo systematického hľadiska bol tento inštitút umiestnený do prvého dielu ôsmej hlavy tretej časti Trestného poriadku. Takéto umiestnenie je z pohľadu jednak účelu tohto mimoriadneho opravného prostriedku a taktiež aj systematického rozdelenia Trestného poriadku úplne nelogické. Je síce pravdou, že je zaradený do hlavy s názvom mimoriadne opravné prostriedky, avšak tá je ako celok zaradená do tretej časti Trestného poriadku, ktorá nesie názov súdne konanie. Účelom inštitútu Zrušenie právoplatných rozhodnutí v prípravnom konaní, ako už zo samotného názvu tohto inštitútu vyplýva, je konanie vo veciach, ktoré sa nachádzajú v štádiu s názvom prípravné konanie, a to je zaradené do predsúdneho konania. Preto by mal byť tento inštitút zo systematického hľadiska zaradený práve do druhej časti Trestného poriadku, kde by sa napríklad vytvorila nová štvrtá hlava. Teraz sa ale už vráťme k skôr spomínaným dvom podstatným zmenám, ktoré sa v rámci ustanovení Trestného poriadku pojednávajú o inštitúte zrušenia právoplatných rozhodnutí v prípravnom konaní udiali.

Prvou zmenou bolo uzákonenie lehoty na podanie návrhu na postup podľa § 363 ods. 1 Trestného poriadku. V pôvodnom znení Trestného poriadku z roku 2005 takáto lehota nebola a aktívne legitimované subjekty na podanie návrhu podľa § 363 ods. 1 Trestného poriadku mali tak neobmedzený časový priestor v rámci ktorého mohli návrh podať. To sa v roku 2011 prijatím zákona číslo 262/2011 Z. z. Zákon, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony zmenilo a do Trestného poriadku sa pre aktívne legitimované subjekty ohraničila lehota na podanie návrhu podľa § 363 ods. 1 Trestného poriadku do troch mesiacov od nadobudnutia právoplatnosti napadnutého rozhodnutia.

Z dôvodovej správy k tejto zmene vyplýva, že toto doplnenie *malo jednoznačne určiť, dokedy môžu oprávnené osoby podať návrh na postup podľa § 363 ods. 1 Trestného poriadku. V zásade je účelom ustanovenia, aby nedochádzalo k iniciovaniu konania o tomto mimoriadnom opravnom prostriedku v štádiu trestného konania, v ktorom už bola vec predložená na rozhodnutie súdu, kedy sa strany konania môže domáhať svojich práv inými prostriedkami zodpovedajúcimi tomuto štádiu trestného konania.*

Druhou, a z hľadiska aplikačnej praxe oveľa podstatnejšou zmenou bolo v roku 2015 vypustenie druhej vety ustanovenia § 363 ods. 1 Trestného poriadku, ktorá definovala, čo sa rozumelo porušením zákona podľa prvej vety ustanovenia § 363 ods. 1 Trestného poriadku. Porušením zákona sa rozumelo *podstatné pochybenie, ktoré mohlo ovplyvniť rozhodnutie vo*

⁴ Z dôvodovej správy k zákonu č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok

veci. Ako bude možno v nasledujúcej časti tohto príspevku vidno, táto zmena mala a má ďalekosiahle hmotnoprávne a procesnoprávne dôsledky.

Pojem *právoplatné rozhodnutie prokurátora alebo policajta* nie je nikde Trestnom poriadku bližšie špecifikovaný. Tento nedostatok bol do istej miery odstránený úpravou v príkaze Generálneho prokurátora č. 4/2006 o postupe prokurátorov v trestnom konaní z 31. januára 2006, ktorý v čl. 7 ods. 2 obsahoval demonštratívny výpočet rozhodnutí,⁵ ktoré boli pre účely § 363 ods. 1 Trestného poriadku považované za právoplatné rozhodnutie.⁶

Tento príkaz v pôvodnom znení explicitne neuvádzal uznesenie o vznesení obvinenia ako jedno z tých rozhodnutí, ktoré mohol generálny prokurátor prostredníctvom mimoriadneho opravného prostriedku zrušiť. To sa zmenilo vydaním nového príkazu číslo 3/2012 Príkaz generálneho prokurátora SR z 29. februára 2012, ktorým sa mení a dopĺňa príkaz generálneho prokurátora SR číslo 4/2006 z 31. januára 2006 o postupe prokurátorov v trestnom konaní o mimoriadnych opravných prostriedkoch, ktorým sa do čl. 7 článku ods. 2 za písmeno g) vložilo nové písmeno h), ktoré znie „*h) podľa § 206 Trestného poriadku o vznesení obvinenia*“.

Od tohto doplneného vymedzenia právoplatných rozhodnutí sa v praxi začali vyskytovať prípady, v ktorých Generálny prokurátor SR zrušil aj iné rozhodnutia ako rozhodnutia vo veci. Najčastejšie išlo o uznesenie o vznesení obvinenia, ktoré sa vo všeobecnosti považuje za procesné (medzitýmne) rozhodnutie v prípravnom konaní, nie rozhodnutím vo veci.

Odstráneniu druhej vety z ustanovenia § 363 ods. 1 Trestného poriadku čiastočne predchádzala aj dišputa ohľadom možnosti generálneho prokurátora zrušiť uznesenie o vznesení obvinenia na Ústavnom súde Slovenskej republiky v rámci konania II. ÚS 494/2014.

Ústavný súd Slovenskej republiky vo vzťahu k vtedajšej právnej úprave ustanovenia § 363 ods. 1 Trestného poriadku uviedol: „*Navyše, využitie mimoriadneho kasačného oprávnenia generálneho prokurátora vo vzťahu k uzneseniu o vznesení obvinenia sa javí ústavnému súdu ako otázne. Ústavný súd rešpektuje právomoc generálneho prokurátora interpretovať § 363 a nasl. Trestného poriadku, zo znenia ktorého výslovne nevyplýva, proti ktorým rozhodnutiam ho možno použiť. Z poslednej vety § 363 ods. 1 však vyplýva, že je určený na nápravu nezákonnosti meritórnych rozhodnutí, ktorými sa rozhodovalo „vo veci“, a teda ide o rozhodnutia konečné, ktorých nápravu už nemožno zabezpečiť inými prostriedkami. Takýto výklad vyplýva aj z dôvodovej správy k § 363 Trestnému poriadku (zákon č. 301/2005 Z. z.), v ktorej sa uvádza: „... treba umožniť vo veciach v ktorých súd ešte nekonal a vec bola v prípravnom konaní prokurátorom postúpená inému orgánu alebo ktorým bolo zastavené*

⁵ Podľa príkazu išlo najmä o tieto uznesenie: podľa § 29 ods. 2 TP o výške náhrady a odmeny tlmočníka a prekladateľa, podľa § 50 ods. 4 TP o zaistení nároku poškodeného, podľa § 64 ods. 1, ods. 2 TP o žiadosti obvineného o navrátenie lehoty, podľa § 70 ods. 1 TP o uložení poriadkovej pokuty, podľa § 97 a § 98 TP o vrátení veci, podľa § 142 ods. 1 a § 147 ods. 1 TP o znaleckej činnosti, podľa § 156 TP o prehliadke a pitve mŕtvoly a o jej exhumácii, podľa § 214 ods. 1 TP o postúpení veci, podľa § 215 ods. 1, ods. 2, ods. 3 TP o zastavení trestného stíhania, ak bolo vznesené obvinenie, podľa § 216 ods. 1 TP o podmienčnom zastavení trestného stíhania, podľa § 217 ods. 1 alebo podľa § 219 ods. 1 TP o osvedčení sa obvineného alebo o tom, že sa v trestnom stíhaní pokračuje, podľa § 220 ods. 1 TP o schválení zmiery, podľa § 227 ods. 2 TP o odovzdaní peňažnej sumy štátu na peňažnú pomoc poškodeným trestnými činmi poskytovanú podľa osobitného zákona

⁶ Bližšie pozri: MEZEI, M. In: ČENTÉŠ, J., KURILOVSKÁ, L., ŠIMOVČEK, I., BURDA, E. a kol. Trestný poriadok II. 1. vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2021, s. 737

alebo podmiennečne zastavené trestné stíhanie, alebo ktoré v tomto rozsahu spočíva na chybnom procesnom konaní, aby nezákonnosť napravil generálny prokurátor.“ Uznesenie o vznesení obvinenia je rozhodnutím, ktorým sa začína trestné konanie proti určitej osobe, nie je to rozhodnutie vo veci samej. V tejto súvislosti možno tiež uviesť podobnú právnu úpravu v Českej republike. Podľa § 174a Trestného rádu (zákona č. 141/1961 Sb. v znení neskorších predpisov) môže najvyšší štátny zástupca zrušiť nezákonné uznesenie nižšieho štátneho zástupcu o zastavení trestného stíhania a o postúpení veci.“⁷

Výsledkom tejto dišputy a už nastolenej aplikačnej praxe Generálneho prokurátora SR bolo prijatie zákona číslo 401/2015 Z. z. Zákon, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 153/2001 Z. z. o prokuratúre v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov, vrátane Trestného poriadku, ktorým sa vypustila definícia toho, čo sa rozumie porušenie zákona ako podstatného pochybenia, ktoré mohlo ovplyvniť rozhodnutie vo veci.

Dôvodová správa k tejto legislatívnej zmene uvádza, že je potrebné, aby mal generálny prokurátor možnosť zrušiť akékoľvek rozhodnutie (procesné, medzitýmne, meritórne) prokurátora alebo policajta v prípravnom konaní, samozrejme, za podmienky, že ide o rozhodnutie, ktorým bol porušený zákon, resp. jeho vydaniu predchádzal nezákonný postup.

Od prijatia zákona číslo 401/2015 Z. z. tak neexistujú rozumné pochybnosti o tom, ktoré právoplatné rozhodnutia v prípravnom konaní môže alebo nemôže Generálny prokurátor SR zrušiť. V dôsledku tejto zmeny sa však podstatným spôsobom zmenil aj význam tohto mimoriadneho opravného prostriedku, keďže sa už netýkalo len niektorých rozhodnutí (vo veci), ale všetkých rozhodnutí prokurátora alebo policajta vydaných v prípravnom konaní. So štipkou nadhľadu by sa tak mohlo konštatovať, že duch zákona zomrel, ale zákon žije ďalej.

Na jazyk sa preto prirodzene tlačí otázka, či ešte stále ide o mimoriadny opravný prostriedok. Ako už bolo v úvode spomenuté, základnou ideou mimoriadnych opravných prostriedkov je, že právna istota a stabilita právoplatných rozhodnutí orgánov štátu môže byť narušená len v mimoriadnych prípadoch. To sa o tomto mimoriadnom opravnom prostriedku povedať nedá, keďže podmienkou na jeho podanie okrem dodržania lehoty a jeho podania oprávneným subjektom je „iba“ porušenie zákona (nie podstatného porušenia zákona, ale akéhokoľvek) a nadobudnutie právoplatnosti rozhodnutia.⁸

2 Zrušenie uznesenia o vznesení obvinenia v aplikačnej praxi

Ako už bolo v predchádzajúcom texte uvedené, Generálny prokurátor SR môže postupom podľa ustanovenia § 363 ods. 1 Trestného poriadku zrušiť aj právoplatné uznesenie o vznesení obvinenia. Toto oprávnenie však v aplikačnej praxi spôsobuje isté, povedzme že kolízne situácie, v ktorých sa právo ocitá. V nasledujúcom texte si dve z nich priblížime. Ešte

⁷ Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky zo dňa 22. 8. 2014, sp. zn. II. ÚS 494/2014

⁸ Podat' návrh podľa §363 ods. 1 Trestného poriadku možno podať aj na tie rozhodnutia, voči ktorým nebol podaný riadny opravný prostriedok. V aplikačnej praxi sa tak vyskytujú aj prípady, kedy si obvinený nepodá proti uzneseniu podľa §206 Trestného poriadku sťažnosť, to sa stane po troch pracovných dňoch právoplatným a okamžite podáva návrh podľa §363 ods. 1 Trestného poriadku alebo prípady, kedy si obvinený aj sťažnosť podá, ale je vezme späť, aby sa uznesenie podľa §206 Trestného poriadku stalo právoplatným a následne podá návrh na postup podľa §363 Trestného poriadku.

predtým, ako sa k tomu dostaneme, považujem za veľmi potrebné jedným dychom dodať, že proti rozhodnutiu Generálneho prokurátora SR pri postupe podľa § 363 a nasl. Trestného poriadku nie je prípustný opravný prostriedok a toto rozhodnutie tak už nie je žiadnym orgánom (napr. súdom) preskúmateľné.⁹

Prvou kolíznou situáciou, o ktorej si budeme v nasledujúcom texte hovoriť, je inštitucionálna kolízia právnych názorov. K tejto kolízii dochádza v prípadoch, ak o niektorých skutočnostiach v rámci prípravného konania rozhoduje sudca pre prípravné konanie. Jednou z takýchto situácií, kde dochádza k ingerencii súdu do prípravného konania, je rozhodovanie o väzbe.

Nebudem cteného čitateľa unúvať všetkými podrobnosťami väzobného stíhania, ale pre celkovú komplexnosť článku je nevyhnutné si niektoré predsa len pripomenúť. V prípadoch rozhodnutí o väzbe ide o právny názor súdu spočívajúci v dôvodnosti jednak vedenia trestného stíhania proti obvinenému, a zároveň aj dôvodnosti existencie väzobného dôvodu. To vyplýva zo znenia § 71 ods. 1 Trestného poriadku.¹⁰ Takáto prax je súdmi dlhoročne aplikovaná a doposiaľ nedošlo k jej zmene.

V tejto súvislosti aj Ústavný súd SR vo svojej rozhodovacej praxi konštantne zdôrazňuje, že *existencia dôvodného podozrenia, že obvinená osoba spáchala trestný čin, je podmienkou sine qua non regulárnosti vzatia a držania vo väzbe. Aby bolo možné obvineného vziať do väzby, musí okrem formálnych náležitostí existovať aj tzv. dvojitý materiálny predpoklad vzatia do väzby, a to dôvodnosť obvinenia a dôvodnosť väzby. Súd rozhodujúci o väzbe je povinný dôsledne sa zaoberať otázkou dôvodnosti vzneseného obvinenia, a to vrátane preskúmania vzneseného obvinenia zo spáchania skutku obvineným podľa kvalifikovanej skutkovej podstaty. Zároveň je súd rozhodujúci o väzbe povinný preskúmať, či vedeniu trestného stíhania nebránia zákonné prekážky, a to vrátane premlčania trestného stíhania. Súd rozhodujúci o väzbe je povinný vysporiadať sa s otázkou, či zadokumentované dôkazy racionálne odôvodňujú kvalifikáciu skutku a či posudzovanie skutku podľa kvalifikovanej skutkovej podstaty nebolo vedené len na účely bez primeraných dôvodov zvýšiť závažnosť predmetného skutku tak, aby sa na tento skutok nevzťahovalo premlčanie.*¹¹

Aj Európsky súd pre ľudské práva vo vzťahu k posudzovaniu naplnenia materiálnych podmienok rozhodovania o väzbe, spočívajúcich v posudzovaní dôvodnosti trestného stíhania, opakovane uvádza, že pri rozhodovaní o väzbe súdy nerozhodujú o vine, respektíve nevine obvineného, ale posudzujú „len“, či v danom štádiu trestného konania zistené skutočnosti

⁹ Podľa § 363 ods. 3 Trestného poriadku *generálny prokurátor v konaní podľa odseku 1 rozhodne uznesením, proti ktorému nie je prípustný opravný prostriedok.*

¹⁰ *Obvinený môže byť vzatý do väzby len vtedy, ak doteraz zistené skutočnosti nasvedčujú tomu, že skutok, pre ktorý bolo začaté trestné stíhanie, bol spáchaný, má znaky trestného činu, sú dôvody na podozrenie, že tento skutok spáchal obvinený a z jeho konania alebo ďalších konkrétnych skutočností vyplýva dôvodná obava*

a) ujde alebo sa bude skrývať, aby sa tak vyhol trestnému stíhaniu alebo trestu, najmä ak nemožno jeho totožnosť ihneď zistiť, ak nemá stále bydlisko alebo ak mu hrozí vysoký trest,

b) bude pôsobiť na svedkov, znalcov, spoluobvinených alebo inak mariť objasňovanie skutočností závažných pre trestné stíhanie, alebo

c) bude pokračovať v trestnej činnosti, dokoná trestný čin, o ktorý sa pokúsil, alebo vykoná trestný čin, ktorý pripravoval alebo ktorým hrozil, a ak vzhľadom na osobu obvineného, povahu alebo závažnosť trestného činu, pre ktorý je trestne stíhaný, nie je v čase rozhodovania o väzbe možné väzbu nahradiť podľa § 80 alebo § 81.

¹¹ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky III. ÚS 29/2015 z 8. februára 2015.

dostatočne odôvodňujú podozrenie, že konkrétna osoba môže byť páchatel'om skutku, ktorý vykazuje znaky trestného činu. Existencia dôvodného podozrenia predpokladá danosť skutočností a informácií, ktorými možno nezávislého a objektívneho pozorovateľa presvedčiť o tom, že dotyčná osoba sa mohla dopustiť trestného činu. Skutočnosti zakladajúce podozrenie však nemusia byť na úrovni dôkazov potrebných k odôvodneniu odsúdenia alebo k podaniu obžaloby.¹²

Preto, aj keď podmienkou rozhodovania o väzbe nie je zhromaždenie takého objemu zákonným a procesným spôsobom získaných dôkazov, ktoré by vinu obvineného spoľahlivo bez akýchkoľvek rozumných pochybností odôvodňovali, ako sa to vyžaduje pre rozhodnutie o vine, pre konštatovanie dôvodnosti trestného stíhania, ako materiálneho predpokladu rozhodovania o väzbe, nebude postačovať akékoľvek podozrenie zo spáchania trestného činu obvineným, ale určitý vyšší stupeň pravdepodobnosti, ktorý musí byť konkrétne zistenými skutočnosťami majúcimi dostatočnú relevanciu aj v rozumnej miere istoty dostatočne odôvodnený.¹³

V tomto bode už nebudeme plyvať vzácnym priestorom a preto spolu prejdime od všeobecného ku konkrétnemu a tak si načrtneme situáciu, ktorá sa v aplikačnej praxi, pomerne nedávno, skutočne stala. Obdobných situácií sa v praxi stalo samozrejme viac, nejde o ojedinelý prípad, avšak tento nám posluží na demonštráciu nami rozoberanej problematiky.

Dňa 19.4.2022 bolo policajtom podľa § 199 ods. 1, ods. 2 Trestného poriadku začaté trestné stíhanie a súčasne podľa § 206 ods. 1 Trestného poriadku vznesené obvinenie konkrétnym osobám. Keďže z vykonaného dokazovania existovali dôvody väzby, dozorový prokurátor podal na súd pod sp. zn. VII/2 Gv 56/22/1000 zo dňa 21.04.2022 návrh na vzatie jedného z obvinených do väzby.¹⁴

Súd, ako už bolo uvedené, je povinný sa pri rozhodovaní o väzbe vysporiadať aj s otázkou dôvodnosti trestného stíhania ako jednou z dvoch materiálnych predpokladov väzby. Súd, konkrétne sudca pre prípravné konanie pod sp. zn. 6 Tp/5/2022 zo dňa 23.04.2022 konštatoval dôvodnosť trestného stíhania a zároveň vzhliadol aj dôvod väzby a rozhodol o vzatí obvineného do väzby.

Proti uzneseniu o vznesení obvinenia stále zostávala možnosť podania opravného prostriedku. Obvineným skutočne bola podaná sťažnosť proti uzneseniu o vznesení obvinenia, o ktorej najprv autoremedúrou rozhodoval orgán, ktorý ho vydal (policajt), pričom ten sťažnosti nevyhovel, a tým pádom ju bol povinný postúpiť dozor konajúcemu prokurátorovi.¹⁵ Dozor konajúci prokurátor uznesením zo dňa 03.08.2022 sp. zn. VII/2Gv56/22/1000-122 podľa § 193 ods. 1 písm. c) Trestného poriadku zamietol dôvody sťažnosti obvinených ako nedôvodné a uznesenie o vznesení obvinenia tak nadobudlo právoplatnosť.

¹² Primerane k tomu pozri napr. rozsudky ESELP Erdagöz proti Turecku z 22. októbra 1997, Labita proti Taliansku zo 6. apríla 2000 alebo Krejčíř proti Českej republike z 26. marca 2009.

¹³ K tomu pozri rozhodnutia ústavného súdu, sp. zn. I. ÚS 140/2020, sp. zn. II. ÚS 112/2020

¹⁴ V tomto prípade išlo celkovo o štyroch obvinených. V ďalšom texte však budeme pracovať len so situáciou jedného z nich.

¹⁵ Podľa § 190 ods. 2 písm. a) Trestného poriadku *ak lehota na podanie sťažnosti už všetkým oprávneným osobám uplynula a sťažnosti sa nevyhovelo podľa odseku 1, predloží vec na rozhodnutie policajt prokurátorovi, ktorý vykonáva dozor nad zachovávaním zákonnosti v prípravnom konaní.*

Zároveň, keďže bol obvinený vzatý do väzby, bol tento oprávnený podať sťažnosť proti rozhodnutiu o vzatí do väzby. Obvinený si túto sťažnosť podal a o tejto sťažnosti rozhodoval trojčlenný senát odvolacieho súdu (§ 83 ods. 1 Trestného poriadku). Aj odvolací súd je pri rozhodovaní o väzbe viazaný povinnosťou skúmania dvoch materiálnych predpokladov väzby. Najvyšší súd SR, v tomto prípade ako súd odvolací, uznesením v konaní 5Tostš/11/2022 zo dňa 13.5.2022 sťažnosti sčasti nevyhovel, no čo je pre nás kruciálne, jednohlasne skonštatoval dôvodnosť trestného stíhania obvineného. Na rozdiel od sudcu pre prípravné konanie tento však nevzhladol dôvody väzobného stíhania obvineného a uznesenie sudcu pre prípravné konanie v celom rozsahu zrušil a obvineného podľa § 79 ods. 1 Trestného poriadku prepustil z väzby na slobodu.

Keďže bolo rozhodnutie o vznesení obvinenia už právoplatným rozhodnutím, bolo možné proti nemu podať návrh na postup podľa § 363 Trestného poriadku. Tento návrh bol dňa 9.8.2022 podaný a Generálny prokurátor SR uznesením zo dňa 28.11.2022 pod sp. zn. IV/3 Pz 77/22/1000-8, IV/3 Pz 78/22/1000-5 a IV/3 Pz 79/22/1000-5 zrušil ako právoplatné uznesenie prokurátora z 03.08.2022 sp. zn. VII/2 Gv 56/22/1000-122, ktorým zamietol sťažnosť obvinených proti uzneseniu o vznesení obvinenia, tak aj uznesenie policajta z 19.04.2022 sp. zn. PPZ-230/NKA-VY4-2021, ktorým bolo začaté trestné stíhanie a súčasne vznesené obvinenie voči konkrétnym osobám.

V tomto momente je pre zhrnutie celej načrtnutej situácie dôležité si pripomenúť, že o dôvodnosti trestného stíhania najprv rozhodoval autoremedúrou policajt a neskôr dozorový prokurátor. V rámci rozhodovania o väzbe dôvodnosť trestného stíhania obvineného konštatoval ako sudca pre prípravné konania, tak aj trojčlenný senát odvolacieho súdu.

Na jednej strane tejto kolíznej situácie tak stojí šesť na sebe nezávislých osôb a zároveň predstaviteľov štyroch na sebe nezávislých inštitúcií, ktoré konštatujú dôvodnosť trestného stíhania obvineného a na druhej strane stojí Generálny prokurátor SR, ktorý svojím rozhodnutím podľa § 363 ods. 1 Trestného poriadku zrušil uznesenie o vznesení obvinenia a vec vrátil na ďalšie konanie a rozhodnutie. Keďže je rozhodnutie Generálneho prokurátora SR, ako už bolo načrtnuté, mimoriadnym opravným prostriedkom, nie je voči nemu prípustný žiadny opravný prostriedok a jeho postup nie je preskúmateľný súdom, uznesenie o vznesení obvinenia je okamihom vydania rozhodnutia podľa § 363 ods. 1 Trestného poriadku zrušené.

Tak sa právo dostalo a naďalej dostáva do skutočne paradoxnej situácie, keď o jednej veci (dôvodnosti trestného stíhania) rozhodlo v reťazci oprávnených osôb *de facto* šesť ľudí odlišne od generálneho prokurátora SR. Platná právna úprava tak spôsobuje to, že rozhodnutie Generálneho prokurátora SR vydané podľa § 363 Trestného poriadku je *de lege lata* preferované nad všetky názorovo rozdielne rozhodnutia a to aj napriek tomu, že toto rozhodnutie je nepreskúmateľné. Rozhodnutie generálneho prokurátora SR tak má vo veci v danom štádiu „posledné slovo“. Aj napriek tomu, že ide o protirečivé tvrdenia, je nevyhnutné poznamenať, že ide o postup, ktorý je v súlade s platným právom.

Druhou kolíznou situáciou, na ktorú chceme upriamiť pozornosť čitateľa, je kolízia výkladu práva, ktorá narúša právnu istotu tým, že Generálny prokurátor SR v obdobných veciach rozhoduje rozdielne. Inak povedané, ak dvaja robia to isté, ale nie je to to isté.

Než sa však dostaneme k samotnému problému, je potrebné upriamiť pozornosť na ďalšie súvisiace ustanovenia Trestného poriadku, ktoré je pre túto problematiku nevyhnutné dať do pozornosti. Ako už bolo v predchádzajúcej časti naznačené, Generálny prokurátor SR, ak vyhovuje návrhu na zrušenie právoplatného rozhodnutia prokurátora alebo policajta, rozhoduje uznesením. Trestný poriadok rieši v ustanovení § 365 ods. 1, aj postup Generálneho prokurátora SR v prípade, ak po preskúmaní veci na základe návrhu oprávnenej osoby uvedenej v § 364 ods. 1 nezistí dôvody na zrušenie napadnutého rozhodnutia. V takom prípade o tom upovedomí osobu, ktorá návrh podala.

Zatiaľ čo uznesenie má trestným poriadkom predpísané formálne a obsahové náležitosti (§ 176 Trestného poriadku), upovedomenie Generálneho prokurátora SR o nevyhovení návrhu na zrušenie právoplatného rozhodnutia podľa § 363 ods. 1 Trestného poriadku takto upravené nie je. V aplikačnej praxi má takéto upovedomenie charakter registratúrneho záznamu a taktiež nie je voči nemu prípustný žiadny opravný prostriedok.

V tomto momente sa už ale vráťme k podstate samotnej kolízie výkladu práva, na ktorú chceme poukázať. V aplikačnej praxi nie je výnimkou, že Generálny prokurátor SR v obdobných veciach rozhodol rozdielne. Ako príklad možno uviesť rozhodnutia Generálneho prokurátora SR¹⁶ zo dňa 5.8.2021 sp. zn. IV/1 Pz 109/21/1000-7, ktorým rozhodol, že bol porušený zákon v neprospech obvinených a zrušil uznesenie o vznesení obvinenia. Obdobným prípadom za zaoberal Generálny prokurátor SR aj neskôr, keď dňa 9.3.2022 rozhodnutím sp. zn. IV/1 Pz 38821/1000-6 taktiež rozhodol, že bol porušený zákon v neprospech obvinených a zrušil uznesenie o vznesení obvinenia.

V oboch prípadoch bolo obvinenie vznesené pre spáchanie trestného činu neoprávnené nakladanie s odpadmi podľa § 302 Trestného zákona. V oboch prípadoch išlo o nakladanie s odpadom kategorizovaný ako ostatný, ktorý sám osebe nie je spôsobilý ohroziť niektorú zo zložiek životného prostredia. V odôvodnení oboch týchto rozhodnutí Generálny prokurátor SR odkazuje na názory autorov komentárov k objektívnej stránke trestného činu Neoprávnené nakladanie s odpadmi a na základe toho dospieva k záveru, že *skutok môže byť právne kvalifikovaný ako trestný čin neoprávneného nakladania s odpadmi iba v prípade, ak ide o nakladanie s odpadmi v rozpore so všeobecne záväznými právnymi predpismi, a súčasne také konanie je spôsobilé minimálne ohroziť životné prostredie, za splnenia podmienky aspoň malého rozsahu.*

V prípadoch sp. zn. IV/1 Pz 408/21/1000-6 a sp. zn. IV/1 Pz 335/22/1000-9 však bolo tiež nakladané s odpadom kategorizovaný ako ostatný, ktorý, ako už bolo uvedené, nie je sám osebe spôsobilý ohroziť niektorú zo zložiek životného prostredia, no Generálny prokurátor SR v týchto prípadoch dospel k úplne opačnému záveru, pričom uviedol že *k naplneniu objektívnej stránky skutkovej podstaty trestného činu neoprávneného nakladania s odpadmi podľa § 302 Trestného zákona postačuje akékoľvek nakladanie s odpadom v malom rozsahu v rozpore so všeobecne záväzným právnym predpisom.*

¹⁶ Ako ďalší príklad by mohli poslúžiť dva medializované prípady: aktuality.sk/clanok/HmxbCy6/maros-zilinka-zrusil-obvinenie-voci-poslancovi-martinovi-borgulovi/ a aktuality.sk/clanok/qiTeCQb/ked-robja-dvaja-to-iste-nie-je-to-to-iste-preco-u-zilinku-vyhoveli-podla-paragrafu-363-borgulovi-ale-nie-macajovi/

V tejto súvislosti je potrebné dať do pozornosti skutočnosť, že hoci Slovenská republika a jej právny poriadok nie je krajinou, kde by sa uplatňoval precedens, k znakom právneho štátu (ktorý implicitne vyplýva z čl. 1 ods. 1 Ústavy SR) a medzi jeho základné hodnoty patrí neoddeliteľne princíp právnej istoty, ktorého neopomenuteľným komponentom je predvídateľnosť práva. Súčasťou uvedeného princípu je tiež požiadavka, aby sa na určitú právne relevantnú otázku pri opakovaní v rovnakých podmienkach dala rovnaká odpoveď, teda to, že obdobné situácie musia byť rovnakým spôsobom právne posudzované.¹⁷

ZÁVER

Na vybraných javoch vyskytujúcich sa v aplikačnej praxi sa autor článku snažil analýzou a porovnávaním demonštrovať, prečo uplatňovanie inštitútu zrušenia právoplatných rozhodnutí v prípravnom konaní Generálnym prokurátorom SR vyvoláva ako u laickej, tak aj u odbornej verejnosti čoraz častejšie otázky.

Je nevyhnutné poznamenať, že minimálne prvý rozoberaný jav (inštitucionálna kolízia právnych názorov) a rozhodovanie Generálneho prokurátora SR je v súlade s platným právom. Je však takéto nastavenie systému brzd a protiváh v rámci trestného procesu v záujme spravodlivosti, ako nositeľky pomyselného vyššieho princípu, ktorý stojí nad zákonnosťou?

Nie je. Tento právny stav je nevyhnutné pozmeniť na úrovni zákona, kde by sa právomoc Generálneho prokurátora SR buď obmedzila tak, že by nebol oprávnený rozhodovať o uznesení o vznesení obvinenia, čím by sa právny stav dostal *de facto* do stavu pôvodného znenia trestného poriadku a bol by tak oprávnený rozhodovať len proti rozhodnutiam vo veci.

Aplikačná prax však v tomto prípade ukázala, že aj takéto uznesenie je nevyhnutné podrobiť mimoriadnemu konaniu. Preto by Generálny prokurátor SR mal mať takúto právomoc. Právna úprava by v tomto prípade mala byť však oveľa striktnejšia a dôvodmi mimoriadneho opravného prostriedku v prípade vznesenia obvinenia by mohli byť napr. *per analogiam* dôvody dovolania podľa § 371 ods. 1 Trestného poriadku. Táto právomoc Generálneho prokurátora SR by sa dala taktiež modifikovať tak, že by nebol oprávnený rozhodovať podľa § 363 Trestného poriadku vtedy, ak by vo veci už bol zapojený sudca pre prípravné konanie.

Pri kolízii výkladu práva Generálnym prokurátorom SR, čo bolo predmetom druhého rozoberaného javu v tomto príspevku, je právna úprava ešte náležitejšia, pretože takýmto rozhodovaním sa zásadným spôsobom narúša princíp právnej istoty, čo v konečnom dôsledku môže zakladať porušenie čl. 1 ods. 1 Ústavy SR.

Právna úprava by sa v tomto smere mohla zmeniť tak, aby aj v prípade nevyhovenia návrhu podľa § 363 ods. 1 Trestného poriadku musel Generálny prokurátor SR rozhodovať uznesením, nie iba upovedomiť o tom osobu, ktorá návrh podala. Takéto uznesenia Generálneho prokurátora SR, či už vyhovujúce alebo nevyhovujúce, by mali byť povinne zverejňované. Je to z toho dôvodu, že ide o rozhodnutie, voči ktorému nie je prípustný žiadny opravný prostriedok.

¹⁷ Nález Ústavného súdu SR I. ÚS 236/06 zo dňa 28.6.2007.

Ako z právnej úpravy, najmä právnym možnostiam, na základe ktorých aktívne legitimované osoby môžu podať návrh na začatie konania o zrušenie právoplatných rozhodnutí v prípravnom konaní podľa § 363 Trestného poriadku a aj spôsobov rozhodovania Generálneho prokurátora (uznesením/upovedomením), tento opravný prostriedok má povahu len kvázi mimoriadneho opravného prostriedku. V prípade uznesenia o vznesení obvinenia môžeme pokojne povedať, že ide len o ďalší riadny opravný prostriedok.¹⁸

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

Knihy

ČENTÉŠ, J., KURILOVSKÁ, L., ŠIMOVČEK, I., BURDA, E. a kol. Trestný poriadok II. 1. vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2021. ISBN 978-80-89603-88-6.

Právne predpisy

Zákon č. 153/2001 Z. z. o prokuratúre v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon číslo 300/2005 Z. z. Trestný zákon

Zákon číslo 301/2005 Z. z. Trestný poriadok

Rozhodnutia súdov

Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky III. ÚS 29/2015 z 8. februára 2015

Nález Ústavného súdu SR I. ÚS 236/06 zo dňa 28 júna 2007

Rozhodnutie ESLP Erdagöz proti Turecku z 22. októbra 1997

Rozhodnutie ESLP Krejčíř proti Českej republike z 26. marca 2009

Rozhodnutie ESLP Labita proti Taliansku zo 6. apríla 2000

Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. I. ÚS 140/2020 zo dňa 2. apríla 2020

Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. II. ÚS 112/2020 zo dňa 11. marca 2020

Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. II. ÚS 494/2014 zo dňa 22. augusta 2014

Ostatné

aktuality.sk/clanok/HmxbCy6/maros-zilinka-zrusil-obvinenie-voci-poslancovi-martinovi-borgulovi/

aktuality.sk/clanok/qiTeCQb/ked-robja-dvaja-to-iste-nie-je-to-to-iste-precu-zilinku-vyhoveli-podla-paragrafu-363-borgulovi-ale-nie-macajovi/

¹⁸ V dobe písania tohto príspevku bol Ústavnému súdu SR dňa 30. januára 2023 doručený návrh prezidentky Slovenskej republiky na začatie konania podľa čl. 125 ods. 1 písm. a) Ústavy Slovenskej republiky o súlade § 363 až § 367 Trestného poriadku s čl. 1 ods. 1, čl. 19 ods. 2, čl. 46 ods. 1 a 2, čl. 48 ods. 2, čl. 141 ods. 1, čl. 142 ods. 1, čl. 144 ods. 1 a čl. 149 ústavy, ako aj s čl. 3, 8 a 13 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Ústavný súd SR dňa 8. februára 2023 pod sp. zn. PL. ÚS 3/2023-23 rozhodol o prijatí tohto návrhu v celom rozsahu na ďalšie konania a podrobí ho tak meritórnemu rozhodovaniu.

PRÁVO NA SPRAVODLIVÉ PREJEDNANIE VECI PRED NEZÁVISLÝM A NESTRANNÝM SÚDOM V KONANÍ O VÄZBE

THE RIGHT TO A FAIR TRIAL BEFORE AN INDEPENDENT AND IMPARTIAL COURT IN CUSTODY PROCEEDINGS

JUDr. Ivana Mokrá

doktorandský študijný program trestné právo

Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Katedra trestného práva a kriminológie

mokra.ivana@gmail.com

Abstrakt: Novela Trestného poriadku v podobe zákona č. 308/2021 Z. z. účinného od 15.8.2021, okrem skrátenia dĺžky kolúznej väzby, či nastolenia obligatórnej požiadavky v podobe skúmania možnosti nahradenia väzby, priniesla aj zmenu v podobe znenia ustanovenia § 72 ods. 2 TP, ktoré ponímalo vznesenie obvinenia len ako formálny atribút rozhodovania o väzbe a nahradila ho explicitne formulovanou požiadavkou pozostávajúcou z povinnosti súdov skúmať dôvodnosť vzneseného obvinenia. Tento krok však predznamenal vznik aj do dnešného dňa neanalyzovaného rozporu medzi zákonnosťou väzby a požiadavkou na nestrannosť sudcu v trestnom konaní. Predmetný príspevok nahliada na dotknutý rozpor za pomoci odbornej literatúry, judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva, ako aj súvisiacich právnych úprav ako Českej republiky, Poľskej republiky, tak Rakúskej republiky. Ich analýzou autorka dospieva k záveru o nevyhnutnosti legislatívnej zmeny Trestného poriadku vedúcej k zosúladieniu štandardov deklarujúcich požiadavku nestranného a nezávislého rozhodovania súdov v trestnom konaní.

Kľúčové slová: zaujatosť, sudca, trestné konanie, Európsky súd pre ľudské práva, obvinenie, väzba

Abstract: Amendment to the Criminal Code in the form of Act no. 308/2021 Coll. effective from 15.8.2021, in addition to shortening the length of collusive detention or establishing a mandatory requirement in the form of examining the possibility of replacing detention, it also brought a change in the wording of the provision of § 72 par. 2 TP, which considered the filing of charges only as a formal attribute of the decision on custody and replaced it with an explicitly formulated requirement consisting of the obligation of the courts to examine the validity of the accusation. However, this step heralded the emergence of a still unanalysed contradiction between the legality of custody and the requirement for the judge's impartiality in criminal proceedings. The contribution in question looks at the contradiction in question with the help of professional literature, the jurisprudence of the European Court of Human Rights, as well as related legal regulations of the Czech Republic, the Republic of Poland, and the Republic of

Austria. Through their analysis, the author comes to the conclusion of the necessity of legislative changes to the Criminal Code leading to the harmonization of standards declaring the requirement of impartial and independent decision-making by courts in criminal proceedings.

Keywords: bias, judge, criminal proceedings, European Court of Human Rights, accusation, custody

ÚVOD

Právna úprava zaist'ovacieho inštitútu v trestnom konaní, a to väzby, aj z dôvodu jej charakteru dotýkajúceho sa zásahu do jednej z najzraniteľnejších hodnôt v podobe hodnoty osobnej slobody, dosahovala a aj naďalej dosahuje úroveň často diskutovaných oblastí ako v odbornej, tak v laickej verejnosti. Túto skutočnosť sme mohli sledovať aj spoločne s narastajúcim tlakom smerujúcim k požiadavke úpravy ustanovení Trestného poriadku dotýkajúcich sa dĺžky väzby, či nevyhnutnosti obligatórne skúmať možnosti jej nahradenia, ktorý bol legislatívne zhmotnený do podoby novely Trestného poriadku bližšie konkretizovanej ako zákon č. 308/2021 z 23. júla 2021, ktorý nadobudol účinnosť dňa 15.8.2021. Predmetná zmena však priniesla do súčasného právneho stavu rozhodovania o väzbe aj inú požiadavku, požiadavku, na ktorú dovtedy upozorňovala len súdna prax, a to v podobe nevyhnutnosti skúmať sudcami pri rozhodovaní o väzbe aj dôvodnosť trestného stíhania.

Inými slovami, ak by sme nahliadli na legislatívny stav pred a po tejto novele, zistíme, že zatiaľ čo v prvom prípade (pred novelou) v znení „**konat' a rozhodovať možno len o väzbe osoby, proti ktorej bolo vznesené obvinenie. Odôvodnenie rozhodnutia o väzbe obsahuje aj uvedenie skutkových okolností, o ktoré sa výrok rozhodnutia o väzbe opiera,**“ sme uznesenie o vznesení obvinenia poňímali len formálne a teda požiadavkou na jeho vydanie, po novele „**odôvodnenie rozhodnutia o väzbe obsahuje aj uvedenie skutkových okolností, o ktoré sa výrok rozhodnutia o väzbe opiera, ktoré preukazujú dôvodnosť trestného stíhania a konkrétne skutočnosti, ktoré zakladajú dôvod väzby...**“ sa toto poňímame zmenilo na materiálne a v tejto spojitosti tak sudca pri rozhodovaní o väzbe musí nevyhnutne skúmať nielen prítomnosť niektorého z väzobných dôvodov, ale aj samotnú dôvodnosť trestného stíhania osoby, a teda skutočnosť, či je odôvodnený záver, že konkrétny trestný čin spáchala táto osoba.

Túto zmenu predkladatelia odôvodňovali najmä právnou úpravou zahraničných krajín ako Rakúskej republiky, tak Českej republiky. A tak sa súdmi opakovane deklarovaná požiadavka obligatórne zakotvila aj do súčasného znenia Trestného poriadku v právnej úprave Slovenskej republiky.

Prebratie predmetnej právnej úpravy z týchto krajín si však vyžiadalo aj do dnešného dňa neanalyzovaný rozpor medzi zákonnosťou väzby a požiadavkou na neustrannosť sudcu v trestnom konaní. Právne úpravy zmienených štátov totiž formulujú explicitnú požiadavku na vylúčenie sudcu z konania po podaní obžaloby v prípade rozhodovania o vine a treste tej osoby, o ktorej rozhodoval v prípravnom konaní v konaní o väzbe. Inými slovami, skutočnosť, že

sudca v prípravnom konaní skúmal dôvodnosť trestného stíhania osoby pri rozhodovaní o väzbe, ho vylučuje, aby sa podieľal po podaní obžaloby na rozhodovaní o vine a treste v súdnom konaní tejto osoby.

1 STRUČNE K DÔVODOM ZAUJATOSTI SUDCOV V TRESTNOM KONANÍ

V spojitosti s analyzovanou problematikou sú smerodajnými najmä ustanovenia § 31 a nasl. TP. Nosným cieľom ich legislatívneho ukotvenia je zabezpečenie neustrannosti trestného konania ako celku a jednotlivých úkonov vykonávaných počas tohto konania na strane jednej a súčasne snaha zabrániť vznášaniu námietok zaujatosti z dôvodu účelového predlžovania trestného konania (napr. pri plynutí väzobnej lehoty) na strane druhej.¹ Pre lepší prehľad je potrebné si identifikovať tri kľúčové dôvody zakladajúce možnosť procesnej strany alebo aj dotknutého sudcu, ktorý o veci rozhoduje v trestnom konaní, namietat' jeho vylúčenie. Skutočnosť, zakladajúca opodstatnené vylúčenie sudcu z konania, vzniká najmä v prípade jeho

Ad 1) pomeru k prejednávanej veci,

Ad 2) pomeru k osobám alebo

Ad 3) pomeru k inému orgánu činnému v konaní.

Zásada „*nemo iudex in causa sua*“, „*nikto nemôže byť sudcom vo vlastnej veci*“, odzrkadľuje obmedzenie sudcu rozhodovať v prípadoch jeho pomeru k prejednávanej veci. Tieto prípady vznikajú najmä vtedy, ak je sudca v dotknutej veci poškodeným alebo svedkom trestného činu.² V tomto smere však musí mať pomer vylúčeného sudcu konkrétnu podobu, osobný charakter, aby mohol byť dostatočným dôvodom, ktorý podmieňuje vznik pochybností o jeho schopnosti pristupovať k veci a k úkonom sa jej dotýkajúcim objektívne. Nepostačuje teda iba pomer abstraktného rázu.³ V tejto spojitosti však môže ísť o pomer k veci aj v prípade, ak sudca, ktorý vo veci koná, jeho konanie podaním trestného oznámenia inicioval.⁴

Vzhľadom na nedávne medializované prípady je možné o nezaujatosti sudcov polemizovať aj v prípadoch ich verejných vyjadrení o veci pred ich samotným rozhodovaním, ktoré môžu byť publikované v tlači, alebo v elektronických médiách. Príkladom je aj nedávne vylúčenie sudcu JUDr. Klimenta z rozhodovania o všetkých obvinených v kauze Búrka (korupcia slovenského súdnictva), ktorý v rozhovore pre Denník N uviedol, že by sa sudcovia, ktorých predvádzali pred Ústavný súd Slovenskej republiky, mali hanbiť a hanbiť by sa mali aj tí, ktorí dlhé roky mlčali.⁵ Pochybnosti o zaujatosti a objektívnosti sudcu vzbudzujú aj prípady, ak pred samotným rozhodnutím o procesnom úkone verejne uvádza, že sú splnené podmienky napr. na vydanie príkazu na zatknutie, alebo vzatie obvineného do väzby. Aj takéto konanie je dôvodom na jeho vylúčenie z vykonávania úkonov trestného konania z dôvodu jeho zaujatosti.⁶

¹ MINÁRIK, Š. a kol. Trestný poriadok. Stručný komentár. Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 141

² ČENTÉŠ, J., KURILOVSKÁ, L., ŠIMOVCÉK, I., BURDA, E. a kol. Trestný poriadok I. § 1 – 195. Bratislava: C. H. Beck, 2021, s. 149

³ Rozsudok Najvyššieho súdu Českej republiky sp. zn. 4 Tz 196/2001 z 26.9.2001

⁴ Rozsudok Najvyššieho súdu Českej republiky sp. zn. 4 Tz 270/2001 z 30.10.2001

⁵ K tomu Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 1TdoVS/1/2021 z 22.2.2021

⁶ Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp.zn. Ndt 58/02 z 16.8.2002 / R 58/2002

O pomer k osobám, ktorých sa úkon dotýka, k obhajcovi, zákonnému zástupcovi, splnomocnencom ide v prípadoch, ak je sudca v príbuzenskom vzťahu k poškodenému alebo jeho splnomocnencovi. Predmetný vzťah však môže byť rámcovaný aj antipatiou k osobe, ktorá sa na konaní zúčastňuje.⁷ Tento vzťah však musí byť dostatočne intenzívny, aby vyvolal pochybnosť o nezáujatosti sudcu v danej veci. Takáto intenzita nie je príznačná pre vzťahy vznikajúce na spoločnom pracovisku. V tomto smere „*profesijné (kolegiálne) priateľstvá nemožno samo osebe považovať za spôsobilú narušiť nestrannosť sudcu pri prejednaní a rozhodovaní veci*“.⁸

Pomer k inému orgánu činnému v trestnom konaní je v početných prípadoch vykladaný skrz optiku príbuzenského vzťahu sudcu k prokurátorovi alebo k policajtovi. Nedávnou súdnou praxou však Najvyšší súd Slovenskej republiky (ďalej tiež „NS SR“) upozornil aj na to, že pomerom k inému orgánu činnému v trestnom konaní možno rozumieť okrem blízkeho príbuzenského vzťahu aj dôvod vykazovania prvkov závislosti, jednostrannosti, prospechárstva alebo otvoreného nepriateľstva (negatívny postoj sudcu k inému sudcovi).⁹

V nadväznosti na uvedené je však potrebné uviesť, že TP upravuje aj vylúčenie sudcu z osobitného dôvodu zaujatosti v podobe tzv. funkčnej inkompatibility. Pod predmetné prípady môžeme podradiť najmä sudcu, ktorý bol vo veci činný ako prokurátor, policajt, obhajca, splnomocnenec zúčastnenej osoby alebo poškodeného, zástupca poškodeného alebo spoločný zástupca poškodených, ku ktorého vylúčeniu dochádza *ex lege*. Rovnako je z rozhodovania na súde vyššieho stupňa vylúčený sudca, ktorý sa zúčastnil na rozhodovaní na súde nižšieho stupňa, a naopak. Z rozhodovania o dovolaní je vylúčený ten, kto sa v prejednávanej veci zúčastnil na rozhodovaní ako sudca alebo prísediaci súdu iného stupňa. V tomto prípade musí však ísť o rozhodovanie vo veci samej.¹⁰ Inými slovami, v zmysle dotknutého ustanovenia nedôjde k vylúčeniu sudcu, ktorý rozhodoval o zaist'ovacích úkonoch ako sudca pre prípravné konanie. Výnimkou je však postup podľa § 348 TP, kedy súd rozhoduje v tzv. osobitnom skrátanom vyšet'ovaní a tiež v prípade, ak urobil niektoré z rozhodnutí podľa § 241 ods. 1 TP alebo § 244 ods. 1 TP.

Výrazné turbulencie na legislatívnej scéne priniesol nárast využívania inštitútu spolupracujúceho obvineného, a to s poukazom na uzatváranie dohôd o vine a treste. V kontexte tohto procesného postupu síce došlo k urýchleniu skončenia trestného konania a zmene procesného postavenia obvinených na svedkov, čo navodilo domnienku o ich dôveryhodnosti, avšak do oblasti konaní o námietkach zaujatosti sudcov to prinieslo dovedy absentujúci právny stav, ktorý musela riešiť súdna prax. Za problematický sa považoval najmä narastajúci počet spoluobvinených, z ktorých niektorí boli postupom podľa § 232 TP vyňatí na samostatné konanie o dohode o vine a treste a následne ten istý sudca, ktorý predmetné dohody schválil, rozhodoval aj o obžalobe iného spoluobvineného. V tomto smere však bolo prijaté stanovisko trestnoprávneho kolégia NS SR, ktoré uviedlo, že vzhľadom na skutočnosť, že v konaní o dohode o vine a treste sa nevykonáva dokazovanie a schválená

⁷ IVOR, J. a kol. Trestné právo procesné. Bratislava: Iura Edition, spol. s.r.o., 2010, s. 99

⁸ Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp.zn. I. ÚS 244/2020 z 26.5.2020

⁹ Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp.zn. 1 TdoVS/2/2020 z 20.1.2021.

¹⁰ Pozri bližšie § 31 Trestného poriadku

dohoda o vine a treste vyvoláva právne účinky len vo vzťahu k obvinenému, čo primerane platí aj pri prijatí vyhlásenia obvineného, že je vinný zo spáchania skutku alebo niektorého zo skutkov uvedených v obžalobe, alebo vyhlásenia, že nepopiera spáchanie takého skutku podľa § 257 ods. 5, 7 TP, nemožno považovať rozhodovanie o obžalobe ďalšieho spoluobvineného za diskvalifikačné kritérium smerujúce k vylúčeniu sudcu z dôvodu jeho pomeru k veci.¹¹

Predmetnú skutočnosť odôvodňuje aj to, že súd pri schvaľovaní návrhu dohody o vine iba posudzuje predložený návrh v intenciách ustanovení § 331 a nasl. TP a rozhoduje len o skutku, jeho právnej kvalifikácii, primeranosti trestu, ochrannom opatrení a výroku o náhrade škody vo vzťahu k obvinenému, ktorého sa návrh dohody týka. Aj keď súd zo skutkovej vety pozná súvislosti, za akých malo dôjsť k spáchaniu trestného činu, nemôže ich zohľadniť v konaní proti iným osobám. Až na základe zákonne získaných dôkazov preukazujúcich bez akýchkoľvek pochybností vinu, by súd mohol iné osoby odsúdiť za konanie, ktorého sa mali dopustiť s osobou právoplatne odsúdenou na podklade schválenej dohody o vine a treste, inak by porušil zásadu prezumpcie nevinu (§ 2 ods. 4 TP.). Samotným rozhodovaním o návrhu na dohodu o vine a treste však konajúci sudcovia citovanú zásadu neporušujú.¹²

Predmetné súdne úvahy získali aj svoju legislatívnu relevanciu a pretavili sa do podoby novely zákona č. 321/2018 Z. z. účinné od 1.1.2019, ktorá priniesla tretí odsek ustanovenia § 31 TP v znení: „*Dôvodom vylúčenia sudcu alebo senátu nie je skoršie rozhodnutie sudcu alebo senátu o obvinenom, spoluobvinenom alebo o iných obvinených, ktorých trestné činy spolu súvisia.*“ Nosným cieľom jej prijatia bola reakcia na vtedajšiu prax obvinených vedúcich k účelovým námietkam zaujatosti sudcov, ktorí rozhodovali o obvinených, spoluobvinených alebo o iných obvinených, ktorých trestné činy spolu súviseli z vyššie uvedených dôvodov.¹³

S cieľom zabrániť vznášaniu námietok zaujatosti z dôvodu účelového predlžovania trestného konania (napr. kvôli uplynutiu väzobnej lehoty) je strana povinná ju vzniesť bez meškania, len čo sa dozvedela o dôvode vylúčenia. Hoci ustanovenie uvádza túto povinnosť len pre stranu trestného konania, vzťahuje sa to aj na úradnú osobu.¹⁴ V tejto súvislosti nemožno pozabudnúť na stanovisko trestnoprávneho kolégia NS SR, ktoré uvádza, že pred rozhodnutím vo veci musí dôjsť k definitívnemu vyriešeniu otázky namietaného sudcu, resp. sudcov senátu, ktorí sú v danej veci činní. Predmetné stanovisko tak formuluje zásadu prednosti rozhodnutia o podanej námietke pred rozhodnutím vo veci. V tomto smere je potrebné uviesť, že ani dodatočné rozhodnutie o zamietnutí sťažnosti o nevyhlásení sudcu k vykonávaniu úkonov trestného konania by spätne nekonvalidovalo chybný procesný postup, ktorému predchádzalo prijatie rozhodnutia vo veci.¹⁵

¹¹ Stanovisko Trestnoprávneho kolégia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. Tpj 11/2017 z 5.4.2017.

¹² Tamtiež

¹³ Dôvodová správa k novele zákona č. 321/2018 Z. z. účinná od 1.1.2019

¹⁴ ČENTĚŠ, J. a kol. Trestný poriadok. Veľký komentár. 4. akt. vyd. Žilina: EUROKÓDEX, s. r. o., 2019, s. 86

¹⁵ Stanovisko Trestnoprávneho kolégia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. Tpj 15/06 z 24.5.2006.

2 PROCESNÝ POSTUP V KONANÍ O NÁMIETKE ZAUJATOSTI SUDCU V TRESTNOM KONANÍ

Procesný postup posudzovania nezaujatosti sudcu bol vo veľkej miere ovplyvnený judikatúrou ESĽP, ktorý priniesol sentenciu anglického práva „*justice must not only be done, it must also be seen to be done*,“ aj do vlastnej rozhodovacej praxe prvýkrát vo veci Delcourt proti Belgicku.¹⁶ V tomto kontexte teda platí, že aj keď sudca môže subjektívne rozhodovať absolútne nestranne, jeho nestrannosť môže byť vystavená oprávneným pochybnostiam so zreteľom na jeho štatút či funkcie, ktoré vo veci vykonával. Práve tu sa uplatňuje tzv. teória zdania, podľa ktorej nestačí, že sudca je subjektívne nestranný, ale musí sa ako taký aj objektívne javiť v očiach strán. Vychádzajúc z uvedeného sa pri posudzovaní ne/zaujatosti sudcu skúma ako subjektívny prístup, ktorý zisťuje, čo si sudca myslel *pro foro interno*, tak prístup objektívny.¹⁷ Slovenská súdna prax pristupuje k posudzovaniu v súlade s judikatúrou ESĽP a zdôrazňuje, že „*cieľom subjektívneho prístupu je snaha o zistenie osobného presvedčenia konkrétneho sudcu v danom prípade. Pri objektívnom prístupe je určujúce, či sudca poskytol v tomto ohľade dostatočné záruky na vylúčenie akýchkoľvek zákonných pochybností o jeho nestrannosti*“.¹⁸ Predmetné tvrdenia možno odôvodniť aj ďalšou relevantnou súdnou praxou, ktorá v prípade subjektívneho hľadiska vychádza z dôkazu o opaku a pri posudzovaní objektívnej nestrannosti z vonkajších objektívnych skutočností.¹⁹ Dôkaz o opaku môže spočívať v „*sudcom prejavennom nepriateľstve, neznašanlivosti alebo ak si napríklad sudca z osobných dôvodov vyhradí prejednanie veci pre seba. V tejto spojitosti však nepostačuje preukázanie zaujatosti zo subjektívneho hľadiska. Na subjektívny test teda plynule nadväzuje test objektívny, ktorý si všíma, či sudca vykazuje legitímne pochybnosti z hľadiska jeho nestrannosti. Pozícia namietajúceho má v objektívnom teste dôležitý význam, avšak rozhodujúce je, či je jeho obava aj objektívne akceptovateľná*“.²⁰

„*Podľa ESĽP musí byť ustálené, či existujú zistiteľné skutočnosti, ktoré môžu vzbudzovať pochybnosti o nestrannosti sudcov, a v tomto zmysle môže mať aj zdanie určitú dôležitosť, pretože „v stávke“ je dôvera, ktorú musia súdy v spoločnosti vzbudzovať, nehovoriac o dôvere samotných účastníkov. Ústavný súd dodáva, že súčasne s dôverou, na ktorú musia súdy v demokratickej spoločnosti ašpirovať, je cez ňu „v hre“ aj autorita súdnych rozhodnutí*“.²¹

Aktuálna právna úprava rozlišuje iniciátorov na konanie o námietke zaujatosti sudcu v dvoch rovinách. V rade prvom formuluje obligatórnosť sudcov oznámiť svoju nezaujatosť, pokiaľ sú o nej presvedčení, a v rade druhom vkladá oprávnenie podať námietku zaujatosti sudcu do rúk aj strane trestného konania. S ohľadom na diferenciáciu aktívne legitimovaných

¹⁶ „*Spravodlivosť má byť nielenže vykonávaná, ale sa musí aj javiť, že je vykonávaná*.“ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Delcourt proti Belgicku č. 2689/65 z 17.1.1970

¹⁷ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Piersack proti Belgicku č. 8692/79 z 1.10.1982

¹⁸ Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp.zn. 2 TdoVS/2/2019 z 9.10.2019

¹⁹ Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. IV. ÚS 804/2013 z 18.12.2013 m.m. Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III. ÚS 13/2015 z 14.1.2015; Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III. ÚS 26/2010 z 20.1.2010; Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III. ÚS 528/2011 z 3.7.2012

²⁰ Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. IV. ÚS 121/2020 z 1.4.2020

²¹ Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. I. ÚS 402/2020 z 27.8.2020

subjektov nie je prekvapením, že zákonodarca v tomto smere pristúpil aj k odlišeniu oprávnených subjektov na rozhodovanie o predmetnej námietke zaujatosti.

V prípade, ak oznámi svoju zaujatosť sudca, o jeho vylúčení rozhodne nadriadený súd v senáte, pričom v prípade sudcu odvolacieho súdu alebo dovolacieho súdu iný senát tohto súdu. Týmto postupom dochádza k zabráneniu účelového zbavenia sa rozhodovania v určitej veci, čo by mohlo nastať v prípade, ak by o zaujatosti rozhodoval ten sudca, ktorý namieta svoju zaujatosť. Ak zaujatosť sudcu namietne niektorá z procesných strán, rozhoduje o nej orgán, ktorého sa tieto dôvody týkajú. V prípade sudcov pôsobiacich v senáte rozhoduje o predmetnej námietke tento senát. Rozhodnutie má formu uznesenia, proti ktorému je prípustná sťažnosť. Po jej podaní sa vykoná len ten úkon trestného konania, ktorého nevykonanie by mohlo ohroziť účel trestného konania.²² Výnimkou je konanie na hlavnom pojednávaní, kde súd nesmie pred rozhodnutím o sťažnosti rozhodnúť vo veci. Sťažnosť môže podať osoba, na základe návrhu ktorej sa o zaujatosti sudcu rozhodovalo a nemá odkladný účinok. Rozhoduje o nej nadriadený súd v senáte, ak rozhodnutie vydal samosudca, predseda senátu, senát súdu prvého stupňa alebo sudca pre prípravné konanie alebo iný senát odvolacieho súdu, dovolacieho súdu alebo nadriadeného súdu, ak rozhodnutie vydal senát odvolacieho súdu alebo dovolacieho súdu alebo senát nadriadeného súdu.²³ V tomto smere možno pozorovať, že zákonodarca pristúpil k obmedzeniu práva na účinný opravný prostriedok v prospech hospodárnosti konania v prípade, ak sa rozhoduje o námietke oznámené sudcom, ktorý má o veci rozhodnúť v trestnom konaní.

3 ROZHODOVANIE O VÄZBE A MOŽNÁ ZAUJATOSŤ SUDCU

Súčasná právna úprava obsiahnutá v ustanovení § 31 a nasl. TP nevylučuje z rozhodovania o veci sudcu, ktorý rozhodol o vzatí obvineného do väzby ako sudca pre prípravné konanie.²⁴ V tomto smere ide o protipól právnej úpravy vo vzťahu k Českej republike, ktorá v ustanovení § 30 ods. 2 Trestného rádu ako dôvod funkčnej inkompatibility uvádza aj prípad sudcu, ktorý je *ex lege* vylúčený z rozhodovania o obžalobe alebo návrhu na schválenie dohody o vine a treste, ak v predmetnej veci v prípravnom konaní nariadil domovú prehliadku alebo prehliadku iných priestorov a pozemkov, vydal príkaz na zadržanie, príkaz na zatknutie alebo rozhodoval o väzbe. Túto skutočnosť odôvodňuje český zákonodarca najmä tým, že sudca je pri jednotlivých úkonoch osobitne pri rozhodovaní o väzbe nútený vysporiadať sa s posúdením možnej viny obvineného na základe doposiaľ zhromaždených dôkazov, a to aj napriek tomu, že v tomto štádiu konania rozhoduje len v rovine pravdepodobnej „viny“ obvineného. V tomto smere tiež dodáva, že takáto sudcovská činnosť vo veci by mohla mať bezprostredný vplyv na ďalší postoj k otázke viny obvineného, a tým ohrozuje sudcovskú

²² IVOR, J. a kol. Trestné právo procesné. Bratislava: Iura Edition, spol. s.r.o., 2010, s. 100

²³ ČENTĚŠ, J., KURILOVSKÁ, L., ŠIMOVICEK, I., BURDA, E. a kol. Trestný poriadok I. § 1 – 195. Bratislava: C. H. Beck, 2021, s. 165-166

²⁴ Túto skutočnosť potvrdzuje aj sudca Okresného súdu Trnava JUDr. Mgr. Martin Floriš, PhD. vo svojom nedávnom príspevku. Pozri bližšie FLORIŠ, M. Niekoľko poznámok k námietke zaujatosti v trestnom konaní. In *STUDIA IURIDICA Cassoviensia* roč. 8/2020, č. 2, s. 26.

neustrannosť.²⁵ Dôvodom jeho vylúčenia je teda zabezpečenie, aby nebol pod vplyvom názoru, ktorý si v predchádzajúcich štádiách trestného konania o veci, resp. obvinenom vytvoril.²⁶

Predmetná právna úprava platila aj na našom území s účinnosťou od 1.1.1992, kedy bola zavedená novelou č. 558/1991 Zb. ktorou sa zmenilo dovtedajšie znenie § 30 ods. 2 zákona č. 141/1961 o trestnom konaní súdnom (trestný poriadok) do 30.11.2003. Avšak pri prijímaní rekodifikovaného znenia Trestného poriadku v priebehu roku 2005 k prevzatiu tejto právnej úpravy, na rozdiel od Českej republiky, nedošlo. Porovnateľnou je v tomto smere aj právna úprava Poľskej republiky, ktorá v čl. 40 § 1 ods. 5 Kodeksu postępowania karnego (poľský Trestný poriadok) zakotvila vylúčenie sudcu *ex lege* z rozhodovania vo veci, ak sa podieľal na rozhodovaní o nej aj v prípravnom konaní, pričom o tejto skutočnosti sa zmieňuje aj ustanovenie § 43 ods. 2 Strafprozesordnung (rakúsky Trestný poriadok) (ďalej tiež „StPO“), ktorý uvádza, že sudca, ktorý schválil donucovací prostriedok namierený proti obvinenému v prípravnom konaní, pričom v zmysle § 105 ods. 1 StPO sa za donucovacie prostriedky považuje aj rozhodnutie o vzatí obvineného do väzby alebo vydanie príkazu na zatknutie, či príkazu na domovú prehliadku, je z ďalšieho rozhodovania o veci vylúčený.

Rozhodnutie o vzatí do väzby možno v našom právnom poriadku označiť za krajný prostriedok, výnimočné opatrenie (*ultima ratio*) trestného konania, ktorým sa intenzívne zasahuje do práva na osobnú slobodu jednotlivca.²⁷ Avšak podmienkou *sine qua non* regulárnosti vzatia do väzby a držania vo väzbe je existencia vznesenia obvinenia. Tu je však potrebné zohľadniť skutočnosť, že k podmienke vznesenia obvinenia nie je možné už s ohľadom na pomerne rozvinutú súdnu prax pristupovať formalisticky. Z uvedeného dôvodu je možné obvineného vziať do väzby iba za tzv. dvojitého materiálneho predpokladu, ktorý odzrkadľuje nielen dôvodnosť väzby, ale aj dôvodnosť vznesenia obvinenia. V nadväznosti na uvedené je povinnosťou súdov preskúmať pri rozhodovaní, či už o vzatí obvineného do väzby, alebo o jej predĺžení, dva typy hmotných podmienok (*substantive requirements*), a to dôvody svedčiace pre a proti väzbe a odôvodnenosť podozrenia, že obvinený sa mal dopustiť skutku, ktorým naplnil znaky skutkovej podstaty príslušného trestného činu.²⁸

Zmienená dôvodnosť vznesenia obvinenia sa stala aj predmetom diskusií dotýkajúcich sa legislatívnej zmeny právnej úpravy väzby, ktorá bola v nedávnej dobe prijatá. Napriek tomu, že ÚS SR opakovane vo svojich rozhodnutiach zdôrazňoval potrebu skúmania materiálnej podmienky väzby spočívajúcej v dôvodnosti vznesenia obvinenia, ako aj prípadných prekážok, ktoré by vedenému trestnému stíhaniu mohli prekážať,²⁹ je na mieste zhodnotiť, že udalosti v súdnej praxi predznamenalí opakovanú absenciu zmienenej posudzovania. Z uvedeného dôvodu priniesla nedávna legislatívna činnosť parlamentu novelu Trestného poriadku v podobe zákona č. 308/2021 Z. z. účinného od 15.8.2021, ktorý okrem skrátenia dĺžky kolúzneho väzby a pod., zmenil aj predchádzajúce znenie ustanovenia § 72 ods. 2 TP, ktoré

²⁵ Uznesenie Najvyššieho súdu Českej republiky sp. zn. 11 Tdo 329/2008 z 21.8.2008

²⁶ JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo procesní. 3 vyd. Praha: Leges, 2013 s. 202. Predmetná diskvalifikácia sa však nevzťahuje na rozhodovanie o väzbe na účel vydania do cudziny. Pozri bližšie ŠÁMAL, P. a kol. Trestní řád I. § 1 až 156. Komentář. 7 vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 378

²⁷ ŠIMOVČEK, I. a kol. Trestné právo procesné. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2019, s. 112

²⁸ Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp.zn. IV. ÚS 375/08 z 16.12. 2008

²⁹ Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. IV. ÚS 375/08 z 16.12. 2008

ponímalo vznesenie obvinenia len ako formálny atribút rozhodovania o väzbe a nahradil ho explicitne formulovanou požiadavkou pozostávajúcou z povinnosti súdov skúmať dôvodnosť vzneseného obvinenia, a to s poukazom na dotknuté skutkové okolnosti obsiahnuté v odôvodnení predmetného rozhodnutia o väzbe.

Predkladatelia zákona odôvodňovali požiadavku posudzovania dôvodnosti trestného stíhania sudcami aj s poukazom na zahraničné právne úpravy, či už Českej republiky v § 73c) Trestního řádu (český Trestný poriadok) ktoré uvádza, že odôvodnenie väzby o vzatí obvineného alebo iné rozhodnutie o väzbe musí obsahovať aj skutočnosti preukazujúce podozrenie zo spáchania trestného činu alebo ustanovenia § 174 ods. 3 písm. 4) StPO v rámci ktorého platí, že „*rozhodnutie o väzbe musí obsahovať okrem iného konkrétne okolnosti, z ktorých vyplýva dôvodné podozrenie zo spáchania činu*“.³⁰ V tomto smere tak sudca rozhodujúci v konaní o väzbe musí v zmysle uvedeného skúmať aj skutočnosť, či bol dostatočne preukázaný záver, že skutku uvedeného v uznesení o vznesení obvinenia sa dopustila obvinená osoba.

Napriek tomu, že táto legislatívna zmena na našom území posilnila štandardy zákonnosti vzatia a držania vo väzbe, predkladatelia pri jej prevzatí zo zahraničných právnych úprav, nepretavili spolu s predmetnou zmenou do súdnej praxe aj posilnenie práva na spravodlivé rozhodnutie vecí nestranným a nezávislým súdom tak, ako to je v právnych úpravách pôvodcov.

Po deklarovaní požiadavky skúmania dôvodnosti vznesenia obvinenia pri rozhodovaní o väzbe tak vznikla polemika, či takéto skúmanie nie je možné predsa len ponímať v zmysle čiastočného vyslovenia viny za predpokladu potvrdenia v podobe prvej materiálnej podmienky. Početná súdna prax v otázke rozhodovania o väzbe uvádza, že je povinnosťou sudcu zaoberať sa pri rozhodovaní o väzbe nielen skutkovými okolnosťami, ale tiež zdôrazňuje, že „*odôvodnenie uznesenia o väzbe, ... si vyžaduje zhodnotenie tak povahy i závažnosti trestnej činnosti, ktorú obvinený doteraz (s)páchal, ako aj tých okolností, ktoré s ohľadom na osobu obvineného, jeho sociálne a rodinné pomery, prostredie, v ktorom pracuje alebo pohybuje sa, vytvárajú alebo zvyšujú riziko ďalšieho páchania určitej konkrétnej trestnej činnosti,*“³¹ a súčasne upozorňuje, že „*súd nesmie vychádzať iba formálne z uznesenia o vznesení obvinenia, ale musí skúmať a hodnotiť dôkazy, ktoré k vzneseniu obvinenia viedli*“.³² V tomto smere tak dochádza, chtiac či nechtiac, k čiastočnému deklarovaniu viny obvineného, pričom táto požiadavka sa dotknutou legislatívnou zmenou len posilnila.

Judikatúra EŠLP síce na strane jednej zdôrazňuje, že činnosť sudcu pre prípravné konanie (v iných krajinách aj vyšetrovací sudca) nie je diskvalifikačným prvkom z ďalšieho konania o tom istom obvinenom v súdnom konaní,³³ avšak v inom rozhodnutí už v otázke skúmania dôvodnosti obvinenia a iných zásahov do osobnej slobody, osobitne otázky väzby, taká presvedčivá nie je. Tu možno poukázať na prípady konaní sudcov v prípravnom konaní,

³⁰ Dôvodová správa k zákonu č. 308/2021 účinného od 15.8.2021

³¹ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. II. ÚS 597/2012 z 22.5.2013

³² Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III. ÚS 33/2021 z 13.5.2020

³³ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Sainte – Marie proti Francúzsku č. 12981/87 z 16.12.1992 a Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Padovani proti Taliansku č. 13396/87 z 26.2.1993

dotýkajúcich sa skúmania dôvodnosti vznesenia obvinenia, zaobstarávania dôkazov a vedenia výsluchov,³⁴ pri ktorých ESLP vyslovil porušenie čl. 6 ods. 1 EDLP.

Vo veci de Cubber proti Belgicku sa dokonca stotožnil s tým, že obvinený by mohol pociťovať určité znepokojenie, ak by na súde, ktorý má v jeho veci rozhodovať, konal sudca, ktorý nariadil jeho držanie vo vyšetrovacej väzbe.³⁵ V nadväznosti na uvedené je zaujímavé pozorovať aj dissent sudcu ESLP Walsha, ktorý vo veci Sainte – Marie proti Francúzsku uviedol, že sudca, ktorý rozhoduje o žiadosti obvineného o prepustenie na slobodu z väzby v prípravnom konaní, rozhoduje, či je na základe vhodných dôkazov presvedčený, že obvinený, ak je na slobode, utečie, bude pokračovať v trestnej činnosti alebo sa bude snažiť zmať spravodlivosť manipuláciou alebo zničením dôkazov alebo zastrašovaním svedkov. Ak však vnútroštátny právny systém vyžaduje alebo povoľuje zváženie pravdepodobnosti viny ako faktora pri rozhodovaní o predbežnej slobode, sudca, ktorý tak rozhodne, sa jednoznačne diskvalifikuje z účasti ako sudca na pojednávaní vine a treste.³⁶ Tu možno predmetný výklad analogicky uplatniť aj na rozhodovanie o vzatí, či nevzatí do väzby, v kontexte ktorej je nevyhnutné posudzovať dva materiálne predpoklady, a to nielen dôvodnosť väzby, ale aj dôvodnosť obvinenia.

Najadekvátnejším sa však v tejto veci javí pripomenúť rozhodnutie ESLP vo veci Hauschildt proti Dánsku, v ktorom ESLP deklaroval porušenie čl. 6 ods. 1 EDLP z dôvodu, že sudca najskôr rozhodol o väzbe obvineného na podklade zákonných ustanovení, ktoré vyžadovali prítomnosť vyššej miery podozrenia, že obvinený spáchal trestný čin a následne rozhodoval na hlavnom pojednávaní o vine a treste tejto osoby.³⁷ Naproti tomu vo veci Nortier proti Holandsku porušenie čl. 6 ods. 1 EDLP napriek rozhodovaniu sudcu o väzbe nevyslovil.³⁸ V tejto spojitosti je však nevyhnutné poukázať na výrazný rozdiel medzi zmienenými prípadmi, a to v otázke posudzovania vyššie miery podozrenia, že obvinený trestný čin spáchal. Záver, ktorý z predmetnej analýzy plynie, smeruje k požiadavke, že pokiaľ vnútroštátna právna úprava vyžaduje, aby sudca posudzoval pri rozhodovaní o väzbe aj vyššie zmienené dôvody podozrenia, že dotknutý trestný čin spáchal obvinený, mal by byť z rozhodovania vo veci o vine a treste tejto osoby v ďalšom konaní vylúčený.

Právna úprava dotknutých krajín nás z uvedeného dôvodu núti polemizovať o súčasnej právnej úprave Trestného poriadku s ohľadom na konanie o vylúčení sudcov z dôvodu ich zaujatosti v prípadoch rozhodovania o zaisťovacích úkonoch, osobitne v otázke väzby. Naproti tomu stojí však aj judikatúra ESLP, ktorá zaujatosť v predmetnej veci poníma roztrieštene. Otáznym teda ostáva, či je na strane jednej česká právna úprava (ako aj iné jej podobné) v rozpore s judikatúrou ESLP a v rovine ľudskoprávnej sa tak vynára otázka, či procesným postupom uplatňujúcim sa v trestnom konaní Českej republiky nedochádza k porušeniu práva na zákonného sudcu obsiahnutého v čl. 38 ods. 1 Listiny základných práv a slobôd, alebo na strane druhej naša aktuálna právna úprava dostatočne negarantuje, že vo veciach, v ktorých

³⁴ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci de Cubber proti Belgicku č. 9186/80 z 26.10.1984 a m.m. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Fey proti Rakúsku č. 14396/88 z 24.2.1993

³⁵ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci de Cubber proti Belgicku č. 9186/80 z 26.10.1984

³⁶ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Sainte – Marie proti Francúzsku č. 12981/87 z 16.12.1992

³⁷ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Hauschildt proti Dánsku č. 10486/83 z 24.5.1989

³⁸ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Nortier proti Holandsku č. 13924/88 z 24.8.1993

rozhodoval sudca pre prípravné konanie o väzbe, nedochádza k porušeniu práva na rozhodovanie vecí nestranným súdom z nedbanlivosti slovenského zákonodarcu. Rozsudok ESĽP vo veci Hauschild proti Dánsku by tak aj s ohľadom na nedávne legislatívne zmeny v otázke deklarovania požiadavky skúmania dôvodnosti vznesenia obvinenia mohol predznamenať rozpor s v úvode zmieneným právom na spravodlivé prejednanie vecí pred nezávislým a nestranným súdom. V tomto smere je nevyhnutným, aby zákonodarca črtajúci sa rozpor *de lege ferenda* operatívne vyriešil, a to vo forme adekvátnej legislatívnej zmeny.

ZÁVER

Zatiaľ, čo v prípravnom konaní pri rozhodovaní o väzbe, presnejšie do momentu podania obžaloby, je nevyhnutné skúmať dôvodné podozrenie, že osoba obvineného sa mala dopustiť trestného činu, a teda dochádza k čiastočnému náznaku deklarovania viny, toto podozrenie sa momentom podania obžaloby zosilňuje a mení sa do podoby odôvodneného záveru o postavení obvineného pred súd.³⁹ Inými slovami, v rade prvom je sudca pre prípravné konanie v rozhodovaní o väzbe nútený skúmať, či je odôvodnený záver, že daný trestný čin spáchala daná osoba, následne v prípade prezretia obžaloby, resp. preskúmania obžaloby, či je dostatočne odôvodnený záver o postavení tohto obvineného pred súd, a v poslednom rade obligatórne rozhodne už o vine a o treste tejto osoby. Aj z dôvodu poddimenzovania sudcovského stavu, je iluzórnym domnievať sa, že v našom právnom systéme k takýmto konaniam, kedy rozhoduje počas celého trestného konania jeden sudca, nedochádza.

Právo na spravodlivé prejednanie vecí nezávislým, ale najmä nestranným súdom je obsiahnuté vo viacerých právnych predpisoch ako vyššej, tak nižšej právnej sily. Pre predstavu pripomenieme čl. 6 Európskeho dohovoru o ľudských právach, „*Každý má právo na to, aby jeho vec bola spravodlivo, verejne a v primeranej lehote prejednaná nezávislým a nestranným súdom zriadeným zákonom, ktorý rozhodne o jeho občianskych právach alebo záväzkoch alebo o akomkoľvek trestnom čine, z ktorého je obvinený.*“, čl. 14 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach „*Všetky osoby sú si pred súdom rovné. Každý má úplne rovnaké právo, aby bol spravodlivo a verejne vypočutý nezávislým a nestranným súdom, ktorý rozhoduje buď o jeho právach a povinnostiach, alebo o akomkoľvek trestnom obvinení vznesenom proti nemu.*“, čl. 46 Ústavy Slovenskej republiky, Právo na súdnu a inú právnu ochranu „*Každý sa môže domáhať zákonom ustanoveným postupom svojho práva na nezávislom a nestrannom súde a v prípadoch ustanovených zákonom na inom orgáne Slovenskej republiky.*“ a v neposlednom rade § 2 ods. 7 Trestného poriadku „*Každý má právo, aby jeho trestná vec bola spravodlivo a v primeranej lehote prejednaná nezávislým a nestranným súdom v jeho prítomnosti tak, aby sa mohol vyjadriť ku všetkým vykonávaným dôkazom, ak tento zákon neustanovuje inak.*“

³⁹ „Dôvodné podozrenie zo spáchania trestného činu, ktoré odôvodňuje trestné stíhanie osoby ako obvineného, je nepochybne nižšej kvality ako to podozrenie, ktoré odôvodňuje postavenie obvineného pred súd podľa § 176 ods. 1 Trestného poriadku (teraz § 234 ods. 1 TP) ak výsledky vyšetrovania dostatočne odôvodňujú postavenie obvineného pred súd, prokurátor podá obžalobu.“ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III. ÚS 83/01 z 24.1.2002

V tomto smere tak dochádza k nastoleniu otázky, či aktuálna právna úprava Trestného poriadku Slovenskej republiky dostatočne garantuje, že vo veciach, v ktorých rozhodoval sudca pre prípravné konanie o väzbe, nedochádza v konaní pred súdom k porušeniu práva na rozhodovanie veci nestranným súdom tým istým sudcom v prípade jeho rozhodovania o vine a treste tej istej osoby? V tejto súvislosti však vyvstáva aj proti otázka a to, či naopak právna úprava Českej republiky či Rakúskej republiky neporušuje obligatónym vylúčením takéhoto sudcu z rozhodovania o vine a treste, právo na zákonného sudcu. V tomto smere je tak nevyhnutným, aby zákonodarca črtajúci sa rozpor medzi garanciou nestrannosti sudcu a požiadavkou na zákonnosť väzby vyriešil, a to vo forme adekvátnej legislatívnej zmeny.

Aj keď sa zdalo, že legislatívny krok dotýkajúci sa zvýšenia záruky zákonnosti vzatia a držania vo väzbe upokojil už dosť búrlivú spoločenskú scénu, ktorá po početných neoprávnených zásahoch do práva na osobnú slobodu volala po vyšších právnych štandardoch a skrátení lehoty väzby, vychádzajúc z predmetného príspevku, je na mieste vysloviť, že do súčasného právneho stavu priniesol aj neočakávaný rozpor s právom na spravodlivé prejednanie veci nestranným a nezávislým súdom.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

- ČENTÉŠ, J., KURILOVSKÁ, L., ŠIMOVČEK, I., BURDA, E. a kol. Trestný poriadok I. § 1 – 195. Bratislava: C. H. Beck, 2021, 1232 s. ISBN 978-80-89603-88-6
- ČENTÉŠ, J. a kol. Trestný poriadok. Veľký komentár. 4. akt. vyd. Žilina: EUROKÓDEX, s. r .o. , 2019. s. 1040. ISBN 978-80-8155-087-4
- IVOR, J. a kol. Trestné právo procesné. Bratislava: Iura Edition, spol. s.r.o. 2010. s. 1049. ISBN 978-80-8078-309-9
- JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo procesní. 3 vyd. Praha: Leges, 2013, 864 s. ISBN 978-80-87576-44-1
- MINÁRIK, Š. a kol. Trestný poriadok. Stručný komentár, Bratislava: Iura Edition.2006, 1302 s., ISBN 80-8078-085-4
- ŠÁMAL, P. a kol. Trestní řád I. § 1 až 156. Komentář. 7 vyd. Praha: C. H. Beck. 2013, 1920 s. ISBN 978-80-7400-465-0
- ŠIMOVČEK, I. a kol. Trestné právo procesné. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2019. 418 s. ISBN 978-80-7380-768-9

Rozsudky Európskeho súdu pre ľudské práva

Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci de Cubber proti Belgicku č. 9186/80 z 26.10.1984

Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Delcourt proti Belgicku č. 2689/65 z 17.1.1970

Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Fey proti Rakúsku č. 14396/88 z 24.2.1993

Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Hauschildt proti Dánsku č.

10486/83 z 24.5.1989

Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Nortier proti Holandsku č. 13924/88 z 24.8.1993

Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Padovani proti Taliansku č. 13396/87 z 26.2.1993

Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Piersack proti Belgicku č. 8692/79 z 1.10.1982

Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Sainte – Marie proti Francúzsku č.12981/87 z 16.12.1992

Judikatúra

Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. II. ÚS 597/2012 z 22.5.2013

Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III. ÚS 33/2021 z 13.5.2020

Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III. ÚS 528/2011 z 3.7.2012

Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III. ÚS 83/01 z 24.1.2002

Rozsudok Najvyššieho súdu Českej republiky sp. zn. 4 Tz 196/2001 z 26.9.2001

Rozsudok Najvyššieho súdu Českej republiky sp. zn. 4 Tz 270/2001 z 30.10.2001

Uznesenie Najvyššieho súdu Českej republiky sp. zn. 11 Tdo 329/2008 z 21.8.2008

Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 1TdoVS/1/2021 z 22.2.2021

Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp.zn. Ndt 58/02 z 16.8.2002 / R 58/2002

Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp.zn. 1 TdoVS/2/2020 z 20.1.2021.

Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp.zn. 2 TdoVS/2/2019 z 9.10.2019

Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky IV. ÚS 121/2020 z 1.4.2020

Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp.zn. I. ÚS 244/2020 z 26.5.2020

Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. IV. ÚS 804/2013 z 18.12.2013

Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III. ÚS 13/2015 z 14.1.2015

Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III. ÚS 26/2010 z 20.1.2010

Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. I. ÚS 402/2020 z 27.8.2020

Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. IV. ÚS 375/08 z 16.12.2008

Iné

Dôvodová správa k zákonu č. 308/2021 Z. z. účinného od 15.8.2021

Dôvodová správa k novele zákona č. 321/2018 Z. z. účinná od 1.1.2019

FLORIŠ, M. Niekoľko poznámok k námietke zaujatosti v trestnom konaní. In STUDIA IURIDICA Cassoviensia roč. 8/2020, č. 2 s. 26. ISSN 1339-3995

Stanovisko Trestnoprávneho kolégia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. Tpj 11/2017 z 5.4.2017.

Stanovisko Trestnoprávneho kolégia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. Tpj 15/06 z 24.5.2006.

TEORETICKO - PRÁVNÝ EXKURZ DO PÔSOBNOSTI SPRAVODAJSKÝCH SLUŽIEB VYBRANÝCH ŠTÁTOV

THEORETICAL - LEGAL EXCURSION INTO THE COMPETENCE OF THE INTELLIGENCE SERVICES OF SELECTED STATES

Mgr. Nikola Želiarová

doktorandský študijný program trestné právo

Právnická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave

Katedra trestného práva a kriminológie

n.zeliarova@gmail.com

Abstrakt: Spravodajské služby majú v každom demokratickom štáte osobitné postavenie. Ich úlohou je chrániť to najdôležitejšie, čo štát má – ich územnú celistvosť a zvrchovanosť. Samozrejme každý štát svojim spravodajským službám následne ukladá aj ďalšie úlohy, akými sú napr. boj proti terorizmu, boj proti extrémizmu, ochrana ekonomických záujmov štátu, nelegálna migrácia, presadzovanie zahraničnej politiky, energetická bezpečnosť, hybridné hrozby a ochrana kyberpriestoru. To, ako je usporiadaná spravodajská komunita daného štátu, ovplyvňuje viacero faktorov. Takými najvýraznejšími sú geopolitická situácia, zahraničná politika a ekonomické záujmy. Slovenská republika, Česká republika a Poľská republika z geopolitického hľadiska čelia veľmi podobným hrozbám, a preto štruktúra ich spravodajskej komunity a zameranie spravodajských služieb je veľmi podobné. Samozrejme svoju úlohu pri kreovaní ich bezpečnostných štruktúr zohrala aj spoločná história, a to najmä z pohľadu politického riadenia štátu.

Kľúčové slová: spravodajská služba, vecná pôsobnosť spravodajskej služby, miestna pôsobnosť spravodajskej služby, právomoc spravodajskej služby, zahraničné spravodajské služby

Abstract: Intelligence services have a special status in every democratic state. Their task is to protect the most important thing that the state has - its territorial integrity and sovereignty. Of course, each state subsequently imposes other tasks on its intelligence services, such as e.g. the fight against terrorism, the fight against extremism, the protection of the economic interests of the state, illegal migration, the enforcement of foreign policy, energy security, hybrid threats and the protection of cyberspace. How the intelligence community of a given country is organized is affected by several factors. The most prominent are the geopolitical situation, foreign policy and economic interests. The Slovak Republic, the Czech Republic and the Polish Republic face very similar threats from a geopolitical point of view, and therefore the structure of their intelligence community and the focus of their intelligence services is very similar. Of

course, common history also played its role in the creation of their security structures, especially from the point of view of the political management of the state.

Keywords:

intelligence service, substantive competence of the intelligence service, local competence of the intelligence service, authority of the intelligence service, foreign intelligence services

ÚVOD

„Naša práca má pridanú hodnotu. Vďaka nám je svet trochu bezpečnejší.“

Ide o výrok riaditeľa Slovenskej informačnej služby (ďalej len ako „SIS“), JUDr. Michala Aláča PhD. v súvislosti s pôsobením jednej zo spravodajských služieb na území Slovenskej republiky. Vzhľadom na špecifické postavenie služieb v našom právnom systéme, ich pôsobnosť, činnosť, ale aj históriu, nikdy nepožívala obdiv na všetkých stranách frontu. Má mnoho odporcov, ale i obdivovateľov a spoločnosť v určitom smere dokonca polarizovala. Aj to je jedným z dôvodov, prečo boli aj sú súčasťou viacerých káuz odohrávajúcich sa na politickej scéne, následkom čoho viaceré politické osobnosti a časť laickej aj odbornej verejnosti vyslovili svoj názor za ich zrušenie. Úloha spravodajských služieb je však o to ťažšia, že vývoj rôznych druhov hrozieb, vrátane latentnej kriminality, je turbulentný a rozdielny nielen vzhľadom na rozmanitosť geopolitickej, hospodárskej a bezpečnostnej situácie v konkrétnej krajine, resp. na konkrétnom území. Vzhľadom na túto skutočnosť je dôležité, aby bolo fungovanie jednotlivých inštitúcií nastavené v závislosti od fungovania a potrieb danej krajiny. Pre poukázanie na možné odlišnosti vo fungovaní spravodajských služieb v iných štátoch sme vybrali komparáciu právneho postavenia spravodajských služieb v Slovenskej republike s právnym postavením spravodajských služieb v Českej republike a Poľskej republike.

1 VECNÁ PÔSOBNOSŤ SPRAVODAJSKÝCH SLUŽIEB

Vecná pôsobnosť spravodajských služieb predstavuje okruh spoločenských javov - hrozieb, ktorým sú spravodajské služby v záujme ochrany štátu a jeho občanov povinné venovať svoju pozornosť, získať o nich informácie a tieto následne vyhodnocovať a vo forme spravodajskej informácie odstupovať zákonným recipientom. Nielen slovenský, ale aj zahraničné právne systémy rozlišujú v tomto prípade dva typy služieb, a to civilné a vojenské.

1.1 Civilné spravodajské služby

Predmetom záujmu civilných spravodajských služieb je najmä ochrana územnej celistvosti, zvrchovanosti a bezpečnosti štátu domovskej krajiny. S cieľom ochrániť demokratické zriadenie a ekonomickú prosperitu štátu sa zameriavajú aj na politickú oblasť, oblasť ekonomických, zahranično-politických, hospodárskych záujmov štátu.

Od vzniku samostatnej Slovenskej republiky pôsobí na našom štátnom území len jedna civilná spravodajská služba - SIS. Do jej vecnej pôsobnosti, ktorá je vymedzená v § 2 ods. 1 zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 46/1993 Z. z. o Slovenskej informačnej službe v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o SIS“), patrí získavanie, sústreďovanie a vyhodnocovanie informácií o

- a) *činnosti ohrozujúcej ústavné zriadenie, územnú celistvosť a zvrchovanosť Slovenskej republiky,*
- b) *činnosti smerujúcej proti bezpečnosti Slovenskej republiky,*
- c) *aktivite cudzích spravodajských služieb,*
- d) *organizovanej trestnej činnosti,*
- e) *terorizme, vrátane informácií o účasti na terorizme, jeho financovaní alebo podporovaní,*
- f) *politickom a náboženskom extrémizme, extrémizme prejavujúcom sa násilným spôsobom a škodlivom sektárskom zoskupení,*
- g) *aktivitách a ohrozeniach v kybernetickom priestore, ak ohrozujú bezpečnosť štátu,*
- h) *nelegálnej medzinárodnej preprave osôb a migrácii osôb,*
- i) *skutočnostiach spôsobilých vážne ohroziť alebo poškodiť hospodárske záujmy Slovenskej republiky,*
- j) *ohrození alebo úniku informácií a vecí chránených podľa osobitného predpisu alebo medzinárodných zmlúv alebo medzinárodných protokolov.¹*

Ako sme uviedli v úvode, vývoj hrozieb je turbulentný, a preto aj SIS musí na zmeny v prostredí reagovať a rozširovať svoju vecnú pôsobnosť o ďalšie okruhy záujmov smerujúcich proti bezpečnosti Slovenskej republiky, alebo jej ústavnému zriadeniu.

Výrazným posunom v kontexte vecnej pôsobnosti bolo prijatie zákona č. 256/1999 Z. z., ktorý mení a dopĺňa zákon o SIS, a ktorého prijatím sa objektom spravodajského záujmu stal organizovaný zločin. Dôvodom tejto zmeny bola skutočnosť, že na potlačenie niektorých foriem zločinu neboli dostačujúce formy, metódy a prostriedky využívané Policajným zborom a bolo nevyhnutné podporne použiť formy, metódy a prostriedky spravodajskej činnosti. Od účinnosti tohto zákona bola SIS oprávnená získavať, sústreďovať a vyhodnocovať poznatky o najzávažnejších formách organizovanej kriminality a takto získané poznatky následne odstupovať orgánom činným v trestnom konaní.²

Ďalším z nich bolo novelizovanie zákona o SIS zákonom č. 151/2010 Z. z. o zahraničnej službe a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ktorý SIS umožnil vykonávať primerané bezpečnostné opatrenia.

Najnovšie prijatým bol zákon č. 444/2015 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony, ktorým bola pôsobnosť SIS rozšírená na aktuálne hrozby. Jeho prijatiu, ako aj ďalším zákonov prijatých v rámci tzv. teroristického balíka, predchádzali teroristické útoky

¹ Zákon o SIS

² ALÁČ, M.: Vývoj spravodajských služieb na našom území po roku 1989, In: Tridsať rokov slobody a právo. - Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity a Vedy, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, 2020. - ISBN 978-80-568-0324-0. - S. 20-35

v Európe. Charakter služby sa zmenil zo spravodajského na službu, ktorá ma špecifikovaný rozsah výkonných právomocí, čím sa stala všeobecnou bezpečnostnou a spravodajskou službou Slovenskej republiky.

V Českej republike sa o miesto civilnej služby delí Bezpečnostná informačná služba (ďalej len ako „BIS“) a Úrad pre zahraničné styky na informácie (ďalej len ako „ÚZSI“). Pôsobnosť všetkých spravodajských služieb Českej republiky je upravená jedným a totožným zákonom, a to zákonom č. 153/1994 Sb. o spravodajských službách České republiky. Ako ustanovuje § 5 predmetného zákona, BIS zabezpečuje informácie

- a) *o zámeroch a činnostiach namierených proti demokratickým základom, zvrchovanosti a územnej celistvosti Českej republiky,*
- b) *o spravodajských službách cudzej moci,*
- c) *o činnostiach ohrozujúcich štátne a služobné tajomstvo,*
- d) *o činnostiach, ktorých dôsledky môžu ohroziť bezpečnosť alebo významné ekonomické záujmy Českej republiky,*
- e) *týkajúce sa organizovaného zločinu a terorizmu,*³

ÚZSI zabezpečuje podobné informácie, avšak rozdiel je v tom, že ide o informácie, ktoré majú pôvod v zahraničí.

Rovnaký model je zavedený v Poľskej republike, kde taktiež pôsobia dve civilné spravodajské služby, a to Agentúra pre vnútornú bezpečnosť (ABW) a Agentúra pre vonkajšiu rozvedku (AW), pričom vecná pôsobnosť oboch služieb je upravená zákonom o agentúre vnútornej bezpečnosti a zahraničnej spravodajskej agentúre z 24. mája 2002.

ABW je vládna inštitúcia zaoberajúca sa ochranou vnútornej bezpečnosti štátu a jeho občanov, konkrétne svoju činnosť upriamuje na nasledovné oblasti:

- a) *rozpoznávanie, predchádzanie a boj proti ohrozeniam vnútornej bezpečnosti štátu a jeho ústavného poriadku, najmä suverenity a medzinárodného postavenia, nezávislosti a nedotknuteľnosti jeho územia, ako aj obrany štátu;*
- b) *rozpoznávanie, predchádzanie a odhaľovanie trestných činov:*
 - a. *špionáže, terorizmu, nezákonného sprístupnenia alebo použitia utajovaných skutočností a iné trestné činy poškodzujúce bezpečnosť štátu,*
 - b. *ovplyvňujúcich ekonomické základy štátu,*
 - c. *korupcie osôb vykonávajúcich verejné funkcie, ak môžu ohroziť bezpečnosť krajín,*
 - d. *výroby a obchodu s tovarmi, technológiami a službami strategického významu pre bezpečnosť štátu,*
 - e. *nezákonnej výroby, držby a obchodovania so zbraňami, strelivom a výbušninami, zbraňami hromadného ničenia a omamnými a psychotropnými látkami v medzinárodnom obchode,*
 - f. *proti súdnictvu, ovplyvňovaniu súdnej činnosti, krivej výpovede, krivého obvinenia, vytvárania nepravdivých dôkazov, ak súvisia s trestnými činmi uvedenými v písmene a). a-e*

³ Zákon č. 153/1994 Sb. o spravodajských službách České republiky

- c) *stíhanie ich páchatel'ov;*
- d) *rozpoznávanie, predchádzanie a odhaľovanie ohrození bezpečnosti, významných z hľadiska kontinuity prevádzky IT systémov orgánov verejnej správy štátu alebo systému IT sietí, na ktoré sa vzťahuje jednotný zoznam zariadení, inštalácií, zariadení a služieb zaradených do kritickej infraštruktúry, ako aj systémov IT vlastníkov a držiteľov zariadení, inštalácií alebo zariadení kritickej infraštruktúry uvedených v čl. 5b Národný program ochrany kritickej infraštruktúry,*
- e) *zverejnenie majetku, ktorému hrozí prepadnutie v súvislosti s trestnými činmi uvedenými v písmene b),*
- f) *úlohy súvisiace s ochranou utajovaných skutočností a vykonávanie funkcie národného bezpečnostného orgánu v oblasti ochrany utajovaných skutočností v medzinárodných vzťahoch,*
- g) *získavanie, analyzovanie, spracúvanie a odovzdávanie informácií, ktoré môžu mať významný význam pre ochranu vnútornej bezpečnosti štátu a jeho ústavného poriadku, príslušným orgánom,*
- h) *prijímanie ďalších opatrení uvedených v osobitných zákonoch a medzinárodných dohodách.⁴*

Do pôsobnosti poľskej AW patrí najmä:

- a) *získavanie, analyzovanie, spracovanie a postupovanie príslušným orgánom informácií, ktoré môžu mať význam pre bezpečnosť a medzinárodné postavenie Poľskej republiky, ako aj jej ekonomický a obranný potenciál,*
- b) *identifikácia a boj proti vonkajším hrozbám pre bezpečnosť, obranu, nezávislosť a nedotknuteľnosť územia Poľskej republiky,*
- c) *ochrana diplomatických misií Poľskej republiky a ich zamestnancov pred činnosťou zahraničných špeciálnych služieb a inými činnosťami, ktoré môžu byť škodlivé pre záujmy Poľskej republiky,*
- d) *zabezpečenie kryptografickej ochrany komunikácie s poľskými diplomatickými a konzulárnymi misiami a poskytovanie kuriérskej služby,*
- e) *identifikácia medzinárodného terorizmu, extrémizmu a skupín organizovaného zločinu;*
- f) *monitorovanie medzinárodného obchodu so zbraňami, strelivom a výbušninami, omamnými a psychotropnými látkami, ako aj tovarom, technológiami a službami strategického významu pre národnú bezpečnosť a monitorovanie medzinárodného obchodu so zbraňami hromadného ničenia a hrozieb spojených s ich šírením, ako aj spôsob ich doručenia,*
- g) *identifikácia a analýza hrozieb v regiónoch napätia, konfliktov a medzinárodných kríz, ovplyvňujúcich bezpečnosť štátu a prijímanie opatrení zameraných na elimináciu týchto hrozieb,*
- h) *rozvoj útočných a obranných kybernetických schopností,*
- i) *vykonávanie ďalších činností uvedených v osobitných zákonoch a medzinárodných zmluvách.⁵*

⁴ § 5 Zgodnia z Ustawą z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu

⁵ § 6 Zgodnie z Ustawą z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu

Analyzovaním uvedenej vecnej pôsobnosti služieb možno dospieť k záveru, že najmä na úseku vnútorného spravodajstva majú služby pôsobnosť zadanú podobným spôsobom, t j. venujú sa obdobným hrozbám. To je do veľkej miery spôsobené podobnou geopolitickou situáciou a podobnou históriou, kedy počas dlhého obdobia bola vnútropolitická situácia vo všetkých zvolených štátoch rovnaká. Jemné odchýlky sú spôsobené odlišnosťami jednotlivých právnych systémov a odchýlkami vnútro politickej situácie posledných dvoch dekád. V nadväznosti na aktuálnu politickú a bezpečnostnú situáciu bol napríklad medzi objekty spravodajského záujmu SIS zaradený organizovaný zločin. Poľská ABW má na rozdiel od českých služieb a SIS postavenie orgánu činného v trestnom konaní a disponuje plnými vyšetrovacími právomocami. Česká BIS má postavenie orgánov činných v trestnom konaní len v rámci odhaľovania trestných činov svojich príslušníkov.

Na základe vyššie uvedených skutočností môžeme konštatovať, že SIS je inštitúcia s najširšie vymedzenými právomocami, a to aj z dôvodu, že ako jediná z uvedených pôsobí ako služba integrovaná, a teda doma i v zahraničí. Z hľadiska existencie fungovania je tento model vyhovujúci najmä z dôvodu lepšej kooperácie medzi domácim a zahraničným spravodajstvom a zároveň ide o ekonomickejší variant.

1.2 Vojenské spravodajské služby

Vojenské spravodajské služby sa zameriavajú na obranu krajiny zahŕňajúcu obranný priemysel, obranyschopnosť štátu, činnosti namierené proti obrane štátu, ale pôsobia taktiež aj smerom von v zmysle obrany pred cudzou mocou.

V súčasnosti na území Slovenskej republiky existuje jedna vojenská spravodajská služba, ktorou je Vojenské spravodajstvo (ďalej len ako „VS“). Ku zmene došlo v roku 2013, kedy bola Vojenská spravodajská služba a Vojenské obranné spravodajstvo zlúčené do VS tak, ako ho poznáme dnes. Dôvodom, prečo existovali ako dva samostatné inštitúty bolo, že jedna zastávala pozíciu rozvedky, zatiaľ čo druhá sa venovala kontrarozvednej činnosti. Rovnako ako SIS aj VS získava, sústreďuje a vyhodnocuje informácie. Rozdiel je v účele ich využitia, nakoľko VS sa zameriava na tie, ktoré sú dôležité z hľadiska zabezpečenia obrany, obranyschopnosti a bezpečnosti Slovenskej republiky. Ako uvádzajú ustanovenia zákona č. 500/2022 Z. z. o Vojenskom spravodajstve, ide o informácie o:

- a) *činnostiach ohrozujúcich zvrchovanosť, ústavné zriadenie, územnú celistvosť, obranu, obranyschopnosť a bezpečnosť Slovenskej republiky,*
- b) *aktivitách cudzej moci, najmä aktivity jej spravodajských služieb, vojenských a polovojenských zoskupení alebo cudzích činiteľov,*
- c) *terorizme, jeho financovanie alebo podporovanie, kybernetický terorizmus, vlastizradu, sabotáž a záškodníctvo,*
- d) *politickom extrémizme, náboženskom extrémizme, extrémizme prejavujúcom sa násilným spôsobom a škodlivej propagande, ak súčasne ohrozuje plnenie úloh ozbrojených síl Slovenskej republiky (ďalej len „ozbrojené sily“) a extrémizme profesionálnych vojakov,*

- e) škodlivých sektárskych zoskupeniach, ak ohrozujú plnenie úloh ozbrojených síl a škodlivých sektárskych zoskupeniach profesionálnych vojakov,
- f) organizovanej trestnej činnosti a výnosoch z nej a trestnej činnosti proti obrane a obranyschopnosti Slovenskej republiky,
- g) nelegálnom obchodovaní so zbraňami hromadného ničenia, s výrobkami obranného priemyslu, s určenými výrobkami alebo s položkami dvojakého použitia,
- h) škodlivých aktivitách a ohrozeniach v kybernetickom priestore, ak ohrozujú obranu alebo obranyschopnosť Slovenskej republiky,
- i) nelegálnej migrácii a jej organizovaní, ak ohrozujú obranu alebo obranyschopnosť Slovenskej republiky,
- j) ochrane vojensko-hospodárskych záujmov Slovenskej republiky a oblasti vojenskej výroby, výskumu a vývoja,
- k) hybridných hrozbách a dezinformáciách, ak ohrozujú obranu alebo obranyschopnosť Slovenskej republiky,
- l) získavaní informácií zo zahraničných zdrojov, ktoré vzniknú alebo sú získané zo zahraničia alebo ktoré súvisia so zahraničím, a informácií potrebných na realizáciu zahraničnopolitických záujmov Slovenskej republiky v oblasti obrany, obranyschopnosti a bezpečnosti Slovenskej republiky,
- m) radikalizácii skupiny osôb alebo jednotlivcov spojenú s aktivitami a ohrozeniami podľa písmen c) a d),
- n) spravodajskej podpore ozbrojených síl pri plnení ich úloh; spravodajskou podporou sa na účely tohto zákona rozumie poskytovanie spravodajských informácií osobám uvedeným v § 9 ods. 5 a technických prostriedkov a zariadení ozbrojeným silám v rozsahu podľa odseku 2,
- o) úniku alebo ohrození utajovanej skutočnosti,
- p) úniku alebo ohrození informácií a vecí pochádzajúcich z evidencií Vojenského spravodajstva,
- q) zamedzení ohrozenia a narušenia činnosti a medzinárodnej spolupráce Vojenského spravodajstva.⁶

K podobnej situácii malo dôjsť v roku 2008 aj v Českej republike, a to zlúčením civilnej a vojenskej spravodajskej služby do jednej. BIS by sa zlúčila s vnútornou časťou Vojenského spravodajstva pod novým názvom Bezpečnostná spravodajská služba na jednej strane a na strane druhej ÚZSI a vonkajšia časť Vojenského spravodajstva pod názvom Národná spravodajská služba. Týmto krokom by sa vytvorili iba dve služby - rozviedka a kontrarozviedka. Delenie na civilné a vojenské by týmto krokom prestalo v Českej republike existovať. Napokon však k zmene nedošlo a v súčasnosti v Českej republike pôsobia dve civilné a jedna vojenská spravodajská služba - Vojenské spravodajství, ktoré zabezpečuje informácie:

- a) pochádzajúce zo zahraničia, ktoré sú dôležité pre obranu a bezpečnosť Českej republiky,

⁶ Zákon č. 500/2022 Z. z. o Vojenskom spravodajstve

- b) *o cudzích spravodajských službách v oblasti obrany,*
- c) *o zámeroch a činnostiach namierených proti zabezpečeniu obrany Českej republiky,*
- d) *o zámeroch a činnostiach ohrozujúcich utajované skutočnosti v oblasti obrany Českej republiky.*

Pravdepodobne aj vzhľadom na rozlohu krajiny a početnosť obyvateľstva, existujú v Poľskej republike až dve vojenské spravodajské služby – Vojenská kontra spravodajská služba (SKW) a Vojenská spravodajská služba (SWW). Rovnako ako pri civilných spravodajských službách Poľskej republiky, aj v tomto prípade sú služby upravené totožným zákonom, a to zákonom z 9. júna 2006 o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego. Ich spoločnou črtou je, že ide o sektorové služby, ktoré sú podriadené ministrovi obrany a tvoria súčasť verejnej správy. Rozdiel je v predmete ochrany, nakoľko SKW je zodpovedaná za obranu štátu pred vnútornými hrozbami, zatiaľ čo SWW svoju činnosť sústreďuje na prácu s informáciami, ktoré prúdia z vonkajšieho prostredia. Tento model existencie služieb je pre danú krajinu efektívnejší najmä z geopolitického hľadiska.

Medzi úlohy SKW patrí napr.:

- a) *rozpoznávanie, predchádzanie a odhaľovanie trestných činov spáchaných vojakmi v vojenskej činnnej službe, dôstojníkmi SKW a SWW a zamestnancami poľských ozbrojených síl a iných organizačných zložiek Ministerstva národnej obrany:*
 - a. *proti mieru, ľudskosti a vojnovým zločinom,*
 - b. *proti Poľskej republike,*
 - c. *uvedené v čl. 140 Trestného zákona zo 6. júna 1997*
 - d. *uvedené v čl. 228-230 Trestného zákona zo 6. júna 1997, ak môžu ohroziť bezpečnosť alebo bojaschopnosť poľských ozbrojených síl alebo iných organizačných zložiek Ministerstva národnej obrany,*
 - e. *proti ochrane informácií uvedených v hlave XXXIII Trestného zákona zo 6. júna 1997, ak môžu ohroziť bezpečnosť alebo bojaschopnosť poľských ozbrojených síl alebo iných organizačných zložiek Ministerstva národnej obrany, ako aj činy namierené proti zahraničiu, ktoré zabezpečuje reciprocitu,*
 - f. *uvedené v čl. 33 sek. 1, 2 a 3 zákona z 29. novembra 2000 o zahraničnom obchode s tovarom, technológiami a službami strategického významu pre bezpečnosť štátu, ako aj pre zachovanie medzinárodného mieru a bezpečnosti (Zbierka zákonov z roku 2022, položka 1666),*
 - g. *iné ako tie, ktoré sú uvedené v bode a až f, ohrozujúce bezpečnosť obranného potenciálu štátu, poľských ozbrojených síl a organizačných zložiek Ministerstva národnej obrany, ako aj krajín zabezpečujúcich reciprocitu,*
 - h. *iné trestné činy ,*
- b) *spolupráca s Vojenskou políciou a inými orgánmi oprávnenými stíhať trestné činy uvedené v bode 1,*
- c) *rozpoznávanie, predchádzanie a odhaľovanie teroristických udalostí a trestných činov ohrozujúcich bezpečnosť obranného potenciálu štátu, poľských ozbrojených síl a organizačných zložiek Ministerstva národnej obrany,*
- d) *ochrana utajovaných skutočností,*

- e) získavanie, zhromažďovanie, analyzovanie, spracovanie a odovzdávanie príslušným orgánom informácií, ktoré môžu byť dôležité pre obranu, bezpečnosť alebo bojaskopnosť poľských ozbrojených síl alebo iných organizačných zložiek Ministerstva národnej obrany v rozsahu uvedenom v bode 1. a prijatie opatrení na odstránenie identifikovaných hrozieb,
- f) vykonávanie rádioelektronickkej kontrarozvedky a činnosti v oblasti kryptografickej ochrany a kryptoanalýzy,
- g) podieľa sa na plánovaní a vykonávaní inšpekcií plnenia medzinárodných dohôd o odzbrojení,
- h) ochrana bezpečnosti vojenských útvarov, iných organizačných zložiek Ministerstva národnej obrany a vojakov plniacich služobné úlohy mimo územia štátu,
- i) ochrana bezpečnosti vedecko-výskumných a vývojových prác zadaných poľskými ozbrojenými silami a inými organizačnými zložkami Ministerstva národnej obrany, ako aj výroba a obchod s tovarmi, technológiami a službami na vojenské účely nariadených poľskými ozbrojenými silami a iné organizačné zložky Ministerstva národnej obrany v rozsahu uvedenom v bode 1;
- j) prijímanie opatrení stanovených v iných aktoch, ako aj v medzinárodných dohodách, ktorými je Poľská republika viazaná.⁷

Medzi úlohy SWW patrí:

- a) získavanie, zhromažďovanie, analyzovanie, spracovanie a prenos informácií príslušným orgánom, ktoré môžu byť dôležité pre:
 - a. bezpečnosť obranného potenciálu Poľskej republiky,
 - b. bezpečnosť a bojaskopnosť poľských ozbrojených síl,
 - c. podmienky plnenia úloh v zahraničí zo strany poľských ozbrojených síl;
- b) rozpoznať a pôsobiť proti:
 - a. vonkajšie vojenské hrozby pre obranu Poľskej republiky,
 - b. medzinárodné teroristické hrozby;
- c) uznanie medzinárodného obchodu so zbraňami, strelivom a výbušnami, ako aj tovarom, technológiami a službami strategického významu pre bezpečnosť štátu, ako aj uznanie medzinárodného obchodu so zbraňami hromadného ničenia a hrozieb súvisiacich so šírením týchto zbraní a ich prostriedkov doručenie;
- d) rozpoznanie, potlačanie a predchádzanie udalostiam teroristickej povahy proti personálu a majetku poľských ozbrojených síl v zahraničí a boj proti následkom takýchto udalostí;
- e) rozpoznanie a analýza hrozieb vyskytujúcich sa v oblastiach napätia, konfliktov a medzinárodných kríz ovplyvňujúcich obranu štátu a bojaskopnosť poľských ozbrojených síl, ako aj prijímanie opatrení na odstránenie týchto hrozieb;
- f) vykonávanie elektronických spravodajských informácií pre poľské ozbrojené sily a podniky v oblasti kryptoanalýzy a kryptografie;
- g) spolupráca pri organizovaní poľských vojenských zastúpení v zahraničí;

⁷ Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego

- h) podieľa sa na plánovaní a vykonávaní inšpekcií plnenia medzinárodných dohôd o odzbrojení;*
- i) prijímanie ďalších úkonov ustanovených pre CSG v samostatných aktoch, ako aj medzinárodných dohôd, ktorými je Poľská republika viazaná.⁸*

2 MIESTNA PÔSOBNOSŤ SPRAVODAJSKÝCH SLUŽIEB

V prípade miestnej pôsobnosti spravodajských služieb rozlišujeme služby na základe teritória, na ktorom daná spravodajská služba operuje, a teda na území domovského štátu alebo v zahraničí. Z pohľadu teritoriálneho pôsobenia môžeme služby rozdeliť nasledovne:

- a) vonkajšie spravodajské služby
- b) vnútorné spravodajské služby
- c) integrované/hybridné spravodajské služby

Vonkajšie služby, často označované ako rozvedka, pôsobia mimo územia domovského štátu, kde sa snažia získavať informácie o hrozbách, ktoré vznikajú v zahraničí alebo sa snažia presadzovať zahraničnopolitické a ekonomické záujmy štátu na území iného štátu. To, že svoju činnosť rozvedne služby zameriavajú na záujmové prostredie v zahraničí, neznamená to, že musia celý čas pôsobiť mimo domovský štát. Aj územia domovskej krajiny môžu za určitých okolností monitorovať hrozby v zahraničí – napr. operatívne vycestovať. Zo služieb uvedených v kapitole 1 patria medzi rozvedky UZSI (civilná rozvedka), AW (civilná rozvedka), SWW (vojenská rozvedka).

Vnútorné služby sú služby, ktoré vykonávajú spravodajskú činnosť na území domovského štátu a snažia sa získavať informácie o hrozbách, ktoré vznikajú na ich území. Vnútornými službami sú BIS (civilná služba), ABW (civilná služba), SKW (vojenská služba).

Ako integrovaná alebo hybridná služba je označovaná služba, ktorá plní úlohy na úseku vnútorného spravodajstva, ako aj vonkajšieho spravodajstva, čiže pôsobí na území domovského štátu aj v zahraničí. Integrovanými službami sú SIS, Vojenské spravodajstvo a Vojenské zpravodajství.

Je na rozhodnutí každého zvrchovaného štátu, do akej podoby vytvorí orgány, ktoré poverí spravodajskou ochranou svojich záujmov. K hybridnému modelu (integrovanému modelu) sa prikláňajú väčšinou menšie štáty, a to najmä z dôvodu hospodárnosti. Existujú však aj štáty, ktoré majú viacero vnútorných služieb. Takýmto štátom je napríklad Maďarsko, ktoré má dve služby plniace úlohy na úseku vnútorného spravodajstva, a to AH a TEK, ktoré úzko spolupracujú so službou plniacou úlohy centrálnej analytiky NIK (predtým TIBEK) a NBSZ (technické spravodajstvo).

⁸ Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego

3 PRÁVOMOC SPRAVODAJSKÝCH SLUŽIEB

Ďalším dôležitým kritériom určujúcim charakter spravodajských služieb a ich postavenie v systéme štátnych orgánov je rozsah oprávnení, ktorými spravodajská služba disponuje. Základné delenie je nasledovné:

- a) spravodajské služby
- b) spravodajské a bezpečnostné služby
- c) spravodajské služby s vyšetrovacími právomocami

Spravodajské služby možno označiť ako služby, ktoré majú „*pure intelligence profile*“. Ide o také služby, ktoré poskytujú informačnú podporu orgánom s exekutívnou silou. Tieto služby sú oprávnené získavať, sústreďovať a vyhodnocovať informácie a po ich analytickom zhodnotení ich ako výstup spravodajsko-analytickej činnosti odstúpiť zákonným príjemcom. Spravodajské služby tohto druhu nemajú žiadne výkonné právomoci (napr. zaistiť osobu, procesne vypočúvať). Takýmito službami sú väčšinou služby rozvedky. V minulosti do tejto skupiny patrila aj SIS.

Spravodajské a bezpečnostné služby sú služby, ktoré okrem toho, že získavajú, sústreďujú a vyhodnocujú informácie o zákonom ustanovenom okruhu spoločenských javov, majú aj bezpečnostné právomoci. Rozumieme pod nimi napr. blokovanie webstránok, vykonávanie primeraných bezpečnostných opatrení, bezprostredný zákrok, blokovanie odletu lietadla). Do tejto skupiny služieb patrí napr. SIS a VS. SIS mala do účinnosti zákona č. 151/2010 Z. z. o zahraničnej službe a o zmene a doplnení niektorých zákonov čisto spravodajský charakter. Až účinnosťou cit. zákona bola oprávnená vykonávať primerané bezpečnostné opatrenia. Rozsah jej oprávnení, rovnako ako oprávnení VS sa rozšíril prijatím tzv. teroristického balíčka zákonov, a to najmä zákonom č. 444/2014 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov, a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony. Uvedený zákon napr. zaviedol do zákona o SIS inštitút zámeny veci alebo predstieraného prevodu.

Česká BIS a poľská ABW patria do skupiny spravodajských služieb, ktoré majú vyšetrovacie právomoci. BIS, ako už bolo uvedené, môže vyšetrovať skutky, pri ktorých je predpoklad, že ich spáchal príslušník BIS. Je tam teda prísne limitovaná personálna pôsobnosť vyšetrovateľa. Právomoci poľskej ABW sú oveľa širšie. ABW vyšetroje trestné činy druhovo vymedzené trestné činy bez ohľadu na to, kto ich spáchal.

ZÁVER

Analýza civilných a vojenských spravodajských služieb Slovenskej, Českej a Poľskej republiky ukázala, že všetky služby majú podobné zameranie a plnia podobné úlohy.

Aj keď naša zahraničná politika a kolektívna bezpečnosť je ovplyvnená členstvom v Európskej únii a Severoatlantickej aliancii, je dôležité uvedomiť si, že vnútorná bezpečnosť patrí do výlučnej pôsobnosti členských štátov. Z uvedeného dôvodu a na základe čl. 4 ods. 2 Zmluvy o fungovaní Európskej únie, si model fungovania volia členské štáty samé, a to na základe potrieb vychádzajúcich z aplikačnej praxe.

Zastávame názor, že model fungovania spravodajských služieb Slovenskej republiky tak, ako koncipovaný dnes, je pre plnenie stanovených úloh vyhovujúci a dovoľíme si tvrdiť, že SIS a VS úlohy vo svojej pôsobnosti plnia v rozsahu nevyhnutnom na poskytnutie spravodajskej ochrany záujmov Slovenskej republiky. *De lege ferenda* však odporúčame zvážiť zmenu charakteru SIS zo spravodajskej a bezpečnostnej služby na spravodajskú službu s vyšetrovacími, a to v rozsahu, ako je to v prípade BIS. To znamená, že SIS by bola príslušná na odhaľovanie a vyšetrovanie trestných činov spáchaných jej príslušníkmi, čím by nedošlo k dekonšpirácii ich príslušnosti k SIS ani k dekonšpirácii osôb, ktoré sa podieľali na odhalení tejto trestnej činnosti. Zároveň by služba vedela lepšie využiť informácie zo svojich evidencií a informačných systémov. Prípadne by bolo vhodné zvážiť možnosť, že SIS by bola príslušná na odhaľovanie a vyšetrovanie trestných činov podľa siedmej hlavy zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v znení neskorších predpisov. Takýto postup by bol výhodný z viacerých dôvodov. Prvým dôvodom je, že by nedochádzalo k dekonšpirácii toho, kto bol objektom spravodajského záujmu, v ktorom záujmovom prostredí spravodajská služba vykonávala svoju spravodajskú činnosť a nedošlo by k odhaleniu foriem, metód a prostriedkov spravodajskej činnosti. Zároveň by v prípade, že by na operácii participovala zahraničná spravodajská služba, bolo jednoduchšie získať súhlas na použitie informácií, ktorých pôvodcom je táto zahraničná služba.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

ALÁČ, M.: Vývoj spravodajských služieb na našom území po roku 1989, In: Tridsať rokov slobody a právo. - Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity a Vedy, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, 2020. - ISBN 978-80-568-0324-0. - S. 20-35

STIERANKA, J., BINDEROVÁ, M.: Transformácia spravodajských služieb v SR po spoločenských zmenách v roku 1989, In: Zborník príspevkov z univerzitnej medzinárodnej konferencie- 100 rokov Československej štátnosti, právnicka a bezpečnosti, Bratislava: Akadémia PZ v Bratislave 2019, ISBN 978-80-8054-839-1

Zákony:

Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 46/1993 Z. z. o Slovenskej informačnej službe v znení neskorších predpisov

Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 500/2022 Z. z. o Vojenskom spravodajstve

Zákon z 9. júna 2006 o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego

Zákon z dňa 24. mája 2002 o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu

Internetové zdroje:

<https://www.sis.gov.sk>

<https://vs.mosr.sk>

<https://www.bis.org>

<https://www.uzsi.cz>

<https://www.vzcr.cz>

<https://www.skw.gov.pl>

<https://sww.gov.pl>

<https://www.abw.gov.pl>

<https://www.aw.gov.pl>

ZODPOVEDNOSŤ DLŽNÍKA FYZICKEJ OSOBY ZA ÚPADOK

RESPONSIBILITY OF A CONSUMER DEBTOR FOR BANKRUPTCY

JUDr. Mgr. Radoslav Baran

doktorandský študijný program občianske právo
Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta
Katedra občianskeho a obchodného práva
radci.baran@gmail.com

Abstrakt: Autor sa v príspevku venuje téme zodpovednosti fyzickej osoby za úpadok a možnosti jej postihu vo forme sankcie, najmä pre prípad nepoctivého zámeru oddlžiť sa pomocou inštitútu osobného bankrotu. V rámci možnosti uplatňovania zodpovednosti za škodu voči fyzickej osobe autor porovnáva koncept dobrých mravov ako spoločnosťou všeobecne akceptovaných pravidiel správania sa s inštitútom nepoctivého zámeru oddlžiť sa.

Kľúčové slová

insolvenčné konanie, dlžník, dobré mravy, nepoctivý zámer oddlžiť sa

Abstract: In the article, the author deals with the topic of the responsibility of a natural person for bankruptcy and the possibility of penalty in the form of a sanction, especially in the case of a dishonest intention to get out of debt using the institute of personal bankruptcy. Within the possibilities of applying responsibility for damage to a natural person, the author compares the concept of good moral standards as generally accepted rules of behavior with the institution of a dishonest intention of personal bankruptcy.

Keywords

insolvency proceedings, debtor, good moral standards, dishonest intention of personal bankruptcy

ÚVOD

Novelou zákona č. 377/2016 Z. z.¹ zákonodarca upravil a prijal nové pravidlá oddlženia fyzických osôb. V záujme riešenia úpadku fyzickej osoby, nové pravidlá zjednodušili prístup

¹ Zákon č. 377/2016 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 7/2005 Z. z. o konkurze a reštrukturalizácii a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa dopĺňa zákon č. 327/2005 Z. z. o poskytovaní právnej pomoci osobám v materiálnej núdzi a o zmene a doplnení zákona č. 586/2003 Z. z. o advokácii a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov v znení zákona č. 8/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov

k oddĺženiu, čo môže vzbudzovať pri niektorých dlžníkoch² snahu o nepoctivé sa zbavenie svojich dlhov a ponechanie veriteľov s „prázdnymi rukami“.

V rámci predkladaného príspevku sa zameriame na to, či veritelia majú objektívnu možnosť sa brániť pred špekulatívnymi návrhmi na oddĺženie zo strany nepoctivých dlžníkov a či v dôsledku takéhoto nepoctivého zámeru dlžníka dosiahnuť oddĺženie, môže veriteľ uplatňovať aj nároky zo zodpovednosti za škodu.

Samotná zodpovednosť dlžníka za škodu v prípade nepoctivého zámeru však nie je samozrejmosťou a zákonodarca túto explicitne ani neupravuje. Osobitné ustanovenia, týkajúce sa zodpovednosti za škodu v súkromnom práve, však veriteľom v spojitosti s konaním o návrhu na zrušenie oddĺženia pre nepoctivý zámer poskytujú účinný nástroj na ochranu ich práv a právom chránených záujmov tak, aby vzniku škody bolo možné predchádzať a v prípade, ak táto nastane, si ju veriteľ mohol od dlžníka aj účinne v súdnom konaní uplatňovať.

1 PODMIENKA *SINE QUA NON* PRE VSTUP DO PROCESU ODDĹŽENIA – PLATOBNÁ NESCHOPNOSŤ

Právna úprava osobného bankrotu s účinnosťou od 01.03.2017, nadväzujúc na predchádzajúcu právnu úpravu oddĺženia, priznáva právo každému *platobne neschopnému* dlžníkovi, ktorý je fyzickou osobou, oprávnenie³ domáhať sa oddĺženia konkurzom alebo splátkovým kalendárom, čím stanovuje podmienku *sine qua non* pre povolenie oddĺženia.

Elementárny predpoklad existencie úpadku fyzickej osoby je upravený v ust. § 3 ods. 2 tretia veta ZKR, kedy platí, že fyzická osoba je platobne neschopná, ak nie je schopná plniť 180 dní po lehote splatnosti aspoň jeden peňažný záväzok.⁴ Preukazovanie a posúdenie platobnej neschopnosti dlžníka súdom zákonodarca v konaní o oddĺženie podmienil dvoma skutočnosťami a to:

- a) prebiehajúcim exekučným alebo obdobným vykonávacím konaním vedenom na majetok dlžníka po dobu min. 1 roka pred podaním návrhu na vyhlásenie konkurzu (§ 166 ods. 3 ZKR),
- b) vyhlásením dlžníka, že je platobne neschopný (§ 166 ods. 4 ZKR).

Uvedené vymedzenie podmienok pre posudzovanie platobnej schopnosti dlžníka – fyzickej osoby v štádiu posudzovania návrhu na oddĺženie, respektíve pred samotným rozhodnutím o oddĺžení, je podľa nášho názoru nedostatočné, čo odôvodňujú najmä nižšie uvedené skutočnosti.

² Pre účely ďalšieho výkladu uvádzame, že pokiaľ ďalej v texte hovoríme o dlžníkovi, máme tým na mysli dlžníka fyzickú osobu.

³ Z obsahu rozhodnutia Krajského súdu Banská Bystrica zo dňa 21.10.2020 sp. zn. 43CoKR/25/2020 poukazujeme na nasledovnú argumentáciu súdu: „*Možnosť oddĺženia je pre fyzické osoby výnimočným inštitútom. ... Oddĺženie nemá predstavovať zľahčenie života dlžníka tým, že je zbavený svojich záväzkov voči veriteľom, pričom finančné prostriedky získané od veriteľov spotrebuje a nemusí ich vrátiť. Prístupovať k tak vážnej situácii ako je oddĺženie ľahkovážne je preto neprípustné a z tohto dôvodu aj zákon o konkurze a reštrukturalizácii kladie dlžníkovi povinnosti, ktoré tento musí dodržať.*“

⁴ Gramatickým výkladom definície platobnej neschopnosti podľa § 3 ods. 2 ZKR môžeme prísť k záveru, že ide o neschopnosť plniť, a nie splniť, teda dlžník musí byť objektívne v takej finančnej situácii, ktorá mu znemožňuje aj čiastočne plnenie jeho záväzkov voči veriteľom.

1.1 K podmienke vedenia exekučného alebo obdobného vykonávacieho konania

Poukazujúc najmä na podmienku uvedenú pod písm. a) vyššie, máme za to, že pri jej aplikácii je možné objektívne predpokladať jej negatívny *ex ante* účinok na ekonomické správanie sa fyzickej osoby pred samotným podaním návrhu na oddĺženie v akejkoľvek jeho forme. Vychádzame z predpokladu, že ak má dlžník vedenú aspoň jednu exekúciu, ktorá negatívne zasahuje do sféry jeho ekonomických záujmov a ktorú pre nedostatok príjmov nemôže zaplatiť, môže takto nastavená norma zákonodarcom ovplyvniť správanie sa jednotlivca (dlžníka).

Dlžníkovi sa otvára časový priestor, kedy počas obdobia jedného roka od poverenia súdneho exekútora vykonaním exekúcie do podania návrhu na oddĺženie, môže neprimerane navýšiť objem svojich pasív, a to z dôvodu, že sa môže spoliehať na to, že svoju (vedomú) platobnú neschopnosť bude riešiť ktoroukoľvek z foriem oddĺženia. Výber jej formy bude závisieť najmä od formy aktív v dispozícii dlžníka. Stav, kedy sa dlžník do platobnej neschopnosti privedie úmyselne, zákonodarcu síce sankcionuje domnienkou nepoctivého zámeru oddĺžiť sa, avšak k jej aplikácii sa vyžaduje procesná aktivita veriteľa, ktorý vzhľadom na vznik ďalších predpokladaných transakčných nákladov spojených s vedením osobitného konania o určenie nepoctivého zámeru oddĺžiť sa, nemusí mať na takomto postupe záujem, najmä pri zvážení možného (ne)úspechu v spore, zohľadňujúc dôkazné bremeno, ktoré je na žalobcovi a ako aj výsledok v podobe predpokladaného uspokojenia sa z majetku dlžníka.⁵

Na doplnenie uvádzame, že nepoctivý zámer dlžníka oddĺžiť sa nemusí byť konštatovaný výlučne na základe konania iniciovaného veriteľom, ale zákon predpokladá, že súd môže rozhodnúť o zrušení oddĺženia aj na podnet prokurátora, ak zistí, že dlžník nemal pri oddĺžení poctivý zámer.⁶

Z uvedeného je zrejmé, že zákonodarcu predpokladá aspoň čiastočnú kontrolu nad procesom oddĺženia zo strany štátu, kedy súd môže začať konanie na základe podnetu prokurátora. Vo vzťahu k samotnému podnetu prokurátora zákonodarcu však neupravuje žiadne ďalšie náležitosti ani predpoklady, za akých podmienok môže prokurátor takýto podnet súdu podať.

Môžeme iba predpokladať, že v záujme hospodárnosti uplatňovania práv veriteľa a v snahe znížiť transakčné náklady veriteľa, ktoré vzniknú v súvislosti s vedením konania o zrušenie oddĺženia pre nepoctivý zámer, sa veriteľ rozhodne využiť práve podanie kvalifikovaného podnetu prokurátorovi, aby tento v rámci možností, ktoré mu udeľuje zákon, preskúmal, či sú dané podmienky nepoctivého zámeru dlžníka oddĺžiť sa vymedzené zákonom, a to jednak na základe skutočností oznámených mu veriteľom ako aj na základe vlastného šetrenia, a následne podal podnet súdu na začatie takéhoto konania.

⁵ Podrobnejšie ku konaniu o nepoctivom zámere a s tým súvisiacej otázky zodpovednosti za škodu pozri tiež BARAN, R. Neproporcionalita práv veriteľov a dlžníka v oddĺžení konkurzom a zodpovednosť dlžníka za škodu. In: bulletin slovenskej advokácie 2/2023. Recenzovaný časopis pre právnu vedu a prax. SAK. 2023. s. 16 – 23.

⁶ 167f ods. 6 ZKR.

Na základe uvedeného podnetu prokurátora, ktorý musí obsahovať všeobecné náležitosti podania podľa § 127 ods. 1 zákona č. 160/2015 Z. z. Civilný sporový poriadok (ďalej len „CSP“) spolu s vymedzením osobitných náležitostí podania týkajúcich sa konania o zrušenie oddĺženia pre nepoctivý zámer, súd začne konanie *ex offi*, ktoré bude ďalej vedené ako štandardné sporové konanie o zrušenie oddĺženia pre nepoctivý zámer oddĺžiť sa iniciovaného veriteľom, avšak na strane žalobcu bude vystupovať Slovenská republika v zastúpení príslušnej prokuratúry a na strane žalovaného dlžník.⁷

Nepoctivý zámer dlžníka oddĺžiť sa a s ním spojené dôsledky majú podstatne väčší ekonomický dopad na majtkové práva veriteľov, ktorí objektívne nedisponujú nástrojmi na zabránenie takémuto špekulatívnemu správaniu sa dlžníka. V rámci prijatých pravidiel oddĺženia absentuje úprava, ktorá by vzhľadom na vyššie uvedenú špekulatívnosť niektorých návrhov na oddĺženie pôsobila *ex ante* preventívne na dlžníka pred podaním návrhu na oddĺženie, najmä napríklad v podobe oprávnenia súdu či (predbežného) správcu, v čase pred povolením oddĺženia alebo poskytnutím ochrany pred veriteľmi, skúmať *ex offi* poctivosť zámeru dlžníka oddĺžiť sa.

Tieto závery v konečnom dôsledku osvedčuje aj následne prijatá novela zákonodarcom - zákon č. 390/2019 Z. z., ktorá stanovila podmienku trvania exekučného alebo obdobného vykonávacieho konania minimálne po dobu min. jedného roka,⁸ bez ktorej bolo splnenie podmienky platobnej neschopnosti omnoho jednoduchšie.⁹ Postačovalo exekučné alebo iné obdobné vykonávanie konanie, ktoré sa začalo na majetok dlžníka tesne pred podaním návrhu na oddĺženie, čo odôvodňovalo ešte väčšiu špekulatívnosť týchto návrhov.

V rozhodnutí Okresného súdu Bratislava I zo dňa 27.09.2018 sp. zn. 8Odi/2/2018 súd argumentuje, že oddĺženie by nemalo byť prípustné pre dlžníkov, ktorí vykazujú príjem, z ktorého možno pohľadávku veriteľa uspokojiť. Podľa nášho názoru ide o celkom logickú argumentáciu súdu najmä v spojitosti s vyššie uvedeným, kedy je prvoradou povinnosťou dlžníkov dodržiavať a zároveň plniť svoje záväzky v súlade so zásadou *pacta sunt servanda*. Ak dlžník disponuje majetkom či pravidelným príjmom, z ktorého je možné aspoň čiastočne uhrádzať záväzky, je jeho povinnosťou uspokojovať pohľadávky veriteľov.¹⁰

Podľa nášho názoru materiálnym predpokladom platobnej neschopnosti fyzickej osoby je a musí byť, že táto fyzická osoba (dlžník) nie je objektívne schopná, a to ani len čiastočne, splniť svoj záväzok. Neschopnosť plniť musí byť objektívna, aby bolo možné konštatovať nemožnosť dlžníka plniť svoje záväzky súdom v čase posudzovania návrhu na vyhlásenie

⁷ V súčasnosti je nám známe iba jedno takéto konanie, ktoré bolo iniciované ako podnet prokurátora na zrušenie oddĺženia pre nepoctivý zámer dlžníka a ktoré bolo vedené na Okresnom súde Trnava pod sp. zn. 28Odi/1/2019. Predmetné konanie však bolo uznesením súdu sp. zn. 28Odi/1/2019 zo dňa 24.06.2021 zastavené bez bližšieho zdôvodnenia.

⁸ Za účelom ochrany práv veriteľov a vyváženie evidentného zvýhodnenia dlžníkov pri riešení ich krízovej situácie, tzv. dlhovej pasce, by bolo podľa názoru autora omnoho praktickejšie, ak by bol register exekúcií prístupný bez ďalších poplatkov. Uvedené by prispelo k zníženiu veriteľom vynakladaných (nie zanedbateľných) transakčných nákladov na zisťovanie ekonomickej situácie dlžníka.

⁹ Samotná dôvodová správa k zákonu č. 390/2019 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony neuvádza žiadne dôvody, ktoré viedli k novelizácii ust. § 166 ods. 3 ZKR, t. j. stanoveniu predmetnej jednoročnej lehoty.

¹⁰ Rozhodnutie Okresného súdu Bratislava I zo dňa 27.09.2018, sp. zn. 8Odi/2/2018.

konkurzu.¹¹ Uvedené však neznamená, že dlžník neplatí žiadnemu zo svojich veriteľov nič (stále môže splácať pre dlžníka „najkritickejší“ záväzok), ale objektívne takýto dlžník nemusí byť schopný plniť svoje iné záväzky (porov. § 3 ods. 2 tretia veta ZKR).

Pre úplnosť je potrebné dodať, že ak je dlžník schopný plniť splatnú pohľadávku čo i len čiastočne, avšak túto z vlastnej vôle neplní, jej splneniu sa vyhýba, aj keď jeho príjem či majetok na jej parciálne splnenie postačuje, nemožno takéhoto dlžníka posudzovať ako platobne neschopného.¹²

1.2 K vyhláseniu o platobnej neschopnosti

Zo znenia ust. § 166 ods. 4 ZKR je zrejmé, že zákonodarca v kontradikcii s vyššie uvedeným upustil od preukázania objektívnej platobnej neschopnosti dlžníka v čase podania návrhu na oddĺženie. Pre účely preukázania splnenia formálnych podmienok v čase rozhodovania súdu o návrhu dlžníka postačuje vyhlásenie dlžníka o tom, že je platobne neschopný. Nepravdivé vyhlásenie o platobnej neschopnosti zákonodarca nesankcionuje a na dlžníka v spojitosti s nepravdivým vyhlásením neprenáša prakticky žiadnu zodpovednosť, resp. z tejto sa vie objektívne exculpovať, kedy návrh je vyplnený právnym zástupcom (Centrom právnej pomoci).¹³ Iné je to napr. v prípade ust. § 21 ods. 2 v spojení s ust. § 73 ods. 2 ZKR, kedy v prípade podania návrhu na vyhlásenie konkurzu podľa druhej časti ZKR úpadca vyhlasuje, že si je vedomý trestnoprávných následkov v prípade uvedenia nepravdivých údajov¹⁴ a jeho podpis na tlačive je úradne osvedčený,¹⁵ teda je možné objektívne pričítať zodpovednosť za vyplnenie tlačiva a údajov v ňom uvedených konkrétnej osobe.

Z vyššie uvedeného vyplýva, že tvrdenie dlžníka, že je v nepriaznivej finančnej situácii, sama osebe nezakladá jeho objektívnu platobnú neschopnosť.¹⁶ Uvedené následne odôvodňuje, v prípade osobitnej iniciatívy veriteľa, zrušenie oddĺženia pre nepoctivý zámer dlžníka

¹¹ Okresný súd v Banskej Bystrici uvádza, že „...zmyslom oddĺženia nie je zbaviť dlhov všetkých dlžníkov bez ohľadu na ich schopnosť uhrádzať záväzky voči veriteľom.“ Rozhodnutie Okresného súdu Banská Bystrica zo dňa 17.07.2019 sp. zn. 4Odi/4/2018.

¹² Porov. rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR zo dňa 06.09.2005, sp. zn. 29Odo/236/2003.

¹³ Porov. rozhodnutie Okresného súdu Banská Bystrica zo dňa 19.06.2019 sp. zn. 4Odi/1/2018.

¹⁴ Porov. napr. prílohu č. 1 vyhlášky MS SR č. 655/2005 Z. z., ktorou sa vykonávajú niektoré ustanovenia zákona č. 7/2005 Z. z. o konkurze a reštrukturalizácii a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

¹⁵ V rozhodnutiach súdov týkajúcich sa konania o zrušení oddĺženia pre nepoctivý zámer dlžníka sa opakovane vyskytuje obdobná argumentácia dlžníka, pomerne nekriticky preberaná súdmi, že návrh na oddĺženie konkurzom má podobu formulárového tlačiva, ktoré obsahuje vyhlásenia účastníkov, ktoré sú zaškrťované dlžníkmi, ale bohužiaľ aj ich právnymi zástupcami, či zamestnancami Centra právnej pomoci, a to mechanicky bez vysvetlenia právnych dôsledkov. V rozhodnutí Okresného súdu Banská Bystrica zo dňa 19.06.2019 sp. zn. 4Odi/1/2018 súd navyše konštatoval, že „...poskytovanie právnej pomoci je čisto formálne a právny zástupca nevenuje dostatočnú pozornosť pri vyplňovaní formulárového návrhu a jeho príloh. Bez ohľadu na to súd poukazuje, že v tomto prípade žalovanému nebola poskytnutá právna pomoc pri vyplňaní príloh návrhu.“ V rozsudku Krajského súdu v Banskej Bystrici zo dňa 21.08.2019, sp. zn. 41CoKR/11/2019 súd konštatuje možnosť vzniku nároku dlžníka (úpadcu) zo zodpovednosti za škodu voči príslušnému pracovníkovi Centra právnej pomoci.

¹⁶ Dlžník subjektívne môže pociťovať svoju platobnú neschopnosť, keď výška jeho pravidelného príjmu v subjektívnom vnímaní dlžníka nezodpovedá jeho záväzkom, ktoré ho zaťažujú. To však neodôvodňuje platobnú neschopnosť dlžníka. Porov. rozhodnutie Okresného súdu Banská Bystrica zo dňa 17.06.2019 sp. zn. 4Odi/4/2018.

z dôvodu, že v čase podania návrhu dlžník nebol platobne neschopný, aj keď o tom vedel alebo s prihliadnutím na okolnosti musel vedieť.¹⁷

2 POVINNOSŤ FYZICKEJ OSOBY RIEŠIŤ HROZIACI ÚPADOK

V kontexte vyššie uvedeného sa preto javí ako dôvodné pre účely ďalšieho výskumu zaoberať sa otázkou, či fyzická osoba má zákonnú povinnosť riešiť svoj hroziaci úpadok alebo už stav úpadku a či je možné túto zákonnú povinnosť odvodiť zo zákonných ustanovení.

Vo vzťahu k existencii hroziaceho úpadku môžeme v úvode konštatovať, že štvrtá časť ZKR s povinnosťou fyzickej osoby riešiť hroziaci úpadok explicitne nepočíta¹⁸ a vo vzťahu k úpadku fyzickej osoby upravuje iba právo (možnosť) fyzickej osoby tento úpadok riešiť, nie však povinnosť. Povinnosť predchádzať úpadku aj vo vzťahu k fyzickej osobe však môžeme odvodiť zo všeobecných ustanovení prvej časti ZKR, kde ust. § 4 ods. 1 hovorí, že dlžník je povinný predchádzať úpadku a ak mu úpadok hrozí, je povinný prijať vhodné a primerané opatrenia na jeho odvrátenie.¹⁹

Preto ak dlžník – fyzická osoba, využije možnosť oddĺženia, aj keď s nepoctivým zámerom oddĺžiť sa, zákonodarca vo vzťahu k takémuto dlžníkovi neupravuje osobitnú zodpovednosť za škodu, a to ani v prípade, ak dlžník vedel alebo mohol vedieť, že mu úpadok hrozí alebo je v úpadku, v čase, kedy vstupoval do záväzkových vzťahov s veriteľmi a spoliehal sa, že svoj úpadok (alebo hroziaci úpadok) bude riešiť práve prostredníctvom oddĺženia. Dlžník tak má objektívnu možnosť využiť inštitút oddĺženia, bez toho, aby bol jeho poctivý zámer *ex offo* posudzovaný príslušným orgánom, v čase vstupu do tohto procesu podaním návrhu. Dlžník, sledujúc primárne svoje ekonomické záujmy,²⁰ sa môže prostredníctvom oddĺženia pokúsiť zbaviť svojich dlhov, aj keď by inak na toto oddĺženie nemal nárok.

Nepoctivý zámer dlžníka oddĺžiť sa zákonodarca priamo nespája so vznikom škody, ktorá sa môže prejaviť na právach a právom chránených záujmoch veriteľa a ani neupravuje osobitnú zodpovednosť za škodu dlžníkom, ktorého zámer oddĺžiť sa nebol poctivý.

Tzv. prevenčnú povinnosť v kontexte ochrany pred úpadkom a rešpektovaním záväzkov dlžníka vo vzťahu k veriteľom, v zmysle zásady *pacta sunt servanda*, je možné dôvodiť s poukazom na ust. § 415 v spojení s § 420 zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník (ďalej len „OZ“), podľa ktorého každý je povinný zachovávať taký stupeň opatrnosti, ktorý je možné od neho vzhľadom na časové, miestne a rozumové pomery požadovať, a ktorý je objektívne spôsobilý zabrániť alebo obmedziť vznik škody, resp. vzniku škody predchádzať.

¹⁷ § 166g ods. 2 písm. f) ZKR.

¹⁸ Nad rámec uvedeného môžeme doplniť, že aj vo vzťahu k právnickým osobám je možné takto formulovanú zákonnú povinnosť riešenia hroziaceho úpadku nájsť v pomerne novo koncipovanom zákone č. 111/2022 Z. z. o hroziacom úpadku a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Vo vzťahu k úpadku právnickej osoby, však zákon stanovuje jednoznačnú povinnosť úpadok riešiť a to podaním návrhu na vyhlásenie konkurzu (porov. § 11 ZKR) a v prípade, ak takýto návrh nie je podaný včas, upravuje zároveň aj zodpovednosť za škodu spôsobenú nepodaním návrhu na vyhlásenie konkurzu včas (porov. § 11 a ZKR). Táto zákonná úprava sa však nepoužije pre účely oddĺženia, keďže oddĺženie je upravené v relatívne samostatnej štvrtej časti ZKR.

¹⁹ § 4 ods. 1 ZKR.

²⁰ RICHTER, T. ref. 18. s. 5.

Z dispozície normy § 415 a § 420 OZ je zrejmé, že objektívne nie všetky formy správania porušujúce dobré mravy, v dôsledku ktorých došlo k vzniku škody, je možné subsumovať pod všeobecnú prevenčnú povinnosť, a to bez potreby preukazovania úmyslu škodcu.²¹

V súvislosti s možnosťou uplatňovania zodpovednosti za škodu dlžníka preto poukazujeme na ust. § 424 OZ, ktorého aplikáciu považujeme v spojitosti s nepoctivým zámerom dlžníka oddlížiť sa ako najvhodnejšiu, aj keď k nasledujúcim záverom (zatiaľ) absentuje právna prax v podobe relevantných rozhodnutí súdov. Ust. § 424 OZ predpokladá zodpovednosť škodcu aj v prípade, ak ju spôsobil úmyselným konaním proti dobrým mravom, ktoré ďalej v texte dávame do pomeru s poctivým zámerom oddlížiť sa.²²

2.1 Vzájomný vzťah ustanovení § 420 a 424 OZ

V súkromnom práve plní § 424 OZ subsidiárnu funkciu vo vzťahu k ust. § 420 ods. 1 OZ, ktorý predstavuje generálnu klauzulu, ktorá ukladá povinnosť k náhrade škody tomu, kto porušil právnu povinnosť. Dikcia ust. § 424 OZ však pripúšťa výklad, ktorý priznáva povahu právne relevantného úkonu vo forme správania sa subjektu, ktoré je v rozpore s hodnotami spoločnosti, resp. dobrými mravmi. Vyvodenie zodpovednosti z takéhoto úkonu však vyžaduje závažnejšiu formu zavinenia spočívajúceho v úmyselnom konaní škodcu.

Pre účely tohto príspevku sa obmedzíme iba na stručný výklad pojmu *dobré mravy*, ktorý patrí do skupiny zákonom nedefinovaných právnych pojmov a ktorý už bol predmetom záujmu odbornej spisby, na ktorú týmto odkazujeme.²³

Dobré mravy nevytvárajú akýsi samostatný spoločenský regulatívny systém správania sa, ale sú iba hodnotiacou kategóriou zachovávaní spoločnosťou vytvorených požiadaviek slušnosti, čestnosti a zodpovednosti, ktorých dodržiavanie a rešpektovanie má za cieľ stanoviť akési minimum spoločensky uznaných hodnôt, nie však definovať akési „vyššiu morálku“.

S poukazom na uvedené je potom možné v dôsledku absencie bližšieho normatívneho vymedzenia pojmu dobré mravy uvažovať o sudcovskom dotváraní práva pri preberaní aktuálnych všeobecne uznaných spoločenských hodnôt do systému práva, použitím interpretačných metód ako aj zásad súkromného procesného práva.²⁴ V prípade, ak orgán vykonávajúci rozhodovaciu právomoc, resp. aplikujúci právo, je schopný ustáliť interpretačnú

²¹ Občiansky zákonník I, 2. vydání, 2019, s. 1514 - 1522: M. Novotná.

²² V zásade nevylučujeme možnosť aplikácie ust. § 420 OZ, ktoré v súvislosti s porušením povinnosti § 4 ods. 1 ZKR môže rovnako odôvodňovať nárok na náhradu škody za porušenie povinnosti určenej zákonom, keďže ide o subjektívnu zodpovednosť, pri ktorej zákon síce zavinenie prezumuje, ale umožňuje sa škodcovi exkulovať, ak preukáže, že škodu nezavinil. Z pohľadu praxe aj v prípade aplikácie ust. § 420 OZ v súvislosti s porušením povinnosti upravenej v ust. § 4 ods. 1 ZKR ide rovnako skôr o ustanovenia deklaratórnej povahy, keďže nie sú známe prípady uplatňovania zodpovednosti ani podľa tohto ustanovenia. Obdobný názor zastáva aj prof. Ďurica vid'. ĎURICA, M. § 4 [Predchádzanie úpadku]. In: ĎURICA, Milan. Zákon o konkurze a reštrukturalizácii. 4. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2021, s. 23.

²³ BUBELOVÁ, K. Dobré mravy v judikatuře Ústavního soudu ČR. Právní fórum, 2010, č. 1; ČEČOTOVÁ, V. Dobré mravy v slovenskom súkromnom práve. Bratislava: Epos, 2005; GRUS, Z. Dobré mravy ve světle publikované judikatury. Právní rozhledy, 2004, č. 3; HAVEL, B. Dobré mravy a poctivý obchodní styk. Právník, 2000, č. 1; HAVEL, B. K aplikovatelnosti dobrých mravů v obchodním styku. Obchodní právo, 2001, č. 2; HEIN, O. Dobré mravy. Právní rádce, 2004, č. 12.

²⁴ Občiansky zákonník I, 2. vydání, 2019, s. 1514 - 1522: M. Novotná.

možnosť skutkovo neriešeného konkrétneho právneho prípadu, mení sa táto interpretačná možnosť aplikujúceho orgánu práva na interpretačnú a aplikačnú nevyhnutnosť. Princíp *denegatio iustitiae* bez ďalšieho ukladá orgánu aplikujúcemu právo interpretačný a aplikačný imperatív, spočívajúci v potrebe vyplnenia medzery v práve.²⁵ Potom ust. § 424 OZ je možné hodnotiť ako generálnu klauzulu postihujúcu správanie sa subjektu, ktoré je v rozpore s hodnotami spoločnosti, resp. dobrými mravmi, a ku ktorému dochádza v dôsledku úmyselného konania škodcu.

Predpokladmi vzniku zodpovednosti za škodu úmyselným konaním proti dobrým mravom sú potom konanie, ktoré je v rozpore s dobrými mravmi, vzniku škody, príčinná súvislosť medzi konaním proti dobrým mravom a vznikom škody a zavinenie vo forme úmyslu.

2.2 Oddĺženie dlžníka s nepoctivým zámerom ako konanie proti dobrým mravom

Zákonodarca definuje poctivý zámer dlžníka po prvýkrát až prijatou novelou, kde tento vymedzuje tak pozitívne,²⁶ ako aj negatívne,²⁷ a vo forme exemplifikačného výpočtu možného konania dlžníka v niekoľkých rovinách, a to a) v rovine správania sa (v zmluvných a mimozmluvných vzťahoch), b) v rovine osobných pomerov dlžníka, c) v rovine správania sa dlžníka v procese oddĺženia. Preto aj súd, rozhodujúci v konaní o zrušení oddĺženia pre nepoctivý zámer, je povinný vyhodnotiť a posúdiť uvedené roviny správania sa dlžníka, teda či tieto rešpektujú, resp. napĺňajú minimálnu mieru požadovaných a spoločnosťou určených hodnôt v podobe dobrých mravov, pre ponechanie súdom poskytnutého oddĺženia.

V rámci posudzovania predmetných rovín správania sa dlžníka je nevyhnutné, aby súd posudzoval konanie dlžníka už v čase pred vstupom do procesu oddĺženia, práve za účelom zistenia, či si dlžník stav platobnej neschopnosti neprivodil sám, svojím úmyselným konaním. Prijaté pravidlá oddĺženia novelou v konečnom dôsledku, v rámci *ex ante* účinkov, takémuto konaniu dlžníka nebránia, keďže zákonodarca explicitne neupravil zodpovednosť dlžníka za škodu veriteľom, ako sankciu za „nezodpovedné“ správanie sa.

Ekonomická aktivita dlžníka v podobe jeho správania sa v čase po oddĺžení sa prejaví najmä pri plnení splátkového kalendára alebo plnení v konkurze neuspokojených pohľadávok veriteľov. Tento aspekt správania sa dlžníka, je súd rozhodujúci o zrušení oddĺženia rovnako povinný skúmať, keďže výsledky posúdenia tohto správania objektívne napovedajú o (ne)existencii poctivého zámeru dlžníka, t. j. či dlžník využil druhú šancu, ktorá mu bola poskytnutá oddĺžením, aby sa opätovne zaradil do ekonomicky aktívneho života nezatáženého záväzkami spôsobujúcimi jeho úpadok. Dôkazné bremeno je v danom prípade na dlžníkovi, aby preukázal poctivý zámer, ktorý sa tak dostáva na úroveň posudzovania a vyhodnocovania konania dlžníka z pohľadu dobrých mravov, ako všeobecne prijatých pravidiel správania sa.

Právoplatné rozhodnutie súdu o zrušení oddĺženia pre nepoctivý zámer tak zakladá prezumpciu, že dlžník sa dopustil konania, ktoré vykazuje znaky rozporu so spoločnosťou stanovenými a všeobecne akceptovanými minimálnymi požiadavkami na správanie sa dlžníka

²⁵ Civilný sporový poriadok, 1. vydanie, 2017, s. 37 - 42: M. Števček.

²⁶ § 166g ods. 1 ZKR.

²⁷ § 166g ods. 2 ZKR.

v kontexte jemu poskytnutého oddlženia, čím došlo k zásahu do práv veriteľov. Uvedené objektívne odôvodňuje predpoklad vzniku zodpovednosti za škodu spôsobenú úmyselnými konaním proti dobrým mravom podľa § 424 OZ. Rozsudok o zrušení oddlženia pre nepoctivý zámer je tak jedným z predpokladov (porušenie povinnosti) pre následné vyvodenie zodpovednosti za škodu dlžníkom.

V zmysle § 424 OZ a jeho ďalšej aplikácie je potrebné škodou rozumieť majetkovú ujmu na právach veriteľa, ktoré boli oddlžením (s nepoctivým zámerom) dlžníka dotknuté. K vzniku škody na právach veriteľov dochádza v príčinnej súvislosti s úmyselným konaním proti dobrým mravom, t. j. podaním návrhu na oddlženie s nepoctivým zámerom oddlžiť sa a tým vzniknutého následku v podobe zníženia hodnoty pohľadávky veriteľa²⁸ alebo inej ujmy na právach a právom chránených záujmoch veriteľa. Majetkovou škodou bude najmä rozdiel medzi pohľadávkou veriteľa a jej uspokojením v rámci pomerného uspokojovania pohľadávok v konkurznom konaní alebo v uspokojení na základe splátkového kalendára.

Inou ujmu na právach a právom chránených záujmoch veriteľa je potrebné rozumieť vznik dodatočných (transakčných) nákladov na uplatňovanie práv veriteľa, stratu príležitosti dosiahnuť lepšie postavenie pri vymáhaní pohľadávky v spojitosti s účinkami oddlženia na exekučné záložné práva,²⁹ či zníženie kredibility a/alebo ratingu veriteľa, a to v prípade, ak vymožitelnosť pohľadávok veriteľa predstavuje podstatnú zložku jeho podnikania.

ZÁVER

Zákonodarca nesankcionuje úpadok dlžníka (fyzickej osoby) priamym postihom. V prípade, ak si dlžník privodil úpadok úmyselne, s tým, že sa spoliehal, že svoju životnú situáciu bude riešiť oddlžením, zákonodarca prenecháva iniciatívu na veriteľovi, aby v záujme ochrany svojich práv využil inštitút zrušenia oddlženia pre nepoctivý zámer. Veriteľ má možnosť podať návrh (žalobu) na zrušenie oddlženia pre nepoctivý zámer a v prípade jeho zrušenia naďalej uplatňovať svoje nároky voči dlžníkovi, akoby oddlženie nenastalo.

Ak sa však preukáže, že v dôsledku oddlženia vznikla na právach a právom chránených záujmoch veriteľa škoda, veriteľ na základe právoplatného rozsudku o zrušení oddlženia pre nepoctivý zámer, môže voči dlžníkovi uplatňovať aj zodpovednosť za škodu podľa § 424 OZ. Nepoctivý zámer v insolvenčnom práve predstavuje správanie sa (konanie) dlžníka, ktoré je v rozpore so spoločnosťou všeobecne akceptovanými pravidlami správania sa (dobrými mravmi), v rovine vytvorených minimálnych požiadaviek slušnosti, čestnosti a zodpovednosti, ktorých dodržiavanie a rešpektovanie určuje akési minimum spoločensky uznaných hodnôt v kontradikcii s dlžníkovi poskytnutou výhodou oddlženia.

²⁸ Rozsudok Najvyššieho súdu SR zo dňa 27.11.2003, sp. zn. 3Cdo/134/03, Rč 89/2004.

²⁹ § 167f ods. 4 ZKR.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

Knižné publikácie:

- ČEČOTOVÁ, V. Dobré mravy v slovenskom súkromnom práve. Bratislava: Epos, 2005
- ĎURICA, M. *Zákon o konkurze a reštrukturalizácii. Komentár. 4. vydanie.* Praha: C.H. Beck, 2021. 1496 s.
- RICHTER, T. *Insolvenční právo. 2. vydání.* Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s. 2017. 624 s. ISBN 978-80-7552-445-7
- ŠTEVČEK, M., DULAK, A., BAJANKOVÁ, J., FEČÍK, M., TOMAŠOVIČ, M. a kol. *Občiansky zákonník I. § 1-450. 2. vydanie. Komentár.* Praha : C. H. Beck, 2019. s. 1616. ISBN: 978-80-7400-597-8

Štúdie, odborné články:

- BARAN, R. Neproporcionalita práv veriteľov a dlžníka v oddlžení konkurzom a zodpovednosť dlžníka za škodu. In: bulletin slovenskej advokácie 2/2023. Recenzovaný časopis pre právnu vedu a prax. SAK. 2023. s. 16 – 23. ISSN 1335-1079
- BUBELOVÁ, K. Dobré mravy v judikatuře Ústavního soudu ČR. Právní fórum, 2010, č. 1
- GRUS, Z. Dobré mravy ve světle publikované judikatury. Právní rozhledy, 2004, č. 3
- HAVEL, B. Dobré mravy a poctivý obchodní styk. Právník, 2000, č. 1
- HAVEL, B. K aplikovatelnosti dobrých mravů v obchodním styku. Obchodní právo, 2001, č. 2
- Hein, O. Dobré mravy. Právní rádce, 2004, č. 12
- SERFÖZÖ, M. Vplyv právnej úpravy oddlżenia na exekučné konania podľa slovenského právneho poriadku. In: VOJČÍK, P. – KOROMHÁZ, P. – VADAS, E. (eds.): *Košické dni súkromného práva II.: Recenzovaný zborník vedeckých prác.* Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. 2018. s. 675 – 690.
- ŠEVČÍKOVÁ, A.: K oddlžení fyzických osôb podľa štvrtej časti ZKR. In: VOJČÍK, P. – KOROMHÁZ, P. – VADAS, E. (eds.): *Košické dni súkromného práva II.: Recenzovaný zborník vedeckých prác.* Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. 2018. s. 699.

Vnútroštátne normatívne akty:

- zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov
- zákon č. 233/1995 Z. z. o súdnych exekútoroch a exekučnej činnosti (Exekučný poriadok) a o zmene a doplnení ďalších zákonov
- zákon č. 7/2005 Z. z. o konkurze a reštrukturalizácii a o zmene a doplnení niektorých zákonov
- zákon č. 264/2017 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony
- zákon č. 390/2019 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony

Judikatúra vnútroštátnych súdov SR:

- Nález Ústavného súdu sp. zn. III. ÚS 570/2016 zo dňa 10.01.2017
- Uznesenie ÚS SR sp. zn. IV. ÚS 149/2020 zo dňa 28.04.2020

Uznesenie Okresného súdu Trnava sp. zn. 28Odi/1/2019 zo dňa 24.06.2021
R 63/2003
Rc 89/2004

Judikatúra vnútroštátnych súdov ČR:
Rozsudok Najvyššieho súdu ČR, sp. zn. 25Cdo 3516/2007 zo dňa 17.03.2009

ÚČINKY ROZHODNUTIA O PRIZNANÍ NÁHRADY ZA NEMAJETKOVÚ UJMU – KONŠTITUTÍVNE ALEBO DEKLARATÓRNE?

EFFECTS OF A JUDICIAL DECISION AWARDING COMPENSATION FOR NON-PECUNIARY DAMAGES - CONSTITUTIVE OR DECLARATORY?

Mgr. Ján Dulovič

doktorandský študijný program občianske právo

Právnická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave

Katedra občianskeho práva

jan.dulovic@dentons.com

Abstrakt: Účelom tohto článku je zaoberať sa dvojkoľajnou rozhodovacou praxou všeobecných súdov pri otázke priznávania náhrady za spôsobenú nemajetkovú ujmu. Zatiaľ čo časť súdov do dnešného dňa priznáva rozsudkom o priznaní náhrady konštitutívne účinky, opierajúc sa o zbierkové rozhodnutie Najvyššieho Súdu Slovenskej republiky publikované pod č. R 45/2022, nová rozhodovacia prax Najvyššieho súdu, resp. aj Ústavného súdu Slovenskej republiky (po vzore českej rozhodovacej praxe) už uznala, že v týchto prípadoch musí ísť o deklaratórne účinky. V doterajšej argumentácii prikláňajúcej sa ku konštitutívnym účinkom pritom podľa nášho názoru do dnešného dňa neexistujú presvedčivé argumenty v prospech takéhoto výkladu. Najviac opakovaný argument ohľadne nejasnej výšky náhrady, ktorú má povinný plniť, je síce možné racionálne uznať, avšak v kontexte hmotného práva neobstojí. Napriek tomu, že aj najvyššie súdne authority Slovenskej republiky už upustili od preferovania výkladu v prospech konštitutívnych účinkov, je možné sa vo veľkej miere aj do dnešného dňa stretávať s početnými rozhodnutiami všeobecných súdov, ktoré tento odklon nerešpektujú, pričom tento svoj odklon ani nijako neodôvodňujú a nevysvetľujú. Konštitutívnosť, resp. deklaratórnosť takéhoto rozhodovania má pritom ďalekosiahle praktické dopady tak na stranu poškodeného, ako aj na stranu škodcu. Ide preto o otázku, ktorá by si podľa nás zaslúžila definitívne vyriešenie, tak na poli odbornej verejnosti, ako aj na poli súdnej praxe.

Kľúčové slová: škoda, škodca, nemajetková ujma, náhrada, konštitutívne účinky, deklaratórne účinky, poškodený

Abstract: The purpose of this article is to examine the dual-track decision-making practice of general courts in the matter of recognizing compensation for non-material damage. While some courts still acknowledge and grant constitutive effects for judgments related to non-material compensation, relying mostly on the decision of the Supreme Court of the Slovak Republic published under No. R 45/2022. The new decision-making practice of the Supreme Court, as

well as the Constitutional Court of the Slovak Republic (following the model of Czech decision-making practice), has already acknowledged that in these cases, declarative effects must prevail. In the previous argumentation leaning towards constitutive effects, there are, in our opinion, no convincing arguments in favor of such an interpretation up to the present day. The most frequently repeated argument regarding the unclear amount of compensation the obligor must pay can be rationally acknowledged, but it does not stand in the context of substantive law. Despite the fact that even the highest judicial authorities of the Slovak Republic have abandoned favoring the constitutive effects interpretation, one can still encounter numerous decisions of general courts deviating from this, without justifying or explaining their deviation in any way. The constitutiveness or declarativeness of such decision-making has far-reaching practical implications for both the injured party and the wrongdoer. Therefore, it is a question that, according to us, deserves definitive resolution, both in the field of professional expertise and in the realm of judicial practice.

Key words: damages, tortfeasor/wrongdoer, injured party, non-material damages, compensation, constitutive effects, declaratory effects

ÚVOD

Ako pri mnohých interpretačných problémoch právneho poriadku, tak i pri posudzovaní otázky vzniku nároku na náhradu nemajetkovej ujmy existujú rôzne prístupy súdov s rôznymi výsledkami. Napriek pomerne dlhej existencii inštitútu náhrady nemajetkovej ujmy v našom právnom poriadku, do dnešného dňa pretrváva dvojkoložnosť súdov pri rozhodovaní o jej nároku. Súdny názor, podľa ktorého má takýto rozsudok konštitutívny charakter, je starší a tvrdí, že povinnosť zaplatiť náhradu nemajetkovej ujmy v peniazoch vzniká až na základe súdneho rozhodnutia, v ktorom je určená doba plnenia; až uplynutím takto určenej lehoty na splnenie nároku sa dlžník dostáva do omeškania. Súdny názor, podľa ktorého má takýto rozsudok deklaratórny účinok, zas tvrdí, že právo na náhradu nemajetkovej ujmy (v peniazoch) vzniká *ex lege* na základe hmotného práva a v prípade jeho uplatnenia si oprávneným, musí povinná osoba uskutočniť jeho náhradu. V prípade, že povinná osoba neuhradí túto náhradu nemajetkovej ujmy, vzniká poškodenému právo na úroky z omeškania.

Keďže odôvodnenia súdnych rozhodnutí v tejto veci bývajú často strohé alebo sa obmedzujú len na odkazy na predošlé rozhodnutia súdov, cieľom tohto článku je poskytnúť stručné zhrnutie argumentov oboch názorov, porovnať ich s možnou interpretáciou zákona a zaujať kritický postoj k niektorým skorším rozhodnutiam súdnych autorít, ako i načrtnúť vlastný právny názor na riešenie tejto situácie.

1 NEMAJETKOVÁ UJMA

1.1 Pojem nemajetková ujma

Náhrada nemajetkovej ujmy v peniazoch ako jeden z prostriedkov ochrany osobnosti bola do Občianskeho zákonníka¹ zavedená jeho novelou č. 87/1990 Zb. účinnou od 29. marca 1990. Ak opomenieme výmenu termínu „občan“ za „fyzická osoba“, ostalo znenie odsekov upravujúcich náhradu nemajetkovej ujmy nezmenené až dodnes.²

Nemajetkovú ujmu je možné v rovine teórie definovať ako subjektívnu množinu, ktorá vyjadruje určitú psychickú nepohodu poškodeného, resp. narušenie „normálneho“ psychického zdravia a pohody poškodenej osoby, ku ktorému došlo v dôsledku protiprávneho konania. Náhradou za nemajetkovú ujmu sa potom kompenzuje výlučne ujma na osobnostnom práve, ktorá je nehmateľná a peniazmi objektívne nekvantifikovateľná. Na rozdiel od určovania výšky skutočnej/majetkovej škody, pri určovaní nemajetkovej sa nemôžeme pohybovať výlučne v objektívnej realite, ale je nevyhnutné prihliadať na subjektívne vnímanie tejto ujmy z pohľadu poškodeného. Nie je totiž úplne správne tvrdiť, že jedna škodlivá skutočnosť bude mať rovnaký vplyv na každú osobu, teda, že bude spôsobovať úplne rovnakú ujmu bez ohľadu na to, kto je osobou poškodeného. Práve naopak. Nemajetková ujmu predstavuje značne individualizovanú a subjektivizovanú ujmu poškodeného.

Skúmanie vzniku nemajetkovej ujmy však musí prebiehať aj v objektívnej realite. Jej vznik teda musí byť podrobený aj skúmaniu toho, či existujú objektívne a racionálne previazané predpoklady k tomu, aby osobe poškodeného mohla vzniknúť takáto nemajetková ujma. K podobnému názoru už dospel aj NS SR³ vo viacerých rozhodnutiach, v ktorých konštatoval, že *„V tomto ohľade si treba hneď uvedomiť, že vznik nemajetkovej ujmy zásahom OČTK voči osobe spravidla nemožno dokazovať, lebo ide o stav mysle tejto poškodenej osoby. Ide teda „len“ o zistenie, či sú tu dané objektívne dôvody pre to, aby sa konkrétna osoba mohla cítiť poškodenou a jej tvrdenie, že nemajetková ujma vznikla samotným zásahom OČTK do základných práv a slobôd fyzickej a právnickej osoby. Povedané inými slovami, je potrebné*

¹ Zákon č. 40/1964 Zb., Občiansky zákonník (ďalej len „**Občiansky zákonník**“).

² Od 29.3.1990 – doteraz:

§ 13 Občianskeho zákonníka

(2) Pokiaľ by sa nezdalo postačujúce zadosťučinenie podľa odseku 1 najmä preto, že bola v značnej miere znížená dôstojnosť fyzickej osoby alebo jej vážnosť v spoločnosti, má fyzická osoba tiež právo na náhradu nemajetkovej ujmy v peniazoch.

(3) Výšku náhrady podľa odseku 2 určí súd s prihliadnutím na závažnosť vzniknutej ujmy a na okolnosti, za ktorých k porušeniu práva došlo.

Od 01.01.2003 – doteraz

§ 442 Občianskeho zákonníka

(2) Pri škode spôsobenej niektorým trestným činom korupcie sa uhrádza aj nemajetková ujma v peniazoch.

Od 01.03.2007 – doteraz

§ 442a Občianskeho zákonníka

(1) Pri porušení alebo ohrození práva duševného vlastníctva sa uhrádza aj nemajetková ujma v peniazoch, ak by sa priznanie iného zadosťučinenia, najmä ospravedlnenie alebo zverejnenie rozsudku súdu na náklady osoby, ktorá porušila alebo ohrozila právo duševného vlastníctva, nezdalo postačujúce.

³ Najvyšší súd Slovenskej republiky (ďalej len „**NS SR**“).

zvážiť, či vzhľadom na konkrétne okolnosti prípadu by sa aj iná osoba v obdobnom postavení mohla cítiť dotknutá v zložkách tvoriacich vo svojom súhrne nemajetkovú sféru jednotlivca.“⁴

Nemajetková ujma teda predstavuje utrpenie na tých nehmotných hodnotách, ktoré sa dotýkajú vnútornej integrity poškodenej osoby, pričom stále ide o subjektívne vnímanie poškodenej osoby. Takéto subjektívne vnímanie poškodenej osoby však musí byť racionálne odôvodniteľné aj objektívnymi skutočnosťami.

2 ROZHODNUTIE O PRIZNANÍ NÁHRADY ZA NEMAJETKOVÚ UJMU

2.1 Nárok na náhradu nemajetkovej ujmy

Ak sme si už teda aspoň základne vymedzili pojem nemajetkovej ujmy, je ďalej potrebné skúmať možnosť jej náhrady poškodenému a možnosť poškodeného sa domáhať tejto náhrady.

2.2 Konštitutívny účinok

Súdy, zastávajúce názor, že až právoplatné rozhodnutie súdu zakladá povinnosť povinného v peniazoch nahradiť poškodenému nemajetkovú ujmu, sa aj pri dnešnom rozhodovaní⁵ odvolávajú prevažne na rozsudok NS SR publikovaný v zbierke stanovísk a rozhodnutí pod číslom R 45/2000.⁶ Je však potrebné uviesť, že toto rozhodnutie NS SR vo svojej zverejnenej zbierkovej podobe v podstate neobsahuje konkrétnu argumentáciu v prospech konštitutívnych účinkov priznávania takejto náhrady. Obmedzuje sa iba na konštatáciu, že *„Povinnosť zaplatiť náhradu nemajetkovej ujmy v peniazoch vzniká až na základe súdneho rozhodnutia, v ktorom je určená doba plnenia; až uplynutím takto určenej lehoty splnenia sa dlžník dostáva do omeškania.“*

Prvé, trochu širšie odôvodnenie konštitutívnych účinkov obsahuje až nález ústavného súdu,⁷ uverejnený pod sp. zn.: IV. ÚS 72/2019.⁸ Ústavný súd čo do odôvodnenia uviedol, že *„Ústavný súd vychádza z toho, že sú predmetom posúdenia a úvahy súdu otázky, či sú vôbec splnené podmienky na priznanie tohto práva uplatneného v žalobe a v akom rozsahu. Teda nejde tu o povinnosť na strane zasahovateľa, ktorá by vyplývala priamo z hmotného práva, a už vôbec nie jej rozsah. Jedine vo veci konajúci súd, keď autoritatívne posúdi neoprávnenosť zásahu, ho môže konštituovať svojím rozhodnutím.“⁹* Povedané inak, ak je predmetom posúdenia a úvahy súdu otázka, či sú vôbec splnené podmienky na priznanie práva uplatneného v žalobe, musí to byť až súdne rozhodnutie, ktoré taktiež kreuje vznik tohto nároku u

⁴ Napríklad rozhodnutia NS SR, sp. zn. 3Cdo/137/2008, sp. zn. 4Cdo/130/2020.

⁵ Pozri napríklad rozsudok Krajského súdu Trnava z 24.11.2021, sp. zn. 25Co/5/2021, rozsudok Okresného súdu Trenčín z 08.11.2022, sp. zn. 14C/37/2021.

⁶ Rozsudok NS SR z 24.06.1998, sp. zn. 1 Co 15/97 (R 45/2000).

⁷ Ústavný súd Slovenskej republiky (ďalej len „ústavný súd“).

⁸ Nález ústavného súdu z 02.10.2019, sp. zn. IV. ÚS 72/2019.

⁹ Bod 49 Nález ústavného súdu z 02.10.2019, sp. zn. IV. ÚS 72/2019.

poškodeného. Alebo ešte inak povedané, nárok na náhradu nemajetkovej ujmy poškodenému nevyplýva priamo z hmotného práva, ale je kreovaný až súdom.

V inom rozhodnutí zas Ústavný súd potvrdil konštitutívne účinky rozhodovania o náhrade nemajetkovej ujmy tým, že vyslovil právny názor, podľa ktorého „*Zrušením konštitutívneho rozhodnutia o priznaní náhrady nemajetkovej ujmy automaticky dochádza k vzniku bezdôvodného obohatenia.*“¹⁰

Podľa nášho názoru však s uvedeným právnym názorom ústavného súdu nemožno súhlasiť. Navyše sa domnievame, že takýto výklad je dokonca v rozpore so znením príslušných noriem hmotného práva, upravujúcich nárok na náhradu nemajetkovej ujmy. Treba totiž brať do úvahy, že takmer všetky práva vyplývajúce z hmotného práva sú v prípade súdneho sporu predmetom posúdenia a úvahy súdu, čo ale neznamená, že súd tieto práva kreuje. Súdne konanie predstavuje vo väčšine prípadov¹¹ tzv. nachádzacie konanie, ktorého účelom je „len“ identifikovať a potvrdiť právo, ktoré už prináleží jednej zo sporových strán. Napríklad v prípade rozhodovania súdu o neplatnosti zmluvy súd prípadnú neplatnosť zmluvy nekreuje, ale len potvrdzuje skutočnosť, že zmluva je neplatná. Teda potvrdzuje skutočnosť, ktorá už nastala a ktorá má svoj pôvod výlučne v ustanoveniach hmotného práva.

Voči uvedenej interpretácii bola samozrejme vznesená patričná kritika aj v iných súdnych konaniach.¹² Jedným z dôvodov, ktoré stáli za snahou o otočenie uvedenej rozhodovacej praxe na Slovensku, bola aj zmena súdnej praxe v Českej republike,¹³ aj keď je nutné poznamenať, že nie tak dávno ešte aj Najvyšší súd Českej republiky razil názor o konštitutívnych účinkoch rozsudkov o náhrade nemajetkovej ujmy.¹⁴

2.2.1 Argument nejasnosti výšky plnenia

Najčastejšie používaným argumentom v prospech konštitutívnych účinkov je argument o nejasnosti výšky plnenia, ktorú by mal škodca/povinný¹⁵ plniť. Keďže nemajetková ujma nastáva v subjektívnej sfére poškodeného, povinný nemá ako úplne presne a objektívne verifikovať jej rozsah. Na povinného by sa tak prenieslo príliš veľké bremeno a dostal by sa do stavu právnej neistoty, keďže nepozná právom želaný stav – presnú výšku náhrady, ktorú má uhradiť poškodenému. Ak by plnil menej, bol by sankcionovaný úrokom z omeškania. Ak by plnil viac, mohlo by dokonca ísť o bezdôvodné obohatenie. Do úvahy musíme taktiež brať to, že záujmom poškodeného bude vždy získať čo najvyššiu náhradu a nie je preto vylúčené ani to, že bude od škodcu žiadať neprimerane a neodôvodnene vysokú náhradu. Povinný tak nemá

¹⁰ tamtiež.

¹¹ Samozrejme, existujú aj výlučne konštitutívne rozhodnutia akými sú napríklad rozhodnutie o rozvode manželstva, rozhodnutie o rozdelení BSM, resp. statusové rozhodnutia.

¹² Napríklad v konaniach, kde boli vydané nasledovné súdne rozhodnutia: Uznesenie NS SR z 10.10.2019, sp. zn. 3Cdo/174/2019, Uznesenie NS SR z 24.04.2019, sp. zn. 8Cdo/151/2017, Uznesenie NS SR z 17.10.2018, sp. zn. 7Cdo/100/2017, Rozsudok NS SR z 14.03.2012, sp. zn. 6Cdo/185/2011.

¹³ Bod 69 Rozsudok Najvyššieho súdu ČR z 18.10.2017, sp. zn. 31Cdo1704/2016 (R6/2019), nález Ústavného súdu ČR z 10.12.2019, II. ÚS 2149/17.

¹⁴ Pozri napr. 30/Cdo/4757/2016.

¹⁵ Na účely tohto článku budeme pojem škodca a povinný používať ako synonymá s rovnakým významom, ktorým sa myslí pôvodca spôsobenej škody, resp. nemajetkovej ujmy.

k dispozícii vedomosť všetkých premenných potrebných na to, aby dosiahol právom plne aprobovaný stav.

Tento argument sa čiastočne viaže aj na podstatu fungovania nášho právneho systému. Na jednej strane stojí idea právnej istoty, ktorá prežaruje čl. 1 ods. 1, ale aj čl. 2 ods. 3 Ústavy.¹⁶ Na druhej strane stojí idea, že rozhodovať o právach a povinnostiach osôb má s konečnou platnosťou len súd. No a na strane tretej stojí ešte idea zabezpečenia fungovania štátu v medziach jeho ekonomických a sociálnych možností. Isteže, ideálnou utópiou by bol stav, v ktorom by všetci adresáti právnych noriem dokonale poznali a rešpektovali svoje práva a povinnosti. V praxi je však takýto stav nedosiahnuteľný. Preto slovenský súdny systém je postavený na tom princípe, že v prípade sporu medzi stranami o právach a povinnostiach medzi nimi, rozhodne o nich s konečnou platnosťou súd. Tu sa potom natíska názor, že ak o právach a povinnostiach jednotlivcov s konečnou platnosťou rozhoduje len súd, tak by adresáti práva mali konkrétny obsah svojich práv a povinností čerpať práve z individuálnych a konečných aktov súdu. Teda primárnym prameňom práva by malo byť finálne, právoplatné a nezmeniteľné súdne rozhodnutie zakladajúce práva a povinnosti. Samozrejme, takto naznačený právny model v našom právnom poriadku nie je zakomponovaný a mimo iné ani súladný s inými ústavnými princípmi fungovania Slovenskej republiky ako právneho štátu.

Náš právny poriadok stojí na princípe, že adresáti práva získavajú poznatky o svojich právach a povinnostiach z formálnych prameňov práva, teda najmä z prameňov hmotného a pozitívneho práva. Adresáti práva pri svojom každodennom konaní uskutočňujú skutkové aj právne úsudky a tomu prispôbujú svoje konanie. Táto okolnosť nevyklučuje skutočnosť, že konečné skutkové a právne posúdenie patrí súdom, ktoré môže a aj býva často diametrálne odlišné od posúdenia realizovaného adresátmi právnych noriem. Väčšina takýchto súdnych posúdení súdom má však aj napriek tomu „len“ deklaratórny charakter. Adresáti práva po celý čas od oboznámenia sa s obsahom právnej normy hmotného práva môžu slobodne konať aj napriek tomu, že ich konanie vo výsledku môže pochádzať z mylnej interpretácie právnej normy. V prípade súdneho sporu potom dochádza ku korekcii tejto mylnej interpretácie a aj správania sa daného adresáta. Napokon, toto je aj samotnou podstatou zásad „*Ignorantia iuris non excusat*“, či „*Vigilantibus iura scripta sunt*“, platiacich už od čias rímskeho práva.

Ak by však obsah právnej normy, resp. želané správanie podľa právnej normy bolo v každom prípade až výsledkom rozhodnutia súdu, strany by boli vo svojom konaní paralyzované. Bolo preto vôľou zákonodarcu ustanoviť systém, kedy práva a povinnosti sú konštituované *ex lege* a len vo výnimočných prípadoch, ktoré sú z hľadiska fungovania štátu únosné a nevyhnutné, sú práva a povinnosti tvorené na základe súdneho rozhodnutia. Konštitutívnu povahu rozsudku teda zákonodarca pripúšťa iba na základe ním stanoveného zmocnenia a nie výlučne z dôvodu, že obsah práv a povinností by mohol byť pre adresátov nejasný alebo sporný.

Ak sa teda vrátíme k argumentu o tom, že v prospech konštitutívnosti svedčí tá skutočnosť, že povinný nepozná presne svoje povinnosti (výšku náhrady), je potrebné si položiť

¹⁶ Zákon č. 460/1992 Zb., Ústava Slovenskej republiky (ďalej len „Ústava“).

otázku, či táto „nevedomosť“ odôvodňuje takú odchýlku, že právo poškodeného musí byť „dotvorené“ až súdom.

Domnievame sa, že nie. Ak by sme pre tento účel za „nejasné“ práva, povinnosti a skutočnosti určili aj také, o ktorých rozhodli rôzne sudy rozdielne (napr. v rámci viac inštančného konania), potom v krátkej chvíli identifikujeme radu „nejasných práv, povinností a skutočností“, ktoré by všetky museli podliehať konštitutívnym účinkom. Napríklad to, či bola v tom ktorom prípade zmluva porušená podstatným alebo nepodstatným spôsobom, či strana mala alebo nemala právo na odstúpenie atď. Uvedená interpretácia by tak vniesla ešte väčšiu neistotu do právnych vzťahov a najmä by priniesla obrovské množstvo nových a zbytočných súdnych sporov, kedy by adresáti právnych noriem museli každé svoje právo „nadobúdať“ v súdnom konaní.

Rozoberme si ale nejasnosť vzniku a rozsahu nemajetkovej ujmy ešte bližšie, napríklad aj za použitia analógie s ohľadom na najbližší právny inštitút – majetkovú škodu. Vznik majetkovej škody je objektívna právna skutočnosť, ktorá sa prejavuje vo vonkajšom svete a momentom vzniku je pevne daná, a to vo všetkých svojich atribútoch ako druh a rozsah.¹⁷ Strany v súlade so zásadami civilného práva a procesu túto následne len preukazujú, resp. vyvracajú. Konkrétne peňažné vyčíslenie sa realizuje na základe určenia strán, resp. v prípade sporu na základe posúdenia súdu.

Možno teda hovoriť o nasledovnej postupnosti jednotlivých krokov pri náhrade majetkovej škody. Najprv nastáva protiprávny úkon, potom vznik škody, následne strany zisťujú rozsah škody a aproximujú výšku jej náhrady a v poslednej fáze by mala nastať náhrada takto vyčíslenej škody zo strany povinného v prospech poškodeného. Aký je však potom dôvod na to, aby v prípade nemajetkovej ujmy nemala platiť rovnaká následnosť krokov? T. j. že aj pri nemajetkovej ujme najprv nastáva neoprávnený zásah, potom vzniká poškodenému nemajetková ujma (poškodený ju pociťuje), následne sa zisťuje jej rozsah a aproximuje sa výška jej náhrady a v poslednej fáze nastáva jej náhrada.

Argument z predchádzajúcej časti tvrdí, že poškodený nemá na základe čoho v peniazoch vyjadriť rozsah ujmy a povinný zároveň nemá kritériá na to, aby výšku požadovanej náhrady realizoval. Z pohľadu spravodlivosti je potrebné uznať, že existujú situácie, kedy určenie nielen nemajetkovej ujmy, ale aj skutočnej škody je obzvlášť náročné. Túto komplikovanosť by sme teoreticky mohli pričítať na vrub nedokonalosti právneho poriadku, a to najmä v tom, že táto zodpovednosť je pod hrozbou sankcie prenesená na jednu zo strán. Buď na škodcu v tej podobe, že právo mu prikazuje, aby hradil v potenciálne nejasnej výške (ktorá dokonca môže byť rôznymi súdmi posúdená rôzne a až finálny súd ju autoritatívne určí) a v prípade, že sa do tejto presnej výšky „netrafil“, je povinný znášať sankciu v podobe úroku z omeškania. Alebo na poškodeného v tom zmysle, že musí počkať na určenie výšky súdom, čo môže znamenať spravodlivejšie určenie výšky pre škodcu, ale poškodený nebude až do právoplatného rozhodnutia súdu týmto nárokom disponovať, čo zas bude znižovať, resp. úplne vylučovať motiváciu škodcu mu niečo uhradiť aj mimo súdneho konania. Interpretáciou

¹⁷ Rozsudok Najvyššieho súdu ČSR z 30.11.1988, sp. zn. 1 Cz 82/88 (R25/1990).

o konštitutívnych účinkoch sa taktiež stranám odníma možnosť dosiahnutia konsenzu a zmiery mimo súdneho konania, čo určite nie je želateľným stavom.

Takáto interpretácia predstavuje akýsi presun celého bremena na poškodeného, aj keď je to práve škodca, ktorý spáchal protiprávny úkon a spôsobil vznik škody u poškodeného.

Na tomto mieste sa žiada spomenúť aj zahraničnú právnu doktrínu náhrady škody, ktorá v určitých prípadoch dokonca považuje za neefektívne podrobne skúmať výšku škody a v súlade s represívnou funkciou priznáva poškodenému paušálnu náhradu škody, ktorá má pre škodcu sankčný charakter.¹⁸ Táto doktrína operuje so zásadou „škodca platí“, a keďže škodca bol tou osobou, ktorá porušila právo, má povinnosť znášať aj prípadné nedokonalosti právneho systému.

Skôr sa preto prikláňame k názoru, že je práve na stranách, aby posúdili všetky relevantné skutočnosti a okolnosti vzniku škody a určenia jej výšky a podľa toho sa aj vyrovnali. Aj súdy pri určovaní výšky nemajetkovej ujmy budú posudzovať len skutočnosti tvrdené, resp. preukázané oboma stranami. Zároveň bude súd vychádzať aj z kritérií § 13 Občianskeho zákonníka (napr.: dĺžka protiprávneho konania, reakcia na upozornenia a požiadavky dotknutej osoby, dobrovoľné upustenie od konania a snaha o nápravu, škandalizácia osoby, opakovanie a zvyšovanie intenzity protiprávneho konania, úmysel motivovaný snahou o dosiahnutie zisku, alebo zámernej diskreditácie osoby...).¹⁹ Strany majú pritom rovnakú možnosť tieto kritériá vziať do úvahy a podľa nich posúdiť výšku náhrady aj bez ingerencie súdu a na základe toho si svoje nároky vzájomne urovnať.

2.3 Deklaratórny účinok

2.3.1 Jazykový výklad

I keď na prvý pohľad by sa dalo tvrdiť, že ustanovenia § 13 Občianskeho zákonníka umožňujú aj predošle uvedený výklad, podľa časti autorov tomu tak nie je.²⁰ Napr. M. Hlušák poukazuje na to, že normy, na základe ktorých je možné vydať konštitutívne rozhodnutie, majú inú štruktúru, pričom hypotéza takejto normy súd zmocňuje a poveruje na vydanie konštitutívneho aktu.²¹ Dispozícia danej hmotnoprávnej normy (príkaz alebo zákaz určitého správania) sa aplikuje len v prípade, že súd vydá určité rozhodnutie. Pokým rozhodnutie vydané nie je, dispozícia normy sa neuplatní. Z toho vyplýva, že konštitutívne rozhodnutie má svoje miesto len tam, kde ním určitá hmotnoprávna norma podmieňuje svoju dispozíciu, čo v konzekvencii vedie k obmedzenému, presne vymedzenému počtu (*numerus clausus*) prípadov, kedy možno konštitutívne rozhodnutie vydať.

¹⁸ GRAZIANO, T. K. Comparative Tort Law Cases, Materials, and Exercises. Londýn: Routledge, 2016, s. 424.

¹⁹ VOZÁR, J. Komentár k § 13 Právne prostriedky ochrany osobnosti. Bratislava: C. H. Beck SK, 2019.

²⁰ HLUŠÁK, M. Poznámka ku konštitutívnosti rozsudku o náhrade nemajetkovej ujmy. Bratislava: Wolters Kluwer, 2022, NOVOTNÁ, M. et al. Nemajetková ujma pozostalých blízkych osôb a jej náhrada v slovenskom súkromnom práve. Bratislava: C. H. Beck, 2021

²¹ HLUŠÁK, M. Poznámka ku konštitutívnosti rozsudku o náhrade nemajetkovej ujmy. Bratislava: Wolters Kluwer, 2022, s. 136 - 138.

Znenie § 13 ods. 2 Občianskeho zákonníka uvádza, že dotknutá fyzická osoba "má" právo na takúto náhradu. Znenie § 13 ods. 2 Občianskeho zákonníka tak neustanovuje len možnosť priznania tohto práva poškodenému, ako to vo svojich rozhodnutiach uviedol Ústavný súd. Vznik tohto práva teda zákon neviaže na žiadne rozhodnutie súdu a od osoby poškodeného nevyžaduje uplatnenie tohto práva na súde ako podmienku existencie tohto práva (t. j. nároku na náhradu nemajetkovej ujmy).

Vznik práva na náhradu nemajetkovej ujmy teda vychádza priamo z hypotéz hmotného práva. Súd pri rozhodovaní len overuje, či hypotéza hmotnoprávnej normy bola naplnená alebo nie. Toto platí aj pri iných deklaratórnych rozhodnutiach, napr. náhrada skutočnej škody, odstúpenie od zmluvy atď. Na tomto závere nič nemení ani tá skutočnosť, že o presnej výške tejto náhrady s konečnou platnosťou rozhoduje súd. Súdne dokazovanie presnej výšky spôsobenej nemajetkovej ujmy, resp. výšky jej náhrady, nemôže zakladať konštitutívnu povahu takéhoto rozhodnutia. Ak tu aj súd má akési moderačné právo a riadi sa vlastnou úvahou pri určení výšky náhrady, vždy ide o voľnú úvahu súdu, len čo sa týka samotnej výšky náhrady, nie čo sa týka nároku na náhradu ako takého. Pri určovaní existencie tohto nároku sa súd neriadi voľnou úvahou, práve naopak. Musí sa riadiť normou hmotného práva, od ktorej je tento nárok odvodený a posudzovať, či je možné túto normu aplikovať na prejednávany skutkový stav.

Navyše teória práva, ku ktorej sa priklonili sudy v úplne iných veciach,²² uvádza, že konštitutívne rozhodnutia sú výnimkou a môžu byť vydané len v prípadoch, keď zákon výslovne priznáva súdu právomoc ustanoviť právny vzťah (práva a povinnosti) medzi účastníkmi. Ak by aj prichádzali do úvahy rôzne interpretácie na základe jazykového výkladu § 13 Občianskeho zákonníka, súd by nemal pristúpiť bez ďalšieho k automatickému uplatňovaniu tejto výnimky a dotvárať si právo takým spôsobom, že ignoruje znenie právnej normy, ktorú posudzuje a aplikuje.

Aj NS SR v novších rozhodnutiach už dospel k záveru, že rozhodnutia o priznaní nároku na náhradu nemajetkovej ujmy nemôžu mať konštitutívne účinky. Za zmienku stojí napríklad rozhodnutie NS SR, sp. zn. 4 Cdo/257/2019, v ktorom bolo konštatované, že „*Preto rozhodnutie, ktorým sa priznáva táto náhrada škody vo forme nemajetkovej ujmy v peniazoch v konkrétnej výške, už len deklaruje existenciu tejto zákonom priznanej právnej skutočnosti a nárokov z nej vyplývajúcich.*“ NS SR zaujal rovnaký postoj aj v ďalších rozhodnutiach.²³ Je teda možné tvrdiť, že na úrovni NS SR už došlo k odklonu od judikátu R 45/2000 z čoho by prirodzene mal vyplývať aj záver pre nižšie sudy, ktoré by rovnako mali upustiť od rozhodovacej praxe opierajúc sa o rozhodnutie R 45/2000.

2.3.2 Argument premlčania

V kontexte nemajetkovej ujmy, resp. jej náhrady existuje aj polemika ohľadne jej majetkovej, či nemajetkovej povahy. Prikláňame sa k názoru, že právo na náhradu nemajetkovej ujmy má majetkový charakter, a to bez ohľadu na to, že jej základ je práve v

²² Rozsudok Najvyššieho súdu ČR z 19.04.2012, sp. zn. 23 Cdo 3407/2010, Rozsudok Najvyššieho súdu ČR z 16.05.2005, sp. zn. 22 Cdo 1438/2004.

²³ Napríklad rozsudky Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 7Cdo/243/2019, sp. zn. 8Cdo/191/2020.

„nemajetkovej“ ujme. K tomuto sa prikláňa aj odborná literatúra „... *nemajetkovým je len chránený statok, nie však právo na odškodnenie ako také ...*“.²⁴ Napokon aj súdna prax sa v zbierkovom rozhodnutí ustálila na názore, že právo na náhradu nemajetkovej ujmy v peniazoch, je právom majetkovej povahy, ktoré sa premlčuje.²⁵ Na účely tohto článku sa však touto témou nebudeme osobitne zaoberať, nakoľko to presahuje účel tohto článku, resp. táto problematika by si zaslúžila spracovanie do minimálne samostatného článku. Osobitne dôležitým je však postup, ktorým súd dospel k tomuto záveru.

NS SR v tomto prípade operoval s konceptom, že neoprávnený zásah nastáva súčasne so vznikom nemajetkovej ujmy, a to v plnej podobe vrátane nároku na náhradu v materiálnej podobe. Právo na peňažnú náhradu teda vzniká okamihom zásahu a od tohto momentu sa aj premlčuje a teda existuje *ex lege*. *Ex lege* potom môže prísť aj k jeho oslabeniu, premlčaniu. Táto súdna prax teda vylučuje konštrukt nemajetkovej ujmy prameniacy z konštitutívnej povahy rozsudku a *vice versa*.

Podľa názoru NS SR je pritom určujúci obsah nároku a nie predmet jeho ochrany. Ak obsahom nároku na náhradu nemajetkovej ujmy je požiadavka na zaplatenie peňažnej sumy, potom princíp právnej istoty vylučuje, aby plynutiu času neboli priznané žiadne právne účinky. Počiatok plynutia všeobecnej trojročnej premlčacej doby v prípade náhrady za nemateriálnu ujmu je podľa § 101 Občianskeho zákonníka viazaný na okamih, kedy došlo k neoprávnenému zásahu objektívne spôsobilému porušiť alebo ohroziť osobnostné práva fyzickej osoby.²⁶

V opačnom prípade by sme dospeli k akejsi cyklickej právnej logike, kde by sa právo na domáhanie sa nároku na náhradu premlčalo ešte predtým, než by vôbec nárok sám osebe vznikol. Takýto záver je samozrejme absurdný.

2.3.3 Praktické problémy

Konštitutívnosť, resp. deklaratórnosť rozhodnutia o priznaní nároku na nemajetkovú ujmu má aj praktický rozmer. Ako sme už vyššie stručne uvádzali, je možné poukázať na úroky z omeškania. Ak by sme prijali záver, že takéto rozhodnutie musí byť striktné konštitutívne, poškodený by do právoplatného rozhodnutia súdu o priznaní náhrady nemal žiadny nárok na úroky z omeškania. Ten by vznikol až po uplynutí tzv. paričnej lehoty.

K následkom takéhoto výkladu sa vyjadril už aj český Ústavný súd, ktorý vo svojom rozhodnutí II. ÚS 2149/17 vyslovil, že „*Aby mohla náhrada nemajetkové újmy pozostalým plniť svou satisfakční a preventivně-sankční funkci a zprostředkovaně též naplnit pozitivní závazky plynoucí z práva na ochranu soukromého a rodinného života, resp. práva na život a tato práva účinně chránit, musí z ní plynout také nárok na úroky z prodlení. Odepřením úroků z prodlení se institut náhrady nemajetkové újmy pozostalým stává „bezzubým“, neboť se umožňuje povinnému, aby se úspěšně, bez jakékoli sankce, vyhýbal plnění svých povinností. Obecné soudy*

²⁴ NOVOTNÁ, M. - ZORIČÁKOVÁ, V. Nemajetková ujma pozostalých blízkých osôb a jej náhrada v slovenskom súkromnom práve. Bratislava: C. H. Beck, 2021.

²⁵ Rozsudok NS SR z 27.11.2012, sp. zn. 2 Cdo 194/2011 (R58/2014).

²⁶ Rozsudok NS SR z 27.11.2012, sp. zn. 2 Cdo 194/2011 (R58/2014).

*tak zásadne zťažujú vymahateľnosť práv poškodených, namiesto toho aby tato jejich práva chránily.*²⁷

Konštitutívne účinky takýchto rozhodnutí by taktiež vylučovali akékoľvek nakladanie s pohľadávkou na náhradu nemajetkovej ujmy pred jej súdnym „priklepnutím“. Nemusi ísť len o postúpenie pohľadávky na náhradu nemajetkovej ujmy v peniazoch. Rovnako by to vylučovalo aj dobrovoľné plnenie náhrady za nemajetkovú ujmu zo strany škodcu. Keďže by išlo o plnenie bez právneho titulu (nárok poškodenému vzniká až rozhodnutím súdu), takto vyplatená náhrada by predstavovala bezdôvodné obohatenie práve na strane poškodeného.

Samozrejme, uznanie takéhoto výkladu by v praxi založilo obrovské množstvo sporných situácií. Napríklad poisťovne by pri dobrovoľnom plnení náhrad v prospech účastníkov dopravných nehôd plnili bez právneho titulu, resp. *a contrario*, poškodení by si nemohli mimo súdneho konania nikdy od poisťovne žiadať a nárokovať náhradu za nemajetkovú ujmu. Takýto stav je samozrejme nielen nesprávny po právnej stránke, ale išlo by doslova o škodlivú prax, ktorá by na jednej strane minimalizovala motiváciu poisťovne čokoľvek plniť a zároveň celé bremeno prenášala výlučne na poškodeného.

Tento problém je obzvlášť vypuklý aj v kontexte zákona o zodpovednosti štátu za škodu,²⁸ konkrétne jeho § 15. Ten totiž stanovuje, že každý nárok na náhradu škody musí byť vopred predbežne prerokovaný s príslušným orgánom verejnej moci, a to na základe písomnej žiadosti samotného poškodeného. Ak poškodený vopred neprerokuje svoj nárok, nemôže sa ho domáhať na súde. Inak povedané, priame domáhanie sa na súde nároku na náhradu škody podľa zákona o zodpovednosti štátu za škodu je vylúčené a súd by takúto žalobu odmietol pre nesplnenie hmotnoprávných a procesnoprávných podmienok.

Účelom inštitútu predbežného prerokovania je najmä to, že zodpovedný orgán má možnosť uznať škodu spôsobenú poškodenému a túto mu aj vopred uhradiť, a to bez nutnosti poškodeného sa domáhať tejto náhrady na súde. Dochádza teda k šetreniu dodatočných prostriedkov tak na strane poškodeného ako jednotlivca, ako aj na strane verejného orgánu, resp. samotného štátu.²⁹

Uznanie konštitutívnych účinkov rozhodnutiam o priznaní takejto náhrady by tak bolo v prípade nárokov podľa zákona o zodpovednosti štátu za škodu *contra legem*. Inštitút predbežného prerokovania nároku by úplne stratil opodstatnenie, keďže zodpovedný orgán by na základe neho nemohol plniť (poškodený nedisponuje platným právnym titulom). Presnejšie by bolo dokonca potrebné tvrdiť, že zodpovedný orgán by ani nemal čo prerokovať, keďže v čase predbežného prerokovania by poškodený ešte nedisponoval nárokom na náhradu, ktorá

²⁷ Bližšie sme sa tomuto argumentu už venovali vyššie.

²⁸ Zákon č. 514/2001 Z. z. o zodpovednosti za škodu spôsobenú pri výkone verejnej moci a o zmene niektorých zákonov (ďalej len „zákon o zodpovednosti štátu za škodu“).

²⁹ Tu si treba uvedomiť aj politické a sociologické následky, ktoré spočívajú najmä v tom, že všetky a akékoľvek náklady na takéto súdne konania nielenže navyšujú požiadavky na štátny rozpočet, ale sú priamo hradené z verejných prostriedkov získaných od občanov Slovenskej republiky. Štát tak v podstate odstraňuje svoje pochybenia za „cudzie“, čo treba vnímať citlivo. V súkromnom práve totiž práve nákladovosť súdneho sporu môže byť u mnohých subjektov dôvodom a motiváciou vyriešiť vzájomné spory aj mimosúdnymi dohodami. Tu však táto motivácia do veľkej miery absentuje. Je tak možné vzniesť aj argument ohľadne účelného využívania verejných prostriedkov a toho, či prípadná úhrada „vyššej“ náhrady v rámci predbežného prerokovania nároku nie je na konci dňa ekonomickejšou, resp. lacnejšou voľbou.

sa má prerokovať. Nehovoriac o tom, že v tisíckach prípadov, v ktorých už zodpovedné orgány poškodeným takéto náhrady uhradili, by museli teraz spätne vymáhať vyplatené prostriedky.

Napokon to isté by potom platilo aj pri rozhodovaní o náhrade škody v trestných konaniach, kde páchatel' trestného činu (resp. niekedy poisťovňa) dobrovoľne poškodeným uhradí náhradu za ním spôsobenú škodu. Aj takéto plnenie, o ktorom súd v trestnom konaní meritórne nerozhoduje, by predstavovalo bezdôvodné obohatenie. Ak by teda páchatel' chcel, tak po skončení trestného konania a po tom, čo dobrovoľné uhradenie škody poškodeným by mu bolo pričítané ako poľahčujúca okolnosť, by sa mohol obrátiť na súd a ním vyplatenú náhradu spätne vymáhať.

Z toho vyplýva, že ani nárok na úroky z omeškania za nevyplatenie náhrady nemôže byť naviazaný až na súdne rozhodnutie. Ak by sa s takýmto predbežným prejednaním, resp. samotnou povinnosťou plniť povinného nespájala žiadna sankcia na strane príslušného orgánu, potom by bolo vždy výhodnejšie pri predbežnom prejednaní neurobiť nič a vyčkať až na samotnú právoplatnosť prípadného rozsudku. Celý inštitút predbežného prejednaní by strácal zmysel.

Ide o akúsi paralelu s úhradou nemajetkovej škody zo strany poisťovní, kde už súdy konštatovali, že *„Je neakceptovateľné, aby nebol úrokom z omeškania sankcionovaný poisťovateľ za to, že poškodenému „neprizná“ plnenie vôbec, resp. ho nedôvodne zníži. Práve takýto prístup vedie k nevhodnej praxi, kedy poisťovne pri prvom posúdení nároku poškodeným ich nároky neopodstatnene výrazne kráčia, eventuálne ich vôbec neakceptujú. Činia tak v podstate bez akéhokoľvek rizika, pretože ak ich dotknuté subjekty aj zažalujú, v zmysle nimi prezentovaného výkladu by sa v omeškani mohli/mali ocitnúť až právoplatnosťou súdneho rozhodnutia“*³⁰

Nárok na náhradu nemajetkovej ujmy teda musí existovať aj bez súdneho konania, t. j. musí existovať už aj pri predbežnom prerokovaní nároku na náhradu škody.³¹

ZÁVER

Otázka účinkov rozhodnutí o priznaní náhrady za nemajetkovú ujmu nie je do dnešného dňa definitívne vyriešená. Napriek viacerým rozhodnutiam NS SR, či Ústavného súdu, ktoré potvrdili deklaratórne účinky takýchto rozhodnutí, všeobecné súdy tento názor nerešpektujú a rozhodujú v rozpore s ním. Výkladom noriem hmotného práva pritom podľa nášho názoru nemožno dospieť k inému záveru ako k tomu, že nárok na takúto náhradu vzniká *ex lege* z noriem hmotného práva, čo jasne zakladá „len“ deklaratórny účinok akýmkoľvek rozhodnutiam o priznaní tejto náhrady v prospech poškodeného.

³⁰ Napr. Rozhodnutie Krajského súd v Žiline, sp. zn. 10Co/23/2020.

³¹ Rozhodnutie NS SR, sp. zn. 1Ko/17/2020.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

GRAZIANO, T. K. *Comparative Tort Law Cases, Materials, and Exercises*. Londýn: Routledge, 2016.

VOZÁR, J. *Komentár k § 13 Právne prostriedky ochrany osobnosti*. Bratislava: C. H. Beck, 2019.

HLUŠÁK, M. *Poznámka ku konštitutívnosti rozsudku o náhrade nemajetkovej ujmy*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2022.

NOVOTNÁ, M. et al. *Nemajetková ujma pozostalých blízkych osôb a jej náhrada v slovenskom súkromnom práve*. Bratislava: C. H. Beck, 2021.

NOVOTNÁ, M.- ZORIČÁKOVÁ, V. *Nemajetková ujma pozostalých blízkych osôb a jej náhrada v slovenskom súkromnom práve*. Bratislava: C. H. Beck, 2021.

NÁHRADA ŠKODY V PODOBE UŠLÉHO ZISKU V DÔSLEDKU PORUŠENIA PRAVIDIEL VEREJNÉHO OBSTARÁVANIA

DAMAGES FOR LOSS OF PROFIT AS A RESULT OF THE BREACH OF PUBLIC PROCUREMENT RULES

JUDr. Marek Griga

doktorandský študijný program občianske právo
Právnická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave
Katedra občianskeho a obchodného práva
marek.griga@gmail.com

Abstrakt: Náhrada škody vo verejnom obstarávaní, ako osobitný typ predzmluvnej zodpovednosti, predstavuje vzhľadom na jej význam pomerne málo analyzovanú problematiku. Náhrada škody v dôsledku porušenia pravidiel verejného obstarávania povinnou osobou so sebou prináša mnoho nezodpovedaných otázok počnúc aplikáciou vhodného režimu úpravy (Občiansky zákonník alebo Obchodných zákonník) až po sporný nárok na náhradu ušlého zisku. V príspevku sa pracuje predovšetkým s relevantnou rozhodovacou praxou Súdneho dvora Európskej únie resp. Všeobecného súdu a komparatívnou metódou, porovnaním únieových inštitútov náhrady škody a zrušenia verejného obstarávania má príspevok za cieľ definovať prípady vzniku nároku na náhradu ušlého zisku. Ušlý zisk by mal byť totiž priznaný len v špecifických prípadoch závažného porušenia pravidiel verejného obstarávania, ktorých cieľom bolo nepochybné obídienie výsledkov verejného obstarávania (zákazka bola účelovo zadaná inému subjektu alebo bola zadaná v rámci iného verejného obstarávania). Naopak domáhať sa ušlého zisku je minimálne sporné v prípadoch, kedy predmet zákazky nebol realizovaný vôbec.

Kľúčové slová: verejné obstarávanie, náhrada škody, ušlý zisk, hypotetická škoda, zrušenie verejného obstarávania

Abstract: Damages as a remedy in public procurement claims, as a special type of pre-contractual liability, represents its significance as a relatively little analyzed issue. Damage compensation as a result of a violation of public procurement rules by an obligated person brings with it many unanswered questions, starting with the appropriate adjustment regime (Civil Code or Commercial Code) to a disputed claim for compensation of lost profit. The article deals primarily with the relevant decision-making practice of the Court of Justice of the European Union, respectively of the General Court and the using comparative method, by comparing the Union institutes for compensation for damage and cancellation of public procurement, the contribution aims to define the cases of entitlement to compensation for lost profit. Lost profit should only be granted in specific cases of serious violations of public

procurement rules, the aim of which was clearly to receive the results of public procurement (the contract was purposely awarded to another entity or was awarded as part of another public procurement). On the contrary, claiming lost profit is at least questionable in cases where the subject of the contract was not implemented at all.

Keywords: public procurement, compensation for damage, lost profit, hypothetical damage, cancellation of public procurement

ÚVOD

Problematika náhrady škody vo verejnom obstarávaní priori je dlhodobo opradená rúškom tajomstva a v aplikačnej praxi sa stretávame s viacerými aplikačnými problémami, či už ide o zatriedenie do Obchodného alebo Občianskeho práva až po rozsah náhrady škody. Z nám známych zdrojov nám nie je známy jediný prípad úspešného uplatnenia nároku na náhradu škody v rámci porušenia predpisov verejného obstarávania v Slovenskej republike, rovnako na úrovni Európskej únie je takýchto známych prípadov minimum. Podľa niektorých zdrojov¹ majú žaloby na náhradu škody v dôsledku porušenia pravidiel verejného obstarávania v Českej republike stúpajúcu tendenciu. Zákon č. 343/2015 Z. z. o verejnom obstarávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov („zákon o verejnom obstarávaní“) neobsahuje osobitnú úpravu náhrady škody spôsobenej v dôsledku porušenia predpisov upravujúcich oblasť verejného obstarávania, a preto sa pri uplatnení nárokov z náhrady škody musí postupovať podľa všeobecných pravidiel platných pre náhradu škody upravených v niektorom zo súkromnoprávných kódexov, kde však jurisprudencia nemá v tejto otázke jednoznačné stanovisko.

Osoby povinné aplikovať predpisy verejného obstarávania² na uzatváranie zmlúv na dodávku tovarov, poskytnutie služieb, či uskutočnenie stavebných prác často opomínajú, že súkromnoprávnym následkom porušenia predpisov o verejnom obstarávaní je možnosť poškodeného žiadať náhradu škody, ktoré je garantované aj na úrovni práva EÚ³ a často aj napriek presvedčivej argumentácii v žiadosti o nápravu prípadne námietok⁴ o porušení pravidiel verejného obstarávania. Podľa odôvodnenia smernice 89/665/EHS je nevyhnutné kompenzovať

¹ HAVLOVÁ, A., ČIPKOVÁ J. Náhrada škody (ušlého zisku) spôsobenej porušením povinnosti verejného obstarávateľa alebo obstarávateľa, In Verejné obstarávanie - právo a prax č.2/2023, s. 29 , ISSN 1339-5963

² Ide o verejného obstarávateľa v zmysle § 7 zákona o verejnom obstarávaní, tzv. „dotovaného verejného obstarávateľa“ v zmysle § 8 zákona o verejnom obstarávaní a napokon o obstarávateľa v zmysle § 9 zákona o verejnom obstarávaní, osoby pôsobiace v tzv. vybraných odvetviach (bývalé prirodzené monopoly)

³ Smernica Rady 89/665/EHS z 21. decembra 1989 o koordinácii zákonov, iných právnych predpisov a správnych opatrení týkajúcich sa uplatňovania postupov preskúmania v rámci verejného obstarávania tovarov a prác (Ú. v. ES L 395 30.12.1989, s. 33) (ďalej len „smernica 89/665/EHS“) a Smernica Rady 92/13/EHS z 25. februára 1992, ktorou sa koordinujú zákony, iné právne predpisy a správne opatrenia o uplatňovaní právnych predpisov spoločenstva, o postupoch verejného obstarávania subjektov pôsobiacich vo vodnom, energetickom, dopravnom a telekomunikačnom sektore (Ú. v. ES L 076 23.3.1992, s. 14) (ďalej len „smernica 92/13/EHS“ a smernica 89/665/EHS a smernica 92/13/EHS spoločne ďalej len „revízie smernice“)

⁴ Žiadosť o nápravu a námietky sú jedným z revízijských postupov verejného obstarávania umožňujúci napraviť pochybenie povinnej osoby v postupe verejného obstarávania v zmysle § 164 a nasl. zákona o verejnom obstarávaní

osoby postihnuté porušením pravidiel obstarávania, čo podčiarkuje aj čl. 2 ods. 1 písm. c) smernice 89/665/EHS [resp. čl. 2 ods. 1 písm. d) smernice 92/13/ES], ako aj samotný účel revízných smerníc vyjadrených v judikatúre súdneho dvora EU ochrana uchádzačov pred arbitrárnymi rozhodnutiami verejných obstarávateľov a posilňovanie existujúcich mechanizmov na zabezpečenie účinného uplatnenia pravidiel Európskej únie v rámci verejného obstarávania vo fáze, keď je porušenie možné ešte napraviť.

Pre úplnosť uvádzame, že okrem práva na náhradu škody by uchádzač dotknutý nesprávnym postupom osoby povinnej postupovať podľa pravidiel verejného obstarávania mal mať vo vnútroštátnej úprave garantované aj (účinné a efektívne) právo na vydanie predbežného opatrenia na účely nápravy údajného porušenia alebo zabránenia ďalšiemu poškodeniu dotknutých záujmov vrátane opatrení na pozastavenie alebo zabezpečenie pozastavenia postupu zadávania verejnej zákazky alebo vykonávania akéhokoľvek rozhodnutia prijatého verejným obstarávateľom a zrušenie nezákonne prijatého rozhodnutia.

Predmetom toho príspevku je priznanie nároku na náhradu škodu v dôsledku správania sa povinných osôb, špecificky priznanie nároku na náhradu ušlého zisku (*lucrum cessans*), ktorého priznanie je sporné, resp. podľa aktuálnej právnej praxe Všeobecného súdu, ku ktorému sa prikláňa aj právna teória, takmer nevyhnutelné a to z dôvodu širokej autonómie povinných osôb pri výbere úspešnej ponuky.⁵

1 ZÁKLADNÉ VÝCHODISKÁ PRÁVA NA NÁHRADU ŠKODY VO VEREJNOM OBSTARÁVANÍ

Revízne smernice okrem samotnej identifikácie práva na priznanie škody ďalej neupravujú žiadne ďalšie nároky na náhradu škody a ponechávajú túto úpravu na jednotlivé členské štáty. V prostredí slovenského právneho poriadku však úplne absentuje osobitná úprava, čo však prináša, ako sme už naznačili v úvode, rôzne aplikačné problémy najmä v oblasti práva na náhradu ušlého zisku.

Podľa prevládajúceho názoru⁶ je režimu náhrady škody vo verejnom obstarávaní vlastná občianskoprávna úprava, v minoritnom zastúpení obchodnoprávna úprava a napokon celkom pochopiteľne je možné už a priori vylúčiť režim úpravy zodpovednosti za škodu spôsobenú pri výkone verejnej moci. Je totiž jednoznačné, že verejné obstarávanie v zmysle realizácie postupov verejného obstarávania nie je výkonom verejnej moci, už len z pohľadu tej skutočnosti, že nie všetky osoby povinné aplikovať pravidlá a postupy verejného obstarávania sú orgánmi verejnej moci, ale často ide o osoby rýdzo súkromného práva. Pokiaľ ide o určenie režimu občianskoprávneho, resp. obchodnoprávneho (má význam napr. z pohľadu premlčania), prikláňame sa skôr k občianskoprávnej úprave jednak z dôvodu, že tej občianskoprávnej povahe

⁵ KOVÁČIKOVÁ, H. in BLAŽO, O., KALESNÁ, K., KOVÁČIKOVÁ, H., SLAŠŤAN, M., STRÉMY J. Hospodárska súťaž – verejné obstarávanie – etablovanie: Úniové pravidlá versus slovenské. 1. vyd., Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2021, 159 s.

⁶ KOVÁČIKOVÁ, H. in BLAŽO, O., KALESNÁ, K., KOVÁČIKOVÁ, H., SLAŠŤAN, M., STRÉMY J. Hospodárska súťaž – verejné obstarávanie – etablovanie: Úniové pravidlá versus slovenské. 1. vyd., Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2021, 159 s. a CSACH, K. Súkromnoprávne následky porušenia zákona o verejnom obstarávaní. *Justičná revue*, 60, 2008, č. 4, s. 563 – 572.

svedčí aj doterajšia rozhodovacia prax v SR (II ÚS 637/2015-37 resp. Rozsudok Najvyššieho súdu SR z 27. apríla 2015 vo veci MIHO a spol., s.r.o. v Obec Šelpice, 3MCD0/40/2012), a jednak z dôvodu, že verejné obstarávanie nie je obchodným záväzkovým vzťahom, ale relatívne autonómny kontraktálny procesom (procesom vedúcim k vzniku záväzku), kde je zmluvná sloboda významne obmedzená. Napokon je dôležité aj to, že nejde o práva a povinnosti upravené v Obchodnom zákonníku.⁷ Náš názor nemení ani tá skutočnosť, že z judikatúry súdneho dvora EÚ⁸ vyplynulo, že pri uplatnení nároku na náhradu škody sa uplatňuje princíp objektívnej zodpovednosti za škodu spôsobenú porušením pravidiel verejného obstarávania, čo však v prípade aplikácie občianskoprávneho režimu zodpovednosti nie je možné. V zmysle ust. § 420 ods. 3 Občianskeho zákonníka totiž vyplýva možnosť zbaviť sa zodpovednosti za škodu tým, že ten, kto škodu spôsobil, preukáže, že ju nezavinil. V prípade odmietnutia priznania náhrady na škodu s odvolaním sa na okolnosť vylučujúcu zavinenie, sa má za to, že by vznikol nárok na náhradu škodu priamo voči členskému štátu - Slovenskej republike. V tomto smere možno konštatovať, že by viac úprave náhrady škody svedčal Obchodnoprávny režim založený na objektívnej zodpovednosti. Ideálna by však bola osobitná úprava, ktorá by determinovala aj rozsah náhrady škody.

Právu na náhradu škodu v dôsledku porušenia pravidiel verejného obstarávania sa právna teória doteraz venovala len minimálne,⁹ rovnako ako súkromnoprávnym aspektom verejného obstarávania. Verejné obstarávanie je spravidla podrobnejšie analyzované len z pohľadu Európskeho práva a z hľadiska praktických aplikácií pravidiel na jednotlivé procesy verejného obstarávania.

2 NÁHRADA ŠKODY VO VEREJNOM OBSTARÁVANÍ V JUDIKATÚRE SÚDNEHO DVORA EÚ

Dôležité pre posúdenie priznania práva na náhradu škody vrátane všetkých jeho zložiek, t. j. aj práva na náhradu ušlého zisku, je vzhľadom na významnú harmonizáciu v oblasti práva verejného obstarávania judikatúra súdneho dvora EÚ, a to aj napriek tomu, že rozsah náhrady škody je ponechaný na národnú legislatívu. Niektorým principiálnym otázkam náhrady škody ako dôsledku porušenia predpisov verejného obstarávania sa venoval Súdny dvor EÚ napríklad vo Strabag a.g., C-314/09, kde v bode 33 súdny dvor konštatoval, že osoby poškodené porušením práva verejného obstarávania musia mať k dispozícii postup preskúmania umožňujúci účinnú náhradu škody. Je tiež dôležité podotknúť, že nároku na náhradu škody sa bude môcť domáhať len tá osoba, ktorá by bez relevantných pochybností bola úspešná vo verejnom obstarávaní.

⁷ Obdobný názor zastával aj Najvyšší súd Slovenskej republiky v rozsudku 3MCD0/40/2012

⁸ Rozsudok Súdného dvora z 30. septembra 2010 vo veci Stadt Graz v Strabag AG, Teerag-Asdag AG, Bauunternehmung Granit GesmbH, C-314/09, ECLI:EU:C:2010:567

⁹ Výnimkou v tomto smere KOVÁČIKOVÁ, H. in BLAŽO, O., KALESNÁ, K., KOVÁČIKOVÁ, H., SLAŠŤAN, M., STRÉMY J. Hospodárska súťaž – verejné obstarávanie – etablovanie: Únie pravidlá versus slovenské. 1. vyd., Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2021, 159 s. a CSACH, K. Súkromnoprávne následky porušenia zákona o verejnom obstarávaní. Justičná revue, 60, 2008, č. 4, s. 563 – 572., HAVLOVÁ, A., ČIPKOVÁ J. Náhrada škody (ušlého zisku) spôsobenej porušením povinnosti verejného obstarávateľa alebo obstarávateľa. Verejné obstarávanie - právo a prax 2/2023, ISSN 1339-5963.

Za problematickú vnímame predovšetkým určenie rozsahu náhrady škody, t. j. jej rozsah, pretože ani úniová legislatíva a ani judikatúra neurčuje kritériá pre zistenie a kvantifikáciu škody.¹⁰

Revízne smernice (pozri napr. článok 2 ods. 1 písm. c) smernice 89/665/EHS) síce jasne uvádzajú, že členské štáty musia stanoviť možnosť odškodniť osoby v prípade porušenia právnych predpisov EÚ v rámci verejného obstarávania, ale neobsahuje žiadne spresnenie, ani pokiaľ ide o podmienky, za ktorých možno povinné osoby považovať za zodpovedné, ani pokiaľ ide o určenie rozsahu náhrady škody, ktorá mu môže byť uložená. Toto ustanovenie predstavuje konkrétne vyjadrenie zodpovednosti za škodu spôsobenú jednotlivcom v dôsledku porušenia práva Únie.¹¹ Podľa judikatúry rozvinutej po prijatí smernice 89/665/EHS, ale už ustálenej, je táto zásada vlastná právnomu poriadku Európskej únie. Súdny dvor rozhodol, že poškodení jednotlivci majú právo na náhradu, keď sú splnené tri predpoklady, t. j. že porušená právna norma Európskej únie má za cieľ priznať jednotlivcom práva, porušenie je dostatočne závažné a že medzi týmto porušením a škodou spôsobenou poškodeným jednotlivcom existuje priama príčinná súvislosť.¹² V prípade neexistencie práva Európskej únie v tejto oblasti je na vnútroštátnom právnom poriadku každého členského štátu, aby stanovil kritériá umožňujúce určiť a ohodnotiť škodu vyplývajúcu z porušenia práva Európskej únie v rámci verejného obstarávania,¹³ za predpokladu, že budú dodržané zásady ekvivalencie a efektivity.¹⁴ Keďže je rozsah náhrady škody ponechaný na vnútroštátnu úpravu, je nutné poukázať na to, že v zmysle slovenského právneho poriadku uhrádza sa skutočná škoda (*damnum emergens*) a to, čo poškodenému ušlo (ušlý zisk - *lucrum cessans*).¹⁵

3 K SAMOTNEJ ŠKODE

Základnými kritériami pre priznanie náhrady škody, ktorých splnenie je potrebné preukázať, sú, že škoda je skutočná a určitá, pričom dôkazné bremeno o jej existencii a rozsahu

¹⁰ Rozsudok Súdneho dvora z 9. decembra 2010 vo veci *Combinatie Spijker Infrabouw-De Jonge Konstruktie and Others v Provincie Drenthe*, C-568/08, *Zbs. I-12655*, ECLI:EU:C:2010:751

¹¹ Rozsudok Súdneho dvora z 9. decembra 2010 vo veci *Combinatie Spijker Infrabouw-De Jonge Konstruktie and Others v Provincie Drenthe*, C-568/08, *Zbs. I-12655*, ECLI:EU:C:2010:751

¹² Rozsudok Súdneho dvora EÚ z 19. novembra 1991, *Francovich a i.*, C-6/90 a C-9/90, *Zb. s. I-5357*, bod 35, ECLI:EU:C:1991:428; Rozsudok Súdneho dvora EÚ z 5. marca 1996, *Brasserie du pêcheur a Factortame*, C-46/93 a C-48/93, *Zb. s. I-1029*, body 31 a 51, ECLI:EU:C:1996:79; Rozsudok Súdneho dvora EÚ z 24. marca 2009, *Danske Slagterier*, C 445/06, *Zb. s. I-2119*, body 19 a 20, ECLI:EU:C:2009:178

¹³ Rozsudok Súdneho dvora EÚ z 19. júna 2003, *GAT*, C-315/01, *Zb. s. I-6351*, bod 46, ECLI:EU:C:2003:360 a Rozsudok Súdneho dvora EÚ z 30. septembra 2010, *Strabag a i.*, C-314/09, *Zb. s. I-8769*, bod 33, ECLI:EU:C:2010:567

¹⁴ Rozsudok Súdneho dvora EÚ z 13. júla 2006, *Manfredi a i.*, C 295/04 až C 298/04, *Zb. s. I 6619*, bod 98, ECLI:EU:C:2006:461

¹⁵ Ako uvádza KOVÁČIKOVÁ, H. in BLAŽO, O., KALESNÁ, K., KOVÁČIKOVÁ, H., SLAŠŤAN, M., STRÉMY J. *Hospodárska súťaž – verejné obstarávanie – etablovanie: Úniové pravidlá versus slovenské*. 1. vyd., Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2021, s. 49. *Z judikatúry Súdneho dvora je pritom zrejmé, že dotknuté hospodárske subjekty uplatňujú okrem uvedených aj iné súvisiace nároky, napríklad nároky na kompenzáciu nákladov súvisiacich s napačnutím zákonnosti postupu verejného obstarávateľa, či nároky za stratu referencie, či stratu príležitosti a dokonca aj nemajetkovú ujmu, pričom slovenský právny poriadok tieto iné nároky nepozná, čo v praxi môže vyvolať aplikačné problémy a v končenom dôsledku i popretie práva na účinný prostriedok nápravy.*

musí spoľahlivo uniesť ten, kto sa náhrady škody domáha.¹⁶ Nie je totiž možné priznať škodu, ktorá má iba hypotetický charakter.

V prvom rade pokiaľ ide o skutočnú škodu, tou možno štandardne považovať náklady spojené s účasťou vo verejnom obstarávaní a náklady spojené s vypracovaním ponuky. Naopak za škodu majúcu hypotetický charakter býva považovaný nárok na náhradu ušlého zisku. Sme toho názoru, že tento prístup nie je za súčasnej právnej úpravy a judikatúry Súdneho dvora EÚ správny. Ušlý zisk nebýva priznávaný z dôvodu, že ide o skutočnú škodu, čo býva podložené tým, že nie je možný vznik tohto nároku, s odôvodnením, že povinné osoby disponujú autonómiou o tom, či zadajú zákazku a pritom môžu zohľadniť rôzne aspekty. Pokiaľ ide o kritériá výberu, tam je nutné uviesť, že tieto kritériá, okrem explicitne stanovených obmedzení,¹⁷ musia byť v súlade so základnými princípmi verejného obstarávania (nediskriminácia, rovnaké zaobchádzanie, transparentnosť, proporcionalita a primeranosť). Pokiaľ ide o možnosť zrušiť verejné obstarávanie, toto býva vykladané tak, že môže byť uskutočnené na základe slobodnej úvahy. Máme však za to, že v prípade verejného obstarávania regulovaného smernicami 2014/23/EÚ,¹⁸ 2014/24/EÚ¹⁹ a 2014/25/EÚ²⁰ a prislúchajúcej judikatúry Súdneho dvora EÚ možno tak urobiť len z objektívnych príčin, resp. z dôvodov, ktoré predpokladajú smernice vo verejnom obstarávaní, resp. národná právna úprava, ktorá ich transponuje. Dôvody pre zrušenie verejného obstarávania, t. j. transponované pravidlá, sú uvedené v ust. § 57 zákona o verejnom obstarávaní. Povinná osoba obligatórne zruší verejné obstarávanie, ak:

- a) ani jeden uchádzač alebo záujemca nespĺnil podmienky účasti vo verejnom obstarávaní a uchádzač alebo záujemca neuplatnil námietky v lehote podľa tohto zákona,
- b) nedostala ani jednu ponuku,
- c) ani jedna z predložených ponúk nezodpovedá požiadavkám určeným podľa § 42 a uchádzač nepodal námietky v lehote podľa tohto zákona,
- d) jeho zrušenie nariadil úrad.

Povinná osoba môže zrušiť verejné obstarávanie (fakultatívne zrušenie), ak:

- a) sa zmenili okolnosti, za ktorých sa vyhlásilo verejné obstarávanie,
- b) ak sa v priebehu postupu verejného obstarávania vyskytli dôvody hodné osobitného zreteľa, pre ktoré nemožno od verejného obstarávateľa alebo obstarávateľa požadovať, aby vo verejnom obstarávaní pokračovali, najmä ak sa zistilo porušenie tohto zákona, ktoré má alebo by mohlo mať zásadný vplyv na výsledok verejného obstarávania,

¹⁶ Rozsudok Súdneho dvora zo 16. júla 2009 vo veci SELEX Sistemi Integrati SpA v Komisia Európskych spoločenstiev, C-481/07 P, ECLI:EU:C:2009:461

¹⁷ napr. podmienky pre určenie kritérií na vyhodnotenie ponúk (§ 44 zákona o verejnom obstarávaní), podmienky pre vypracovanie opisu predmetu zákazky (§42 zákona o verejnom obstarávaní), podmienky účasti vo verejnom obstarávaní (§ 32 až 36 zákona o verejnom obstarávaní) a pod.

¹⁸ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2014/23/EÚ z 26. februára 2014 o udeľovaní koncesíí (Ú. v. EÚ L 94, 28. 3. 2014) v platnom znení

¹⁹ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2014/24/EÚ o verejnom obstarávaní a o zrušení smernice 2004/18/ES (Ú. v. EÚ L 94; 28.3.2014) v platnom znení

²⁰ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2014/25/EÚ o obstarávaní vykonávanom subjektmi pôsobiacimi v odvetviach vodného hospodárstva, energetiky, dopravy a poštových služieb a o zrušení smernice 2004/17/ES (Ú. v. EÚ L 94; 28.3.2014) v platnom znení

- c) ak nebolo predložených viac ako dve ponuky, resp. ak bola predložená len jedna ponuka, kde je navyše nutné zdôvodniť nezrušenie verejného obstarávania alebo
- d) ak navrhované ceny v predložených ponukách sú vyššie ako predpokladaná hodnota.

Iné dôvody pre zrušenie zákon o verejnom obstarávaní nepozná. Aj keď pravidlá verejného obstarávania nikde explicitne nepožadujú od povinných osôb, aby každé verejné obstarávanie dotiahli do konca (uzatvorili zmluvu), jedným dychom dodávame, že odvolanie verejného obstarávania musí byť urobené v súlade s princípmi verejného obstarávania. V tomto kontexte zdôrazňujeme najmä princíp transparentnosti, ktorý podľa nášho názoru znemožňuje zrušenie verejného obstarávania bezdôvodne, resp. z dôvodov, ktoré neboli jednoznačne a úplne vymedzené, prípadne, že ide o situácie, ktoré nepredpokladá zákon o verejnom obstarávaní. V právnej úprave verejného obstarávania absentuje možnosť vydať rozhodnutie o nezadaní zákazky bezdôvodne.

Pri posúdení nároku na náhradu ušlého zisku sa napr. Kováčiková, H. odvoláva na rozhodnutia Všeobecného súdu napr. na uznesenie predsedu *Všeobecného súdu vo veci Communicaid Group, ktorý poukázal na to, že cieľom postupu [obstarávania] je umožniť dotknutému orgánu vybrať si spomedzi viacerých súťažných ponúk tú, ktorá najviac zodpovedá vopred určeným výberovým kritériám, pričom uvedený orgán disponuje na tento účel širokou mierou voľnej úvahy. Podnik, ktorý sa zúčastňuje na takom postupe, preto nikdy nemá úplnú záruku, že mu zákazka bude zadaná, ale musí vždy brať do úvahy možnosť zadania zákazky inému uchádzačovi. Za týchto okolností sú nepriaznivé finančné dôsledky pre predmetný podnik, ktoré by vyplývali zo zamietnutia jeho ponuky, v zásade súčasťou zvyčajného podnikateľského rizika, ktorému musí čeliť každý podnik pôsobiaci na trhu.“ alebo Rozsudok Všeobecného súdu z 28. februára 2018 vo veci *Vakakis kai Synergates – Symvouloi gia Agrotiki Anaptixi AE Meleton v Európska komisia, T-292/15, ECLI:EU:T:2019:84, bod 90 keď uviedol, že zadávacie konanie sa uskutočňuje na základe porovnávacieho hodnotenia ponúk verejným obstarávateľom, a preto žiadny uchádzač nemá automaticky právo na to, aby mu bola zákazka zadaná.*²¹*

No s uvedeným sa nestotožňujeme, resp. nemôžeme sa stotožniť s aplikáciou rozhodnutí Všeobecného súdu EÚ na oblasť regulovanú, resp. vychádzajúcu zo smerníc vo verejnom obstarávaní (minimálne v právnom prostredí SR) z dôvodu, že smernice vo verejnom obstarávaní neobsahujú ustanovenie ako práve čl. 101 nariadenia o rozpočtových pravidlách. "*Verejný obstarávateľ môže pred podpísaním zmluvy buď odstúpiť od verejného obstarávania alebo zrušiť uzavretie zmluvy bez toho, aby záujemcovia alebo uchádzači verejnej súťaže mali nárok žiadať akúkoľvek náhradu. Toto rozhodnutie musí byť odôvodnené a oznámené záujemcom alebo uchádzačom verejnej súťaže.*"

Ako sme už naznačili, v prípade oblasti regulovanej smernicami, je situácia odlišná. Súdny dvor EÚ v rozsudku C-92/00 zdôraznil, že požiadavka oznámenia dôvodov, na ktorých sa zakladá rozhodnutie o upustení od výzvy na predloženie ponuky, vyplýva z cieľa zabezpečiť minimálnu úroveň transparentnosti v zadávacích konaniach verejných zákaziek, na ktoré sa

²¹ KOVÁČIKOVÁ, H. in BLAŽO, O., KALESNÁ, K., KOVÁČIKOVÁ, H., SLAŠŤAN, M., STRÉMY J. Hospodárska súťaž – verejné obstarávanie – etablovanie: Únie pravidlá versus slovenské. 1. vyd., Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2021, s. 48

uplatňujú právne predpisy Európskej únie, a následne dodržiavania zásady rovnosti zaobchádzania, ktorá je základom týchto predpisov (body 45 a 46). Súdny dvor tiež rozhodol, že čl. 1 ods. 1 smernice 89/665/EHS vyžaduje, aby sa voči rozhodnutiu verejného obstarávateľa o zrušení výzvy na predloženie ponuky na verejnú zákazku mohlo odvolať a aby toto rozhodnutie mohlo byť prípadne zrušené z dôvodu porušenia práva Európskej únie v oblasti verejného obstarávania alebo vnútroštátnych predpisov, ktorými sa toto právo transponuje. Napokon z rozsudku C-27/98 Fracasso a Leitschutz vyplynulo, že zrušenie konania pre zadanie verejnej zákazky verejným obstarávateľom sa obmedzí na výnimočné prípady, alebo musí byť nevyhnutne založené na závažných dôvodoch (rozsudok Fracasso a Leitschutz, C-27/98, EU:C:1999:420, body 23 a 25). Tieto závery bez ďalšieho preberá v aplikácii pravidiel verejného obstarávania aj Úrad pre verejné obstarávanie vo svojej rozhodovacej praxi. Samozrejme nie každé porušenie predpisov verejného obstarávania bude mať za následok aj vznik nároku na náhradu škody v podobe ušlého zisku, ale vyžaduje sa intenzita zjavného a závažného prekročenia hraníc stanovených na voľnú úvahu a skutočnosť, že by sa poškodená osoba inak stala úspešnou vo verejnom obstarávaní. Sme totiž toho názoru, že je potrebné rozlišovať striktné, či bola zákazka v konečnom dôsledku zadaná alebo nie alebo či povinná osoba následne po (účelovom) zrušení verejného obstarávania vyhlásila verejné obstarávanie, ktoré sa minimálne v časti prekrýva s pôvodným verejným obstarávaním. V tomto prípade totiž bezpochyby pôjde o takú škodu, ktorá je určitá a bezprostredne spôsobená v dôsledku protiprávneho správania povinnej osoby. Napokon pokiaľ ide o výšku náhrady takto spôsobenej škody, resp. o výšku ušlého zisku, tento treba určiť po odpočítaní nákladov na realizáciu plnenia.

Náhrada škody ako taká by teda mala spočívať okrem zbytočne vynaložených nákladov na vypracovanie ponuky (a na účasť v dotknutom verejnom obstarávaní (skutočná škoda - *damnum emergens*) aj v povinnosti nahradiť uchádzačovi prospech (čistý ušlý zisk), ktorý by získal, ak by s ním bola uzavretá a plnená zmluva na zákazku, ktorá sa zadávala v dotknutom verejnom obstarávaní. Zákonným predpokladom uvedených nárokov bude vždy aj to, že uchádzač, nebyť protiprávneho rozhodnutia povinnej osoby, mal podľa pôvodne určených podmienok skutočne získať.

ZÁVER

Na základe rozdielnej úpravy nariadenia o rozpočtových pravidlách a smerníc vo verejnom obstarávaní v kontexte rozhodovacej činnosti Súdneho dvora EÚ v oblasti možnosti povinnej osoby zrušiť verejné obstarávanie, máme za to, že v prípade smerníc vo verejnom obstarávaní v prípade preukázania intenzitu zjavného a závažného prekročenia hraníc stanovených na voľnú úvahu pre vylúčenie uchádzača, či zrušenie verejného obstarávania, v dôsledku ktorého by inak bez relevantných pochybností úspešný uchádzač získal zákazku, nemožno tvrdiť, že ušlý zisk je len hypotetickým nárokom, ale skutočnou škodou. Máme totiž za to, že v tomto prípade možno považovať túto majetkovú ujmu za takú, že hospodársky subjekt poškodený postupom osoby povinnej postupovať podľa pravidiel verejného obstarávania nedosiahne očakávaný ekonomický efekt - nezíska zákazku. Navyše, ak by sme

odopreli nárok na náhradu ušlého zisku v týchto prípadoch, právna úprava zodpovednosti by stratila svoju preventívnu a reparačnú funkciu. Na druhej strane musíme uznať a z praxe vieme, že často sa o pochybeniach povinných osôb osoby dotknuté týmto porušením dozvedia až z dodatočnej kontroly zo strany Úradu pre verejné obstarávanie, t. j. samy nepocitujú v dôsledku správania povinnej osoby žiadnu ujmu a teda priznanie náhrady škody v plnej výške na základe princípu objektívnej zodpovednosti nám nepríde súladné s logikou inštitútu náhrady škody. Samozrejme je tu potom tiež riziko dvojitej úhrady za to isté plnenie, potencionálna nedovolená štátna pomoc atď., čo zvyrazňuje akútnu potrebu osobitnej právnej úpravy náhrady škody. Nazdávame sa tak aj z toho dôvodu, že náhrada škody v dôsledku porušenia predpisov verejného obstarávania je predzmluvnou zodpovednosťou.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

CSACH, K. Súkromnoprávne následky porušenia zákona o verejnom obstarávaní. *Justičná revue*, 60, 2008, č. 4, s. 563 – 572.

HAVLOVÁ, A., ČIPKOVÁ J. Náhrada škody (ušlého zisku) spôsobenej porušením povinnosti verejného obstarávateľa alebo obstarávateľa. *Verejné obstarávanie - právo a prax 2/2023*, ISSN 1339-5963.

KOVÁČIKOVÁ, H. in BLAŽO, O., KALESNÁ, K., KOVÁČIKOVÁ, H., SLAŠŤAN, M., STRÉMY, J. *Hospodárska súťaž – verejné obstarávanie – etablovanie: Úniové pravidlá versus slovenské*. 1. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2021, 159 s.

SUCHOŽA J., HUSÁR J a kolektív ; *Obchodné právo*, Iura edition: 2009, 1100 s.

K NIEKTORÝM OTÁZKAM PREVZATIA NEUKONČENÝCH LÍZINGOVÝCH ZMLÚV SPRÁVCOM V KONKURZE

SOME ISSUES RELATING TO THE ASSUMPTION OF UNEXPIRED LEASES IN BANKRUPTCY

JUDr. Martin Maliar

doktorandský študijný program občianske právo

Trnavská univerzita v Trnave

katedra občianskeho práva

maliarikmartin@gmail.com

Abstrakt:

Strany pri uzatváraní súkromnoprávných zmlúv preferujú, resp. by mali preferovať uzatváranie úplných zmlúv. Úplnosť zmlúv je však v reálnom svete fikcia, ktorá je ťažko dosiahnuteľná. Existujú nepredvídateľné transakčné riziká alebo predvídateľné transakčné riziká, ktoré sú ťažko prekonateľné. K takýmto rizikám štandardne patrí aj insolvenca a na ňu nadväzujúce insolvenčné pravidlá dotýkajúce sa zmluvných vzťahov dlžníka. V príspevku poukazujeme na rozdielnosť prístupu legislatívy k formulácii týchto pravidiel a to v slovenskej, českej nemeckej a americkej úprave vo vzťahu k lízingovým zmluvám. Tieto dizajnové rozdiely sú významné, pokiaľ ide o typický cieľ insolvenčných úprav - maximalizácia hodnoty insolvenčnej podstaty. Ak ho slovenská insolvenčná úprava chce efektívne presadzovať, mala by sa inšpirovať zahraničnými riešeniami. V opačnom prípade záchrana životaschopných podnikov, ktoré sa dostanú do vážnych finančných problémov, nebude možná.

Kľúčové slová: neúplné zmluvy, lízing, vykonateľné zmluvy, insolventnosť, účinky insolventnosti, záchrana životaschopných podnikov.

Abstract:

Parties, when contracting, prefer or should prefer to enter into complete contracts. However, contract completeness is a fiction that is difficult to achieve in the real world. There are unpredictable transaction risks as well as predictable transaction risks that are hard to overcome. Such risks typically include insolvency and the insolvency rules that affect debtor-contractual relationships. In this article, we highlight the difference in legislative approaches to formulating these rules in Slovak, Czech, German, and American leasing contracts. These design differences are significant when it comes to the typical goal of insolvency regulations - maximizing the value of the insolvency estate. If the Slovak insolvency regulation wants to effectively enforce this goal, it should draw inspiration from foreign solutions. Otherwise, the rescue of viable businesses that face serious financial problems will not be possible.

Keywords: Incomplete contracts, leasing, executory contracts, insolvency, effects of insolvency, rescue of viable businesses.

ÚVOD

Insolvenčné právo typicky sleduje cieľ maximalizácie hodnoty insolvenčnej (konkurznej) podstaty. Ide o všeobecný cieľ, ktorým sa má snažiť dosiahnuť insolvenčný správca, súd alebo iná entita zodpovedná za správu a prípadné speňažovanie majetku, ktorý je predmetom insolvenčného konania. Tento cieľ je často aj explicitne legislatívne vyjadrený.¹ Vyjadruje ho aj doktrína.² Niektorí zahraniční autori, napríklad Thomas Jackson alebo Jay L. Westbrook, zdôrazňujú dôležitosť maximalizácie hodnoty insolvenčnej podstaty pre dosiahnutie spravodlivého a účinného insolvenčného konania. Tento cieľ má tiež pomôcť minimalizovať náklady na konanie a zabezpečiť, aby sa majetok dostal do rúk tých veriteľov, ktorí majú naň najlepší nárok a najviac ochranyhodný záujem.³ Jackson navyše uvádza, že *“Bankruptcy law should focus primarily on values, not rights.”*,⁴ čo považujeme za zaujímavé východisko pre uvažovanie o efektívite pravidiel, ktoré sa majú presadzovať pre účinky zistenia insolvenčnej podstaty.

Cieľ maximalizácie hodnoty insolvenčnej podstaty by však insolvenčné právo nemalo presadzovať len ako generickú deklaráciu, ale aj v reálnom svete. Podporiť by to mal aj dizajn insolvenčnej legislatívy a jej kľúčových pravidiel. Aby sme tento cieľ neudržovali len vo forme predsudku, je vhodné efektívnosť jeho presadzovania otestovať na inštitútoch, s ktorými sa v insolvenčnom práve môžeme stretnúť. Na podrobnejšiu analýzu sa hodia dopady účinkov zistenia insolvenčnej podstaty dlžníka na tzv. neukončené zmluvy. Vhodnou perspektívou je porovnanie rôznych riešení, ktoré na tento účel volia rôzne jurisdikcie. Z neukončených zmlúv je možné zamerať sa špecificky na lízingové zmluvy. Tento zmluvný typ primerane ilustruje rozdielnosť prístupov jednotlivých jurisdikcií k neukončeným zmluvám a možnosti ich prevzatia, resp. pokračovania v nich insolvenčnou správou (správcom).

Slovenské súkromné právo v § 43 Občianskeho zákonníka⁵ nabáda uzatvárať čo najúplnejšie zmluvy. Úplnosť obsahu vzájomných práv a povinností, vo všetkých situáciách, ktoré môžu nastať počas trvania zmluvy, je však skôr limitou. Jedným z dôvodov pre nemožnosť existencie úplných zmlúv je aj potenciálna insolvenčia zmluvnej strany. Nebyť osobitných noriem insolvenčného práva, zmluvné strany by si zrejme dojednali dôsledky vzniku insolvenčnej situácie niektorej z nich. Nie je to až tak neobvyklá situácia. Bežne ju

¹ Porovnaj § 5 ZKR.

² POSPÍŠIL, B. Zákon o konkurze a reštrukturalizácii. 1. vyd., Bratislava: Iura edition, 2012, s. 31.

³ V tejto súvislosti sa zvykne používať pojem “interest”.

⁴ JACKSON T. H. The Logic and Limits of Bankruptcy Law. Harvard University Press, Cambridge, Mass, 1986, s. 68.

⁵ “Účastníci sú povinní dbať, aby sa pri úprave zmluvných vzťahov odstránilo všetko, čo by mohlo viesť k vzniku rozporov.”.

možno predvídať. Stranami preferovaným riešením by bolo zrejme ponechanie si čo najväčšej flexibility, tak, aby nevzniklo tzv. Zaseknutie.⁶

Ak by insolvenčné právo nesledovalo osobitné ciele, právna úprava účinkov insolvenčie na zmluvné záväzky by bola zrejme dispozitívna. V rámci takejto úpravy by sa zákonodarca pokúsil "uhádnuť" ekvilibrium, t. j. typický model dojednania usporiadania vzťahov zmluvných strán v kontakte s insolvenčiou jednej z nich.

Lenže insolvenčné právo práve osobitné ciele sleduje. Typickým je, už zvýraznená, maximalizácia hodnoty insolvenčnej podstaty. Zákonodarca sa teda snaží (resp. mal by sa snažiť) "uhádnuť" ekvilibrium práve tohto cieľa. Prirodzene, sledovanie tohto cieľa prináša istú mieru právnej neistoty, keďže individuálne ciele, ktoré by chceli veritelia sledovať, môžu byť v dôsledku toho (čiastočne, resp. úplne) suspendované. V zmluvných vzťahoch s dlžníkom sa to prejavuje už ex ante ako transakčné riziko, resp. okolnosť, ktorá má dôležitý vplyv na možnosť úplnej kontraktácie. Dôležitá diskusia by sa preto mala odohrávať okolo otázky, do akej miery a akými nástrojmi môže byť transakčné riziko zmiernené. Zároveň tiež, s akými nákladmi.⁷

Samotné vytvorenie lízingového financovania⁸ je nakoniec zrejme jedným z ekonomicko-právnych riešení práve transakčného rizika. Popritom sú bežne používaným nástrojom tzv. ipso facto doložky. S postupným presadzovaním sa preferencie pre reštrukturalizačné metódy riešenia úpadku⁹ sa zväčšuje obmedzenie ich používania. Deje sa tak nepriamo v dôsledku judikatúry,¹⁰ ale aj priamo, legislatívnymi obmedzeniami.¹¹ Ani slovenská insolvenčná úprava či prax voči týmto trendom zrejme nezostane imúnna. Naznačujú to už prijaté riešenia v novej právnej úprave riešenia hroziaceho úpadku.¹²

⁶ Tzv. hold-up problem; vyskytuje napr. v situácii, kedy jedna strana (napríklad prenajímateľ) má ekonomickú moc ovplyvňovať podmienky zmluvy, pretože druhá strana (napríklad nájomca) musí uskutočniť (ekonomickým pohľadom) vysoké investície alebo nie je schopná nájsť alternatívu..

⁷ Ronald Coase v známom príspevku "The Problem of Social Cost and Externalities" (1960) navrhol, že v situáciách, kedy transakčné náklady nie sú významné, trhové sily môžu riešiť externality bez potreby verejnoprávneho zásahu. Argumentoval, že trhové mechanizmy a vlastnícke práva môžu byť často účinným nástrojom na dosiahnutie sociálneho blaha; za externality sa všeobecne považujú vplyvy, ktoré vznikajú v dôsledku rozhodnutí jednej strany a ovplyvňujú blaho iných strán bez ich súhlasu alebo kompenzácie.

⁸ Konštrukcie financovania hospodárskych aktivít dlžníka, u poskytovateľa s ponechaním si právneho titulu k určitému predmetu, ktorý je dlžník oprávnený užívať.

⁹ Podrobnejšie k tomuto vývoju napr. SCHÖNFELD, J. - KUDĚJ M. Preventivní restrukturalizace: nová etapa koncepce sanačních procesů a její implementace do českého právního řádu. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2021, s. 26.

¹⁰ Napr. rozhodnutie nemeckého BGH IX ZR 169/11 zo dňa 15.11.2012.

¹¹ Porovnaj napr. UK - Corporate Insolvency and Governance Act z roku 2020, ktorý menil a dopĺňal insolvenčný zákon z roku 1986 o ustanovenia § 233b a nasl. (aj) za účelom obmedzenia ipso facto doložiek.

¹² Podľa § 20 ods. 7 z. č. 111/2022 Z.z. "Pre omeškanie dlžníka, ktoré vzniklo pred poskytnutím dočasnej ochrany, nemôže druhá zmluvná strana počas trvania dočasnej ochrany vypovedať zmluvu, odstúpiť od zmluvy, odoprieť plnenie zo zmluvy alebo zmeniť obsah práv alebo povinností vyplývajúcich zo zmluvy; na ustanovenia zmlúv s podobným obsahom a účinkami sa neprihliada. To neplatí, ak by druhá zmluvná strana pokračovaním v plnení zmluvy mohla vážne ohroziť prevádzkovanie svojho podniku alebo plnenie, na ktoré je povinná druhá zmluvná strana, nie je nevyhnutne potrebné na zachovanie prevádzky podniku dlžníka."

1 METODOLÓGIA A POUŽÍVANÉ POJMY

Pokúsme sa preskúmať, či insolvenčné pravidlá cieľ maximalizácie hodnoty insolvenčnej podstaty len deklarujú, alebo ich aj reálne sledujú. Keďže dlžníci, na ktorých dopadá pôsobnosť slovenskej insolvenčnej úpravy, pôsobia na globálnom trhu, pre naše skúmanie sú dôležité riešenia, ktoré ponúka české, nemecké a americké insolvenčné právo. Český model je vhodný preto, že z dôvodu zrozumiteľnosti jazyka k nemu prirodzene siahne väčšina právnej teórie a praxe. Nemecký model je dôležitý z pohľadu vplyvu na právo EÚ a v mnohých aspektoch na otázky slovenského práva. Americký model je vhodný z dôvodu, že je najvýznamnejšou inšpiráciou pre mnohé právne poriadky. V globálnom pohľade zohráva kľúčovú rolu.

Pri popise jednotlivých modelov riešenia prevzatia neukončených lízingových zmlúv insolvenčnou správou (správcom) budeme sledovať tieto čiastkové parametre:

- a) popis legislatívneho riešenia prevzatia neukončených lízingových zmlúv so zvýraznením špecifik tej-ktorej právnej úpravy,
- b) popis možností správcu odmietnuť/prevziať neukončenú lízingovú zmluvu, resp. na iné nakladanie so zmluvou,
- c) časové obdobie a prípadné podmienky na prevzatie neukončenej lízingovej zmluvy a v neposlednom rade
- d) zapojenie sa súdu do procesu prevzatia práv a povinností z lízingovej zmluvy.

Ak používame pojem **neukončená zmluva**, je nám zrejmé, že ide o pojem, ktorý v slovenskom práve nemá pevné pojmové ukotvenie. Stretáme aj s pojmami “prebiehajúce zmluvy” či “neukončené obchody”. V nemeckom práve sa typicky používa pojem o pojem “e Schwebende Geschäfte” a v americkom práve pojem “Executory Contracts”. Richter používa pojem “nesplnené smlouvy”.¹³ To sa nám však javí ako významovo zužujúci pojem. Nie všetky záväzky zo zmlúv musia zanikať splnením. O práve zmluvnej strany na plnenie, ako aj o tom, „či nie je vhodné presunúť právo na splnenie medzi prostriedky nápravy“, už skôr podnetne pojednala Jurčová.¹⁴ Nám sa zdá tento pohľad praktický, keďže splnenie sa aj tak v exekúcii nakoniec vynucuje ako škoda (majetková ujma). Dilema dlžníka, zaviazaného podľa zmluvy, môže byť vždy vyriešená ako “make or buy”.¹⁵ Pojem neukončená zmluva sa nám javí preto ako najprimeranejší.

Pokiaľ sa špecificky zameriame na slovenskú insolvenčnú úpravu, pri vymedzení obsahu pojmu neukončená zmluva by bolo možné triviálne uviesť, že ide o **každú zmluvu, ktorej je úpadca zmluvnou stranou ku dňu vyhlásenia konkurzu**.¹⁶ To je však neprakticky široké vymedzenie, keďže v tomto ponímaní by neukončenou zmluvou bola každá zmluva, pri ktorej ešte nedošlo k splneniu povinností niektorej zo strán. Proti takémuto širokému vymedzeniu svedčia najmä tieto argumenty:

¹³ Napr. RICHTER T. Insolvenční právo. Praha: Wolters Kluwer, 2017, s. 362.

¹⁴ JURČOVÁ, M. Právo na splnenie a možnosti jeho obmedzenia, Právnik 2/2017, ročník 156, s. 130.

¹⁵ “S objednávateľom sme sa dohodli, že ako dodávateľ dodám 100 párov ponožiek. Rozhodol som sa však, že svoj záväzok nesplním. Ponožky teda nedodám. Akú majetkovú ujmu (t. j. hodnotu povinnosti) mám uhradiť?”

¹⁶ V iných právnych poriadkoch môže byť rozhodujúcim iný moment; napr. podanie návrhu, či začatie konania.

- a) nesplnenie všetkých povinností, najmä povinnosti dlžníka zaplatiť, sa týka všetkých veriteľov (však preto ich nazývame veriteľmi). V tomto ponímaní by teda za neukončenú boli považované všetky čisté pasíva viažuce sa na insolvenčnú podstatu;
- b) opačne, pri zmluvách, pri plnení ktorých dlžník už splnil všetky svoje povinnosti a očakáva len plnenie druhej zmluvnej strany, je situácia taktiež pomerne jasná. Nárok dlžníka podľa zmluvy je pohľadávkou. Ide teda o čisté aktívum (majetok) dlžníka;
- c) za neukončenú zmluvu by sme mohli potenciálne považovať aj každú zmluvu, ktorá je odporovateľným právnym úkonom dlžníka. Nároky z odporovateľnosti sú však aktívami insolvenčnej podstaty len potenciálne a nie vo všetkých typoch insolvenčných procesov.

Nie je dôvod osobitne sa zaoberať zmluvami, pri ktorých ide o čisté aktíva alebo pasíva, alebo majú špecifické riešenie a za neukončené zmluvy ich nepovažujeme.

Pre naše potreby za neukončenú zmluvu považujeme *“zmluvu o vzájomnom¹⁷ plnení, ktorú úpadca ani druhá zmluvná strana v čase účinnosti zistenia úpadku ešte nesplnili alebo ktorú si navzájom splnili len čiastočne”*.¹⁸ Podobne, vychádzajúc z § 253 ods. 1 českého insolvenčného zákona,¹⁹ ich vymedzuje aj česká právna úprava.

Aj navrhované znenie novej insolvenčnej smernice²⁰ sa v čl. 2 prihlasuje k pojmu „nesplnená zmluva“. Takou by pre účely smernice mala byť *“zmluva medzi dlžníkom a jednou alebo viacerými protistranami, podľa ktorej majú strany ešte stále povinnosti plnenia v čase začatia insolvenčného konania vo fáze likvidácie podľa hlavy IV”*.

Dôvod pre vymedzenie pojmu “nesplnená zmluva” podľa navrhovanej insolvenčnej smernice potom dáva čl. 27. Tento článok je nazvaný *“Postúpenie alebo ukončenie nesplnených zmlúv”*. Navrhuje sa, aby *“členské štáty zabezpečili, aby sa nadobúdateľovi podniku dlžníka alebo jeho časti postúpili nesplnené zmluvy, ktoré sú potrebné na pokračovanie prevádzky podniku dlžníka a ktorých pozastavenie by viedlo k zastaveniu činnosti podniku. Postúpenie si nevyžaduje súhlas protistrany alebo protistrán dlžníka”*.

Napriek už vyjadrenej definícii pojmu neukončená zmluva by sme ho mali ešte ďalej teleologicky redukovať. Dôvodom sú hraničné situácie, pri ktorých existujú síce drobné povinnosti strany, avšak tieto povinnosti sú k povinnosti zaviazanej protistrany zanedbateľné. Podobná teleologická redukcia nie je výnimočná ani pri definícii úpadku.²¹ Dôležitý je najmä pojem *“plnenie”*. K tomuto postupu sa prikláňa aj Richter, pričom v tejto súvislosti uvádza, že *“plnenie, ktoré doposiaľ nebolo poskytnuté, musí byť vo vzťahu k celkovému plneniu, ku ktorému je príslušná strana podľa zmluvy zaviazaná, materiálne t. j. podstatné.”* Tento typ

¹⁷ Funkcionálna synalagma je dôležitou vlastnosťou; neukončenou zmluvou nemôže byť dar, výprosa a pod.

¹⁸ Vychádzajúc z § 45 ods. 3 ZKR.

¹⁹smlouva o vzájemném plnění včetně smlouvy o smlouvě budoucí v době prohlášení konkursu ještě zcela splněna ani dlužníkem ani druhým účastníkem smlouvy...

²⁰ Návrh smernice, ktorou sa harmonizujú určité aspekty insolvenčného práva (COM(2022) 702 final) predstavený Európskou komisiou dňa 7.12.2022.

²¹ Pri definícii úpadku dostala dokonca štandardizovanú podobu a výslovné legislatívne vyjadrenie. Ide o tzv. medzeru krytia (liquidity gap).

limitácie obsahu nájdeme už u Jacksona,²² ktorý v tejto súvislosti odkazuje na tzv. Countryman-ov test,²³ používaný v judikatúre konkurzných súdov v USA.

Ak by sme túto “materiálnosť” synalagmatických povinností zmluvných strán mali pojmovo adaptovať na pomery slovenského práva, upáli by sme sa zrejme na vymedzenie **podstatného porušenia zmluvy**.²⁴ Inak povedané, nesplnená povinnosť zmluvnej strany musí byť tak významná, že jej nesplnenie by zakladalo podstatné porušenie zmluvy a to na strane úpadcu a minimálne na strane jednej solventnej protistrany.

2 JEDNOTLIVÉ MODELY RIEŠENIA PREVZATIA NEUKONČENÝCH ZMLÚV

2.1 Americký model

Americký model, tak ako je implementovaný do amerického bankrotového zákona z roku 1978 (Bankruptcy Code), je vnímaný doktrínou ako výrazne prodlžnícky.²⁵ Ako uvádza Jackson, je založený na úvahe, že podstatu je vhodnejšie predávať v celku ako po častiach.

Na neukončené zmluvy dlžníka dopadajú pravidlá § 365, podľa Kapitoly 11 Bankruptcy Code. To platí bez ohľadu na to, že riešenie úpadku môže spočívať nakoniec aj v likvidácii majetkovej podstaty. Tu by išlo o konkurzné (likvidačné) konanie podľa kapitoly 7. Pravidlá pre neukončené zmluvy a teda aj lízingové zmluvy sú normatívne vyjadrené; konkurzný súd má však možnosť tieto pravidlá doplniť, ak to považuje s ohľadom na zásady spravodlivosti (equity) za potrebné.²⁶

Neukončené lízingové zmluvy sa nestávajú súčasťou konkurznej podstaty automaticky. Podľa § 365 môže správca prevziať takéto zmluvy so súhlasom súdu. Inak povedané, na to, aby insolvenčná správa bola oprávnená a zároveň viazaná záväzkami z neukončenej lízingovej zmluvy, musí byť udelený súhlas súdu. V prípade prevzatia zmluvy, plnenie zmluvy pokračuje podľa pôvodných podmienok a to jednak na strane insolvenčnej správy, ako aj protistrany. Javí sa, že v tomto aspekte ide o principiálnu otázku. Zmluva, ak sa tak insolvenčná správa rozhodne, sa preberá “as is”. Vylučuje sa tak (re)negociácia. Potvrdenie prevzatia súdom má zrejme za cieľ zvýšiť dôveryhodnosť a odstrániť prípadný oportunistus, ktorý by mohol prichádzať do úvahy na strane správcu. Dizajn amerického riešenia tak cieľi na odstránenie pochybností vo vzťahu k všetkým stranám zmluvy a tým zároveň znižuje transakčné náklady pokračovania v plnení zmluvy.

²² JACKSON T. H. *The Logic and Limits of Bankruptcy Law*. Harvard University Press, Cambridge, Mass, 1986, s.105.

²³ Z posledného obdobia napr. Odvolací súd pre tretí súdny obvod v roku 2021 vo veci WEINSTEIN: “Zmluva „work made for hire agreement“ medzi dlžníkom filmovej spoločnosti a producentom filmu nie je “executory contract”, pretože producentovi chýbali akékoľvek zostávajúce „materiálne záväzky“ ; rozhodnutie dostupné <https://casetext.com/case/in-re-weinstein-co-1>;

²⁴ § 345 ods. 2 Obchodného zákonníka.

²⁵ WOOD P. R. *Principles of international Insolvency*. Sweet & Maxwell, London, 1995, s. 98.

²⁶ Ako uvádzajú niektorí autori, použitie pravidiel equity je veľmi časté. Možno predpokladať, že snád' také časté ako hľadanie dôvodu pre založenie rozhodnutia na aplikácii § 39 Občianskeho zákonníka v našom právnom prostredí. Porovnaj k tomu napr. MARCIA S. KRIEGER, *The Bankruptcy Court Is a Court of Equity: What Does That Mean?*, 50 S. C. L. Rev. 275, (1999).

Kľúčovým dôsledkom prevzatia lízingovej zmluvy insolvenčnou správou je, že nároky z nej sa stávajú tzv. “administratívnym nákladom” podstaty (v našom ponímaní protipodstatovým národom). Americká úprava nevyjadruje výslovne lehotu, pokiaľ ide o prevzatie neukončenej lízingovej zmluvy. Väčšina autorov k tejto otázke uvádza, že v prípade, ak insolvenčná správa otáľa s vyjavením sa, môže sa zmluvná protistrana obrátiť na súd, aby jej takúto povinnosť uložil.

Ako dôležité pre právnu istotu sa podáva pravidlo, že na to, aby insolvenčná správa mohla prevziať neukončenú lízingovú zmluvu, musí zhojiť akékoľvek existujúce porušenie zmluvy a/alebo poskytnúť primeranú zábezpeku budúceho plnenia zmluvy. Zdá sa teda, že významne sa rešpektuje tzv. funkcionálna synalagma. V plnení záväzkov zo zmluvy sa teda bude môcť pokračovať tak, ako keby insolvenčie na strane dlžníka nebolo.

Ak insolvenčná správa neukončenú lízingovú zmluvu odmietne²⁷ prevziať, druhá zmluvná strana môže uplatniť svoj nárok na náhradu škody vyplývajúcej z odmietnutia. S pohľadávkou na náhradu škody (damages) sa bude potom v insolvenčnom konaní zaobchádzať ako s nezabezpečenou pohľadávkou. To znamená, že bude uspokojená v rámci kvóty zo zostávajúceho majetku dlžníka po uspokojení protipodstatových (administratívnych) nárokov pohľadávok.

Kapitola 11 tým, že umožňuje insolvenčnej správe prevziať alebo odmietnuť neukončené lízingové zmluvy, poskytuje insolvenčnej správe flexibilný rámec dokonca aj na reštrukturalizáciu alebo pokračovanie v prevádzke podniku dlžníka aj v rámci prípadného postupu podľa Kapitoly 7. Podnik dlžníka tak môže byť aj v likvidácii speňažený ako going concern a to aj spolu so neukončenými zmluvami, ktoré môžu tvoriť jeho významnú hodnotu.

2.2 Nemecký model

Nemecký model upravuje prevzatie neukončených lízingových zmlúv v § 103 InSO.²⁸ Správcovi poskytuje v zásade samostatnú právomoc rozhodnúť o splnení zmluvy namiesto dlžníka (a teda jej prevzatí na insolvenčnú podstatu) alebo o odmietnutí splnenia. Jednou z typických interpretácií postavenia správcu je, že ide o zástupcu veriteľov.²⁹ Nemecký model sa zvykne označovať ako proveriteľský. Konkurzný súd sa do rozhodovania/posudzovania správcu, pokiaľ ide o prevzatie neukončenej zmluvy, nezapája. Protistrana je oprávnená ukončiť zmluvu v súvislosti s insolvenčiou dlžníka len v špecifických prípadoch. Ide najmä o fixné zmluvy, zmluvy o finančných službách, či finančné a komoditné transakcie so

²⁷ ...právna diskusia je vedená najmä ohľadom otázky, či je odmietnutie prevzatia len deklarováním zjavného, t. j. že dlžník zmluvu nesplní.

²⁸ § 103 Právo voľby správcu konkurznej podstaty

(1) Ak vzájomnú zmluvu v čase začatia konkurzného konania dlžníka a druhá strana nesplnia alebo úplne nesplnia, správca konkurznej podstaty môže zmluvu splniť namiesto dlžníka a požadovať plnenie od druhej strany.

(2) Ak správca odmietne plnenie, môže druhá strana uplatniť nárok na neplnenie len ako konkurzný veriteľ. Ak druhá strana požiadala správcu o voľbu, musí správca bezodkladne oznámiť, či mieni jeho plnenie požadovať. Ak to opomenie, nemôže trvať na plnení.

²⁹ Gogger uvádza tri teórie náhradu na postavenie správcu a to “e Amtstheorie, e Vertretertheorie a e Organtheorie”; GOGGER M. Insolvenzrecht. 2. vydanie, C.H. Beck Munchen 2006, s. 87.

záverečným vyrovnaním ziskov a strát,³⁰ ktoré majú trhovú alebo burzovú cenu. Pôjde teda najmä o zmluvy, ktorých predmet je generický.

Pravidlá v nemeckom insolvenčnom práve sú, podobne ako v americkom práve, postavené na úvahe, že najmä reštrukturalizácia životaschopných dlžníkov môže priniesť maximalizáciu uspokojenia veriteľov. Leasingové zmluvy nemajú špecifické pravidlá, avšak v prípade výhrady vlastníctva, resp. finančného lízingu môže lízingový prenajímateľ vo vzťahu k predmetu lízingu, pokiaľ bol ukončený pred zistením insolvenčnej, uplatňovať vylučovacie právo (§ 47 INSO).

Jedna z dôležitých otázok, ktoré sú diskutované v nemeckej právnej teórii ako aj judikatúre, sa týka vplyvu otvorenia insolvenčného konania na plnenie zmluvných záväzkov. V odbornej literatúre je pomerne silno zastúpené stanovisko, že nároky na plnenie zmluvy nie sú vyhlásením konkurzu vôbec dotknuté. Ak teda správca na základe § 103 INSO požaduje splnenie zmluvy, tak len potvrdzuje status quo. Ustanovenie § 103 INSO teda deklaruje len "ist" stav. Iba vtedy, ak správca odmietne pokračovať v zmluve, zasahuje do dojednaných práv a povinností a teda konštitutívne do právneho vzťahu.³¹ Spolu s tým vzniká jednostranný nárok lízingového prenajímateľa na náhradu škody z dôvodu nesplnenia zmluvy. V súdnej praxi ako aj v teórii sa však objavujú aj iné názory a síce, že odmietnutie prevzatia zmluvy správcom nie je konštitutívne a nezasahuje do právneho vzťahu.³² Dlžník je povinný plniť zmluvu a z jej nesplnenia je lízingový prenajímateľ oprávnený vyvodiť následky tak, ako keby tu insolvenčného konania nebolo.

Každopádne, ak je úpadca lízingovým nájomcom, insolvenčná správa má teda možnosť lízingovú zmluvu na podstatu prevziať alebo neprevziať. Ak sa správca rozhodne zmluvu prevziať, musí plniť záväzky dlžníka, ktoré mu zo zmluvy vyplývajú. V tomto prípade nároky od momentu prevzatia sú protipodstatovým nárokom. Ak sa správca rozhodne zmluvu neprevziať a protistrana sa zo zákonných alebo zmluvných dôvodov rozhodne lízingovú zmluvu ukončiť výpoveďou alebo odstúpením od zmluvy, sú jej nároky typicky nezabezpečené pohľadávky, ktoré je na uspokojenie v rozsahu insolvenčnej kvóty potrebné prihlásiť.

2.3 Český model

V Českej republike upravuje prevzatie neukončených zmlúv v zásade § 253 ods. 1 Insolvenčného zákona. Inšpirácia nemeckým modelom (prirodzene s modifikáciami) je neprehliadnuteľná.

Insolvenčný správca pri zmluvách o vzájomnom plnení má možnosť neukončenú zmluvu plniť (splniť) namiesto dlžníka a žiadať splnenie od protistrany, alebo môže odmietnuť plnenie. Protistrana môže byť, prirodzene, v dôsledku existencie voľby správcu v neistote. Zrejme preto ustanovenie § 253 ods. 2 Insolvenčného zákona poskytuje správcovi extrémne krátku³³ lehotu a to len 30 dní od vyhlásenia konkurzu na to, aby sa vyjaval, či zmluvu splní,

³⁰ § 104 INSO.

³¹ Z nemeckých autorov napr. Reinhard Bork (Hamburg).

³² Z nemeckých autorov napr. Gerrit Hölzle.

³³ Podobne RICHTER, T. Insolvenční právo. 2. doplněné a upravené vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2017. Právní monografie (Wolters Kluwer ČR), s. 362.

inak platí, že jej plnenie odmietol. Nebyť časti vety za bodkočiarkou v § 253 ods. 2 Insolvenčného zákona, lehota by mohla byť vykladaná ako určitá forma standstill-u. Podstatou ustanovenia je však vyjadrenie oprávnenia pre zmluvné strany v dotknutej zmluve vopred dojednať aj inak. Správca tak často zrejme napriek všetkej snahe, ktorú by mohol chcieť vynaložiť, do plnenia neukončenej zmluvy (reálne) vstúpiť nebude vedieť. Jeho možnosti sa budú zužovať len na zmluvy, ktoré budú skôr výhodné pre protistranu.

Insolvenčný zákon v zásade nerozlišuje, či pri neukončenej lízingovej zmluve ide o takú zmluvu, ktorá je pre zachovanie prevádzky podniku dlžníka podstatná. Ekonomicky silná protistrana má možnosť nastaviť si podmienky vo svoj prospech. Šanca na prípadnú záchranu životaschopného podniku sa tým môže redukovať.

Ak správca odmietne prevziať zmluvu, podobne ako v nemeckom práve, protistrana môže uplatňovať nároky z nesplnenej zmluvy prihláškou. V odseku 4 ustanovenia § 253 Insolvenčného zákona sa však stretávame opäť s prísnou lehotou, ktorej začatie je viazané na skutkovú otázku. Prípadnú škodu danú odmietnutím plnenia správcom si druhá strana môže uplatniť len do 30 dní od odmietnutia plnenia. Nie je však zrejmé, či odmietnutie je samo osebe porušením právnej povinnosti. Ak ide o voľbu správcu, tak zvolenie jednej alternatívy by nemalo samo osebe zakladať porušenie právnej povinnosti.

2.4 Slovenský model

Dopady účinkov vyhlásenia konkurzu na lízingové zmluvy v slovenskom insolvenčnom práve je zrejme vhodné rozdeliť na dopad na zmluvy o operatívnom lízingu a na dopad na zmluvy o finančnom lízingu. Je to dané tým, že právna úprava účinkov vyhlásenia konkurzu nie je jednoznačná a do úvahy prichádzajú viaceré zákonné ustanovenia. Tieto špecifiká spôsobujú náročnosť interpretácie do úvahy prichádzajúcich pravidiel.

Na neukončené lízingové zmluvy môže dopadať tak odsek 3 alebo odsek 4 ustanovenia § 45 ZKR o vypovedaní alebo odstúpení od zmluvy.

(3) Ak úpadca pred vyhlásením konkurzu uzatvoril zmluvu o vzájomnom plnení, ktorú úpadca ani druhá zmluvná strana v čase vyhlásenia konkurzu ešte nesplnili alebo ktorú si navzájom splnili len čiastočne, správca, ako aj druhá zmluvná strana môže od zmluvy v rozsahu ešte navzájom nesplnených záväzkov odstúpiť; nároky druhej zmluvnej strany z odstúpenia od zmluvy však možno v konkurze uplatniť len prihláškou ako podmienenú pohľadávku.

(4) Ak úpadca pred vyhlásením konkurzu uzatvoril zmluvu, ktorej predmetom je záväzok na nepretržitú alebo opakovanú činnosť, alebo záväzok zdržať sa určitej činnosti alebo strpieť určitú činnosť, správca môže zmluvu vypovedať v dvojmesačnej výpovednej lehote, ak mu zo zákona alebo zo zmluvy nevyplýva kratšia lehota na vypovedanie tejto zmluvy; zmluvu môže správca vypovedať aj v prípade, že bola dohodnutá na určitý čas.....

Ak z lízingovej zmluvy uzatvorenej pred vyhlásením konkurzu vyplývajú majetkové práva, javí sa, že z dôvodu účinku podľa § 44 ods. 1 ZKR sa tieto majetkové práva stávajú ex lege súčasťou konkurznej podstaty. To je rozdiel oproti popisovanému americkému, či nemeckému modelu, kde selekciu uskutoční insolvenčná správa. Výslovné riešenie tejto otázky

v slovenskej judikatúre však nenachádzame. Ak je to tak, tento prístup zakladá značnú mieru právnej neistoty a to tak na strane insolvenčnej správy ako aj na strane solventnej protistrany. Tou bude typicky lízingový prenajímateľ. Správcovi bez ďalšieho nemusí byť zrejmý právny dôvod (titul), na základe ktorého sa určitý majetok nachádza u úpadcu. Nemusia mu byť známe ani podmienky zmluvy. Lízingovému prenajímateľovi nemusí byť zrejmé, kto predmet lízingu po vyhlásení konkurzu užíva a teda ani to, voči komu si má prípadné nároky uplatňovať. Voči insolvenčnej podstate bezprostredne len vtedy, ak by preukázal napr. skutočnosti podľa § 87 ods. 2 písm. e) ZKR.³⁴ A aj tá má však exekučnú imunitu. Správca môže bez ďalšieho navyše uspokojenie pohľadávky proti podstate odkladať³⁵ až do rozvrhu, čo zakladá dodatočnú neistotu lízingového prenajímateľa.

V prípade operatívneho lízingu nebude zrejme sporné, že ho bude potrebné posudzovať rovnako ako nájom. Účinky vyhlásenia konkurzu na neukončenú zmluvu o operatívnom lízingu budú podliehať § 45 ods. 4 ZKR.

Pri finančnom lízingu je situácia menej jasná. Vyhlásenie konkurzu môže zastihnúť plnenie práv a povinností zmluvných strán v rôznom stave. Na tento typ vzťahu sa môže vzťahovať potenciálne tak § 45 ods. 3 ako aj § 45 ods. 4. Vyložiť ich vo vzájomnej súvislosti nie je priamočiare. Efektívne je ods. 4 však zrejme v pomere špeciality k ods. 3. To však znamená, že ak protistrana dlžníka má záväzok na nepretržitú a opakovanú činnosť (facere) alebo sa zdržať určitej činnosti (non facere) alebo strpieť určitú činnosť (pati), bude zrejme ochudobnená o zákonnú možnosť odstúpiť od zmluvy, ktorú jej ods. 3 poskytuje, avšak odsek 4 garantuje zákonné oprávnenie na ukončenie výpoveďou len správcovi.

Rozdiely v účinkoch podľa odseku 3 alebo 4 nie sú triviálne. Práve naopak. Sú ekonomicky významné. Ak na zmluvný vzťah úpadcu a solventnej protistrany (typicky lízingového prenajímateľa) dopadá účinok podľa odseku 4, tak správcovi sa (popri prípadných iných zmluvným dojednaniach) poskytuje možnosť zmluvu vypovedať v dvojmesačnej výpovednej lehote (plynúcej od vyhlásenia konkurzu). S ohľadom na ustanovenie § 45 ods. 6 ZKR plnenie, ktoré sa poskytlo **správcovi**, je pohľadávkou proti podstate. Ak by však išlo o neukončenú zmluvu podľa odseku 3, správcovi, ale aj solventnej protistrane, sa poskytuje možnosť od zmluvy odstúpiť a to aj bez dojednania ipso facto doložky.

Lízingový prenajímateľ právnu neistotu ohľadom účinkov bude zrejme typicky riešiť dojednaním ipso facto (defaultnej) doložky v lízingovej zmluve. Slovenská insolvenčná úprava takéto dojednanie výslovne nezakazuje. Výnimkou by mohlo byť snád len pravidlo podľa § 45a ods. 2 a 3 ZKR. Tieto pravidlá sa javia ako čiastkové implantáty nemeckého riešenia, pokiaľ ide o preberanie neukončených zmlúv. Tieto ustanovenia sa uplatnia na situácie výhrady vlastníctva a finančného lízingu.

Pri finančnom lízingu však môže byť situácia nejasná v tom, že dojednanie o nadobudnutí predmetu lízingu pri ukončení dohodnutého obdobia nájmu môže byť

³⁴ Ide o náklady súvisiace so správou konkurznej podstaty a pohľadávky, ktoré vznikli v súvislosti s prevádzkovaním podniku počas konkurzu, vrátane pohľadávok zo zmlúv uzavretých správcom, ak nie sú uvedené v horšom poradí.

³⁵ Podporuje ho v tom aj pravidlo podľa § 100 ods. 2 písm. c) ZKR, keďže “Z uspokojenia v konkurze sú vylúčené aj mimozmluvné alebo zmluvné sankcie postihujúce majetok úpadcu, ak nárok na ne vznikol, boli uložené alebo prirástli po vyhlásení konkurzu...”

formulované ako oprávnenie, ale aj ako povinnosť lízingového nájomcu a zároveň forma, či čas uplatnenia tohto práva môže byť dohodnutý rôzne.

Leasingový prenajímateľ môže prispieť odstráneniu právnej neistoty aj sám, ak uskutoční výzvu, adresovanú správcovi po vyhlásení konkurzu na splnenie (zrejme peňažných) povinností podľa zmluvy. Správca by sa mal nielen zaviazat' splniť, ale priamo splniť povinnosti podľa zmluvy a to bez zbytočného odkladu. V tomto prípade môže tak správca rozhodnúť, že záväzky z neukončenej prevezme ako pohľadávku proti podstate. Predpokladá sa zjavne aj zhojenie všetkých peňažných nárokov takéhoto lízingového prenajímateľa z obdobia pred vyhlásením konkurzu.

Situáciu správcovi neľahčuje ani osobitný účinok podľa § 46 ods. 1 ZKR. *Záväzky úpadcu, ktoré vznikli pred vyhlásením konkurzu a ktoré sa týkajú majetku podliehajúceho konkurzu, sa považujú za splatné.* Podmienkou je síce, že toto pravidlo platí, len ak zákon nestanovuje inak. V prípade finančného lízingu, či výhrady vlastníctva však výslovne osobitnej úpravy niet. To znamená, že lízingový prenajímateľ je oprávnený požadovať bezprostredné vysporiadanie všetkých nárokov podľa lízingovej zmluvy a to bez zbytočného odkladu. To spravidla nebude reálne.

Slovenské insolvenčné právo však zásadnejšie nebráni negociácii správcu ohľadom neukončenej zmluvy a tak je možné, že plnenie neukončenej zmluvy bude správca môcť prevziať v prospech podstaty prostredníctvom oprávnenia správcu na uzatváranie zmlúv.³⁶

Súd sa do riešenia prevzatia neukončených zmlúv nezapája, hoci takáto možnosť nie je vylúčená, keďže ustanovenie § 203 mu potenciálne poskytuje možnosť (a to dokonca aj bez návrhu) nariadiť neodkladné opatrenie, ak je to potrebné pre zistenie alebo zabezpečenie majetku dlžníka (úpadcu).

3 PLAYOFF

Na porovnanie výsledkov, ktoré prinášajú rôzne právne úpravy, sa hodí použiť primerane nasledujúci prípad:

„Dlžník (neskorší úpadca) uzavrel v roku 2019 lízingovú zmluvu na obdobie 4 rokov. Predmetom lízingu bolo vozidlo, ktoré bol dlžník oprávnený užívať a po uplynutí 4 rokov ho mal mať možnosť odkúpiť, a to za pevnú sumu X (opcia). Vozidlo potrebuje na prevážanie tovaru zákazníkom. Leasingový prenajímateľ bol oprávnený na základe zmluvy od dlžníka požadovať mesačnú platbu v sume Y. Počas trvania zmluvy, všeobecná cena ojazdených vozidiel výrazne vzrástla. V roku 2021 bol na majetok dlžníka vyhlásený konkurz.“

Popísaný prípad je bežný a možno nad ním uvažovať optikou teórie hier. Jej výsledky možno použiť na situácie, v ktorých sa dvaja jednotlivci musia rozhodnúť, či spolupracujú alebo nie. Ktoré rozhodnutie je najvýhodnejšie závisí na rozhodnutí protistrany. Ako uvádza Démuth,³⁷ z pohľadu priestoru možných stratégií delíme hry na konečné a nekonečné. Prevzatie

³⁶ Nepriamo § 87 ods. 2 písm. e) ZKR.

³⁷ DÉMUTH, A. Teória hier a problém rozhodovania. Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013, s. 26.

lízingovej zmluvy insolvenčnou správou možno simulovať ako hru konečnú, ale aj ako hru nekonečnú.

Na úvod predpokladajme, že neexistujú žiadne osobitné obmedzujúce pravidlá a insolvenčná správa (správca) ako aj lízingový prenajímateľ sa môžu voľne rozhodnúť, či v budú v lízingovej zmluve pokračovať. Zdá sa, že systém je stabilný, ak obaja hráči sú rozhodnutí zohrať hrať hru ako konečnú alebo nekonečnú. Problém nastáva, ak jeden z hráčov má záujem o konečnú a druhý o nekonečnú hru, alebo ak je jedna zo strán pripraví vopred podmienky len na konečnú hru.

Výplaty jednotlivých hráčov sú v konečnej hre rozdelené nasledovne:

	LP spolupracuje	LP nespupracuje
IS spolupracuje	(3/3)	(0/6)
IS nespupracuje	(6/0)	(1/1)

Každý riadok a stĺpec predstavuje jednu možnosť pre insolvenčnú správu a lízingového prenajímateľa. Čísla v zátvorkách predstavujú výsledné hodnoty výplat pre každú z možností. Napríklad, ak obidve strany spolupracujú, získa každá hodnotu 3. Ak lízingový prenajímateľ nechce spolupracovať, získa hodnotu 6, zatiaľ čo insolvenčná správa získa 0. Pri neochote spolupracovať, obidve strany získajú len hodnotu 1 (napr. ušetrí transakčné náklady na negociáciu).

Leasingový prenajímateľ bude pravdepodobne sledovať svoj individuálny majetkový záujem. Ten bude samozrejme sledovať aj dlžník, ktorý môže mať záujem postúpiť nároky zo zmluvy ešte pred zistením jeho insolvenčie.³⁸ Ak má každá zo strán na výber a “v zmluve je hodnota”, je pravdepodobné, že lízingový prenajímateľ sa pokúsi o ňu zohrať práve konečnú hru. To je dané tým, že službu finančného lízingu poskytuje typicky ako generický a štandardizovaný produkt, pričom výpadok jedného zmluvného partnera nemá zásadnejší vplyv na dlhodobú stratégiu lízingovej spoločnosti. Sleduje teda výnosnosť štandardizovaného produktu, ktorý predáva. Záujem o nekonečnú hru by mohla prejavovať skôr tá zmluvná protistrana, ktorá poskytuje dlžníkovi tovar alebo služby s vyššou mierou špecifickosti. Vyššia miera špecifickosti zvyšuje nepochybne transakčný náklad na hľadanie alternatívneho zmluvného partnera. Záujem o nekonečnú hru by mohla mať aj insolvenčná správa a to v situácii pokračovania v prevádzke podniku, kedy existuje reálna šanca, že podnik sa v konkurze bude prevádzať as going concern, alebo ekonomické problémy podniku sa budú riešiť reštrukturalizáciou. Ak z pohľadu insolvenčnej správy existuje „hodnota v zmluve“, v súlade s pravidlami odbornej starostlivosti by sa insolvenčná správa mala o jej získanie pokúsiť. Táto cesta pre ňu však môže byť nemožná a to v dvoch situáciách. Ak lízingový prenajímateľ (ako je vidieť na príklade českej a slovenskej úpravy, povzbudený dokonca zákonodarcom) pripraví vopred ipso facto doložku, stane sa súčasťou zmluvy a insolvenčnú správu vylúči s možnosťami

³⁸ Podrobnejšie k takejto situácii a jej následkom napr. Najvyšší súd SR dňa 21.7.2014 v rozhodnutí 25CoKR/2/2014; tiež ako R 33/2016.

“hry”. Konečnú hru môže pripraviť aj priamo zákonodarca (ako je vidieť na príklade slovenskej úpravy) a to ak v rámci účinkov zistenia insolvenčie zasiahne do zmluvného režimu a sám formuluje oprávnenie zmluvnej protistrany zmluvu ukončiť.

Nepochybne bude existovať množstvo situácií, kedy zistenie insolvenčie bude mať dopad na zmluvu “v ktorej je hodnota” a pokračovanie v jej plnení bude prospešné pre insolvenčnú podstatu. Tento výsledok vyjadruje horná ľavá časť matice (3,3). Insolvenčná správa však potrebuje záruku, že lízingový prenajímateľ bude spolupracovať nevyhnutne. Bez osobitnej legislatívnej regulácie ju však nemá. Väčšiu istotu spolupráce pre insolvenčnú správu môžu poskytnúť práve normy insolvenčného práva; špecificky najmä standstill, nemožnosť ukončenia zmluvy zo strany lízingového prenajímateľa, vrátane možnosti potlačenia ipso facto doložiek naviazaných na insolvenčnú dlžníka.

Model s maximalizáciou pozitívneho výsledku pre insolvenčnú správu sleduje zjavne americká úprava ako aj nemecká úprava. Česká a slovenská úprava vedú paradoxne k odlišnému výsledku. Ak je v zmluve hodnota, ktorá vznikne napr. tým, že všeobecná cena predmetu lízingového financovania stúpne³⁹ alebo tým, že už lízingový nájomca už splnil značnú časť svojich finančných povinností, slovenská, ale napokon aj česká úprava umožňuje, aby lízingový prenajímateľ zmluvu ukončil a tým ju potenciálne získal v rámci konečnej hry. Insolvenčná správa zostáva bez dostupných právnych prostriedkov, ktoré by jej umožňovali v takom postupe brániť. Nová právna úprava účinkov preventívnej reštrukturalizácie je však snád nádejou na prehodnotenie pravidiel procesov podľa všeobecného predpisu o konkurznom konaní.

ZÁVER

Nakladanie insolvenčnej úpravy s neukončenými zmluvami, vrátane lízingových zmlúv, je dôležitým prvkom insolvenčnej úpravy. V poslednom období jeho význam narastá, čo je možné pripísať rozširujúcej sa “reštrukturalizačnej kultúre”. Ťažiskovou sa stala snaha zachovať životaschopnosť podnikov, prechádzajúcich značnými trhovými výkyvmi, spôsobených dôsledkami pandémie, vysokej inflácie, či sprísňovania monetárnej politiky.

Dizajn slovenskej legislatívy v tomto prvku vychádza z vysokej miery právnej neistoty a teda nedôvery v procesy konkurzu a reštrukturalizácie. Rovnováha medzi hodnotami, ktoré sa snaží insolvenčne presadzovať (napr. maximalizácia hodnoty podstaty), a individuálnymi právami veriteľov, je významne vychýlená v prospech individuálnych práv veriteľov. Oproti cieľu maximalizácie hodnoty podstaty sa presadzuje cieľ úplne iný a to maximalizácia zmluvnej voľnosti pre dojednanie následkov vzniku insolvenčnej situácie dlžníka. Z opačnej perspektívy ide o minimalizáciu účinkov insolvenčie na (významnejších) veriteľov. Ako sme ukázali, takáto nastavenie však umožňuje zmluvnej protistrane zohrať hru o neukončenú zmluvu ako konečnú. Tým sa zároveň potlačuje presadenie sa spoločného záujmu veriteľov.⁴⁰ Zmluvnej protistrane

³⁹ O ojazdené vozidlá je vyšší záujem; inflácia je vyššia ako sa očakávalo a pod.

⁴⁰ Spoločný záujem veriteľov sa zvykne vo všeobecnejších rámcach nazývať aj “common pool problem”. Efektívne by sa mohol priblížiť ako Hardinov „problém obcej pastviny”. Porovnaj HARDIN G. The Tragedy of the Commons, Science. New Series, Vol. 162, No. 3859 (Dec. 13, 1968), s. 1243-1248.

dlžníka toto nastavenie umožňuje v niektorých prípadoch dosiahnuť na hodnotu v zmluve, ktorú by pri riadnom splnení nezískala. Pri vysokých transakčných nákladoch, spojených s neistotou výsledku konkurzného konania, je presadzovanie práve tohto riešenia pochopiteľné.

Cieľ, ktorý by mal zákonodarca sledovať, ak chce zvýšiť výťažnosť v insolvenčných konaniach, je umožniť prevádzkovanie podniku aj počas konkurzu a zamerať sa na možnosť predaja podniku "as going concern". To predpokladá aj dôsledné vyváženie individuálnych záujmov veriteľov oproti spoločnému záujmu veriteľov. V situácii vysokej miery právnej neistoty a nedôvery voči správcom či súdom to však nie je jednoduchá úloha.

V slovenskej insolvenčnej úprave je dokonca možné postrehnúť jej "nadpracú". Bežným dizajnovým prístupom k formulácii osobitných insolvenčných pravidiel je minimalizácia zásahov do súkromnoprávných noriem. V slovenských pomeroch to neplatí. Oproti zmluvne dojednaným právam poskytuje dokonca extra možnosti na ukončovanie zmlúv. To je netypické, keďže v skúmaných právnych poriadkoch, a to tak v nemeckom ako v americkom, podobné ustanovenia, takto významne narušujúce súkromnoprávne pravidlá pre ukončovanie zmlúv, nie je možné identifikovať. Osobitné pravidlá môžu síce v niektorých situáciách slúžiť na riešenie problému zaseknutia, avšak zároveň môžu vytvárať nesprávne motivácie na využívanie konkurzného konania na účely, na ktoré nie je určené.

Precíznejšia inšpirácia americkou alebo nemeckou úpravou účinkov insolvenčných konaní na neukončené zmluvy by pomohla zlepšeniu výsledkov, ktoré slovenská úprava dosahuje pre ukončené zmluvy. Kľúčovo tie, v ktorých dlžníkovi ostala voči (nezabezpečeným) veriteľom povinnosť ich splniť.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

DÉMUTH, A. Teória hier a problém rozhodovania. Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013, ISBN: 978-80-8082-580-5.

ĎURICA M. Konkurzné právo na Slovensku a v Európskej únii. (3. prepracované a doplnené vyd. s európskou a národnou judikatúrou. Výklad právnej úpravy konaní začatých do 1. januára 2012 a po 1. januári 2012). 3. preprac. a dopl. vyd. Žilina: Eurokodex, 2012. ISBN 978-80-89447-82-4.

FRIED M. J. Executory Contracts and Performance Decisions in Bankruptcy. 46, Duke L. J. 517 (1996), dostupné na <https://scholarship.law.duke.edu/dlj/vol46/iss3/2/>

JACKSON, T. H. The logic and limits of bankruptcy law. Harvard University Press, Cambridge, Mass, 1986.

JURČOVÁ, M. Právo na splnenie a možnosti jeho obmedzenia. Právnik 2/2017, ročník 156, s. 114-133.

KLEIN, B. The Hold-Up Problem. The new palgrave dictionary of economics and the law, Peter Newman, ed. Macmillan Reference Limited, 1998, s. 241, dostupné na SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1872208>

KLEINERT, P. Vertragsbeendigung in der Insolvenz. Mohr Siebeck, Tübingen, 2018.

MACEK J. Judikatura vo veciach konkurzného a reštrukturalizačného konania. 1. vyd. Bratislava: Wolters Kluwer, 2014. ISBN 978-80-8168-068-7.

POSPÍŠIL, B. Zákon o konkurze a reštrukturalizácii. Komentár. 2. dopl. a preprac. vyd. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-8168-388-6.

POSPÍŠIL, B. Zákon o konkurze a reštrukturalizácii. 1. vyd. Bratislava: Iura edition, 2012. ISBN 978-80-8078-458-4.

RICHTER, T. Insolvenční právo. 2. doplněné a upravené vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2017. Právní monografie (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7552-444-7.

SCHÖNFELD, J. – KUDĚJ, M. Preventivní restrukturalizace: nová etapa koncepce sanačních procesů a její implementace do českého právního řádu. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2021. ISBN 978-80-7553-952-6.

WOOD P. Principles of International Insolvency. Sweet & Maxwell: Thomson Reuters, Londýn, 2019.

JE PRÁVNE POSTAVENIE PRENAJÍMATEĽA BYTU V NEROVNOVÁHE S PRÁVNÝM POSTAVENÍM NÁJOMCU?

IS THE LEGAL STATUS OF THE LANDLORD OF THE APARTMENT IMBALANCED WITH THE LEGAL STATUS OF THE TENANT?

JUDr. Miroslava Mikušová

doktorandský študijný program občianske právo
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Katedra občianskeho a obchodného práva
miroslava.mikus1@gmail.com

Abstrakt: Predkladaný príspevok sa zaoberá otázkou postavenia prenajímateľa bytu a posúdením, do akej miery je prípustné chrániť nájomcu na úkor prenajímateľa. V príspevku sú analyzované jednotlivé ustanovenia právnych predpisov na ochranu nájomcu, najmä pokiaľ ide o ukončenie nájmu bytu zo strany prenajímateľa a úpravu nájomného. Obsahom príspevku je tiež komparácia režimu chráneného nájmu bytu podľa Občianskeho zákonníka, režimu podľa zákona o krátkodobom nájme bytu a novej právnej úpravy nájmu v oblasti bývania v Českej republike. V závere príspevku sa autorka zaoberá nájmom bytu *de lege ferenda*.

Kľúčové slová: Prenajímateľ, nájomca, ochrana nájomcu, nájomné, skončenie nájmu

Abstract: This article deals with the questions regarding the legal status of the landlord of the apartment and the assessment of the extent to which it should be allowed to protect the tenant at the expense of the landlord. This paper analyses legal provisions regarding protection of the tenant, particularly the termination of the lease by the landlord and the adjustment of the rent. Furthermore, it also compares the regime of the lease under the Slovak Civil Code, the lease under the Act on short-term lease and the regulation of the lease of apartment in the Czech Civil Code. Finally, the author deals with the regulation of lease of apartment *de lege ferenda*.

Key words: Landlord, tenant, protection of tenant, rent, termination of lease

ÚVOD

Nájomca si prostredníctvom nájmu naplňa svoju základnú potrebu, právo na bývanie. Pred rokom 1989 bolo úlohou štátu zabezpečiť bývanie pre každého. Zmenou sociálneho zriadenia štátu z centrálne riadeného hospodárstva na trhové hospodárstvo a vplyvom privatizácie sa zodpovednými za vlastné bývanie stalo predovšetkým samotné obyvateľstvo. Nájomné bývanie v Slovenskej republike takmer zaniklo, pričom ešte v roku 1991 dosahovalo

priemer Európskej únie. Dnes je Slovenská republika na chvoste rebríčka, čo sa týka nájomného bývania. Prevažná väčšina slovenského obyvateľstva žije vo vlastnom bývaní, ktoré je financované z vlastných alebo iných zdrojov. Nájomné bývanie je pritom jedným z ukazovateľov vyspelosti štátu. Prispieva priaznivo, okrem iného, na podmienky pracovnej mobility obyvateľov danej krajiny.

Napriek dôležitosti nájomného bývania, podľa záverečnej správy projektu TENLAW,¹ je trend nielen na Slovensku ale aj v Európskej únii taký, že verejný sektor nie je buď schopný, alebo ochotný zabezpečiť bývanie pre tých, čo to potrebujú. Súkromný sektor sa preto stáva kľúčovým z pohľadu potreby zabezpečiť dostatočné množstvo cenovo dostupného bývania. Pre tieto dôvody je žiaduce, aby súkromní prenajímatelia a investori boli motivovaní byť aktívnymi v tejto oblasti a neboli odradení od pôsobenia v nájomnom sektore pre cenovú reguláciu alebo prílišnú ochranu nájomcov. Právne predpisy by mali byť prijaté tak, aby vzťahy medzi nájomcom a prenajímateľom boli vo vzájomnej rovnováhe. Právne postavenie nájomcu by malo byť chránené do takej miery, aby to nekládlo neprimerané bremeno na prenajímateľa.

Predkladaný príspevok je preto zameraný na analýzu konkrétnych ustanovení slovenského právneho poriadku na ochranu nájomcu a zodpovedanie si otázky, či je právne postavenie prenajímateľa bytu v nerovnováhe s právnym postavením nájomcu, ako aj to, akým smerom sa doposiaľ vyvíjala a akým smerom by sa mala uberať právna úprava postavenia prenajímateľa.

1 OCHRANA NÁJOMCU A SNAHA O POSILNENIE POSTAVENIA PRENAJÍMATEĽA

V podmienkach právneho poriadku Slovenskej republiky je nájom bytu chránený. Tento princíp ochrany nájomcu má na našom území svoju dlhoročnú tradíciu. Nájomca sa považoval za slabšiu stranu už počas prvej Československej republiky. Jedným z prvých prijatých právnych predpisov na ochranu nájomcu bolo nariadenie ministra sociálnej starostlivosti a ministra spravodlivosti č. 83/1918 Zb. o ochrane nájomcov, ktorým sa zakazovalo neoprávnené zvyšovanie nájomného a upravili sa výpovedné dôvody.²

Z historického hľadiska možno vidieť, že tradičný pohľad na potrebu ochrany nájomcu sa vplyvom spoločenských zmien v Slovenskej republike po roku 1989 menil. Boli prijaté viaceré právne predpisy, na základe ktorých sa posilňovalo postavenie prenajímateľa. Najvýraznejší vplyv mala novela OZ č. 261/2001 Z. z., ktorá si dala za cieľ zmierniť protežovanie nájomcu. To sa však nepodarilo úplne dosiahnuť. Na základe predmetnej novely sa nájom bytov vyňal spod pôsobnosti § 676 ods. 2 OZ o automatickom predĺžení nájmu bytu a zrušilo sa povinné konanie o privolenie súdu na to, aby prenajímateľ mohol vypovedať nájom bytu. Na druhej strane sa však zredukovali niektoré výpovedné dôvody a naďalej bola zachovaná vyššia miera

¹ Final Report Summary - TENLAW (Tenancy Law and Housing Policy in Multi-level Europe). [online].[Cit. 2023.05.24]. Dostupné na internete: Final Report Summary - TENLAW (Tenancy Law and Housing Policy in Multi-level Europe) | FP7 | CORDIS | European Commission (europa.eu)

² DULÁKOVÁ, D. FEKETE, I. KRIŽAN, M. *Nájomná zmluva v procese rekodifikácie súkromného práva*. Bratislava: C. H. Beck. 2014. s 134 – 139.

ochrany pre nájomcov v hmotnej núdzi podľa § 710 ods. 4 OZ v podobe ochranej lehoty v trvaní 6 mesiacov.³

Postavenie prenajímateľov s regulovaným nájomným, ktorí dostali byty v rámci reštitúcie a privatizácie sa podarilo zlepšiť prijatím zákona č. 260/2011 Z. z. o ukončení a spôsobe usporiadania niektorých nájomných vzťahov (“deregulačný zákon”). Nevýhodné zmluvy s regulovaným nájomným, ktoré nepostačovali na údržbu bytových domov a neprodukovali pre prenajímateľov žiaden zisk, bolo možné podľa deregulačného zákona vypovedať zo strany prenajímateľov a do roku 2015 boli prenajímateľi oprávnení zvýšiť nájomné každoročne o 20 %. Nájomcovia, ktorí neboli v hmotnej núdzi, si museli zabezpečiť bytovú náhradu podľa vlastných možností. Tým nájomcom, ktorí spĺňali podmienky hmotnej núdze podľa deregulačného zákona, mala obec zabezpečiť náhradné ubytovanie. V opačnom prípade bola obec zaviazaná vyplácať prenajímateľom, ktorí museli strpieť takéhoto nájomcu, rozdiel medzi regulovaným nájomným a trhovým nájomným. Problematiku regulovaného nájomného sa však do dnešnej doby vo vzťahu k niektorým prenajímateľom nepodarilo vyriešiť, jednak preto, že sa deregulačný zákon nevzťahoval na všetkých dotknutých prenajímateľov a potom preto, že obce dostatočným počtom nájomných bytov nedisponujú.

Ambicióznym právnym predpisom, ktorý si kládol za cieľ zabezpečiť flexibilnejšie a rovnovážnejšie postavenie nájomcu a prenajímateľa, je aj zákon č. 98/2014 o krátkodobom nájme bytu (“ZKNB”). V zmysle dôvodovej správy k predmetnému zákonu, nová právna úprava podporí súkromné nájomné bývanie. Aplikáciu rovnovážnejšej právnej úpravy pre prenajímateľa podmienil zákonodarca registráciou na daň z príjmu, čo, ako možno vidieť s odstupom času, nebolo vhodné riešenie ako podporiť nájomný sektor. Odborníci, ako aj samotní gestori zákona, sa zhodujú na tom, že zákon je prínosom, ale nepredstavuje koncepčné riešenie nájomného bývania v Slovenskej republike.

2 POSTAVENIE PRENAJÍMATEĽA

Primárnymi povinnosťami prenajímateľa bytu sú podľa § 687 ods. 1 OZ a) povinnosť odovzdať byt v stave spôsobilom na riadne užívanie a b) zabezpečiť nájomcovi plný a nerušený výkon práv spojený užívaním bytu.

Prvá základná povinnosť prenajímateľa odovzdať byt v stave spôsobilom na riadne užívanie je jednorazovou povinnosťou. Byt má byť odovzdaný v takom stave, aby v ňom bolo možné trvalé bývanie a nájomca nemusel vynaložiť náklady na jeho udržanie. Odovzdaný byt musí byť v dobrom technickom a hygienickom stave. V zmysle judikatúry nie je prípustné, aby sa v ňom napríklad nachádzali plesne.⁴ Prenajímateľ má tiež povinnosť, aby boli zabezpečené plnenia, ktoré sú spojené s užívaním bytu, ako je najmä dodávka energií a vody.

Povinnosť zabezpečiť nájomcovi plný a nerušený výkon užívateľských práv k bytu má prenajímateľ počas celej doby nájmu a týka sa vnútorných a vonkajších okolností. Prenajímateľ je povinný udržiavať byt v prenajímateľnom stave počas celej doby nájmu a zabezpečovať

³ KLINCOVÁ, Z. *Ukončenie nájmu bytu. Právne postavenie nájomcu*. Bratislava: C. H. Beck. 2022. s. 6-7.

⁴ ŠTEVČEK, M. a kol. 2019. *Občiansky zákonník II*. § 451 – 880. 2. vydanie. Komentár. Praha: C. H. Beck. 2019. s. 2563-2570.

plnenia spojené s užívaním bytu ako energie, vodu, ale aj telefón a televíziu. Medzi povinnosti prenajímateľa, ktoré sa týkajú vonkajších okolností, patrí ochrana nájomcu voči tretím osobám, ktoré ho rušia pri výkone jeho práv. Myslia sa tým napríklad osoby, ktoré si voči nájomcovi uplatňujú práva nezlučiteľné s právami nájomcu, ako napríklad právo vstúpiť do bytu bez súhlasu nájomcu alebo rušenie nájomcu hlukom, emisiami, stavebnou činnosťou.⁵

Ak by prenajímateľ tieto svoje povinnosti neplnil, nájomcovi patria viaceré právne nástroje, ako v takom prípade zakročiť. Nájomca je oprávnený odstúpiť od nájomnej zmluvy pre nespôsobilosť bytu na riadne užívanie podľa § 679 ods. 1 OZ ako aj § 7 ods. 5 ZKNB, zdravotnú zavadnosť bytu podľa § 679 ods. 2 OZ alebo preto, že prenajímateľ neodstránil právne vady bytu podľa § 684 OZ. Okrem odstúpenia od nájomnej zmluvy sa nájomca môže domáhať zľavy z nájmu podľa § 698 OZ, náhrady účelne vynaložených nákladov podľa § 691 OZ a v prípade, že v tejto súvislosti vznikne nájomcovi škoda, aj náhrady za škodu podľa § 420 OZ.

Vo vzťahu ku prenajímanému bytu má nájomca naproti tomu len povinnosť vykonávať drobné úpravy a bežnú údržbu.⁶ Hlavnou povinnosťou nájomca podľa § 684 OZ je platiť prenajímateľovi nájomné. Nájomné je práve motívom, pre ktorý prenajímateľ vstupuje do nájomného vzťahu. Malo by pokrývať nielen náklady na udržiavanie predmetu nájmu v stave spôsobilom na riadne užívanie, ale aj zisk.

Jedným z dôvodov, prečo prenajímateľa nemajú záujem pôsobiť v nájomnom sektore, je prílišné protežovanie nájomcu na úkor prenajímateľa, preto v nasledujúcej časti príspevku budú rozobraté jednotlivé ustanovenia na ochranu nájomcu a ich vplyv na prenajímateľa.

3 USTANOVENIA NA OCHRANU NÁJOMCU

Ustanovenie § 685 ods. 1 OZ vyjadruje, že ochrana nájomcu sa týka predovšetkým skončenia nájomného vzťahu. Regulácia nájomného alebo možnosť prenajímateľa ovplyvňovať výšku nájomného sú však tiež formy ochrany nájomcu a zároveň spôsoby, ako sa zasahuje do autonómnej vôle zmluvných strán a vlastníckeho práva prenajímateľa. Za zmienku určite stoja aj ustanovenia právnych predpisov na ochranu spotrebiteľa, tie však nebudú na účely tohto príspevku ďalej analyzované.

3.1 Spôsoby skončenia nájmu bytu

Z doslovného výkladu § 710 ods. 1 OZ vyplýva, že nájom bytu možno skončiť len dohodou zmluvných strán alebo výpoveďou. Nájom bytu sa skončí uplynutím času, ak bola zmluva uzatvorená na dobu určitú. Klincová je toho názoru, že nie je množné jednoznačne určiť, že spôsoby ukončenia nájmu bytu sú stanovené taxatívne. Ďalej udáva, že z výkladu OZ vyplýva, že rozširovanie dôvodov na zánik nájmu bytu nie je možné rozširovať v neprospech nájomcu.⁷

⁵ Detto

⁶ § 687 OZ

⁷ KLINCOVÁ, Z. *Ukončenie nájmu bytu. Právne postavenie nájomcu*. Bratislava: C. H. Beck. 2022. s. 9-10.

Možno si teda klásť otázku, či je prípustné, aby si nájomca a prenajímateľ dohodli podľa OZ možnosť odstúpenia od nájomnej zmluvy, alebo či je prípustné odstúpenie od nájomnej zmluvy na byt zo zákona. Ak vychádzame z predpokladu, že nie je možné rozšíriť dôvody skončenia nájmu tak, že by to bolo v neprospech nájomcu, nebude možné si v nájomnej zmluve dohodnúť osobitný dôvod na odstúpenie od nájomnej zmluvy. Samotné odstúpenie od zmluvy predstavuje zníženie ochrany nájomcu, nakoľko sa nájomca nemá priestor adaptovať na ukončenie zmluvy, na rozdiel od skončenia nájmu bytu výpoveďou, pri ktorej plynie trojmesačná výpovedná doba.

Podľa § 679 ods. 3 OZ je prípustné, aby prenajímateľ odstúpil od zmluvy, ak nájomca napriek písomnému upozorneniu užíva byt takým spôsobom, že prenajímateľovi vzniká škoda alebo mu hrozí značná škoda. Podľa súdnej praxe ide o podstate vyššiu intenzitu ako v prípade výpovedných dôvod podľa § 711 ods. 1 písm. c) a d) OZ.⁸ Podľa ZKNB sa pripúšťa, aby prenajímateľ mohol odstúpiť od zmluvy, ak nájomca opakovanne porušuje svoje povinnosti, čo by inak bolo dôvodom na vypovedanie zmluvy. Prenajímateľ ale podľa § 666 ods. 2 OZ nie je oprávnený odstúpiť od zmluvy, ak nájomca dá byt do podnájmu bez súhlasu prenajímateľa. Ak by dal nájomca byt do podnájmu bez súhlasu prenajímateľa, zakladá to len dôvod na vypovedanie zmluvy. Prenajímateľ teda musí strpieť užívanie bytu osobou, s ktorou nesúhlasil a to počas trvania výpovednej doby a prípadne s povinnosťou zabezpečiť bytovú náhradu.

Nájomca je chránený, aj pokiaľ ide o výpovedné dôvody zo strany prenajímateľa, ktoré sú dané v režime chráneného nájmu podľa § 711 OZ taxatívne. Dôraz sa kladie aj na formu aj obsah výpovede. Výpoveď musí byť písomná, doručená s presným uvedením dôvodov výpovede tak, aby neboli zameniteľné s iným dôvodom výpovede a ktoré sa nemôžu dodatočne meniť. Ak by neboli splnené podmienky dané zákonom, výpoveď z nájmu by bola neplatná. Nájomca, na rozdiel od prenajímateľa, môže vypovedať nájom podľa OZ bez uvedenia dôvodu.

V režime krátkodobého nájmu bytu podľa ZKNB je postavenie nájomcu a prenajímateľa vyváženejšie a flexibilnejšie, nakoľko podľa § 7 ods. 1, 2 ZKNB nie je výpočet výpovedných dôvodov stanovený taxatívne a výpovedné dôvody sú stanovené tak pre prenajímateľa, ako aj pre nájomcu.

Keď sa pozrieme napríklad na nový český OZ, tu nie sú výpovedné dôvody v prípade výpovede z nájmu bytu zo strany prenajímateľa stanovené taxatívne. Vyváženejšie postavenie nájomcu a prenajímateľa možno vidieť tiež v tom, že podľa § 2289 českého OZ výpoveď z nájmu bytu na dobu určitú možno dať len vtedy, keď sa zmenia okolnosti z ktorých strany vychádzali pri vzniku nájmu do takej miery, že od nájomcu sa nemôže rozumne požadovať, aby sa v nájme pokračovalo. Prenajímateľ je z tohto pohľadu chránený, nakoľko nájomca nemôže len tak bezdôvodne nájom vypovedať.

3.2 Dĺžka výpovednej doby a ochranná lehota

Ak bola daná výpoveď z nájomnej zmluvy, nájomný vzťah sa skončí uplynutím výpovednej doby. Pri chránenom nájme bytu podľa § 710 ods. 3 OZ je výpovedná doba v trvaní

⁸ Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR sp. zn. 26 Cdo 3083/2007 zo dňa 13. augusta 2008

troch mesiacov so začiatkom plynutia v prvý deň kalendárneho mesiaca, ktorý nasleduje po kalendárnom mesiaci, v ktorom bola výpoveď doručená dotknutej strane. Naproti tomu ZKNB dáva stranám voľnosť pri stanovení dĺžky výpovednej doby. ZKNB stanovuje len aká je minimálna dolná hranica trvania výpovednej lehoty, pričom vo väčšine prípadoch je to jeden mesiac, no v niektorých prípadoch 15 dní. Z toho tiež možno vyvodzovať, že zákonodarca pokladal takúto úpravu za flexibilnejšiu a rovnovážnejšiu pre prenajímateľa, oproti tomu, ako je upravená v OZ.

Ďalším inštitútom, ktorý chráni nájomcu, je inštitút ochrannej lehoty upravený v ustanovení § 710 ods. 4 OZ. Súvisí s výpoveďou zo strany prenajímateľa z dôvodu, že nájomca nezaplatil nájomné alebo úhradu za plnenia poskytované s užívaním bytu za dlhší čas ako tri mesiace.⁹ Výpovedná doba sa predlžuje o ochrannú lehotu šesť mesiacov, ak nájomca preukáže, že ku dňu doručenia výpovede bol v hmotnej núdzi. Súčasná právna úprava je nastavená tak, že v krajnom prípade nemá prenajímateľ zaplatené za prenájom bytu viac ako dvanásť mesiacov za predpokladu, že je nájomca preukázateľne v hmotnej núdzi a je možné, aby si v prípade výpovede uplatnil ochrannú lehotu.

Nový český OZ, ktorý sa považuje za právny predpis upravujúci vzťah nájomcu a prenajímateľa vo vzájomnej rovnováhe, ponechal trojmesačnú výpovednú dobu so začiatkom plynutia rovnako ako pri chránenom nájme bytu podľa OZ.¹⁰ Avšak na rozdiel od slovenskej právnej úpravy, ak nájomca porušuje svoje povinnosti zvlášť závažným spôsobom, má prenajímateľ právo dať výpoveď bez výpovednej doby a požadovať, aby nájomca byt bez zbytočných dôvodov odovzdal.¹¹ Za zvlášť závažný spôsob porušenia povinnosti sa považuje najmä okolnosť, keď nájomca nezaplatí nájomné alebo úhrady za služby za dobu aspoň troch mesiacov. Český OZ nepozná inštitút ochrannej lehoty a na rozdiel od OZ rovnakú situáciu nájomcu neplatiča upravuje v prospech prenajímateľa. Z daného možno usudzovať, že v porovnaní s českou právnou úpravou, slovenská právna úprava kladie neprimerané bremeno na prenajímateľa v prípade, ak prenajíma byt nesolventnému nájomcovi.

3.3 Odkladné účinky podania žaloby o neplatnosť výpovede

OZ upravuje osobitne len žalobu o neplatnosť výpovede z nájmu bytu danú prenajímateľom, ktorú je oprávnený dať nájomca v lehote troch mesiacov od doručenia výpovede. Hoci to možno považovať za logické z toho pohľadu, že zákon upravuje len osobitné požiadavky na výpoveď zo strany prenajímateľa a nadväzne na to upravuje podmienky uplatnenia žaloby na neplatnosť výpovede nájomcom, samo osebe to zvýhodňuje postavenie nájomcu. Podanie žaloby o neplatnosť výpovede danej prenajímateľom podľa § 711 ods. 6 OZ má odkladné účinky, ktoré sa viažu na právoplatnosť rozhodnutia súdu o neoprávnenosti žaloby. Týmto spôsobom si nesolventný nájomca môže získať čas dlhšie užívať nehnuteľnosť a prenajímateľ musí strpieť užívanie bytu nežiaducim nájomcom až do skončenia súdneho konania.

⁹ § 711 ods. 1 písm. d) OZ

¹⁰ § 2288 českého OZ

¹¹ § 2291 českého OZ

ZKNB upravuje možnosť podať žalobu o neplatnosť výpovede, resp. odstúpenia od nájomnej zmluvy rovnako voči nájomcovi aj prenajímateľovi. Podanie žaloby nemá, na rozdiel od právnej úpravy podľa OZ, odkladné účinky. Lehota na podanie žaloby je dva mesiace od doručenia výpovede. V režime ZKNB je v tejto oblasti jasne vidieť rovnováhu medzi právami nájomcov a právami prenajímateľov.

3.4 Bytové náhrady, výmena bytov, prechod nájmu bytu

Jedným z dôvodov, prečo prenajímatelia s obavami vstupujú do nájomného vzťahu v oblasti bývania, sú bytové náhrady, na ktoré je nájomca oprávnený v prípade výpovede danej zo strany prenajímateľa podľa podmienok stanovených v § 712a OZ. Bytovými náhradami sa rozumie náhradný byt, náhradné ubytovanie a prístrešie.

V režime krátkodobého nájmu bytu podľa ZKNB sa inštitút bytových náhrad neuplatňuje, toto je tiež dôvod, prečo sú prenajímatelia motivovaní splniť podmienky pre uplatňovanie režimu ZKNB. Pre príklad možno uviesť, že český OZ už neupravuje právo nájomcu na bytovú náhradu.

Pomerne silný zásah do vlastníckeho práva prenajímateľa a autonómnej vôle pri výbere zmluvného partnera, je možnosť podľa § 715 OZ odoprieť súhlas s výmenou bytu len zo závažných dôvodov a právo nájomcu sa domáhať nahradenia súhlasu prenajímateľa súdom. Naproti tomu výmena bytu nie je dovolená podľa režimu ZKNB ani v českom OZ.

Prenajímateľ je nepochybne obmedzený pri nakladaní so svojím majetkom aj v prípade prechodu nájmu bytu. Pokiaľ nejde o manželov, nájom prechádza na spoločných nájomcov, akými sú deti, vnuci, rodičia, súrodenci, nevesta, zať, ak žili s nájomcom v spoločnej domácnosti a nemajú vlastný byt. Spoločnými nájomcami sa po smrti nájomcu okrem príbuzných stávajú aj osoby, ktoré sa spoločne starali o domácnosť pozostalého nájomcu alebo boli na neho odkázané výživou, nemajú vlastný byt a žili s nájomcom v spoločnej domácnosti aspoň tri roky pred smrťou nájomcu.¹² Režim českého OZ je oproti slovenskej právnej úprave o niečo priaznivejšie k prenajímateľovi, nakoľko podmienkou prechodu bytu, ak nejde o príbuzných, je súhlas prenajímateľa.¹³

3.5 Regulované nájomné, jednostranné zvýšenie nájomného

V Slovenskej republike je regulované nájomné upravené cenovými predpismi¹⁴ a uplatňuje sa predovšetkým pri štátom dotovanom nájme, ale naďalej aj pri niektorých nájmoch bytov v domoch vrátených v rámci reštitúcie a nadobudnutých počas tzv. veľkej privatizácie v súvislosti so spoločenskými zmenami po roku 1989. Problematiku nájmov bytov v reštituovaných a privatizovaných domoch sa nepodarilo do dnešného dňa vyriešiť

¹² § 706 OZ

¹³ § 2279 ods. 1 českého OZ

¹⁴ Napr. zákon č. 18/1996 Z. z. o cenách, vyhláška Ministerstva financií Slovenskej republiky č. 87/1996 Z. z., ktorou sa vykonáva zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 18/1996 Z. z. o cenách, Opatrenie Ministerstva financií z 23. apríla 2008 č. 01/R/2008 o regulácii cien nájmu bytov, v znení neskorších predpisov, deregulačný zákon

a prenajímatelia týchto bytov musia strpieť užívanie svojich bytov nájomcami s regulovaným nájomným. Na rozdiel od Slovenskej republiky, v Českej republike sa nájomné nereguluje, ani pokiaľ ide o štátom dotovaný nájom.

Určitou formou znevýhodnenia prenajímateľa je aj nemožnosť jednostrannej zmeny nájomného v režime OZ.¹⁵ Paragraf 696 OZ predpokladá prijatie osobitného právneho predpisu, ktorý by upravoval prípady, v ktorých je prenajímateľ oprávnený jednostranne zvýšiť nájomné. Osobitný právny predpis, ktorý by vo všeobecnosti oprávňoval prenajímateľa zvýšiť nájomné, nebol však doposiaľ prijatý. Zvýšenie nájomného v súvislosti s infláciou a zmenami cien dodávaných služieb spojených s nájomom je upravený v ZKNB, v čom možno vidieť pozitívny posun oproti právnej úprave v OZ. Český OZ išiel ďalej a pomerne podrobne upravil ako postupovať v prípadoch, kedy prenajímateľ navrhuje zvýšenie nájomného a nájomca navrhuje zníženie nájomného, pričom podmienky pre zvýšenie nájomného a zníženie nájomného sú obdobné.

ZÁVER

Z vykonanej analýzy ustanovení právnych predpisov ohľadom postavenia prenajímateľa a nájomcu možno usudzovať, že pokiaľ prenajímateľ nespĺňa podmienky pre uplatňovanie režimu ZKNB, je jeho postavenie v značnej nerovnováhe s postavením nájomcu. Ide najmä o prípady, keď prenajímateľ prenajíma svoj byt nájomcovi, ktorý je v hmotnej núdzi a nie je schopný platiť nájomné. Doba, počas ktorej je prenajímateľ nútený strpieť takého nájomcu pri využití všetkých nástrojov ochrany nájomcu, je neprimerane dlhá. Bolo by žiaduce túto dobu skrátiť a upraviť, resp. zrušiť nástroje, ktoré túto dobu predlžujú, ako napríklad ochranná doba. Podobne zaťažujúca a demotivujúca pre prenajímateľa je povinnosť zabezpečiť bytové náhrady a povinnosť strpieť výmenu bytu, ak neexistujú vážne dôvody na odopretie súhlasu s výmenou bytu. V prípade, ak je byt daný do podnájmu bez súhlasu prenajímateľa, sa javí byť tiež disproporcionálne, aby prenajímateľ musel strpieť neželanú osobu vo svojom byte počas výpovednej doby a nemohol od nájomnej zmluvy odstúpiť.

Jasné pravidlá by mali byť do budúcnosti stanovené pre jednostranné zvýšenie nájomného, tak ako to predpokladá aj OZ, s tým, že by boli obdobne stanovené pravidlá aj pre zníženie nájomného zo strany nájomcu.

V záujme podpory nájomného bývania je žiaduce, aby flexibilnejšia a vzájomne vyrovnannejšia právna úprava medzi nájomcom a prenajímateľom sa vzťahovala aj na dlhodobý nájom bytu. V neposlednom rade by sa po tridsiatich rokoch svojho trvania mala vyriešiť situácia prenajímateľov reštituovaných domov, na ktorých naďalej dopadá t'archa regulovaného nájomného.

¹⁵ MIKUŠOVÁ, M. *Zmena výšky nájomného pri prenájme priestorov za účelom bývania*. 2023. In: *Súkromné právo* 2/2023.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

Odborná literatúra

BUDJAČ, M. FANČOVIČ. 2017. Judikatúra vo veciach krátkodobého nájmu bytu. 1. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer. 216s. ISBN 978-80-8168-639-9

DULÁKOVÁ, D. 2018. Krátkodobý nájom bytu a súvisiace otázky. 1. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer. 160s. ISBN 9788081689390

DULÁKOVÁ, D. FEKETE, I. KRIŽAN, M. 2014. Nájomná zmluva v procese rekonštrukcie súkromného práva. Bratislava: C. H. Beck. 476s. ISBN 9788089603268

ELIÁŠ, K. a kol. 2012. Nový občanský zákoník s aktualizovanou dôvodovou správou a rejstříkem. Praha: Sagit 2012. 1119 s. ISBN 978-80-7208-922-2

HEGEDÜS, J. LUX, M. a HORVÁTH, V. Private Rental Housing in Transition Countries: an Alternative to Owner Occupation? Palgrave Macmillan. 2018. XVI, 418 p. - ISBN 978-1-137-50709-9

KLINCOVÁ, Z. 2022. Ukončenie nájmu bytu. Právne postavenie nájomcu. Bratislava: C. H. Beck. 181 s. ISBN 978-80-8232-019-3

MIKUŠOVÁ, M. 2023. Zmena výšky nájomného pri prenájme priestorov za účelom bývanie. In: Súkromné právo 2/2023. [Online]. Bratislava: Wolters Kluwer. ISSN 2453-6504

ŠTEVČEK, M. a kol. 2019. Občiansky zákonník II. § 451 – 880. 2. vydanie. Komentár. Praha: C. H. Beck, 2019, 1578 s.

TENLAW projekt

PANEK, G. Deliverable no. 4.1: Intra-team comparison report for Poland, Slovakia and Czech Republic. [online]. [Cit. 2023.05.24] Brussels, BE, European Commission., 2015. 52 p. Dostupné na internete:

[https://www.uni-](https://www.uni-bremen.de/fileadmin/user_upload/fachbereiche/fb6/fb6/Forschung/ZERP/TENLAW/IntrateamCom/CZ-PL-SK_comparison_report_20150203.pdf)

[bremen.de/fileadmin/user_upload/fachbereiche/fb6/fb6/Forschung/ZERP/TENLAW/IntrateamCom/CZ-PL-SK_comparison_report_20150203.pdf](https://www.uni-bremen.de/fileadmin/user_upload/fachbereiche/fb6/fb6/Forschung/ZERP/TENLAW/IntrateamCom/CZ-PL-SK_comparison_report_20150203.pdf)

ŠTEFANKO, J. Deliverable no. 3.2 National Report for Slovakia. [online]. [Cit. 2023.05.24] Brussels, BE, European Commission, 2014. 255 p. Dostupné na internete: https://www.uni-bremen.de/fileadmin/user_upload/fachbereiche/fb6/fb6/Forschung/ZERP/TENLAW/Reports/SlovakiaReport_09052014.pdf

Final Report Summary - TENLAW (Tenancy Law and Housing Policy in Multi-level Europe). [online]. [Cit. 2023.05.24]. Dostupné na internete:

[Final Report Summary - TENLAW \(Tenancy Law and Housing Policy in Multi-level Europe\) | FP7 | CORDIS | European Commission \(europa.eu\)](https://www.europa.eu/press-communications/infographic/infographic-tenlaw)

Právne predpisy

Ústava Slovenskej republiky

Zákon č. 40/1964 Sb. Občanský zákoník

Zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník

Zákon č. 89/2012 Sb. Zákon občanský zákoník

Zákon č. 98/2014 Z. z. o krátkodobom nájme bytu v znení neskorších prepisov

Rozhodnutia súdov

Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR sp. zn. 26 Cdo 3083/2007 zo dňa 13. augusta 2008

Internetové zdroje

Dôvodová správa - všeobecná časť k zákonu č. 98/2014 Z. z. o krátkodobom nájme bytu [online] Dostupné na internete:

<https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=4789>

Dôvodová správa - osobitná časť k zákonu č. 98/2014 Z. z. o krátkodobom nájme bytu [online]

Dostupné na internete:

<https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=4789>

PROBLÉM OKAMIHU VZNIKU ZÁKONNÉHO VECNÉHO BREMENA

PROBLEM OF THE MOMENT OF FORMATION OF LEGAL EASEMENT

Mgr. Marek Kováč

doktorandský študijný program občianske právo
Právnická fakulta, Trnavskej univerzity v Trnave
Katedra občianskeho a obchodného práva
marek.kovac@akmk.sk

Abstrakt: Autor v predmetnom príspevku rieši otázku okamihu vzniku zákonných vecných bremien, a to vo vzťahu k zisteniu okamihu vzniku nároku na náhradu za obmedzenie vlastníckeho práva vo verejnom záujme. Zároveň tým poukazuje na rozdiel medzi okamihom vzniku vecného bremena a vzniku núteného obmedzenia vlastníckeho práva, pričom upriamuje pozornosť aj na chýbajúcu právnu úpravu momentu vzniku nároku na náhradu za obmedzenie vlastníckeho práva. V uvedenom príspevku sa taktiež snaží o doplnenie chýbajúcej právnej úpravy výkladom príslušných právnych noriem.

Kľúčové slová: zákonné vecné bremena, nútené obmedzenie vlastníckeho práva vo verejnom záujme, moment vzniku zákonného vecného bremena, moment vzniku núteného obmedzenia vlastníckeho práva, moment vzniku nároku na náhradu za obmedzenie vlastníckeho práva

Abstract: In the article in question, the author deals with the question of the moment of formation of legal easements, in relation to the discovery of the moment of formation of the right to compensation for the limitation of property rights in the public interest. At the same time, it points to the difference between the moment of the formation of a legal easement and the creation of a forced restriction of ownership rights, while also drawing attention to the lack of legal regulation of the moment of the formation of the right to compensation for the restriction of ownership rights. In the aforementioned article, the author also tries to supplement the missing legislation by interpreting the relevant legal norms.

Key words: legal easements, forced restriction of property right in the public interest, problem of formation of legal easement, problem of formation of forced restriction of property rights, the moment of formation of the right to compensation for the limitation of property rights

ÚVOD

„Splnenie podmienok, resp. predpokladov na vznik zákonného vecného bremena je nevyhnutné preskúmať z toho dôvodu, že len jeho vznikom dochádza k vzniku nároku vlastníka nehnuteľnosti (žalobcu) na primeranú náhradu za nútené obmedzenie užívania nehnuteľnosti podľa § 66 ods. 5 zákona č. 351/2011 Z. z.“ (z uznesenia Krajského súdu v Nitre, sp. zn. 12Co/219/2019-298 zo dňa 27.5.2021)“

Citované uznesenie Krajského súdu v Nitre v konaní o zaplatenie jednorazovej náhrady za obmedzenie vlastníckeho práva podľa zákona č. 351/2011 Z. z. o elektronických komunikáciách (ďalej ako „zákon o elektronických komunikáciách“) upriamilo pozornosť na problém určenia okamihu vzniku tzv. zákonných vecných bremien, v tomto prípade vecného bremena zriadeného v zmysle § 66 ods. 2 zákona o elektronických komunikáciách.^{1 2} Súd považoval za potrebné určenie tohto okamihu z dôvodu, že podľa názoru súdu nárok na náhradu za nútené obmedzenie vlastníckeho práva vzniká len v prípade vzniku vecného bremena. Tento okamih však z predmetného zákona a ani iného zákona nie je možné jednoznačne určiť.

1

Zákonné vecné bremená patria medzi formy núteného obmedzenia vlastníckeho práva podľa čl. 20 ods. 4 zákona č. 460/1992 Ústava Slovenskej republiky (ďalej ako „Ústava SR“)³ a § 128 ods. 2 zákona č. 40/1964 Občiansky zákonník (ďalej ako „Občiansky zákonník“).⁴ V zmysle § 151o Občianskeho zákonníka vecné bremená vznikajú: a) písomnou zmluvou, b) na základe závetu v spojení s výsledkami konania o dedičstve, c) schválenou dohodou dedičov, d) rozhodnutím príslušného orgánu, e) zo zákona, f) vydržaním. Napriek skutočnosti, že v zmysle § 151o ods. 1 posledná veta sa na nadobudnutie práv zodpovedajúcich vecným bremenám vyžaduje vklad do katastra nehnuteľností, je právna teória a aj súdna prax jednotná v tom, že v prípade zákonných vecných bremien sa ich zápis uskutočňuje do katastra nehnuteľností záznamom a nie vkladom. Keďže § 34 ods. 1 zákona č. 162/1995 Z. z. o katastri nehnuteľností a o zápise vlastníckych a iných práv k nehnuteľnostiam (ďalej ako „katastrálny zákon“)⁵ uvádza, že záznamom sa zapisujú práva k nehnuteľnostiam, ktoré vznikli zo zákona,

¹ § 66 ods. 2 zákona o elektronických komunikáciách „Povinnosti zodpovedajúce oprávneniam podľa odseku 1 písm. a) sú vecnými bremenami viaznucimi na dotknutých nehnuteľnostiach. Návrh na vykonanie záznamu do katastra nehnuteľností podá podnik. Ak dôjde k prevodu alebo prechodu vlastníctva siete alebo jej časti, vo vzťahu ku ktorej vznikli oprávnenia podľa odseku 1, oprávnenia podľa odseku 1 prechádzajú na nového vlastníka, ak je podnikom.“

² Zákon o elektronických komunikáciách zrušený a nahradený zákonom č. 452/2021 Z. z. o elektronických komunikáciách, avšak pre potreby tohto príspevku pracujeme so znením zákona č. 351/2011 Z. z.

³ Čl. 20 ods. 4 Ústavy SR „Vývlastnenie alebo nútené obmedzenie vlastníckeho práva je možné iba v nevyhnutnej miere a vo verejnom záujme, a to na základe zákona a za primeranú náhradu.“

⁴ § 128 ods. 2 Občianskeho zákonníka „Vo verejnom záujme možno vec vyvlastniť alebo vlastnícke právo obmedziť, ak účel nemožno dosiahnuť inak, a to len na základe zákona, len na tento účel a za náhradu.“

⁵ § 34 ods. 1 katastrálneho zákona „Práva k nehnuteľnostiam uvedené v § 1 ods. 1, ktoré vznikli, zmenili sa alebo zanikli zo zákona, rozhodnutím štátneho orgánu, príklpom licitátora na verejnej dražbe, vydržaním, prírastkom a spracovaním, práva k nehnuteľnostiam osvedčené notárom, ako aj práva k nehnuteľnostiam vyplývajúce z nájomných zmlúv, zo zmlúv o prevode správy majetku štátu alebo z iných skutočností svedčiacich o zverení správy majetku obce alebo správy majetku vyššieho územného celku sa do katastra zapisujú záznamom, a to na základe

je otázka okamihu vzniku týchto práv (práv zodpovedajúcich vecnému bremenu) dôvodná. Zápisu vecného bremena do katastra záznamom zodpovedá aj znenie špeciálnych právnych predpisov, ktorými sú tieto zákonné vecné bremená upravené.⁶

V prvom rade je potrebné si uvedomiť, že zákonné vecné bremená patria podľa nášho názoru v prevažnej miere medzi tzv. nútené obmedzenia vlastníckeho práva podľa čl. 20 ods. 4 Ústavy SR. Z uvedeného vyplýva, že podmienky pre vznik zákonného vecného bremena ako núteného obmedzenia vlastníckeho práva treba prioritne skúmať v rovine ústavného práva. Z čl. 20 ods. 4 Ústavy SR vyplýva, že k nútenému obmedzeniu vlastníckeho práva môže dôjsť iba: a) v nevyhnutnej miere, b) vo verejnom záujme, c) na základe zákona, d) za primeranú náhradu. Tieto podmienky sa v zásade prekrývajú s občianskoprávnymi podmienkami uvedenými v § 128 ods. 2 Občianskeho zákonníka. Osobitný zákon môže určiť aj ďalšie podmienky pre nútené obmedzenie vlastníckeho práva, ktoré by v zásade nemali byť miernejšie ako ústavou predpokladané podmienky. V prípade zákonných vecných bremien sú týmito osobitnými predpismi zákony, ktorými sú predmetné vecné bremená zriaďované. V zásade možno hovoriť o dvoch typoch okamihu vzniku zákonných vecných bremien: a) tie, ktoré vznikajú účinnosťou zákona,⁷ b) tie, pri ktorých k zákonom aprobevanému stavu musí pristúpiť ďalšia právna skutočnosť.⁸ Problematickým je najmä druhý typ okamihu vzniku zákonných vecných bremien.

Je zrejmé, že inštitút vecných bremien má svoju súkromnoprávnu povahu a pri jeho použití na verejnoprávne účely by sa mal zachovávať jeho pôvodný zmysel a účel. Nestotožňujeme sa s právnymi názormi, ktoré uvádzajú, že tieto nútené obmedzenia vo verejnom záujme, napriek ich označeniu „vecné bremená“, nemožno považovať za vecné bremená t. j. vecné práva k cudzej veci ako typický súkromnoprávny inštitút, ale len za určenie obsahu vlastníckeho práva.⁹ V prípade tzv. zákonných vecných bremien ide svojim obsahom o občianskoprávny vzťah, aj keď založený vo verejnom záujme. V zmysle právnej teórie je právnym dôvodom vzniku občianskoprávných vzťahov: 1) sám zákon alebo 2) vznikajú na základe zákona (konštitutívne rozhodnutie štátneho orgánu resp. orgánu verejnej moci, správanie subjektov práva alebo skutočnosť nezávislá od správania subjektov). Z uvedeného

verejných listín a iných listín. Záznamom sa zapisuje i zmena poradia záložných práv z dohody záložných veriteľov o poradí ich záložných práv rozhodujúcim na ich uspokojenie.“

⁶ § 66 ods. 2 druhá veta zákona o elektronických komunikáciách „Návrh na vykonanie záznamu do katastra nehnuteľností podá podnik.“

§ 11 ods. 8 zákona č. 251/2012 Z. z. „Povinnosti zodpovedajúce oprávneniam podľa odseku 1 sú vecnými bremenami spojenými s vlastníctvom nehnuteľností. Návrh na vykonanie záznamu do katastra nehnuteľností je povinný podať držiteľ povolenia do troch mesiacov od oznámenia podľa odseku 2 alebo odo dňa vykonania oprávnenia podľa odseku 1 po prvýkrát; prílohou k návrhu na vykonanie záznamu do katastra nehnuteľností je aj geometrický plán stanovujúci rozsah vecného bremena.“

§ 10 ods. 8 zákona č. 657/2004 Z. z. „Povinnosti zodpovedajúce oprávneniam podľa odseku 1 sú vecnými bremenami spojenými s vlastníctvom nehnuteľností. Návrh na vykonanie záznamu do katastra nehnuteľností je oprávnený podať držiteľ povolenia.“

⁷ Zákon č. 66/2009 Z. z. o niektorých opatreniach pri majetkovoprávnom usporiadaní pozemkov pod stavbami, ktoré prešli z vlastníctva štátu na obce a vyššie územné celky a zákon č. 182/1993 Z. z. o vlastníctve bytov a nebytových priestorov

⁸ Zákon o elektronických komunikáciách, zákon č. 251/2012 Z. z. o energetike, zákon č. 657/2004 Z. z. o tepelnej energetike.

⁹ KOVÁČ, M. *Kde sú hranice medzi určením vlastníckeho práva a jeho obmedzením?* In Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum – Vlastník pozemku ako subjekt administratívno-právnych vzťahov, 2022, s. 139-145.

vyplýva, že tam, kde zákonné vecné bremená nevznikajú účinnosťou zákona, je potrebné, aby k zákonným podmienkam pristúpilo splnenie ďalšej podmienky. Pokúsime sa túto konštrukciu objasniť na príklade zákona o elektronických komunikáciách.

Oprávnenou osobou vykonávajúcou práva podľa § 66 ods. 1 zákona o elektronických komunikáciách¹⁰ je podnik určený v zmysle § 5 ods. 1 tohto zákona,¹¹ a to od jeho účinnosti. Z § 66 ods. 2 zákona o elektronických komunikáciách vyplýva, že povinnosti zodpovedajúce týmto právam sú vecnými bremenami viaznucimi na dotknutých nehnuteľnostiach, pričom návrh na vykonanie záznamu do katastra nehnuteľností je oprávnený podať len podnik. Keďže práva podľa § 66 ods. 1 a tomu zodpovedajúce povinnosti podľa § 66 ods. 2 zákona o elektronických komunikáciách smerujú voči neurčitému okruhu oprávnených a povinných osôb, musia byť na vznik vecného bremena splnené nasledovné podmienky a) identifikácia podniku, ktorý si práva uplatňuje, b) identifikácia subjektu, voči ktorému tieto práva smerujú, c) identifikácia nehnuteľností, ktoré zaťažujú povinnosti zodpovedajúce týmto právam.

Z uvedeného vyplýva, že až do momentu, kedy si konkrétny subjekt, t. j. podnik začne práva podľa § 66 ods. 1 zákona o elektronických komunikáciách uplatňovať voči konkrétnemu subjektu a konkrétnej nehnuteľnosti, tieto práva predstavujú len potenciálnu zákonnú možnosť na ich uplatňovanie podnikom. Uplatňovanie týchto práv môže spočívať v právnom alebo faktickom konaní, t. j. napríklad podanie žiadosti o vydanie územného resp. stavebného povolenia, návrhu na záznam vecného bremena do katastra nehnuteľností, začatie výkopových prác, vstup na cudziu nehnuteľnosť, úprava pôdy alebo porastu, odstraňovanie alebo okliesňovanie stromov a pod. V zmysle právnej teórie pojem „na základe zákona“ znamená, že k zákonom aprobevanému stavu musí pristúpiť ďalšia skutočnosť. V tomto prípade je ďalšou skutočnosťou začiatok výkonu práv podľa § 66 ods. 1 zákona o elektronických komunikáciách, ktoré môže mať, tak ako sme vyššie uviedli, charakter právneho alebo faktického konania. Od momentu vzniku zákonného vecného bremena však treba odlišovať moment vzniku nároku na jednorazovú náhradu. Tento je v zmysle § 66 ods. 5 zákona o elektronických komunikáciách¹² viazaný na vznik núteného obmedzenia. Nútené obmedzenie môže mať charakter: a) právneho obmedzenia (vydanie územného povolenia, záznam vecného bremena do katastra nehnuteľností) alebo b) faktického obmedzenia (uloženie siete, vstup na pozemok, odstraňovanie stromov, okliesňovanie stromov).

¹⁰ § 66 ods. 1 zákona o elektronických komunikáciách „Podnik môže v nevyhnutnom rozsahu a ak je to vo verejnom záujme a) zriaďovať a prevádzkovať verejné siete a stavať ich vedenia na cudzej nehnuteľnosti, b) vstupovať v súvislosti so zriaďovaním, prevádzkovaním, opravami a údržbou vedení na cudziu nehnuteľnosť, c) vykonávať nevyhnutné úpravy pôdy a jej porastu, najmä odstraňovať a okliesňovať stromy a iné porasty ohrozujúce bezpečnosť a spoľahlivosť vedenia, ak to po predchádzajúcej výzve neurobil vlastník alebo užívateľ pozemku.“

¹¹ § 5 ods. 1 zákona o elektronických komunikáciách „Podnik na účely tohto zákona je každá osoba, ktorá splnila oznamovaciu povinnosť podľa § 15. Poskytovanie siete alebo služby v oblasti elektronických komunikácií pre tretiu osobu je podnikaním.“

¹² § 66 ods. 5 zákona o elektronických komunikáciách „Ak je vlastník alebo užívateľ nehnuteľnosti v dôsledku výkonu práv podniku podľa odseku 1 obmedzený v obvyklom užívaní nehnuteľnosti, má právo na jednorazovú primeranú náhradu za nútené obmedzenie užívania nehnuteľnosti. Nárok na jednorazovú náhradu si musí vlastník nehnuteľnosti uplatniť v prísľušnom podniku do jedného roka odo dňa, keď sa dozvedel o skutočnosti, že došlo k vzniku núteného obmedzenia užívania nehnuteľnosti, najneskôr však do troch rokov odo dňa, keď k vzniku núteného obmedzenia užívania nehnuteľnosti došlo. Ak sa podnik a vlastník nehnuteľnosti na výške primeranej náhrady nedohodnú, je každý z nich oprávnený podať súdu návrh na rozhodnutie do šiestich mesiacov odo dňa uplatnenia si nároku v príslušnom podniku.“

Na základe doteraz uvedeného vyplýva, že pre vznik vecného bremena podľa § 66 ods. 2 zákona o elektronických komunikáciách je potrebný právny úkon podniku, z ktorého je možné určiť, voči ktorému subjektu a ktorej nehnuteľnosti si uplatňuje svoje práva podľa § 66 ods. 1 menovaného zákona. Z uvedeného dôvodu zákonodarca v ods. 2 toho istého paragrafu zákona o elektronických komunikáciách v druhej vete splnomocňuje výlučne podnik na podanie záznamu na zápis vecného bremena do katastra nehnuteľností. Následne vznikom núteného obmedzenia, či už právneho alebo faktického, vzniká podľa ods. 5 toho istého paragrafu zákona o elektronických komunikáciách povinnej osobe z vecného bremena nárok na jednorazovú náhradu.

V súdnej praxi sa vyskytli právne názory, ktoré viažu vznik zákonného vecného bremena na splnenie tzv. oznamovacej povinnosti, t. j. upovedomenie povinnej osoby o začiatku výkonu práv.¹³ V zákone o elektronických komunikáciách je táto oznamovacia povinnosť uvedená v § 66 ods. 3, avšak obdobnú povinnosť možno nájsť aj v iných osobitných zákonoch upravujúcich vznik zákonných vecných bremien.¹⁴ Súdny sa podobnými úvahami snažia nahradiť absenciu zákonnej právnej úpravy v otázke okamihu vzniku zákonných vecných bremien. Treba však upozorniť na skutočnosť, že zákonná úprava výslovne neupravuje ani okamih vzniku zákonných vecných bremien, ani okamih vzniku núteného obmedzenia. Tieto okamihy je potrebné rozlišovať z dôvodu, že náhrada, ktorú tieto zákony priznávajú povinným osobám, nie je viazaná na vznik vecného bremena, ale na vznik núteného obmedzenia. Ako sme už vyššie uviedli, tieto okamihy sa nemusia prekrývať a je skôr pravdepodobné, že najprv dôjde k vzniku vecného bremena a až následne k nútenému obmedzeniu. Sme toho názoru, že oznamovacia povinnosť má len informatívny charakter a nie je možné ju považovať za právnu skutočnosť, s ktorou zákonodarca spája vznik občianskoprávneho vzťahu (vecného bremena). Tomuto výkladu nasvedčuje aj dôvodová správa k novele č. 353/2016 Z. z. zákona o elektronických komunikáciách v bode 15. vo vzťahu k § 66 ods. 5 tohto zákona.¹⁵ Z uvedenej dôvodovej správy vyplýva, že zákonodarca nespájal

¹³ Rozhodnutie Krajského súdu v Nitre, sp.zn.12Co/219/2019-298 zo dňa 27.5.2021, Rozhodnutie Krajského súdu v Banskej Bystrici sp. zn. 17Co/119/2018 zo dňa 15.8.2018

¹⁴ § 11 ods. 2 zákona č. 251/2012 Z. z. o energetike „Činnosti podľa odseku 1 písm. a), b), c) a e) je držiteľ povolenia alebo ním poverená osoba povinná vopred oznámiť vlastníčkovi, to neplatí, ak ide o a) bezprostredné ohrozenie života, zdravia alebo majetku osôb a pri likvidácii týchto stavov, b)stav núdze alebo predchádzanie jeho vzniku, c)poruchy, údržbu alebo havárie na zariadeniach sústavy alebo siete a počas ich odstraňovania, d)kontrolu odberného elektrického zariadenia alebo kontrolu zariadenia na výrobu elektriny pri zisťovaní neoprávneného odberu elektriny alebo neoprávneného dodávania elektriny do sústavy a vykonávaní činností podľa § 46 ods. 4 a 5 a § 46a ods. 3, e)kontrolu odberného plynového zariadenia pri zisťovaní neoprávneného odberu plynu.“ § 10 ods. 10 zákona č. 657/2004 Z. z. „Nárok na primeranú náhradu za uplatnenie zákonného vecného bremena možno uplatniť u držiteľa povolenia do šiestich mesiacov odo dňa, keď sa vlastníč nehnuteľnosti o uplatnení zákonného vecného bremena držiteľom povolenia dozvedel, najneskôr však do jedného roka odo dňa uplatnenia zákonného vecného bremena držiteľom povolenia a pri zákonných vecných bremenách podľa odseku 1 písm. d) a e) odo dňa vykonania zápisu vecného bremena do katastra nehnuteľností, inak právo na primeranú náhradu za uplatnenie zákonného vecného bremena držiteľom povolenia zaniká. Držiteľ povolenia je povinný písomne oznámiť vlastníčkovi nehnuteľnosti vykonanie zápisu vecného bremena do katastra nehnuteľností. Ak sa držiteľ povolenia a vlastníč nehnuteľnosti na výške primeranej náhrady nedohodnú, každý z nich môže podať súdu návrh na rozhodnutie o výške primeranej náhrady do šiestich mesiacov odo dňa uplatnenia si nároku u držiteľa povolenia.“

¹⁵ „Upravuje sa dĺžka lehoty vlastníka nehnuteľnosti na uplatnenie jednorazovej náhrady za nútené obmedzenie užívania nehnuteľnosti. Platná jednoročná lehota na uplatnenie nároku vlastníka nehnuteľnosti nie je dostatočná, najmä s ohľadom na prípady, v ktorých si podnik nespĺni povinnosť podľa ustanovenia § 66 ods. 3 druhej vety.“

pred účinnosťou novely č. 353/2016 Z. z. a ani po jej účinnosti so splnením povinností podľa ustanovenia § 66 ods. 3 druhá veta zákona o elektronických komunikáciách vznik nároku na náhradu za nútené obmedzenie vlastníckeho práva. Z uvedeného dôvodu preto predĺžil lehotu na uplatnenie nároku na náhradu, pričom rozlišuje medzi subjektívnou vedomosťou o vzniku núteného obmedzenia, kde určil lehotu jedného roka a objektívnym vznikom núteného obmedzenia, kde určil lehotu tri roky. Rozhodujúcou skutočnosťou pre posúdenie vzniku nároku podľa § 66 ods. 5 zákona o elektronických komunikáciách je okamih vzniku núteného obmedzenia a nie okamih vzniku vecného bremena, tak, ako to uvádza odvolací súd.

S problémom okamihu vzniku zákonných vecných bremien súvisí problém okamihu vzniku núteného obmedzenia vlastníckeho práva povinnej osoby. Oba tieto okamihy sú dôležité pre vznik nároku na náhradu za obmedzenie vlastníckeho práva. Zákonodarca priznáva povinným osobám nárok na jednorazovú náhradu za obmedzenie vlastníckeho práva, a to za podmienky, že vlastník (povinná osoba) je pri užívaní nehnuteľnosti obmedzený v jej obvyklom užívaní.¹⁶ Naopak zákon č. 657/2004 Z. z. o tepelnej energetike rozlišuje medzi priznaním náhrady za nútené obmedzenie užívania nehnuteľnosti a zriadením vecného bremena.¹⁷ Poznamenávame, že sme toho názoru, že redukcia náhrady za nútené obmedzenie vlastníckeho práva vo verejnom záujme na jednorazovú náhradu ako aj zúženie náhrady len na prípad obmedzenia vlastníka v obvyklom užívaní nehnuteľnosti, predstavujú zúženie ochrany vlastníckeho práva povinných osôb garantovanej v čl. 20 ods. 4 Ústavy SR. Zákonodarca nielenže nestanovuje okamih vzniku vecného bremena, núteného obmedzenia vlastníckeho práva, ale ani nie celkom konzistentne viaže vznik nároku na náhradu pri zákonných vecných bremenách raz na vznik núteného obmedzenia a inokedy na zriadenie vecného bremena.

¹⁶ § 66 ods. 5 zákona o elektronických komunikáciách, § 11 ods. 5 zákona č. 251/2012 Z. z. „Ak vznikne vlastníkovi nehnuteľnosti v dôsledku výkonu práv držiteľa povolenia alebo ním poverenej osoby majetková ujma, má nárok na náhradu škody. Na konanie o náhrade škody sa vzťahujú ustanovenia Občianskeho zákonníka. Ak je vlastník nehnuteľnosti obmedzený pri obvyklom užívaní nehnuteľnosti, má nárok na primeranú jednorazovú náhradu za nútené obmedzenie užívania nehnuteľnosti, ak sa neposkytuje jednorazová náhrada podľa odseku 9 alebo 12. Nárok na primeranú jednorazovú náhradu za nútené obmedzenie užívania nehnuteľnosti možno uplatniť u držiteľa povolenia alebo ním poverenej osoby do dvoch rokov odo dňa, keď sa o tom vlastník dozvedel, najneskôr však do troch rokov od vzniku núteného obmedzenia užívania nehnuteľnosti, inak právo vlastníka na primeranú jednorazovú náhradu za nútené obmedzenie užívania nehnuteľnosti zaniká. Ak sa držiteľ povolenia a vlastník nehnuteľnosti na výške primeranej jednorazovej náhrady nedohodnú, každý z nich môže podať súdu návrh na rozhodnutie o výške primeranej jednorazovej náhrady do jedného roka odo dňa uplatnenia si nároku u držiteľa povolenia.“

¹⁷ § 10 ods. 5 zákona č. 657/2004 Z. z. o tepelnej energetike „Ak vznikne vlastníkovi nehnuteľnosti v dôsledku výkonu práv držiteľa povolenia alebo ním poverenej osoby podľa odseku 1 škoda, má nárok na jej náhradu podľa Občianskeho zákonníka. Ak je vlastník nehnuteľnosti obmedzený pri obvyklom užívaní nehnuteľnosti, má nárok na primeranú náhradu za nútené obmedzenie užívania nehnuteľnosti, ak sa neposkytuje jednorazová náhrada podľa odseku 9 alebo odseku 12. Nárok na primeranú náhradu za nútené obmedzenie užívania nehnuteľnosti možno uplatniť u držiteľa povolenia alebo ním poverenej osoby do šiestich mesiacov odo dňa, keď sa o tom vlastník dozvedel, najneskôr však do jedného roka od vzniku núteného obmedzenia užívania nehnuteľnosti, inak právo vlastníka na primeranú náhradu za nútené obmedzenie užívania nehnuteľnosti zaniká. Ak sa držiteľ povolenia a vlastník nehnuteľnosti na výške primeranej náhrady nedohodnú, každý z nich môže podať súdu návrh na rozhodnutie o výške primeranej náhrady do šiestich mesiacov odo dňa uplatnenia si nároku u držiteľa povolenia. § 10 ods. 9 zákona č. 657/2004 Z. z. „Vlastník nehnuteľnosti má za zriadenie vecného bremena nárok na primeranú náhradu; náhrada sa poskytne za výmeru, v ktorej je vlastník obmedzený pri užívaní nehnuteľnosti v dôsledku uplatnenia zákonného vecného bremena držiteľom povolenia, okrem výmery, za ktorú vlastníkovi patrí primeraná náhrada podľa odseku 12.“

Ďalším problematickým okamihom je okamih vzniku nároku na jednorazovú náhradu za zákonné vecné bremená, resp. nútené obmedzenie vlastníckeho práva. Rovnako, ako v prípade okamihu vzniku zákonného vecného bremena a okamihu vzniku obmedzenia vlastníckeho práva, zákony, ktorými sú tieto obmedzenia upravené, neuvádzajú okamih vzniku nároku na náhradu. Predmetné zákony riešia len otázku začiatku a dĺžky plynutia prekluzívnej lehoty, v ktorej si má osoba povinná z vecného bremena nárok na náhradu uplatniť u oprávnenej osoby.¹⁸ Odpoveď na okamih vzniku nároku na náhradu nie je upravený v osobitných zákonoch upravujúcich zákonné vecné bremená a taktiež ho nie je možné zistiť zo všeobecnej úpravy vecných bremien nachádzajúcej sa v Občianskom zákonníku. Absencia okamihu vzniku nároku na náhradu v Občianskom zákonníku je podľa nášho názoru spôsobená: a) rozsahom právnej úpravy, ide len o tri paragrafy Občianskeho zákonníka, b) chýbajúcou podmienkou odplatnosti vecných bremien v ustanoveniach Občianskeho zákonníka upravujúcich vecné bremená. Z momentu začiatku plynutia prekluzívnych lehôt možno predpokladať, že vznik nároku na náhradu by mal nastať najneskôr začiatkom plynutia týchto prekluzívnych lehôt. S okamihom vzniku práva na náhradu súvisí otázka prevodu, resp. prechodu tohto nároku, v prípade zmeny vlastníka zaťaženej nehnuteľnosti. K tejto zmene môže dôjsť prevodom vlastníckeho práva, ale aj jeho prechodom na nového vlastníka. Zákon žiadnym spôsobom nerieši, či nárok na náhradu, ale ani prípadný zmluvný nárok na odplatu za zriadenie vecného bremena zmluvou prechádza na nového vlastníka zaťaženej nehnuteľnosti. Súdna prax vylučuje prechod nároku na náhradu za zákonné vecné bremeno zriadené podľa zákona č. 66/2009 Z. z. o niektorých opatreniach pri majetkovoprávnom usporiadaní pozemkov pod stavbami, ktoré prešli z vlastníctva štátu na obce a vyššie územné celky.¹⁹ Tento názor najvyššieho súdu však nie je argumentačne dostatočne zdôvodnený. V súdnej praxi sme nenašli, že by súd riešil otázku prechodu, resp. prevodu nároku na zmluvnú odplatu za vecné bremeno zriadené zmluvou. Domnievame sa, že jedným z dôvodov môže byť, že táto otázka nie je medzi účastníkmi zmluvných vecných bremien sporná a strany vo všeobecnosti akceptujú, že zmluvný nárok na odplatu za zriadenie vecného bremena, najmä v prípade, ak ide o opakujúce sa plnenie, prechádza s prevodom zaťaženej nehnuteľnosti na nového vlastníka. Jedným zo spôsobov, ako uvedený nedostatok zákonnej úpravy riešiť, je použitie „analógie legis“ v zmysle § 853 ods. 1 Občianskeho zákonníka.²⁰ Ustanoveniami Občianskeho zákonníka, ktoré sú z hľadiska obsahu a účelu najbližšie vecnému bremenu, sú paragrafy 663 až 684 Občianskeho zákonníka. Konkrétne ide o ustanovenia § 680 ods. 2 a ods. 3 Občianskeho

¹⁸ § 66 ods. 1 zákona o elektronických komunikáciách.

§ 11 ods. 1 zákona č. 251/2012 Z. z. o energetike.

§ 10 ods. 1 zákona č. 657/2004 Z. z. o tepelnej energetike.

¹⁹ Rozsudok NS SR vo veci sp. zn. 3Cdo/49/2014 zo dňa 14.4.2016 (resp. 7Cdo 19/2018), ktorý bol publikovaný Zbierke stanovísk NS a rozhodnutí súdov č. 8/2016 pod č. R 73/2016

²⁰ § 853 ods. 1 Občianskeho zákonníka „*Občianskoprávne vzťahy, pokiaľ nie sú osobitne upravené ani týmto ani iným zákonom, sa spravujú ustanoveniami tohto zákona, ktoré upravujú vzťahy obsahom aj účelom im najbližšie.*“

zákonníka.²¹ Z uvedených ustanovení vyplývá, že v případě změny vlastníka prenajaté věci, t. j. věci zaťažené právem nájomcu užívať predmetnú vec, vstupuje nový vlastník do právneho postavenia prenajímateľa, t. j. pôvodného vlastníka nehnuteľnosti. Pojem vecné bremeno sa vo všeobecnosti chápe ako a) právny inštitút súkromného práva upravený Občianskym zákonníkom, ktorý spadá pod vecné práva k cudzej veci, b) ako povinnosť vlastníka zaťaženéj nehnuteľnosti niečo trpieť, niečoho sa zdržať alebo niečo konať, ktorým zodpovedajú práva oprávnenej osoby, pričom tieto povinnosti sa viažu k zaťaženej nehnuteľnosti. Sme toho názoru, že pojem vecné bremeno by mal byť chápaný aj ako súhrn práv a povinností oboch strán právneho vzťahu. Vzhľadom na povahu vecných bremien ako vecných práv k cudzej veci, sa javí ako problematické rozlišovanie medzi obligačnými a vecnoprávnymi účinkami vyplývajúceho z tohto občianskoprávneho vzťahu.²² Takéto rozlišovanie by malo za následok rozídenie sa obligačných práv a povinností s vecnoprávnymi právami a povinnosťami v prípade zmeny vlastníka zaťaženéj nehnuteľnosti. To by malo za následok, že v prípade prevodu alebo aj prechodu vlastníctva zaťaženéj nehnuteľnosti (napríklad dedením) by nárok na odplatu prípadne náhradu patril osobe, ktorá už nie je ako vlastník nehnuteľnosti povinnosťami vyplývajúcimi z vecného bremena zaťažená, a to bez ohľadu na čas, kedy by sa tak stalo. Takéto riešenie je podľa nášho názoru absurdné. Z uvedeného dôvodu podľa nášho názoru by ako o druhom riešení otázky prechodu nároku na náhradu, resp. odplatu za zriadenie vecného bremena (núteného obmedzenia), bolo možné uvažovať o náhrade (odplate) za zriadenie vecného bremena ako o súčasť vzájomných práv a povinností, ktoré sú spojené s existenciou vecného bremena viažuceho sa k zaťaženej nehnuteľnosti. Inak povedané, nárok na náhradu (odplatu) by vždy zodpovedal povinnosti vyplývajúcej z vecného bremena a patril by každodobému vlastníkovi zaťaženéj nehnuteľnosti. Tomuto názoru čiastočne nasvedčuje aj rozhodnutie Najvyššieho súdu SR sp. zn. 7Cdo/257/2021, ktoré bolo publikované v Zbierke stanovísk NS a rozhodnutí súdov SR č. 2/2022 pod č. 20.,²³ ktorý vznik nároku na náhradu za obmedzenie vlastníckeho práva vecným bremenom zriadením rozhodnutím súdu a samotný vznik vecného bremena považuje za vzájomne podmienené.²⁴

²¹ § 680 ods. 2 Občianskeho zákonníka „Ak dôjde k zmene vlastníctva k prenajatej veci, vstupuje nadobúdateľ do právneho postavenia prenajímateľa a nájomca je oprávnený zbaviť sa svojich záväzkov voči prvšiemu vlastníkovi, len čo mu bola zmena oznámená alebo nadobúdateľom preukázaná.“

§ 680 ods. 3 Občianskeho zákonníka „Ak dôjde ku zmene vlastníctva k nehnuteľnej veci, môže z tohto dôvodu vypovedať nájomnú zmluvu iba nájomca, a to aj vtedy, ak bola zmluva uzavretá na dobu určitú; výpoveď však musí podať v najbližšom výpovednom období, pokiaľ je zákonom alebo dohodou ustanovené. Pri zmene vlastníctva k hnutelnej veci môže zmluvu vypovedať aj nadobúdateľ.“

²² ZAKOUŘILOVÁ, K. Prechod práv a povinností ze služebnosti při změně osoby oprávněného či povinného, 2020.

²³ Rozhodnutie Najvyššieho súdu SR sp. zn. 7Cdo/257/2021 publikované v Zbierke stanovísk NS a rozhodnutí súdov SR č. 2/2022 pod č. 20. „Vecné bremeno podľa § 151o ods. 3 Občianskeho zákonníka zriadi súd len za primeranú náhradu. Ide o vzájomne podmienený vzťah, čo musí vyplývať z výroku súdneho rozhodnutia, a to aj v prípade, že sa takej náhrady nikto v spore nedomáhal. Vzájomná podmienenosť je dôsledkom aplikácie článku 20 ods. 4 v spojení s článkom 152 ods. 4 Ústavy Slovenskej republiky súdmi Slovenskej republiky.“

²⁴ Vecné bremeno podľa § 151o ods. 3 Občianskeho zákonníka zriadi súd len za primeranú náhradu. Ide o vzájomne podmienený vzťah, čo musí vyplývať z výroku súdneho rozhodnutia, a to aj v prípade, že sa takej náhrady nikto v spore nedomáhal. Vzájomná podmienenosť je dôsledkom aplikácie článku 20 ods. 4 v spojení s článkom 152 ods. 4 Ústavy Slovenskej republiky súdmi Slovenskej republiky.

ZÁVER

Z doteraz uvedeného je zrejmé, že z právnej úpravy zákonných vecných bremien nie je možné explicitne určiť: a) okamih vzniku zákonného vecného bremena, b) okamih vzniku núteného obmedzenia vlastníckeho práva, c) okamih vzniku nároku na náhradu za obmedzenie vlastníckeho práva. V tomto príspevku sme sa pokúsili navrhnúť spôsoby, ako tento nedostatok vyriešiť a chýbajúcu právnu úpravu doplniť. Sme však toho názoru, že vzhľadom na závažnosť predmetnej problematiky, ktorá sa týka obmedzenia vlastníckeho práva chráneného čl. 20 Ústavy SR, by tieto nedostatky mali byť vyriešené jednoznačnou právnou úpravou. Súčasný právny stav dostáva osoby povinné zo zákonných vecných bremien do situácií, v ktorých musia preukazovať skutočnosti, ktoré sú potrebné zistiť na uplatnenie nároku na náhradu za obmedzenie vlastníckeho práva, a to: a) okamih vzniku vecného bremena, b) okamih vzniku núteného obmedzenia vlastníckeho práva, c) okamih vzniku nároku na náhradu. Takýto stav podľa nášho názoru určite nemožno považovať za stav súladný s Ústavou SR.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

- BAUDYŠ, P. *Věcné břemeno a veřejnoprávní omezení*. Právni rozhledy, 12, 2004, s. 467.
- BRADÁČ, A. et al. *Věcná břemena od A do Z*. 4. vydanie. Praha: Linde, 2009. 364 s. ISBN 9788072017614.
- DRGONEC, J. *Ústava Slovenskej republiky, Komentár*, Druhé prepracované a rozšírené vydanie. Šamorín: Heuréka, 2007. 1197 s. ISBN 9788089122387.
- DRGONEC, J. *Ústavná a zákonná ochrana vlastníctva pred nútenými obmedzeniami*; Justičná revue, 68,2016, č.5, s. 525-549.
- FEDOR, A. *Problematika zákonných (legálnych) vecných bremien*. [online]. Epravo.sk, 2019 [cit. 2023.05.31.] Dostupné na: <https://www.epravo.sk/top/clanky/problematika-zakonných-legalnych-vecnych-bremien-4624.html>
- FEKETE, I. *Občiansky zákonník. Veľký komentár*, 1.diel. Bratislava: Eurokódex, 2011. 1254 s. ISBN 978-80-89447-50-3.
- HANDRLICA, J. *Ochranná a bezpečnostní pásma*. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 2014, ISBN 978-80-7400-532-9.
- HANDRLICA, J. *Verejnoprávne obmedzenie vlastníckeho práva a tzv. zákonné (legálne) vecné bremená*. Justičná revue, 58, 2006, č.12, s. 1837-1851.
- HORÁK, O. *Lichtenštejnové mezi konfiskací a vyvlastněním. Příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století* [online]. Brno, 2007 [cit. 2022-06-06]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/foemn9/>. Disertační práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta. Vedoucí práce doc. JUDr. Karel Schelle, CSc.
- FAJNOR, V. – ZÁTURECKÝ, A. *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a podkarpatskej Rusi*, III. vydanie pôvodného diela. Šamorín: Heuréka, 1998. 600 s. ISBN 80-967653-4-5

- KOVÁČ, M. *Kde sú hranice medzi určením vlastníckeho práva a jeho obmedzením?* In Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum – Vlastník pozemku ako subjekt administratívno-právnych vzťahov, 2022, s.139-145.
- KOVÁČ, M. *Glosa: Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 8 Cdo 17/2019 z 30. 11. 2020.* In Súkromné právo, č. 2, 2021, s. 73-76. ISSN 1339-8652.
- KOVÁČ, M. *Dve línie v rozhodovacej činnosti súdov v otázke náhrady za vecné bremená zriadené podľa § 4 z. č. 66/2009 Z.z. o niektorých opatreniach pri majetkovoprávnom usporiadaní pozemkov pod stavbami, ktoré prešli z vlastníctva štátu na obce a vyššie územné celky.* In Zborník z vedeckej konferencie doktorandov a školiteľov právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, 2021.
- KOVÁČ, M. *Určenie obsahu vlastníckeho práva ako obmedzenie vlastníctva práva?* In Zborníku z vedeckej konferencie doktorandov a školiteľov právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, 2022.
- KUČERA, B. *Problém vyvlastnění v právu mezinárodním.* Právnik, 1929, 1929, roč. 68.
- LUBY, Š. *Základy všeobecného súkromného práva*, III. vydanie pôvodného diela. Šamorín: Heuréka, 2002. 287 s. ISBN 80-89122-00-0
- TRUNEČEK, J. *Věcná břemena s veřejnoprávním prvkem.* Praha: Leges, 2016, 136s. ISBN 978-80-87212-37-0.
- WAGNEROVÁ, E. et al. *Listina základních práv a svobod, Komentář.* [online]. Praha: Nakladatelství Wolters Kluwer, 2012. 932 s. [cit. 2022.03.22.] Dostupné na internete: https://www.smarteca.cz/myreader/8573_20120301_0?fileName=Text%2FFlow_1.html&location=pi-3&publicationDetailsItem=SystematicIndex . ISBN 978-80-7357-856-5.
- ZAKOUŘILOVÁ, K. *Přechod práv a povinností ze služebnosti při změně osoby oprávněného či povinného.* [online]. Epravo.cz, 2020 [cit. 2023.05.31.] Dostupné na: <https://www.epravo.cz/top/clanky/prechod-prav-a-povinnosti-ze-sluzebnosti-pri-zmene-osoby-opravneneho-ci-povinneho-111807.html>

**(NE)ODPOROVATEĽNOSŤ DOHODY O VYPORIADANÍ
BEZPODIELOVÉHO SPOLUVLASTNÍCTVA MANŽELOV
SCHVÁLENEJ FORMOU SÚDNEHO ZMIERU¹**

**THE POSSIBILITY FOR A CREDITOR TO SUE IN COURT FOR AN
AGREEMENT ON THE SETTLEMENT OF MARITAL PROPERTY
AGREED IN THE FORM OF A COURT SETTLEMENT**

Mgr. Michaela Sklenárová

doktorandský študijný program: občianske právo

Právnická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave

Katedra obchodného a občianskeho práva

michaelasklenar.111@gmail.com

Abstrakt: Manželský zväzok je neoddeliteľne spojený so vznikom osobitnej formy spoluvlastníctva, a to bezpodielového spoluvlastníctva manželov. Všeobecne možno povedať, že tam, kde niečo končí, naopak vždy niečo iné začína. A teda tam, kde sa manželstvo končí, začína potreba vyporiadať majetok, ktorý manželia počas trvania manželstva nadobudli. V prípade, ak sa manželia na vyporiadaní nedohodnú, často ich to privedie až do štádia súdneho sporu. Súdny spor môže ale skončiť alternatívnym spôsobom, a teda inak ako meritórnym rozhodnutím súdu, a to súdnym zmiernom. Čo však v prípade, ak manželia predložia súdu zmier, ktorý ukracuje veriteľa?

Kľúčové slová: bezpodielové spoluvlastníctvo manželov, zmier, odporovateľnosť, právny úkon

Abstract: Marital union is inseparably linked to the creation of a special form of community of property, namely the marital property. In general, it can be said that where one thing ends the other always begins. Thus, where the marriage ends, the need to settle the property acquired by the spouses during the marriage begins. If the spouses do not agree on a settlement, this often leads them to court. However, litigation may end in an alternative way, other than by a court's decision on the merits, i.e. by court settlement. But what if the spouses present the court with a settlement that steals from the creditor?

Keywords: marital property, settlement agreement, opposed legal action, legal act

¹ Článok bol vypracovaný v rámci riešenia grantového projektu APVV-20-0171 "Konkurencia nárokov z deliktov a kvázideliktov v mimozmluvných vzťahoch a na pomedzí zmluvného a vecného práva".

ÚVOD

Manželstvo je v našej spoločnosti frekventovaným zväzkom. Jedným z najzásadnejších dôsledkov uzavretia manželstva je vznik osobitného režimu vlastníctva majetku, a to bezpodielového spoluvlastníctva manželov (ďalej aj ako „BSM“). Ide o formu majetkového spoločenstva, ktorej vznik je spätý so vznikom manželstva. Pojmovým znakom tejto osobitej formy spoluvlastníctva je predovšetkým bezpodielovosť, ktorá vyjadruje, že miera účasti manželov na spoločnom majetku nie je vyjadrená podielmi ako v prípade podielového spoluvlastníctva. Každý z manželov má vlastnícke právo k celej veci v bezpodielovom spoluvlastníctve a obmedzený je rovnakým právom druhého manžela. Trvanie bezpodielového spoluvlastníctva manželov je zásadne, až na výnimky,² viazané na dobu trvania manželstva.

Zánikom manželstva zanikne i bezpodielové spoluvlastníctvo manželov, a teda tam, kde niečo končí, naopak niečo iné začína. Inými slovami, tam, kde zaniká bezpodielové spoluvlastníctvo manželov, začína rásť potreba manželov vyporiadať masu majetku tvoriacu BSM. Môže však nastať situácia, pri ktorej sa manželia nedohodnú v stanovenej trojročnej lehote, ich spor sa presunie pred súd a tam následne ukrátiť veriteľa dohodou schválenou formou súdneho zmiernu? Kladná odpoveď na túto otázku nás pomerne rýchlo nasmeruje na ďalšiu, ktorá je hlavnou témou tohto príspevku, a tou je: Môže veriteľ takejto dohode manželov o vyporiadaní BSM schválenej formou súdneho zmiernu úspešne odporovať?

1 SPÔSOBY VYPORIADANIA BEZPODIELOVÉHO SPOLUVLASTNÍCTVA MANŽELOV

1.1 Preferencia mimosúdnej dohody o vyporiadaní bezpodielového spoluvlastníctva manželov

Zo samotného znenia Občianskeho zákonníka možno usúdiť, že prioritovaným spôsobom vyporiadania bezpodielového spoluvlastníctva manželov je práve mimosúdna dohoda. Tento záver možno vyvodiť z ustanovení § 149 ods. 2 a 3 Občianskeho zákonníka, ktoré hovoria, že ak dôjde k vyporiadaniu dohodou, sú manželia povinní vydať si na požiadanie písomné potvrdenie o tom, ako sa vyporiadali. V opačnom prípade, teda ak sa vyporiadanie nevykoná dohodou, vykoná ho na návrh niektorého z manželov súd. Možnosť mimosúdnej dohody pre manželov však nie je časovo neobmedzená.³

Občiansky zákonník ako návod pri usporiadaní vzťahov uvádza v ustanovení § 150 Občianskeho zákonníka aj zásady, ktorými by sa mali manželia pri vyporiadaní BSM riadiť.⁴

² Napríklad ustanovenie § 148 ods. 2 Občianskeho zákonníka (ďalej len ako „OZ“) aplikujúce dobré mravy alebo podnikateľská činnosť jedného z manželov podľa § 148a ods. 2 Občianskeho zákonníka. Prípadne uložením trestu prepadnutia majetku alebo vyhlásením konkurzu na majetok dlžníka – manžela.

³ Vid' § 149 ods. 4 OZ.

⁴ Pri vyporiadaní sa vychádza z toho, že podiely oboch manželov sú rovnaké. Každý z manželov je oprávnený požadovať, aby sa mu uhradilo, čo zo svojho vynaložil na spoločný majetok, a je povinný nahradiť, čo sa zo spoločného majetku vynaložilo na jeho ostatný majetok. Medzi ďalšie kritériá možno zaradiť potreby maloletých detí, to, ako sa každý z manželov staral o rodinu, i to, ako sa kto zaslúžil o nadobudnutie a udržanie spoločných vecí. Totožne je potrebné vziať zreteľ aj starostlivosť o deti a obstarávanie spoločnej domácnosti.

Ako si uvedieme nižšie v texte, pojem „návod“ nepoužívame náhodou, ale zámerne. Každopádne veľmi dôležité miesto v tejto dohode (vlastne ako v každej) má zmluvná voľnosť strán.

1.2 Súdny zmier ako alternatívny spôsob oproti autoritatívnemu rozsudku súdu

Ako predpokladá aj § 149 ods. 3 Občianskeho zákonníka, ak sa vyporiadanie nevykoná dohodou, vykoná ho na návrh niektorého z manželov súd. Nie je však vylúčené, že manželia budú chcieť uzatvoriť dohodu aj počas prebiehajúceho súdneho sporu. Manželia sa môžu rozhodnúť ukončiť súdny spor viacerými dostupnými spôsobmi. Jednak môžu už počas trvania súdneho sporu dohodu uzatvoriť mimosúdne a následne žalobca v zmysle dohody a mimosúdneho urovnania vykoná späťvzatie žaloby alebo sa manželia dohodnú, že svoju dohodu takpovediac „spečatia“ pred súdom formou súdneho zmieru. Ako každý iný spor, aj spor o vyporiadanie bezpodielového spoluvlastníctva manželov možno skončiť súdnym zmirom.

Viaceré ustanovenia CSP, resp. už samotné články,⁵ nám bez pochybností napovedajú, že súd sa má v prvom rade vždy pokúsiť o zmierlivé vyriešenie veci. Števíček však trefne poukazuje na to, že túto povinnosť treba v prvom rade vnímať tak, že je na posúdení každého sudcu prejednávajúceho právny konflikt vybadať, kedy sú strany náchylné na uzavretie zmieru a kedy naopak nie. Nemá ísť o formalizovanú povinnosť, „ktorú je potrebné splniť pred ďalšími procesnými štádiami, ale naopak má byť istým prerogatívom súdu ako priorizovaného orgánu ochrany práva, z pozície svojej prirodzenej autority poskytnúť stranám nestranný pohľad na ich vec a predvídateľne formulovať svoj právny názor tak, aby strany mali reálnu možnosť zvážiť efektivitu ďalšieho postupu v konaní“.⁶

Čo však súdny zmier vo svojom ponímaní znamená pre strany sporu? V prvom rade základom každého súdneho zmieru je hmotnoprávna dohoda. Základný hmotnoprávny aspekt toho zmieru je teda logicky ten, že ide o dohodu, ktorá pramení v hmotnom práve. Naopak, procesný aspekt spočíva v tom, že zmier predstavuje surogát (náhradu) rozsudku súdu. Schvaľovanie zmieru nie je rozhodovaním vo veci samej, o ktorej súd rozhoduje rozsudkom. Medzi sporovými stranami sa tak doslova v tejto súvislosti hovorí o „odprataní“ sporu.⁷

Zmier slúži ako náhrada meritórneho a autoritatívneho výroku súdu. Súd tak v tomto prípade plní inú procesnú pozíciu. Upúšťa od autoritatívneho stanovenia práv a povinností sporových strán. Jeho kľúčovou úlohou vyplývajúcou z ustanovenia § 148 ods. 2 CSP je posúdiť súlad predloženého znenia zmieru (dohody) s hmotným právom. S touto pozíciou súdu korelujú aj odlišné pojmy používané vo výrokovej časti uznesenia o schválení súdneho zmieru. Samotná formulácia výrokovej časti súdom schváleného zmieru tak zodpovedá hmotnoprávnej povahe tohto úkonu. Používajú sa napríklad pojmy „zaväzuje“ oproti „je povinný“ a pod. Ďalší odlišný aspekt od autoritatívneho rozhodnutia súdu možno vidieť aj v tom, že proti uzneseniu

⁵ Čl. 7 ods. 2 CSP alebo § 148 ods. 2, druhá veta, či § 170 ods. 2. Taktiež § 179 ods. 2 CSP.

⁶ ŠTEVČEK, M. In.: ŠTEVČEK, M. a kol. Civilný sporový poriadok, 2. vydanie. Praha : C. H. Beck, 2022, str. 603.

⁷ Tamže, s. 605.

o schválení súdneho zmiereu nie je prípustné odvolanie. Možno uzavrieť, že strany sporu predsa prišli samé a z vlastnej iniciatívy so svojim návrhom dohody, teda s návrhom toho, ako chcú svoje vzťahy vzájomne usporiadať, a preto zachovanie opravného prostriedku by bolo proti logike a podstate tohto inštitútu.⁸

Frekventovanou a opodstatnenou otázkou je aj to, či schválený súdny zmier zakladá prekážku *rei iudicatae*. V tejto otázke existuje rozkol. Ako si ukážeme pri ďalších kapitolách tohto príspevku, pri samotnej možnosti odporovateľnosti súdna prax dospieva skôr k záveru, že ide o prekážku *rei iudicatea*. No existujú aj názory, ktoré sa prikláňajú k opačnému záveru, a to, že v prípade súdneho zmiereu neexistuje „*vec rozsúdená*“ ako pri klasickom rozsudku, ale len „*vec dohodnutá*“ sporovými stranami, ktorá bola súdom posúdená ako súladná s hmotným právom.⁹ Táto argumentácia spočíva predovšetkým na tvrdení, že existencia takéhoto uznesenia, ktoré nie je meritórnym rozhodnutím, nemôže zakladať účinky *rei iudicatae*, ale naopak, existencia dohody (t. j. zmluvy ako hmotnoprávneho úkonu) má zakladať prekážku *rei transactae*,¹⁰ pričom preukázanie tejto dohody (ako pri iných zmluvách) má byť ponechané primárne na aktivite samotných sporových strán.¹¹ Pri tejto námietke tak konanie nemá byť zastavené, ako pri klasickej prekážke veci rozsúdenej,¹² ale sudca má vec rozhodnúť zamietavým rozsudkom.

2 ČO POSUDZUJE SÚD PRI SCHVAĽOVANÍ ZMIERU V KONANIACH O VYPORIADANÍ BEZPODIELOVÉHO SPOLUVLASTNÍCTVA MANŽELOV?

2.1 Súčasný prístup rozhodovacej súdnej praxe k predloženým zmierom o vyporiadaní BSM

V súčasnej súdnej praxi možno badať dva trendy v posudzovaní predloženej dohody strán sporu, ktorá má prejsť korekčným mechanizmom súdu, a to posúdením súladu jej obsahu s hmotným právom.

Prvá názorová koncepcia (možno konštatovať, že aj väčšinová) sa vyznačuje skôr „plytším“ spôsobom posudzovania súladnosti obsahu predloženej dohody s hmotným právom. Sústreď sa predovšetkým na zmluvnú voľnosť strán, pričom táto má prednosť aj v prípade, ak nerešpektuje zásady uvedené v § 150 OZ. Jednoducho povedané, do prvej skupiny možno zaradiť kolektív súdov, ktoré pri posudzovaní súladnosti dohody

⁸ Števíček uvádza aj to, že schváleným zmierom nemusí súd vyčerpať celý predmet konania. Vzhľadom na charakter zmiereu ako dominantne hmotnoprávneho úkonu sporových strán pripúšťa i to, aby sa strany dohodli aj na tom, čo nebolo pôvodne obsiahnuté v predmete konania, prípadne uzavreli tzv. podmienený zmier. Viac v ŠTEVČEK, M. In.: ŠTEVČEK, M. a kol. Civilný sporový poriadok, 2. vydanie, 2022. Praha : C. H. Beck, 2022, str. 603 a nasl.

⁹ ŠTEVČEK, M. In.: ŠTEVČEK, M. a kol. Civilný sporový poriadok, 2. vydanie. Praha : C. H. Beck, 2022, str. 609.

¹⁰ To znamená, že nedôjde k zastaveniu konania bez preskúmania merita sporu, ako je tomu v prípade *rei iudicatae* podľa § 230 CSP, ale vec môže byť „iba“ zamietnutá po riadnom preskúmaní predmetu sporu, ktoré prechádzalo zamietnutiu.

¹¹ ŠTEVČEK, M. In.: ŠTEVČEK, M. a kol. Civilný sporový poriadok, 2. vydanie. Praha : C. H. Beck, 2022, str. 609.

¹² Vid' § 230 CSP.

s hmotným právom kladú na piedestál zmluvnú voľnosť účastníkov dohody. Táto zmluvná voľnosť má následne prednosť aj pred inými kritériami¹³ uvedenými v zákone, rešpektujúc však základné atribúty právneho úkonu (§ 37 OZ a nasl.). Ako príklad možno uviesť uznesenie Okresného súdu Žilina zo dňa 26. augusta 2021, sp. Zn. 2Pc/3/2016, ktorý túto myšlienku podporuje argumentáciou, „že je potrebné rešpektovať vôľu strán sporu, ktoré sú ochotné uzavrieť dohodu týkajúcu sa aj vyporiadania jednotlivých vecí, resp. časti majetku patriaceho do BSM, a to bez ohľadu na zásady uvedené v § 150 Občianskeho zákonníka“.

Opodstatnenosť takejto formy prieskumu predloženej dohody súdy okrem iného opierajú o to, že zmluvná voľnosť je v tomto prípade natoľko dôležitá, že ani nerešpektovanie zásad uvedených v § 150 OZ neznamena neplatnosť posudzovanej dohody a ak právny úkon spĺňa všetky ostatné podstatné predpoklady pre jeho platnosť (§ 37 a nasl. OZ), na prísnom reflektovaní § 150 OZ nie je dôvod trvať.¹⁴

Do druhej, menšinovej, koncepcie možno zaradiť súdy, ktoré pri posudzovaní súladnosti predloženej dohody s hmotným právom preferujú „hlbší“ prieskum, a to vrátane zohľadnenia, či boli rešpektované zásady uvedené v § 150 OZ. Príkladom je uznesenie Okresného súdu Humenné zo dňa 24. septembra 2021, sp. Zn. 6C/43/2020, kde „Súd schválil zmier, ktorý strany sporu uzatvorili, lebo bol uzatvorený v konaní o vyporiadanie bezpodielového spoluvlastníctva manželov a zodpovedá princípom § 150 Občianskeho zákonníka.“

2.2 Musí predložený zmier kopírovať zásady uvedené v § 150 Občianskeho zákonníka?

V nadväznosti na vyššie uvedenú rozhodovaciu súdnu prax je zrejmé, že táto nie je jednotná. Na jednej strane súdy uprednostňujú zmluvnú voľnosť strán dohody pred zásadami uvedenými v § 150 OZ, zohľadňujúc iba kogentné ustanovenia hmotného práva, predovšetkým o náležitostiach platnosti právnych úkonov (viď ust. § 37 a nasl. OZ).¹⁵ Na strane druhej niektoré súdy komplexne zohľadňujú ako kogentné ustanovenia, tak aj dodržania zásad v zmysle § 150 OZ.

Ako dôležité je však zohľadňovanie zásad podľa § 150 OZ pri schvaľovaní súdneho zmiere? Fabianová uvádza, že aj pre zmier o vyporiadani bezpodielového spoluvlastníctva manželov schválený súdom platia hľadiská určené v ustanovení § 150 OZ, ako aj požiadavka komplexného usporiadania všetkých majetkových vzťahov strán, vrátane pohľadávok a dlhov,

¹³ Viď § 150 OZ.

¹⁴ K tomu pozri napríklad Uznesenie Okresného súdu Trenčín zo dňa 21. septembra 2021, sp. zn. 11PC/4/2016. „Uzavretý súdny zmier v konaní o vyporiadani spoločného majetku strán sporu je v súlade so zákonom, nakoľko vyporiadanie bezpodielového spoluvlastníctva dohodou nemusí nutne rešpektovať rovnosť podielov, tzv. princíp parity ako základnej zásady pre vykonanie vyporiadania bezpodielového spoluvlastníctva (§ 150 Občianskeho zákonníka), a pretože bol zmier uzavretý v súlade s právnymi predpismi a hmotným právom, vrátane trov konania, rešpektoval súd vôľu strán a rozhodol tak, ako je uvedené vo výrokovej časti tohto uznesenia a súdny zmier schválil.“

¹⁵ Pozri aj uznesenie Okresného súdu Trnava zo dňa 16. januára 2013, sp. zn. 18C/168/2011, kde „Takto uzavretý súdny zmier v konaní o vyporiadani spoločného majetku účastníkov konania je v súlade so zákonom, nakoľko vyporiadanie bezpodielového spoluvlastníctva dohodou nemusí nutne rešpektovať rovnosť podielov, tzv. princíp parity, ako základnej zásady pre vykonanie vyporiadania bezpodielového spoluvlastníctva (§ 150 Občianskeho zákonníka), a pretože bol zmier uzavretý v súlade s právnymi predpismi a hmotným právom, rešpektoval súd vôľu strán a rozhodol tak, ako je uvedené vo výroku I. uznesenia a súdny zmier schválil.“

ktoré vznikli za trvania bezpodielového spoluvlastníctva.¹⁶ Fabianová tak preferuje tzv. „širší“ prieskum predloženej dohody. Naopak Števček tvrdí, že súd neschváli dohodu sporových strán iba vo výnimočných prípadoch. Pôjde predovšetkým o porušenie kogentných ustanovení hmotného práva, predovšetkým o náležitostiach platnosti právnych úkonov (ust. § 37 a nasl. OZ). Števček je tak zástancom práve tzv. „užšieho“ skúmania predloženého zmiernu, kde podľa jeho názoru súd dohodu sporových strán nemôže neschváliť, ak dohoda hmotnému právu neodporuje. *„Inak povedané, súd posudzuje iba a výlučne toto kritérium, nie napríklad výhodnosť či nevýhodnosť uzavretej dohody, pretože by porušil princíp rovnosti zbraní.“*¹⁷

Podľa nášho názoru je dôležité zmieniť, že samotné zásady a ich vyjadrenie majú svoj základ v hmotnom práve, a to v § 149 ods. 1 a § 150 OZ. Súd preto podľa nášho názoru nepostupuje nesprávne, ak dohodu „prešetrí“ komplexne, a to aj z hľadiska základných zásad pre vyporiadanie BSM. Veď napokon týmto výpočtom hľadísk uvedených v § 150 OZ je možné podľa okolností konkrétneho prípadu zohľadniť rôzne skutočnosti, ktoré môžu a často aj ovplyvňujú samotný finálny spôsob vyporiadania, a to aj v prípade, keď nie sú všetky v zákone výslovne uvedené, keďže ide o demonštratívny výpočet hľadísk.¹⁸

V tomto prípade však stále hovoríme o možnosti súdu preskúmať či prešetriť predloženú dohodu. Od tejto skutočnosti je ale nevyhnutné odlišiť prípadnú možnosť súdu upraviť obsah predloženej dohody a tým ovplyvniť jej znenie, čo je však problematika z iného súdka.

2.3 Ako dokáže súd ovplyvniť znenie predloženej dohody a zachovanie možnosti veriteľa odporovať právnomu úkonu podľa § 42 a nasl. Občianskeho zákonníka

Pri rozhodovaní o (ne)zachovaní práva veriteľa odporovať v zmysle § 42 a nasl. OZ dohode o vyporiadaní BSM schválenej formou súdneho zmiernu je podľa nášho názoru kľúčovou skutočnosť, akým spôsobom a v akom rozsahu môže súd vôbec preskúmať a zohľadniť dopad predloženej dohody na prípadného veriteľa jej účastníkov (zmluvných strán) – teda manželov. Ak by bol tento spôsob preskúmania a následného ovplyvnenia obsahu dohody zo strany súdu široký a súd by mal tak možnosť ovplyvniť obsah tejto dohody v prospech prípadného veriteľa a tým ho chrániť zodpovedajúcim a primeraným spôsobom pred prípadným či už úmyselným alebo neúmyselným ukrátením, je logické, že následné zachovanie možnosti odporovateľnosti (§ 42 OZ a nasl.) by nebolo opodstatnené a najmä hospodárne. Prečo však súd takúto možnosť širšieho prieskumu a ovplyvnenia znenia predloženej dohody v súčasnosti nemá je možné zhrnúť v nasledovných bodoch.

2.3.1 Povaha inštitútu súdneho zmiernu a s tým súvisiaci úzky prieskum predloženej dohody

¹⁶ FABIANOVÁ, Z. In.: ŠTEVČEK, M. a kol. Občiansky zákonník I. § 1 – 450. Komentár. Praha : C. H. Beck, 2019, str. 1207.

¹⁷ ŠTEVČEK, M. In.: ŠTEVČEK, M. a kol. Civilný sporový poriadok, 2. vydanie. Praha : C. H. Beck, 2022, str. 605. K tomu pozri napríklad aj uznesenie Okresného súdu Liptovský Mikuláš zo dňa 27. septembra 2021, sp. zn. 21C/6/2019.

¹⁸ K tomu pozri aj FABIANOVÁ, Z. In.: ŠTEVČEK, M. a kol. Občiansky zákonník I. § 1 – 450. Komentár. Praha : C. H. Beck, 2019, str. 1234.

Ako sme uviedli už v prechádzajúcej časti tohto príspevku, prieskum predloženej dohody by sa mal podľa názorovej väčšiny¹⁹ primárne sústrediť len na kogentné ustanovenia hmotného práva, predovšetkým na náležitosti platnosti právnych úkonov (porovnaj ust. § 37 a nasl. OZ), rešpektujúc zmluvnú voľnosť strán. Tomuto rozsahu kontroly napokon zodpovedá aj samotná podstata zmiernu ako procesného inštitútu, ktorý nahrádza autoritatívne rozhodnutie súdu a stavia sudcu do inej procesnej pozície, ktorá spočíva len na posudzovaní súladu obsahu dohody s hmotným právom. Súdny zmiernu je vo svojej podstate alternatívnym riešením súdneho sporu, pri ktorom súd dohodu sporových strán nemôže neschváliť, ak dohoda hmotnému právu neodporuje. Súd neskúma výhodnosť či nevýhodnosť uzavretej dohody, pretože by porušil princíp rovnosti zbraní.²⁰ Súd tak musí rešpektovať vôľu zmluvných strán, ktoré sa rozhodli uzatvoriť medzi sebou dohodu a túto uprednostňujú pred autoritatívnym rozhodnutím súdu. Týmto spôsobom sa tak rozhodnú svoj vzájomný spor ukončiť a odsunúť ho z „územia sporového súdneho procesu“.

Ako už bolo uvedené, stretne sa s názormi, že súd by sa mal aj pri schvaľovaní súdneho zmiernu riadiť podľa zásad uvedených v § 150 OZ.²¹ Zastávame názor, že na skúmaní predloženého zmiernu cez zásady § 150 OZ nie je nič nesprávne. Otázne však je, či môže súd sporovým stranám predložený zmiernu takpovediac „vrátiť“ z dôvodu, že sa týmito zásadami pri tvorbe dohody neriadili. Odpoveď je nie. K argumentu týkajúcemu sa užšieho súdneho prieskumu zmiernu, ktorý vyplýva zo samotnej podstaty procesného inštitútu súdneho zmiernu ako takého, možno pridať aj ďalšie argumenty. Už skôr sme v predloženej texte spomenuli pri zásadách uvedených v § 150 OZ výraz „návod“. Tento pojem však nepoužívame náhodou a má svoje opodstatnenie. Aj keď je dôležitosť ustanovenia § 150 OZ nesporná a svoje uplatnenie nachádza ťažiskovo pri autoritatívnom vypořadání BSM súdom, považuje sa toto ustanovenie za dispozitívne.²² Súdna prax nevyklučuje, aby jeden z manželov nadobudol pri vypořadání BSM väčší podiel majetku ako ten druhý, prípadne aby druhý nezískal zo spoločného majetku nič.²³ Ani takýto spôsob vypořadání BSM v rámci zmluvnej voľnosti strán dohody však nie

¹⁹ Pozri podkapitolu 2.1 a 2.2 tohto príspevku.

²⁰ ŠTEVČEK, M. In.: ŠTEVČEK, M. a kol. Civilný sporový poriadok. Komentár. Praha : C. H. Beck, 2022, str. 605. Pozri aj uznesenie Okresného súdu Liptovský Mikuláš zo dňa 27. septembra 2021, sp. zn. 21C/6/2019, kde „V súlade s citovanými právnymi ustanoveniami súd schválil stranami sporu predložený zmiernu, ktorý strany sporu navrhli súdu schváliť, nakoľko tento zmiernu ako hmotnoprávna dohoda strán sporu nebol v rozpore so všeobecne záväznými právnymi predpismi. Súd v prípade schválenia zmiernu nestanovuje autoritatívne práva a povinnosti sporových strán, ale len posudzuje súlad uzavretej dohody s hmotným právom (najmä z hľadiska prípadnej neplatnosti právneho úkonu – zmiernu podľa § 37 a nasl. Občianskeho zákonníka a pod.). Súd posudzuje výlučne toto kritérium, a nie napríklad výhodnosť či nevýhodnosť uzavretej dohody (zmiernu), pretože by tým porušil princíp rovnosti zbraní.“

²¹ FABIANOVÁ, Z. In.: ŠTEVČEK, M. a kol. Občiansky zákonník I. § 1 – 450. Komentár. Praha : C. H. Beck, 2019, str. 1207.

²² Tamže, str. 1193. „Ustanovenie § 150 OZ nie je ustanovením kogentným, zmluvné strany sa preto v dohode o vypořadání môžu od tohto ustanovenia odchýliť (ide o dispozitívnu právnú normu).“ Oproti tomu existuje ale aj opačný názor. Pozri rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR zo dňa 28. júla 2005, sp. zn. 22 Cdo 1052/2004: „Ustanovení § 150 ObčZ, které upravuje vypořadání bezpodílového spoluvlastnictví manželů, je kogentní povahy; to znamená, že soud se nemůže od této úpravy odchýliť. Při vypořadání je proto každý z manželů povinen nahradit, co ze společného bylo vynaloženo na jeho ostatní majetek.“

²³ Pozri rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR, sp. zn. 22 Cdo 726/1999, zo dňa 31. júla 2000. „Podle uvedeného ustanovení se postupuje při vypořadání BSM soudem i dohodou účastníků; pokud je BSM vypořadáno dohodou,

je bezbrehý a je nutné rešpektovať dobré mravy ako základný predpoklad platnosti právneho úkonu (§ 39 OZ),²⁴ ako aj ostatné predpoklady platnosti právneho úkonu ako takého (§ 37 a nasl. OZ). Vyššie uvedené závery tak majú spoločný základ a pramena predovšetkým zo skutočnosti, že pri dohode o vyporiadaní BSM je nutné rešpektovať zmluvnú voľnosť strán. Pri uzatváraní dohody o vyporiadaní BSM sa tak uplatní dispozitívna voľnosť účastníkov a pokiaľ tento úkon rešpektuje všetky povinné náležitosti právneho úkonu potrebné pre jeho platnosť, je nevyhnutné ho bez ďalšieho považovať za platný.²⁵ Dohody mimo parity spomínanej v § 150 OZ sú časté predovšetkým v prípadoch, kedy majú manželia zhodne za to, že rozdelením alebo vyporiadaním spoločných vecí medzi nimi nedošlo k hodnotovej nerovnosti, vzniknutá nerovnosť nie je podstatná alebo predmetné „nerovné“ rozdelenie považujú zo svojho subjektívneho pohľadu za spravodlivé a sú s ním uzrozmene. Koniec koncov tak napriek tomu, že OZ odkazuje na používanie týchto zásad,²⁶ tieto môžu byť účastníkmi dohody s použitím zmluvnej voľnosti modifikované, potlačené a nakoniec v istých prípadoch aj celkom vylúčené.

2.3.2 Dopytovacie oprávnenie súdu a zhodné tvrdenia strán sporu

V zmysle § 150 ods. 2 CSP má súd možnosť na zistenie podstatných a rozhodujúcich skutočností požiadať strany sporu o ďalšie skutkové tvrdenia. Ak by tak chcel byť súd aktívny a v predloženej dohode by badal značný, resp. bezdôvodný nesúlads vo forme vyporiadania mimo princípu parity, resp. zásad uvedených v § 150 OZ, mohol by využiť vyššie uvedené oprávnenie. Ani toto oprávnenie však nevyvracia povinnosť súdu schváliť dohodu, ak neodporuje hmotné právo.

Ak sa však strany sporu dohodnú na zhodnom postupe, súd by dopytovacie oprávnenie použil len márne a bez výsledku, a to najmä ak by strany sporu koordinovane uvádzali zhodné tvrdenia. Takýto postup strán sporu sa dá dokonca s veľkou pravdepodobnosťou aj predpokladať, nakoľko strany predkladajú súdu svoju vlastnú dohodu a je v ich záujme, aby táto bola súdom čím skôr aj schválená. Zhodné tvrdenia strán sporu majú napokon aj svoje osobitné vyjadrenie v § 151 ods. 1 CSP, kde skutkové tvrdenia strany, ktoré protistrana

uplatní se při jejím uzavírání dispozitivní i volnost účastníků občanskoprávních vztahů. Proto dohoda o vypořádání BSM, kterou jeden z účastníků nabude podstatně menší podíl, případně se mu nedostane ničeho, není neplatná pro rozpor s § 150 obč. zák.“ Prípadne aj rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR, sp. zn. 22 Cdo 1283/2003, zo dňa 09. septembra 2003.

²⁴ V tomto kontexte sa zaoberal zaujímavým prípadom aj Najvyšší súd Českej republiky, a to v rozhodnutí zo dňa 03.05.2011, sp. zn. 22 Cdo 141/2009. Za absolútne neplatnú pre rozpor s dobrými mravmi bola považovaná dohoda o vyporiadaní bezpodielového spoluvlastníctva, v zmysle ktorej jeden z manželov získal všetky spoločné aktíva predstavujúce značný majetok, pričom druhý manžel prevzal všetky spoločné pasíva a logicky mu nezostal ani žiaden majetok, ktorý by mohol použiť na prípadnú úhradu prevzatých dlhov. „Podle názoru dovolacího soudu se takováto dohoda žalovaných již dobrým mravům přičí a ani s ohledem na zásadu smluvní volnosti ji nelze vzhledem k zadluženosti žalovaného akceptovat. Není-li zjištěn důvod ospravedlňující uzavření takové dohody, podle níž jeden z účastníků získává všechna aktiva, zatímco druhý jen pasiva, zvláště je-li zřejmé, že nemá, z čeho by společně či jen své dluhy uhradil, jde o dohodu podle § 39 obč. zák. absolutně neplatnou.“

²⁵ Fabianová dokonca nevyklučuje ani možnosť vzdania sa práva na vyrovnanie podielov v zmysle § 574 ods. 1 OZ. Pokiaľ by dohoda ukracovala uspokojenie vymáhateľnej pohľadávky veriteľa, rovnako pripúšťa aj odporovateľnosť za podmienok uvedených v § 42a a nasl. OZ. FABIANOVÁ, Z. In.: ŠTEVČEK, M. a kol. Občiansky zákonník I. § 1 – 450. Komentár. Praha : C. H. Beck, 2019, str. 1193.

²⁶ § 149 ods. 1 OZ

výslovne nepoprela, sa považujú za nesporné. Možno tak uzavrieť, že ak strany sporu chcú dosiahnuť výsledok zamýšľaný v predloženej dohode (napríklad ukrátenie veriteľa) a na tento účel súdu poskytujú zhodné tvrdenia, dopytovacie oprávnenie súdu sa zdá byť v tomto ohľade viac než márne a bez efektu.²⁷ Berúc do úvahy prejednací princíp²⁸ a s ním súvisiacu tzv. formálnu pravdu, ako aj skutočnosť, že ak je navrhovaný zmier v súlade s právnymi predpismi, súd ho v zmysle ustanovenia § 148 ods. 2 CSP *a contrario* schváli vždy, je nevyhnutné ustáliť záver, že dopytovacie oprávnenie súdu nie je schopné zabrániť účelnému uzavretiu dohody (súdneho zmiernu) ukracujúcej veriteľa strán sporu.

2.3.3 Zneužitie práva

V kontexte uvedeného, najmä pri takpovediac úmyselnom uzavretí súdneho zmiernu za účelom ukrátenia veriteľa, nám takmer okamžite napadne myšlienka signalizujúca zneužitie práva. Zneužitie práva je známym pojmom a jeho účelom je predovšetkým neposkytovať ochranu tomu, kto chce svoje práva nekalo zneužiť vo svoj prospech a na úkor druhého. Problém pri možnom odmietnutí schválenia zmiernu, ktorý ukracuje veriteľa, však nastáva vtedy, keď sa zameriame na druhú vetu čl. 5 CSP. Tá totiž hovorí, že súd môže v rozsahu ustanovenom v tomto zákone odmietnuť a sankcionovať procesné úkony, ktoré celkom zjavne slúžia na zneužitie práva alebo na svojvoľné a bezúspešné uplatňovanie alebo bránenie práva, alebo vedú k nedôvodným prieťahom v konaní. Inými slovami, súd môže sankcionovať takéto úkony iba v rozsahu ustanovenom v tomto zákone, teda iba tam, kde zákon sankciu vyslovene uvádza. Takýto druh sankcie možno nájsť napríklad pri šikanóznej alebo zjavne bezdôvodnej námietke zaujatosti.²⁹ To sa však o „plánovanom“ zmiernu, uzavretom za účelom ukrátiť veriteľa, nedá povedať. Sankciu pri takomto postupe strán sporu by sme hľadali len márne.

Ako praktický prípad možno uviesť uznesenie Okresného súdu Žilina zo dňa 23.02.2023, sp. zn. 6C/75/2017.³⁰ Výroková časť uznesenia okrem iného hovorí, že hnutelné veci, ktoré označila žalovaná v podaní „vyčíslenie zariadenia bytu“ a ktoré je prílohou tohto znenia zmiernu, pripadajú do výlučného vlastníctva žalobcu. Z daného prípadu tak vyplýva, že žalovaná zostavila zoznam hnutelných vecí a tieto hnutelné veci sama očividne aj ocenila. Vidíme, že súd takýto zmier schválil. Predstavme si, že žalovaná by teraz za účelom prípadného ukrátenia veriteľa veci značne nadhodnotila, prípadne by do zoznamu zaradila veci aj také, ktoré ani

²⁷ Takýmto spôsobom súd nevie zistiť napríklad tzv. „súkromných“ veriteľov strán sporu. Pozri aj MOLNÁR, P., KUŠNÍRIKOVÁ, M. K odporovateľnosti súdom schválenej dohody o vyporiadaní BSM. In: Bulletin slovenskej advokácie, č. 1, ročník 2023. s. 19.

²⁸ Súd môže prípadne využiť ešte § 185 ods. 2 CSP (tzv. materiálny korektív prejednacej zásady), kde súd môže aj bez návrhu vykonať dôkaz, ktorý vyplýva z verejných registrov a zoznamov, ak tieto registre alebo zoznamy nasvedčujú, že skutkové tvrdenia strán sú v rozpore so skutočnosťou; iné dôkazy bez návrhu nevykoná, ak tento zákon neustanovuje inak. V tomto kontexte si vieme predstaviť napríklad výpis z listu vlastníctva, kde môžu byť evidované záložné práva v prospech konkrétnych veriteľov. To však nič nemení na závere, že súd by aj tak nemohol predložený zmier vrátiť, ak by tento bol v súlade s hmotným právom. Za pripomenutie stojí aj fakt, že nie všetci veritelia môžu mať zriadené záložné právo k nehnuteľnostiam alebo byť evidovaní v prípadných iných verejných registroch a zoznamoch.

²⁹ § 58 CSP, prípadne aj pri tzv. pokute pre súdivosť podľa § 452 ods. 2 CSP.

³⁰ Netvrdíme, že v tomto prípade skutočne aj došlo k ukráteniu veriteľa. Snažíme sa však poukázať na ľahký spôsob zneužitia tohto inštitútu stranami sporu, ktoré tento úmysel skutočne môžu mať.

nemuseli reálne patriť do masy BSM. Súd by však napriek uvedenému musel dohodu schváliť, nakoľko stačí, aby bola táto súladná s hmotným právom. Súdu by tak nepomohlo ani opytovacie oprávnenie, či zákaz zneužitia práva (čl. 5 CSP), a to so súčasným poukazom na prejednávaci princíp, značne obmedzenú aktivitu súdu v navrhovaní vlastných dôkazov a rešpektujúc zhodné tvrdenia strán, ktoré spoločne predkladajú dohodu (tým pádom si ju rozporovať dozaista nebudú).

Teda aj keby súd dospel k presvedčeniu, že stranami predložená dohoda je súčasťou úmyselného a vopred dohodnutého postupu strán sporu, účelom ktorého je ukrátenie veriteľa, súd nie je oprávnený zamietnuť návrh na schválenie súdneho zmiernu, ak je dohoda súladná s hmotným právom. Náš právny poriadok tak v súčasnosti neobsahuje úpravu, ktorá by v takýchto prípadoch umožňovala zamietavý postup zo strany súdu. Napokon aj v odôvodnení citovaného uznesenia samotný súd konštatuje, že „*ak je navrhovaný zmier v súlade s právnymi predpismi, súd ho v zmysle ustanovenia § 148 ods. 2 CSP schváli vždy a contrario*“.

3 AKO VIDÍ MOŽNOSŤ VERITEĽA ODPOROVAŤ DOHODE MANŽELOV SCHVÁLENEJ FORMOU SÚDNEHO ZMIERU AKTUÁLNA SÚDNA PRAX?

V súčasnosti je možné pozorovať trend súdnej praxe smerujúci k záveru, že odporovať takejto dohode manželov nie je možné.³¹ Tento záver súčasná rozhodovacia prax podporuje tvrdeniami, že ak bola dohoda schválená ako súdny zmier, je bez ďalšieho povýšená na súdne rozhodnutie.³² Aj z tohto dôvodu tak odporovateľnosť podľa § 42 a nasl. OZ prípustná nie je, nakoľko toto ustanovenie pripúšťa možnosť odporovať len právnym úkonom, nie súdnym rozhodnutiam.³³

Momentálne je možné v tejto problematike sledovať celkom zaujímavý „ping-pong“ medzi Najvyšším súdom SR a Ústavným súdom SR. Celý prípad má svoj počiatok v Žiline, kde Okresný súd Žilina rozsudkom sp. zn. 8C/108/2014, zo dňa 9. novembra 2015 rozhodol, že zmier uzatvorený medzi žalovanou a jej manželom,³⁴ na základe ktorého došlo k vyporiadaniu BSM, je voči žalobcovi ako veriteľovi právne neúčinný.³⁵ Pri tomto vyporiadaní totižto nebol

³¹ Viď nasledujúce citované rozhodnutia.

³² Pozri napríklad rozsudok Okresného súdu Galanta zo dňa 16. októbra 2017, sp. zn. 23C/161/2014, kde „*V predmetnom prípade účastníkmi uzavretá dohoda pred otvorením pojednávania vo veci ako súdny zmier bola súdom schválená a tým pádom táto dohoda bola povýšená na súdne rozhodnutie.*“

³³ Pozri napríklad rozsudok Krajského súdu v Trnave zo dňa 14. novembra 2018, sp. zn. 24Co/21/2018. „*Pokiaľ však strany sporu o vyporiadani bezpodielového spoluvlastníctva manželov uzavru počas konania zmier o vyporiadani bezpodielového spoluvlastníctva manželov a súd zmier schváli, teda rozhodne vo veci samej, nemožno napadnúť zmier žalobou o neúčinnosť schváleného zmiernu, nakoľko ide o súdne rozhodnutie a je vylúčené domáhať sa odporovateľnosti súdneho rozhodnutia.*“

³⁴ Schválený uznesením súdu prvej inštancie zo dňa 20. apríla 2011, sp. zn. 7 C 135/2010.

³⁵ Pre úplnosť možno zdôrazniť, že žalobca sa nedomáhal neúčinnosti dohody, ale domáhal sa určenia neúčinnosti súdneho zmiernu uzatvoreného medzi žalovanou a jej manželom, ktorý bol schválený uznesením príslušného okresného súdu. Súd prvej inštancie napokon skutočne aj určil, že súdny zmier uzatvorený medzi žalovanou a jej manželom, ktorý bol schválený uznesením súdu, na základe ktorého došlo k vyporiadaniu BSM, pozostávajúceho z dvojizbového bytu spolu so spoluvlastníckym podielom na spoločných častiach bytového domu a hnuiteľných vecí, a to bicykel, chladnička značky Eurotech, mikrovlnná rúra zn. Sencor, automatická práčka zn. Whirlpool, fritéza zn. Daewoo a kuchynská linka, televízor zn. Orava, 4 ks stoličky C 2301PR, jeden stôl T4676TR, kombinovaný sporák zn. Bosch, je voči žalobcovi právne neúčinný.

zlikvidovaný dlh manžela žalovanej voči žalobcovi, ktorého si žalovaná bola vedomá a práve žalovaná mala z takto uzavretého zmiernu prospieť.³⁶ Žalobca preukázal postavenie veriteľa voči manželovi žalovanej, a to rozsudkom Okresného súdu Žilina č. k. 33C/98/2008-402 zo dňa 31.10.2013, ktorý sa týkal pohľadávky vo výške 18.588,59 eur s prísl. titulom nezaplatenia pôžičky zo dňa 12.05.2006, ktorá bola splatná dňa 11.05.2007. Veriteľ ako žalobca v tejto žalobe argumentoval najmä tým, že uzatvorenie takejto dohody o vyporiadaní BSM, ktorá definuje mieru práv medzi manželmi navzájom a ktorá je schválená formou súdneho zmiernu, nevyklučuje, že táto bude neúčinná voči konkrétnemu veriteľovi, ktorý bol týmto vyporiadaním ukrátený.

Súd prvej inštancie konštatoval, že k rozdeleniu majetku patriaceho do BSM síce došlo právnym úkonom schváleným súdom, avšak ani povaha tohto úkonu schváleného súdom nevyklučuje možnosť odporovateľnosti právneho úkonu. Uviedol, že súd túto dohodu musel schváliť na základe dispozičného úkonu účastníkov daného konania, a preto ide o dvojstranný právny úkon, ktorý môže byť predmetom odporovania.

Po vykonanom dokazovaní bolo zároveň preukázané, že pri tomto vyporiadaní nebol zlikvidovaný dlh manžela žalovanej voči žalobcovi. Žalovaná ako manželka bola jeho blízkou osobou, pričom si navyše bola vedomá dlhu jej manžela voči žalobcovi už v predchádzajúcom období. Pripomíname, že v zmysle uzavretého zmiernu sa žalovaná stala výlučnou vlastníčkou nehnuteľností, ako aj hnuťnosťí a bola povinná na vyrovnanie podielu vyplatiť svojmu manželovi istinu 5.000 eur. Súd uzavrel, že následkom vyššie uvedeného odporovateľného právneho úkonu došlo k ukráteniu žalobcu ako veriteľa, a preto súd prvej inštancie konštatoval neúčinnosť napadnutého právneho úkonu v prospech žalobcu.

O odvolaní žalovanej rozhodoval Krajský súd v Žiline, ktorý v rozhodnutí, sp. zn. 7 Co 100/2016, zo dňa 25. mája 2016 rozsudok okresného súdu potvrdil a konštatoval, že dohoda o vyporiadaní BSM schválená súdnym zmiernom nevyklučuje možnosť odporovateľnosti, nakoľko ide o dvojstranný právny úkon.³⁷

Súd prihliadol okrem iného aj na to, že v priebehu konania si v otázke ceny bytu žalovaná odporovala, keď v napadnutej dohode o vyporiadaní BSM uviedla cenu 17.000,- eur, ale už pred tým, v doplnení návrhu na nariadenie predbežného opatrenia zo dňa 06.04.2007, v konaní sp. zn. 7C/39/2007, uviedla cenu vo výške minimálne 53.110,27 eur. Napokon sa k týmto rozporom vyjadřila, kde uviedla, že v konaní o nariadenie predbežného opatrenia (*pozn. autora – vtedy platila ešte staršia úprava OSP*) nemala podklad a pri vyporiadaní BSM zohľadňovala morálne aj materiálne vzťahy medzi ňou a jej manželom. Veriteľ - žalobca v tejto otázke predložil výťažky ponúk realitných kancelárií týkajúcich sa bytov v ponúkanej cene 34.400 - 114.950,- eur.

³⁶ Podľa dohody schválenej súdnym zmiernom sa žalovaná stala výlučnou vlastníčkou nehnuteľností, ako aj hnuťnosťí a bola povinná na vyrovnanie podielu vyplatiť svojmu manželovi istinu 5.000 eur.

³⁷ Vyberáme podľa nášho názoru veľmi dôležitú argumentáciu tohto rozhodnutia. 1. „*Dohoda o vyporiadaní BSM, ktorú uzavřú účastníci pred súdom a táto dohoda je schválená ako súdny zmiernu, je hmotnoprávny úkon, ktorý rovnako ako zmluvy (dohody) jeho účastníkov zaväzuje. Ak pred súdom došlo k dohode o vyporiadaní BSM, súd uznesením vždy rozhodne, či schváli alebo neschváli takto navrhovaný súdny zmiernu. Len schválený súdny zmiernu má sledované právne účinky a konanie o vyporiadaní BSM sa tým končí. V prípade, že by súd neschválil takto navrhovanú dohodu o vyporiadaní BSM stráca svoje účinky (účastníkov nezaväzuje) a súd pokračuje v konaní o vyporiadaní BSM. Súd dohodu o vyporiadaní BSM schváli súdnym zmiernom len v prípade, že neodporuje právnym predpisom, teda nie je v rozpore so zákonom alebo dobrými mravmi. Vzhľadom k tomu, že dohoda o vyporiadaní BSM schválená uznesením o súdnom zmiernu, predstavuje hmotnoprávny úkon, ktorý môže jeden z jeho účastníkov učiniť v úmysle ukrátiť svojho veriteľa (tým, že nenadobudne žiadny majetok, alebo nadobudne majetok v minimálnej hodnote, alebo v menšej hodnote ako mu prináleží), môže jej veriteľ s úspechom odporovať. Súd v konaní o schválení súdneho zmiernu ohľadne vyporiadania BSM skúma, či neodporuje zákonu alebo dobrým*

Žalovaná podala proti rozsudku krajského súdu aj dovolanie. Najvyšší súd napokon zrušil rozsudok krajského súdu z dôvodu, že sa nevysporiadal s argumentáciou žalovanej, čo predstavuje vadu konania podľa § 420 písm. f) Civilného sporového poriadku (ďalej len „CSP“), a teda inými slovami odvolací súd nemal dovolateľke dať odpoveď na najdôležitejšiu právnu otázku – otázku možnosti odporovania dohody o vyporiadaní BSM schválenej súdnym zmiernom.³⁸

Žalobcom bola podaná ústavná sťažnosť,³⁹ no medzičasom opätovne rozhodoval Krajský súd v Žiline, ktorý paradoxne dospel k opačnému názoru ako pri predošlom rozhodnutí.⁴⁰ Krajský súd v Žiline tak v poradí druhým rozsudkom sp. zn. 7Co/235/2018 zo dňa 27. februára 2019 rozhodol tak, že rozsudok súdu prvej inštancie⁴¹ zmenil a žalobu zamietol. Toto rozhodnutie odôvodnil predovšetkým tým, že v konaní bolo síce preukázané, že žalobca má voči manželovi žalovanej (toho času už bývalému manželovi) pohľadávku a žalovaná o existencii tejto pohľadávky nepochybne vedela (viď rôzne predchádzajúce súdne konania, napríklad o zrušení BSM za trvania manželstva, neplatnosť záložnej zmluvy, neplatnosť zmluvy o pôžičke a podobne), napriek tomu nie je možné vyhovieť žalobe na vyslovenie odporovateľnosti a neúčinnosti súdneho zmiernu, ktorého obsahom bola dohoda o vyporiadaní bezpodielového spoluvlastníctva manželov. Týmto však bola dohoda o vyporiadaní BSM medzi žalovanou a jej manželom povýšená na súdne rozhodnutie. Krajský súd ďalej uviedol, že „na základe uvedeného je nutné prijať záver, že dohode o vyporiadaní BSM medzi manželmi alebo medzi bývalými manželmi je možné úspešne odporovať za splnenia podmienok uvedených v § 42a OZ, avšak nie je možné odporovať uzneseniu, ktorým bol schválený súdny zmiern a ktoré uznesenie obsahuje dohodu o vyporiadaní BSM, nakoľko sa nejedná o právny úkon účastníkov dohody, ale o súdneho rozhodnutie.“

Aj voči tomuto druhému rozhodnutiu krajského súdu však žalobca podal dovolanie, kde oponoval uvedenému právnemu záveru odvolacieho súdu. Tvrdil, že je nutné rozlišovať medzi súdnym zmiernom a uznesením, ktorým sa súdny zmiern schválil. Uviedol, že uznesenie, ktorým

mravom. Otázkou, či takáto dohoda o vyporiadaní BSM bola uzatvorená v úmysle ukrátiť uspokojenie veriteľa niektorého z účastníkov dohody, či je teda odporovateľným právnym úkonom, sa súd pri schvaľovaní nezaoberala.

2. Uznesenie o schválení súdneho zmiernu ohľadne dohody o vyporiadaní BSM môže byť rozhodnutím súdu zrušené, ale len z dôvodu, že zmiern je neplatný podľa hmotného práva (pozn. autora – išlo o staršiu úpravu, ktorá takúto žalobu v tom čase dovoľovala. V súčasnosti takáto žaloba už možná nie je.). Nevylučuje však možnosť posúdiť túto dohodu ako právny úkon, ktorý je právne neúčinný voči veriteľom účastníka tejto dohody.

3. Určením právnej neúčinnosti v zmysle ust. § 42a OZ nastáva iba stav tzv. relatívnej bezúčinnosti dotknutého právneho úkonu a právny úkon i naďalej zostáva platným a vyvoláva ním sledované právne následky. Iba v pomeroch veriteľa, v ktorého prospech bola právna neúčinnosť právneho úkonu vyslovená a osoby, v ktorej prospech bol odporovateľný právny úkon učený alebo ktorej z neho vznikol prospech, sa na právny úkon hľadí tak, ako keby nenastali jeho účinky.

4. Naopak v prípade neplatnosti právneho úkonu právne účinky vôbec nenastávajú a právna bezúčinnosť právneho úkonu je vždy absolútna. Vyslovenie odporovateľnosti dohody o vyporiadaní BSM, nemá vplyv na záväznosť rozhodnutia vydaného súdom v konaní o schválení takejto dohody formou súdneho zmiernu voči účastníkom tohto konania, a teda ani na vyporiadanie BSM ako takého.

Vychádzajúc z vyššie konštatovaného odvolací súd dospel k záveru, že veriteľ môže s úspechom odporovať dohode o vyporiadaní BSM schválenej formou súdneho zmiernu, ktorú dlžník uzavrel v úmysle ukrátiť svojho veriteľa, ak sú pre vyslovenie odporovateľnosti splnené všetky predpoklady uvedené v ust. § 42a OZ.“

³⁸ Uznesenie Najvyššieho súdu SR sp. zn. 2 Cdo 141/2017, zo dňa 30. augusta 2018.

³⁹ Bolo o nej rozhodnuté nálezom Ústavného súdu SR sp. zn. I. ÚS 260/2019, zo dňa 28. januára 2020.

⁴⁰ Rozsudok Krajského súdu v Žiline sp. zn. 7 Co 100/2016, zo dňa 25. mája 2016.

⁴¹ Rozsudok Okresného súdu Žilina č. k. 8C/108/2014-335, zo dňa 09. novembra 2015.

sa zmier schvaľuje, nepredstavuje samotný zmier. Zmier (dohoda) predstavuje právny úkon, pričom súdom schválený zmier je práve právnym úkonom, ktorý bol schválený súdom. Poukázal na petit žaloby, podľa ktorej sa on ako žalobca domáhal odporovateľnosti súdneho zmiernu (dohody) o vyporiadaní BSM (t. j. dvojstranného právneho úkonu), ktorá bola schválená uznesením súdu. V zmysle toho položil dovolaciemu súdu právnu otázku, či je možné žalobou podľa § 42a OZ odporovať súdnemu zmiernu, na základe ktorého došlo k vyporiadaniu BSM. Inými slovami, dovolateľ podal dovolanie argumentujúc, že uvedený súdny zmier schválený v zmysle § 99 ods. 4 Občianskeho súdneho poriadku má síce účinky právoplatného rozsudku, avšak nejde o súdne rozhodnutie, ako nesprávne uvádza odvolací súd, ale o odporovateľný právny úkon.

Dovolací súd však jeho dovolanie zamietol.⁴² Argumentoval, že v predmetnom prípade bola účastníkmi konania uzavretá dohoda vo veci ako súdny zmier, ktorá bola súdom schválená a teda povýšená na súdne rozhodnutie. Tieto účinky zmiernu ako hmotnoprávnej dohody, ktorá nahrádza rozsudok ako meritórne rozsúdenie sporu, zostali zachované aj podľa Civilného sporového poriadku, a to aj napriek absencii výslovnej normy o účinkoch zmiernu. Podľa názoru dovolacieho súdu je doktrinálne nesporné, aké účinky zmier pre sporové strany vyvoláva. Vzhľadom na túto skutočnosť je podľa dovolacieho súdu jednoznačné, že dohoda, ktorú účastníci uzavreli, resp. súdny zmier, bola súdom schválená formou uznesenia a táto dohoda, resp. súdny zmier tým, že bol súdom schválený, nadobudol účinky právoplatného rozsudku, ktorý je právne účinný voči každému, aj voči žalobcovi, a teda akoby súd rozhodol rozsudkom vo veci samej, a preto je právne nemožné podľa § 42a OZ úspešne odporovať schválenému súdnemu zmiernu a určiť jeho neúčinnosť voči žalobcovi.⁴³

Následne však zasiahol ústavný súd,⁴⁴ ktorý uviedol, poukazujúc na časť odôvodnenia uznesenia najvyššieho súdu,⁴⁵ že dôvodom zrušenia rozsudku krajského súdu z 25. mája 2016⁴⁶ má byť skutočnosť, že krajský súd neodpovedal na najpodstatnejšiu otázku celého súdneho konania, a to na otázku možnosti odporovania dohody o vyporiadaní BSM schválenej formou súdneho zmiernu. Z rozsudku krajského súdu z 25. mája 2016 však podľa názoru ústavného súdu nepochybne vyplýva, že krajský súd na predmetnú právnu otázku poskytol akceptovateľnú odpoveď, keď konštatoval, že dohoda o vyporiadaní BSM schválená ako súdny zmier, ktorú považoval za hmotnoprávny úkon, nevyučuje možnosť odporovateľnosti, keďže ide o dvojstranný právny úkon.

⁴² Rozsudok Najvyššieho súdu SR sp. zn. 2 Cdo 219/2019, zo dňa 30. októbra 2019.

⁴³ „Na základe uvedeného je nutné prijať záver, že dohode o vyporiadaní BSM medzi manželmi alebo medzi bývalými manželmi je možné úspešne odporovať za splnenia podmienok uvedených v § 42a OZ, avšak nie je možné odporovať uzneseniu, ktorým bol schválený súdny zmier a ktoré obsahuje dohodu o vyporiadaní BSM, nakoľko sa nejedná o právny úkon účastníkov dohody, ale o súdne rozhodnutie. Dovolací súd navyše poukazuje na tvrdenie žalobcu o tom, že sa v konaní nedomáha odporovateľnosti uznesenia, ktorým bol schválený súdny zmier, ale sa domáha odporovateľnosti dohody (súdneho zmiernu) o vyporiadaní BSM, k čomu dovolací súd dáva do pozornosti č. 1. 6 spisu, z ktorého je zrejmé, že žalobca sa svojou žalobou domáhal vyhlásenia neúčinnosti súdneho zmiernu voči jeho osobe uzatvoreného medzi žalovanou a M. B. schváleného uznesením Okresného súdu z 20. apríla 2011 sp. zn. 7 C 135/2010 a nie dohody o vyporiadaní BSM.“

⁴⁴ Nález Ústavného súdu SR sp. zn. I. ÚS 260/2019, zo dňa 28. januára 2020.

⁴⁵ Uznesenie Najvyššieho súdu SR sp. zn. 2 Cdo 141/2017, zo dňa 30. augusta 2018.

⁴⁶ Rozsudok Krajského súdu v Žiline sp. zn. 7 Co 100/2016, zo dňa 25. mája 2016.

Ústavný súd tak totožne, ako prvotné rozhodnutie Krajského súdu v Žiline,⁴⁷ podržal myšlienku o možnej odporovateľnosti dohody o vyporiadní BSM, a to aj napriek tomu, že je schválená formou súdneho zmieru. Primárne však ústavný súd zrušil napadnuté rozhodnutie najvyššieho súdu z dôvodu, že prisvedčil sťažovateľovi, že z ústavnoprávneho hľadiska je neželateľný stav, podľa ktorého dovolací súd zruší rozhodnutie odvolacieho súdu z dôvodov, ktoré neexistujú. V danej veci z dôvodu, že sa odvolací súd nemal vysporiadať s podstatnou právnou otázkou, s ktorou sa však v skutočnosti vysporiadal.⁴⁸

No skôr ako ústavný súd stihol vydať tento nález, po vrátení veci krajskému súdu na základe uznesenia najvyššieho súdu,⁴⁹ krajský súd pomerne rýchlo vo veci znova rozhodol ešte skorším rozsudkom z 27. februára 2019,⁵⁰ ktorým zmenil rozsudok súdu prvej inštancie tak, že žalobu zamietol, a teda dospel k opačnému právnemu názoru ako vo svojom predchádzajúcom rozhodnutí.⁵¹ Vzhľadom na uvedené bolo preto podľa názoru ústavného súdu potrebné, spolu s uznesením najvyššieho súdu,⁵² zrušiť aj rozsudok krajského súdu z 27. februára 2019.⁵³

Uvedená vec sa tak znova preniesla na najvyšší súd. Ten sa však nevzdal a opätovne zrušil rozsudok Krajského súdu v Žiline z 25. mája 2016, sp. zn. 7Co/100/2016 a vec mu vrátil na ďalšie konanie.⁵⁴ Dovolací súd konštatoval, že súd rozhoduje o tom, či zmier schvaľuje. Neschváli ho, ak je v rozpore s právnymi predpismi, pričom zároveň schválený zmier má účinky právoplatného rozsudku. To znamená, že je exekučným titulom a zakladá prekážku právoplatne rozhodnutej veci.⁵⁵ Vzhľadom na túto skutočnosť je podľa dovolacieho súdu jednoznačné, že dohoda, ktorú účastníci uzavreli, resp. súdny zmier, bola súdom schválená formou uznesenia a táto dohoda, resp. súdny zmier tým, že bol súdom schválený, nadobudol účinky právoplatného rozsudku, ktorý je právne účinný voči každému, aj voči žalobcovi. Súd tak akoby rozhodol rozsudkom vo veci samej, a preto je právne nemožné podľa § 42a OZ úspešne odporovať schválenému súdному zmieru, ani určiť jeho neúčinnosť voči žalobcovi. Dovolací súd takmer doslovne a verne zopakoval svoj predošlý záver,⁵⁶ že dohode o vyporiadání BSM medzi manželmi, alebo medzi bývalými manželmi, je možné úspešne odporovať za splnenia podmienok uvedených v § 42a OZ, avšak nie je možné odporovať uzneseniu, ktorým bol schválený súdny zmier, a ktoré obsahuje dohodu o vyporiadání BSM, nakoľko nejde o právny úkon účastníkov dohody, ale o súdne rozhodnutie.⁵⁷

⁴⁷ Rozsudok Krajského súdu v Žiline sp. zn. 7 Co 100/2016, zo dňa 25. mája 2016.

⁴⁸ Vychádzajúc z uvedeného, ústavný súd konštatoval, že zrušenie rozhodnutia krajského súdu namietaným rozhodnutím bez naplnenia zákonného dôvodu vykazuje znaky svojvoľného rozhodnutia.

⁴⁹ Uznesenie Najvyššieho súdu SR sp. zn. 2 Cdo 141/2017, zo dňa 30. augusta 2018.

⁵⁰ Rozsudok Krajského súdu v Žiline sp. zn. 7Co/235/2018, zo dňa 27.02.2019.

⁵¹ Rozsudok Krajského súdu v Žiline sp. zn. 7 Co 100/2016, zo dňa 25. mája 2016.

⁵² Uznesenie Najvyššieho súdu SR sp. zn. 2 Cdo 141/2017, zo dňa 30. augusta 2018.

⁵³ Rozsudok Krajského súdu v Žiline sp. zn. 7Co/235/2018, zo dňa 27.02.2019.

⁵⁴ Uznesenie Najvyššieho súdu SR sp. zn. 2 Cdo 54/2020, zo dňa 29. júna 2021.

⁵⁵ Oproti tomu pozri ŠTEVČEK, M. In.: ŠTEVČEK, M. a kol. Civilný sporový poriadok. Komentár. 2. vydanie. Praha : C. H. Beck, 2022, str. 609.

⁵⁶ Totožne rovnaký záver uviedol aj v rozsudku Najvyššieho súdu SR sp. zn. 2 Cdo 219/2019, zo dňa 30. októbra 2019 a doslovne premietol aj záver, ktorý uvádzame v poznámke pod čiarou č. 42.

⁵⁷ Okrem iného dovolací súd vyvodil, že za účinnosti OSP bolo možné rozsudkom zrušiť uznesenie o schválení zmieru, ak je zmier podľa hmotného práva neplatný. Návrh bolo možné podať do troch rokov od právoplatnosti uznesenia o schválení zmieru. Pokiaľ zmier, ktorý účastníci uzavreli by bol neplatný, bola tu daná zákonná možnosť toho z účastníkov, ktorý by týmto bol poškodený, aby v lehote do troch rokov odo dňa právoplatnosti

Týmto rozhodnutím sa však vec neskončila a prípad sa opätovne ocitol aj na ústavnom súde. Ústavný súd ústavnej sťažnosti, proti v poradí druhému dovolaciemu rozhodnutiu, vyhovel.⁵⁸ Uznesenie Najvyššieho súdu SR sp. zn. 2 Cdo 54/2020 zo dňa 29. júna 2021 zrušil a vec vrátil Najvyššiemu súdu SR na ďalšie konanie. Ústavný súd najvyššiemu súdu vytkol predovšetkým situáciu, do ktorej sa dostal krajský súd. Tvrdil, že najvyšší súd v prejednávanej veci absolútne zohľadnil závažnú skutočnosť, že krajský súd bol ako priamy adresát prvého nálezu⁵⁹ viazaný právnym názorom ústavného súdu.⁶⁰ „Najvyšší súd, úplne ignorujúc kasačnú záväznosť predchádzajúceho nálezu ústavného súdu, postavil krajský súd napadnutým rozhodnutím do rozporuplnej pozície, keď mal súčasne povinnosť rešpektovať vzájomne sa vylučujúce právne závery ústavného súdu a dovolacieho súdu.“ Takýto stav považoval ústavný súd za neakceptovateľný.

Ústavný súd dôrazne zopakoval, že v predchádzajúcom náleze vyslovil právny názor na možnosť odporovateľnosti dohody o vyporiadaní BSM schválenej súdnym zmiernom. Bolo tak podľa neho povinnosťou najvyššieho súdu rešpektovať právny názor vyslovený v náleze ústavného súdu. Ústavný súd *a priori* nevyklúčil možnosť, aby aj záväzné závery jeho nálezu boli v pokračujúcom spore neskôr modifikované, no dodal, že takýto postup si vyžaduje zásadne odlišné dôvody.⁶¹

Na margo uvedeného postupu najvyššieho súdu ústavný súd ešte doplnil, že najvyšší súd neodpovedal na podstatné argumenty sťažovateľa (veriteľa - žalobcu), keď v napadnutom rozhodnutí zaujal právny názor, ktorým nerešpektoval predchádzajúci nálež ústavného súdu a v konečnom dôsledku tak poprel účinky kasačnej záväznosti predchádzajúceho nálezu. V súhrne takéto odôvodnenie napadnutého rozhodnutia podľa ústavného súdu nespĺňa ani požiadavku riadneho odôvodnenia súdneho rozhodnutia v súlade s právom na spravodlivý proces.

Diskusia ohľadom odporovateľnosti dohody schválenej formou súdneho zmiernu tak opätovne nekončí. „Loptička“ bola na strane Najvyššieho súdu SR, ktorý na svoju reakciu nenechal dlho čakať. Najvyšší súd napokon podľa nášho názoru nečakane rozhodol, že

uznesenia podal návrh na zrušenie takéhoto súdneho zmiernu, ktorý je v rozpore s hmotným právom z dôvodu, že nebola zachovaná zásada rovnosti podielu, prípadne z iného dôvodu. Dovolací súd tak z uvedeného vyvodil záver, že teraz platný a účinný zákon č. 160/2015 Z. z. Civilný sporový poriadok odstránil túto žalobu o neplatnosť zmiernu, čím de facto ešte väčšmi zdôraznil nedotknuteľnosť zmiernu prostriedkami hmotného práva.

⁵⁸ Nález Ústavného súdu SR sp. zn. IV. ÚS 36/2022, zo dňa 28. marca 2022.

⁵⁹ Nález Ústavného súdu SR sp. zn. I. ÚS 260/2019, zo dňa 28. januára 2020.

⁶⁰ Podľa § 134 ods. 1 zákona č. 314/2018 Z. z. o Ústavnom súde Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o ústavnom súde“). Navyše dodal, že pre všetky súdy je viazanosť rozhodnutiami ústavného súdu v otázke základných ľudských práv a slobôd vyjadrená aj v § 193 CSP. „Bez ohľadu na autonómiu najvyššieho súdu pri výklade pojmu „ustálená rozhodovacia prax dovolacieho súdu“ najvyšší súd v odôvodnení napadnutého rozhodnutia v konečnom dôsledku vylúčil priznanie akýchkoľvek účinkov nálezu ústavného súdu vydanému skôr v tom istom spore, ktorého závery v plnom súlade s jeho kasačnou záväznosťou rešpektoval krajský súd. Tým bola prekročená hranica ústavnej akceptovateľnosti a najvyšší súd sa dopustil ústavne neprípustného zásahu do právnej istoty sťažovateľa. Plnenie zákonom stanovenej povinnosti najvyššieho súdu zabezpečiť jednotný výklad a používanie zákonov sa nevyklučuje s povinnosťou rešpektovať skorší zásah ústavného súdu do rozhodovacej činnosti súdov nižších inštancií.“

⁶¹ Takýmito dôvodmi môže byť už spomínaná podstatná zmena v skutkových zisteniach, ktoré tvorili základ zrušujúceho aj zrušovaného rozhodnutia, alebo zmena právnej úpravy, ku ktorej došlo po vydaní nálezu. Dôvodom môže byť aj zásadný judikatúrny posun v otázke, ktorá v čase pôvodného rozhodovania nebola ešte vyriešená.

dovolanie zamietá.⁶² Ako dlhodobý zástanca myšlienky nemožnosti veriteľa odporovať takémuto právnomu úkonu, tak celkom značne prekvapil. Toto rozhodnutie však určitým spôsobom vyzerá ako kontumačné podvolenie sa názoru ústavného súdu „bez boja“, kde najvyšší súd len stroho konštatuje, že dovolací súd na základe kasačnej záväznosti plynúcej z ústavnokonformných princípov k danej problematike uvádza nasledovné: „*Dohoda o vyporiadaní BSM, ktorú uzavrujú účastníci pred súdom a táto dohoda je schválená ako súdny zmier, je hmotnoprávny úkon, ktorý rovnako ako zmluvy (dohody) jeho účastníkov zaväzuje. Ak pred súdom došlo k dohode o vyporiadaní BSM, súd uznesením vždy rozhodne, či schváli alebo neschváli takto navrhovaný súdny zmier. Len schválený súdny zmier má sledované právne účinky a konanie o vyporiadaní BSM sa tým končí. Uznesenie o schválení súdneho zmiernu ohľadne dohody o vyporiadaní BSM môže byť rozhodnutím súdu zrušené, ale len z dôvodu, že zmier je neplatný podľa hmotného práva. Nevyklučuje však možnosť posúdiť túto dohodu ako právny úkon, ktorý je právne neúčinný voči veriteľom účastníka tejto dohody.*“

Povedzme, že až prekvapivo najvyšší súd nemal snahu obhájiť svoje predošlé stanovisko týkajúce sa nemožnosti veriteľa odporovať takémuto typu dohody (súdnemu zmiernu) a len jednoducho sa priklonil k názoru ústavného súdu, odvolávajúc sa na kasačnú záväznosť. Chýba nám tak odôvodnenie a detailnejší opis toho, prečo najvyšší súd zmenil svoj názor vyplývajúci z predošlých rozhodnutí v danej veci a napokon sa priklonil k záveru ústavnému súdu.⁶³To sa však nateraz už asi nedozvieme.

ZÁVER

Záverom tak možno dodať, že otázka týkajúca sa možnosti veriteľa odporovať dohode schválenej formou súdneho zmiernu je aktuálna a rozporuplná. Zastávame však názor, že ak by sa konštatovala práve nemožnosť odporovania takejto dohody, vytvára sa neprimerane široký priestor pre zneužitie inštitútu súdneho zmiernu. Ako bolo uvedené už v predošlej časti tohto príspevku, súd má skutočne obmedzené možnosti na dostatočný prieskum predloženej dohody, najmä ak strany konajú úmyselne a poskytujú zhodné tvrdenia. Aj keby súd dospel k záveru, že predložená dohoda ukracuje prípadných veriteľov, avšak táto je v súlade s hmotným právom, súd nemá možnosť dohodu neschváliť. Zároveň absentuje aj sankcia spojená so zneužitím práva stranami sporu.

V konečnom dôsledku by tak nič nebránilo stranám, ktoré majú záujem ukrátiť svojho veriteľa, umelo vyvolať súdny spor a o pár týždňov súdu doručiť návrh súdneho zmiernu, ktorý bude v súlade s hmotným právom. Tento postup by bol pre prípadné špekulatívne konanie strán „lahkým receptom“ pre ukrátenie svojich veriteľov. Ide tak až o príliš jednoduchý spôsob pre

⁶² Rozsudok Najvyššieho súdu SR sp. zn. 2Cdo/105/2022, zo dňa 27.10.2022.

⁶³ Napokon si ale predsa len neodpustil poznámku na konštatovanie ústavného súdu v náleze sp. zn. IV. ÚS 36/2022, zo dňa 28. marca 2022 o tom, že najvyšší súd nerešpektoval jeho záver vyplývajúci z nálezu ústavného sp. zn. I. ÚS 260/2019, zo dňa 28. januára 2020. „*Pre úplnosť dovolací súd podotýka, že nález Ústavného súdu SR I. ÚS 260/2019 z 28. januára 2020 neriešil právnu otázku, ktorá je predmetom tejto právnej veci. Konštatoval, že tvrdenie dovolacieho súdu v uznesení Najvyššieho súdu SR sp. zn. 2 Cdo 141/2017 z 30. augusta 2018 v tom zmysle, že krajský súd neodpovedal na najpodstatnejšiu otázku celého súdneho konania a to na otázku možnosti odporovania dohody o vyporiadaní BSM schválenej súdnym zmiernom nie je správne. Podľa názoru Ústavného súdu SR krajský súd na predmetnú otázku poskytol „akceptovateľnú odpoveď.“*“

nedobromyseľných účastníkov dohody, ktorý môže veriteľa značne ukrátiť, resp. obmedziť v uplatnení jeho práv.

Pri rozhodnutiach súdov, ktoré favorizujú práve nemožnosť odporovania takejto dohody, nám chýba kritickejšie zamyslenie nad samotným účelom súdneho zmieru, vysporiadaním sa so skutočnosťou značne obmedzeného súdneho prieskumu, ako aj zamyslenie nad absenciou sankcie zneužitia práva, či skutočnosťou naozaj jednoduchého postupu, ktorým môžu strany sporu vyradiť veriteľa „z kola von“. V tomto ohľade sa tak javia všetky tieto argumenty ako prehliadané a bez náležitého odôvodnenia je len v stručnosti konštatované, že takáto dohoda (súdny zmier) je povýšená na súdne rozhodnutie. Úplne sa tak zotiera rozdiel medzi autoritatívnym rozsudkom, ktorý je výsledkom dokazovania a autoritatívneho usporiadania vzájomných práv a povinností účastníkov zo strany súdu, ktorého výsledok strany dopredu nevedia a súdneho zmieru, ktorý naopak vychádza z vopred stranami pripravenej dohody, ktorú predložia súdu na schválenie, pričom tento má len obmedzené možnosti na jej preskúmanie.

S poukazom na uvedené tak zastávame názor, že témou tohto príspevku je otázka, ktorá si pýtala byť náležite zodpovedaná. Naliehavosť pri jej zodpovedaní pociťujú predovšetkým veritelia, ktorí môžu byť a očividne aj sú v praxi takýmito zmierni ukraovaní. Túto skutočnosť podporuje aj fakt samotného podávania žalôb o určenie neúčinnosti dohôd schválených formou súdneho zmieru, ktoré podávajú práve dotknutí veritelia. Záver (a teda odpoveď) zo strany Ústavného súdu SR a najnovšie aj Najvyššieho súdu SR, favorizujúci zachovanie možnosti veriteľa odporovať takémuto právneho úkonu, považujeme v tejto problematike za správny.⁶⁴

Na záver možno jedným dychom dodať, že tento problém sa netýka len zmierni, ktorými sa vyporiadava bezpodielového spoluvlastníctvo manželov, ale môže sa týkať každého zmieru, ktorý je schopný a aj je uzavretý s cieľom ukrátiť veriteľa.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

MOLNÁR, P., KUŠNÍRIKOVÁ, M. *K odporovateľnosti súdom schválenej dohody o vyporiadaní BSM*. In: Bulletin slovenskej advokácie, č. 1, ročník 2023. s. 16-22. ISSN: 1335-1079.

ŠTEVČEK, M. a kol. *Civilný sporový poriadok. Komentár*. 2. vydanie. Praha : C. H. Beck, 2022, 1752 s. ISBN: 978-80-7400-909-9.

ŠTEVČEK, M. a kol. *Občiansky zákonník I. § 1 – 450. Komentár*. Praha : C. H. Beck, 2019, 3344 s. ISBN: 978-80-7400-770-5.

⁶⁴ Aj keď možno uviesť, že sme od NS SR mali očakávanie o širšom zdôvodnení.

ČERPANIE NETRADIČNEJ ZAHRANIČNEJ INŠPIRÁCIE ZA ÚČELOM SKVALITNENIA PRÁVNEJ ÚPRAVY NEPLATNOSTI UZNESENIA VALNÉHO ZHROMAŽDENIA

DRAWING A NON-TRADITIONAL FOREIGN INSPIRATION IN ORDER TO IMPROVE THE LEGAL REGULATION OF THE INVALIDITY OF THE GENERAL MEETING RESOLUTION

JUDr. Juraj Valentovič

doktorandský študijný program občianske právo
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Katedra občianskeho a obchodného práva
juraj.valentovic@gmail.com

Abstrakt: Príspevok sa zameriava na neplatnosť uznesenia valného zhromaždenia z komparatívneho pohľadu. V prvom rade autor definuje nedostatky a slabé stránky slovenskej právnej úpravy, na čo autor nadväzuje možnosťami ich riešenia. Riešenia sú však ponúkané najmä cez komparatívnu štúdiu právnych poriadkov, ktoré zväčša nie sú slovenskému čitateľovi známe (napr. Švédsko, Dánsko, Macedónsko, Japonsko). Autor sa v článku snaží poukázať na to, že aj v menej známych jurisdikciách je možné nájsť zaujímavé a kvalitné právne inštitúty, ktoré by mohli byť použité i v právnej úprave Slovensku republiky. Analyzované problémy by dokázali nielen odstrániť nedostatky v slovenskej právnej úprave, ale dokázali by aj priniesť nové a moderné inštitúty do právneho poriadku.

Kľúčové slová: neplatnosť uznesenia valného zhromaždenia, nedostatky právnej úpravy, skvalitnenie právnej úpravy, zahraničná inšpirácia, zmena uznesenia valného zhromaždenia, inšpektor

Abstract: The paper focuses on the invalidity of the general meeting resolution from a comparative point of view. First of all, the author defines the shortcomings and weaknesses of the Slovak legislation, which the author follows up with the possible solution. However, the solutions are mainly offered through a comparative study of legal systems, which are mostly unknown to the Slovak reader (e.g. Sweden, Denmark, Macedonia, Japan). In the article, the author tries to point out that even in less-known jurisdictions it is possible to find an interesting and high-quality legal institutes that could also be used in the Slovak Republic. The analysed problems would not only be able to eliminate the shortcomings in the Slovak legal system, but would also be able to bring a new and modern institutes into the legal order.

Keywords: invalidity of the general meeting resolution, shortcomings of legislation, improvement of legislation, foreign inspiration, change of resolution of the general meeting, inspector

ÚVOD

Téma neplatnosti uznesenia valného zhromaždenia je dlhodobo diskutovanou problematikou, ktorá aj po rokoch stále prináša nové pohľady právnej doktríny. Dôkazom toho je i neustále tvoriaca sa nová judikatúra.¹ Neplatnosť uznesenia valného zhromaždenia je primárne upravená v § 131 OBZ. Ide o právnu úpravu, ktorá sa aplikuje ako *lex specialis* na rozhodnutia valného zhromaždenia. Právna úprava § 131 OBZ je pomerne strohá, avšak obsahuje aspoň základné pravidlá pre možnosť domáhať sa určenia neplatnosti uznesenia valného zhromaždenia.

Uznesenie valného zhromaždenia obchodnej spoločnosti je výsledkom tvorby vôle spoločníkov spoločnosti. Valné zhromaždenie je najvyšším orgánom spoločnosti a rozhoduje o otázkach najvyššej dôležitosti. Preto je prirodzené, že v rámci rozhodovacieho procesu môžu nastať okolnosti, ktoré môžu spochybniť relevanciu a zákonnosť prijatého rozhodnutia. Z uvedeného dôvodu je zároveň prirodzené, že „štáty umožňujú spoločníkom podať žalobu napádajúcu uznesenie valného zhromaždenia v prípade nezrovnalostí.“² Prirodzene, uvedené sa týka primárne spoločníkov, ale aktívne legitimovanými subjektami na podanie žaloby o určenie neplatnosti uznesenia valného zhromaždenia sú podľa § 131 OBZ aj ďalšie osoby. Domáhanie sa neplatnosti (resp. v iných krajinách „zrušenia“) rozhodnutia najvyššieho orgánu spoločnosti teda nie je záležitosť len nášho právneho poriadku, ale aj právnych poriadkov iných štátov, ako bude analyzované ďalej.

Ako bolo uvedené, podľa právnej úpravy Slovenskej republiky je neplatnosť uznesenia valného zhromaždenia kapitálovej spoločnosti upravená v § 131 OBZ. Ide o základné ustanovenie primárne vzťahujúce sa na spoločnosť s ručeným obmedzením, ale na základe § 183 OBZ sa úprava § 131 použije i v prípade akciovej spoločnosti. Vzhľadom na uvedené je jasné, že úprava neplatnosti valného zhromaždenia podľa § 131 sa bude aplikovať vo veľkom množstve prípadov, ak dôjde v rámci prijímania uznesenia valného zhromaždenia k nejakej vade. Len pre úplnosť uvádzame, že právnu úpravu kontroly rozhodnutí najvyššieho orgánu právnickej osoby možno nájsť napríklad i v § 15 ods. 2 poslednej vete zákona č. 97/2013 Z. z. o pozemkových spoločnostiach alebo v § 14a ods. 8 zákona č. 182/1993 Z. z. o vlastníctve bytov a nebytových priestorov. Tieto úpravy sú však tzv. špeciálnymi právnymi úpravami len pre konkrétne právnické osoby, preto nemôžu byť použité v prípade uznesenia valného zhromaždenia kapitálovej obchodnej spoločnosti.

Hoci možno v porovnaní s kontrolou rozhodnutí orgánov iných právnických osôb považovať právnu úpravu § 131 OBZ za najkomplexnejšiu, i táto má svoje nedostatky. § 131

¹ Pozri napr. Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, sp. zn. 5Obdo/25/2021 z 27. septembra 2022 alebo Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, sp. zn. 1Obdo/51/2021 z 20. októbra 2022.

² Preložené z VICARI, A. *European Company Law*. Berlín: De Gruyter, 2021, s. 151.

OBZ nastavuje základný právny rámec, v ktorom možno nájsť aktívne legitimované subjekty na podanie žaloby o určenie neplatnosti uznesenia valného zhromaždenia, lehoty na podanie žaloby, dôvody na podanie žaloby, zastúpenie spoločnosti v konaní či účinky súdneho rozhodnutia, ktorým sa vyslovila neplatnosť uznesenia valného zhromaždenia. Na prvý pohľad sa môže zdať, že právna úprava je komplexná a bez chýb. Avšak, pri bližšom skúmaní možno prísť na to, že i právna úprava § 131 OBZ má svoje nedostatky. Nedostatky a potenciálne možnosti zlepšenia právnej úpravy § 131 OBZ sú to, na čo sa autor v tomto krátkom článku zameriava. Je nutné dodať, že všetky autorove snahy či navrhované zlepšenia vychádzajú z právnych úprav iných štátov, ktoré sú zväčša právnej verejnosti neznáme. Autor zvolil uvedený prístup práve z dôvodu, aby čitateľovi rozšíril obzory o danej problematike v kontexte medzinárodného porovnania netradičných zahraničných právnych úprav na vybraných otázkach. Čiastkové problémy autor delí do samostatných kapitol.

1 ABSENCIA HORNEJ HRANICE OBJEKTÍVNEJ LEHOTY A URČENIE PRIJATIA UZNESENIA

V prvom rade je nutné nazerať na právnu úpravu § 131 OBZ racionálne a kriticky ju zhodnotiť. Hoci sa na prvý pohľad môže zdať bezproblémová a úplná, v tejto kapitole poukážeme na prípady, v ktorých tomu tak nie je.

1.1 Absencia hornej hranice objektívnej lehoty

§ 131 ods. 1 OBZ dáva okruhu aktívne legitimovaných osôb možnosť domáhať sa určenia neplatnosti uznesenia valného zhromaždenia v určitej lehote. Spomenuté ustanovenie ukladá, že právo na domáhanie sa určenia neplatnosti uznesenia valného zhromaždenia zanikne (teda prekluduje) v prípade, ak sa aktívne legitimovanou osobou neuplatní do troch mesiacov od prijatia uznesenia valného zhromaždenia, a v prípade, ak valné zhromaždenie nebolo riadne zvolané, odo dňa, keď sa táto osoba mohla o uznesení dozvedieť.

Zákon tu teda volí kombináciu viacerých možností. Prvá možnosť je, že sa dotknutý subjekt dozvie o vade uznesenia priamo na valnom zhromaždení alebo mimo valné zhromaždenie, ale valné zhromaždenie bolo zvolané riadne. V týchto prípadoch mu začína plynúť lehota na podanie žaloby odo dňa prijatia uznesenia. Avšak, v prípade, ak nebolo valné zhromaždenie zvolané riadne, predpokladá sa, že sa zrejme ani aktívne legitimovaný subjekt nemal skadiaľ dozvedieť o vade rozhodnutia, resp. o rozhodnutí samotnom. Preto je dôležité, že existuje aj lehota vyvažujúca práva aktívne legitimovaných subjektov. V tomto prípade sú tieto subjekty oprávnené domáhať sa určenia neplatnosti uznesenia valného zhromaždenia v lehote troch mesiacov odo dňa, kedy sa o vadnom uznesení dozvedeli. „*Zákonodarca tu správne zvolil pre začiatok plynutia prekluzívnej lehoty objektívnu možnosť vykonania práva po prvý raz.*“³ Nebolo by totiž spravodlivé, ak by existovala len lehota, ktorej začiatok by bol určený samotným prijatím uznesenia. Mohlo by dôjsť (a v praxi by určite aj dochádzalo)

³ PALA, R. – FRINDRICH, J. – PALOVÁ, I. In OVEČKOVÁ, O. a kol. Obchodný zákonník. Veľký komentár I. 2. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2022, s. 1213.

k situácii, že sa aktívne legitimované subjekty absolútne ani len nedozvedeli o prijatí uznesenia valného zhromaždenia v rámci troch mesiacov, a teda by im bolo znemožnené domáhať sa svojich práv. V takom prípade by prakticky dochádzalo k *denegatio justitae*, pretože by neexistoval nástroj na kontrolu takýchto rozhodnutí.

Na druhej strane treba povedať, že zákonná dikcia § 131 ods. 1 OBZ svojím aktuálnym znením nie je bezchybná. Iste, je potrebná lehota troch mesiacov odo dňa, kedy mal subjekt možnosť dozvedieť sa o uznesení. Takýmto spôsobom by sa ale subjekt mohol domáhať určenia neplatnosti uznesenia napríklad aj po piatich rokoch, ak by sa reálne o uznesení dozvedel až vtedy. O uvedenom je možné polemizovať najmä vzhľadom na povinné každoročné valné zhromaždenia. Nemožno však spoľahlivo povedať, že dotknutý subjekt sa o vadnom uznesení skutočne aj dozvie. Právnická osoba vstupuje do právnych vzťahov pravidelne a prípadná žaloba na určenie neplatnosti uznesenia valného zhromaždenia po dlhšom časovom období by mohla byť veľmi zásadným zásahom do života spoločnosti.⁴ Nemôže zrejme obstať argument, podľa ktorého by si mohli aktívne legitimované subjekty uplatniť svoje práva bez časového obmedzenia. Treba poukázať i na zásadu *vigilantibus iura scripta sunt*, podľa ktorej majú byť chránené práva tých, ktorí sa o ne zaujímajú. Absenciu hornej hranice objektívnej lehoty možno považovať za nedostatok, ktorý nie je vhodný pre právne vzťahy, do ktorých spoločnosť vstupuje.

Pre porovnanie a inšpiráciu uvádzame napríklad § 410 ods. 3 Obchodného zákonníka Macedónska, podľa ktorého musí byť žaloba „*podaná do tridsiatich dní odo dňa prijatia uznesenia. Ak bol žalobca prítomný na valnom zhromaždení kde sa prijalo napádané uznesenie, lehota začína plynúť prvým dňom po skončení konania valného zhromaždenia. Ak žalobca nebol prítomný na valnom zhromaždení kde sa prijalo napádané uznesenie, lehota začína plynúť od prvého dňa po dni kedy sa mohol o uznesení dozvedieť, najneskôr však do jedného roka odo dňa prijatia uznesenia*“⁵ Ako možno vidieť v poslednej vete, Macedónsko vo svojej úprave obsahuje aj určenie maximálnej hornej objektívnej lehoty na jeden rok odo dňa prijatia uznesenia valného zhromaždenia. Uvedené považujeme za vhodné riešenie, nakoľko takéto zákonné nastavenie lehôt vhodne vyvažuje práva, resp. neukladá neprimerane rozsiahle práva aktívne legitimovaným subjektom.

Určenie maximálnej hornej lehoty však nie je raritou len v menej známych právnych poriadkoch ako je Macedónsko. V modernom právnom poriadku by táto lehota nemala chýbať, čoho dôkazom je aj v právna úprava Českej republiky. Podľa § 259 nového občanského zákoníku Českej republiky: „*Právo dovolat se neplatnosti rozhodnutí zaniká do tří měsíců ode dne, kdy se navrhovatel o rozhodnutí dozvěděl nebo mohl dozvědět, nejpozději však do jednoho roku od přijetí rozhodnutí.*“ Obdobnú úpravu s maximálnou hornou hranicou možno nájsť aj v § 191 zákona o obchodných korporáciách Českej republiky. Je teda zřejmé a logické, že je potrebné mať určenú maximálnu hornú hranicu na domáhanie sa neplatnosti určenia neplatnosti uznesenia valného zhromaždenia. V tomto smere je naša právna úprava nedostatočná. Pre

⁴ K účinkom prijatého uznesenia vo vzťahu k ochrane tretích osôb pozri zaujímavé myšlienky K. Csacha v CSACH, K. Neplatnosť a odstúpenie od zmluvy o prevode obchodného podielu z pohľadu korporáčného práva a civilného procesu. In *Súkromné právo* 2/2021, s. 45.

⁵ Preklad autora článku.

úplnosť treba dodať, že podľa zverejneného návrhu právnických osôb rekodifikovaného občianskeho zákonníka by horná maximálna lehota mala byť v zákona zahrnutá (napríklad podľa § 99 ods. 2 návrhu právnických osôb pripravovaného občianskeho zákonníka je určená maximálna šesťmesačná lehota na domáhanie sa zrušenia rozhodnutia orgánu združenia).

1.2 Určenie, že uznesenie prijaté bolo

Právny poriadok v § 131 OBZ ustanovuje možnosť domáhať sa neplatnosti uznesenia valného zhromaždenia. Ide teda o situáciu, kedy uznesenia bolo prijaté, avšak trpí nejakou vadou a niektorý z aktívne legitimovaných osôb môže takéto rozhodnutie napadnúť žalobou. Čo však v prípade, ak spoločníci na valnom zhromaždení príslušnou väčšinou hlasovali za prijatie uznesenia, avšak osoby zodpovedné za vedenie valného zhromaždenia či osoby zodpovedné za sčítavanie hlasov pochybili a toho následkom bolo „prijaté“ uznesenie vyhodnotené ako neprijaté?

Podľa nášho názoru sa nemožno domáhať určenia neplatnosti neprijatého uznesenia, nakoľko takéto uznesenie vo svojej podstate neexistuje. Aj v prípade, ak by sme pripustili možnosť domáhať sa určenia takéhoto rozhodnutia, dôsledkom by bol výrok súdu určujúci neplatnosť uznesenia, avšak faktický stav by to žiadnym spôsobom nezmenilo – nestalo by sa z neprijatého uznesenia prijaté. Právny poriadok Slovenskej republiky neobsahuje úpravu možnosti domáhať sa určenia, že uznesenie valného zhromaždenia prijaté bolo. Napriek tomu sa stotožňujeme s názorom, že i napriek absencii explicitnej právnej úpravy by sme mali žalobu o určenie, že uznesenie valného zhromaždenia prijaté bolo, pripustiť.⁶ Hoci nám nie je známe žiadne súdne rozhodnutie zo Slovenskej republiky zaoberajúce sa touto problematikou, zrejme by bolo nutné na túto situáciu použiť analógiu článku 4 CSP.⁷

Podobne ako pri určení maximálnej hornej hranice na domáhanie sa určenia neplatnosti uznesenia valného zhromaždenia, i v prípade žaloby na určenie, že uznesenie valného zhromaždenia prijaté bolo, sa v rámci rekodifikácie občianskeho práva počíta so zavedením explicitnej právnej úpravy. Podľa § 100 návrhu právnických osôb pripravovaného občianskeho zákonníka sa ustanovuje možnosť podať žalobu o určenie, že rozhodnutie orgánu združenia prijaté bolo.

2 ZMENA UZNESENIA VALNÉHO ZHROMAŽDENIA

Vyššie sme spomenuli prípady, v ktorých je OBZ nepresný (absencia maximálnej hornej lehoty na domáhanie sa určenia neplatnosti uznesenia valného zhromaždenia), prípadne

⁶ OVEČKOVÁ, O. – CSACH, K. – ŽITŇANSKÁ, L. *Obchodné právo 2. Obchodné spoločnosti a družstvo*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2020, s. 331.

⁷ Použitie analógie článku 4 CSP pri domáhaní sa neplatnosti rozhodnutia orgánu právnickej osoby je častokrát jedným z mála možných riešení danej situácie. K tomu pozri napr. aj CSACH, K. *Rozhodnutia orgánov právnických osôb súkromného práva a ich súdny prieskum: mapa súčasného právneho stavu*. In *Súkromné právo 2/2022*, s. 64, alebo VALENTOVIČ, J. *Možnosti prieskumu rozhodnutí obligatórných orgánov právnických osôb – teraz a potom*. In *Rekodifikácia práva obchodných spoločností – zdroje inšpirácie a očakávané riešenia pre výzvy tretieho milénia. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie 12. a 13. septembra 2022: Univerzita Komenského v Bratislave, 2022, s. 31.*

v ktorých absentuje niektorá modifikácia žaloby (žaloba o určenie, že uznesenie prijaté bolo). V týchto prípadoch existuje vnútroštátna právna úprava a možno definovať jej slabé stránky, resp. jej medzery. Možno však uvažovať aj nad myšlienkami či inštitútmi, ktoré v právnom poriadku zahrnuté vôbec nie sú, a teda sa ich nemožno domáhať ani na základe analógie zákona. Ide napríklad o možnosť domáhať sa priamej zmeny uznesenia valného zhromaždenia, resp. priame určenie jeho znenia. Na Slovensku však možno nájsť aj súdne rozhodnutia, ktoré zmenu prijatého rozhodnutia kategoricky odmietajú.⁸ Podľa nás takéto nahliadanie na uznesenie nie je správne, pretože prípadná zmena uznesenia smeruje k uľahčeniu celej situácie, a ak súd o obsahu uznesenia nemá pochybnosti, odstraňuje sa aj riziko prípadnej ďalšej žaloby pri prijímaní ďalšieho uznesenia.

V praxi môžu nastať prípady prijatia uznesenia valného zhromaždenia v znení, ktoré malo byť v skutočnosti iné. Napríklad v prípade, ak došlo k omylu pri prejavovaní vôle spoločníkov, ktorí by si mysleli že hlasujú o jednej záležitosti, avšak v skutočnosti by hlasovali o inej. Podľa aktuálne účinnnej právnej úpravy by sa zrejme aktívne legitimované subjekty museli domáhať určenia neplatnosti prijatého uznesenia valného zhromaždenia, prípadne by sa mohli (či už zároveň alebo následne) domáhať určenia, že bolo prijaté uznesenie v potrebnom znení, ktoré zamýšľali. Toto by však mohlo byť problematické vzhľadom na dokazovanie a komplikovanosť situácie (určenie neplatnosti + určenie prijatia uznesenia). Preto sa naskytá otázka, či neexistuje jednoduchšia možnosť, ako docieľiť určenie želaného obsahu uznesenia valného zhromaždenia bez zbytočných a dodatočných konaní.

Možno uvažovať o možnosti súdu na návrh aktívne legitimovanej osoby zmeniť obsah uznesenia valného zhromaždenia. Takýmto spôsobom by sa docielil želaný výsledok rýchlejšie, ako keby sa osoby museli domáhať určenia neplatnosti a následne prijať nové uznesenie alebo by žiadali následné určenie prijatia želaného uznesenia. Priamym návrhom účastníkov na zmenu uznesenia je z povahy veci jasné, že pôvodné uznesenie bude existovať naďalej, bude však existovať v zmenenej forme – môže sa pritom zmeniť jeho časť, ale aj celé uznesenie. Podstatné je, že z uznesenia s neželaným či nesprávnym obsahom by sa stalo uznesenia želané a správne.

Možnosť zmeny uznesenia a právna úprava zmeny uznesenia valného zhromaždenia nie je v stredoeurópskom priestore až tak známa. Možno ju však nájsť napríklad v právnej úprave Švédska, v ktorej podľa článku 52 druhej vety zákona o obchodných spoločnostiach: „*Súd môže zmeniť uznesenie valného zhromaždenia iba v prípade, ak je možné zistiť obsah, ktorý malo toto uznesenie riadne mať.*“⁹ Najpodstatnejšou skutočnosťou pri rozhodovaní o zmene prijatého uznesenia je, aby súd vedel spoľahlivo zistiť obsah uznesenia, ktorý malo riadne mať. Bude to najmä v prípade jasných listinných dôkazov preukazujúcich omyl osôb hlasujúcich na valnom

⁸ ZSP 55/2000: „*Zmyslom uvedeného ustanovenia (§ 131) je predovšetkým ochrana práv minoritných akcionárov (ktorí sa valného zhromaždenia nezúčastnili alebo boli prehlasovaní). Toto ustanovenie dáva osobám, ktorých práv a povinností sa rozhodnutie valného zhromaždenia najmä týka, možnosť dosiahnuť nápravu rozhodnutia valného zhromaždenia tým, že bude rozhodnutím súdu vyhlásené za neplatné. Ustanovenie však zároveň chráni aj záujmy všetkých akcionárov pred možnosťou, aby do vnútorných pomerov akciovej spoločnosti mohol ktokoľvek a bez časového obmedzenia zasahovať. Napokon chráni aj záujmy tretích osôb dobromyseľných v tom, že uznesenie je platné a nemôže byť už zmenené.*“

⁹ Preklad autora článku.

zhromaždení, v prípade videozáznamu, prečítania zápisnice z valného zhromaždenia¹⁰ či nerozporuplných svedeckých výpovedí. V takýchto prípadoch súd zmení uznesenie valného zhromaždenia a po zmene sa budú musieť všetci riadiť takýmto zmeneným uznesením, pôvodné znenie uznesenia sa už nebude brať do úvahy, a to napriek faktu, že uznesenie stále existuje v zmenenom znení.

Švédsko nie je jedinou krajinou umožňujúcou zmenu uznesenia valného zhromaždenia. Podľa § 109 ods. 4 zákona o obchodných spoločnostiach Dánska: „*Ak súd zistí, že (...), musí ho zmeniť alebo vyhlásiť za neplatné súdnym rozhodnutím. Avšak, uznesenie môže byť zmenené len v prípade, ak je o takýto účinok požiadané a súd je schopný zostaviť správny obsah uznesenia.*“¹¹ Podľa právnej úpravy Dánska je zmena uznesenia tak isto možná, avšak okrem požiadavky spoľahlivého určenia obsahu uznesenia zo strany súdu, zákon kladie požiadavku i na návrh zo strany aktívne legitimovaných subjektov. Inými slovami, súd nemôže zmeniť uznesenia valného zhromaždenia ani v rámci konania o vyslovení neplatnosti uznesenia valného zhromaždenia v prípade, ak účastníci o zmenu uznesenia nepožiadali.

Zmena uznesenia valného zhromaždenia sa javí ako efektívna možnosť nápravy prijatého uznesenia, preto sa domnievame, že by takáto možnosť za účelom skvalitnenia právnej úpravy uznesení valného zhromaždenia do nášho právneho poriadku mala byť zavedená. Pripravovaná rekodifikácia občianskeho práva zatiaľ s takouto možnosťou nepočíta.

3 LEPŠIA DÔKAZNÁ SITUÁCIA V KONANÍ

Konanie o určenie neplatnosti uznesenia valného zhromaždenia z hľadiska dôkaznej situácie nepatrí medzi jednoduché konania (ako napríklad konania v prípade žalôb o zaplatenie nezaplatenej faktúry). Domáhať sa neplatnosti uznesenia možno len z dôvodov uvedených v § 131 OBZ – t. j. rozpor so zákonom, spoločenskou zmluvou alebo stanovami. „*Rozpor s právnymi predpismi nižšej právnej sily neumožňuje využitie tohto prostriedku právnej ochrany.*“¹² Týchto zákonných dôvodov či dôvodov vyplývajúcich z korporáčnych dokumentov môže byť v konečnom dôsledku skutočne veľa a nemusia byť úplne jasné. Preto aj samotné dokázanie porušenia zákona, spoločenskej zmluvy či stanov nie je jednoduché a žalobcovia sa často dostávajú do dôkaznej núdze. Preto sme sa v rámci poslednej možnosti spôsobu zlepšenia právnej úpravy neplatnosti uznesenia valného zhromaždenia zamerali na spôsob, akým by sa dala zlepšiť dôkazná situácia žalobcu. Zaujímavý inštitút obsahuje právna úprava Japonska.

Japonský zákon o obchodných spoločnostiach č. 86 z roku 2005 (ďalej ako „JZoOS“) v článku 306 ustanovuje možnosť súdu ustanoviť tzv. inšpektora (*Soukai Kensayaku*), ktorý bude dohliadať na celý proces prijímania uznesenia valného zhromaždenia od jeho úplného počiatku – t. j. od samotného zvolávania valného zhromaždenia až po prijatie uznesenia.

¹⁰ NEREP, E. – SAMUELSSON, P. *Aktiebolags-lagen. En lagkommentar*. Vällingby: Thomson Reuters, 2009, s. 539.

¹¹ Preklad autora článku.

¹² BARKOCI, S. – BLAHA, M. – GRAMBLIČKOVÁ, B. In PATAKYOVÁ, M. a kol. *Obchodný zákonník. Komentár*. 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2022, s. 629.

Proces sa začína tým, že sama spoločnosť alebo spoločníci podieľajúci sa na spoločnosti podielom na spoločnosti vo výške minimálne 1 % majú ešte pred valným zhromaždením možnosť podať na súd návrh, aby súd vymenoval inšpektora, ktorý prešetrí všetky postupy súvisiace s konaním valného zhromaždenia a prijímaním jeho uznesenia. Spoločníci nespĺňajúci podmienku podielu na spoločnosti vo výške aspoň 1 % majú možnosť podať takýto návrh len v prípade, ak je takáto možnosť ustanovená v spoločenskej zmluve alebo stanovách spoločnosti. „Takýto inšpektor bude ustanovený v prípade, ak sa očakávajú nejaké zmätky na valnom zhromaždení, aby uchoval dôkazy pre prípravu potenciálnej žaloby, ktorá by neskôr mohla byť podaná pre procedurálne vady uznesenia.“¹³ V prípade návrhu podaného oprávnenou osobou má súd podľa článku 306 ods. 3 JZoOS povinnosť inšpektora ustanoviť. Širokou výnimkou z tohto pravidla je situácia, ak by mal súd za to, že je návrh nevyhovujúci (nedôvodný). Vtedy súd nemusí rozhodnúť o ustanovení inšpektora a môže návrh zamietnuť.

Funkcia inšpektora¹⁴ nie je viazaná na jeho pracovný (služobný) pomer k súdu, inšpektorom môže byť teda ktokoľvek. Súd však môže pri rozhodovaní o jeho ustanovení rozhodnúť zároveň aj o výške jeho finančnej odmeny, ktorú mu bude musieť vyplatiť samotná spoločnosť. V praxi sa odmena pre inšpektora takmer vždy priznáva a väčšinou je táto odmena už súčasťou návrhu osoby oprávnenej na podanie takéhoto návrhu. Spoločnosť vypláca inšpektorovi odmenu aj za predpokladu, že samotný návrh bol podaný zo strany spoločníkov. Preto, ak majú spoločníci pochybnosti o budúcom valnom zhromaždení, nemajú problém a prekážky podať návrh na ustanovenie inšpektora. Ostatní spoločníci vedia, že v prípade problematických valných zhromaždení je pravdepodobnosť ustanovenia inšpektora vysoká. Inšpektori stoja spoločnosť peniaze a zároveň sú stavebným kameňom pre úspešné domáhanie sa zrušenia či neplatnosti uznesenia valného zhromaždenia. Vzhľadom na uvedené, inšpektori priamo i nepriamo vplývajú na to, aby bol priebeh a prijímanie uznesenia valného zhromaždenia bezchybný. Majú teda aj odstrašujúcu funkciu, ktorá je v konečnom dôsledku pre spoločnosť samotnú prospešná, nakoľko môže bezchybne fungovať bez zbytočných súdnych sporov.

Inšpektori počas celého procesu získavajú informácie, dohliadajú na všetko a hodnotia situáciu. Na základe vykonaného šetrenia musí inšpektor vypracovať správu a podať ju súdu, spoločnosti, a v prípade, že návrh na ustanovenie inšpektora podal spoločník (spoločníci), doručiť túto správu aj tomuto spoločníkovi (spoločníkom). Správa nemusí byť len písomná, v dnešnej digitálnej dobe je možné priložiť aj elektronický (audio, video alebo audiovideo) záznam, prípadne čokoľvek čo môže slúžiť ako dôkaz a bolo to získané legálnou cestou. Ak súdu nie je niečo jasné, môže inšpektora požiadať o dodatočné vysvetlenie alebo doloženie ďalších materiálov.

¹³ Preložené z KAWAMOTO, I. – KAWAGUCHI, Y. – KIHARA, T. *Corporations and Partnerships in Japan*. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2012, s. 239.

¹⁴ Pre úplnosť uvádzame, že „inšpektor“ nie je univerzálnym pojmom v zahraničnej literatúre či jurisdikciách, a v niektorých prípadoch môže predstavovať niečo iné. Napríklad podľa článku 65 zákona o obchodných spoločnostiach Kajmaných ostrovov pojem inšpektor pripomína skôr interného audítora.

„Spoločníci môžu na základe upozornení z výsledku vyšetrovania podať žalobu na zrušenie uznesenia ak veria, že pri prijímaní uznesenia valného zhromaždenia došlo k vade.“¹⁵

Uvedené je úplne logické, nakoľko celý inštitút inšpektora smeruje práve k lepšej žalobnej situácii, kedy budú mať spoločníci lepšiu pozíciu v dokazovaní. Spoločníci však nie sú jediní, ktorí môžu robiť nejaké úkony na základe správy inšpektora. Po doručení správy súdu, súd tak isto správu preskúma, a ak to považuje za potrebné, musí nariadiť konateľom buď:

- zvolať valné zhromaždenie s povinnosťou oznámiť výsledky vyšetrovania na valnom zhromaždení, alebo
- oznámiť spoločníkom výsledky vyšetrovania.

Je teda nastavený systém dvojitej ochrany. V prvom rade správu preskúma súd a keď má za to, že došlo k vade, ktorá by mohla mať vplyv na prijatie bezchybného uznesenia valného zhromaždenia, nariadi konateľom zvolať valné zhromaždenia a oznámiť neuspokojivé výsledky tam alebo musia konatelia oznámiť neuspokojivé výsledky priamo spoločníkom. Konatelia majú podľa článku 307 ods. 3 JZoOS správu aj prešetriť a na valnom zhromaždení uviesť aj záver z prešetrenia. Súd však vždy nemusí zistiť porušenie, preto majú možnosť podať žalobu i ďalšie subjekty. Poväčšine to budú tí, ktorí dali návrh na ustanovenie inšpektora, ale nič nebráni podať žalobu i spoločníkom, ktorí návrh na ustanovenie inšpektora nepodali.

Z inštitútu inšpektora podľa právneho poriadku Japonska možno vidieť, že jeho ustanovenie napomáha právnu istotu. Ak ale aj dôjde k porušeniu zákona či korporačných dokumentov a spôsobí to neplatnosť uznesenia valného zhromaždenia, ustanovení inšpektori môžu hrať kľúčovú úlohu v následnom procese domáhania sa svojho práva aktívne legitimovanými subjektami. Inštitút inšpektorov hodnotíme ako veľmi zaujímavý a určite by stálo za zváženie uvedený inštitút zaviesť aj do nášho právneho poriadku.

ZÁVER

Právnu úpravu neplatnosti uznesenia valného zhromaždenia v § 131 OBZ možno považovať za komplexnú úpravu domáhania sa svojich práv v prípade, ak prijaté uznesenie trpí kvalifikovanou vadou. § 131 OBZ nehodnotíme negatívne, určite poskytuje vysokú mieru právnej ochrany. Avšak, ani § 131 OBZ nemožno hodnotiť ako bezchybný, resp. nemožno povedať, že by právna úprava neplatnosti uznesenia valného zhromaždenia kapitálovej obchodnej spoločnosti nemohla byť v nejakom smere lepšia alebo nemohla byť doplnená ďalšími inštitútmi, ktoré by spravili právnu úpravu ešte precíznejšou.

Menšie nedostatky právnej úpravy možno badať najmä v absencii maximálnej hornej objektívnej lehoty, v ktorej sa aktívne legitimované subjekty môžu domáhať svojich práv. Takýmto spôsobom sa zbytočne vytvára právne vákuum a neistota v právnych vzťahoch. Preto by maximálna objektívna lehota mala byť v zákone explicitne vyjadrená ako je tomu napríklad v Macedónsku či Česku. Podobne treba prijať záver, že je potrebné do právnej úpravy zahrnúť i možnosť domáhať sa určenia, že uznesenie valného zhromaždenia prijaté bolo. V týchto

¹⁵ Preložené z KAWAMOTO, I. – KAWAGUCHI, Y. – KIHARA, T. *Corporations and Partnerships in Japan*. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2012, s. 239.

dvoch prípadoch možno našu právnu úpravu kvalifikovať ako nedostatočnú, nakoľko nie je pripravená na možné situácie.

Okrem na prvý pohľad zrejmých nedostatkov možno nájsť v zahraničí inšpiráciu i v ďalších, menej zrejmých inštitútoch, ktoré by mohli obohatiť našu vnútroštátnu úpravu. Ide napríklad o možnosť súdu zmeniť obsah uznesenia valného zhromaždenia, ktorú možno nájsť v právnom poriadku Švédska či Dánska. Takéto určenie by jednoznačne zjednodušilo a najmä zrýchliło konania v prípade, kedy sa účastníci najprv domáhajú určenia neplatnosti uznesenia valného zhromaždenia a následne prijímajú ďalšie uznesenie. Ak by mal súd možnosť zmeniť znenie uznesenia na návrh, predišlo by sa zbytočne komplikovanej situácii. Samozrejme, súd by mohol uznesenie zmeniť len v prípade, ak by nemal pochybnosti o správnom obsahu uznesenia.

Nakoniec, možno sa inšpirovať i právnou úpravou Japonska, podľa ktorej môžu byť ustanovení tzv. inšpektori, ktorí dohliadajú na priebeh celého valného zhromaždenia. V prípade, že prijaté uznesenie trpí nejakou vadou, správa inšpektora predstavuje silný dôkazný prostriedok v prípade domáhania sa neplatnosti uznesenia valného zhromaždenia. Vzhľadom na vyššie uvedené, právna úprava neplatnosti uznesenia valného zhromaždenia kapitálovej obchodnej spoločnosti má teda vo svojej podstate stále široký priestor na zlepšenie a zaujímavá inšpirácia na zlepšenie právnej úpravy sa dá často nájsť aj v netradičných jurisdikciách. Možno však predpokladať, že niektoré z načrtnutých problémov vyrieši pripravovaná rekodifikácia súkromného práva, ako sme uviedli v príspevku.¹⁶

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

KAWAMOTO, I. – KAWAGUCHI, Y. – KIHARA, T. *Corporations and Partnerships in Japan*. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2012. 370 s. ISBN 978-90-411-4580-2.

NEREP, E. – SAMUELSSON, P. *Aktiebolags-lagen. En lagkommentar*. Vällingby: Thomson Reuters, 2009. 817 s. ISBN 978-91-7610-290-9.

OVEČKOVÁ, O. a kol. *Obchodný zákonník. Veľký komentár I*. 2. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2022. 3704 s. ISBN 978-80-571-0436-0.

OVEČKOVÁ, O. – CSACH, K. – ŽITŇANSKÁ, L. *Obchodné právo 2. Obchodné spoločnosti a družstvo*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2020. str. 428 s. ISBN 978-80-571-0291-5.

PATAKYOVÁ, M. a kol. *Obchodný zákonník. Komentár*. 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2022. 1792 s. ISBN 978-80-8232-018-6.

Rekodifikácia práva obchodných spoločností – zdroje inšpirácie a očakávané riešenia pre výzvy tretieho milénia. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie 12. a 13. septembra 2022: Univerzita Komenského v Bratislave, 2022. 88 s. ISBN 978-80-7160-663-5.

Súkromné právo. 2021, č. 2, ISSN 1339-8652.

¹⁶ Tento text bol spracovaný na základe poznatkov z výskumného pobytu na Švajčiarskom inštitúte pre porovnávacie právo v rámci projektu podporeného Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-18-0337.

Súkromné právo. 2022, č. 2, ISSN 1339-8652.

VICARI, A. *European Company Law*. Berlín: De Gruyter, 2021. 342 s. ISBN 978-3-11-072502-5.

POSUDZOVANIE ZDRAVOTNEJ SPÔSOBILOSTI NA PRÁCU PODĽA ZÁKONA O ZDRAVOTNEJ STAROSTLIVOSTI

ASSESSMENT OF HEALTH FITNESS FOR WORK ACCORDING TO THE HEALTH CARE ACT

MUDr. Mgr. Miroslava Hercová

doktorandský študijný program pracovné právo

Právnická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave

Katedra pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia

miroslava.hercova@gmail.com

Abstrakt: Účelom posudzovacej činnosti v rámci lekárskeho preventívneho prehliadok vo vzťahu k práci je zisťovanie zdravotného stavu zamestnanca s osobitným zameraním na príznaky počiatočných štádií ochorenia vo vzťahu ku konkrétnej pracovnej činnosti, ktorú zamestnanec vykonáva a taktiež zisťovanie rizikových faktorov zdravia, ktoré sú kontraindikované pre zaradenie zamestnanca na posudzovaný druh práce. Výsledkom posúdenia spôsobilosti na prácu je lekársky posudok, ktorý vyvoláva zásadné pracovnoprávne účinky a následky. Právna úprava vydávania posudkov o zdravotnej spôsobilosti na prácu je obsiahnutá v dvoch právnych predpisoch – v zákone č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a v zákone č. 355/2007 Z. z. o podpore, rozvoji a ochrane verejného zdravia a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. Oba právne predpisy obsahujú rôznu právnu úpravu posudzovania zdravotnej spôsobilosti zamestnanca na prácu. Rozdrobenosť právnej úpravy spôsobuje problémy v aplikačnej praxi, kedy je možné sa stretnúť s rôznymi druhmi lekárskeho posudkov o zdravotnej spôsobilosti na prácu. Príspevok sa zaoberá jednou z týchto úprav, a to právnou úpravou posudzovania zdravotnej spôsobilosti zamestnancov obsiahnutou v zákone č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti.

Kľúčové slová: zdravotná spôsobilosť na prácu, lekárske preventívne prehliadky vo vzťahu k práci

Abstract: The purpose of the assessment activity within the scope of preventive medical examinations in relation to work is to determine the state of health of the employee with a special focus on the symptoms of the initial stages of the disease in relation to the specific work activity that the employee performs, as well as determining the health risk factors that are contraindicated for the inclusion of the employee in the considered type of work. The result of the assessment of fitness for work is a medical report which has fundamental labour law effects

and consequences. The legal regulation of the issuing health related fitness to work reports is contained in two legal regulations - in Act No. 576/2004 Coll. on health care, services related to providing the health care and on amendments to certain laws, and in Act no. 355/2007 Coll. on the support, development and protection of public health and on the amendment of certain laws. Both legal regulations contain a different legal arrangement for assessing an employee's health fitness for work. Problems in application practice are caused by the fragmented nature of the legislation, when it is possible to encounter different types of medical reports on health fitness for work. This paper deals with one of these amendments, namely the legal regulation of the assessment of the health fitness of employees contained in Act no. 576/2004 Coll. on health care.

Keywords: health fitness for work, preventive medical examinations in relation to work

ÚVOD

Posudzovanie zdravotnej spôsobilosti zamestnanca na prácu naplňa ústavnú garanciu ochrany zdravia v zmysle čl. 40 Ústavy Slovenskej republiky, ako aj právo na ochranu bezpečnosti a zdravia pri práci, ktoré sú jednou z obsahových náplní práva na spravodlivé a uspokojivé pracovné podmienky podľa čl. 36 Ústavy Slovenskej republiky. Skúmanie zdravotného stavu zamestnancov smeruje k preukázaniu spôsobilosti osoby vykonávať dohodnutý druh práce a k tomu, že výkon práce neohrozí jej život alebo zdravie. Účastníci pracovnoprávneho vzťahu nedisponujú znalosťami ani možnosťami, aby sami priamo posúdili zdravotnú spôsobilosť zamestnancov. Preto právne predpisy prenechávajú jej posudzovanie iným, kompetentným subjektom – zdravotníckym pracovníkom. Lekárske preventívne prehliadky vo vzťahu k práci sa vykonávajú na základe zamestnávateľom poskytnutých podkladov o vykonávanej práci a pracovných podmienkach zamestnanca a výsledkov hodnotenia zdravotných rizík. Orientujú sa na sledovanie zmien zdravotného stavu a na vyšetrenie orgánov alebo systémov, ktoré môžu byť poškodené faktormi práce a pracovného prostredia.

Právna úprava vydávania posudkov o zdravotnej spôsobilosti na prácu je obsiahnutá v dvoch právnych predpisoch – v zákone č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o zdravotnej starostlivosti“) a v zákone č. 355/2007 Z. z. o podpore, rozvoji a ochrane verejného zdravia a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o ochrane verejného zdravia“). Právne predpisy obsahujú rôznu právnu úpravu posudzovania zdravotnej spôsobilosti na prácu. Vzhľadom na to, že v aplikačnej praxi sa stretávame s lekárske posudkom vydaným podľa zákona o zdravotnej starostlivosti (najmä u menších zamestnávateľov), pozornosť budeme venovať úprave posudzovania zdravotnej starostlivosti podľa zákona o zdravotnej starostlivosti. Tento zákon predmetnú oblasť upravuje len vo všeobecnosti, neupravuje formálne a obsahové náležitosti lekárskeho posudku, čo následne spôsobuje problémy v rámci

realizácie pracovnoprávných vzťahov (najmä v oblasti skončenia pracovného pomeru z dôvodu zdravotnej nespôsobilosti zamestnanca).

1 POJEM ZDRAVOTNÁ SPÔSOBILOSŤ

Zdravotná spôsobilosť zamestnanca na prácu, ako rozhodujúca podmienka pre výkon práce, je pojem používaný v zákone o zdravotnej starostlivosti v súvislosti s vydávaním lekárskeho posudku. Legálna definícia v zákone ale absentuje a zákon o zdravotnej starostlivosti ohľadom nej ani neodkazuje na iný právny predpis.¹ Odborná literatúra vymedzuje zdravotnú spôsobilosť ako súbor individuálnych znakov fyziologickej povahy tela každého zamestnanca, ktoré mu umožňujú vykonávať určité zamestnanie, na ktorého výkon sa stanovujú minimálne kvalitatívne požiadavky.² Zdravotnú spôsobilosť môžeme vnímať aj ako vhodnú alebo dostatočnú zdravotnú dispozíciu individuálne určenej fyzickej osoby k výkonu individuálne stanovenej práce v konkrétnom prostredí a za špecificky určených pracovných podmienok, a to v čase jej posúdenia.³

Predmetom skúmania zdravotnej spôsobilosti zamestnanca vo vzťahu k práci nie je komplexné posudzovanie a hodnotenie zdravotného stavu osoby (zamestnanca). Posudzovanie sa obmedzuje na zisťovanie už rozvinutých chorobných nálezov, ale aj klinicky sa ešte neprejavujúcich, avšak už zistiteľných znakov alebo prítomných rizikových ukazovateľov (laboratórne odchýlky alebo zobrazovacími metódami identifikovateľné orgánové zmeny), ktoré by mohli spôsobiť vznik choroby z povolania alebo ochorenia v súvislosti s prácou, ako aj choroby, ktorá by mohla znamenať neskôr vznik zdravotnej kontraindikácie pre vykonávanie danej práce.⁴ Kontraindikácie sú také zmeny zdravotného stavu, ktoré sa môžu zhoršiť vplyvom pôsobenia škodliviny z práce alebo pracovného prostredia. Chorobné zmeny sa týkajú cieľových orgánov, v ktorých je škodlivina spôsobilá navodiť vzplanutie skrytého (doteraz nerozpoznaného) ochorenia alebo môže spôsobiť zhoršenie aktuálneho ochorenia, hoci aj neprofesionálnej genézy. K zdravotným kontraindikáciám sú zaraďované aj zmeny zdravotného stavu alebo následky takýchto zmien, ktoré neumožňujú zamestnancovi podávať v určenom pracovnom zaradení plnohodnotný výkon, prípadne mu neumožňujú používať osobné ochranné pracovné prostriedky potrebné pri vykonávaní určenej práce na ochranu zdravia.⁵

¹ S pojmom zdravotná spôsobilosť pracujú aj iné právne predpisy – prioritne zákon 124/2006 Z. z. o bezpečnosti a ochrane zdravia pri práci v znení neskorších predpisov a zákon č. 355/2007 Z. z. o ochrane, podpore a rozvoji verejného zdravia v znení neskorších predpisov.

² BEDLOVIČOVÁ, S. *Zdravotná spôsobilosť zamestnanca a jej úprava v Zákonníku práce*. In: Zdravotná spôsobilosť zamestnancov. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Právnická fakulta. Recenzovaný zborník príspevkov z vedeckej konferencie, Košice 2020, s.23. Autorka ďalej na str. 24 vymedzuje osobitné druhy zdravotnej spôsobilosti, a to: všeobecnú zdravotnú spôsobilosť, osobitnú zdravotnú spôsobilosť, špecializovanú zdravotnú spôsobilosť a zdravotnú spôsobilosť mladistvých zamestnancov.

³ JANÁKOVÁ, A. *Abeceda bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci*. 5. vyd. Olomouc: ANAG, 2011, s. 389

⁴ Odborné usmernenie Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky o naplní preventívnych prehliadok vo vzťahu k práci, č. S06881-OZS-2016

⁵ Zdravotnou kontraindikáciou môže byť napríklad epilepsia pri práci vo výškach, chronické ochorenia dýchacieho systému pri práci v prašnom prostredí, onkologické ochorenia pri práci s karcinogénmi a mutagénmi, porucha sluchu pri práci v nadmernom hluku, kožné choroby pri práci s rozpúšťadlami, závraty pri práci vo výškach,

Preukazovanie zdravotnej spôsobilosti spája zákon č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce (ďalej len „Zákonník práce“) s vyvolaním zásadných pracovnoprávných účinkov, a to pred uzatvorením pracovného pomeru (predzmluvné vzťahy, § 41 ods. 2 a § 53 ods.1), počas trvania pracovného pomeru (preradenie na inú prácu, § 55 ods. 2 písm. a), písm. b), písm. c) a písm. e), ods. 5), ale aj pre prípad skončenia pracovného pomeru (§ 63 ods. 1 písm. c) a § 69 ods. 1 písm. a)).

2 POSUDZOVANIE ZDRAVOTNEJ SPÔSOBILOSTI

Účelom posudzovacej činnosti v rámci lekárskeho preventívneho prehliadok vo vzťahu k práci je zisťovanie zmien zdravotného stavu zamestnanca s osobitným zameraním na príznaky počiatočných štádií ochorenia vo vzťahu ku konkrétnej pracovnej činnosti, ktorú zamestnanec vykonáva v rámci dohodnutého druhu práce a taktiež zisťovanie rizikových faktorov zdravia, ktoré sú kontraindikované pre zaradenie zamestnanca na možný druh práce.⁶ Povinnosť zamestnanca podrobiť sa lekárskej preventívnej prehliadke vo vzťahu k práci na účel posudzovania jeho zdravotnej spôsobilosti vyplýva z § 12 ods. 2 písm. i) zákona č. 124/2006 Z. z. o bezpečnosti a ochrane zdravia pri práci v znení neskorších predpisov a § 30e ods. 2 zákona o ochrane verejného zdravia.

Od posudzovania zdravotnej spôsobilosti na prácu je potrebné rozlišovať dočasnú zdravotnú nespôsobilosť, ktorá sa preukazuje potvrdením o dočasnej práceneschopnosti podľa § 12a zákona o zdravotnej starostlivosti, ktorú posudzuje a o nej rozhoduje ošetrojúci lekár v prípade poskytovania ambulantnej zdravotnej starostlivosti alebo ošetrojúci lekár ústavného zdravotníckeho zariadenia určený poskytovateľom. Dočasná pracovná neschopnosť nezakladá automaticky dlhodobú nespôsobilosť na výkon práce, ide o aktuálnu, zväčša krátkodobú prekážku vo výkone práce na strane zamestnanca.

3 POSUDZOVANIE ZDRAVOTNEJ SPÔSOBILOSTI PODĽA ZÁKONA O ZDRAVOTNEJ STAROSTLIVOSTI

Zákon o zdravotnej starostlivosti sa v rámci svojej právnej úpravy posudzovania zdravotnej spôsobilosti na prácu viac menej obmedzuje na ustanovenie prípadov, v ktorých dochádza k vydávaniu lekárskeho posudku. Vydávanie lekárskeho posudku je síce službou súvisiacou s poskytovaním zdravotnej starostlivosti (§ 13 písm. e) zákona o zdravotnej starostlivosti), avšak nijakým spôsobom neprispieva k zmene zdravotného stavu osoby, ale zároveň *aktívne vyhľadávanie možných príčin chorôb v súvislosti s prácou, ich odstraňovanie a predchádzanie vzniku chorôb z povolania v súvislosti s výkonom lekárskej preventívnej*

ochorenia chrbtice pri manipulácii s bremenami, reštrikčné a obštrukčné ventilačné poruchy pri používaní dýchacej techniky a podobne.

⁶ BARINKOVÁ, M. *Zdravotná spôsobilosť žiakov na prácu v rámci prípravy na povolanie*. In: Zdravotná spôsobilosť zamestnancov. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Právnická fakulta. Recenzovaný zborník príspevkov z vedeckej konferencie, Košice 2020, s.16

prehliadky vo vzťahu k práci zákon o zdravotnej starostlivosti v zmysle § 2 ods. 7 definuje ako prevenciu, ktorá už súčasťou zdravotnej starostlivosti je.

Lekár vykonávajúci posudzovanie zdravotnej spôsobilosti na prácu je viazaný pri jej realizácii podmienkami zákona o zdravotnej starostlivosti – predovšetkým požiadavkami na získanie informovaného súhlasu dotknutej osoby (§ 4 ods. 4 a § 6 zákona o zdravotnej starostlivosti), postupu *lege artis*, ako aj formálnymi a obsahovými náležitosťami zdravotnej dokumentácie (§ 4 ods. 5 a § 18 a nasl. zákona o zdravotnej starostlivosti), ktorá je neoddeliteľnou súčasťou poskytovania zdravotnej starostlivosti. Zdravotná starostlivosť je poskytnutá správne (*lege artis*) podľa § 4 ods. 3 zákona o zdravotnej starostlivosti *ak sa vykonajú všetky zdravotné výkony na správne určenie choroby so zabezpečením včasnej a účinnej liečby s cieľom uzdravenia osoby alebo zlepšenia stavu osoby pri zohľadnení súčasných poznatkov lekárskej vedy a v súlade so štandardnými postupmi na výkon prevencie, štandardnými diagnostickými postupmi a štandardnými terapeutickými postupmi pri zohľadnení individuálneho stavu pacienta.*

Lekársky posudok na účely zákona o zdravotnej starostlivosti je podľa § 16 výsledok posúdenia: a) zdravotnej spôsobilosti na prácu, b) zdravotného stavu v súvislosti s uznaním choroby z povolania a ohrozenia chorobou z povolania, c) bolesti a sťaženia spoločenského uplatnenia pri úrazoch, chorobách z povolania a iných poškodeniach na zdraví.

Konkrétny procedurálny postup posudzovania zákon nešpecifikuje s výnimkou skutočnosti, že lekársky posudok vydáva poskytovateľ a posudzovanie uskutočňuje poskytovateľom určený lekár, ako aj skutočnosť, že lekársky posudok sa vydáva na žiadosť osoby, ktorej sa posudzovanie týka alebo na žiadosť právnickej osoby so súhlasom takejto osoby. Poskytovateľom zdravotnej starostlivosti môže byť fyzická alebo právnická osoba, ktorá poskytuje zdravotnú starostlivosť na základe zákonom stanovených podmienok. Zákon o zdravotnej starostlivosti neobsahuje ani ustanovenia o formálnych a obsahových náležitostiach vydávaných lekárskeho posudkoch.

S nedostatočnou právnou úpravou obsahových a formálnych náležitostí sa zaoberal Najvyšší súd Slovenskej republiky a v rozhodnutí 3 Cdo 150/2005, v ktorom konštatoval, že *„napriek tomu, že Zákonník práce sa vo viacerých ustanoveniach odvoláva na lekárske posudky, lekárska posudková činnosť na účely pracovnoprávných vzťahov nie je v súčasnosti upravená v žiadnom zo všeobecne záväzných právnych predpisov. Všeobecná úprava bola do 31. mája 2003 obsiahnutá v § 2 ods. 3 zákona č. 277/1994 Z. z. o zdravotnej starostlivosti, podľa ktorého zdravotná starostlivosť zahŕňala všetku ambulantnú aj ústavnú starostlivosť vrátane kúpeľnej starostlivosti, závodnej preventívnej starostlivosti, lekárenskej starostlivosti a lekárskej posudkovej činnosti vykonávanej ošetrojúcim lekárom a ošetrovateľskej starostlivosti. Uvedený zákon predpokladal v ustanovení § 6 ods. 6 ustanovenie podrobností o posudzovaní zdravotnej spôsobilosti na prácu a o preventívnych prehliadkach vo všeobecne záväznom právnom predpise vydanom Ministerstvom zdravotníctva SR po dohode s Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny SR. Do platnosti tohto ustanovenia (31. decembra 2004 – ustanovenie zrušené zákonom č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti) však takýto právny predpis nebol vydaný.“* Podľa názoru Najvyššieho súdu Slovenskej republiky posudzovanie zdravotnej spôsobilosti na prácu pre účely pracovnoprávných vzťahov

posudzuje a posudok vydáva ošetrojúci lekár zamestnanca (všeobecný lekár ale aj špecialista) a pre prípad okamžitého skončenia pracovného pomeru podľa § 69 ods. 1 písm. a) Zákonníka práce, musí takýto posudok deklarovat' odborný záver, že zamestnanec nemôže vykonávať prácu „bez vážneho ohrozenia zdravia“.

V rozhodnutí 5 Cdo 237/2007 Najvyšší súd Slovenskej republiky potvrdil svoj záver v rozhodnutí 3 Cdo 150/2005 a zároveň konštatoval, že *„lekárske odporúčania nespĺňajú požiadavky na lekársky posudok. Lekársky posudok by mal obsahovať aj poučenie o odvolaní, musí byť podaný pred daním výpovede z pracovného pomeru a jeho absenciu nemožno nahradiť napr. znaleckým posudkom o zdravotnom stave zamestnanca vykonaným v súdnom konaní. Na druhej strane, ak bol zdravotný posudok vydaný v súlade s právnymi predpismi, nepodlieha z hľadiska svojho obsahu preskúmaniu súdom v konaní začatom na návrh zamestnanca podľa § 77 a nasl. Zákonníka práce.“*

V rozhodnutí 8 Cdo 248/2019 sa Najvyšší súd Slovenskej republiky zaoberal formálnou stránkou záverov v lekárskom posudku o zdravotnej spôsobilosti, ktoré v čase jeho rozhodovania boli formulované vo vzorovom posudku o zdravotnej spôsobilosti a ktorý bol prílohou Odborného usmernenia Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky o náplni lekárskeho preventívneho prehliadok vo vzťahu k práci č. 10525/2010-OL zo dňa 22. februára 2010. Toto usmernenie upravovalo, aké závery môže obsahovať lekársky posudok, a to, že zamestnanec je a) spôsobilý na výkon konkrétnej činnosti, b) spôsobilý na výkon konkrétnej činnosti za dodržania nasledujúcich podmienok, c) nespôsobilý na výkon konkrétnej činnosti. Rovnako potvrdil, že v zmysle oboch vyššie uvedených rozhodnutí (3 Cdo 150/2005 a 5 Cdo 237/2007) *„je podkladom skončenia pracovného pomeru výpoveďou podľa § 63 ods. 1, písm. c) Zákonníka práce môže byť len lekársky posudok, ktorý nepripúšťa iný odborný záver ako ten, že zamestnanec dlhodobo stratil spôsobilosť na výkon doterajšej práce. Odborný záver je výsledkom objektívne zisteného zdravotného stavu zamestnanca, z ktorého súd vychádza. Neurčitosť, či nejasnosť odborného záveru nemôže teda vyplývať len zo subjektívnych predstáv, či tvrdení zamestnanca alebo zamestnávateľa. Do novelizácie zákona 355/2007 s účinnosťou od 01.08.2014⁷ sa pojem nespôsobilý na výkon práce používal ako ekvivalent dlhodobej nespôsobilosti.“*

Významné zmeny v právnej úprave posudzovania zdravotnej spôsobilosti nastali prijatím zákona č. 124/2006 Z. z. o bezpečnosti a ochrane zdravia pri práci, ktorým boli kreované pracovné zdravotné služby⁸ a predovšetkým prijatím zákona o ochrane verejného zdravia. Významnou novelou zákona o ochrane verejného zdravia (č. 204/2014 Z. z.) sa upravila činnosť pracovnej zdravotnej služby, ktorá bola dovtedy obsiahnutá aj v zákone č. 124/2006 z. z., podrobne rozpracovala podmienky posudzovania zdravotnej spôsobilosti na

⁷ Definícia pojmu „dlhodobo nespôsobilý na výkon posudzovanej práce“ bola zavedená novelou 204/2014, ktorou sa menil zákon o ochrane verejného zdravia do ust. § 30f ods. 2

⁸ Rozsah a výkon pracovnej zdravotnej služby bol upravený vyhláškou Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky č. 458/2006 Z. z. o podrobnostiach o rozsahu a náplni výkonu pracovnej zdravotnej služby, o zložení tímu odborníkov, ktorí ju vykonávajú, a o požiadavkách na ich odbornú spôsobilosť, ktorá bola zrušená a nahradená vyhláškou Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky č. 292/2008 Z. z. o podrobnostiach o rozsahu a náplni výkonu pracovnej zdravotnej služby, o zložení tímu odborníkov, ktorí ju vykonávajú, a o požiadavkách na ich odbornú spôsobilosť platnou do 31.07.2014

prácu na základe lekárskeho preventívneho prehliadok vo vzťahu k práci, precizovala obsah lekárskeho posudku o zdravotnej spôsobilosti na prácu a určil sa okruh zdravotníckych pracovníkov, ktorí sú oprávnení ho vypracovať.

Podľa nášho názoru – právna úprava v zákone o ochrane verejného zdravia dopĺňa všeobecnú právnu úpravu v zákone o zdravotnej starostlivosti a konkretizuje procedurálny postup posudzovania zdravotnej spôsobilosti na prácu (§ 30f zákona o ochrane verejného zdravia priamo odkazuje na § 16 zákona o zdravotnej starostlivosti). Zákon o ochrane verejného zdravia konkretizuje ustanovenie § 16 ods. 2 „*posudzovanie vykonáva poskytovateľom určený lekár*“. Podľa § 8 zákona č. 578/2004 Z. z. o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, *zdravotnícke zariadenia musia byť personálne zabezpečené v súlade so svojim odborným zameraním*.⁹ Odborná náplň a kompetencie jednotlivých špecializácií sú obsiahnuté vo vykonávacích predpisoch.¹⁰ V súlade s nimi osobami oprávnenými vykonávať posudzovanie zdravotnej spôsobilosti vo vzťahu k práci sú lekári so špecializáciou v odbore: všeobecné lekárstvo, pediatria (poskytujúci všeobecnú ambulantnú zdravotnú starostlivosť pre deti a dorast), pracovné lekárstvo, klinické pracovné lekárstvo a klinická toxikológia, služby zdravia pri práci. Iné špecializácie vykonávajú posudkovú činnosť v zmysle právnych predpisov z oblasti sociálneho zabezpečenia, nemajú v kompetencii vykonávať posudzovanie zdravotnej spôsobilosti na prácu.¹¹ Rovnaké špecializácie pre vykonávanie lekárskeho preventívneho prehliadok vo vzťahu k práci uvádza aj zákon o ochrane verejného zdravia v § 30a a nasl.

Obsahová náplň lekárskeho preventívneho prehliadky vo vzťahu k práci sa riadi podľa odborného usmernenia Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky o náplni lekárskeho preventívneho prehliadok vo vzťahu k práci zo dňa 29. septembra 2016.¹²

Vyšetrenia realizované v rámci lekárskeho preventívneho prehliadky odborné usmernenie člení na základné (obligatórne) a doplnkové (fakultatívne). Obligatórne vyšetrenia sa vykonávajú ako neoddeliteľná súčasť každej prehliadky v rozsahu ustanovenom pre jednotlivé rizikové faktory a prácu podľa osobitných predpisov. Štandardne ide o anamnézu (vrátane pracovnej anamnézy), kompletné fyzikálne vyšetrenie, základný laboratórny screening, EKG vyšetrenie. Fakultatívne vyšetrenia sa vykonávajú v odôvodnených prípadoch a sú indikované lekárom vykonávajúcim prehliadku a vyplývajú z identifikovaných zdravotných rizík, pôsobenia faktorov práce a pracovného prostredia, vykonávanej práce, možného poškodenia

⁹ Výnos Ministerstva zdravotníctva SR č. 09812/2008-OL z 10. septembra 2008 o minimálnych požiadavkách na personálne a materiálne – technické zabezpečenie jednotlivých druhov zdravotníckych zariadení.

¹⁰ Výnos Ministerstva zdravotníctva SR č. 12422/2010-OL zo 17. septembra 2010, ktorým sa ustanovujú minimálne štandardy pre špecializačné študijné programy, minimálne štandardy pre certifikačné študijné programy a minimálne štandardy pre študijné programy sústavného vzdelávania a ich štruktúra v znení neskorších predpisov.

¹¹ Posudková činnosť skúma a hodnotí schopnosť zdravej a chorej osoby vykonávať zárobkovú činnosť. Posudzuje ich pri dočasnej pracovnej neschopnosti a dlhodobo nepriaznivom zdravotnom stave, posudzuje poškodenie zdravia z hľadiska znevýhodnenia zdravotne postihnutej osoby oproti zdravej osobe, posudzuje dlhodobo nepriaznivý zdravotný stav na účely súdneho konania.

¹² Odborné usmernenie Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky o náplni lekárskeho preventívneho prehliadok vo vzťahu k práci č. S06881-OZS-2016, Vestník MZ SR, roč. 64, 2016, čiastka 29-38, ktoré nahradilo Odborné usmernenie Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky o náplni lekárskeho preventívneho prehliadok vo vzťahu k práci č. S0521-OZS-2013 zo dňa 20. januára 2014, Vestník MZ SR, roč. 62, 2014, čiastka 1-10.

zdravia z práce alebo sú potrebné na vylúčenie kontraindikácií. Pôjde napríklad o neurologické vyšetrenie, ORL vyšetrenie, ortopedické vyšetrenie a pod.

Vzorový lekársky posudok o zdravotnej spôsobilosti na prácu s kategorizáciou práce, faktorov práce a pracovného prostredia je prílohou č. 3c zákona o ochrane a podpore verejného zdravia. V praxi sa stále relatívne často stretávame s posudkami, ktoré sú formulované vágne, len s uvedením pracovnej pozície, resp. profesie a so záverom spôsobilý/nespoľahlivý. Chýbajú podrobne špecifikované faktory práce a pracovného prostredia a uvedenie prác podľa osobitných právnych predpisov, ktoré môžu mať a aj majú významný vplyv na zdravie, a ktoré dávajú posudzujúcemu lekárovi podrobný obraz o pracovnom prostredí a samotnej práci, ktorú posudzovaná osoba vykonáva. Sme toho názoru, že aj zákon o zdravotnej starostlivosti by mal tieto náležitosti upravovať alebo odkazovať na príslušné ustanovenia zákona o ochrane verejného zdravia, ktoré ich upravujú.

Ak posudzovaná osoba nesúhlasí so záverom uvedeným v posudku, má možnosť postupovať v zmysle § 17 zákona o zdravotnej starostlivosti, podľa ktorého môže písomne požiadať poskytovateľa zdravotnej starostlivosti o nápravu, ktorý má 30 dňovú lehotu na jej vybavenie. Prípadný nesúhlas so záverom uvedeným v posudku o zdravotnej starostlivosti zo strany právnickej osoby (ktorá podala žiadosť o posúdenie zdravotnej spôsobilosti so súhlasom osoby, ktorá má byť predmetom posudzovania) vylučuje postup v zmysle § 17.

Opätovné posúdenie zdravotnej spôsobilosti na prácu zo strany zamestnanca upravuje v § 30g zákon o ochrane a podpore verejného zdravia. Zamestnávateľovi, ktorý má dôvodné pochybnosti o zdravotnej spôsobilosti zamestnanca na prácu, dáva možnosť nariadiť mimoriadnu lekársku preventívnu prehliadku.¹³ Povinnosťou zamestnanca je nariadenú prehliadku absolvovať.

ZÁVER

Aktuálna právna úprava vydávania posudkov o zdravotnej spôsobilosti na prácu je upravená v dvoch právnych predpisoch – zákone o zdravotnej starostlivosti a zákone o ochrane verejného zdravia. Napriek tomu máme za to, že sa pri posudzovaní zdravotnej spôsobilosti na prácu neuplatňujú nezávisle od seba. Zákon o zdravotnej starostlivosti je potrebné chápať ako rámcový právny predpis, ktorý posudky upravuje ako úkon zdravotnej starostlivosti, pri ktorom je potrebné dodržiavať podmienky jej správneho poskytovania. Zákon o ochrane verejného zdravia podrobne a prílišne upravuje posudzovanie zdravotnej spôsobilosti vo vzťahu k práci. V praxi je však stále možné sa stretnúť sa s posudkami, v ktorých absentujú náležitosti definované v zákone o ochrane verejného zdravia. S takýmito posudkami sa stretávajú predovšetkým všeobecní lekári vykonávajúci prehliadky vo vzťahu k práci najmä u malých zamestnávateľov.

¹³ § 30e zákona o ochrane a podpore verejného zdravia: *zamestnávateľ zabezpečí zamestnancovi mimoriadnu lekársku preventívnu prehliadku vo vzťahu k práci, ak má odôvodnené pochybnosti o zdravotnej spôsobilosti zamestnanca na prácu, po prerokovaní so zástupcami zamestnancov a s lekárom podľa odseku 6.*

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

- BEDLOVIČOVÁ, S. *Zdravotná spôsobilosť zamestnanca a jej úprava v Zákonníku práce*. In: Zdravotná spôsobilosť zamestnancov. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Právnická fakulta. Recenzovaný zborník príspevkov z vedeckej konferencie, Košice 2020. ISBN 978-80-8152-891-0
- JANÁKOVÁ, A. *Abeceda bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci*. 5. vyd. Olomouc: ANAG, 2011. ISBN 978-80-7554-171-0
- BARINKOVÁ, M. *Zdravotná spôsobilosť žiakov na prácu v rámci prípravy na povolanie*. In: Zdravotná spôsobilosť zamestnancov. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Právnická fakulta. Recenzovaný zborník príspevkov z vedeckej konferencie, Košice 2020. ISBN 978-80-8152-891-0
- Zákon č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a zmien
- Zákon č. 355/2007 Z. z. o podpore, rozvoji a ochrane verejného zdravia a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a zmien
- Zákon č. 124/2006 Z. z. o bezpečnosti a ochrane zdravia pri práci v znení neskorších predpisov a zmien
- Zákon č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce v znení neskorších predpisov a zmien
- Zákon č. 578/2004 Z. z. o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, zdravotníckych pracovníkoch, stavovských organizáciách v zdravotníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a zmien
- Odborné usmernenie Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky o náplni preventívnych prehliadok vo vzťahu k práci, č. S06881-OZS-2016
- Vyhláška Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky č. 458/2006 Z. z. o podrobnostiach o rozsahu a náplni výkonu pracovnej zdravotnej služby, o zložení tímu odborníkov, ktorí ju vykonávajú, a o požiadavkách na ich odbornú spôsobilosť
- Vyhláška Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky č. 292/2008 Z. z. o podrobnostiach o rozsahu a náplni výkonu pracovnej zdravotnej služby, o zložení tímu odborníkov, ktorí ju vykonávajú, a o požiadavkách na ich odbornú spôsobilosť
- Výnos Ministerstva zdravotníctva SR č. 09812/2008-OL z 10. septembra 2008 o minimálnych požiadavkách na personálne a materiálno – technické zabezpečenie jednotlivých druhov zdravotníckych zariadení
- Výnos Ministerstva zdravotníctva SR č. 12422/2010-OL zo 17. septembra 2010, ktorým sa ustanovujú minimálne štandardy pre špecializačné študijné programy, minimálne štandardy pre certifikačné študijné programy a minimálne štandardy pre študijné programy sústavného vzdelávania a ich štruktúra v znení neskorších predpisov
- Rozhodnutie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 3Cdo 150/2005
- Rozhodnutie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 5Cdo 237/2007
- Rozhodnutie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 8Cdo 248/2019

ZOSÚLADENIE RODINNÉHO A PRACOVNÉHO ŽIVOTA

RECONCILIATION OF FAMILY AND WORK LIFE

JUDr. Martina Kováčiková

doktorandský študijný program pracovné právo,
Právnická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave
Katedra pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia
klasova.martina@gmail.com

Abstrakt: Článok sa zameriava na priblíženie otázky zosúladenia rodinného a pracovného života. V článku sa zaoberáme transpozíciou Smernice Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2019/1158 z 20. júna 2019 o rovnováhe medzi pracovným a súkromným životom rodičov a osôb s opatrovateľskými povinnosťami, ktorou sa zrušuje smernica Rady 2010/18/EÚ. Následne sa venujeme novému nástroju na zosúladenie rodinného a pracovného života – detské skupiny. V článku si taktiež rozoberieme návrh zákona, ktorým sa dopĺňa zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 571/2009 Z. z. o rodičovskom príspevku a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (PT 1482), ktorým sa rieši nedostatok miest v materských školách.

Kľúčové slová: zosúladenie, otcovská dovolenka, rodičovská dovolenka, detská skupina, materské školy, rodičovský príspevok

Abstract: The article focuses on approaching the issue of reconciling family and work life. The article discusses the transposition of Directive (EU) 2019/1158 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on work-life balance for parents and persons with caring responsibilities and repealing Council Directive 2010/18/EU. We then look at a new tool for reconciling work and family life - playgroups. In the article we also discuss the draft law amending Act No. 245/2008 Coll. on Education and Training (School Act) and amending and supplementing certain acts, as amended, and amending Act No. 571/2009 Coll. on parental allowance and amending and supplementing certain acts, as amended (PT 1482), which addresses the shortage of places in kindergartens.

Keywords: reconciliation, paternity leave, parental leave, children's group, kindergarten, parental allowance

ÚVOD

Zosúladovanie rodinného a pracovného života je dlhodobou témou. Ako Slovenská republika, tak aj Európska únia prijíma legislatívne opatrenia na posilnenie zosúladovania rodinného a pracovného života. Demografický vývoj naprieč celým svetom má klesajúcu tendenciu a práve podpora zosúladovania rodinného a pracovného života môže dopomôcť k jeho zmene. Za posledné roky môžeme v našom právnom systéme badať legislatívne úpravy, ktoré majú zjednodušať život najmä mladým rodinám a podporovať ich v zakladaní rodín. Cieľom autorky príspevku je priblíženie problematiky zosúladovania rodinného a pracovného života s poukazom ako na slovenskú legislatívu, tak aj na legislatívu Európskej únie, ktorá bola transponovaná do nášho právneho poriadku.

1 SMERNICA EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY (EÚ) 2019/1158 Z 20. JÚNA 2019 O ROVNOVÁHE MEDZI PRACOVNÝM A SÚKROMNÝM ŽIVOTOM RODIČOV A OSÔB S OPATROVATEĽSKÝMI POVINNOSŤAMI

Smernica Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2019/1158 z 20. júna 2019 o rovnováhe medzi pracovným a súkromným životom rodičov a osôb s opatrovateľskými povinnosťami, ktorou sa zrušuje smernica Rady 2010/18/EÚ (ďalej len „smernica EÚ 2019/1158“), nadobudla účinnosť dňa 1. augusta 2019. Smernicu EÚ 2019/1158 boli všetky členské štáty povinné transponovať do svojho právneho systému najneskôr do 2. augusta 2022. Slovenská republika tak urobila až s účinnosťou od 1. novembra 2022. Zákon č. 350/2022 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony (ďalej len „zákon“), ktorého súčasťou je aj transpozícia smernice EÚ 2019/1158, bol prvýkrát predložený na rokovanie vlády SR dňa 29. septembra 2021, avšak rokovanie o tomto bode bolo prerušené a nové znenie bolo na rokovaní vlády prerokované a schválené až dňa 26. mája 2022. Výsledné znenie zákona bolo schválené Národnou radou Slovenskej republiky v druhom a treťom čítaní až dňa 4. októbra 2022 a 21. októbra 2022 bol zákon podpísaný prezidentkou Slovenskej republiky.

1.1 Predmet smernice EÚ 2019/1158

Predmetom smernice EÚ 2019/1158 bolo zavedenie inštitútu otcovskej dovolenky, rodičovskej dovolenky v trvaní minimálne štyri mesiace, opatrovateľskej dovolenky vo všetkých členských štátoch a pracovného voľna z dôvodu vyššej moci. Okrem uvedených inštitútov smernica EÚ 2019/1158 rieši aj zavedenie flexibilných foriem organizácie práce pre zamestnancov, ktorí sú rodičmi s malými deťmi.

Smernica EÚ 2019/1158 v čl. 4 upravuje inštitút otcovskej dovolenky a určuje minimálne požiadavky na jej zavedenie. Otcovská dovolenka by v jednotlivých členských štátoch mala byť poskytovaná v minimálnej dĺžke 10 dní. V zmysle smernice by nemala byť podmienená odpracovaním určitej doby, resp. dĺžkou trvania pracovnoprávneho vzťahu.

V čl. 5 smernica EÚ 2019/1158 zavádza inštitút rodičovskej dovolenky v trvaní minimálne štyroch mesiacov. Na rozdiel od otcovskej dovolenky, smernica pri rodičovskej dovolenke pripúšťa možnosť podmienenia jej poskytovania odpracovaním určitej doby, resp. dĺžkou trvania pracovnoprávneho vzťahu, avšak táto doba nesmie byť dlhšia ako jeden rok.

Smernica EÚ 2019/1158 v čl. 6 zavádza inštitút opatrovateľskej dovolenky a v čl. 7 inštitút pracovného voľna z dôvodu vyššej moci. Opatrovateľská dovolenka by sa mala poskytovať v rozsahu minimálne päť pracovných dní v roku. Pri pracovnom voľne z vyššej moci smernica nestanovuje minimálny rozsah.

V ďalšej časti smernica EÚ 2019/1158 upravuje flexibilné formy organizácie práce. Smernica EÚ 2019/1158 ukladá jednotlivým členským štátom povinnosť prijať nevyhnutné opatrenia na zabezpečenie toho, aby zamestnanci – rodičia s deťmi do určitého veku mohli požiadať o flexibilné formy organizovania práce na účely zabezpečenia starostlivosti o dieťa. Smernica EÚ 2019/1158 však pripúšťa možnosť podmienenia flexibilných foriem organizovania práce určitým odpracovaným obdobím, resp. určitou dĺžkou trvania pracovnoprávneho vzťahu, ktorá však nesmie byť dlhšia ako šesť mesiacov.

1.2 Transpozícia smernice EÚ 2019/1158 do slovenského právneho poriadku

Transpozíciou smernice EÚ 2019/1158 sa v slovenskom právnom poriadku zaviedol nový pojem, a to otcovská dovolenka. Cieľom zavedenia otcovskej dovolenky je poskytnutie pracovného voľna s hmotným zabezpečením otcovi dieťaťa po jeho narodení. V tejto súvislosti Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky (ďalej len „ministerstvo“) navrhlo v zákone niekoľko zmien, ktoré boli schválené Národnou radou Slovenskej republiky.

Zákonník práce od svojho počiatku pozná inštitút rodičovskej dovolenky, ktorá sa poskytuje v súvislosti so starostlivosťou o narodené dieťa aj mužovi. Poskytovanie rodičovskej dovolenky upravuje ustanovenie § 166 ods. 1 Zákonníka práce, v zmysle ktorého „v súvislosti s pôrodom a starostlivosťou o narodené dieťa patrí žene materská dovolenka v trvaní 34 týždňov. Osamelej žene patrí materská dovolenka v trvaní 37 týždňov a žene, ktorá porodila zároveň dve alebo viac detí, patrí materská dovolenka v trvaní 43 týždňov. V súvislosti so starostlivosťou o narodené dieťa patrí aj mužovi od narodenia dieťaťa rodičovská dovolenka v rovnakom rozsahu, ak sa stará o narodené dieťa“.¹ Z predmetného ustanovenia je zrejmé, že inštitút, ktorý Zákonník práce už obsahoval, sa rovná otcovskej dovolenke, ktorá mala byť transponovaná do nášho právneho poriadku. Vzhľadom na uvedené nebolo potrebné v slovenskom právnom systéme tento inštitút zavádzať. Zákonodarca tak len upravil pojem „rodičovská dovolenka“ a pracovné voľno poskytované mužovi sa premenovalo na „otcovská dovolenka“.

V zmysle Zákonníka práce sa materská aj rodičovská dovolenka, resp. novopremenovaná otcovská dovolenka poskytuje bez náhrady mzdy. Výpadok príjmu z výkonu zárobkovej činnosti je však kompenzovaný dávkami nemocenského poistenia.

¹ § 166 ods. 1 Zákonníka práce

Smernica EÚ 2019/1158 nevyžaduje zavedenie otcovskej dovolenky, alebo inej dovolenky, ak už v právnom poriadku členského štátu existuje porovnateľný inštitút, hoci je inak pomenovaný, alebo ak iný inštitút svojim rozsahom pokrýva práva z viacerých inštitútov (napr. Slovenská republika nemusí zaviesť tzv. opatrovateľskú dovolenku podľa čl. 6 smernice EÚ 2019/1158, pretože sa v zmysle § 141 ods. 1 Zákonníka práce poskytuje pracovné voľno z dôvodu ošetrovania chorého člena rodiny a k tomu prináležiacu dávku poskytovanú podľa zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov).

Podľa čl. 20 ods. 6 smernice EÚ 2019/1158: „Na účely dosiahnutia súladu s článkami 4 (pozn. otcovská dovolenka), 5 (pozn. rodičovská dovolenka), 6 (pozn. opatrovateľská dovolenka) a 8 (pozn. platba alebo príspevok) tejto smernice a so smernicou 92/85/EHS môžu členské štáty vziať do úvahy akékoľvek obdobie pracovného voľna z rodinných dôvodov a súvisiace platby alebo príspevky, najmä materskú dovolenku, otcovskú dovolenku, rodičovskú dovolenku a opatrovateľskú dovolenku, ktoré sú k dispozícii na vnútroštátnej úrovni a ktoré presahujú rámec minimálnych noriem stanovených v tejto smernici alebo v smernici 92/85/EHS, a to za predpokladu, že sú splnené minimálne požiadavky pre takúto dovolenku a že nie je znížená všeobecná úroveň ochrany poskytovaná pracovníkom v oblastiach, na ktoré sa vzťahujú uvedené smernice.“²

Na základe uvedeného je zrejmé, že Slovenská republika nepotrebuje zavádzať žiadny nový inštitút a je postačujúce len premenovanie súčasnej rodičovskej dovolenky určenej otcovi dieťaťa na otcovskú dovolenku. I keď je otázne, či zmena dlhoročne zaužívaného pojmu rodičovskej dovolenky podľa § 166 ods. 1 Zákonníka práce na otcovskú dovolenku bola skutočne nutná. V zmysle Zákonníka práce však aj naďalej pôjde o neplatené voľno z dôvodu prekážky na strane zamestnanca. Zákon z uvedeného dôvodu v čl. IV vstupuje aj do zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o sociálnom poistení“), kde upravuje poskytovanie nemocenskej dávky pre otca dieťaťa počas doby čerpania otcovskej dovolenky.

V záujme transpozície smernice EÚ 2019/1158 v súvislosti s právom pracovníka na príspevok pri čerpaní otcovskej dovolenky zákonodarca zmenil zákon o sociálnom poistení tak, aby otcovi dieťaťa vznikol nárok na materské po splnení zákonných podmienok (270 dní nemocenského poistenia v období posledných dvoch rokov) v rozsahu dvoch týždňov (14 kalendárnych dní) v období šiestich týždňov od narodenia dieťaťa. Toto obdobie sa primerane predlžuje o dobu hospitalizácie, či už matky novorodenca alebo samotného novorodenca. Takto poskytované materské sa však odpočítava od celkového nároku muža – otca na materské. Tzn. z celkového nároku na materské v dĺžke 28 týždňov si dva týždne môže muž vyčerpať hneď po narodení dieťaťa. Do 31. októbra 2022 to možné nebolo, pretože muž – otec si mohol materské čerpať až po uplynutí šiestich týždňov od narodenia dieťaťa. Ak si muž – otec vyčerpá dva týždne materského počas otcovskej dovolenky, o túto dobu sa mu skrúti celkový nárok na dávku materské. Súčasne sa v zákone upravila aj možnosť súbehu poberania materského otcom dieťaťa počas otcovskej dovolenky po narodení dieťaťa a rodičovského príspevku matkou dieťaťa na to isté dieťa. Pokiaľ by tento súbeh ostal vylúčený, nastávali by situácie kedy by

² Čl. 20 ods. 6 smernice EÚ 2019/1158

mužovi – otcovi dieťaťa vznikol nárok na materské počas doby čerpania dvojtýždňovej otcovskej dovolenky a matke dieťaťa, ktorej nevznikol nárok na materské pre nesplnenie podmienok nároku, by nevznikol nárok na rodičovský príspevok. Uvedeným by sa rodinám teda finančne poškodilo namiesto pôvodného úmyslu smernice EÚ 2019/1158.

Pre porovnanie uvádzame, že Česká republika zaviedla možnosť čerpania otcovskej dovolenky už od 1. februára 2018, teda ešte pred samotnou smernicou EÚ 2019/1158. V období od 1. februára 2018 do 31. decembra 2021 Česká republika poskytovala otcovské hradené z nemocenského poistenia po dobu jedného týždňa. Vzhľadom k tomu, že smernica EÚ 2019/1158 vyžadovala minimálnu dĺžku trvania otcovskej dovolenky 10 dní, bola Česká republika nútená predĺžiť poskytovanie otcovského na dobu dvoch týždňov. Česká právna úprava na rozdiel od slovenskej právnej úpravy však okrem existencie nemocenského poistenia nevyžaduje žiadnu dobu trvania nemocenského poistenia ako podmienku na vznik nároku na otcovské. Z hľadiska pracovného práva, a teda Zákonníka práce, je česká právna úprava totožná so slovenskou právnou úpravou, s tým rozdielom, že Česká republika nepristúpila k premenovaniu rodičovskej dovolenky otca dieťaťa na otcovskú dovolenku.

Inštitút rodičovskej dovolenky nie je potrebné do nášho právneho systému transponovať, nakoľko v zmysle našej platnej právnej úpravy sa poskytuje materská, resp. rodičovská dovolenka až do troch rokov veku dieťaťa, a teda takýto inštitút už zavedený máme a v oveľa väčšom rozsahu ako predpisuje smernica EÚ 2019/1158. Dĺžka našej rodičovskej dovolenky je Slovenskej republike zo strany Európskej únie práve často vytykána ako zbytočne prídlhá, v dôsledku čoho máme veľmi nízku zamestnanosť žien – matiek s deťmi do troch rokov veku.

Obdobne ako pri rodičovskej dovolenke je to aj pri opatrovateľskej dovolenke a pracovnom voľne z dôvodu vyššej moci. Zákonník práce pozná viacero možností poskytovania voľna zamestnancom z dôvodu dôležitých osobných prekážok v práci. Takouto prekážkou na strane zamestnanca je napríklad celodenné ošetrovanie chorého člena rodiny. Zákonník práce legislatívne rieši ospravedlnenie neprítomnosti zamestnanca na pracovisku z tohto dôvodu a následne zákon o sociálnom poistení upravuje jeho hmotné zabezpečenie počas ošetrovania chorého člena rodiny. Počas ošetrovania chorého člena rodiny sa pri existencii nemocenského poistenia poskytuje zamestnancovi dávka ošetrovnej, a to najdlhšie po dobu 14 kalendárnych dní. Ako uvádza Matlák „na vznik nároku na ošetrovnej nie je rozhodujúca spoločná domácnosť tejto osoby s poistencom a nie je rozhodujúci ani vek tejto osoby“.³ Z uvedeného je zrejmé, že dávka ošetrovnej môže byť poskytovaná bez ohľadu na vek ošetrovanej osoby, či žitie v spoločnej domácnosti. Táto dávka sa poskytuje vo výške 55 % denného vymeriavacieho základu.

Pracovné voľno z dôvodu vyššej moci možno chápať v našom právnom poriadku ako napríklad pracovné voľno z dôvodu vyšetrenia alebo ošetrovania zamestnanca v zdravotníckom zariadení. Prekážky v práci na strane zamestnanca z dôvodu vyššej moci „vznikajú v osobnej sfére zamestnanca, pričom ich vznik zamestnanec môže, ale aj nemusí viesť ovplyvniť. Zákonník práce v § 141 rešpektuje oprávnený individuálny záujem o zamestnanca, poskytuje

³ MATLÁK, J. : Právo sociálneho zabezpečenia. 2. vydanie. Plzeň : 2012. s. 114

spoločensky a zákonne uznanie na neprítomnosť zamestnanca v práci na riešenie osobných sociálnych udalostí bez využívania dovolenky na zotavenie“.⁴ Smernica EÚ 2019/1158 neupravuje minimálny rozsah takeého voľna, avšak v zmysle Zákonníka práce sa takéto voľno s náhradou mzdy poskytuje v rozsahu siedmich dní z dôvodu vyšetrenia alebo ošetrovania zamestnanca v zdravotníckom zariadení a taktiež v rozsahu siedmich dní z dôvodu sprevádzania rodinného príslušníka do zdravotníckeho zariadenia na vyšetrenie alebo ošetrovanie pri náhlom ochorení alebo úraze a na vopred určené vyšetrenie, ošetrovanie alebo liečenie. Za takéto voľno patrí zamestnancovi náhrada mzdy.

Z uvedeného je zrejmé, že ani opatrovateľskú dovolenku, ani voľno z dôvodu vyššej moci nie je potrebné transponovať do nášho právneho systému, pretože už v ňom sú obsiahnuté.

Slovenský Zákonník práce sa dlhodobo upravuje tak, aby bolo možné čo najviac zosúladiť rodinný a pracovný život. Ponúka rôzne úpravy ako napríklad práca na kratší pracovný čas alebo práca na delenom pracovnom mieste. V praxi sa však tieto inštitúty využívajú len minimálne. Pandémia covid-19 priviedla zamestnávateľov k využívaniu domáckej práce (tzv. práca formou home office) alebo telepráce. Domácku prácu možno tiež považovať za jeden z nástrojov na zosúladzovanie rodinného a pracovného života. Transponovanie flexibilných foriem práce do nášho právneho systému preto nie je až tak veľmi potrebné. V samotnom zákone tak prichádza len k drobným úpravám, ako napríklad, že ak zamestnanec – rodič, starajúci sa o dieťa mladšie ako 15 rokov veku požiadava o úpravu týždenného pracovného a zamestnávateľ tejto žiadosti nevyhoví, je povinný odmietnutie tejto žiadosti zdôvodniť písomne. Zamestnanec tak získava väčšiu ochranu svojich práv. „Nové znenie § 164 ods. 2 a 3 (*Zákonníka práce*) sa vzťahuje aj zamestnanca, ktorý sa osobne stará o blízku osobu, ktorá je prevažne alebo úplne bezvládna a neposkytuje sa jej starostlivosť v zariadení sociálnych služieb alebo ústavná starostlivosť v zdravotníckom zariadení.“⁵

V závere si dovoľíme konštatovať, že ministerstvo sa pri transpozícii smernice EÚ 2019/1158 nevysporiadalo so zamestnancami pracujúcimi na základe dohôd o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru v súvislosti s transpozíciou otcovskej dovolenky do nášho právneho systému. Na mužov – otcov sa poskytnutie otcovskej dovolenky v zmysle ustanovenia § 166 ods. 1 Zákonníka práce nevzťahuje. Ako uvádza Lacko „jazykovo-gramatický výklad podporený formalistickým prístupom k § 223 ods. 2 Zákonníka práce upiera zamestnankyni / zamestnancovi vykonávajúcim činnosti na základe uvedených dohôd o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru právo na poskytnutie materskej a rodičovskej dovolenky“.⁶ Z uvedeného vyplýva, že časť zamestnaných mužov – otcov, ktorí nevykonávajú pracovnú činnosť na základe pracovného pomeru, ale na základe dohôd o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru, je ukrátených o právo na otcovskú dovolenku v trvaní 14 kalendárnych dní. Z pohľadu rodičovskej dovolenky, ktorá predchádzala otcovskej dovolenke, je logické, že Zákonník práce vo svojich ustanoveniach neriešil pracovné

⁴ POLÁČEK TUREKOVÁ, Z. : Pracovné právo. Banská Bystrica : 2021. s. 312

⁵ KRIŽAN, V. : Transpozícia smernice 2019/1158 o rovnováhe medzi pracovným a súkromným životom rodičov a osôb s opatrovateľskými povinnosťami do Slovenského pracovného práva, dostupné online: <https://rozkotova.cld.bz/Moravek-J-Pichrt-J-eds-Pracovni-pravo-a-socialni-ochrana-v-nejiste-dobe/28/#t=MzAsbGVmdCw0OS45NSw1MC41MywyMTkuODMsNTYuOTgscmlnaHQsYm90dG9t>

⁶ LACKO, M. : Materská a rodičovská dovolenky. Praha : 2016, s. 63

voľno z dôvodu starostlivosti o dieťa do troch rokov veku, nakoľko takúto starostlivosť možno považovať za dlhodobú, čo vzhľadom na obmedzené časové možnosti výkonu práce na základe dohôd o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru stráca zmysel. Avšak pri popôrodnej otcovskej dovolenke by uvoľnenie z výkonu zárobkovej činnosti na základe dohody o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru no dobu 14 kalendárnych dní bolo nielen v súlade so smernicou EÚ 2019/1158, ale podporilo by to aj vytváranie citových väzieb medzi otcom dieťaťa a dieťaťom.

Zo štúdie novej legislatívy, ktorou sa transponovala smernica EÚ 2019/1158, je nám zrejmé, že Slovenská republika splnila podmienky transpozície predmetnej smernice, avšak rovnako tak je zrejmé, že si svoju povinnosť nespĺnila v termíne, ktorý smernica EÚ 2019/1158 stanovovala, t. j. do 2. augusta 2022. Ak by si Slovenská republika nespĺnila svoju povinnosť transpozície smernice EÚ 2019/1158 do slovenského právneho poriadku vôbec, následkom takéhoto počínu Slovenskej republiky by bolo konanie pred Súdny dvorom EÚ, na ktorý nesplnenie si tejto povinnosti môže v zmysle čl. 258 Zmluvy o fungovaní EÚ predložiť Komisia. Ak by k transpozícii smernice EÚ 2019/1158 neprišlo, Súdny dvor EÚ by mohol Slovenskej republike uložiť pokutu za neplnenie si svojich záväzkov.

2 DETSKÉ SKUPINY

Zákonom č. 199/2022 Z. z. o niektorých opatreniach v sociálnej oblasti v súvislosti so situáciou na Ukrajine (ďalej len „lex Ukrajina“) sa okrem iného novelizoval aj zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o sociálnych službách“). Lex Ukrajina priniesol novú sociálnu službu na podporu zosúladovania rodinného a pracovného života, tzv. detské skupiny. Osobitná časť dôvodovej správy uvádza, že „vecný rozsah poskytovanej starostlivosti o dieťa, v zásade redukovaný len na základnú starostlivosť o dieťa poskytovanú v detskej skupine najviac štyrom deťom, umožňuje upustiť od špecifických požiadaviek na odbornú spôsobilosť a plnenie kvalifikačných predpokladov u fyzickej osoby, ktorá túto starostlivosť osobne poskytuje, a to na jednej strane ako formalizovaný poskytovateľ tejto služby a zároveň na druhej strane aj ako faktický poskytovateľ tejto starostlivosti o dieťa“.⁷

Z uvedeného vyplýva, že starostlivosť o dieťa môže byť poskytovaná fyzickou osobou v domácom prostredí, bez potreby kvalifikačných predpokladov. Fyzická osoba poskytuje starostlivosť maximálne štyrom deťom vo veku 0 až 5 rokov veku vrátane svojich vlastných detí. Službu detskej skupiny môže prevádzkovať fyzická osoba, ktorá sa zaregistrovala ako poskytovateľ tejto sociálnej služby na vyššom územnom celku a je bezúhonná. Rodič dieťaťa je povinný uzatvoriť s poskytovateľom sociálnej služby zmluvu, na základe ktorej bude starostlivosť o dieťa poskytovaná. Fyzická osoba poskytujúca sociálnu službu nemusí mať živnostenské oprávnenie, čím sa dostáva do osobitného postavenia, kedy na jednej strane nie je zamestnancom a na druhej strane nevykonáva činnosť, ktorá by sa považovala za podnikanie.

⁷ Osobitná časť dôvodovej správy k lex Ukrajina, dostupné online: <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=511229>

Ako vyplýva z dôvodovej správy, predmetná sociálna služba bola zriadená aj ako dôsledok nedostatku miest v materských školách. V súčasnosti je v rámci celej Slovenskej republiky zriadených menej ako 15 detských skupín, čo naznačuje, že sociálna služba po takmer roku fungovania nie je zo strany rodičov vyhľadávaná.

So zavedením novej sociálnej služby sa novelizoval aj zákon č. 561/2008 Z. z. o príspevku na starostlivosť o dieťa a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o príspevku na starostlivosť o dieťa“). V rámci príspevku na starostlivosť o dieťa bola do schémy podporovaných foriem starostlivosti o deti zaradená aj detská skupina. Na predmetnú formu starostlivosti sa príspevok na starostlivosť poskytuje v sume 160 eur mesačne. Tento sa však poskytuje len do troch rokov veku dieťaťa a vzhľadom na to, že je podstatne nižší ako rodičovský príspevok (301 eur alebo 412,60 eur mesačne), nie je vôbec využívaný.

3 NÁVRH ZÁKONA, KTORÝM SA DOPLŇA ZÁKON Č. 245/2008 Z. Z. O VÝCHOVE A VZDELÁVANÍ (ŠKOLSKÝ ZÁKON) A O ZMENE A DOPLNENÍ NIEKTORÝCH ZÁKONOV V ZNENÍ NESKORŠÍCH PREDPISOV A KTORÝM SA MENÍ A DOPLŇA ZÁKON Č. 571/2009 Z. Z. O RODIČOVSKOM PRÍSPEVKU A O ZMENE A DOPLNENÍ NIEKTORÝCH ZÁKONOV V ZNENÍ NESKORŠÍCH PREDPISOV (PT 1482)

V Národnej rade Slovenskej republiky bol dňa 9. mája 2023 schválený návrh zákona, ktorým sa dopĺňa zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 571/2009 Z. z. o rodičovskom príspevku a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len „PT 1482“).⁸ Predmetným návrhom sa navrhuje garantovať dieťaťu miesto v materskej škole, ktorá je štátnou školou a v prípade, že toto miesto dieťa nedostane, navrhuje sa, aby sa rodičovi poskytoval rodičovský príspevok.

Podmienkou poskytovania rodičovského príspevku je, že sa rodičovi nepodarilo umiestniť dieťa v materskej škole, ktorá je štátnou školou v dostupnej vzdialenosti od miesta trvalého pobytu dieťaťa. Z dôvodovej správy k PT 1482 vyplýva, že posudzovanie dostupnej vzdialenosti bude na správnej úvahe správneho orgánu, ktorým je úrad práce sociálnych vecí a rodiny. Rodičovský príspevok by sa však v zmysle návrhu mal poskytovať rodičom len počas 10 kalendárnych mesiacov, a to od septembra do júna a následne by si oň mali znovu požiadať s podmienkou opätovného preukázania neúspešného umiestnenia dieťaťa v materskej škole.

Podľa všeobecnej dôvodovej správy „predkladaný zákon má motivovať štát k budovaniu siete materských škôl, podporovať rodinu a pozitívne vplývať na výzvy spojené s demografickým vývojom na Slovensku“⁹

⁸ Ku dňu písania príspevku bol schválený zákon PT 1482 podpísaný prezidentkou SR, avšak nebol ešte zverejnený v Zbierke zákonov SR

⁹ Všeobecná časť dôvodovej správy k PT 1482, dostupné online:
<https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=525054>

Sme názoru, že poskytovanie rodičovského príspevku v prípade, že sa rodičovi nepodari umiestniť dieťa do materskej školy, nie je systémové riešenie. Nešpecifikovaním dostupnej vzdialenosti, ktorá má byť výlučne na posúdení správneho orgánu sa dosiahne vysoká miera nejednotnosti v rozhodovaní a subjektívnosti. PT 1482 absolútne nerieši situáciu rodín, ktoré bývajú v prenajatých nehnuteľnostiach mimo obce, kde majú trvalý pobyt bez možnosti zmeny trvalého pobytu (dotýka sa hlavne veľkých miest ako Bratislava, Košice). PT 1482 upravuje poskytovanie rodičovského príspevku do 5 rokov veku dieťaťa, avšak nerieši situáciu, keď dieťa dovŕši 5 rokov veku napríklad v januári a na povinné predprimárne vzdelávanie nastúpi až od septembra. Rodičia by v takomto prípade ostali niekoľko mesiacov bez podpory zo strany štátu a opätovne by vznikla diera v zabezpečovaní starostlivosti o dieťa. Súčasne je nelogické poskytovať rodičovský príspevok len počas 10 kalendárnych mesiacov, vzhľadom na to, že na materské školy sa prázdniny nevzťahujú. PT 1482 taktiež nerieši situáciu, kedy sú v rodine dve deti vo veku 3 až 5 rokov veku, ktoré sa nepodarilo umiestniť do materskej školy, pretože rodičovský príspevok sa poskytuje len jeden bez ohľadu na skutočnosť, o koľko detí sa zabezpečuje starostlivosť (okrem dvojčiek). V neposlednom rade PT 1482 poskytuje priestor na účelné ukončovanie zamestnania zo strany rodičov s nízkym príjmom a súčasne podporuje rodičov, ktorí by bez ohľadu na výsledok prijímacieho konania do materskej školy zárobkovú činnosť nevykonávali.

V druhom čítaní bol k PT 1482 podaný pozmeňujúci návrh, ktorým bol nanovo upravený celý čl. II, tzn. podmienky poskytovania rodičovského príspevku v prípade, že dieťa nie je prijaté do materskej školy. Bolo upravené poskytovanie rodičovského príspevku až do 6 rokov veku dieťa, resp. do začiatku školského roka, v ktorom si dieťa začne plniť povinné predprimárne vzdelávanie. Súčasne bolo upravené, že rodič sa musí preukázať rozhodnutím o neprijatí zo spádovej materskej školy, avšak rozhodnutie nesmie byť staršie ako 12 mesiacov. Navrhovatelia tiež upustili od poskytovania rodičovského príspevku len počas 10 kalendárnych mesiacov. Týmto pozmeňujúcim návrhom boli odstránené niektoré vecné nedostatky, avšak autorka naďalej zastáva názor, že poskytovanie rodičovského príspevku v prípade neprijatia dieťaťa do materskej školy nie je účelné.

Poskytovanie rodičovského príspevku by malo nadväzovať na poskytovanie rodičovskej dovolenky v zmysle Zákonníka práce. Podľa Zákonníka práce je možné čerpať rodičovskú dovolenku do troch rokov veku dieťaťa, resp. do šiestich rokov veku dieťaťa v prípade dlhodobo nepriaznivého zdravotného stavu dieťaťa.

Počas rodičovskej dovolenky sa rodičovi dieťaťa poskytuje rodičovský príspevok, ktorého základným účelom je prispievať na zabezpečenie riadnej starostlivosti o dieťa v tomto období. Je na výlučnom rozhodnutí rodiča, ako počas rodičovskej dovolenky zabezpečí starostlivosť o dieťa, tzn. či mu bude poskytovať osobnú starostlivosť alebo zabezpečí formálnu starostlivosť napr. umiestnením v jasliach. Ak dieťa z dôvodu svojho dlhodobo nepriaznivého zdravotného stavu nie je schopné navštevovať materskú školu, rodič má právo požiadať o predĺženie, ako rodičovskej dovolenky poskytovanej v zmysle Zákonníka práce, tak aj o predĺženie poskytovania rodičovského príspevku až do šiestich rokov veku dieťaťa, aby mohol aj naďalej zabezpečovať osobnú starostlivosť o dieťa. Zákonník práce neumožňuje poskytnúť rodičovi

rodičovskú dovolenku do piatich rokov veku dieťaťa z dôvodu nedostatku miest v materských školách.

Podľa názoru autorky by adresnejším a efektívnejším riešením bolo novelizovanie zákona o príspevku na starostlivosť o dieťa. Príspevok na starostlivosť o dieťa slúži práve na čiastočnú úhradu nákladov spojených so zabezpečovaním starostlivosti o dieťa. Na rozdiel od rodičovského príspevku je podmienený výkonom zárobkovej činnosti rodiča a poskytuje sa na každé dieťa. Podporení by tak boli rodičia, ktorí vykonávajú zárobkovú činnosť a nepodarilo sa im dieťa umiestniť v materskej škole. Cieľom by nemalo byť podporovanie dlhšej osobnej starostlivosti o dieťa. Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (ďalej len „OECD“) dlhodobo vytýka Slovenskej republike problém s nízkou zamestnanosťou žien – matiek s deťmi do 6 rokov veku a vo svojich správach opakovane uvádzajú, že je to dôsledok dlhého poskytovania rodičovského príspevku (do 3 rokov veku). Ak by Slovenská republika pristúpila k predĺženiu poskytovania rodičovského príspevku až do 5 rokov, konala by v úplnom rozpore s odporúčaniami OECD.

ZÁVER

Už pri transpozícii smernice EÚ 2019/1158 sa ukázalo, že Slovenská republika má vo svojom právnom systéme množstvo nástrojov na zosúladovanie rodinného a pracovného života, či už vo forme poskytovania pracovného voľna alebo vo forme rôznych druhov flexibilnej práce. Faktom však ostáva, že mnohé opatrenia, ktoré sú súčasťou právneho systému, nie sú vôbec využívané. Flexibilné formy práce ako napríklad práca na delenom pracovnom mieste alebo práca na kratší pracovný úväzok ostávajú zamestnávateľmi stále opomínané, v praxi nevyužívané. Príčiny môžu byť rôzne a mohla by ich ukázať len hlbšia analýza tohto stavu. V posledných rokoch sa však v dôsledku pandémie COVID-19 dostala do popredia domácka práca alebo telepráca. V Slovenskej republike nebola využívaná do takej miery ako v zahraničí. Až nútený tzv. home office ukázal, že ľudia – vrátane rodín s malými deťmi – sú schopní pracovať aj zo svojej domácnosti, pričom mnoho z nich si rozkladalo pracovný čas podľa vlastných potrieb, resp. podľa potrieb rodiny. Takýmto opatrením sa podarilo zosúladiť rodinný a pracovný život rodín počas pandémie, kedy boli doma nie len rodičia, ale aj deti. Pozitívom je, že mnohé spoločnosti, ale aj štátne inštitúcie naďalej umožňujú svojim zamestnancom vykonávať prácu z domu.

Zákonodarca sa pokúsil riešiť aj dlhodobý problém s nedostatočnou kapacitou materských škôl a v júni 2022 sa do slovenského právneho systému dostala nová sociálna služba na podporu zosúladovania rodinného a pracovného života – tzv. detské skupiny. Základnou víziou tejto sociálnej služby bolo pomôcť rodičom, ktorí nemajú kam umiestniť svoje dieťa. Predpokladalo sa, že sociálna služba bude využívaná najmä medzi mamičkami, resp. zo strany aktívnych dôchodcov. Vzhľadom na to, že detské skupiny si môže zriadiť prakticky ktokoľvek, kto má právnu spôsobilosť a je bezúhonný, a teda nemusí mať žiadne vzdelanie alebo odbornosť, služba sa medzi rodičmi veľmi neujala. Téma detských skupín bola riešená už aj v minulosti, kedy sa návrh zákona po medzirezortnom pripomienkovom konaní už nepodarilo upraviť tak, aby bol riadne vykonateľný a aplikovateľný. Vtedajší návrh však

pracoval s detskými skupinami ako samostatnou formou starostlivosti, upravenou samostatným zákonom. Inšpirácia pri zavedení detských skupín vychádzala z Českej republiky, kde tieto skupiny fungujú už niekoľko rokov ako projekt podporovaný z fondov EÚ. Podmienky zriaďovania a prevádzkovania detských skupín v Českej republike sú však diametrálne odlišné, ako v Slovenskej republike. České detské skupiny svojim fungovaním viac inklinujú k jasliam alebo súkromným materským školám, kdežto slovenské detské skupiny sa skôr približujú k opatrovatelstvu. Nezáujem rodičov o túto sociálnu službu môže spočívať najmä v tom, že deťom nie je poskytované vzdelávanie, ale len základná starostlivosť.

Nedostatok miest v materských školách, ktorý je základným problémom zosúlad'ovania rodinného a pracovného života v posledných rokoch, sa zákonodarcovia snažia riešiť rôznymi spôsobmi. Jedným z nich je aj PT 1482, ktorý ponúka ako kompenzáciu toho, že sa dieťa nedostalo do materskej školy, poskytovanie rodičovského príspevku. V rámci zosúlad'ovania rodinného a pracovného života by mal byť návrat rodiča do pracovného života po ukončení rodičovskej dovolenky po dovŕšení troch rokov veku dieťaťa uľahčený práve možnosťou zabezpečiť starostlivosť o dieťa formálnou starostlivosťou v materskej škole (pri akceptácii iných alternatív zabezpečenia riadnej starostlivosti o dieťa do času povinného predprimárneho vzdelávania). Na základe uvedeného nie je možné považovať navrhované opatrenie za systémové, nesie so sebou riziko stagnácie kapacít v materských školách, pričom prioritou by naďalej malo byť budovanie kapacít v materských školách, ktoré je súčasťou opatrení realizovaných v rámci Plánu obnovy a odolnosti. Taktiež je takéto opatrenie neadresné, pretože nie je cieľené na rodičov, ktorí potrebujú zosúladiť svoj rodinný a pracovný život, teda na pracujúcich rodičov, ale na plošne na všetkých, bez ohľadu na reálnu potrebu kompenzácie. Ako autorka uviedla už v samotnej kapitole venujúcej sa PT 1482, za adresné riešenie poskytovania kompenzácie v prípade, že dieťa nedostane do materskej školy, by mohlo byť považované poskytovanie príspevku na starostlivosť o dieťa. Príspevok na starostlivosť o dieťa je v súčasnej dobe čiastočne financovaný z fondov Európskej únie, avšak projekt, z ktorého sa financovanie uskutočňuje a na ktorý je aj priamo naviazaný samotný zákon o príspevku na starostlivosť o dieťa na konci roka 2023 končí, a tak je možné zákon prispôbiť reálnym požiadavkám rodín. Naviazanosť na financovanie z fondov Európskej únie v súčasnosti zabraňuje jeho poskytovaniu aj na deti vo veku 3 až 5 rokov, pretože samotné budovanie materských škôl, a to aj súkromných je taktiež financované z fondov Európskej únie a prichádzalo by duplicitnému financovaniu z fondov, čo je prísne zakázané. S účinnosťou od 1. januára 2024 by však akákoľvek úprava zákona o príspevku na starostlivosť o dieťa bola možná. Súčasne by mohlo sa v rámci takejto zákonnej úpravy mohlo zadefinovať miesto, resp. okruh, v ktorom by sa mala materská škola, ktorá dieťa neprijala, nachádzať, pretože viazanie kompenzácie výlučne na miesto trvalého pobytu je z pohľadu autorky značne problematické a obmedzuje voľnosť pohybu za prácou.

Pro futuro by sa Slovenská republika mala zamerať najmä na motivovanie zamestnávateľov, aby využívali flexibilné formy zamestnávania pre rodičov s malými deťmi, a to napríklad čiastočnými úľavami na odvodoch. Nedostatok miest v materských školách by sa mal riešiť predovšetkým dobudovaním chýbajúcich kapacít. Riešením by však bolo aj systematické podporovanie veľkých zamestnávateľov, aby pre svojich zamestnancov budovali

tzv. firemné materské školy, kde autorka vidí priestor na podporu financovania zo strany štátu namiesto priameho finančného stimulu rodičov.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

LACKO, M. 2016. Materská a rodičovská dovolenka. Praha: LEGES, 2016. 160 s. ISBN 978-80-7502-191-5

MATLÁK, J. a kol. 2012. Právo sociálneho zabezpečenia. 2. vydanie. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012. 356 s. ISBN 978-80-7380-403-9

TKÁČ, V. – ŠVEC, M. – PETRÍKOVÁ, L. – POLÁČEK TUREKOVÁ, Z. – SLIVKA BEDLOVIČOVÁ, J. 2021. Pracovné právo. Banská Bystrica: Belianum – Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2021. 506 s. ISBN 978-80-557-1855-2

KRIŽAN, V. 2022. Transpozícia smernice 2019/1158 o rovnováhe medzi pracovným a súkromným životom rodičov a osôb s opatrovateľskými povinnosťami do Slovenského pracovného práva. In Pracovní právo a sociální ochrana v nejisté době. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2022. ISBN 978-80-7630-025-5. p. 28 - 38

Zákon č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce v znení neskorších predpisov

Zákon č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov

Zákon č. 571/2009 Z. z. o rodičovskom príspevku a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

Zákon č. 199/2022 Z. z. o niektorých opatreniach v sociálnej oblasti v súvislosti s Ukrajinou

Zákon č. 350/2022 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Smernica Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2019/1158 z 20. júna 2019 o rovnováhe medzi pracovným a súkromným životom rodičov a osôb s opatrovateľskými povinnosťami, ktorou sa zrušuje smernica Rady 2010/18/EÚ

Osobitná časť dôvodovej správy k zákonu č. 199/2022 Z. z. o niektorých opatreniach v sociálnej oblasti v súvislosti s Ukrajinou. [online]. 2022. [cit. 2023-07-05]. Dostupné z <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=511229>

Návrh zákona, ktorým sa dopĺňa zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 571/2009 Z. z. o rodičovskom príspevku a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (PT 1482). [online]. 2023. [cit. 2023-07-05].

Dostupné z

<https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&ZakZborID=13&CisObdobia=8&CPT=1482>

VPLYV ROZVOJA UMELEJ INTELIGENCIE NA PRACOVNOPRÁVNE VZŤAHY

THE IMPACT OF THE DEVELOPMENT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON LABOUR RELATIONS

JUDr. Radoslava Lichnovská

doktorandský študijný program pracovné právo

Právnická fakulta, Trnavská univerzita

Katedra pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia

radoslava.lichnovska@gmail.com

Abstrakt: Autorka v článku analyzuje vplyv a dopady umelej inteligencie na pracovnoprávne vzťahy. V úvode príspevku autorka objasňuje pojem a druhy umelej inteligencie, a to jednak z pohľadu jeho technického a funkčného vymedzenia, ako aj z pohľadu definičného vymedzenia obsiahnutého v návrhu nariadenia Európskeho parlamentu a Rady EÚ o umelej inteligencii. V hlavnej časti sa pozornosť zameriava na analýzu otázky, či umelá inteligencia nahradí pracovné miesta a v širšom zmysle o jej vplyvoch na pracovný trh. Ďalej autorka rozoberá možnosti a dopady využitia umelej inteligencie v jednotlivých fázach pracovnoprávneho vzťahu, a to od náboru a výberu pracovníkov, až po ich riadenie a monitorovanie. Zároveň je v tejto časti z perspektívy pracovného práva podrobne rozobraté navrhované nariadenie Európskeho parlamentu a Rady EÚ o umelej inteligencii, vrátane zhodnotenia pozitív a negatív tejto právnej úpravy a potreby reflektovania niektorých otázok vo vnútroštátnej právnej úprave.

Kľúčové slová: umelá inteligencia, algoritmicke riadenie, monitorovanie pracovníkov, pracovný trh, diskriminácia, osobné údaje, analýza v oblasti ľudských zdrojov, vysokorizikové systémy umelej inteligencie, ľudský dohľad

Abstract: In the article, the author analyses the impact and implications of artificial intelligence on labour relations. In the introduction of the paper, the author explains the definition and types of artificial intelligence, both in terms of its technical and functional definition, as well as in terms of the definition contained in the proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council of the EU on artificial intelligence. In the central part, the focus is on analysing whether artificial intelligence will replace jobs and, in a broader sense, its effects on the labour market. Then, the author discusses the possibilities and implications of using artificial intelligence in the different phases of the employment relationship, starting with the recruitment and selection of workers and their management and monitoring. At the same time, the proposed text of the regulation of the European Parliament and the Council of the EU on artificial intelligence is discussed in detail from an employment law perspective, including an

assessment of the positives and negatives of this legislation and the need to reflect some of the issues in national legislation.

Keywords: artificial intelligence, algorithmic management, monitoring of workers, labour market, discrimination, personal data, people analytics, high-risk artificial intelligence systems, human oversight

ÚVOD

Nové technológie a digitalizácia sú už teraz prítomné vo všetkých odvetviach a našom každodennom fungovaní. Pracovné právo nie je výnimkou, keďže neustály rozvoj technológií významne vplýva aj na pracovnoprávne vzťahy.

Umelá inteligencia je príkladom rapídne sa rozvíjajúcej technológie, ktorá je rovnako zásadná ako vznik počítača, internetu a mobilného telefónu.¹ Už teraz možno s určitosťou povedať, že umelá inteligencia zmení spôsob, ako budú ľudia pracovať, učiť sa, využívať zdravotnú starostlivosť a komunikovať medzi sebou. Predpokladá sa, že sa na ňu preorientujú celé odvetvia a podniky sa budú odlišovať tým, ako dobre túto technológiu využívajú. Umelá inteligencia môže priniesť široké spektrum hospodárskych a spoločenských výhod vo všetkých priemyselných a spoločenských činnostiach. Zlepšením predikcie, optimalizáciou operácií a prideľovania zdrojov, ako aj personalizáciou poskytovania služieb môže používanie umelej inteligencie podporiť rozvoj vo viacerých oblastiach a poskytnúť podnikom kľúčové konkurenčné výhody. Európska únia vidí veľký potenciál využívania umelej inteligencie v odvetviach s veľkým vplyvom, ktoré zahŕňajú zmenu klímy, životné prostredie, poskytovanie zdravotnej starostlivosti, vo verejnom sektore, finančnej oblasti, mobilite, vnútorných záležitostiach a poľnohospodárstve.²

Aj napriek tomu, že už vieme, že dopad umelej inteligencie bude výrazný, nevieme ešte úplne predvídať jej využitie a dosah v dlhodobom časovom horizonte. Ani pri vzniku počítača, internetu, či mobilného telefónu sme si plne neuvedomovali potenciál využívania, resp. rizík zneužívania týchto nástrojov.

Preto tak ako každá vlna technologického rozvoja, aj umelá inteligencia so sebou prináša viaceré riziká a negatívne dôsledky, a to tak pre jednotlivcov, ako aj spoločnosť. Z pohľadu pracovného práva sa otázky a obavy vplyvu umelej inteligencie týkajú najmä budúcnosti trhu práce. Ide predovšetkým o obavy týkajúce sa nahradenia pracovných miest novými technológiami, resp. ako sa pracovné miesta vplyvom umelej inteligencie menia. Na druhej strane je potrebné vnímať riziká a negatívne dôsledky umelej inteligencie na práva pracovníkov, ktoré sa týkajú najmä súkromia, zhromažďovania a spracúvania osobných údajov, zaoberanosti a diskriminácie, ako aj bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci.

¹ GATES, B. The Age of AI has begun, 2023, dostupné online: <https://www.gatesnotes.com/The-Age-of-AI-Has-Begun>.

² Návrh nariadenia Európskeho parlamentu a Rady, ktorým sa stanovujú harmonizované pravidlá v oblasti umelej inteligencie (Akt o umelej inteligencii) a menia niektoré legislatívne akty únie, COM(2021) 206 final, 21.04.2021, s. 1.

Možno očakávať, že umelá inteligencia sa bude využívať v celom spektre pracovnoprávných vzťahov, či už pri náboře a výbere pracovníkov, pri prideľovaní úloh, riadení, monitorovaní, hodnotení výkonnosti, ako aj pri rozhodovaní o postupe v zamestnaní alebo pri ukončovaní pracovnoprávných vzťahov.

Na druhej strane je však nesporné, že umelá inteligencia so sebou prináša viaceré výhody v podobe vyššej produktivity a efektivity. Zároveň umožňuje pracovníkom sústrediť sa na zmysluplnejšie a tvorivejšie činnosti, keďže rutinné a opakujúce sa činnosti bude možné vykonávať aj prostredníctvom umelej inteligencie.

S ohľadom na uvedené pozitíva, ako aj riziká v súvislosti s využívaním umelej inteligencie je potrebné, aby právna úprava vytvorila efektívne a účinné nástroje, ktoré na jednej strane nebudú obmedzovať technologický vývoj, avšak na druhej strane zabezpečia ochranu pred zneužívaním systémov umelej inteligencie a zabezpečia pracovníkom ochranu a záruky týkajúce sa ich práv.

Na úrovni Európskej únie bude umelá inteligencia vzhľadom na jej rozsiahle dopady regulovaná prostredníctvom nariadenia Európskeho parlamentu a Rady EÚ, ktorým sa stanovujú harmonizované pravidlá v oblasti umelej inteligencie (Akt o umelej inteligencii) a menia niektoré legislatívne akty únie.³ Cieľom nariadenia je riešiť riziká spojené s niektorými použitiami umelej inteligencie a zabezpečiť tak, aby umelá inteligencia bola dôveryhodná a ľudia sa tak mohli spoľahnúť, že sa používa spôsobom, ktorý je bezpečný, v súlade s právnymi predpismi a že sú rešpektované ich základné práva. Aj napriek priamej aplikovateľnosti nariadenia o umelej inteligencii na jednotlivé členské štáty Európskej únie, sa javí ako nevyhnutné, aby aj slovenská právna úprava reagovala na stále sa rozvíjajúci fenomén umelej inteligencie a zohľadnila špecifiká jej používania.

Ako už napovedá názov tohto článku, autorka sa v ňom zameriava na možnosti využitia umelej inteligencie v pracovnoprávných vzťahoch, jej dopad na pracovníkov a fungovanie zamestnávateľov, ako aj na zhodnotenie navrhovaného nariadenia o umelej inteligencii a potreby reflektovania slovenskej právnej úpravy na tento neustále sa rozvíjajúci fenomén.

1 DEFINÍCIA UMELEJ INTELIGENCIE

1.1 Pojem a druhy umelej inteligencie

Za účelom pochopenia fungovania systémov podporovaných umelou inteligenciou je v prvom rade potrebné objasniť, čo v skutočnosti je umelá inteligencia. Definovanie tohto pojmu je dôležité aj z pohľadu adekvátnej reakcie právnej úpravy na tento fenomén.

V širšom zmysle možno umelú inteligenciu definovať ako vedecké a technologické odvetvie, ktoré sa zameriava na vytváranie a vylepšovanie schopností strojov a systémov riešiť úlohy, ktoré by bežne vyžadovali ľudskú inteligenciu.

³ Návrh nariadenia Európskeho parlamentu a Rady, ktorým sa stanovujú harmonizované pravidlá v oblasti umelej inteligencie (Akt o umelej inteligencii) a menia niektoré legislatívne akty únie, COM(2021) 206 final, 21.04.2021.

Definovanie umelej inteligencie a jej funkcionalít skúmala aj Európska komisia.⁴ Umelú inteligenciu vymedzila ako „systémy, ktoré vykazujú inteligentné správanie tým, že analyzujú okolité prostredie a podnikajú kroky – s istou mierou samostatnosti – na dosiahnutie konkrétnych cieľov. Systémy umelej inteligencie môžu byť založené výlučne na softvéri a pôsobiť vo virtuálnom svete (napr. hlasoví asistenti, softvér na analýzu fotografií, vyhľadávače, systémy rozpoznávania hlasu a tváre), ale umelá inteligencia môže byť aj súčasťou hardvérových zariadení (napr. vyspelé roboty, autonómne vozidlá, bezpilotné vzdušné prostriedky alebo aplikácie internetu vecí)“.

Expertná skupina na úrovni umelej inteligencie (HLEG), ktorá bola zriadená v roku 2018 za účelom poskytovania poradenstva Európskej komisii, publikovala dokument zameraný na definovanie umelej inteligencie, v ktorom podrobne špecifikovala princípy fungovania a druhy umelej inteligencie.⁵ Pojem umelá inteligencia obsahuje explicitný odkaz na pojem „inteligencia“. Keďže ide o nejasný pojem (aj napriek tomu, že podlieha podrobnému skúmaniu viacerých vedných disciplín), výskumníci v oblasti umelej inteligencie používajú väčšinou pojem „racionalita“, ktorý sa vzťahuje na schopnosť vybrať si najlepšie konanie na dosiahnutie určitého cieľa vzhľadom na určité kritériá, ktoré sa majú optimalizovať, a dostupné zdroje. Systém umelej inteligencie dosahuje racionalitu tak, že vníma prostredie, v ktorom je systém inkorporovaný prostredníctvom senzorov, uvažuje na základe toho, čo vníma, rozhoduje o najlepšom postupe a podľa toho koná. Jadrom systému umelej inteligencie je teda práve jeho modul uvažovania.⁶

Umelá inteligencia zahŕňa viacero základných konceptov a techník, medzi ktoré patria najmä:

1) Strojové učenie (*machine learning*)

Táto metóda umožňuje systémom „učiť sa“ z dát, pričom ide o proces, kedy sa počítačový program dokáže zlepšovať a adaptovať sa novým situáciám na základe skúseností bez explicitného programovania. Systém sa v takomto prípade trénuje na základe veľkého množstva dát, ktoré obsahujú vzory a informácie a snaží sa tieto vzory identifikovať a naučiť sa z nich, aby mohol robiť predpovede, odporúčania alebo rozhodnutia na základe nových dát, ktoré sa mu predložia.

2) Hlboké učenie (*deep learning*)

Ide o špecifický typ strojového učenia, ktorý je inšpirovaný spôsobom, ako funguje ľudský mozog. Je to metóda, kde sa systémy učia reprezentovať a rozpoznávať vzory v dátach pomocou hierarchického systému neurónových sietí, ktoré majú viacero vrstiev. Týmto spôsobom je systém schopný rozpoznávať zložité vzory, ako napríklad obrázky, zvuky alebo texty.

3) Zosilňovacie učenie (*reinforcement learning*)

⁴ Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Európskej rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a výboru regiónov, COM(2018) 237 final, 25.04.2018, s. 1.

⁵ High-level expert group on artificial intelligence. A definition of AI: Main capabilities and disciplines, 8.4.2019, dostupné online: https://ec.europa.eu/futurium/en/system/files/ged/ai_hleg_definition_of_ai_18_december_1.pdf.

⁶ High-level expert group on artificial intelligence. A definition of AI: Main capabilities and disciplines, 8.4.2019, s. 1 – 2, dostupné online: https://ec.europa.eu/futurium/en/system/files/ged/ai_hleg_definition_of_ai_18_december_1.pdf.

Ide o metódu strojového učenia, ktorá sa zameriava na to, ako sa systém učí robiť rozhodnutia prostredníctvom interakcie s prostredím, pričom dostáva spätnú väzbu prostredníctvom odmien alebo trestov. Cieľom systému je naučiť sa, aké akcie má vykonávať, aby maximalizoval odmeny a zlepšoval sa vo svojich rozhodnutiach. Tento systém sa využíva napríklad v odporúčaní produktov alebo služieb zákazníkom.

Ako už bolo uvedené vyššie, umelá inteligencia môže byť nielen softvérová, ale aj hardvérová. V súvislosti s hardvérovou umelou inteligenciou sa používa aj pojem „stelesnená umelá inteligencia“ (*embodied AI*). Tento druh umelej inteligencie je často spojený s robotikou a inými technológiami, ktoré umožňujú umelej inteligencii pohybovať sa, získavať informácie z okolia a komunikovať s ním prostredníctvom senzorov, aktuátorov a iných fyzických zariadení. Jej cieľom je efektívne a adaptívne interagovať s reálnym svetom a riešiť úlohy, ktoré vyžadujú komplexnú percepčnú a motorickú zručnosť. Príkladmi stelesnenej umelej inteligencie sú roboti, autonómne vozidlá, virtuálni agenti s telesnou formou alebo iné systémy umelej inteligencie, ktoré majú schopnosť pohybu, manipulácie s objektmi alebo komunikácie s ľuďmi pomocou gest, reči alebo iných telesných prostriedkov.⁷

Umelá inteligencia sa zároveň člení do dvoch kategórií:

1) Obmedzená (slabá) umelá inteligencia (*narrow or weak AI*)

Je to typ umelej inteligencie, ktorá je zameraná na konkrétnu úlohu alebo zadanie. To znamená, že nemá schopnosť vykonávať viaceré rôzne úlohy.

2) Všeobecná (silná) umelá inteligencia (*general or strong AI*)

Tento typ umelej inteligencie má schopnosť prejaviť inteligenciu vo viacerých rôznych úlohách a je schopný učiť sa, rozumieť, robiť rozhodnutia a prispôbovať sa novým situáciám rovnako ako človek bez potreby preddefinovanej úlohy alebo programovania. Všeobecná umelá inteligencia je stále ešte v oblasti výskumu a vývoja, zatiaľ čo obmedzená umelá inteligencia je už bežne používaná v mnohých systémoch a aplikáciách.⁸ V počítačovom priemysle prebieha intenzívna diskusia o tom, ako vytvoriť umelú všeobecnú inteligenciu a či ju vôbec možno vytvoriť.⁹

1.2 Definícia umelej inteligencie v návrhu nariadenia o umelej inteligencii

Pojem umelá inteligencia je definovaný aj v návrhu nariadenia Európskeho parlamentu Rady EÚ, ktorým sa stanovujú harmonizované pravidlá v oblasti umelej inteligencie (Akt o umelej inteligencii) a menia niektoré legislatívne akty únie. Z dôvodovej správy k predmetného návrhu vyplýva, že definícia tohto pojmu má byť čo najviac technologicky neutrálna a nadčasová a má zohľadňovať rýchly technologický a trhový vývoj v oblasti umelej inteligencie.¹⁰

⁷ Informácia poskytnutá ChatGPT, jazykovým modelom spoločnosti OpenAI.

⁸ Informácia poskytnutá ChatGPT, jazykovým modelom spoločnosti OpenAI.

⁹ GATES, B. The Age of AI has begun, 2023, dostupné online: <https://www.gatesnotes.com/The-Age-of-AI-Has-Begun>.

¹⁰ Návrh nariadenia Európskeho parlamentu a Rady, ktorým sa stanovujú harmonizované pravidlá v oblasti umelej inteligencie (Akt o umelej inteligencii) a menia niektoré legislatívne akty únie, COM(2021) 206 final, 21.04.2021, s. 13.

V článku 3 návrhu nariadenia je systém umelej inteligencie definovaný ako „*softvér vyvinutý s jednou alebo viacerými technikami a prístupmi uvedenými v prílohe I, ktorý môže pre daný súbor cieľov vymedzených človekom vytvárať výstupy, ako je obsah, predpovede, odporúčania alebo rozhodnutia ovplyvňujúce prostredie, s ktorým sú v interakcii*“.¹¹ Príloha I obsahuje zoznam prístupov a techník pre vývoj umelej inteligencie:

- a) prístupy strojového učenia vrátane učenia s učiteľom, bez učiteľa a učenia posilňovaním pomocou širokého spektra metód vrátane hĺbkového učenia;
- b) prístupy založené na logike a poznatkoch vrátane reprezentácie poznatkov, induktívneho (logického) programovania, vedomostných základní, inferenčných a deduktívnych mechanizmov, (symbolického) uvažovania a expertných systémov;
- c) štatistické prístupy, bayesovský odhad,¹² metódy vyhľadávania a optimalizácie.¹³

Keďže zoznam prístupov a techník pre vývoj umelej inteligencie sa prirodzene s ohľadom na technologický vývoj môže meniť, Európska komisia má v zmysle článku 4 návrhu nariadenia právomoc tento zoznam prispôbiť, čo zabezpečí jeho aktuálnosť.

Znenie vyššie uvedenej definície systému umelej inteligencie však nemusí byť konečné, keďže podľa verzie návrhu nariadenia prijatej Radou EÚ dňa 6.12.2022¹⁴ sa definícia systému umelej inteligencie upravila. Cieľom tejto úpravy bolo zabezpečiť, aby definícia systému umelej inteligencie poskytovala dostatočne jasné kritériá na odlišenie umelej inteligencie od klasickejších softvérových systémov.

S ohľadom na uvedené sa definícia zúžila na systémy vyvinuté prostredníctvom prístupov strojového učenia a prístupov založených na logike a znalostiach. Systém umelej inteligencie je preto definovaný ako „*systém, ktorý je navrhnutý tak, aby fungoval s prvkami autonómie a ktorý na základe údajov a vstupov poskytnutých strojom a/alebo človekom, odvodzuje, ako dosiahnuť daný súbor cieľov pomocou strojového učenia a/alebo logických a prístupov založených na znalostiach a vytvára výstupy generované systémom, ako je obsah (generatívne systémy AI), predpovede, odporúčania alebo rozhodnutia, ktoré ovplyvňujú prostredia, s ktorými systém AI interaguje*“.¹⁵

¹¹ V anglickej jazykovej verzii: *“software that is developed with one or more of the techniques and approaches listed in Annex I and can, for a given set of human-defined objectives, generate outputs such as content, predictions, recommendations, or decisions influencing the environments they interact with”*.

¹² Bayesovský odhad v kontexte umelej inteligencie je metóda, ktorá sa používa na odhadovanie hodnôt neznámych parametrov alebo premenných v modeloch strojového učenia na základe štatistických pravdepodobností. Informácia poskytnutá ChatGPT, jazykovým modelom spoločnosti OpenAI.

¹³ V anglickej jazykovej verzii: *„(a) Machine learning approaches, including supervised, unsupervised and reinforcement learning, using a wide variety of methods including deep learning; (b) Logic- and knowledge-based approaches, including knowledge representation, inductive (logic) programming, knowledge bases, inference and deductive engines, (symbolic) reasoning and expert systems; (c) Statistical approaches, Bayesian estimation, search and optimization methods”*.

¹⁴ Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act) and amending certain Union legislative acts – General approach, 2021/0106(COD), 25.11.2022.

¹⁵ V anglickej jazykovej verzii: *„a system that is designed to operate with elements of autonomy and that, based on machine and/or human-provided data and inputs, infers how to achieve a given set of objectives using machine learning and/or logic- and knowledge based approaches, and produces system-generated outputs such as content (generative AI systems), predictions, recommendations or decisions, influencing the environments with which the AI system interacts”*.

2 VPLYV UMELEJ INTELIGENCIE NA PRACOVNÝ TRH

V súvislosti s rozvojom a využívaním umelej inteligencie v pracovnoprávných vzťahoch sa debata sústreďí predovšetkým na otázku, či nové technológie podporované umelou inteligenciou nahradia pracovné miesta. Táto otázka je však legitímna, keďže umelá inteligencia skutočne dokáže vykonávať mnohé činnosti a úlohy tak, ako by ich vykonal človek, resp. častokrát s väčšou presnosťou a rýchlejšie.

Koncept tzv. „technologickej nezamestnanosti“ nie je žiadnou novinkou. Už v čase ekonomickej depresie v tridsiatych rokoch 20. storočia John Maynard Keynes predpovedal, že technologické zlepšenia vo výrobe a doprave spôsobia objavenie prostriedkov na úsporu práce, ktoré predbehajú tempo, akým dokážeme nájsť nové spôsoby jej využitia.¹⁶

Názory, resp. predikcie, na základe ktorých automatizácia nahradí prácu vykonávanú človekom, sa však sústreďujú predovšetkým na rutinné a opakujúce sa úlohy v určitých odvetviach, napríklad v oblasti výroby, logistiky alebo zákazníckeho servisu. To znamená, že rozvoj nových technológií zrejme negatívne ovplyvní predovšetkým nízko kvalifikovaných pracovníkov.¹⁷ Možno preto predpokladať, že z pohľadu profesijného zamerania umelá inteligencia nahradí najmä pracovníkov montážnych liniek v továrňach, rutinné administratívne práce a tradičných maloobchodných predajcov, ktorí môžu byť nahradení platformami a chatbotmi, ktoré dokážu zvládnuť interakciu so zákazníkom.

Obavy týkajúce sa redukcie pracovných miest sú markantné aj v prípade rozvoja umelej inteligencie. Rýchly pokrok v schopnosti umelej inteligencie automatizovať stále väčší počet pracovných úloh vykonávaných ľuďmi má potenciál nahradiť prácu kapitálom a spôsobiť výrazné zvýšenie produktivity, čo si vyžaduje menej pracovných síl vo výrobnom procese. Rýchla globalizácia zároveň spôsobila presun mnohých pracovných miest z vyspelých ekonomík do krajín s nižšími nákladmi na pracovnú silu.

Na druhej strane však napriek neustálej transformácii trhov práce v dôsledku technologického pokroku a globalizácie, miera zamestnanosti vo väčšine krajín OECD v posledných desaťročiach stúpala.¹⁸ Aj napriek tomu, že nové technológie mali za následok výrazné rušenie pracovných miest v niektorých odvetviach, zároveň zvyšujú produktivitu a reálne príjmy a znižujú ceny produktov a služieb. To spôsobuje dopyt po väčšom množstve výrobkov a služieb a vytvára nové pracovné príležitosti v rozvíjajúcich sa priemyselných odvetviach.¹⁹ Túto skutočnosť potvrdzujú aj výskumy OECD, na základe ktorých boli za posledné desaťročie v digitálne náročných odvetviach vytvorené štyri z desiatich pracovných miest.²⁰ Príkladom rastu pracovných príležitostí sú aj digitálne pracovné platformy, napríklad

¹⁶ KEYNES, J.M. *Economic Possibilities for our Grandchildren. Essays in Persuasion.* New York: Harcourt Brace, 1932, s. 358-373.

¹⁷ Napríklad FORD, M. *Rise of the Robots: technology and the Threat of a Jobless Future.* Basic Books, 2015, FREEMAN, R. *Technology and the Future of Work.* Oxford University Press, 2016, BRYNJOLFSSON, E. – MCAFEE, A. *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies.* W. W. Norton & Company, 2014.

¹⁸ OECD *Employment Outlook 2019: The Future of Work.* OECD Publishing, 2019, s. 44 – 45.

¹⁹ PRASSL, J. A. *What if Your Boss was an Algorithm? Economic Incentives, Legal Challenges, and the Rise of Artificial Intelligence at Work.* *Comparative Labour Law & Policy Journal*, 2019, Volume 41, Issue 1, s. 127.

²⁰ OECD *Employment Outlook 2019: The Future of Work.* OECD Publishing, 2019, s. 45.

v oblasti prepravy, ktoré prostredníctvom využitia mobilných aplikácií umožňujú zlepšiť proces zosúladenia medzi vodičmi a cestujúcimi, a tým znížiť náklady na poskytovanie tejto služby. Tým, že využitie tejto formy prepravy je pre zákazníkov pohodlnejšie a lacnejšie, prirodzene dochádza k zvýšenému dopytu po týchto službách a tým aj k tvorbe nových pracovných príležitostí.

Zároveň je potrebné upriamiť pozornosť na to, že umelá inteligencia má potenciál dopĺňať a rozširovať ľudské schopnosti, čo môže viesť k vyššej produktivite a zlepšeniu kvality práce. Umelá inteligencia tak má potenciál podstatne zmeniť povahu a obsah pracovných miest. Nepochopenie tejto skutočnosti tak vedie k prehnaným tvrdeniam o masovej nezamestnanosti.²¹ Namiesto toho, aby sa pracovné miesta vplyvom umelej inteligencie zrušili, pravdepodobnejší je záver o ich reorganizácii prostredníctvom pridania niektorých úloh a odstránením úloh, ktoré budú nadbytočné. Takýmto spôsobom bude umelá inteligencia pracovníka dopĺňať, umožní mu sústrediť sa na zložitejšie pracovné úlohy a odbremeni ho od rutinných a jednoduchých činností. Na druhej strane bude reorganizácia pracovných úloh v určitých prípadoch vyžadovať rekvalifikáciu pracovníkov, aby sa mohli prispôbiť novým technologickým trendom, čo vytvára výzvy tak pre pracovníkov, ako aj pre zamestnávateľov. Osoby s obmedzenými technickými schopnosťami alebo prístupom k technológiám môžu byť v tomto prípade v nevýhode, čo môže mať negatívny dopad na udržanie si pracovného miesta.

Aj keď to môže byť ťažko predstaviteľné, niektoré činnosti sa automatizujú oveľa ťažšie, ako predpokladáme. Ide o Polanyiho paradox, podľa ktorého má ľudská intuícia rozhodujúce postavenie na trhu práce, vrátane najnižších úrovní. Úlohy, ktoré sa ukázali ako najťažšie pre automatizáciu, sú tie, ktoré si vyžadujú flexibilitu, úsudok a zdravý rozum, t. j. zručnosti, ktorým rozumieme len intuitívne.²² McAfee a Brynjolfsson naznačujú, že Polanyiho paradox už nie je takou prekážkou ako kedysi, keďže stroje majú schopnosť učiť sa sami novým schopnostiam bez ingerencie ľudského faktora.²³ Odpoveď je zrejme niekde uprostred, keďže aj napriek pokrokom v automatizácii je prísľub produktívnej a flexibilnej automatizácie s minimálnym zapojením ľudských pracovníkov ďaleko od reality. Automatizácia tak môže priniesť vyššiu produktivitu, avšak na druhej strane negatívne ovplyvňuje flexibilitu procesov. Elon Musk sa v roku 2017 pokúsil oživiť myšlienku plne automatizovanej továrne na hromadnú výrobu modelu automobilu spoločnosti Tesla. Cieľom bolo zvýšiť výrobu a prekonať problémy s najímaním a školením pracovníkov. Tesla však narazila na oneskorenia výroby a ťažko riešiteľné problémy spojené s plnou automatizáciou. Následkom bolo upustenie od niektorých investícií do automatizácie a zvýšenie počtu kvalifikovaných pracovníkov. V Číne dospeli výrobcovia k podobnému záveru. Pôvodne plánovali rozsiahle využívanie robotov v továrňach na manipuláciu a montáž elektronických súčiastok, ale ukázalo sa, že roboty nedokážu

²¹ AUTOR, D. Polanyi's Paradox and the Shape of Employment Growth, National Bureau of Economic Research, 2014, s. 1.

²² AUTOR, D. Why Are There Still So Many Jobs? The History and Future of Workplace Automation, Journal of Economic Perspectives, Volume 29, Number 3, 2015, s. 11.

²³ BRYNJOLFSSON, E. – MCAFEE, A. The Second Machine Age: Progress and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies, W. W. Norton & Company, 2014.

vykonávať jemné úlohy potrebné pri montáži elektroniky tak dobre ako ľudia.²⁴ Z uvedeného vyplýva, že vízia nahradenia ľudí strojmi alebo systémami nie je absolútna, avšak čoraz väčšia interakcia medzi pracovníkmi a technologickými nástrojmi sa stane každodennou realitou.

Aj keď je v súčasnosti ťažké predpovedať, ako umelá inteligencia ovplyvní trh práce z pohľadu počtu pracovných miest, je vysoko pravdepodobné, že nahradí niektoré manuálne a rutinné činnosti, čo môže mať pozitívny efekt z pohľadu bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci, keďže manuálne úlohy sú častokrát únavné alebo fyzicky náročné. Ďalším pozitívnym efektom je zvýšenie produktivity, avšak tento zároveň naráža na viaceré riziká z pohľadu práv pracovníkov, a to najmä v prípade, ak sa systémy umelej inteligencie aplikujú zle alebo s jedinou motiváciou, ktorou je zníženie nákladov. Systémy umelej inteligencie totiž umožňujú monitorovanie činnosti pracovníkov a ich efektívnosti v rozsahu, ktorý bol v minulosti nemysliteľný.

Napriek tomu, že umelá inteligencia je schopná vykonávať niektoré nerutinné kognitívne úlohy, mnohé úlohy si stále vyžadujú, aby ich vykonával človek. Preto sa vplyv umelej inteligencie pravdepodobne prejaví reorganizáciou úloh v rámci profesie. Určité skupiny pracovníkov môžu byť schopnejšie alebo lepšie pripravené na túto reorganizáciu, využívať umelú inteligenciu spôsobom, ktorá dopĺňa ich prácu, a vyhnúť sa jej negatívnym vplyvom.

V neposlednom rade jedným z dôsledkov umelej inteligencie bude zmena fungovania manažérskeho riadenia, keďže systémy podporované umelou inteligenciou nahradia každodennú kontrolu nadriadeného nad pracovníkom.

S ohľadom na vyššie uvedené je potrebné zamerať pozornosť na to, ako automatizácia a zavádzanie systémov umelej inteligencie ovplyvní kvalitu pracovných miest, ktorých sa technologický dopad dotkne a nesústrediť sa iba na kvantitatívny dopad týchto zmien. Preto ďalšie časti tohto článku sa budú sústrediť predovšetkým na túto problematiku.

3 MOŽNOSTI A DOPADY VYUŽITIA UMELEJ INTELIGENCIE V PRACOVNOPRÁVNÝCH VZŤAHOCH

Technologické nástroje v podobe systémov umelej inteligencie sa čoraz častejšie a intenzívnejšie využívajú v celom spektre pracovnoprávných vzťahov. Nábor a výber pracovníkov, pridelenie úloh, riadenie, monitorovanie a hodnotenie výkonnosti, rozhodovanie o postupe v zamestnaní alebo ukončovanie pracovnoprávných vzťahov sú oblasti, kde umelá inteligencia naberá na dôležitosti a význame.

Odborníci však varujú pred možnými spôsobmi automatizácie čoraz väčšieho počtu procesov a rozhodnutí manažérov, ktoré príliš často dávajú voľný priebeh diskriminačným predsudkom, upevňujú sociálnu segregáciu a narúšajú ľudskosť a spravodlivosť.²⁵ Jednoducho povedané, technológie v oblasti umelej inteligencie zvyšujú možnosti hierarchického riadenia

²⁴ ARMSTRONG, B. – SHAH, J. A Smarter Strategy for Using Robots. Harvard Business Review, March – April 2023, s. 42.

²⁵ SCHUBERT, C. Economy-on-demand and the fairness of algorithms, European Labour Law Journal, 2019, Vol. 10(I), s. 3-16.

a digitálneho dohľadu spôsobom, ktorý je bezprecedentný, prísnejší ako doteraz a ani nie je žiaduci.²⁶ V súvislosti s rozvojom umelej inteligencie tak dochádza k transformácii takmer každého aspektu prijímania zamestnancov, hodnotenia výkonu a riadenia. Tieto procesy sa uskutočňujú pomocou systémov, ktoré zhromažďujú obrovské množstvo údajov o správaní pracovníkov z rôznych zdrojov, často nad rámec toho, čo je potrebné.

Okrem toho, analýza pracovnej sily riadená umelou inteligenciou môže rozvíjať prediktívne schopnosti. Konkrétne to znamená, že použitím umelej inteligencie a analýzou dát o pracovnej sile bude možné vykonávať prediktívnu analýzu, ktorá sa bude snažiť predpovedať budúce udalosti, trendy alebo správanie sa pracovnej sily v organizácii. Napríklad na základe historických dát o pracovníkoch, ich výkonnosti, absenciách, rotácii alebo demografických informácií môže umelá inteligencia predpovedať, koľko pracovníkov bude pravdepodobne potrebných v budúcom období, ktoré pracovné pozície bude potrebné posilniť, alebo ktoré faktory môžu ovplyvniť fluktuáciu pracovníkov. Pre zamestnávateľov ide nepochybne o cenný nástroj, keďže im umožňuje lepšie strategické rozhodovanie a riadenie ľudských zdrojov.

V dôsledku toho má umelá inteligencia vplyv na súkromie, slobodu, ale aj autonómiu a morálne uvažovanie, čo je oveľa relevantnejšie v spoločnosti, v ktorej sa tradične prísne oddelenie súkromného a pracovného života rozpadá.²⁷

3.1 Nábor a výber pracovníkov

Budúcim zamestnávateľom sa prostredníctvom umelej inteligencie otvára čoraz väčší priestor automatizovať a zefektívňovať procesy aj v oblasti náboru a výberu pracovnej sily. Cieľom využívania umelej inteligencie v týchto procesoch je vybrať najvhodnejšieho kandidáta v čo najkratšom čase a odbremeniť zamestnávateľa od jednotlivých úkonov, ktoré sú spojené s náborom a výberom pracovníkov. Napríklad softvérové riešenia na analýzu životopisov môžu automaticky skenovať a vyhodnocovať životopisy, identifikovať relevantné skúsenosti, vzdelanie a schopnosti kandidátov na základe preddefinovaných kritérií. Týmto spôsobom môže byť zvýšená efektivita pri hľadaní najvhodnejších kandidátov medzi veľkým množstvom uchádzačov.

Okrem toho, umelá inteligencia sa dá využiť aj pri hodnotení osobnostných vlastností a kompetencií kandidátov. S využitím psychologických modelov a analýzy jazyka môže umelá inteligencia skenovať sociálne siete, blogy, články alebo iné verejné zdroje informácií, aby získala relevantné údaje o kandidátoch. Tieto informácie môžu byť následne analyzované na identifikovanie osobnostných charakteristík, hodnôt a zručností uchádzačov, čo môže byť hodnotným zdrojom pre rozhodovací proces.

Do procesu výberu pracovníkov môže umelá inteligencia vstupovať aj prostredníctvom chatbotov a virtuálnych asistentov, ktoré môžu byť použité na komunikáciu s kandidátmi, poskytovať informácie o voľných pozíciách, zodpovedať otázky o firemnej kultúre alebo

²⁶ MOORE, P. – UPCHURCH, M. – WHITTAKER, X. *Humans and Machines at Work: Monitoring, Surveillance and Automation in Contemporary Capitalism*, Springer International Publishing, 2018.

²⁷ ALOISI, A. – GRAMANO, E. *Artificial Intelligence is Watching You at Work: Digital Surveillance, Employee Monitoring, and Regulation Issues in the EU Context*, *Comparative Labour Law & Policy Journal*, 2019, Volume 41, Issue 1, s. 99 - 100.

processe náboru. Týmto spôsobom môže byť zvýšená rýchlosť komunikácie s potenciálnymi kandidátmi.

Z vyššie uvedeného popisu je teda zrejmé, že technológie vzhľadom na ich potenciál výrazne zmenia proces náboru a výberu pracovníkov. Je však potrebné vnímať aj riziká s tým spojené, ktoré sa dotýkajú predovšetkým uchádzačov. Tieto procesy totiž narážajú na riziko diskriminácie, zaujatosti, ako aj spracúvania citlivých osobných údajov, ktoré nesúvisia s predpokladmi na výkon práce. Z pohľadu budúcich zamestnávateľov zase existuje riziko, že využitím umelej inteligencie budú vzhľadom na preddefinované kritériá z okruhu kandidátov vylúčené osoby, ktoré sú na danú pracovnú pozíciu vhodné. Inými slovami, zložitosť spracovania veľkého množstva údajov týkajúcich sa kandidátov sťažuje zúženie výberu na tých uchádzačov, ktorí si zaslúžia pozornosť. Ľudská intervencia a hodnotenie niektorých zručností, ako je empatia, kreativita alebo komunikačné schopnosti, môžu byť pre určité pozície kritické, preto technológie by mali byť len doplnkovým nástrojom, ktorý môže podporiť zamestnávateľov v rozhodovacom procese.

Podľa väčšinového názoru sú algoritmy skutočnými majstrami objektívnosti a technickej kvality, ktoré sú naprogramované tak, aby ku všetkým kandidátom pristupovali rovnako a vyhli sa akejkoľvek zaujatosti. Podľa technologických optimistov má spoliehanie sa na takýto systém pri profilovaní uchádzačov nespornú výhodu. Umožňuje robiť výber bez najomylnnejšej zložky ľudskej povahy tým, že eliminuje nevedomú zaujatosť. V skutočnosti však takýto prístup nie je správny.²⁸ Systémy umelej inteligencie totiž vychádzajú z kritérií a preferencií človeka, ktoré uprednostňujú určitú skupinu charakteristík kandidátov. Ak údaje poskytnuté algoritmu odrážajú dominantnú predpojatosť voči určitým kritériám, systém môže kandidátov, u ktorých sa tieto kritériá vyskytujú, prideliť nižšie „skóre“, čo môže ľahko viesť k ich vylúčeniu z výberového procesu. Preto očakávaná inteligencia systému nijakým spôsobom nevyvíka proti ľudskej „inteligencii“, ktorá sa pri náboe, prijímaní, prepúšťaní a riadení talentov v oblasti ľudských zdrojov opakovane ukázala ako diskriminačná a zaujatá.²⁹

Systémy podporované umelou inteligenciou môžu byť diskriminačné napríklad vo vzťahu k ženám, určitým vekovým skupinám, osobám so zdravotným postihnutím alebo osobám určitého rasového alebo etnického pôvodu alebo sexuálnej orientácie. Príkladom diskriminácie na základe pohlavia bol systém využívaný spoločnosťou Amazon, ktorý hodnotil uchádzačov o zamestnanie v rozsahu od jednej do piatich hviezdíčiek (podobne ako kupujúci hodnotia produkty na Amazone). Tento systém však nehodnotil kandidátov rodovo neutrálnym spôsobom. Dôvodom tohto diskriminačného postupu bolo, že systém na preverovanie životopisov bol vytrénovaný na základe vzorcov v životopisoch predložených spoločnosti počas predchádzajúcich desiatich rokov. Väčšina z týchto životopisov sa však týkala mužských kandidátov, čo je odrazom dominancie mužov v celom technologickom odvetví. Systém spoločnosti Amazon sa v podstate naučil, že mužskí kandidáti sú vhodnejší a nízke hodnotenie dával životopisom, ktoré obsahovali slovo „ženský“ alebo napríklad v prípade, kedy kandidátka

²⁸ ALOISI, A. – STEFANO, V. *Your Boss is an Algorithm*, HART PUBLISHING, 2022, s. 42.

²⁹ MOORE, P. *The Mirror for Artificial Intelligence: In Whose Reflection*, *Comparative Labour Law & Policy Journal*, 2019, Volume 41, Issue 1, s. 60.

absolvovala školu, ktorú navštevovali len ženy. Spoločnosť Amazon sa nakoniec kvôli kritike rozhodla tieto systémy na hodnotenie kandidátov upraviť tak, aby boli rodovo neutrálne.³⁰

Podobne ako v prípade spoločnosti Amazon, systémy podporované umelou inteligenciou môžu z výberového procesu vyradiť uchádzačov, ktorý na základe životopisu v určitom časovom období nevykonávali prácu a to bez ohľadu na to, či táto „medzera“ bola z dôvodu čerpania materskej alebo rodičovskej dovolenky alebo z iných dôvodov, napr. nemožnosti nájsť si pracovné uplatnenie z dôvodu ekonomickej krízy. S diskriminačným postupom algoritmov sa možno stretnúť aj v prípade starších osôb alebo osôb, ktorí bývajú v určitej lokalite alebo regióne, prípadne osôb, ktoré patria k určitej etnickej skupine.

Ďalším problematickým aspektom je zhromažďovanie a spracúvanie osobných údajov o uchádzačoch na internete, a to aj prostredníctvom informácií na sociálnych sieťach. Prostredníctvom týchto informácií dochádza k profilovaniu kandidátov na základe politického alebo náboženského presvedčenia, odborovej príslušnosti, sexuálnej orientácie alebo zdravotného stavu. V prípade, ak uchádzači vybočujú z rámca preddefinovaných kritérií, systémy umelej inteligencie môžu tieto osoby automaticky vylúčiť z výberového procesu bez toho, aby sa zohľadnili ich kvalifikačné predpoklady a predchádzajúce pracovné skúsenosti.

V neposlednom rade umelá inteligencia nachádza svoje uplatnenie aj počas pohovoru s uchádzačom, kedy prostredníctvom kamerového záznamu dokáže na základe verbálnych a neverbálnych signálov vyhodnotiť vhodnosť kandidáta na určitú pozíciu.³¹ Do tohto hodnotenia vstupuje analýza výrazov, gest, tónu hlasu, rýchlosti reči a používania určitých slov a fráz, ktoré môžu byť použité na hodnotenie emócií, sebavedomia a komunikačných zručností. HireVue, popredná spoločnosť v tomto odvetví so sídlom v Utahu, tvrdí, že dokáže zmerať „zamestnateľnosť“ ľudí pomocou kamier a algoritmov, aby na základe databázy viac ako 25.000 vzoriek tváre a jazykových informácií určila, kto spĺňa predpoklady na prijatie do zamestnania. Pomocou šiestich otázok, ktoré si vyberie potenciálny zamestnávateľ, HireVue vypočíta až 500.000 údajov z čít tváre. Tieto sú „zložkami“ hodnotenia, ktoré sa priradí každej skúmanej osobe. Na základe týchto ukazovateľov sa zostavuje index úspešnosti vrátane zručností, odvahy, postoja k učeniu, zodpovednosti, rodinnej histórie, sklonu k spotrebe a osobnej stabilite.³²

Výskumníci tvrdia, že tento systém je „zmesou povrchného merania a svojvoľného prepočítavania čísel, ktoré nie je založené na vedeckých faktoch“.³³ V konečnom dôsledku spoločnosť HireVue v januári 2021 oznámila, že už nebude používať analýzu tváre na účely hodnotenia uchádzačov po tom, ako dospela k záveru, že „pre významnú väčšinu pracovných miest a odvetví má vizuálna analýza oveľa menšiu koreláciu s pracovným výkonom ako iné

³⁰ DASTIN, J. Amazon scraps secret AI tool that showed bias against women, Reuters, 11.10.2018, dostupné online: <https://www.reuters.com/article/us-amazon-com-jobs-automation-insight-idUSKCN1MK08G>.

³¹ MOORE, P. The Mirror for Artificial Intelligence: In Whose Reflection, Comparative Labour Law & Policy Journal, 2019, Volume 41, Issue 1, s. 59.

³² ALOISI, A. – STEFANO, V. Your Boss is an Algorithm, HART PUBLISHING, 2022, s. 45.

³³ HARWELL, D. A FACE-SCANNING ALGORITHM INCREASINGLY DECIDES WHETHER YOU DESERVE THE JOB, THE WASHINGTON POST, 6.11.2019, DOSTUPNÉ ONLINE: [HTTPS://WWW.WASHINGTONPOST.COM/TECHNOLOGY/2019/10/22/AI-HIRING-FACE-SCANNING-ALGORITHM-INCREASINGLY-DECIDES-WHETHER-YOU-DESERVE-JOB/](https://www.washingtonpost.com/technology/2019/10/22/ai-hiring-face-scanning-algorithm-increasingly-decides-whether-you-deserve-job/)

prvky nášho algoritmického hodnotenia“.³⁴ Jazykové a verbálne údaje však stále predstavujú kľúčový prvok pri posudzovaní vhodnosti uchádzačov za účelom analýzy osobnostných vlastností, ako je otvorenosť voči skúsenostiam, svedomitosť a emocionálna stabilita.

Je však potrebné uviesť, že umelá inteligencia môže byť pre uchádzačov o prácu aj prínosná, keďže umožňuje jednoduchým spôsobom vytvoriť životopis alebo motivačný list na základe zadania vstupných údajov o pracovných skúsenostiach, vzdelaní, zručnostiach a skúsenostiach. Na trhu už v súčasnosti existujú rôzne nástroje a platformy,³⁵ ktoré túto službu poskytujú, pričom pri generovaní životopisov a motivačných listov používajú spracovanie prirodzeného jazyka a algoritmy strojového učenia. Kandidáti tak môžu pri tvorbe životopisu a motivačného listu ušetriť čas a úsilie a umožniť vyniknúť medzi ostatnými uchádzačmi.

3.2 Riadenie a monitorovanie pracovníkov

Technologické nástroje a digitalizované systémy dohľadu sa čoraz viac využívajú aj na riadenie pracovníkov. Možno očakávať, že s rozvojom umelej inteligencie naberie tento trend na väčšej intenzite z dôvodu potenciálu zvyšovania produktivity a lepšej organizácie pracovných procesov.

Dohľad nad pracovníkmi však z historického pohľadu nie je žiadnou novinkou. Ku koncentrácii pracovníkov v továrňach dochádzalo už pred mechanizáciou z dôvodu, aby bolo možné lepšie sledovať a riadiť pracovnú silu.³⁶ Informačné technológie a umelá inteligencia však umožňujú monitorovanie činnosti pracovníkov v rozsahu, ktorý bol v minulosti nemysliteľný. Zároveň dochádza k zhromažďovaniu a spracovaniu obrovského množstva údajov o týchto činnostiach.

Dopad monitorovania prostredníctvom umelej inteligencie bude markantný nielen v prípade ľudí vykonávajúcich manuálne práce (tzv. *blue collar*), ale aj v prípade pracovníkov, ktorí vykonávajú administratívne práce (tzv. *white collar*), či už v priestoroch kancelárií alebo miesta vzdialeného výkonu práce, najmä domácností.

3.2.1 Formy riadenia a monitorovania pracovníkov

Riadenie a monitorovanie pracovníkov prostredníctvom umelej inteligencie môže mať rôzne formy, ktoré variujú od druhu vykonávanej práce, ako aj od miesta jej výkonu. Automatizované systémy napríklad sledujú počet vykonaných úloh a čas strávený výkonom jednotlivých činností. Najmä v továrňach môžu systémy v závislosti od tempa práce a potrieb prevádzky nasmerovať pracovníka na výkon určitej úlohy. V priestoroch kancelárií, resp.

³⁴ ZULOAGA, L. Industry leadership: New audit results and decision on visual analysis, 12.1.2021, dostupné online: <https://www.hirevue.com/blog/hiring/industry-leadership-new-audit-results-and-decision-on-visual-analysis>.

³⁵ BLATNÝ, J. Životopis od umělé inteligence. Slovenská firma zapráhla ChatGPT, využívají toho tisíce lidí denně, Czechcrunch, 4.3.2023, dostupné online: <https://cc.cz/zivotopis-od-umele-inteligence-slovenska-firma-zaprahla-chatgpt-vyuzivaji-toho-tisice-lidi-denne/>.

³⁶ LANDES, D. The Unbound Prometheus: Technological Change and Industrial Development in Western Europe from 1750 to the Present, Cambridge University Press, 1969, s. 121.

domácností sa môže sledovať počet odoslaných správ, dĺžka hovorov a pracovných stretnutí, stupeň interakcie s kolegami, pohybu v priestoroch pracoviska, až po analýzu hlasu, vďaka ktorej možno rozpoznať emocionálne rozpoloženie pracovníka.

Zároveň sa čoraz častejšie využívajú nositeľné pracovné nástroje (tzv. *wearables*), ktoré umožňujú sledovať únavu, monitorovať pozornosť a sústredenosť a vytvárať adaptívnejšie pracovné prostredie. Tieto neurotechnologické zariadenia umožňujú pomocou elektród pripojenie ľudského mozgu k počítačom a vďaka pokrokom v neurovede a umelej inteligencii sa stávajú presnejšími a cenovo dostupnejšími, a využívajú sa aj v pracovnom prostredí. Napríklad spoločnosť SmartCap vyvinula nástroj LifeBand, ktorý zhromažďuje dáta z mozgu a spracováva ich pomocou vlastných algoritmov, aby posúdil úroveň únavy na stupnici od 1 (hyperalerný) po 5 (nekontrolovaný spánok). V prípade, ak systém deteguje, že pracovník sa stáva nebezpečne ospalým, okamžite upozorní na túto skutočnosť pracovníka a jeho nadriadeného. Tento nástroj aktuálne využíva viac ako 5.000 spoločností na celom svete v rôznych priemyselných odvetviach, ako sú bane, stavebníctvo, nákladná doprava a letectvo. Ich využitie môže byť prínosné v akýchkoľvek pracovných prostrediach, kde únava negatívne ovplyvňuje bezpečnosť, napríklad v továrňach, riadiacich vežiach letovej prevádzky a operačných sálach. Bezpečnosť však nie je jediným dôvodom na obavy, keďže únava tiež znižuje motiváciu, koncentráciu a koordináciu, spomaľuje reakčný čas a oslabuje schopnosť pracovníkov vykonávať aj tie najjednoduchšie mentálne a fyzické úlohy. Tieto javy majú za následok znižovanie produktivity a s tým spojené ekonomické straty na strane zamestnávateľov.³⁷ Je nepochybné, že využívanie týchto nástrojov v odvetviach, kde únava negatívne ovplyvňuje bezpečnosť, môže byť výrazným prínosom, keďže eliminuje škody na zdraví. Otázne však je, ako k ich používaniu budú pristupovať zamestnávatelia. Výstupy z týchto zariadení totiž možno využiť na zlepšenie pracovných podmienok, avšak aj ako podklad k disciplinárnemu postihu pracovníka. Zároveň mozgové dáta, ktoré tieto zariadenia monitorujú, predstavujú citlivé osobné údaje pracovníka o ich emocionálnom stave.

Nositeľné pracovné nástroje sa využívajú aj na monitorovanie pozornosti a sústredenosti. Napríklad, ak algoritmus zistí, že pozornosť pracovníka klesá, môže mu poslať správu alebo poskytnúť haptickú spätnú väzbu (zvyčajne vo forme vibrácií), ktorou ho upozorní na túto skutočnosť. Tieto nástroje môžu viesť k zvýšenej produktivite, avšak na druhej strane môžu výrazne negatívne ovplyvniť zdravie, kreativitu a súkromie pracovníkov.

Umelá inteligencia nachádza svoje využitie aj v tzv. spolupracujúcich robotoch (*cobots*), ktoré (ako vyplýva už z ich pomenovania) spolupracujú s ľuďmi a asistujú pri úlohách namiesto toho, aby prácu plne automatizovali. Tieto roboty sú konštruované tak, aby mysleli a konali pomocou umelej inteligencie. Ich prínosom je, že môžu znižovať niektoré fyzické riziká v továrňach a skladoch, keďže dokážu vykonávať opakujúce sa a rutinné úlohy, ktoré spôsobujú stres, prepracovanie, zdravotné problémy pohybového aparátu a nudu v dôsledku opakujúcich sa činností. Spolupracujúce roboty však môžu vykonávať aj neopakujúce sa úlohy, vrátane rozpoznávania predmetov a hlasu. Spolupracujúce roboty využívajú napríklad spoločnosti Amazon, Airbus a Nissan na urýchlenie výroby a zvýšenie efektivity. Avšak aj tieto

³⁷ FARAHANY, N.. Neurotech at Work: Welcome to the world of brain monitoring for employees. Harvard Business Review, March – April 2023, s. 43 - 48.

nástroje prinášajú určité riziká v prípade, ak sú ľudia nútení pracovať v rovnakom tempe ako robot alebo v situácii, kedy sa robot správa nepredvídateľne, z čoho môže dôjsť k vzniku zrážky medzi pracovníkom a robotom. Predpokladá sa, že s ohľadom na budúci technologický rozvoj by roboti mohli mať aj schopnosť uvažovať, na dosiahnutie čoho musia preukázať schopnosť vnímať objekty na rovnakej úrovni ako ľudia, predvídať kolízie, prispôbovať svoje správanie a demonštrovať dostatočnú pamäť na podporu strojového učenia a samostatného rozhodovania.³⁸ Keďže neurotechnológie, umelá inteligencia a robotika napredujú, môžeme očakávať budúcnosť, v ktorej sa budú využívať zariadenia s neuronovým rozhraním na prispôbenie pracoviska. Výskumníci napríklad experimentujú so slúchadlami EEG (elektroencefalografia) pre pracovníkov, ktoré poskytujú vstupy robotom, ktoré kalibrujú svoje pracovné tempo podľa stavu mysle pracovníkov.³⁹

Ďalším nástrojom umelej inteligencie využívaným pri práci sú tzv. chatboty. Ide o nástroj využívaný najmä v call centrách, resp. v zákazníkovej podpore, ktorý dokáže riešiť veľkú časť základných dotazov zákazníkov, čím umožňuje pracovníkom sústrediť sa na zložitejšie otázky. Práca v centrách zákazníkovej podpory už teraz prináša vysoké riziká pre pracovníkov, keďže je opakujúca, psychicky náročná a podlieha vysokej miere sledovania a merania. Chatboty môžu pracovníkov odbremeniť od jednoduchých a opakujúcich sa úloh, avšak existuje vysoké riziko, že práve tieto pozície budú nahradené umelou inteligenciou.

Dáta zhromaždené pri výkone vyššie uvedených monitorovacích aktivít sú využívané na prediktívnu analýzu v oblasti ľudských zdrojov (*people analytics*), ktorej cieľom je prostredníctvom dostupných údajov o pracovníkoch a ich výkone analyzovať produktivitu, potrebu pracovnej sily a nastavenie jednotlivých procesov v rámci organizácie. V oblasti ľudských zdrojov tak dochádza k trendu, na základe ktorého sa rozsiahle fondy disponibilných údajov využívajú na tréning algoritmov na tvorbu analýz a predpovedí o správaní pracovníkov prostredníctvom strojového učenia, čím pomáhajú manažmentu pri rozhodovaní o jednotlivých otázkach. Na základe vzorcov zistených skutočností umožňuje umelá inteligencia vytvárať riešenia a reakcie na otázky týkajúce sa vzorcov v údajoch oveľa rýchlejšie, ako by to dokázali ľudia. Odpovede strojového učenia sú často odlišné od tých, ktoré by poskytol samotný človek, alebo by ich možno dokonca vedel vytvoriť.⁴⁰ Ak sa však zozbierané údaje o pracovníkoch nezabezpečia kvalitatívnymi informáciami o osobitostiach každého jednotlivca a konzultáciami s pracovníkmi, resp. ich zástupcami, môže dochádzať k nespravodlivému posúdeniu a rozhodnutiam.⁴¹

3.2.2 Zmena fungovania manažérskeho riadenia

³⁸ MOORE, P. The Mirror for Artificial Intelligence: In Whose Reflection, *Comparative Labour Law & Policy Journal*, 2019, Volume 41, Issue 1, s. 60 – 62.

³⁹ FARAHANY, N.. Neurotech at Work: Welcome to the world of brain monitoring for employees. *Harvard Business Review*, March – April 2023, s. 45.

⁴⁰ MOORE, P. The Mirror for Artificial Intelligence: In Whose Reflection, *Comparative Labour Law & Policy Journal*, 2019, Volume 41, Issue 1, s. 58.

⁴¹ MOORE, P. The Mirror for Artificial Intelligence: In Whose Reflection, *Comparative Labour Law & Policy Journal*, 2019, Volume 41, Issue 1, s. 58.

Jedným z dôsledkov umelej inteligencie v procese riadenia a monitorovania pracovníkov tak s najväčšou pravdepodobnosťou bude zmena fungovania manažérskeho riadenia, keďže systémy podporované umelou inteligenciou rozšíria a prípadne nahradia každodennú kontrolu nadriadeného nad pracovníkom. Ako uvádza Prassl, sme svedkami vzostupu „algoritmického šéfa“.⁴² Táto skutočnosť však nemusí byť za každých okolností vnímaná negatívne, keďže vyhodnotenie určitých parametrov na základe dát a merateľných kritérií eliminuje subjektívne rozhodovanie, resp. prípadnú zaujatosť ľudského manažéra. Neplatí to však absolútne, keďže systémy umelej inteligencie reflektujú predsudky svojich programátorov a zameriavajú sa na ich predstavy o produktivite a pracovnom výkone a môžu odrážať kultúrne, rodové a iné predsudky.

Na druhej strane systém algoritmického rozhodovania stavia pracovníka do nepriaznivého postavenia z pohľadu bránenia sa voči rozhodnutiu alebo odporúčaniu, ktoré bolo generované algoritmom. Preto ak procesy algoritmického rozhodovania nezahŕňajú ľudský zásah a etické hľadisko, tento mechanický nástroj riadenia ľudských zdrojov môže vystaviť pracovníkov zvýšeným štrukturálnym, fyzickým a psychosociálnym rizikám a stresu. Tieto negatívne dôsledky sú zapríčinené jednak tým, že pracovníci vnímajú, že rozhodnutia sú založené na číslach a údajoch, kedy strojová inteligencia má prednosť pred ľudským prístupom a zhodnotením jednotlivých okolností a individuality pracovníka. Taktiež nemajú možnosť ovplyvniť procesy týkajúce sa zhromažďovania údajov, ktoré sa ich týkajú, ani prístup k týmto údajom.

Analýza v oblasti ľudských zdrojov môže mať za následok reštrukturalizáciu v rámci pracoviska, nahradeniu pracovníka strojom, resp. iné dôsledky, ktoré negatívne ovplyvňujú postavenie a fungovanie pracovníka. Procesy riadenia a monitorovania pracovníkov, ktoré nie sú správne nastavené a implementované preto u pracovníkov vyvolávajú legitímne obavy o ich mikromanažovanie a „špehovaní“. V prípade, ak pracovníci majú vedomosť o tom, že údaje sú využívané pri rozhodovaní o postupe v zamestnaní a ukončovaní pracovnoprávných vzťahov, môžu sa cítiť pod tlakom, čo môže viesť k prepracovanosti, pracovným úrazom a iným rizikám z pohľadu bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci.

4 PERSPEKTÍVY A VÝZVY PRE PRÁVNU ÚPRAVU UMELEJ INTELIGENCIE V PRACOVNOPRÁVNÝCH VZŤAHOCH

4.1 Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady EÚ, ktorým sa stanovujú harmonizované pravidlá v oblasti umelej inteligencie

S ohľadom na skutočnosť, že využívanie umelej inteligencie predstavuje významné riziká z pohľadu práv pracovníkov, je nevyhnutné, aby právna úprava na tieto riziká účinne reagovala. Ako už bolo uvedené v úvode tohto článku, na úrovni Európskej únie bude umelá inteligencia vzhľadom na jej rozsiahle dopady regulovaná prostredníctvom nariadenia za

⁴² PRASSL, J. A. What if Your Boss was an Algorithm? Economic Incentives, Legal Challenges, and the Rise of Artificial Intelligence at Work. *Comparative Labour Law & Policy Journal*, 2019, Volume 41, Issue 1, s. 124.

účelom zabezpečenia jednotného štandardu bezpečnosti umelej inteligencie vo všetkých členských štátoch Európskej únie.

Návrh nariadenia bol predstavený Európskou komisiou dňa 21.4.2021 a aktuálne je predmetom legislatívneho procesu. Očakáva sa, že nariadenie bude schválené na konci roka 2023.⁴³ Autorka v tejto kapitole vychádza z návrhu nariadenia prijatého Radou EÚ dňa 6.12.2022,⁴⁴ keďže v čase písania tohto článku ide o jeho najaktuálnejšiu verziu.

Nariadenie sa riadi prístupom založeným na riziku, pričom sa rozlišuje medzi použitím umelej inteligencie, ktorá vytvára neprijateľné riziko (zakázané praktiky v oblasti umelej inteligencie), vysoké riziko a nízke alebo minimálne riziko. Vysokorizikové systémy umelej inteligencie sú v centre pozornosti nariadenia a ich charakteristickým znakom je, že vytvárajú vysoké riziko pre zdravie a bezpečnosť alebo základné práva fyzických osôb. V súlade s prístupom založeným na riziku budú vysokorizikové systémy umelej inteligencie povolené na európskom trhu za predpokladu, že spĺňajú určité záväzné požiadavky stanovené nariadením. Vysokorizikové systémy umelej inteligencie sa rozdeľujú do dvoch hlavných kategórií:

- 1) systémy umelej inteligencie určené na použitie ako bezpečnostná súčasť výrobkov, ktoré podliehajú posudzovaniu zhody *ex ante* treťou stranou
- 2) iné systémy umelej inteligencie s vplyvmi najmä na základné práva, ktoré sú výslovne uvedené v prílohe III nariadenia, pričom celkovo ide o osem oblastí: (i) biometrická identifikácia, (ii) kritická infraštruktúra, (iii) vzdelávanie a odborná príprava, (iv) zamestnanosť, riadenie pracovníkov a prístup k samostatnej zárobkovej činnosti, (v) prístup k základným súkromným a verejným službám a dávkam a ich využívanie, (vi) presadzovanie práva, (vii) migrácia, azyl a riadenie kontroly hraníc a (viii) výkon spravodlivosti a demokratické procesy.

Systémy umelej inteligencie uvedené v prílohe III nariadenia sa považujú za vysokorizikové, pokiaľ výstup systému nie je výlučne doplnkový v súvislosti s príslušnou činnosťou alebo rozhodnutím, ktoré sa má prijať, a preto nie je pravdepodobné, že by viedol k významnému ohrozeniu zdravia, bezpečnosti alebo základných práv. Európska komisia má do jedného roka od nadobudnutia účinnosti nariadenia prijať vykonávacie akty s cieľom spresniť okolnosti, za ktorých sa výstupy systémov umelej inteligencie považujú za doplnkové.

Aby sa zabezpečilo, že nariadenie bude možné prispôbiť vznikajúcim použitiam umelej inteligencie a teda bude reagovať na budúci vývoj v tejto oblasti, Európska komisia má právomoc zmeniť zoznam vysokorizikových systémov umelej inteligencie uvedený v prílohe III nariadenia uplatnením súboru kritérií a metodiky posudzovania rizika.

4.1.1 Systémy umelej inteligencie v oblasti zamestnanosti, riadenia pracovníkov a prístupu k samostatnej zárobkovej činnosti

⁴³ KOMIYA, K. EU tech tsar Vestager sees political agreemenz on AI law this year, Reuters, 30.4.2023, dostupné online: <https://www.reuters.com/technology/eu-tech-tsar-vestager-sees-political-agreement-ai-law-this-year-2023-04-30/>.

⁴⁴ Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act) and amending certain Union legislative acts – General approach, 2021/0106(COD), 25.11.2022.

Z kapitoly 4.1 tohto článku vyplýva, že nariadenie reaguje aj na pracovnoprávnu oblasť, keďže systémy umelej inteligencie v oblasti zamestnanosti, riadenia pracovníkov a prístupu k samostatnej zárobkovej činnosti sa považujú za vysokorizikové. Konkrétne príloha III nariadenia vymenúva nasledovné systémy umelej inteligencie spadajúce do tejto oblasti:

- a) systémy umelej inteligencie určené na nábor alebo výber fyzických osôb, najmä na umiestňovanie cielených pracovných inzerátov, analýzu a filtrovanie žiadostí o zamestnanie a hodnotenie uchádzačov;
- b) systémy umelej inteligencie určené na rozhodovanie o povýšení a ukončení zmluvných pracovných vzťahov, na pridelovanie úloh na základe individuálneho správania alebo osobných vlastností alebo charakteristík a na monitorovanie a hodnotenie výkonu a správania osôb v rámci takýchto vzťahov.

Z recitálu 36 nariadenia vyplýva, že vysokorizikovosť systémov umelej inteligencie v oblasti zamestnanosti, riadenia pracovníkov a prístupu k samostatnej zárobkovej činnosti je daná z dôvodu, že tieto systémy môžu výrazne ovplyvniť budúce kariérne vyhlíadky a živobytie osôb. Počas celého procesu náboru a pri hodnotení, povyšovaní alebo udržiavaní osôb v zmluvných pracovných vzťahoch môžu systémy umelej inteligencie zachovávať historické vzorce diskriminácie, napríklad voči ženám, určitým vekovým skupinám, osobám so zdravotným postihnutím alebo osobám určitého rasového alebo etnického pôvodu alebo sexuálnej orientácie. Systémy umelej inteligencie používané na monitorovanie výkonu a správania týchto osôb môžu mať vplyv aj na ich práva na ochranu údajov a súkromia.

Z vyššie vymedzeného zoznamu systémov umelej inteligencie sa javí, že takmer celé spektrum pracovnoprávných vzťahov spadá do kategórie vysokorizikových systémov umelej inteligencie. Príloha III nariadenia však neuvádza demonštratívny výpočet systémov umelej inteligencie v oblasti zamestnanosti, a preto hrozí, že určité oblasti pracovnoprávných vzťahov riadené umelou inteligenciou, ktoré nespadajú do uvedeného výpočtu, nebudú považované za vysokorizikové. S ohľadom na uvedené by systémy umelej inteligencie v celom spektre pracovnoprávných vzťahov mali byť automaticky považované za vysokorizikové.

Okrem toho bude pri praktickej aplikácii otázne, kedy je systém umelej inteligencie určený na použitie v jednotlivých vyššie definovaných oblastiach, a či by samotná vhodnosť na monitorovanie a kontrolu výkonu nemala byť postačujúca na posúdenie jeho vysokorizikovosti. Koniec koncov, osobitné riziko umelej inteligencie spočíva práve v tom, že osobné údaje po ich zhromaždení tvoria základný predpoklad pre monitorovanie pracovníkov. Preto samotný účel používania umelej inteligencie by nemal byť považovaný za rozhodujúci.⁴⁵

4.1.2 Požiadavky na vysokorizikové systémy umelej inteligencie

Ako už bolo uvedené, podmienkou uvedenia vysokorizikových systémov umelej inteligencie na európsky trh je splnenie požiadaviek uvedených v kapitole 2 hlavy III

⁴⁵ KLENGEL, E. – WENCKEBACH, J. Artificial intelligence, work, power imbalance and democracy – why co-determination is essential, Italian Labour Law e-Journal, Issue 2, Vol. 14, 2021, s. 165.

nariadenia, pričom ich splnenie sú povinní zabezpečiť poskytovatelia týchto systémov.⁴⁶ Konkrétne ide o nasledovné požiadavky:

1) Systém riadenia rizík

Systém riadenia rizík je nepretržitým opakujúcim sa procesom, ktorý prebieha počas celého životného cyklu vysokorizikového systému umelej inteligencie⁴⁷ a vyžaduje si pravidelnú a systematickú aktualizáciu. Systém riadenia rizík zahŕňa (i) identifikáciu a analýzu známych a predvídateľných rizík, ktoré s najväčšou pravdepodobnosťou ohrozujú zdravie, bezpečnosť a základné práva s ohľadom na zamýšľaný účel vysokorizikového systému umelej inteligencie, (ii) vyhodnotenie ďalších možných rizík na základe analýzy údajov získaných zo systému monitorovania po uvedení na trh a (iii) prijatie vhodných opatrení na riadenie rizík, čo zahŕňa aj testovanie systémov umelej inteligencie pred ich uvedením na trh alebo do prevádzky.

2) Údaje a správa údajov

Vysokorizikové systémy umelej inteligencie, ktoré využívajú techniky zahŕňajúce trénovanie modelov s údajmi, sa musia vyvíjať na základe súborov trénovacích, validačných a testovacích údajov, ktoré spĺňajú stanovené kritériá kvality. Predmetné údaje musia predovšetkým (i) byť relevantné, reprezentatívne, bezchybné a úplné, (ii) zohľadňovať vlastnosti alebo prvky, ktoré sú špecifické pre konkrétne geografické, behaviorálne alebo funkčné podmienky, v ktorých sa má systém umelej inteligencie používať a (iii) byť preskúmané vzhľadom na možnú zaujatosť, ktorá môže mať vplyv na zdravie a bezpečnosť fyzických osôb alebo vedie k diskriminácii zakázanej právom Európskej únie.

3) Technická dokumentácia

Pred uvedením vysokorizikového systému umelej inteligencie na trh alebo do prevádzky musí byť vypracovaná technická dokumentácia tohto systému, ktorá musí preukazovať, že systém umelej inteligencie spĺňa stanovené požiadavky.

4) Vedenie záznamov

Vysokorizikové systémy umelej inteligencie musia technicky umožňovať automatické zaznamenávanie udalostí („logov“) počas celého životného cyklu systému, čím sa má zabezpečiť sledovateľnosť jeho fungovania, ktorá je primeraná zamýšľanému účelu systému. Konkrétne musí byť umožnené zaznamenávanie udalostí relevantných pre (i) identifikáciu situácií, v dôsledku ktorých môže systém umelej inteligencie predstavovať riziko z pohľadu zdravia alebo bezpečnosti alebo základných práv dotknutých osôb, (ii) uľahčenie monitorovania po uvedení na trh a (iii) monitorovania prevádzky systémov umelej inteligencie používateľom prostredníctvom ľudského dohľadu.

⁴⁶ Poskytovateľ je v článku 3 (2) nariadenia definovaný ako „fyzická alebo právnická osoba, orgán verejnej moci, agentúra alebo iný subjekt, ktorý vyvíja systém umelej inteligencie alebo ktorý si nechá vyvinúť systém umelej inteligencie a umiestni tento systém na trh alebo ho uvedie do prevádzky pod svojím vlastným menom alebo ochrannou známkou, či už za odplatu alebo bezodplatne“.

⁴⁷ Životný cyklus systému umelej inteligencie je v článku 3 (1a) nariadenia definovaný ako „trvanie systému umelej inteligencie od jeho návrhu až po jeho vyradenie. Bez toho, aby boli dotknuté právomoci orgánov dohľadu nad trhom, k takémuto vyradeniu môže dôjsť kedykoľvek počas fázy monitorovania po uvedení na trh na základe rozhodnutia poskytovateľa a znamená, že systém sa nesmie ďalej používať. Životný cyklus systému umelej inteligencie sa končí aj podstatnou zmenou systému umelej inteligencie, ktorú vykoná poskytovateľ alebo iná fyzická alebo právnická osoba, pričom v takom prípade sa podstatne upravený systém umelej inteligencie považuje za nový systém umelej inteligencie“.

5) Transparentnosť a poskytovanie informácií používateľom

Vysokorizikové systémy umelej inteligencie musia byť navrhnuté a vyvinuté takým spôsobom, aby sa zabezpečilo ich transparentné fungovanie a aby používatelia mohli týmto systémom porozumieť a vhodne ich používať. Zároveň musí byť k systému umelej inteligencie priložený návod na použitie obsahujúci stručné, úplné, správne a jasné informácie, ktoré sú pre používateľov zrozumiteľné.

6) Ľudský dohľad

Vysokorizikové systémy umelej inteligencie musia byť navrhnuté a vyvinuté takým spôsobom, aby nad nimi mohli fyzické osoby vykonávať účinný dohľad, a to aj pomocou vhodných nástrojov rozhrania človek – stroj.

Ľudský dohľad sa má zameriavať na prevenciu alebo minimalizáciu rizík pre zdravie, bezpečnosť alebo základné práva, ktoré môžu vzniknúť pri používaní systému umelej inteligencie v súlade so zamýšľaným účelom alebo za podmienok logicky predvídateľného nesprávneho použitia.

Systém umelej inteligencie musí byť používateľovi poskytnutý v takej forme, aby osoby, ktorým je zverený ľudský dohľad mohli vzhľadom na okolnosti

- a) porozumieť možnostiam a obmedzeniam systému umelej inteligencie a riadne monitorovať jeho prevádzku;
- b) byť si vedomé novej tendencie automatického spoliehania sa alebo nadmerného spoliehania sa na výstupy vytvorené systémom umelej inteligencie;
- c) správne interpretovať výstupy systému umelej inteligencie;
- d) v každej konkrétnej situácii rozhodnúť, že systém umelej inteligencie sa nepoužije alebo sa jeho výstup nezohľadní, potlačí alebo zvráti;
- e) zasiahnuť do prevádzky systému umelej inteligencie alebo činnosť systému prerušiť.

7) Presnosť, spoľahlivosť a kybernetická bezpečnosť

Vysokorizikové systémy umelej inteligencie musia byť vyvinuté tak, aby vzhľadom na svoj zamýšľaný účel dosahovali primeranú úroveň presnosti, spoľahlivosti a kybernetickej bezpečnosti počas celého svojho životného cyklu. Znamená to, že musia byť odolné voči chybám, poruchám alebo nezrovnalostiam.

Systémy umelej inteligencie, ktoré sa po uvedení na trh alebo do prevádzky ďalej učia, sa musia vyvíjať tak, aby sa zabezpečilo, že prípadné zaujaté výstupy, ktoré ovplyvňujú vstupy pre budúce operácie (*feedback loops*), boli riešené vhodnými zmierňujúcimi opatreniami.

4.1.3 Povinnosti používateľov vysokorizikových systémov umelej inteligencie

Požiadavky týkajúce sa vysokorizikových systémov umelej inteligencie sú kladené aj na používateľov, ktorými sú v kontexte pracovnoprávných vzťahov zamestnávateľa.⁴⁸ Používatelia musia zabezpečiť ľudský dohľad prostredníctvom osôb, ktoré majú potrebnú spôsobilosť, odbornú prípravu a právomoci. V prípade, ak používateľ vykonáva kontrolu nad

⁴⁸ Používateľ je v článku 3 (4) nariadenia definovaný ako „akákoľvek fyzická alebo právnická osoba vrátane orgánu verejnej moci, agentúry alebo iného orgánu, pod ktorého vedením sa systém používa“.

vstupnými údajmi, je povinný zabezpečiť, aby tieto údaje boli relevantné vzhľadom na zamýšľaný účel systému.

V prípade, ak používatelia budú mať dôvod domnievať sa, že používanie systému bude rizikové z pohľadu zdravia alebo bezpečnosti alebo základných práv dotknutých osôb alebo ak zistia akýkoľvek závažný incident, sú povinní oznámiť to poskytovateľovi alebo distribútorovi a používanie systému pozastaviť.

Používatelia majú taktiež povinnosť uchovávať udalosti („logy“) generované systémom, a to po dobu najmenej šiestich mesiacov, pokiaľ príslušná národná alebo úniová úprava nestanovuje inú dobu uchovávania. Zároveň sú povinní vykonať posúdenie vplyvu na ochranu údajov podľa článku 35 všeobecného nariadenia o ochrane údajov.⁴⁹

V kontexte pracovného práva sú relevantné aj povinnosti používateľov týkajúce sa transparentnosti uvedené v článku 52 nariadenia. Používatelia systému na rozpoznávanie emócií⁵⁰ alebo systému biometrickej kategorizácie⁵¹ musia o prevádzke takéhoto systému informovať fyzické osoby, ktoré sú mu vystavené.

4.1.4 Zhodnotenie pozitív a negatív navrhovaného nariadenia o umelej inteligencii

Navrhovaná úprava nariadenia stanovuje prísne požiadavky na používanie systémov umelej inteligencie s cieľom zabezpečiť ich bezpečné fungovanie, a to tak na strane prevádzkovateľa, ako aj používateľa týchto systémov. Ako pozitívum možno osobitne vyzdvihnúť povinnosť ľudského dohľadu, ktorý by mal zabezpečiť zohľadnenie osobitostí konkrétneho prípadu a zmierňovanie negatívneho dopadu používania systémov umelej inteligencie na pracovníkov.

Napriek nesporným pozitívam však v kontexte pracovného práva možno v navrhovanom nariadení badať viaceré nedostatky, pričom na niektoré z nich autorka poukázala už v kapitole 4.1.1 tohto článku.

Ako kľúčový problém sa javí otázka zodpovednosti za škodu, ktorá môže vzniknúť v dôsledku používania systému umelej inteligencie. Nariadenie totiž priamo nerieši, či je za

⁴⁹ Posúdenie vplyvu na ochranu údajov sa vykonáva v prípade, ak spracúvanie osobných údajov pravdepodobne povedie k vysokému riziku pre práva a slobody fyzických osôb. Vyžaduje sa najmä v nasledovných prípadoch, ktoré sú relevantné z pohľadu pracovného práva:

- systematické a rozsiahle hodnotenie osobných aspektov týkajúcich sa fyzických osôb, ktoré je založené na automatizovanom spracúvaní vrátane profilovania a z ktorého vychádzajú rozhodnutia s právnymi účinkami týkajúcimi sa fyzickej osoby alebo s podobne závažným vplyvom na ňu;
- spracúvanie vo veľkom rozsahu osobitných kategórií údajov podľa článku 9 ods. 1 (osobné údaje, ktoré odhaľujú rasový alebo etnický pôvod, politické názory, náboženské alebo filozofické presvedčenie alebo členstvo v odborových organizáciách, genetické údaje, biometrické údaje na individuálnu identifikáciu fyzickej osoby, údaje týkajúce sa zdravia, sexuálneho života alebo sexuálnej orientácie fyzickej osoby).

⁵⁰ Systém na rozpoznávanie emócií je v článku 3 (34) hlavy I nariadenia definovaný ako „systém umelej inteligencie na účely identifikácie alebo odvodenia emócií alebo úmyslov fyzických osôb na základe ich biometrických údajov“.

⁵¹ Systém biometrickej kategorizácie je v článku 3 (35) nariadenia definovaný ako „systém umelej inteligencie na účely zaradenia fyzických osôb do konkrétnych kategórií na základe ich biometrických údajov“. Biometrické údaje sú v článku 3 (33) nariadenia definované ako „osobné údaje vyplývajúce zo špecifického technického spracovania týkajúceho sa fyzických, fyziologických alebo behaviorálnych charakteristík fyzickej osoby, ako sú snímky tváre alebo daktyloskopické údaje“.

túto škodu priamo zodpovedný prevádzkovateľ alebo zamestnávateľ v postavení používateľa. S tým súvisí aj otázka nápravy vzniknutých porušení. Pracovníci, ktorí sa domnievajú, že boli poškodení v dôsledku používania systému umelej inteligencie, nemajú prístup k žiadnemu osobitnému mechanizmu nápravy ani voči používateľovi takéhoto systému, ani voči jeho poskytovateľovi.⁵²

Ďalším problematickým aspektom je posudzovanie zhody vysokorizikového systému umelej inteligencie. Povinnosť zabezpečiť, aby sa systém umelej inteligencie pred uvedením na trh alebo do prevádzky podrobil príslušnému postupu posudzovania zhody, má poskytovateľ. Návrh nariadenia stanovuje rozsiahle podrobnosti týkajúce sa postupu posudzovania zhody za účasti notifikovanej osoby, ktoré majú pôsobiť ako ochranné mechanizmy vysokorizikového systému umelej inteligencie. Avšak v článku 43 ods. 2 nariadenia je stanovená výnimka pre systémy umelej inteligencie v oblasti zamestnanosti, riadenia pracovníkov a prístupu k samostatnej zárobkovej činnosti, na základe ktorej postačí dodržať postup posudzovania zhody na základe vnútornej kontroly vykonanej poskytovateľom bez účasti notifikovanej osoby. To znamená, že pri riešení potenciálnych rizík vysokorizikových systémov umelej inteligencie, ktoré sa majú používať v súvislosti s prácou, Európska únia zrejme považuje za bezpečné spoliehať sa na samohodnotenie a samoreguláciu bez účasti tretej strany, aj keď v prípade iných vysokorizikových systémov sa predpokladá involvovanie vnútroštátnych orgánov do tohto procesu.⁵³

Ďalej podľa článku 65 ods. 1 nariadenia sú poskytovatelia vysokorizikových systémov umelej inteligencie povinní nahlasovať závažné incidenty orgánom dohľadu členských štátov, v ktorých sa takýto incident vyskytol. Takéto oznámenie sa vykoná bezodkladne po tom, ako poskytovateľ zistí príčinnú súvislosť medzi systémom umelej inteligencie a závažným incidentom alebo primeranú pravdepodobnosť tejto súvislosti, a v každom prípade najneskôr do 15 dní odo dňa, keď sa o závažnom incidente dozvie. Pravdepodobnosť, že poskytovateľ sám zistí príčinnú súvislosť medzi systémom umelej inteligencie a závažným incidentom, je nízka a preto možno očakávať, že o závažných incidentoch sa dozvie prevažne prostredníctvom oznámenia od zamestnávateľa. Za účelom zabezpečenia, aby zamestnávatelia závažné incidenty identifikovali a oznamovali a zabezpečilo sa ich účinné riešenie, sa však javí ako nevyhnutné involvovať do tohto procesu pracovníkov, resp. ich zástupcov, s čím však nariadenie neráta.

Vyššie uvedené opomenutie účasti pracovníkov, resp. ich zástupcov sa prejavuje aj v iných aspektoch. Ako už bolo uvedené v kapitole 4.1.3 tohto článku, v prípade, ak používateľ (zamestnávateľ) vykonáva kontrolu nad vstupnými údajmi, je povinný zabezpečiť, aby tieto údaje boli relevantné vzhľadom na zamýšľaný účel systému. S ohľadom na potrebu ochrany práv pracovníkov by však aj pracovníci, resp. ich zástupcovia mali mať prístup k údajom, ktoré sa zhromažďujú a spracúvajú za účelom posúdenia ich relevantnosti a zákonnosti.⁵⁴

⁵² CASTILLO, A. The AI Regulation: entering an AI regulatory winter? Why an ad hoc directive on AI in employment is required, *European Economic and Social Policy*, 2021, s. 6.

⁵³ CEFALIELLO, A. – KULLMANN, M. Offering false security: How the draft artificial intelligence act undermines fundamental workers rights, *European Labour Law Journal*, Vol. 13(4), 2022, s. 552 – 553.

⁵⁴ KLENGEL, E. – WENCKEBACH, J. Artificial intelligence, work, power imbalance and democracy – why co-determination is essential, *Italian Labour Law e-Journal*, Issue 2, Vol. 14, 2021, s. 167.

Ak sa má systém umelej inteligencie používať v pracovnom prostredí, účasť zástupcov pracovníkov by mala byť nevyhnutnou požiadavkou na zabezpečenie transparentnosti používania systému umelej inteligencie, pretože môže mať vplyv na práva a povinnosti spolurozhodovania, ktoré sa vytvárajú so zámerom umožniť pracovníkom vyjadriť sa ku každodennej organizácii ich práce. Práve v tomto kontexte, keď ide o systém na nábor a prijímanie pracovníkov, ako aj o iné spôsoby riadenia pracovnej sily a právnych vzťahov medzi zamestnávateľmi a pracovníkmi, je potrebné zabezpečiť súlad s právnymi predpismi Európskej únie o nediskriminácii, napríklad aby bol systém umelej inteligencie vytvorený nediskriminačným spôsobom a/alebo aby nevedol k diskriminačnému výsledku.⁵⁵

4.2 Reflektovanie umelej inteligencie vo vnútroštátnej právnej úprave

Následkom schválenia nariadenia o umelej inteligencii bude jeho priama aplikácia vo všetkých členských štátoch Európskej únie. Členské štáty môžu na vykonanie niektorých ustanovení nariadenia prijímať právne predpisy v prípade, ak ich na to nariadenie výslovne splnomocňuje a len v jeho medziach. Prijaté vnútroštátne vykonávacie predpisy musia byť v súlade s nariadením, môžu ho iba dopĺňať a nesmú brániť jeho priamej aplikácii. S ohľadom na parciálnosť právnej úpravy nariadenia v oblasti pracovnoprávných vzťahov bude nevyhnutné, aby vnútroštátna právna úprava účinne reagovala na špecifiká umelej inteligencie v pracovnoprávnej oblasti a dopĺňala nariadenie aj prostredníctvom adresovania vyššie uvedených nedostatkov.

ZÁVER

Umelá inteligencia má zásadný význam pre oblasť pracovného práva a odôvodnene možno očakávať jej využitie v celom spektre pracovnoprávných vzťahov. Technologický pokrok v podobe umelej inteligencie je rapídny a preto je aktuálne ťažké predvídať, ako ovplyvní fungovanie trhu práce v dlhodobejšom časovom horizonte. Už teraz je však zrejmé, že využívaniu tejto novej technológie sa nevyhneme. Aj napriek nesporným pozitívam, ktoré so sebou umelá inteligencia prináša, je potrebné zamerať pozornosť aj na to, ako umelá inteligencia ovplyvní pracovníkov. Tieto vplyvy sa týkajú jednak rizík eliminácie niektorých pracovných miest, resp. zmeny úloh vykonávaných v rámci určitých pracovných pozícií, ako aj práv pracovníkov, ktoré sa týkajú súkromia, zhromažďovania a spracúvania osobných údajov, zaujatosti a diskriminácie, ako aj bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci. S ohľadom na potrebu zabezpečenia ochrany pracovníkom ako slabšej strany pracovnoprávneho vzťahu je nevyhnutné, aby právna úprava na fenomén umelej inteligencie efektívne a účinne reagovala. Jedným z týchto nástrojov je navrhované nariadenie Európskeho parlamentu a Rady EÚ o umelej inteligencii, ktoré systémy umelej inteligencie v oblasti zamestnanosti, riadenia pracovníkov a prístupu k samostatnej zárobkovej činnosti zaraďuje medzi vysokorizikové systémy umelej inteligencie.

⁵⁵ CEFALIELLO, A. – KULLMANN, M. Offering false security: How the draft artificial intelligence act undermines fundamental workers rights, *European Labour Law Journal*, Vol. 13(4), 2022, s. 548 - 549.

Aj napriek tomu, že Európska únia si uvedomuje, že používanie systémov umelej inteligencie v pracovnoprávnej oblasti má výrazný vplyv na práva pracovníkov, reaguje na túto oblasť, ktorá sa vyznačuje viacerými špecifikami, len čiastkovo. Uvedené má za následok, že niektoré aspekty používania umelej inteligencie nariadenie neupravuje alebo ich upravuje tak, že nezabezpečuje účinnú ochranu práv pracovníkov. Preto sa javí ako nevyhnutné, aby na tieto nedostatky reagovala vnútroštátna právna úprava.⁵⁶

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

- ACEMOGLU, D. Harms of AI, National Bureau of Economic Research, 2021.
- ALOISI, A. – GRAMANO, E. Artificial Intelligence is Watching You at Work: Digital Surveillance, Employee Monitoring, and Regulation Issues in the EU Context, *Comparative Labour Law & Policy Journal*, 2019, Volume 41, Issue 1.
- ALOISI, A. – STEFANO, V. Your Boss is an Algorithm, HART PUBLISHING, 2022.
- ARMAROLI, I. – DAGNINO, E. A Seat at the Table: Negotiating Data Processing in the Workplace, *Comparative Labour Law & Policy Journal*, 2019, Volume 41, Issue 1.
- ARMSTRONG, B. – SHAH, J. A Smarter Strategy for Using Robots. *Harvard Business Review*, March – April 2023.
- AUTOR, D. Polanyi's Paradox and the Shape of Employment Growth, National Bureau of Economic Research, 2014.
- AUTOR, D. Why Are There Still So Many Jobs? The History and Future of Workplace Automation, *Journal of Economic Perspectives*, Volume 29, Number 3, 2015.
- BERG, J. Protecting Workers in the Digital Age: Technology, Outsourcing, and the Growing Precariousness of Work, *Comparative Labour Law & Policy Journal*, 2019, Volume 41, Issue 1.
- BLATNÝ, J. Životopis od umělé inteligence. Slovenská firma zapřáhla ChatGPT, využívají toho tisíce lidí denně, *Czechcrunch*, 4.3.2023, dostupné online: <https://cc.cz/zivotopis-od-umele-inteligence-slovenska-firma-zaprahla-chatgpt-vyuzivaji-toho-tisice-lidi-denne/>.
- BODEN, M. Artificial Intelligence: A Very Short Introduction, Oxford University Press, 2018.
- BRYNJOLFSSON, E. – MCAFEE, A. The Second Machine Age: Progress and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies, W. W. Norton & Company, 2014.
- BRYNJOLFSSON, E. – MCAFEE, A. The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies. W. W. Norton & Company, 2014.
- CASTILLO, A. The AI Regulation: entering an AI regulatory winter? Why an ad hoc directive on AI in employment is required, *European Economic and Social Policy*, 2021.
- CEFALIELLO, A. – KULLMANN, M. Offering false security: How the draft artificial intelligence act undermines fundamental workers rights, *European Labour Law Journal*, Vol. 13(4), 2022.

⁵⁶ Vedecký článok bol spracovaný v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/0013/23 „Európske mimikry algoritmickeho riadenia obsahu pracovnoprávneho vzťahu v slovenskej právnej úprave v dôsledku transpozície prameňov európskeho pracovného práva a revidovaného uplatnenia GDPR.“.

DASTIN, J. Amazon scraps secret AI tool that showed bias against women, Reuters, 11.10.2018, dostupné online: <https://www.reuters.com/article/us-amazon-com-jobs-automation-insight-idUSKCN1MK08G>.

Expertná skupina na vysokej úrovni pre umelú inteligenciu. A definition of AI: Main capabilities and disciplines, 8.4.2019, dostupné online: https://ec.europa.eu/futurium/en/system/files/ged/ai_hleg_definition_of_ai_18_december_1.pdf.

Expertná skupina na vysokej úrovni pre umelú inteligenciu. Etické usmernenia pre dôveryhodnú umelú inteligenciu, 8.4.2018, dostupné online: <https://op.europa.eu/sk/publication-detail/-/publication/d3988569-0434-11ea-8c1f-01aa75ed71a1>.

FARAHANY, N.. Neurotech at Work: Welcome to the world of brain monitoring for employees. Harvard Business Review, March – April 2023.

FORD, M. Rise of the Robots: technology and the Threat of a Jobless Future. Basic Books, 2015, FREEMAN, R. Technology and the Future of Work. Oxford University Press, 2016.

GATES, B. The Age of AI has begun, 2023, dostupné online: <https://www.gatesnotes.com/The-Age-of-AI-Has-Begun>.

GILBERT, A. – THOMAS, A. The Amazonian Era: How algorithmic systems are eroding good work, Institute for the Future of Work, 2021.

HARWELL, D. A face-scanning algorithm increasingly decides whether you deserve the job, The Washington Post, 6.11.2019, dostupné online: <https://www.washingtonpost.com/technology/2019/10/22/ai-hiring-face-scanning-algorithm-increasingly-decides-whether-you-deserve-job/>

HENDRICKZ, F. Privacy 4.0 at Work: Regulating Employment, Technology, and Automation, Comparative Labour Law & Policy Journal, 2019, Volume 41, Issue 1.

CHERRY, M. Job Automation in the 1960s: A Discourse Ahead of its Time (And for Our Time), Comparative Labour Law & Policy Journal, 2019, Volume 41, Issue 1.

Keynes, J.M. Economic Possibilities for our Grandchildren. Essays in Persuasion. New York: Harcourt Brace, 1932.

KLENGEL, E. – WENCKEBACH, J. Artificial intelligence, work, power imbalance and democracy – why co-determination is essential, Italian Labour Law e-Journal, Issue 2, Vol. 14, 2021.

KOMIYA, K. EU tech tsar Vestager sees political agreement on AI law this year, Reuters, 30.4.2023, dostupné online: <https://www.reuters.com/technology/eu-tech-tsar-vestager-sees-political-agreement-ai-law-this-year-2023-04-30/>.

LANDES, D. The Unbound Prometheus: Technological Change and Industrial Development in Western Europe from 1750 to the Present, Cambridge University Press, 1969.

MARCUS, G. – DAVIS, E. Rebooting AI: Building Artificial Intelligence We Can Trust, Pantheon Books New York, 2019.

MCCORDUCK, P. Machines Who Think: A Personal Inquiry into the History and Prospects of Artificial Intelligence, A K Peters, Ltd., 2004.

MOORE, P. – UPCHURCH, M. – WHITTAKER, X. *Humans and Machines at Work: Monitoring, Surveillance and Automation in Contemporary Capitalism*, Springer International Publishing, 2018.

MOORE, P. *The Mirror for Artificial Intelligence: In Whose Reflection*, *Comparative Labour Law & Policy Journal*, 2019, Volume 41, Issue 1.

MOLLEN, A. – HONDRICH, L. *From risk mitigation to employee action along the Machine Learning Pipeline*, Hans-Böckler-Stiftung, 2023.

OECD *Employment Outlook 2019: The Future of Work*. OECD Publishing, 2019.

PRASSL, J. A. *What if Your Boss was an Algorithm? Economic Incentives, Legal Challenges, and the Rise of Artificial Intelligence at Work*. *Comparative Labour Law & Policy Journal*, 2019, Volume 41, Issue 1.

PRASSL, J. – BINNS, R. – LYTH, A. *Directly Discriminatory Algorithms*, *The Modern Law Review*, 2022, s. 144 - 175.

RANI, U. – SINGH, P. *Digital Platforms, Data, and Development: Implications for Workers in Developing Economies*, *Comparative Labour Law & Policy Journal*, 2019, Volume 41, Issue 1.

SMUHA, N. *Beyond the individual: governing AI's societal harm*, *Internet Policy Review*, 2021.

SCHUBERT, C. *Economy-on-demand and the fairness of algorithms*, *European Labour Law Journal*, 2019, Vol. 10(I).

STEFANO, V. *Negotiating the Algorithm? Automation, Artificial Intelligence, and Labor Protection*, *Comparative Labour Law & Policy Journal*, 2019, Volume 41, Issue 1.

ZULOAGA, L. *Industry leadership: New audit results and decision on visual analysis*, 12.1.2021, dostupné online: <https://www.hirevue.com/blog/hiring/industry-leadership-new-audit-results-and-decision-on-visual-analysis>.

OSOBITNÉ ASPEKTY DISKRIMINÁCIE V ODMEŇOVANÍ MIGRUJÚCICH PRACOVNÍČOK VO SVETLE PRÁVNEHO RÁMCA EÚ, JUDIKATÚRY SDEÚ A AKTUÁLNYCH INICIATÍV

SPECIFIC ASPECTS OF DISCRIMINATION IN THE PAY OF WOMEN MIGRANT WORKERS IN THE LIGHT OF THE EU LEGAL FRAMEWORK, CASE LAW OF THE CJEU AND CURRENT INITIATIVES

JUDr. Ing. Daniel Molnári, PhD., LL.M.

doktorandský študijný program pracovné právo

Právnická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave

Katedra pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia

daniel.molnari@tvu.sk

Abstrakt: EÚ je založená na súbore hodnôt. Rovnosť v odmeňovaní bez akejkoľvek diskriminácie je jednou z nich. Zásada rovnosti v odmeňovaní je súčasťou právneho rámca EÚ od počiatku integračných procesov. Podliehala postupnému vývoju v judikatúre a sekundárnom práve EÚ. Je predmetom viacerých dokumentov inštitúcií a orgánov EÚ. Napriek tomu rovnosť v odmeňovaní mužov a žien nebola dosiahnutá. Migrujúce pracovníčky majú ako ženy a súčasne migrantky v tomto smere osobitné postavenie. Je výrazne ovplyvnené prierezovými formami diskriminácie. V súvislosti s ich diskrimináciou v odmeňovaní je nevyhnutné prihliadať na pretínanie rôznych osí diskriminácie. Aktuálne výzvy migrácie pracovníkov a pracovníčok je potrebné vnímať v kontexte integračných procesov a dlhodobých iniciatív o vytvorenie účinného právneho rámca na zamedzenie nerovnosti v odmeňovaní mužov a žien v EÚ. Len zohľadnením tohto kontextu a cieľovým prístupom je možné dosiahnuť účinné vykonávanie a presadzovanie zásady rovnakej odmeny za rovnakú prácu a priblížiť sa k naplneniu cieľov EÚ v oblasti rovnosti v odmeňovaní bez akejkoľvek diskriminácie.

Kľúčové slová: rovnosť v odmeňovaní, diskriminácia, migrácia, migrujúce pracovníčky

Abstract: The EU is founded on a set of values. Equal pay without any discrimination is one of them. The principle of equal pay has been part of the EU legal framework since the beginning of the integration processes. It was subject to gradual development in case law and secondary EU law. It is the subject of several documents of EU institutions and bodies. Despite this, equality in pay between men and women has not been achieved. Women migrant workers have a specific position in this context, as women and migrants at the same time. Their position is significantly affected by multiple forms of discrimination. In connection with their discrimination in pay, it is necessary to consider the intersection of various axes of discrimination. The current challenges of migration must be seen in the context of integration

processes and long-term initiatives to create an effective legal framework to prevent inequality in the pay of men and women in the EU. Ensuring the effective implementation and enforcement of the principle of equal pay for equal work and thereby approaching the fulfilment of EU objectives in the field of equal pay without any discrimination can only be achieved by taking this context into account and using a targeted approach.

Keywords: equal pay, discrimination, migration, women migrant workers

ÚVOD

Rovnosť medzi mužmi a ženami je jedným z cieľov EÚ.¹ Zásada rovnakej odmeny za rovnakú prácu je integrálnou súčasťou primárneho práva od počiatku integračných procesov a má postavenie základnej hodnoty EÚ.² Rovnosť v odmeňovaní bez ohľadu na pohlavie bola upravená už v Zmluve o založení európskeho hospodárskeho spoločenstva (ďalej len „ZEHS“). Postupne sa táto základná zásada rozšírila aj do oblasti sekundárneho práva a stala sa predmetom rozhodovania Súdneho dvora Európskej únie (ďalej len „SDEÚ“). Kontinuálnym vývojom tejto zásady došlo k rozšíreniu jej aplikácie aj na prácu, ktorej sa prisudzuje rovnaká hodnota. Zásada rovnosti v odmeňovaní je súčasťou viacerých dokumentov inštitúcií a orgánov EÚ. Zákaz diskriminácie vyplýva aj z Charty základných práv EÚ a rovnosť zaobchádzania a príležitostí medzi mužmi a ženami je súčasťou Európskeho piliera sociálnych práv.³ Presadzovanie zásady rovnosti v odmeňovaní ako antidiskriminačnej zásady je v rámci európskeho priestoru popri práve EÚ a judikatúry SDEÚ predmetom intenzívneho záujmu Rady Európy a rozhodovacej činnosti Európskeho súdu pre ľudské práva. Z pohľadu Rady Európy ide o komplexný súbor dohovorov vrátane Európskeho dohovoru o ľudských právach a judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva. Nejde pritom o jednotný európsky systém pravidiel, ale skôr o dva paralelné, no vzájomne prepojené systémy s rovnakými cieľmi.⁴

Zásada rovnosti v odmeňovaní je aktuálnou výzvou aj v súčasnom globalizovanom prostredí. Globalizačné tendencie ovplyvňujú pracovné trhy jednotlivých krajín. Ekonomická

¹ EUROPEAN PARLIAMENT. 2021. Equality between men and women. Fact sheets on the European Union [online]. 2021, s. 1 [cit. 10.03.2023]. Dostupné na: https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_2.3.8.pdf. Pozri aj: EUROPEAN COMMISSION. 2020. Commission staff working documents evaluation of the relevant provisions in the Directive 2006/54/EC implementing the Treaty principle on ‘equal pay for equal work or work of equal value’ [online]. 2020, s. 4 [cit. 10.03.2023]. Dostupné na: https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/1839-Evaluation-of-the-provisions-in-the-Directive-2006-54-EC-implementing-the-Treaty-principle-on-equal-pay_en

² Dôvodová správa k Návrhu smernice Európskeho parlamentu a Rady, ktorou sa posilňuje uplatňovanie zásady rovnakej odmeny pre mužov a ženy za rovnakú prácu alebo prácu rovnakej hodnoty prostredníctvom transparentnosti odmeňovania a mechanizmov presadzovania, s. 4.

³ Bližšie k cieľom Európskeho piliera sociálnych práv pozri: EURÓPSKA RADA, RADA EURÓPSKEJ ÚNIE. 2022. Sociálne práva EÚ [online]. 2022 [cit. 10.03.2023]. Dostupné na: <https://www.consilium.europa.eu/sk/policies/social-rights-eu/>

⁴ AGENTÚRA EURÓPSKEJ ÚNIE PRE ZÁKLADNÉ PRÁVA, RADA EURÓPY. 2021. Príručka o európskom antidiskriminačnom práve [online]. Luxemburg: Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie, 2021, s. 16-17 [cit. 12.03.2023]. Dostupné na: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1510-FRA_CASE_LAW_HANDBOOK_SK.pdf

globalizácia vytvára najvyšší podiel migrujúcich pracovníkov a migrujúcich pracovníčok v histórii.⁵ Osobitnou výzvou v oblasti uplatňovania a reálneho presadzovania zásady rovnosti v odmeňovaní je postavenie migrantov a migrantiek.⁶ Migrácia môže mať pozitívny vplyv na stabilizáciu pracovných trhov členských štátov EÚ. Nevyhnutnosťou však je zabezpečenie účinného vymedzenia a presadzovania práv, ktoré migrantom a migrantkám v rámci legálnej migrácie prináležia, a to ako na úrovni EÚ, tak aj jednotlivých členských štátov. V súlade s uznesením Európskeho parlamentu z mája 2021 o nových spôsoboch legálnej migrácie pracovnej sily, článok 79 Zmluvy o fungovaní Európskej únie zabezpečuje riadenie legálnej migrácie na úrovni EÚ a zaväzuje členské štáty na rozvoj spoločnej prístahovaleckej politiky vrátane spoločných pravidiel vstupu a pobytu príslušníkov tretích krajín a vymedzení práv, ktoré im prináležia.⁷ Vo vzťahu k odmeňovaniu sem spadá aj zásada rovnakej odmeny za rovnakú prácu alebo prácu rovnakej hodnoty ako jedna zo základných zásad EÚ. Pri existencii nerovnosti v odmeňovaní mužov a žien je táto nerovnosť pri migrujúcich pracovníčkach znásobená objektívnymi aj subjektívnymi faktormi. Čelia riziku viacnásobných foriem diskriminácie, a to ako ženy a migrantky súčasne. S cieľom odstránenia tejto nerovnosti je nevyhnutné zefektívniť uplatňovanie a presadzovanie práv a povinností v rámci existujúceho právneho rámca a prijať nové účinné právne nástroje osobitne zamerané na túto z pohľadu diskriminácie špecifickú skupinu. Len cieleným prístupom bude možné zabezpečiť reálne uplatňovanie a presadzovanie zásady rovnakej odmeny za rovnakú prácu alebo prácu rovnakej

⁵ INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION. International Labour Standards on Migrant Workers [online]. [cit. 12.03.2023]. Dostupné na: <https://www.ilo.org/global/standards/subjects-covered-by-international-labour-standards/migrant-workers/lang--en/index.htm>.

⁶ Tento príspevok používa v zhode s viacerými existujúcimi právnymi predpismi EÚ pojem „migrujúci pracovník“ a „migrujúca pracovníčka“ v súlade s vymedzením pojmu „pracovník z tretej krajiny“ a „pracovníčka z tretej krajiny“ na označenie štátneho príslušníka a štátnej príslušníčky tretej krajiny, ktorí boli prijatí na územie členského štátu EÚ, majú v ňom oprávnený pobyt a môžu v ňom pracovať v rámci platného právneho vzťahu podľa vnútroštátneho práva. V tejto súvislosti pozri napr. smernicu Európskeho parlamentu a Rady 2011/98/EÚ z 13. decembra 2011 o jednotnom postupe vybavovania žiadostí o jednotné povolenie na pobyt a zamestnanie na území členského štátu pre štátnych príslušníkov tretích krajín a o spoločnom súbore práv pracovníkov z tretích krajín s oprávneným pobytom v členskom štáte. Ako v tejto súvislosti uvádzajú Fox-Ruhs a Ruhs, v súlade s terminológiou EÚ sa pojem migrujúci pracovník a migrujúca pracovníčka (pozn. v angličtine „migrant worker“) vzťahuje na pracovníkov, ktorí nie sú štátnymi príslušníkmi krajín Európskeho hospodárskeho priestoru, keďže platí zásada voľného pohybu pracovníkov. Ako ďalej uvádzajú, v súlade s preferovanou terminológiou EÚ, občania EÚ, ktorí sa usadia a pracujú v inom členskom štáte EÚ sa označujú skôr ako mobilní pracovníci (pozn. v angličtine „mobile workers“) než migrujúci pracovníci (pozn. v angličtine „migrants workers“). Bližšie pozri: FOX-RUHS, C., RUHS, M. The Fundamental Rights of Irregular Migrants Workers in the EU [online]. Brussels: Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs, 2022, s. 11 [cit. 12.03.2023]. Dostupné na: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/702670/IPOL_STU\(2022\)702670_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/702670/IPOL_STU(2022)702670_EN.pdf). V tejto súvislosti pozri tiež: EUROPEAN COMMISSION. Mobile workers and migrants in the EU: huge untapped potentials [online]. 2016 [cit. 12.03.2023]. Dostupné na: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=1196&newsId=2464&furtherNews=yes>

V širšom kontexte (nielen v rozsahu vymedzenia právnych predpisov EÚ) pojem „migrant“ a „migrantka“ v tomto príspevku označuje štátneho príslušníka a štátnu príslušníčku tretej krajiny, ktorí z akýchkoľvek dôvodov zmenili krajinu svojho trvalého, respektíve obvyklého pobytu a zo svojej domovskej krajiny sa presťahovali do inej krajiny (pozn. v angličtine ide o pojem „migrant“).

⁷ EURÓPSKY PARLAMENT. Uznesenie Európskeho parlamentu z mája 2021 o nových spôsoboch legálnej migrácie pracovnej sily (2020/2010(INI)) [online]. Úradný vestník Európskej únie C 15/196, 2021, s. 4 [cit. 12.03.2023]. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021IP0260&from=EN>

hodnoty a priblížiť sa k naplneniu cieľov EÚ v oblasti rovnosti v odmeňovaní bez akejkoľvek diskriminácie.

Predmetom tohto príspevku je analýza základného právneho rámca a aktuálnych iniciatív v oblasti rovnosti odmeňovania mužov a žien v EÚ. Príspevok poskytuje analytický základ zásady rovnosti v odmeňovaní v kontexte integračných procesov. Poukazuje na tendencie k zmenám v prístupe vnímania tejto zásady v súvislosti s rozšírením jej zakotvenia v práve EÚ. Príspevok prezentuje všeobecné aspekty migrácie pracovníkov a pracovníčok s osobitným zameraním na postavenie migrujúcich pracovníčok z pohľadu ich prierezovej diskriminácie. Rámčovo približuje aktuálne výzvy a súčasné iniciatívy cielené na dosiahnutie rovnosti v odmeňovaní mužov a žien. Príspevok prináša schematické návrhy opatrení zameraných na začlenenie migrujúcich pracovníčok v rámci prebiehajúcich iniciatív EÚ a naznačuje budúce alternatívne smerovanie úsilia v oblasti rovnosti v ich odmeňovaní.

1 ROVNOSŤ V ODMEŇOVANÍ V KONTEXTE INTEGRAČNÝCH PROCESOV EÚ

1.1 Začiatky integračných procesov a zásada rovnosti v odmeňovaní

Aktuálne výzvy migrácie pracovníkov a pracovníčok v prostredí EÚ je nevyhnutné vnímať v kontexte integračných procesov a dlhodobých iniciatív o vytvorenie účinného právneho rámca na zamedzenie nerovnosti v odmeňovaní mužov a žien. Osobitné postavenie migrujúcich pracovníčok v súvislosti s prierezovou diskrimináciou v ich odmeňovaní je v protiklade s desaťročia trvajúcimi iniciatívami o vytvorenie priestoru rovnosti medzi mužmi a ženami bez akejkoľvek diskriminácie. Úsilie o vytvorenie efektívneho právneho rámca v oblasti rovnosti v odmeňovaní je venovaná značná pozornosť od počiatku integračných procesov. Zásada rovnakej odmeny za rovnakú prácu je súčasťou primárneho práva EÚ už od roku 1957. Cieľ uplatňovania a dodržiavania zásady rovnakej odmeny mužov a žien za rovnakú prácu bol upravený v článku 119 ZEHS a predstavuje tak jeden zo základných princípov európskych hodnôt.

Vzhľadom na charakter ZEHS mal pôvodne tento cieľ najmä ekonomický aspekt. Neskôr došlo k jeho systematickému rozšíreniu o ľudskoprávny rozmer. Článok 119 ZEHS je súčasťou širšieho vymedzenia sociálnych ustanovení, v rámci ktorých si členské štáty stanovili cieľ podpory zlepšovania pracovných podmienok a zvyšovania životnej úrovne pracovníkov spôsobom, aby bolo možné tieto podmienky zosúladiť a zároveň udržať ich dosiahnutú úroveň. Primárne aj sekundárne právo EÚ používa v súvislosti s označením pracovnej sily predovšetkým pojem pracovník. Tento pojem pritom nie je v primárnom práve jednoznačne definovaný. SDEÚ vymedzuje pojem pracovník pomerne široko. Cieľom je ochrana čo najväčšieho okruhu osôb v EÚ. Pojem zamestnanec by terminologicky vylučoval väčší okruh osôb.⁸ Ako konštatuje SDEÚ v rozsudku vo veci C-66/85 z 3. júla 1986 Deborah Lawrie-Blum v Land Baden-Württemberg, voľný pohyb pracovníkov predstavuje jednu zo základných zásad

⁸ HAMULÁK, J. Voľný pohyb pracovných síl a vysielanie zamestnancov v rámci voľného pohybu služieb v EÚ [online]. 2021 [cit. 15.03.2023]. Dostupné na: https://ja-sr.sk/sites/default/files/2021-04/Prezentacia_JA_Hamulak.pdf

a preto pojem pracovník nemožno vykladať rozdielne podľa práva každého členského štátu.⁹ Tento pojem preto musí mať jednotný význam so širokým právnym vymedzením.¹⁰ V opačnom prípade by mohlo zo strany členského štátu dôjsť k obmedzeniu slobôd a popretiu ochrany poskytovaných právom EÚ.¹¹ Vo vzťahu medzi slovenským právom a právom EÚ nie je používaná terminológia v každom prípade jednoznačná. Slovenské pracovné právo používa pojem zamestnanec, kým na úrovni EÚ sa v prevažnej miere používa pojem pracovník. Dôvodov absencie celoeurópskeho zjednotenia terminológie je viacero. Sú medzi nimi napríklad zaužívané tradície v jednotlivých členských štátoch, ako i etymologický základ týchto pojmov.¹²

Rozsudkom SDEÚ vo veci C-43/75 z 8. apríla 1976 Gabrielle Defrenne v Société anonyme belge de navigation aérienne Sabena došlo k úprave výkladu článku 119 ZEHS. SDEÚ konštatoval, že článok 119 ZEHS sleduje dvojaký cieľ. Po prvé, vo svetle rôznych štádií vývoja sociálnoprávných predpisov v rôznych členských štátoch je cieľom článku 119 ZEHS zamedziť situácii, v ktorej podniky z členských štátov, ktoré majú implementovanú zásadu rovnakej odmeny, podliehajú konkurenčnej nevýhode v hospodárskej súťaži v porovnaní s podnikmi so sídlom v štátoch, ktoré doposiaľ neodstránili diskrimináciu pracujúcich žien vo vzťahu k ich odmeňovaniu. Po druhé, článok 119 ZEHS tvorí súčasť sociálnych cieľov spoločenstva zameraných na zabezpečenie sociálneho pokroku a úsilia o neustále zlepšovanie životných a pracovných podmienok. Tento rozsudok bol prelomový aj z iného pohľadu. Potvrdil priamy účinok článku 119 ZEHS vo vzťahu k zásade, v rámci ktorej majú muži a ženy dostať rovnakú odmenu za rovnakú prácu.¹³

Napriek obmedzenému rozsahu článku 119 ZEHS, jeho začlenenie do primárneho práva EÚ umožnilo Európskej komisii (ďalej len „Komisia“) a SDEÚ aktívne spolupodieľanie sa na presadzovaní zásady rovnakej odmeny za rovnakú prácu medzi mužmi a ženami v 70. rokoch minulého storočia. Od roku 1975 bolo s cieľom presadzovania a uplatňovania tejto zásady prijatých v oblasti sekundárneho práva EÚ viacero smerníc. Jednou z prvých bola smernica Rady 75/117/EHS z 10. februára 1975 o aproximácii právnych predpisov členských štátov týkajúcich sa uplatňovania zásady rovnakej odmeny pre mužov a ženy.¹⁴ Ustanovila, že zásada rovnakej odmeny pre mužov a ženy podľa článku 119 ZEHS znamená odstránenie akejkoľvek diskriminácie z dôvodu pohlavia v súvislosti so všetkými aspektmi a podmienkami odmeňovania za rovnakú prácu alebo za prácu rovnakej hodnoty.¹⁵ Išlo teda o rozšírenie

⁹ Rozsudok SDEÚ vo veci C-66/85 z 3. júla 1986 Deborah Lawrie-Blum v Land Baden-Württemberg, bod 16.

¹⁰ DOLOBÁČ, M. Voľný pohyb zamestnancov a dočasné vyslanie. In BARANCOVÁ, H. a kol. Slovenské pracovné právo. Bratislava: Sprint 2, 2019, s. 226.

¹¹ VARGA, P. Fundamentals of European Union Law. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2013, s. 69.

¹² KRIŽAN, V. Vybrané aspekty dočasného vyslania zamestnancov v rámci poskytovania služieb. In DÁVID, R., NECKÁŘ, J., SEHNÁLEK, D. (ed). COFOLA 2009: the Conference Proceedings, 1. edition. Brno: Masaryk University, 2009, s. 640.

¹³ Rozsudok SDEÚ vo veci C-43/75 z 8. apríla 1976 Gabrielle Defrenne v Société anonyme belge de navigation aérienne Sabena, bod 8-10, 40.

¹⁴ ARRIBAS, G. V., CARRASCO, L. Gender Equality and the EU: An Assessment of the Current Issues [online]. Eipascope, 2003, s. 22 [cit. 15.03.2023]. Dostupné na: http://aei.pitt.edu/834/1/scop2003_1_3.pdf

¹⁵ Článok 1 smernice Rady z 10 februára 1975 o aproximácii právnych predpisov členských štátov týkajúcich sa uplatňovania zásady rovnakej odmeny pre mužov a ženy.

aplikácie tejto zásady na prácu, ktorej sa prisudzuje rovnaká hodnota. Nasledovala smernica Rady 76/207/EHS z 9. februára 1976 o vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami, pokiaľ ide o prístup k zamestnaniu, odbornej príprave a postupu v zamestnaní a o pracovné podmienky. Rozšírila zásadu rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami v súvislosti s prístupom k zamestnaniu, odbornej príprave a postupu v zamestnaní, pracovnými podmienkami a sociálnym zabezpečením.¹⁶ V ďalšom období bola v oblasti sociálneho zabezpečenia prijatá smernica Rady 79/7/EHS z 19. decembra 1978 o postupnom vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami vo veciach súvisiacich so sociálnym zabezpečením. V oblasti samostatne zárobkovo činných osôb vrátane samostatne zárobkovo činných žien počas tehotenstva a materstva bola prijatá smernica Rady 86/613/EHS z 11. decembra 1986 o uplatňovaní zásady rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami vykonávajúcimi činnosť ako samostatne zárobkovo činné osoby vrátane činnosti v poľnohospodárstve a o ochrane samostatne zárobkovo činných žien počas tehotenstva a materstva.

1.2 Tendencie k zmenám v prístupe od prijatia Zmluvy o Európskej únii

K rozšíreniu zakotvenia zásady rovnakej odmeny za rovnakú prácu v primárnom práve EÚ došlo prijatím Zmluvy o Európskej únii (ďalej len „ZEÚ“). Pripojený Protokol o sociálnej politike v článku 2 zdôrazňuje podporu a aktivity členských štátov v oblasti rovnosti príležitostí mužov a žien na trhu práce a v zamestnaní. V období medzi prijatím ZEÚ a Amsterdamskej zmluvy bolo na úrovni EÚ prijatých viacero smerníc dopĺňujúcich právny rámec rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami. Boli to predovšetkým:

- smernica Rady 92/85/EHS z 19. októbra 1992 o zavedení opatrení na podporu zlepšenia bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci tehotných pracovníčok a pracovníčok krátko po pôrode alebo dojčiacich pracovníčok (desiata samostatná smernica v zmysle článku 16 ods. 1 smernice 89/391/EHS),
- smernica Rady 96/34/ES z 3. júna 1996 o rámcovej dohode o rodičovskej dovolenke uzavretej medzi UNICE, CEEP a ETUC,
- smernica Rady 97/81/ES z 15. decembra 1997 týkajúca sa rámcovej dohody o práci na kratší pracovný čas, ktorú uzavreli UNICE, CEEP a ETUC,
- smernica Rady 97/80/ES z 15. decembra 1997 o dôkaznom bremene v prípadoch diskriminácie na základe pohlavia.

Amsterdamská zmluva predstavovala dôležitý míľnik v koncepte rovnosti pohlaví. Do tej doby išlo v zásade o oblasť rovnosti príležitostí mužov a žien na trhu práce a v zamestnaní.¹⁷ Zmena nastala prijatím Amsterdamskej zmluvy. Medzi úlohami spoločenstva v nahradenom článku 2 ZEHS bola explicitne uvedená aj podpora rovnoprávneho postavenia mužov a žien. V doplnení článku 3 ZEHS bolo v novom odseku 2 zdôraznené zameranie spoločenstva na

¹⁶ Článok 1 smernice Rady z 9. februára 1976 o vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami, pokiaľ ide o prístup k zamestnaniu, odbornej príprave a postupu v zamestnaní a o pracovné podmienky.

¹⁷ ARRIBAS, G. V., CARRASCO, L. Gender Equality and the EU: An Assessment of the Current Issues [online]. Eipascope, 2003, s. 23 [cit. 17.03.2023]. Dostupné na: http://aei.pitt.edu/834/1/scop2003_1_3.pdf

odstránenie nerovností a podporu rovnoprávnosti medzi mužmi a ženami vo všetkých činnostiach uvedených v tomto článku. Prelomové to bolo najmä z pohľadu, že ide o zavedenie zásady rovnoprávnosti medzi mužmi a ženami plošne na všetky činnosti spoločnosti zameraných na splnenie cieľov vymedzených v článku 2 ZEHS. V roku 1997 bola v Amsterdame uznaná potreba vyvážiť Pakt stability a rastu¹⁸ so silnejším záväzkom k zamestnanosti.¹⁹ Amsterdamská zmluva revidovala aj článok 119 ZEHS, kde čiastočne inkorporovala vývoj v judikatúre a sekundárnom práve EÚ. Išlo najmä o koncept zavedený SDEÚ „rovnaká odmena za rovnakú prácu alebo prácu rovnakej hodnoty“.²⁰ Amsterdamská zmluva vyjadrovala úsilie o lepšie vyjadrenie a podstatu snáh boja proti diskriminácii. Významným prvkom týchto snáh bolo začlenenie nových antidiskriminačných ustanovení do ZEHS podľa článku 13.²¹ Na základe článku 13 boli prijaté dve smernice upravujúce práva a povinnosti v oblasti diskriminácie na základe pohlavia a rasového či etnického pôvodu. Boli to smernica Rady 2000/43/ES z 29. júna 2000, ktorou sa zavádza zásada rovnakého zaobchádzania s osobami bez ohľadu na rasový alebo etnický pôvod (ďalej len „smernica 2000/43/ES“) a smernica Rady 2000/78/ES z 27. novembra 2000, ktorá ustanovuje všeobecný rámec pre rovnaké zaobchádzanie v zamestnaní a povolani (ďalej len „smernica 2000/78/ES“).²² Osobitne vo vzťahu k povoleniu na pobyt a zamestnaniu na území niektorého z členských štátov pre štátnych príslušníkov tretích krajín bola neskôr prijatá smernica Európskeho parlamentu a Rady 2011/98/EÚ z 13. decembra 2011 o jednotnom postupe vybavovania žiadostí o jednotné povolenie na pobyt a zamestnanie na území členského štátu pre štátnych príslušníkov tretích krajín a o spoločnom súbore práv pracovníkov z tretích krajín s oprávneným pobytom v členskom štáte. Táto smernica ustanovuje súbor práv zaručujúcich štátnym príslušníkom tretích krajín rovnaké zaobchádzanie ako so štátnymi príslušníkmi hostiteľského členského štátu.²³

V roku 2000 bola pri príležitosti zasadnutia Európskej rady v Nice vyhlásená Charta základných práv EÚ (ďalej len „Charta“) ako v tom čase právne nezáväzná deklarácia.²⁴ Napriek v tej dobe právnej nezáväznosti Charty nemožno spochybníť jej politickú a symbolickú rovinu. Obsahuje viacero ustanovení o rovnosti medzi mužmi a ženami. Zakazuje akúkoľvek diskrimináciu a ustanovuje rovnosť medzi mužmi a ženami vo všetkých oblastiach vrátane zamestnania, práce a odmeňovania.²⁵ Po prijatí Lisabonskej zmluvy sa stala Charta právne záväzná. Nebola priamo začlenená do Lisabonskej zmluvy, avšak podľa článku 6 odseku 1 EÚ

¹⁸ Bližšie pozri: Rezolúcia Európskej rady o Pakte stability a rastu, Amsterdam 17. jún 1997.

¹⁹ VENTURINI, P. Social Policy and Employment Aspects of the Treaty of Amsterdam. In *Fordham International Law Journal*. 1998, roč. 22, č. 6, s. 95.

²⁰ ARRIBAS, G. V., CARRASCO, L. Gender Equality and the EU: An Assessment of the Current Issues [online]. *Eipascope*. 2003. s. 23 [cit. 17.03.2023]. Dostupné na: http://aei.pitt.edu/834/1/scop2003_1_3.pdf

²¹ BRYAN, I. Equality and Freedom from Discrimination: Article 13 EU Treaty. In *Journal of Social Welfare and Family Law*. 2002, roč. 24, č. 2, s. 223.

²² ARRIBAS, G. V., CARRASCO, L. Gender Equality and the EU: An Assessment of the Current Issues [online]. *Eipascope*. 2003. s. 23 [cit. 17.03.2023]. Dostupné na: http://aei.pitt.edu/834/1/scop2003_1_3.pdf

²³ GROENENDIJK, K. Equal treatment of workers from third countries: the added value of the Single Permit Directive [online]. In *ERA Forum*. 2015, roč. 16, č. 4, s. 547–561 [cit. 17.03.2023]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1007/s12027-015-0403-2>

²⁴ CHRENŠŤ, J., NESVADBA, A. *Právo Európskej únie*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2020, s. 33.

²⁵ Predovšetkým články 21 a 23.

uznáva práva, slobody a zásady uvedené v Charte, pričom má rovnakú právnu silu ako zmluvy. Ako v tejto súvislosti uvádza Ghailani, niektorí autori vyjadrili skepticizmus ohľadom právnych konzekvencií Charty ohľadom rovnosti pohlaví, a to vzhľadom na obmedzený rozsah ustanovení týkajúcich sa rovnosti pohlaví, relatívne obmedzený právny účinok Charty a rozdielnosť postojov voči Charte v jednotlivých členských štátoch EÚ. Ako však ďalej Ghailani konštatuje, SDEÚ v rozsudku vo veci C-555/07 z 19. januára 2010 Seda Küçükdeveci v Swedex GmbH & Co. KG. A²⁶ a v rozsudku vo veci C-236/09 z 1. marca 2011 Association Belge des Consommateurs Test-Achats ASBL and Others v Conseil des ministres²⁷ odkázal na ustanovenia o rovnosti medzi mužmi a ženami v Charte a v tejto súvislosti sa ďalší skepticizmus javí ako neopodstatnený.²⁸

V oblasti aplikácie pracovnoprávnych predpisov týkajúcich sa ochrany zamestnancov a osobitne migrujúcich pracovníkov a migrujúcich pracovníčok SDEÚ v rozsudku vo veci C-311/13 z 5. novembra 2014 O. Tümer v Raad van bestuur van het Uitvoeringsinstituut werknemersverzekeringen obmedzil možnosti členských štátov definovať pojem pracovník podľa vnútroštátnych predpisov a rozšíril ochranný rozsah práva EÚ v pracovnoprávnej oblasti. V súvislosti s pôsobnosťou pracovnoprávnych predpisov členských štátov vo vzťahu k migrujúcim pracovníkom a migrujúcim pracovníčkam SDEÚ konštatoval, že pracovnoprávne predpisy sa vzťahujú aj na príslušníkov tretích krajín, ktorí nemajú na území príslušného členského štátu povolený pobyt, ak im vnútroštátna právna úprava vo všeobecnosti priznáva postavenie zamestnanca.²⁹ Význam uvedeného rozsudku SDEÚ spočíva v tom, že migrujúci pracovníci a migrujúce pracovníčky sú pracovníkmi bez ohľadu na ich pobytový status a samotná skutočnosť migrácie by nemala brániť aplikácii pracovnoprávnych predpisov týkajúcich sa ochrany zamestnancov, zatiaľ čo sa títo štátni príslušníci tretích krajín podľa vnútroštátnych právnych predpisov považujú za zamestnancov s právom na odmenu.³⁰

Vývoj práva EÚ a rozhodovacej činnosti SDEÚ podporil tendencie zrovnoprávňovania mužov a žien vo všetkých oblastiach. Zásada rovnakej odmeny za rovnakú prácu alebo prácu rovnakej hodnoty získala postavenie základnej hodnoty EÚ. Rovnosť v odmeňovaní je neoddeliteľnou súčasťou kontinuálneho úsilia vo vzťahu k zamedzeniu akejkoľvek diskriminácie na základe pohlavia. Súčasný právny rámec, ako aj súčasné iniciatívy o jeho doplnenie,³¹ má tak všetky predpoklady k napĺňaniu cieľov EÚ v presadzovaní a reálnom uplatňovaní zásady rovnakej odmeny za rovnakú prácu alebo prácu rovnakej hodnoty.

²⁶ Rozsudok SDEÚ vo veci C-555/07 z 19. januára 2010 Seda Küçükdeveci v Swedex GmbH & Co. KG. A, bod 22.

²⁷ Rozsudok SDEÚ vo veci C-236/09 z 1. marca 2011 Association Belge des Consommateurs Test-Achats ASBL and Others v Conseil des ministres, bod 3 a 17.

²⁸ GHAILANI, D. Gender equality, from the Treaty of Rome to the quota debate: between myth and reality. In NATALI, D. (ed.) Social developments in the European Union 2013, 2014, s. 164.

²⁹ Rozsudok SDEÚ vo veci C-311/13 z 5. novembra 2014 O. Tümer v Raad van bestuur van het Uitvoeringsinstituut werknemersverzekeringen, body 44-49.

³⁰ CARTA, S., NEIDHARDT, A. H. Migrants' access to decent work and housing in the EU [online]. Brussels: European Policy Centre, 2022, s. 3-4 [cit. 17.03.2023]. Dostupné na: https://www.epc.eu/content/PDF/2022/EPC_EPIM_Policy_Insights.pdf

³¹ Predovšetkým Návrh smernice Európskeho parlamentu a Rady, ktorou sa posilňuje uplatňovanie zásady rovnakej odmeny pre mužov a ženy za rovnakú prácu alebo prácu rovnakej hodnoty prostredníctvom transparentnosti odmeňovania a mechanizmov presadzovania.

V nasledujúcom období však bude nevyhnutné zamerať úsilie na tie oblasti, ktoré napriek existujúcemu právnemu rámcu naďalej vytvárajú prekážky v presadzovaní tejto základnej hodnoty EÚ vo vzťahu k rovnakému odmeňovaniu mužov a žien. Osobitne aktuálnym sa javí tento problém z pohľadu migrácie pracovnej sily v EÚ. Migrujúci pracovníci a predovšetkým migrujúce pracovníčky podliehajú osobitným formám diskriminácie. V podmienkach globalizácie a aktuálnych výziev spojených s migráciou sa v tejto súvislosti zdôrazňuje aspekt postavenia migrujúcich pracovníčok vo vzťahu k ich odmeňovaniu a osobitne pri zohľadnení zvýšeného rizika viacnásobných foriem ich diskriminácie.

2 AKTUÁLNE VÝZVY VIACNÁSObNÝCH FORIEM DISKRIMINÁCIE MIGRUJÚCICH PRACOVNÍČOK NA POZADÍ SÚČASNÝCH INICIATÍV

2.1 Všeobecné aspekty migrácie pracovníkov a pracovníčok v kontexte zamestnanosti

Globalizačné tendencie výrazne ovplyvňujú pracovné trhy jednotlivých krajín. V súvislosti s ekonomickou globalizáciou neustále narastá podiel migrujúcich pracovníkov a migrujúcich pracovníčok. Podľa údajov a predpokladov Medzinárodnej organizácie práce (ďalej len „MOP“) je väčšina migrantov a migrantiek v pozícii migrujúcich pracovníkov a migrujúcich pracovníčok.³² Legálna migrácia prináša výhody pre všetky strany. Migrujúcim pracovníkom a migrujúcim pracovníčkam poskytuje príležitosť zlepšenia vlastnej situácie a v hostiteľských krajinách prináša riešenia potrieb trhu práce.³³ Prináša však aj viaceré výzvy. Jednou z nich je aj riziko nožnej diskriminácie. Migrujúce pracovníčky patria do osobitnej skupiny čeliacej viacnásobným formám diskriminácie. V súvislosti s diskrimináciou migrujúcich pracovníčok je prítomných viacero faktorov. Nerovnosť je založená na dvoch základných premisách. Prvou je, že ide o ženy a druhou, že sú zároveň migrantky. Dochádza k ich diskriminácii na základe pohlavia, rasového alebo etnického pôvodu, náboženstva alebo vierovyznania. Táto nerovnosť sa osobitne prejavuje v oblasti odmeňovania. EÚ už desaťročia vyvíja aktivity na posilnenie a zrovnoprávnenie postavenia žien v pracovnoprávných vzťahoch s dôrazom na ich odmeňovanie. Napriek týmto snahám nerovnosť v odmeňovaní mužov a žien v EÚ naďalej

³² INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION. International Labour Standards on Migrant Workers [online]. [cit. 18.03.2023]. Dostupné na: <https://www.ilo.org/global/standards/subjects-covered-by-international-labour-standards/migrant-workers/lang--en/index.htm>. Pozn.: MOP na účely svojich štúdií vymedzuje pojmy „migrujúci pracovník“ a „migrujúca pracovníčka“ v kontexte migrantov a migrantiek vo veku od 15 rokov, ktorí boli narodení mimo územia krajiny, v ktorej sú oprávnení pobývať s cieľom vykonávania práce za odmenu alebo sú štátnymi príslušníkmi inej krajiny ako krajiny, na území ktorej sú oprávnení pobývať s cieľom vykonávania práce za odmenu. Z uvedeného dôvodu tieto štúdie v mnohých prípadoch nerozlišujú občanov EÚ a štátnych príslušníkov krajín mimo EÚ. Napriek tomu údaje MOP poskytujú významné referenčné údaje o zastúpení pracovníčok z iných krajín v rámci jednotlivých pracovných trhov a ich odmeňovaní v porovnaní s ostatnými referenčnými skupinami. Je však potrebné vziať do úvahy aj skutočnosť, že vymedzenie uvedených referenčných skupín je nastavené plošne a nie v plnom rozsahu reflektuje užšie vymedzenie migrujúcich pracovníčok podľa tohto príspevku. Napriek uvedenému predstavujú tieto výskumné dáta významný zdroj poznatkov v rámci predmetu skúmania tohto príspevku, a teda nerovnosti v odmeňovaní mužov a žien so zameraním na cieľovú skupinu migrujúcich pracovníčok.

³³ EURÓPSKA KOMISIA. Získavanie zručností a prilákanie talentov do EÚ [online]. 2022 [cit. 18.03.2023]. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022DC0657&from=EN>

pretrváva.³⁴ Ide pritom o globálny problém. Špecifickú a z pohľadu nerovnosti značne rizikovú skupinu predstavujú migrantky. Napriek doterajším pozitívnym skúsenostiam s migráciou je mnohokrát sprevádzaná zneužívaním a nerešpektovaním základných ľudských práv migrantov a migrantiek. Sú vystavení nerovnakému zaobchádzaniu, nemajú rovnaké postavenie v prístupe k vzdelávaniu, práci, odmeňovaniu a sociálnemu zabezpečeniu. K nerovnakému zaobchádzaniu vrátane nerovnosti v odmeňovaní pritom dochádza napriek existencii právneho rámca zameraného na presadenie rovnosti a pretrvávajúcim iniciatívam smerujúcim k odstráneniu nerovnosti medzi mužmi a ženami. Zásada rovnakej odmeny za rovnakú prácu alebo prácu rovnakej hodnoty je inkorporovaná aj v preambule Ústavy Medzinárodnej organizácie práce. Tá požaduje od ratifikujúcich členských štátov zabezpečenie rovnosti v odmeňovaní migrujúcich pracovníkov a migrujúcich pracovníčok so štátnymi príslušníkmi daného štátu. Napriek tomu MOP viackrát konštatovala porušovanie tohto záväzku zo strany viacerých štátov a teda existenciu nerovnakého odmeňovania migrujúcich pracovníkov a migrujúcich pracovníčok. Účelom dodržiavania zásady rovnosti v odmeňovaní pritom nie je len ochrana migrujúcich pracovníkov a migrujúcich pracovníčok, ale aj ochrana trhu práce.³⁵

V súlade s údajmi MOP uverejnenými v roku 2021, Oddelenie Organizácie Spojených národov pre ekonomické a sociálne záležitosti predpokladá, že celkový počet celosvetových migrantov a migrantiek v roku 2019 dosiahol úroveň 272 miliónov, pričom 245 miliónov z nich je vo veku od 15 rokov. Počet migrujúcich pracovníkov a migrujúcich pracovníčok bol v tom istom roku 169 miliónov. Údaje z roku 2019 predstavujú 3 % nárast v porovnaní s rokom 2017, kedy počet migrujúcich pracovníkov a migrujúcich pracovníčok dosiahol počet 164 miliónov a 12,7 % nárast v porovnaní s rokom 2013 pri počte migrujúcich pracovníkov a migrujúcich pracovníčok 150 miliónov.³⁶ Referenčné údaje z krajín s dostupnými informáciami z pohľadu rodového zastúpenia migrujúcich pracovníkov a migrujúcich pracovníčok preukazujú nižšie pomerné zastúpenie žien. Súčasne však narastá podiel vyššie kvalifikovaných migrujúcich pracovníčok. V rámci dostupných údajov, medzi rokmi 2009 až 2019 narástol podiel migrujúcich pracovníčok s vyšším vzdelaním³⁷ v 25 krajinách z referenčnej vzorky 40 krajín s dostupnými údajmi o migrácii pracovníčok. Tento trend je pozorovateľný vo viacerých členských štátoch Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj. Príčin tohto nárastu je viacero. Jedným z nich je globálny pokrok v oblasti vzdelávania dievčat a žien a zvyšujúci sa dopyt vo vzťahu ku kvalifikácii v oblastiach s vysokým zastúpením žien, akými sú napríklad zdravotná a sociálna starostlivosť. Vo viac než polovici referenčných krajín s vysokými

³⁴ V súčasnosti dosahuje rozdiel v odmeňovaní mužov a žien v EÚ úroveň okolo 13 %. Rozdiel v odmeňovaní mužov a žien na Slovensku je na úrovni 16,6 %. Porovnaj: EUROSTAT. 2023. Gender Pay Gap in Unadjusted Form [online]. 2023 [cit. 18.03.2023]. Dostupné na: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/SDG_05_20/default/table?lang=en

³⁵ INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION. The migrant pay gap: Understanding wage differences between migrants and nationals [online]. Geneva: International Labour Office, 2020, s. 3 [cit. 18.03.2023]. Dostupné na: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---migrant/documents/publication/wcms_763798.pdf

³⁶ INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION. ILO Global Estimates on International Migrant Workers [online]. Geneva: International Labour Office, 2021, s. 11 [cit. 18.03.2023]. Dostupné na: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_808935.pdf

³⁷ Pozn.: terciárne vzdelanie a vyššie.

príjmami³⁸ prevyšuje podiel vysokokvalifikovaných migrujúcich pracovníčok podiel vysokokvalifikovaných migrujúcich pracovníkov. Zatiaľ čo ženy majú vo všeobecnosti nižší pomer zamestnanosti k počtu obyvateľov v porovnaní s mužmi, táto nerovnosť je ešte vyššia v referenčnej skupine migrantov a migrantiek. Ako uvádzajú zverejnené údaje MOP, pravdepodobnosť zamestnania migrantiek je nižšia než u migrantov. Rozdiel v pomerných údajoch zamestnanosti migrantov a migrantiek narastá v krajinách s vysokými a strednými príjmami. Naopak, v krajinách s nízkymi príjmami sa pomer zamestnanosti migrantiek približuje k pomeru zamestnanosti migrantom.³⁹

Členské štáty EÚ spadajú do kategórie krajín s vysokými príjmami. Z výskumných štúdií⁴⁰ vyplýva rozdielne zastúpenie migrantov a migrantiek na pracovných trhoch v jednotlivých členských štátoch EÚ.⁴¹ Pri porovnaní údajov Slovenskej republiky a okolitých členských štátov EÚ je zrejmé, že zastúpenie migrantiek je v porovnaní s migrantmi podstatne nižšie. V Slovenskej republike je pomer zamestnanosti migrantov na úrovni 69 % a migrantiek na úrovni 41 %.⁴² Vo vybraných okolitých členských štátoch EÚ je podľa príslušných údajov najvyšší pomer zamestnanosti migrantov v Českej republike a najnižší naopak v Poľsku. Údaje v prípade migrantiek sú v Českej republike, Maďarsku a Rakúsku zhodne na úrovni 54 %. Najnižší pomer zamestnanosti migrantiek je podľa príslušných údajov v Poľsku, a to na úrovni 36 %. Na porovnanie, na Malte, v jednom z členských štátov EÚ s najvyšším pomerom zamestnanosti migrantov a migrantiek, je pomer zamestnanosti migrantov 81 % a migrantiek 68 %. Aj keď ide z kvantitatívneho pohľadu o pomerne vyššie údaje než v krajinách strednej Európy, nižší podiel migrantiek je zrejмый aj v týchto krajinách. V žiadnom z referenčných členských štátov EÚ v skupine krajín s vysokými príjmami nebol pomer zamestnanosti migrantiek vyšší než pomer zamestnanosti migrantov. Faktory zapríčiňujúce nižší pomer zamestnanosti migrantiek sú mnohokrát podobné, respektíve totožné s faktormi zapríčiňujúcimi nerovnosť v odmeňovaní mužov a žien. Týka sa to aj rizika možnej diskriminácie a jej viacnásobných foriem.

2.2 Aktuálne iniciatívy EÚ v oblasti rovnosti v odmeňovaní

Rovnosti v odmeňovaní je v EÚ venovaná značná pozornosť už desaťročia. V marci 2020 prijala Komisia stratégiu rodovej rovnosti na roky 2020-2025 (ďalej len „Stratégia 2020-

³⁸ Podľa údajov Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj do skupiny krajín s vysokými príjmami patrí aj Slovenská republika a ostatné okolité členské štáty EÚ.

³⁹ INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION. Who are the women on the move? A portrait of female migrant workers [online]. 2020 [cit. 18.03.2023]. Dostupné na: <https://ilostat.ilo.org/who-are-the-women-on-the-move-a-portrait-of-female-migrant-workers/>

⁴⁰ Štúdiá označuje pojmom migrant a migrantka osoby, ktoré sa narodili mimo územia príslušného štátu.

⁴¹ Údaje pre Slovenskú republiku a okolité členské štáty EÚ sú v rámci štúdie MOP uverejnenej v roku 2021 dostupné z roku 2019.

⁴² V Slovenskej republike je pomer zamestnanosti migrantov na úrovni 69 % a migrantiek na úrovni 41 %. Na porovnanie v Českej republike je pomer zamestnanosti migrantov na úrovni 77 % a migrantiek na úrovni 54 %, v Poľsku je pomer zamestnanosti migrantov na úrovni 61 % a migrantiek na úrovni 36 %, v Maďarsku je pomer zamestnanosti migrantov na úrovni 68 % a migrantiek na úrovni 54 % a v Rakúsku je pomer zamestnanosti migrantov na úrovni 67 % a migrantiek na úrovni 54 %. Údaje sú dostupné na: <https://ilostat.ilo.org/who-are-the-women-on-the-move-a-portrait-of-female-migrant-workers/>

2025“). Stanovuje základný rámec v úsilí dosiahnutia pokroku v oblasti rodovej rovnosti v Európe i mimo nej. Určuje niekoľko oblastí zameraných na odstránenie nerovnosti medzi mužmi a ženami na nasledujúcich päť rokov. Zámerom EÚ je posilnenie pozícií žien v oblastiach s ich nízkym zastúpením a s vysokým dopytom, akými sú napríklad oblasť technológií a umelej inteligencie. Cieľom je aj zvýšenie úsilia na dosiahnutie vyrovnanjšieho pomeru medzi pracovným a rodinným životom, čo ženám a mužom umožní proporcionálnejšie rozvrhnutie ich zodpovedností v rámci ich pracovných a rodinných úloh. V zmysle Stratégie 2020-2025 je rovnosť medzi mužmi a ženami nevyhnutnou podmienkou na dosiahnutie inovatívnej a konkurencieschopnej EÚ.⁴³ Komisia ako jeden z prvých výstupov Stratégie 2020-2025 v roku 2021 navrhla záväzné opatrenia v oblasti transparentnosti odmeňovania. Predložila návrh smernice na posilnenie uplatňovania zásady rovnakej odmeny za rovnakú prácu alebo prácu rovnakej hodnoty medzi mužmi a ženami prostredníctvom transparentnosti odmeňovania a mechanizmov presadzovania (ďalej len „Návrh smernice“). Cieľom Návrhu smernice je riešiť pretrvávajúce nedostatočné presadzovanie základného práva na rovnakú odmenu a zabezpečiť jeho dodržiavanie v celej EÚ stanovením noriem v rámci transparentnosti odmeňovania a posilnením ich reálneho uplatňovania.⁴⁴

EÚ podľa Stratégie 2020-2025 dosiahla v uplynulých desaťročiach v oblasti rodovej rovnosti výrazný pokrok. Prijala šesť smerníc z oblasti rovnosti medzi mužmi a ženami na pracovisku, výkonu samostatne zárobkovej činnosti, prístupu k tovarom a službám, sociálneho zabezpečenia, tehotenstva a materstva, ako aj dovolenky z rodinných dôvodov či pri pružných formách organizácie práce rodičov a osoby s opatrovateľskými povinnosťami. Na základe rozhodovacej činnosti SDEÚ sa ochrana pred diskrimináciou a zásada rovnosti ešte viac posilnila. Napriek uvedenému však žiadny členský štát EÚ nedosiahol úplnú rovnosť medzi mužmi a ženami a zlepšovanie podmienok nastáva len veľmi pomaly. Aj samotná Stratégia 2020-2025 konštatuje, že je nevyhnutný nový impulz. Cieľom Stratégie 2020-2025 tak je vytvorenie rámca pre činnosť EÚ v oblasti rodovej rovnosti. Stanovuje politické ciele a opatrenia na roky 2020-2025. Na dosiahnutie týchto cieľov je však nevyhnutné získanie komplexných a porovnateľných údajov. Stratégia 2020-2025 poukazuje aj na osobitné postavenie migrantiek a viacnásobné formy ich diskriminácie. Ich prierezová diskriminácia je založená na diskriminácii na základe pohlavia a ďalších aspektoch zraniteľnosti a marginalizácie, akými sú príslušnosť k etnickej alebo náboženskej skupine alebo samotnej skutočnosti, že ide o migrantky. Prierezový charakter diskriminácie sa má podľa Stratégie 2020-2025 riešiť v rámci politik EÚ. Osobitné potreby a okolnosti tejto skupiny by sa mali zohľadňovať v práve a politikách EÚ. Na tento účel je zameraný aj program Občania, rovnosť

⁴³ EUROPEAN COMMISSION. Gender Equality Strategy: Striving for a Union of Equality [online]. Brussels: European Commission - Press release, 2020, s. 1-2 [cit. 21.03.2023]. Dostupné na: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_358

⁴⁴ EUROPEAN PARLIAMENT. Equality between men and women. Fact sheets on the European Union [online]. 2021, s. 3 [cit. 21.03.2023]. Dostupné na: https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_2.3.8.pdf. Dôvodová správa k Návrhu smernice Európskeho parlamentu a Rady, ktorou sa posilňuje uplatňovanie zásady rovnakej odmeny pre mužov a ženy za rovnakú prácu alebo prácu rovnakej hodnoty prostredníctvom transparentnosti odmeňovania a mechanizmov presadzovania, s. 2.

a hodnoty a Fond pre azyl a migráciu, ktorý je osobitne zameraný na opatrenia podporujúce začleňovanie žien do spoločnosti aj v kontexte migrácie.⁴⁵

Predloženie záväzného opatrenia týkajúceho sa transparentnosti odmeňovania je jedným z cieľov Stratégie 2020-2025. V tejto súvislosti bol vypracovaný Návrh smernice. Vo svojej dôvodovej správe poukazuje na existenciu prierezovej diskriminácie migrantiek v oblasti odmeňovania a konštatuje, že rodová diskriminácia v odmeňovaní môže zahŕňať viac foriem diskriminácie. Z dôvodu pohlavia na jednej strane a z dôvodu rasového alebo etnického pôvodu, náboženstva alebo viery, zdravotného postihnutia, veku alebo sexuálnej orientácie na strane druhej. Ochrana pred týmito formami diskriminácie je sústredená najmä v smernici 2000/43/ES a smernici 2000/78/ES. Návrh smernice v článku 3 odseku 3 uvádza, že diskriminácia v odmeňovaní zahŕňa aj diskrimináciu založenú na kombinácii pohlavia a akéhokoľvek ďalšieho dôvodu alebo dôvodov diskriminácie podľa smernice 2000/43/ES a smernice 2000/78/ES. Týmto spôsobom chce zabezpečiť náležité zohľadnenie všetkých znevýhodňujúcich situácií vyplývajúcich z prierezovej diskriminácie zo strany súdov a iných príslušných orgánov.⁴⁶

Aktuálna iniciatíva EÚ v podobe Návrhu smernice potvrdzuje nerovnosť v odmeňovaní mužov a žien aj v súčasnom prostredí EÚ. Vzhľadom na osobitné postavenie migrujúcich pracovníčok je potrebné prihliadať na kombináciu všetkých znevýhodňujúcich faktorov vyplývajúcich z prierezovej diskriminácie a náležite ich zohľadniť na hmotnoprávne a procesnoprávne účely zo strany súdov alebo iných príslušných orgánov vrátane uznania samotnej existencie diskriminácie. Do úvahy je tiež potrebné vziať skutočnosť, že odmeňovanie nezahŕňa len sumu základnej zložky mzdy, ale aj ďalšie zložky plnení poskytovaných za prácu. Ako v tejto súvislosti uvádza aj Návrh smernice, pojem odmena zahŕňa všetky ďalšie peňažné alebo vecné plnenia, ktoré pracovník a pracovníčka priamo či nepriamo dostáva od svojho zamestnávateľa v súvislosti so svojím zamestnaním.⁴⁷ Dôležitým determinantom sú aj samotné podmienky poskytovania ďalších zložiek plnení poskytovaných za prácu. Aj pri zvýšení transparentnosti odmeňovania vo vzťahu k základnej zložke mzdy, rôzne formy finančných alebo nefinančných odmien a benefitov poskytovaných na netransparentných princípoch môžu narušiť zdanlivé uplatňovanie zásady rovnakej odmeny za rovnakú prácu alebo prácu rovnakej hodnoty. Môže teda ísť o rozdielne nastavenie systému odmeňovania, ktorý síce formálne túto zásadu reflektuje, jeho nastavenie však v sebe integruje rôzne úrovne a formy rozdielneho odmeňovania za rovnakú prácu alebo prácu rovnakej hodnoty.⁴⁸

⁴⁵ EUROPEAN COMMISSION. A Union of Equality: Gender Equality Strategy 2020-2025 [online]. Brussels: COM(2020) 152 final, 2020, s. 1-18 [cit. 21.03.2023]. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0152&from=EN>

⁴⁶ Dôvodová správa k Návrhu smernice Európskeho parlamentu a Rady, ktorou sa posilňuje uplatňovanie zásady rovnakej odmeny pre mužov a ženy za rovnakú prácu alebo prácu rovnakej hodnoty prostredníctvom transparentnosti odmeňovania a mechanizmov presadzovania, s. 2, 10-11.

⁴⁷ Dôvodová správa k Návrhu smernice Európskeho parlamentu a Rady, ktorou sa posilňuje uplatňovanie zásady rovnakej odmeny pre mužov a ženy za rovnakú prácu alebo prácu rovnakej hodnoty prostredníctvom transparentnosti odmeňovania a mechanizmov presadzovania, s. 10, 26.

⁴⁸ EUROPEAN FOUNDATION FOR THE IMPROVEMENT OF LIVING AND WORKING CONDITIONS. Women and labour market equality: Has COVID-19 rolled back recent gains? [online]. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020, s. 3 [cit. 21.03.2023]. Dostupné na: https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef20068en.pdf

Z formálneho pohľadu sú v Návrhu smernice možné viacnásobné formy diskriminácie migrujúcich pracovníčok obsiahnuté. Nejasnosti a obavy môže vyvolávať najmä všeobecnosť, akou bola táto skupina pracovníčok v rozsahu pôsobnosti Návrhu smernice vymedzená. Za predpokladu, že nerovnosť v odmeňovaní medzi mužmi a ženami je napriek dlhotrvajúcej snahe smerujúcej k jej odstráneniu a existujúcemu právnemu rámcu v tejto oblasti naďalej pretrvávajúcim problémom, je odstránenie nerovnosti v odmeňovaní migrujúcich pracovníčok podstatne náročnejšie. Migrujúce pracovníčky predstavujú natoľko osobitnú skupinu s vysokým rizikom viacnásobných foriem diskriminácie, že odstránenie alebo aspoň výrazné zníženie nerovnosti v ich odmeňovaní by si vyžadovalo detailnejšie zamerané úsilie v podobe špecificky cielených nástrojov zameraných na túto skupinu pracovníčok. Úsilie o zvýšenie transparentnosti odmeňovania a efektívnosti mechanizmov presadzovania zásady rovnakej odmeny pre mužov a ženy za rovnakú prácu alebo prácu rovnakej hodnoty by preto malo zahŕňať detailné vymedzenie kritérií v súvislosti s určovaním odmeny zohľadňujúc diskriminačné faktory migrujúcich pracovníkov a osobitne migrujúcich pracovníčok.

Upravené znenie Návrhu smernice by malo reflektovať snahu začlenenia povinnosti zamestnávateľov zohľadniť kombináciu dôvodov diskriminácie v súvislosti s informáciami o individuálnej úrovni odmeny a priemerných úrovniach odmien a na tieto účely rozčleniť poskytované informácie pre kategórie pracovníkov vykonávajúcich rovnakú prácu alebo prácu, ktorá má rovnakú hodnotu. Ak by totiž boli migrujúci pracovníci a migrujúce pracovníčky plošne odmeňovaní nižšie a pomer rozdielu ich rodovo podmieneného odmeňovania by bol zhodný s rozdielom v odmeňovaní mužov a žien vo všeobecnosti, údaje získané od zamestnávateľov by neposkytli informácie nevyhnutné na posúdenie rovnosti v odmeňovaní tejto špecifickej skupiny. Osobitne nevýhodné postavenie migrujúcich pracovníčok v oblasti odmeňovania založené na viacnásobných formách diskriminácie by tým mohlo zostať zachované bez výraznejšieho posunu. Migrujúci pracovníci a migrujúce pracovníčky by mali byť osobitne zohľadnení aj na účely podávania správ o rozdieloch v ich odmeňovaní a spoločného posúdenia odmeňovania. Priame a osobitné začlenenie migrujúcich pracovníkov a migrujúcich pracovníčok do príslušných ustanovení Návrhu smernice by vytvorilo špecifický právny rámec zohľadňujúci osobitné postavenie tejto skupiny pracovníkov a pracovníčok. V opačnom prípade môže dôjsť k nedostatočnému zohľadneniu osobitných diskriminačných faktorov, ktorým migrujúci pracovníci a osobitne migrujúce pracovníčky ako ženy a migrantky súčasne čelia, a tým k obmedzenému účinku navrhovaných opatrení, ktorých jedným z definovaných cieľov je aj odstránenie nerovnosti v odmeňovaní zohľadňujúc prierezovú diskrimináciu migrantiek.⁴⁹

ZÁVER

Zásada rovnakej odmeny za rovnakú prácu je súčasťou právneho rámca EÚ od začiatku integračných procesov. Spočiatku ekonomický cieľ postupne podliehal transformácii

⁴⁹ Bližšie k tomuto cieľu Návrhu smernice pozri dôvodovú správu k Návrhu smernice Európskeho parlamentu a Rady, ktorou sa posilňuje uplatňovanie zásady rovnakej odmeny pre mužov a ženy za rovnakú prácu alebo prácu rovnakej hodnoty prostredníctvom transparentnosti odmeňovania a mechanizmov presadzovania, s. 26.

v kontexte ľudskoprávneho rozmeru. Zo zásady, ktorej primárnym cieľom bolo zabezpečiť rovnaké podmienky členských štátov v rámci konkurenčného prostredia, sa stala základnou zásadou rovnoprávnosti medzi mužmi a ženami vo všetkých činnostiach EÚ zameraných na plnenie jej cieľov. Právny rámec rovnakého odmeňovania je tvorený ako primárnym, tak aj sekundárnym právom EÚ a kontinuálne determinovaný rozhodovacou činnosťou SDEÚ. Zásada, podľa ktorej by muži a ženy mali dostávať rovnakú odmenu za rovnakú prácu, bola zakotvená už v zakladajúcich zmluvách. Nasledovalo prijatie viacerých smerníc v oblasti rovnakého zaobchádzania a intenzívne úsilie SDEÚ vymedziť účinky právne zakotvených princípov do ich reálneho presadzovania a uplatňovania.

Presadzovanie zásady rovnakej odmeny za rovnakú prácu alebo prácu rovnakej hodnoty je predmetom záujmu už desaťročia. Napriek desaťročia existujúcemu právnemu rámcu v oblasti rovnosti v odmeňovaní je odmena žien v porovnaní s mužmi naďalej nižšia. Tento problém je pritom rovnako aktuálny aj v ekonomicky vyspelých krajinách. Mzdové vzorce v porovnávaných referenčných skupinách naďalej vytvárajú viaceré otázky. Jednou z kľúčových je, čo môžu krajiny urobiť, aby urýchlili konvergenciu miezd a odstránili rozdiely v odmeňovaní mužov a žien.⁵⁰ Zásada rovnosti v odmeňovaní pritom odráža predovšetkým otázku ľudských práv, kde muž a žena majú ako zamestnanci rovnakú individuálnu dôstojnosť. Ide však aj o ekonomickú otázku týkajúcu sa efektívnejšieho využívania zručností. Napriek týmto skutočnostiam, účinná implementácia a presadzovanie tejto zásady zostáva veľkou celospoločenskou výzvou.⁵¹

Právny rámec EÚ zameraný na odstraňovanie nerovnosti v odmeňovaní a zamedzenie akejkoľvek diskriminácie medzi mužmi a ženami tvoria predovšetkým smernice. Vzhľadom na charakter smerníc ako právnych aktov EÚ vyžadujúcich transpozíciu členských štátov, je na jednotlivých členských štátoch, akú právnú úpravu na dosiahnutie cieľa určeného príslušnou smernicou navrhnu. Migrácia pracovníkov a pracovníčok sa ako globálny fenomén prierezovo dotýka všetkých členských štátov EÚ. V súčasnosti predstavuje natoľko významný prvok ovplyvňujúci pracovné trhy jednotlivých členských štátov, že sa javí ako nevyhnuté zamerať osobitnú pozornosť odstraňovaniu nerovnosti v postavení migrujúcich pracovníkov a migrujúcich pracovníčok už v rámci aktuálnych iniciatív EÚ. S dôrazom na rovnosť v odmeňovaní predovšetkým v Návrhu smernice.

Po prijatí Návrhu smernice budú mať členské štáty povinnosť jej transpozície do vnútroštátneho práva. Keďže ako právny nástroj bola na úrovni EÚ zvolená smernica, členské štáty budú schopné zohľadniť osobitosti vnútroštátnych pomerov. Na druhej strane, vnútroštátne právne úpravy zamerané na dosiahnutie rovnosti v odmeňovaní sledujúce cieľ smernice môžu byť značne rozdielne. Je možné, že v niektorých členských štátoch pôjde o tak

⁵⁰ POLACHEK, S. W. Equal pay legislation and the gender wage gap: Despite major efforts at equal pay legislation, gender pay inequality still exists - how can this be put right? Bonn: Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit GmbH (IZA), 2019, s. 1 [cit. 25.03.2023] Dostupné na <https://wol.iza.org/uploads/articles/505/pdfs/equal-pay-legislation-and-the-gender-wage-gap.pdf>

⁵¹ FOUBERT P. The enforcement of the principle of equal pay for equal work or work of equal value. A legal analysis of the situation in the EU Member States, Iceland, Liechtenstein and Norway [online]. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017, s. 88 [cit. 25.03.2023]. Dostupné na: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/834d34ab-2d87-11e8-b5fe-01aa75ed71a1>

všeobecné a nedostatočne ciele úpravy, že k výraznejšiemu posunu v oblasti konvergenencie odmeňovania mužov a žien nemusí dôjsť. Tieto úvahy sú pritom obzvlášť aktuálne v prípade osobitného postavenia migrujúcich pracovníkov a migrujúcich pracovníčok. Možnosti a pravdepodobnosť ich viacnásobných foriem diskriminácie sú natoľko exponované, že zrovnoprávnenie ich postavenia si bude vyžadovať ciele zameranie na túto špecifickú skupinu pracovníkov a pracovníčok.

Predovšetkým je potrebné migrujúcich pracovníkov a migrujúce pracovníčky osobitne začleniť pod navrhované ustanovenia Návrhu smernice. Je nevyhnutné poskytovanie informácií a podávanie správ o rozdieloch v odmeňovaní migrujúcich pracovníkov a migrujúcich pracovníčok definovať ako povinnosť zamestnávateľov. Údaje o ich odmene by mali byť porovnateľné s údajmi o odmene štátnych príslušníkov hostiteľského členského štátu, a to ako plošne vo vzťahu k obidvom skupinám, tak aj osobitne vo vzťahu k najzraniteľnejšej skupine migrujúcich pracovníčok. Tieto údaje by mali zohľadňovať možné viacnásobné formy ich diskriminácie ako z pohľadu, že ide o ženy a súčasne z pohľadu, že ide o migrantky. Rovnako dôležitá bude aj samotná transpozícia prijatého znenia smernice. Ak chceme skutočne zabezpečiť rovnoprávne postavenie mužov a žien vo vzťahu k ich odmeňovaniu, úprava vnútroštátneho právneho poriadku musí byť dostatočne ciele a špecificky zameraná. Nevyhnutne musí zaviesť také inštitúty, ktoré budú spôsobilé reálne zabezpečiť vyrovnávanie postavenia mužov a žien v rámci ich odmeňovania. V prípade migrujúcich pracovníkov a migrujúcich pracovníčok bude nevyhnutné ešte detailnejšie zameranie na špecifický kontext tejto skupiny pracovníkov a pracovníčok. Odmeňovanie migrujúcich pracovníčok musí byť porovnateľné s odmeňovaním migrujúcich pracovníkov a tiež porovnateľné s odmeňovaním štátnych príslušníkov hostiteľského členského štátu a osobitne mužov v rámci tejto skupiny. Úsilie o zrovnoprávnenie postavenia migrujúcich pracovníkov a migrujúcich pracovníčok v oblasti ich odmeňovania si tak vyžaduje systematické zameranie na detailné vymedzenie osobitostí tejto špecifickej skupiny.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

- AGENTÚRA EURÓPSKEJ ÚNIE PRE ZÁKLADNÉ PRÁVA, RADA EURÓPY. Príručka o európskom antidiskriminačnom práve [online]. Luxemburg: Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie, 2021. 154 s. [cit. 12.03.2023]. Dostupné na: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1510-FRA_CASE_LAW_HANDBOOK_SK.pdf.
- ARRIBAS, G. V., CARRASCO, L. Gender Equality and the EU: An Assessment of the Current Issues [online]. Eipascope, 2003. 9 s. [cit. 15.03.2023]. Dostupné na: http://aei.pitt.edu/834/1/scop2003_1_3.pdf.
- BRYAN, I. Equality and Freedom from Discrimination: Article 13 EU Treaty. In Journal of Social Welfare and Family Law. 2002, roč. 24, č. 2, s. 223-238.

CARTA, S., NEIDHARDT, A. H. Migrants' access to decent work and housing in the EU [online]. Brussels: European Policy Centre, 2022. 10 s. [cit. 17.03.2023]. Dostupné na: https://www.epc.eu/content/PDF/2022/EPC_EPIM_Policy_Insights.pdf.

DOLOBÁČ, M. Voľný pohyb zamestnancov a dočasné vyslanie. In BARANCOVÁ, H. a kol. Slovenské pracovné právo. Bratislava: Sprint 2, 2019. 664 s. ISBN 978-80-89710-48-5.

Dôvodová správa k Návrhu smernice Európskeho parlamentu a Rady, ktorou sa posilňuje uplatňovanie zásady rovnakej odmeny pre mužov a ženy za rovnakú prácu alebo prácu rovnakej hodnoty prostredníctvom transparentnosti odmeňovania a mechanizmov presadzovania.

EURÓPSKA KOMISIA. Získavanie zručností a prilákanie talentov do EÚ [online]. 2022 [cit. 18.03.2023]. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022DC0657&from=EN>.

EUROPEAN COMMISSION. A Union of Equality: Gender Equality Strategy 2020-2025 [online]. Brussels: COM(2020) 152 final, 2020. 19 s. [cit. 21.03.2023]. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0152&from=EN>.

EUROPEAN COMMISSION. Commission staff working documents evaluation of the relevant provisions in the Directive 2006/54/EC implementing the Treaty principle on 'equal pay for equal work or work of equal value' [online]. 2020. 97 s. [cit. 10.03.2023]. Dostupné na: https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/1839-Evaluation-of-the-provisions-in-the-Directive-2006-54-EC-implementing-the-Treaty-principle-on-equal-pay_en.

EUROPEAN COMMISSION. Gender Equality Strategy: Striving for a Union of Equality [online]. Brussels: European Commission - Press release, 2020. 2 s. [cit. 21.03.2023]. Dostupné na: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_358.

EUROPEAN COMMISSION. Mobile workers and migrants in the EU: huge untapped potentials [online]. 2016 [cit. 12.03.2023]. Dostupné na: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=1196&newsId=2464&furtherNews=yes> s.

EUROPEAN FOUNDATION FOR THE IMPROVEMENT OF LIVING AND WORKING CONDITIONS. Women and labour market equality: Has COVID-19 rolled back recent gains? [online]. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020. 26 s. [cit. 21.03.2023]. Dostupné na: https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef20068en.pdf.

EURÓPSKY PARLAMENT. Uznesenie Európskeho parlamentu z mája 2021 o nových spôsoboch legálnej migrácie pracovnej sily (2020/2010(INI)) [online]. Úradný vestník Európskej únie C 15/196, 2021. 8 s. [cit. 12.03.2023]. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021IP0260&from=EN>.

EUROPEAN PARLIAMENT. Equality between men and women. Fact sheets on the European Union [online]. 2021. 8 s. [cit. 10.03.2023]. Dostupné na: https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_2.3.8.pdf.

EUROSTAT. Gender Pay Gap in Unadjusted Form [online]. 2023 [cit. 18.03.2023]. Dostupné na: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/SDG_05_20/default/table?lang=en.

EURÓPSKA RADA, RADA EURÓPSKEJ ÚNIE. Sociálne práva EÚ [online]. 2022 [cit. 10.03.2023]. Dostupné na: <https://www.consilium.europa.eu/sk/policies/social-rights-eu/>.

FOUBERT P. The enforcement of the principle of equal pay for equal work or work of equal value. A legal analysis of the situation in the EU Member States, Iceland, Liechtenstein and Norway [online]. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. 104 s. [cit. 25.03.2023]. Dostupné na: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/834d34ab-2d87-11e8-b5fe-01aa75ed71a1>. ISBN 978-92-79-71471-9.

FOX-RUHS, C., RUHS, M. The Fundamental Rights of Irregular Migrants Workers in the EU [online]. Brussels: Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs, 2022. 92 s. [cit. 12.03.2023]. Dostupné na: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/702670/IPOL_STU\(2022\)702670_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/702670/IPOL_STU(2022)702670_EN.pdf). ISBN 978-92-846-9157-9.

GHAILANI, D. Gender equality, from the Treaty of Rome to the quota debate: between myth and reality. In NATALI, D. (ed.) Social developments in the European Union 2013. Brussels: The European Trade Union Institute, 2014. ISBN 978-2-87452-321-2, s. 161-190.

GROENENDIJK, K. Equal treatment of workers from third countries: the added value of the Single Permit Directive [online]. In ERA Forum. 2015, roč. 16, č. 4, s. 547–561 [cit. 17.03.2023]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1007/s12027-015-0403-2>.

HAMUĽÁK, J. Voľný pohyb pracovných síl a vysielanie zamestnancov v rámci voľného pohybu služieb v EÚ [online]. 2021 [cit. 15.03.2023]. Dostupné na: https://ja-sr.sk/sites/default/files/2021-04/Prezentacia_JA_Hamulak.pdf.

CHRENŠŤ, J., NESVADBA, A. Právo Európskej únie. 1. vydanie. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2020. 338 s. ISBN 978-80-8054-867-4.

INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION. ILO Global Estimates on International Migrant Workers [online]. Geneva: International Labour Office, 2021. 72 s. [cit. 18.03.2023]. Dostupné na: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_808935.pdf. ISBN 9789220346570.

INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION. International Labour Standards on Migrant Workers [online]. [cit. 18.03.2023]. Dostupné na: <https://www.ilo.org/global/standards/subjects-covered-by-international-labour-standards/migrant-workers/lang--en/index.htm>.

INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION. The migrant pay gap: Understanding wage differences between migrants and nationals [online]. Geneva: International Labour Office, 2020. 16 s. [cit. 18.03.2023]. Dostupné na: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---migrant/documents/publication/wcms_763798.pdf.

INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION. Who are the women on the move? A portrait of female migrant workers [online]. 2020 [cit. 18.03.2023]. Dostupné na: <https://ilostat.ilo.org/who-are-the-women-on-the-move-a-portrait-of-female-migrant-workers/>.

KRIŽAN, V. Vybrané aspekty dočasného vyslania zamestnancov v rámci poskytovania služieb. In DÁVID, R., NECKÁŘ, J., SEHNÁLEK, D. (ed). COFOLA 2009: the Conference

Proceedings, 1. edition. Brno: Masaryk University, 2009. ISBN 978-80-210-4821-8, s. 632-646.

POLACHEK, S. W. Equal pay legislation and the gender wage gap: Despite major efforts at equal pay legislation, gender pay inequality still exists - how can this be put right? Bonn: Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit GmbH (IZA), 2019. 12 s. [cit. 25.03.2023] Dostupné na <https://wol.iza.org/uploads/articles/505/pdfs/equal-pay-legislation-and-the-gender-wage-gap.pdf>.

Rezolúcia Európskej rady o Pakte stability a rastu, Amsterdam 17. jún 1997.

Rozsudok SDEÚ vo veci C-43/75 z 8. apríla 1976 Gabrielle Defrenne v Société anonyme belge de navigation aérienne Sabena.

Rozsudok SDEÚ vo veci C-555/07 z 19. januára 2010 Seda Küçükdeveci v Swedex GmbH & Co. KG. A.

Rozsudok SDEÚ vo veci C-66/85 z 3. júla 1986 Deborah Lawrie-Blum v Land Baden-Württemberg.

Rozsudok SDEÚ vo veci C-236/09 z 1. marca 2011 Association Belge des Consommateurs Test-Achats ASBL and Others v Conseil des ministres.

Rozsudok SDEÚ vo veci C-311/13 z 5. novembra 2014 O. Tümer v Raad van bestuur van het Uitvoeringsinstituut werknemersverzekeringen.

Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2011/98/EÚ z 13. decembra 2011 o jednotnom postupe vybavovania žiadostí o jednotné povolenie na pobyt a zamestnanie na území členského štátu pre štátnych príslušníkov tretích krajín a o spoločnom súbore práv pracovníkov z tretích krajín s oprávneným pobytom v členskom štáte.

Smernica Rady z 10. februára 1975 o aproximácii právnych predpisov členských štátov týkajúcich sa uplatňovania zásady rovnakej odmeny pre mužov a ženy.

Smernica Rady z 9. februára 1976 o vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami, pokiaľ ide o prístup k zamestnaniu, odbornej príprave a postupu v zamestnaní a o pracovné podmienky.

VARGA, P. Fundamentals of European Union Law. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2013. 111 s. ISBN 978-80-8082-720-5.

VENTURINI, P. Social Policy and Employment Aspects of the Treaty of Amsterdam. In Fordham International Law Journal. 1998, roč. 22, č. 6. ISSN 0747-9395, s. 94 - 105.

OCHRANA OSOBNÝCH ÚDAJOV ZAMESTNANCA AKO SÚČASŤ PRÁVA NA SÚKROMIE

PROTECTION OF THE EMPLOYEE'S PERSONAL DATA AS PART OF THE RIGHT TO PRIVACY

JUDr. Mgr. Lucia Pitoňáková

doktorandský študijný program pracovné právo

Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Katedra pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia

pitonakova.lucia@gmail.com

Abstrakt: Príspevok pojednáva o podmienkach spracúvania osobných údajov zamestnancov zamestnávateľmi v súlade s požiadavkami podľa nariadenia GDPR, a to s cieľom zaistiť pri spracúvaní údajov ich ochranu a sprostredkovane tak prispieť aj k ochrane súkromia a k uplatneniu práva na súkromie zamestnanca. Ochrana osobných údajov tvorí inherentnú súčasť práva na súkromie, a preto by malo byť primárnym záujmom zamestnávateľa pri spracúvaní osobných údajov dodržiavať základné princípy nariadenia GDPR, a tiež ďalšie povinnosti z nich vyplývajúce. Takýto prístup zároveň zaistí ochranu súkromia zamestnancov a predstavuje konanie v súlade s právom zamestnanca na súkromie.

Kľúčové slová: ochrana osobných údajov, účel spracúvania, právny základ spracúvania, rozsah spracúvaných údajov, ochrana súkromia zamestnanca, spracúvanie osobných údajov, spracovateľská operácia, nariadenie GDPR

Abstract: The article discusses the conditions for the processing of employees' personal data by employers in accordance with the requirements under the GDPR to ensure data protection during data processing and, indirectly, to contribute to the protection of privacy and to the exercise of the employee's right to privacy. The protection of personal data forms an inherent part of the right to privacy, and it should therefore be an employer's primary concern when processing personal data to comply with the basic principles of the GDPR, as well as other obligations arising therefrom. Such an approach will at the same time ensure the protection of the privacy of employees and is consistent with the employee's right to privacy.

Keywords: personal data protection, purpose of processing, legal basis of processing, scope of processed data, protection of privacy of employee, processing of personal data, processing operation, GDPR regulation

ÚVOD

Tento príspevok by mohol mať podtitulok „Kedy je spracúvanie údajov v súlade s ochranou súkromia?“. Prečo? Lebo ak vychádzame z premisy, že osobné údaje tvoria neodmysliteľnú súčasť súkromia každého jednotlivca, nielen zamestnanca, a zároveň ak tvrdíme, že ich ochrana je právom premietajúcim sa do práva na súkromie, potom sa musíme nevyhnutne zamyslieť nad tým, aké podmienky sú kladené na dosiahnutie tejto ochrany, a to tak, aby bola prostredníctvom ochrany osobných údajov zaistená aj ochrana súkromia. Keďže názov príspevku hovorí jasnou rečou a implikuje, že našim jednotlivcom, alebo právne správne - dotknutou osobou je zamestnanec, zameria sa príspevok na spracovanie a ochranu osobných údajov zamestnancov pracujúcich v prostredí zamestnávateľa v podmienkach Slovenskej republiky.

O teoretických aspektoch ochrany súkromia a s ňou spojenou ochranou osobných údajov bolo napísaných už množstvo odborných článkov, preto bude snahou a pridanou hodnotou tohto príspevku prezentovanie predovšetkým praktických aspektov spracúvania údajov. Príspevok poukáže nielen na všeobecné princípy spracúvania podľa nariadenia GDPR,¹ ale premietne ich do praktickej roviny s poukázaním na povinnosti zamestnávateľov, ktoré musia dodržiavať a zohľadňovať, ak chcú zaistiť ochranu osobných údajov vlastných zamestnancov, a teda sprostredkovane tak prispieť aj k ochrane ich súkromia a práva na súkromie.

1 PODMIENKY SPRACÚVANIA OSOBNÝCH ÚDAJOV V SÚLADE S OCHRANOU SÚKROMIA ZAMESTNANCA

Konanie zamestnávateľa pri spracúvaní osobných údajov musí napĺňať dve hlavné zásady. Prvou je zásada premietnutá do povinnosti ochrániť súkromie zamestnanca a druhou je zásada nezasahovania do práva zamestnanca na súkromie. Hoci sa na prvý pohľad môžu zdať obe zásady totožné, opak je pravdou. Kým zásada spočívajúca v povinnosti ochraňovať súkromie zamestnanca predstavuje aktívne konanie zamestnávateľa spojené s prijímaním opatrení a dodržiavaním princípov spracúvania v zmysle platnej právnej úpravy, druhá zo zásad od zamestnávateľa očakáva, že sa zdrží konania, ktoré by narušalo alebo inak zasahovalo do práva zamestnanca na súkromie. Druhá zo zásad pritom nevyklučuje aktívne konanie zamestnávateľa, avšak jej hlavným poslaním je vyvažovať záujmy zamestnávateľa vo vzťahu k právam a záujmom zamestnanca, a to pri výkone spracovateľských operácií s osobnými údajmi. Aby sme však nezostali len v teoretickej rovine, pozrime sa na konkrétne podmienky, ktoré musí zamestnávateľ dodržiavať pri spracúvaní osobných údajov podľa nariadenia GDPR a ako má pri tom uplatňovať spomínané zásady.

¹ Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2016/679 z 27. apríla 2016 o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov a o voľnom pohybe takýchto údajov, ktorým sa zrušuje smernica 95/46/ES (všeobecné nariadenie o ochrane údajov)

1.1 Povinnosti zamestnávateľa v zmysle princípov spracúvania údajov podľa GDPR

Ak si položíme otázku, aké povinnosti majú zamestnávateľia v zmysle nariadenia GDPR pri ochrane a spracúvaní osobných údajov, zistíme, že odpoveď na ňu je jednoduchá a komplikovaná zároveň. Jednoduchá v tom, že spracúvanie osobných údajov zamestnancov je upravené *de facto* takmer každým ustanovením tohto nariadenia, tzn. takmer každý článok má čo povedať k tomu, ako sa má zamestnávateľ správať, ak chce spracúvať osobné údaje zamestnanca a zároveň tak aktívne prispievať k ochrane jeho súkromia. A presne to je zároveň komplikáciou. V prípade pracovnoprávných vzťahov sa totiž zamestnávateľ nemôže spoľahnúť, že mu stačí splniť podmienky podľa jedného alebo dvoch článkov nariadenia GDPR, ale musí analyzovať svoje povinnosti prierezovo celým právnym predpisom. Samozrejme platí, že čím viac aktérov, prvkov a situácií vstupuje do pracovnoprávneho vzťahu, tým bude vyhodnocovanie a nastavovanie súladnosti s podmienkami nariadenia GDPR komplikovanejšie. Povedzme si teda, čo všetko musí zamestnávateľ vziať do úvahy, ak chce zaistiť ochranu súkromia zamestnanca a spracúvať osobné údaje svojich zamestnancov v súlade s právom.

Východiskový bod pre zamestnávateľa predstavuje článok 5 nariadenia GDPR, pojednávajúci o základných princípoch spracúvania osobných údajov, ktoré zamestnávateľa usmernia a naznačia mu, že musí dbať na to, aby:

- a) osobné údaje spracúval zákonne (t. j. v súlade s právom a na základe existujúceho a vhodne zvoleného právneho základu);
- b) spracúval správne osobné údaje, a tieto v prípade potreby aktualizoval;
- c) pristupoval k spracúvaniu údajov transparentne, čiže aby informoval dotknuté osoby – zamestnancov o tom, ako bude ich osobné údaje spracúvať pre vymedzené účely;
- d) mal jasne zadaný účel, na ktorý bude osobné údaje spracúvať, a tento účel aj dodržiaval a v priebehu spracúvania nemenil, resp. nerozširoval;
- e) spracúval údaje v minimálnom rozsahu, t. j. len údaje, ktoré skutočne potrebuje na dosiahnutie daného účelu;
- f) po dosiahnutí určeného účelu osobné údaje bezodkladne vymazal alebo ďalej spracúval len v anonymizovanej podobe bez možnosti zistenia identity dotknutej osoby;
- g) dodržiaval bezpečnostné štandardy tak, aby bolo zaručená integrita, dostupnosť a dôvernosť osobných údajov.

V tejto súvislosti je možno vhodné pripomenúť si, čo vlastne znamená pojem spracúvanie údajov, keďže z toho nám vyplynie, pri akých všetkých úkonoch zamestnávateľ nakladá s osobnými údajmi, a teda kedy musí uplatňovať vyššie uvedené princípy. Podľa čl. 4 ods. 2 nariadenia GDPR rozumieme spracúvaním údajov akúkoľvek operáciu s osobnými údajmi, „napríklad získavanie, zaznamenávanie, usporadúvanie, štruktúrovanie, uchovávanie, prepracúvanie alebo zmenu, vyhľadávanie, prehliadanie, využívanie, poskytovanie prenosom, šírením alebo poskytovaním iným spôsobom, preskupovanie alebo kombinovanie, obmedzenie, vymazanie alebo likvidáciu, bez ohľadu na to, či sa vykonávajú automatizovanými alebo neautomatizovanými prostriedkami“. Výpočet týchto činností pritom nie je konečný (vzhľadom na použité slovo „napríklad“ predchádzajúce samotnej enumerácii operácií s osobnými

údajmi), a zahŕňa aj prístup k osobným údajom, pokiaľ tento nie je náhodný, či ojedinelý, nemajúci konkrétny účel spracúvania osobných údajov. Čiže v podstate akákoľvek aktivita, ktorú zamestnávateľia vykonajú s osobnými údajmi, bude predstavovať ich spracúvanie a musí preto reflektovať požiadavky vyplývajúce z nariadenia GDPR, ak má byť pri spracúvaní osobných údajov zachované súkromie zamestnanca.

Vyššie uvedené princípy je možné považovať za akýsi kompas, ktorý nasmeruje zamestnávateľa k odpovedi na otázku, čo má pri spracúvaní osobných údajov zamestnancov vziať do úvahy, aby na jednej strane chránil ich súkromie a zároveň, aby doň nezasiahol. Takýto kompas je celkom určite veľmi prospešný, no vďaka nemu sa pred zamestnávateľom otvárajú neznáme obzory, keďže princípy sú pomerne všeobecné a neposkytujú presný návod ako postupovať. Poďme teda podrobnejšie analyzovať ich obsah a pokúsme sa zamestnávateľa navigovať pri ich uplatňovaní.

1.2 Účel spracúvania údajov ako *conditio sine qua non*

Ak chce zamestnávateľ spracúvať osobné údaje zamestnanca, v prvom rade sa musí zamyslieť nad tým, načo tieto údaje potrebuje. Prečo ich vlastne bude spracúvať? Od odpovede na túto otázku sa postupne budú odvíjať ďalšie aspekty a podmienky spracúvania. Dôvod alebo tiež účel spracúvania údajov je základný východiskový bod, ktorý si musí zamestnávateľ určiť, ak chce začať spracúvať osobné údaje zamestnanca. Štandardne pritom vychádza zo svojich aktivít a povinností, ktoré v pracovnoprávnom vzťahu vykonáva alebo má povinnosť vykonávať.

Účel nemôže byť svojvoľný a neohraničený, ale musí rešpektovať skutočné potreby zamestnávateľa, ktoré sú vyvážené voči právam a záujmom zamestnanca, a to aj s ohľadom na ochranu súkromia zamestnanca, aj keď toto nebude jediný aspekt limitujúci zamestnávateľa. Zamestnávateľ nemôže spracovávať osobné údaje jednoducho preto, lebo tak robiť chce. Môže tak robiť, len ak je účel spracúvania údajov obhájiteľný a vyplýva zamestnávateľovi napríklad z plnenia si jeho povinností na základe zákona alebo na základe zmluvy so zamestnancom alebo ak reflektuje tzv. oprávnený záujem zamestnávateľa. Už z takéhoto kusého opisu je zrejmé, že účel bude veľmi úzko prepojený s právnym základom spracúvania údajov, o ktorom si povieme niečo o trochu neskôr. Teraz sa skúsime pozrieť na hlavné dôvody, pre ktoré môže zamestnávateľ spracúvať osobné údaje zamestnanca – konkrétne na najčastejšie sa vyskytujúce účely spracúvania v nadväznosti na bežné činnosti zamestnávateľa vo vzťahu k zamestnancom.

V praxi zamestnávateľov sa najčastejšie vyskytujú nasledovné účely spracúvania osobných údajov zamestnancov: vedenie výberového procesu a výkon aktivít v rámci predzmluvných vzťahov so zamestnancom; overovanie bezúhonnosti vybraných skupín zamestnancov; uzavretie pracovnej zmluvy a správa zmluvného vzťahu so zamestnancom; úvodné oboznámenie sa s organizáciou zamestnávateľa po nástupe zamestnanca do zamestnania (známe aj ako tzv. onboarding); mzdová agenda a odmeňovanie; dochádzka, jej sledovanie a zaznamenávanie; BOZP agenda; vzdelávanie a rozvoj zamestnanca; benefity poskytované zamestnancom; plnenie si odvodových a daňových povinností; plnenie pracovných úloh a hodnotenie výkonnosti zamestnanca; porušenie disciplíny a povinností

zamestnanca; spracovanie pracovných ciest; poskytnutie pracovných prostriedkov a prístupy do systémov zamestnávateľa; interná komunikácia a rozvoj zamestnávateľa; riešenie sporov; bezpečnosť a monitorovanie; ukončenie pracovného pomeru.

Napriek tomu, že tento výpočet aktivít zamestnávateľa vyžadujúci spracúvanie údajov je pomerne obsiahly, nie je konečný. Každý zamestnávateľ si musí individuálne vyhodnotiť potrebu spracúvať údaje zamestnanca, a to v závislosti od charakteru vlastných činností. Iné spracovateľské operácie nad rámec vyššie uvedených bude vykonávať veľká korporácia s vysokým počtom zamestnancov pôsobiaca napr. vo finančnom alebo telekomunikačnom sektore a iné budú potrebné pre účely lokálneho výrobného závodu. Avšak bez ohľadu na veľkosť alebo činnosť zamestnávateľa bude určenie správneho a primeraného účelu odrazovým mostíkom pre naplnenie ďalších princípov spracúvania údajov v zmysle GDPR, ktoré sme zmieňovali vyššie. Od účelu sa totiž odvíja právny základ, o ktorý sa zamestnávateľ môže oprieť. Účel ďalej podmieňuje rozsah spracúvaných osobných údajov (t. j. údaje potrebné na dosiahnutie účelu v minimálnom rozsahu), dobu ich spracúvania, po uplynutí ktorej je zamestnávateľ povinný osobné údaje vymazať a konkrétne spracovateľské operácie, ktoré zamestnávateľ bude pre naplnenie tohto účelu vykonávať. Posuňme sa o krok k princípu spracúvania, ktorý je snáď najužšie prepojený s účelom – k zákonnému spracúvaniu osobných údajov na základe vhodne a správne zvoleného právneho základu.

1.3 Právny základ spracúvania údajov – dvojčka účelu

Ako naznačujú vyššie uvedené princípy a tiež predchádzajúca časť príspevku, musí zamestnávateľ pri každom jednotlivom účele stanoviť právny základ spracúvania osobných údajov podľa článku 6, resp. 9 nariadenia GDPR.² Osobné údaje spracúvané na jeden účel je možné spracúvať aj na základe viacerých právnych základov, t. j. jeden dôvod spracúvania môže pripúšťať, aby sa naň uplatnilo viacero právnych základov v závislosti od vhodnosti a výhodnosti pre zamestnávateľa, resp. zamestnanca, ako aj v nadväznosti na druh spracúvaných osobných údajov. Základnou podmienkou však bude, aby bol zvolený právny základ správny a prípustný.

Napríklad je všeobecne známe, že osobné údaje zamestnancov by zamestnávateľ nemal spracúvať na základe súhlasu, keďže je otázne, či by boli naplnené jeho zákonné predpoklady (konkrétne dobrovoľnosť takto udeleného súhlasu s ohľadom na nerovné postavenie strán pracovnoprávneho vzťahu). Za osobitnú pozornosť stojí spracúvanie osobných údajov na základe tzv. oprávneného záujmu zamestnávateľa napr. pre účely monitorovania zamestnancov, ale aj z iných dôvodov.

Oprávnený záujem je pomerne „populárnym“ právnym základom,³ no je potrebné si uvedomiť, že jeho použitie je spojené s určitými povinnosťami a zvýšenou zodpovednosťou na

² Kým právne základy podľa článku 6 sa uplatnia pri spracúvaní bežnej kategórie osobných údajov, spracúvanie na základe článku 9 prichádza do úvahy v prípade, ak dochádza k spracúvaniu osobitných kategórií osobných údajov.

³ Táto preferencia zamestnávateľov je daná predovšetkým snahou vyhnúť sa spracúvaniu údajov na základe súhlasu a absencii iného, menej sporného právneho základu, akým je napr. spracovanie údajov na základe zmluvy alebo zákona. O oprávnený záujem sa zamestnávateľa štandardne opierajú v rámci realizácie výberového procesu

strane zamestnávateľa. Oprávnený záujem musí byť jasne definovaný a musí vyvažovať práva a záujmy dotknutých osôb spôsobom, aby do nich záujem zamestnávateľa neprímerane nezasahoval (napr. neprímerane nenarúšal právo zamestnanca na súkromie, ale aj ďalšie jeho práva).⁴ Nie každý záujem, ktorý zamestnávateľ deklaruje ako oprávnený, totiž uvedené podmienky spĺňa. Napríklad v prípade monitorovania zamestnanca záujem zamestnávateľa môže naozaj spočívať v odôvodnenej potrebe chrániť zverené hodnoty, majetok a bezpečnosť zamestnancov, pričom nevyhnutnosť tejto ochrany a záujem na nej môže prevažovať nad právom zamestnanca na súkromie a ochranu jeho osobných údajov. Zamestnávateľ však musí vždy zvážiť, či nie je vhodnejšie použiť inú alternatívu právneho základu - pri monitorovaní zamestnancov môže v niektorých prípadoch uplatniť napr. plnenie si povinnosti podľa platných právnych predpisov v zmysle čl. 6 ods. 1 písm. c) nariadenia GDPR.⁵ V prípade, ak sa vie zamestnávateľ oprieť o iný právny základ, než je oprávnený záujem (napr. o spracúvanie na základe zmluvy), mal by voliť tento iný právny základ.

Samostatnou problematikou je spracúvanie osobitných kategórií osobných údajov, ku ktorému by mal zamestnávateľ pristupovať len veľmi výnimočne a len ak je to naozaj nevyhnutné. V pracovnoprávných vzťahoch dochádza najčastejšie k spracúvaniu osobných údajov o zdravotnom stave, a to na základe výnimky podľa čl. 9 ods. 2 písm. b), t. j. pre účely plnenia si povinností a výkonu práv zamestnávateľa v oblasti pracovného práva (napr. pre účely BOZP) a prípadne aj výnimky podľa čl. 9 ods. 2 písm. f), čiže pre účely obhajovania právnych nárokov.

V dnešnej dobe však zamestnávateľia spracúvajú aj iné osobitné kategórie údajov, a to z dôvodov akými sú zaistenie rovnakého prístupu k zamestnaniu, predchádzanie diskriminácii, zabezpečenie diverzity a inklúzie v pracovnom prostredí a rôzne iné. Tieto veľmi všeobecné účely častokrát vyžadujú, aby zamestnávateľ zbieral o zamestnancoch aj informácie o ich náboženstve, pohlaví a príslušnosti k rase či etniku. Ide pritom o veľmi citlivé informácie, ktoré zamestnanec nemusí chcieť zamestnávateľovi poskytnúť a zamestnávateľ sa nemôže odvolať na svoj oprávnený záujem pri spracúvaní. V uvedených prípadoch by preto hypoteticky prichádzalo do úvahy spracovanie týchto údajov len na základe výslovného súhlasu zamestnanca, no ako sme si spomenuli vyššie, použitie súhlasu v pracovnoprávných vzťahoch nie je najvhodnejšie, ak nie priamo vylúčené. Z uvedeného vyvstáva otázka, či zamestnávateľ vôbec môže takéto citlivé údaje spracúvať na spomínané účely. Jedinou možnosťou, ktorá nám

na voľnú pracovnú pozíciu, pri overovaní bezúhonnosti zamestnancov (ak im táto povinnosť nevyplýva zo zákona), pri spracovaní údajov v súvislosti so vzdelávacími aktivitami, pri realizácii marketingových aktivít zamestnávateľa, ktoré zahŕňajú spracovanie osobných údajov zamestnancov akú sú fotografie z podujatí zamestnávateľa a pod., alebo pri riešení sporov. Tento výpočet samozrejme nie je konečný, ale poskytuje prehľad o pomerne širokej aplikovateľnosti tohto právneho základu v pracovných vzťahoch.

⁴ Zamestnávateľ je povinný toto vyvažovanie vykonať v tzv. posúdení oprávneného záujmu, v rámci ktorého ako prevádzkovateľ údajov vyhodnocuje vo vzťahu k dotknutým osobám viacero aspektov zamýšľaného spracovania údajov, medzi iným napríklad nevyhnutnosť účelu spracovania, možnosť dosiahnuť uvedený účel aj iným spôsobom (napr. pri spracúvaní menšieho rozsahu údajov a pod.), rozsah a formu spracúvaných údajov, splnenie si povinností voči dotknutým osobám (napr. možnosť dotknutých osôb uplatniť si práva, splnenie si povinností transparentnosti spracovania údajov a pod.), proporcionalitu spracovania (t. j., či zvoleným spracovaním údajov nedochádza k zásahu do práv a záujmov dotknutých osôb) a ďalšie. Toto posúdenie by malo byť pre účely kontroly orgánom dozoru zdokumentované.

⁵ Tento právny základ je napríklad daný pre zamestnancov – príslušníkov Policajného zboru, ktorí sú za určitých okolností pri výkone svojej práce povinne monitorovaní prostredníctvom kamier.

napadá je, že zamestnávateľ pristúpi k úplnej anonymizácii spracovania údajov, čiže nebude schopný určiť, k akej dotknutej osobe – zamestnancovi – sa informácie viažu. Samozrejme otvára sa otázka, či zamestnávateľ dokáže zabezpečiť skutočnú anonymnosť takýchto údajov a či anonymné údaje budú zamestnávateľovi postačovať na dosiahnutie stanovených účelov. Podľa nášho názoru, ak je skutočným cieľom inklúzia a nediskriminácia v pracovných vzťahoch, zamestnávateľ nemusí nevyhnutne spracovať osobné údaje tak, aby s nimi dokázal stotožniť konkrétneho zamestnanca, ale vie stanovený cieľ dosiahnuť aj s použitím len anonymizovaných údajov, ktoré nie sú považované za osobné údaje.

Naším výkladom vyššie sme nenápadne načreli do ďalšieho z princípov spracúvania údajov, konkrétne do princípu minimalizácie. Preto sa v ďalšej časti zameriame práve na túto podmienku a povieme si niečo o rozsahu spracúvaných údajov.

1.4 Rozsah spracúvaných údajov, alebo keď menej je viac

GDPR požaduje od zamestnávateľa, aby spracúval o zamestnancovi len údaje, ktoré sú nevyhnutné na dosiahnutie definovaného účelu, a to na základe zodpovedajúceho, správne zvoleného právneho základu. V prípade potreby je zamestnávateľ povinný osobné údaje aktualizovať a po dosiahnutí účelu zase bezodkladne vymazať. Tieto na prvý pohľad jednoduché inštrukcie, ktoré prispievajú k ochrane súkromia zamestnanca, predstavujú v praxi pre zamestnávateľov problém. Títo sa totiž častokrát nezamýšľajú nad tým, aké osobné údaje skutočne potrebujú, a že ak ich už raz získajú a budú s nimi nakladať, musia sa o ne aj „starat“ a v prípade, ak ich už nepotrebujú, musia pristúpiť k ich výmazu.

Základnou podmienkou je, aby zamestnávateľ spracúval iba údaje, ktoré skutočne potrebuje a vyvaroval sa zhromažďovaniu informácií o zamestnancoch, ktoré nie sú nevyhnutné. Aj keď na prvý pohľad sa nemusí zbieranie a spracúvanie väčšieho množstva informácií v rámci jedného účelu javiť ako problém, treba si uvedomiť, že vzhľadom na komplexnosť organizácie zamestnávateľa aj spracúvaním malého množstva osobných údajov môže dôjsť k akumulácii veľkého objemu informácií o konkrétnom zamestnancovi, čo v konečnom dôsledku môže predstavovať zásah do súkromia zamestnanca a konanie zamestnávateľa v rozpore nielen s princípmi GDPR, ale aj s čl. 11 Zákonníka práce. Práve nesprávny rozsah údajov, t. j. spracúvanie väčšieho množstva údajov, než je skutočne nevyhnutné, predstavuje najpriamočiarejší príklad prekročenia oprávnení zamestnávateľa, ktorým dochádza k zásahu do súkromia zamestnanca. Nezohľadnenie záujmov zamestnanca ako aj vlastných potrieb a povinností zamestnávateľa tak negatívne dopadá na obe strany pracovnoprávneho vzťahu. Zamestnávateľ si môže stanoviť vhodný účel spracúvania a môže mať aj právny základ na spracúvanie údajov, no ak pristúpi k spracúvaniu údajov vo väčšom rozsahu, než aký skutočne potrebuje, poruší tak jeden zo základných princípov nariadenia GDPR a zasiahne do práva zamestnanca na súkromie.

Podľa princípu minimalizácie údajov zamestnávateľ ku každému účelu, na ktorý osobné údaje spracúva, priradí nielen právny základ takéhoto spracúvania, ale rozhodne aj o tom, v akom rozsahu bude osobné údaje spracúvať, čiže o aký konkrétny druh údajov pôjde a k akej dotknutej osobe sa tieto osobné údaje budú viazať. Určenie okruhu dotknutých osôb bude

u zamestnávateľov pomerne jednoznačné – pôjde o zamestnancov, bývalých zamestnancov, uchádzačov o zamestnanie, a v obmedzenej miere aj o blízke osoby zamestnancov. Druhy spracúvaných údajov budú v prípade pracovnoprávných vzťahov pomerne početné, ale nie bezhraničné. Obzvlášť pri blízkyh osobách budú v značnej miere limitované.

V nadväznosti na nami vyššie uvádzané účely spracúvania bude prichádzať do úvahy spracúvanie osobných údajov v nasledovnom rozsahu: identifikačné a kontaktné údaje (súkromné aj pracovné), informácie o vzdelaní a predchádzajúcich pracovných skúsenostiach, informácie o bezúhonnosti a o dokladoch totožnosti, bankové informácie, platobné informácie a informácie o odmeňovaní, informácie o blízkyh osobách v rozsahu meno, priezvisko, kontaktné údaje, prípadne dátum narodenia, zdravotné informácie, informácie o pracovnom zaradení a nadriadených, štatistické informácie (pohlavie, vek, národnosť), osobnostné predpoklady na výkon práce, informácie o výkonnosti, plnení úloh a hodnotenia zamestnanca, informácie vytvorené v priebehu pracovného procesu, informácie o podobizni a aktivitách pri výkone práce (online aktivita, správanie sa v priestoroch zamestnávateľa) a pod. Samozrejme, tieto údaje je potrebné vzťahovať a kategorizovať s ohľadom na konkrétny účel a na konkrétnu dotknutú osobu, pričom podobne ako pri účeloch spracúvania, ani tento zoznam nie je konečný.

Doteraz sme sa zaoberali tromi základnými podmienkami, ktoré musí zamestnávateľ splniť, aby mohol spracovať osobné údaje. Poďme sa však teraz zamyslieť nad tým, aké má povinnosti keď príde na rad uplatnenie práv zamestnanca, ktoré pokrývajú niekoľko ďalších princípov spracúvania údajov podľa nariadenia GDPR.

1.5 Keď príde na rad práva zamestnanca

Jednou zo základných povinností zamestnávateľa podľa nariadenia GDPR je informovanie dotknutej osoby - zamestnanca o tom, akým spôsobom budú jeho osobné údaje spracúvané pre každý jednotlivý účel alebo obdobnú skupinu účelov spracúvania. Zamestnávateľa si túto povinnosť vo vzťahu k zamestnancom vo väčšine prípadov plnia v rámci všeobecnej informačnej povinnosti, ktorú vydávajú pre osoby pracujúce v ich organizácii, no nemali by zabúdať, že spracúvanie osobných údajov sa netýka výlučne zamestnancov.⁶ Rovnako musí mať zamestnávateľ na pamäti, že splnenie si informačnej povinnosti nie je jednorazovou záležitosťou. Informačná povinnosť musí byť pre zamestnancov jednoducho dostupná v ktoromkoľvek čase (napríklad prostredníctvom webového sídla zamestnávateľa), a tiež musí byť pravidelne aktualizovaná v súlade s vývojom ochrany osobných údajov u zamestnávateľa. Informačná povinnosť má svoj odraz v princípe transparentnosti, ktorý je prítomný v celom nariadení GDPR, a na základe ktorého zamestnanec dokáže predvídať spracúvanie svojich osobných údajov a tým rozpoznať mieru zásahu do jeho súkromia. Princíp transparentnosti a informačná povinnosť teda pôsobia komplementárne vo vzťahu k právu zamestnanca na súkromie.

⁶ Povinnosť transparentne informovať dotknuté osoby o podmienkach spracúvania ich osobných údajov musí zamestnávateľ plniť vo vzťahu ku všetkým dotknutým osobám, ktorých osobné údaje spracúva, napr. aj vo vzťahu iným osobám pôsobiacim v organizácii zamestnávateľa na základe rôznych zmlúv a dohôd vykonávaných mimo pracovného pomeru, prípadne zástupcom subjektov, s ktorými zamestnávateľa spolupracujú a pod.

S informačnou povinnosťou úzko súvisia záväzky zamestnávateľa vyplývajúce z výkonu práv dotknutej osoby. Pre zamestnávateľa môže byť obzvlášť problematické zabezpečenie úspešného výkonu práva na prístup k osobným údajom dotknutou osobou podľa čl. 15 nariadenia GDPR, práva na vymazanie osobných údajov podľa čl. 17 a práva na opravu údajov podľa čl. 16 nariadenia GDPR. Uvedené práva zmieňujeme preto, lebo v praxi sa zamestnávateľa často nedokážu úplne správne vysporiadať s činnosťami, ktoré sprevádzajú výkon týchto práv dotknutou osobou.

Pozrime sa len na jeden príklad uplatnenia takéhoto práva, a to konkrétne práva na prístup. Podľa nariadenia GDPR má dotknutá osoba právo vedieť, či sú jej osobné údaje predmetom spracúvania zo strany prevádzkovateľa. Zároveň, ak je odpoveď kladná, má dotknutá osoba právo na poskytnutie kópie spracúvaných osobných údajov. Predstavme si situáciu, kedy zamestnanec požiada zamestnávateľa o poskytnutie údajov, ktoré o ňom zamestnávateľ spracúva pre účely monitorovania výkonnosti zamestnanca alebo pre účely vedenia disciplinárneho konania. Je zrejmé, že k spracúvaniu údajov došlo a ak tomu tak bolo aj z uvedených dôvodov, zamestnanec má právo na poskytnutie kópií tých údajov, ktoré sú, resp. boli predmetom spracúvania. Čo sú však kópie osobných údajov a čo všetko pod takto vymedzený pojem spadá? Pôjde len o kópie kategórií osobných údajov, kedy zamestnávateľ poskytne informáciu o tom, aké kategórie údajov, t. j. druhy údajov sú predmetom spracúvania, alebo pôjde aj o úplné záznamy, dokumenty, konverzácie a pod., v ktorých sa objavili osobné informácie zamestnanca?

Čl. 15 ods. 3 nariadenia GDPR požaduje, aby prevádzkovateľ poskytol kópiu osobných údajov, ktoré sa spracúvajú. Zároveň však tento článok v ods. 4 uvádza, že právo získať kópie nesmie mať nepriaznivé dôsledky na práva a slobody iných, čiže takéto kópie nesmú zasahovať do práv a slobôd iných dotknutých osôb, a teda by nemali obsahovať informácie o iných dotknutých osobách. Navyše zamestnávateľovi nemožno prikázať, aby dotknutej osobe poskytol prístup k údajom, ktoré sú predmetom obchodného tajomstva, či predmetom prebiehajúceho právneho sporu alebo konania pred štátnym orgánom.⁷

Pre zamestnávateľa to znamená, že ak má poskytnúť skutočné kópie údajov, potom musí dôkladne zvážiť a dôkladne revidovať, čo a v akej podobe sprístupní, aby neohrozil nielen seba,

⁷ Do pozornosti dávame aktuálne rozhodnutie Súdneho dvora EÚ vo veci C-487/21 v zmysle ktorého súd judikoval, že „právo na získanie „kópie“ osobných údajov, ktoré sú predmetom spracúvania, od prevádzkovateľa znamená, že dotknutej osobe sa musí poskytnúť verná a zrozumiteľná rozmnoženina všetkých týchto údajov. Toto právo zahŕňa právo na získanie kópie výňatkov z dokumentov, prípadne aj celých dokumentov alebo výňatkov z databáz, ktoré okrem iného obsahujú uvedené údaje, ak je poskytnutie takej kópie nevyhnutné na to, aby sa dotknutej osobe umožnilo účinne uplatniť právo, ktoré jej priznáva nariadenie GDPR.“ Súd tiež konštatuje, že „v prípade rozporu medzi výkonom práva na úplný a celkový prístup k osobným údajom na jednej strane a právami alebo slobodami iných osôb na druhej strane bude potrebné vykonať vyváženie predmetných práv a slobôd. Pokiaľ je to možné, treba zvoliť také spôsoby oznamovania osobných údajov, ktoré nezasahujú do práv alebo slobôd iných, pričom treba vziať do úvahy skutočnosť, že výsledkom zohľadnenia takých úvah by nemalo byť odmietnutie poskytnutia akýchkoľvek informácií dotknutej osobe.“ Uvedená argumentácia reflektuje stanovisko Generálneho advokáta podané v tejto veci dňa 15. decembra 2022 (obdobné stanovisko vydal Generálny advokát aj v inej, ešte prebiehajúcej veci C-579/21). Pre naše účely spomeniem stanovisko k už rozhodnutému prípadu, v ktorom Generálny advokát argumentuje, že právo získať kópiu osobných údajov je obmedzené a nemalo by mať nepriaznivý vplyv na práva a slobody iných osôb, čo zahŕňa ochranu obchodného tajomstva a práv duševného vlastníctva. Prevádzkovateľ osobných údajov musí v prípade konfliktu medzi prístupom k osobným údajom a právami tretích strán vykonať vyvažovanie a zvoliť prístup, ktorý najviac chráni dotknuté konkurenčné práva.

ale aj iné dotknuté osoby. Aby mali poskytnuté informácie pre zamestnanca význam, je zamestnávateľ povinný sprostredkovať zamestnancovi informácie „v stručnej, transparentnej, zrozumiteľnej a ľahko prístupnej forme, formulované jasne a jednoducho, pričom informácie sa musia poskytnúť písomne alebo inými prostriedkami vrátane v prípade potreby elektronickými prostriedkami, pokiaľ zamestnanec nepožiada o ich poskytnutie ústne“⁸ Kópie údajov musia zamestnancovi umožniť uplatniť si práva v zmysle nariadenia GDPR, preto sa „musia tieto údaje v plnom rozsahu a verne reprodukovat“⁹. Zároveň musí zamestnávateľ pri poskytnutí informácií zohľadniť aj kontext, v ktorom sa tieto údaje spracúvajú, keďže tento je nevyhnutným predpokladom, aby sa zamestnancovi umožnil transparentný prístup a zrozumiteľný prehľad týchto údajov.¹⁰

Uvedené právo zamestnanca sme detailnejšie analyzovali nielen z dôvodu, že predstavuje výzvu pre zamestnávateľov, ale aj preto, aby sme upozornili, že uplatnením práva na prístup k osobným údajom si zamestnanec dokáže poľahky overiť, či informácie poskytnuté zamestnávateľom v rámci plnenia si informačnej povinnosti zodpovedajú skutočnosti, či zamestnávateľ skutočne naplnil podmienky princípu transparentnosti kladené nariadením GDPR a zároveň umožňuje zamestnancovi kontrolu aj vo vzťahu k ochrane jeho súkromia v rámci organizácie zamestnávateľa.

1.6 Ďalšie praktické povinnosti zamestnávateľa pri ochrane údajov a ochrane súkromia

Okrem dodržiavania základných a pomerne zrozumiteľných povinností zmienených vyššie, stojí pred zamestnávateľom celý rad ďalších úloh, ktoré musí splniť, ak chce pri spracúvaní osobných údajov ochrániť nielen samotné osobné údaje, ale aj právo zamestnanca na súkromie. Medzi iným má aj povinnosť naplňovať špecificky navrhnutú a štandardnú ochranu osobných údajov. Táto povinnosť je obzvlášť podstatná v prípadoch, keď zamestnávateľ zavádza systémy vyznačujúce sa technologickou novosťou, zasahujúce do práva na súkromie veľkého množstva jednotlivcov, resp. keď dochádza k spracúvaniu veľkého množstva osobných údajov alebo sa tieto údaje vyznačujú citlivosťou, či ak použitie takýchto systémov môže mať nepriaznivé následky pre dotknuté osoby (napr. nepriaznivé pracovnoprávne následky).

Keď sa zamestnávatelia rozhodujú, či a akým spôsobom bude prebiehať spracovanie osobných údajov napr. formou monitorovania predstavujúceho zásah do súkromia zamestnanca, musia okrem požiadaviek Zákonníka práce zohľadniť aj všetky vyššie uvedené základné princípy a povinnosti stanovené nariadením GDPR. Spracovanie údajov by preto mali podrobiť testu a zodpovedať si niekoľko otázok, ktoré im napovedia, či plánované spracovateľské operácie budú súladné s ochranou osobných údajov akú predpokladá nariadenie GDPR.

V rámci takéhoto testu vystupujú do popredia aj veľmi praktické aspekty ochrany osobných údajov, ktoré nachádzajú svoj predobraz v prijatých bezpečnostných opatreniach

⁸ Rozsudok SD EÚ vo veci C-487/21, ods. 38

⁹ Rozsudok SD EÚ vo veci C-487/21, ods. 39

¹⁰ Rozsudok SD EÚ vo veci C-487/21, ods. 42

pozostávajúcich z technických a organizačných opatrení, ktoré zamestnávateľ aplikuje, resp. plánuje uplatniť pri výkone konkrétnych spracovateľských operácií. Pre zamestnávateľa to znamená, že sa musí nielen zamyslieť, čo bude s osobnými údajmi robiť, ale aj ako konkrétne zaistiť ich ochranu – aké konkrétne kroky podnikne v rámci svojej organizácie, aké opatrenia a interné predpisy prijme, aké povinnosti uloží zamestnancom spracúvajúcim osobné údaje, ako týchto zamestnancov bude edukovať, ako nastaví vlastné systémy, aké opatrenia bude požadovať od tretích strán, ktorým umožní spracúvanie osobných údajov a pod. Upozorňujeme, že táto povinnosť neprináša pre zamestnávateľa len administratívne úlohy (napr. prijať interné normy definujúce podmienky bezpečného spracúvania osobných údajov v organizácii zamestnávateľa), ale aj záväzok uviesť bezpečnostné opatrenia do praxe a ich výkon a dodržiavanie pravidelne kontrolovať, aktívne dodržiavať a v prípade potreby opatrenia revidovať.

Po splnení si týchto povinností sa pred zamestnávateľom otvára ďalšia kapitola zaoberajúca sa vzťahom medzi zamestnávateľom ako prevádzkovateľom osobných údajov¹¹ a ďalšími subjektami, ktoré do spracúvania osobných údajov v rámci organizácie zamestnávateľa vstupujú. Tieto subjekty môžu byť tak sprostredkovateľmi, spoločnými prevádzkovateľmi, ale aj samostatnými prevádzkovateľmi osobných údajov v závislosti od toho, aké úlohy plnia a aká je ich rola. Nebudeme sa zaoberať podrobne tým, ktorý subjekt zastáva akú pozíciu, len upozorníme na povinnosť zamestnávateľa uzavrieť zmluvy o spracúvaní osobných údajov podľa článku 28 nariadenia GDPR so svojimi sprostredkovateľmi a osobitnú zmluvu v zmysle článku 26 nariadenia GDPR, ak zamestnávateľ spolu s iným subjektom (napr. materskou spoločnosťou) vystupujú ako spoloční prevádzkovatelia. Rovnako ako zamestnávateľovi - prevádzkovateľovi, aj sprostredkovateľovi osobných údajov ukladá nariadenie určité ďalšie povinnosti (aj keď v menšom rozsahu), no tieto nebudeme v našom príspevku skúmať.

Na zmluvné vzťahy nadväzuje problematika prenosu osobných údajov mimo EÚ. Zamestnávateľ nesmie zabudnúť vyhodnotiť, či pri spracúvaní osobných údajov dochádza v jeho organizácii k prenosu údajov mimo EÚ a ak áno, do akej krajiny. Ide o krajinu zaručujúcu primeranú úroveň ochrany osobných údajov alebo ide o štát, ktorý takúto ochranu neposkytuje, resp. o štát, ktorý nie je zaradený medzi krajiny zaručujúce primeranú úroveň ochrany na základe rozhodnutia Komisie?¹² Ak zamestnávateľ zamýšľa preniesť údaje do krajiny spadajúcej do druhej skupiny, musí postupovať podľa kapitoly V nariadenia GDPR. V takom prípade bude základným krokom vykonanie posúdenia úrovne ochrany osobných údajov, ktorú príslušný štát poskytuje na základe vlastných právnych predpisov,¹³ ďalej uzavretie

¹¹ Pri činnostiach a úkonoch, ktoré zamestnávateľ vykonáva voči zamestnancom v rámci pracovnoprávneho vzťahu, bude zamestnávateľ v pozícii prevádzkovateľa osobných údajov. Ako sprostredkovateľ zamestnávateľ môže vystupovať napríklad v prípade aktivít, ktoré sú predmetom jeho podnikania, no tieto nie sú pre účely tohto príspevku relevantné.

¹² O krajinách, ktoré zaručujú primeranú úroveň ochrany, rozhoduje Komisia na základe článku 45. Pokiaľ Komisia vydá rozhodnutie, že v konkrétnej tretej krajine alebo medzinárodnej organizácii je zaistená primeraná úroveň ochrany osobných údajov, je možné do tejto tretej krajiny alebo medzinárodnej organizácii prenášať osobné údaje vo voľnom režime podobnom tomu, ktorý platí pre cezhraničné spracúvanie v rámci EÚ.

¹³ Takéto posúdenie je vyžadované na základe rozhodnutia Súdneho dvora EÚ vo veci Schrems II (C-311/18), pričom jeho výsledkom môže byť, že daná krajina nedokáže garantovať primeranú úroveň ochrany, a teda by prenos osobných údajov predstavoval neprimerané riziko pre práva dotknutých osôb. V takomto prípade

štandardných zmluvných doložiek v správnom znení a prijatie dodatočných technických, organizačných a bezpečnostných opatrení, na základe ktorých bude môcť zamestnávateľ dotknutej osobe garantovať, že jej osobné údaje sú dostatočne chránené a spracúvané v súlade s nariadením GDPR.¹⁴

Cezhraničný prenos údajov zamestnávateľ využíva napríklad ak je členom skupiny spoločností, ktoré spracúvajú osobné údaje pre vybrané, spoločne určené účely (napr. z dôvodu zaistenia jednoduchšej spolupráce v rámci skupiny vytvoria spoločnosti skupinovú databázu kontaktov alebo spoločný systém oznamovania protispoločenskej činnosti). Rovnako môže k prenosu dôjsť, ak zamestnávateľ využíva technológie v tretích krajinách, alebo subjekty, ktoré tieto prevádzkujú, resp. sa nachádzajú v tretích krajinách. Zamestnávatelia si veľakrát neuvedomujú, že vzťahy s tretími stranami a prenosi údajov do tretích krajín môžu rovnako zasiahnuť do práva zamestnancov na súkromie a dokonca môžu prípadný negatívny dopad na zamestnanca ešte zhoršiť, napr. ak dôjde k prenosu údajov do krajiny, ktorá nedokáže garantovať ochranu údajov zamestnancov, alebo ak zamestnávateľ využije obchodného partnera, ktorý nemá zavedené vhodné bezpečnostné opatrenia.

Okrem celého radu vyššie uvádzaných povinností kladie nariadenie GDPR na zamestnávateľa aj ďalšie, prevažne administratívne požiadavky, ktoré je zamestnávateľ povinný plniť pri spracúvaní osobných údajov zamestnancov. Týmto administratívnymi povinnosťami sú predovšetkým povinnosť viesť záznamy o spracovateľských operáciách podľa článku 30 nariadenia GDPR,¹⁵ povinnosť oznamovať porušenie ochrany osobných údajov podľa článkov 33 a 34 nariadenia GDPR¹⁶ a v neposlednom rade vykonať posúdenie vplyvu podľa článku 35 nariadenia GDPR.¹⁷

Samostatnou kapitolou v rámci povinností zamestnávateľa, ktorá vychádza priamo zo základných princípov, a o ktorej sme sa čiastočne zmienili aj vyššie, je zaistenie výmazu

zamestnávateľ nesmie prenos uskutočniť. Následné kroky v podobe uzavretia štandardných zmluvných doložiek a prijatia dodatočných opatrení nebudú mať na uvedený záver vplyv.

¹⁴ Dodatočné opatrenia bývajú pri väčšine prenosov nevyhnutnosťou, keďže samotné štandardné zmluvné doložky nezaručujú primeranú úroveň ochrany v príslušnej tretej krajine. Uvedené závery vyplývajú zo spomínaného rozhodnutia Schrems II. Cieľom týchto dodatočných opatrení je najmä znížiť riziko spojené s prenosom údajov do tretej krajiny pre dotknutú osobu a zaisťiť bezpečné spracúvanie osobných údajov v súlade s princípmi a požiadavkami nariadenia GDPR.

¹⁵ Záznamy vedie zamestnávateľ ako prevádzkovateľ a v prípade, ak osobné údaje spracúva ako sprostredkovateľ, tak aj v rámci tejto role.

¹⁶ Oznamenie porušenia ochrany osobných údajov je zamestnávateľ povinný vykonať do 72 hodín, od kedy sa o takomto porušení dozvedel (tzn. nie nevyhnutne do 72 hodín, od kedy k takémuto porušeniu skutočne došlo). Samotné oznamovanie porušenia ochrany osobných údajov sme zaradili medzi administratívne úlohy z dôvodu, že sa od zamestnávateľa vyžaduje splnenie niekoľkých formálnych krokov (napr. informovať dotknutú osobu, oznámiť porušenie príslušnému úradu na ochranu osobných údajov a poskytnúť mu v rámci toho aj základné informácie o porušení, viesť evidenciu porušenia a pod.). Netreba však zabúdať, že ak má dôjsť k odstráneniu porušenia, je potrebné prijať aj praktické kroky na obnovu ochrany osobných údajov, a tiež preventívne opatrenia na predchádzanie bezpečnostných incidentov a porušení ochrany údajov do budúcnosti (preventívne opatrenia úzko súvisia predovšetkým so zlepšením bezpečnosti spracúvania osobných údajov u zamestnávateľa).

¹⁷ Povinnosť vykonať posúdenie vplyvu nemusí byť daná pri každej jednej spracovateľskej operácii, resp. účele spracúvania osobných údajov. Zamestnávateľ si musí vyhodnotiť, či sú splnené podmienky predpokladané článkom 35 nariadenia GDPR, t. j. aké technológie pri spracúvaní údajov využíva, aký je rozsah spracúvaných údajov, aký je ich charakter a či je pravdepodobné, že samotné spracúvanie povedie k riziku pre práva a slobody dotknutých osôb. Výsledok posúdenia bude pre každého zamestnávateľa individuálny a nemusí sa nevyhnutne zhodovať.

osobných údajov po ukončení spracúvania, t. j. po tom, ako odpadne účel, na ktorý boli osobné údaje spracúvané. Táto povinnosť býva zamestnávateľmi častokrát opomínaná, ak nie priamo úmyselne ignorovaná, keďže samotnému výmazu vždy predchádza povinnosť určiť dobu spracúvania údajov pre každý jeden účel spracúvania, a tiež každý druh spracúvaných údajov.¹⁸

Doba spracúvania môže vychádzať z právnych prepisov, alebo môže byť určená zamestnávateľom v závislosti od jeho potrieb. Nesmie však byť neprimerane dlhá a ani neurčitá. Nakoľko ide o pomerne prácnu úlohu, ktorú dokáže zamestnávateľ splniť len v prípade, ak má zmapované spracúvanie osobných údajov vo vlastnej organizácii, tzn. vie, aké osobné údaje na aký účel spracúva, veľa zamestnávateľov sa spolieha na to, že môžu o zamestnancov spracúvať všetky osobné údaje počas trvania celého pracovného pomeru, čo však nemusí byť nevyhnutne pravda. Doby spracúvania údajov by mali byť nielen zamestnávateľom určené, ale aj dokumentované, aby bolo možné vykonať kontrolu výmazu údajov a zabezpečiť efektívnosť výmazu.¹⁹

V neposlednom rade je v rámci nastavovania dôb uchovávaní údajov a samotného výmazu údajov potrebné zohľadniť aj spomínané právo zamestnanca, alebo inej dotknutej osoby na výmaz osobných údajov (v rámci vlastného zaistenia ochrany súkromia), ktoré môže dotknutá osoba uplatniť kedykoľvek, vrátane trvania pracovného pomeru alebo hneď po skončení výberového procesu a pod. Osobné údaje by preto mal mať zamestnávateľ možnosť vymazať aj na základe takejto požiadavky, t. j. nemal by čakať na uplynutie retenčnej doby. Upozorňujeme, že technická nemožnosť výmazu nie je dostatočným argumentom pre jeho neuskutočnenie. Jediným akceptovateľným dôvodom môže byť vyhodnotenie a argumentácia zamestnávateľa, že účel spracúvania osobných údajov trvá aj naďalej, a tento prevažuje nad právami a oprávnenými záujmami dotknutej osoby (t. j. právo zamestnávateľa na ďalšie spracúvanie údajov prevažuje nad právom dotknutej osoby na výmaz údajov a zároveň neprimerane nezasahuje do jej práva na súkromie, resp. iných práv).

ZÁVER

Nariadenie GDPR ukladá zamestnávateľovi veľké množstvo úloh ešte pred tým, než začne spracúvať osobné údaje zamestnanca, a tiež počas samotného spracúvania. Dodržiavanie týchto povinností a princípov zamestnávateľom predstavuje nevyhnutný predpoklad zabezpečenia ochrany osobných údajov zamestnancov a zároveň prispieva k ochrane súkromia zamestnanca. Osobné údaje nie sú jediným prvkom v súkromí zamestnanca, ku ktorému má zamestnávateľ prístup, no v pracovnoprávných vzťahoch sú jedným z najväčšmi dotknutých, nakoľko každý zamestnávateľ musí nevyhnutne spracúvať osobné údaje svojich zamestnancov. Tým sa spracúvanie osobných údajov prirodzene stáva pre zamestnanca najrizikovejším

¹⁸ Aj keď sú údaje zozbierané na jeden účel, neznamená to, že môžu byť všetky automaticky spracúvané počas rovnakej doby, resp. že zamestnávateľ na naplnenie účelu potrebuje celý rozsah údajov počas rovnako dlhého obdobia.

¹⁹ Napríklad pri výmaze osobných údajov z informačných systémov je potrebné myslieť aj na tzv. systémový back-up, v rámci ktorého môžu byť osobné údaje dostupné počas podstatne dlhšej doby, než zamestnávateľ deklaruje. Pri určení doby spracúvania by sa preto mali zohľadniť všetky systémové nastavenia, t. j. aj spracúvanie údajov na rôznych zálohách.

z pohľadu zásahu do jeho súkromia zo strany zamestnávateľa. Z tohto dôvodu by mali zamestnávateľa klásť mimoriadny dôraz na to, ako nakladajú s osobnými údajmi vlastných zamestnancov a či im poskytujú patričnú ochranu tak, ako to vyžaduje rešpekt k súkromiu zamestnancov a platné právne predpisy.

V príspevku boli analyzované základné princípy spracúvania osobných údajov podľa nariadenia GDPR, pričom boli premietnuté do praktickej roviny nielen prostredníctvom vymenovania povinností zamestnávateľa v rôznych fázach spracúvania údajov v nadväznosti na rôznorodé aspekty spracúvania, ale aj cez konkrétne odporúčania a analýzu postupu zamestnávateľa pri napĺňaní požiadaviek týchto princípov. Cieľom príspevku nebolo poskytnúť teoretický výklad o ochrane osobných údajov a jej prepojení na súkromie zamestnanca, ale skôr ozrejmiť, ako môže zamestnávateľ prostredníctvom praktických krokov pri spracovaní osobných údajov vlastných zamestnancov tieto chrániť, a tým nielen zaistiť rešpekt a ochranu súkromia zamestnancov a vyhnúť sa tak zásahu do práva na súkromie zamestnancov.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

- Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2016/679 z 27. apríla 2016 o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov a o voľnom pohybe takýchto údajov, ktorým sa zrušuje smernica 95/46/ES (všeobecné nariadenie o ochrane údajov), OJ L 119, s. 1–88
- PITRUZZELLO, G. Stanovisko generálneho advokáta Giovanni Pitruzzella zo dňa 15. decembra 2022 vo veci C-487/21. 2022. ECLI:EU:C:2022:1000. <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=268626&pageIndex=0&doClang=en&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=182129>
- SÁNCHEZ-BORDONA, M.C. Návrhy generálneho advokáta Manuel Campos Sánchez-Bordona zo dňa 15. decembra 2022 vo veci C-579/21. 2022. ECLI:EU:C:2022:1001. <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=268629&pageIndex=0&doClang=SK&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=183803>
- SD EÚ, Rozsudok zo dňa 16. júla 2020 vo veci C-311/18 vo veci Data Protection Commissioner proti Facebook Ireland Limited a Maximilian Schrems, ECLI:EU:C:2020:559
- SD EÚ, Rozsudok zo dňa 4. mája 2023 vo veci C-487/21 vo veci F.F. proti Österreichische Datenschutzbehörde za účasti CRIF GmbH, ECLI: EU:C:2023:369
- Zákon č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce v znení neskorších predpisov